ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/287814846

Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού

Book · October 2015

CITATIONS
0

READS
1,187

1 author:

Anastasia Stratigea
National Technical University of Athens
131 PUBLICATIONS **606** CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

4th SMART-MED Euro-Mediterranean Conference, Athens, October 9-10, 2020 View project

"Strategic Planning (Master Plan) of Cultural Policy and Sustainable Development of the Kissamos and Platanias – Crete Municipalities" View project

All content following this page was uploaded by Anastasia Stratigea on 18 May 2016.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΕΑ
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ

Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού

Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά
Συγγράμματα και Βοηθήματα
www.kallipos.gr

Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού

Συγγραφή

Αναστασία Στρατηγέα

Κριτικός αναγνώστης

Άγγελος Σιόλας

Συντελεστές έκδοσης

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Παναγιώτης Πάντος

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Αναστασία Στρατηγέα

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Αναστασία Στρατηγέα

Copyright © ΣΕΑΒ, 2015

Το παρόν έργο αδειοδοτείται υπό τους όρους της άδειας Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 3.0

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ηρώων Πολυτεχνείου 9, 15780 Ζωγράφου

www.kallipos.gr

ISBN: 978-960-603-241-7

Στον Ζώη, τον Λεωνίδα και τον Σπύρο

«Go and meet your people, live and stay with them, love them, work with them. Begin with what they have, plan and develop from what they know, and in the end, when the work is over, they will say: *We did it ourselves*.»

Lau Tse

Κινέζος φιλόσοφος

Η επαφή με το κοινό είναι μια αρχή.
Η συνέχιση της επαφής είναι μια πρόοδος.
Η από κοινού δουλειά είναι επιτυχία.

Αραβικό γνωμικό

Πίνακας περιεχομένων

Πίνακας συντομεύσεων-Ακρωνύμια **10**

Πίνακας ξενόγλωσσων όρων **10**

Εισαγωγή **11**

1. Ιστορική εξέλιξη έννοιας συμμετοχής – Κατευθύνσεις πολιτικής σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο **17**

1.1. Εισαγωγή **17**

1.2. Διεθνείς πρωτοβουλίες-σταθμοί για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού **18**

1.2.1. Διάσκεψη Στοκχόλμης – 1972 ..... **18**

1.2.2. UNESCO – «Many Voices - One World» – 1980 ..... **20**

1.2.3. Βιώσιμη ανάπτυξη – 1987 ..... **21**

1.2.4. Διάσκεψη Ρίο ντε Τζανέιρο – 1992 ..... **23**

1.2.5. Ατζέντα 21 – 1992 ..... **24**

1.2.6. Τοπική Ατζέντα 21 – 1992 ..... **25**

1.2.7. Σύνοδος Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη – 2002 ..... **26**

1.2.8. Ρίο+20 – 2012 ..... **28**

1.3. Ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες – Σταθμοί για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού **29**

1.3.1. Η Σύμβαση του Aarhus – 1998 ..... **29**

1.3.1.1. Οδηγία 2003/4/ΕΚ **32**

1.3.1.2. Οδηγία 2003/35/ΕΚ **32**

1.3.2. Οδηγία 2000/60/ΕΚ – Πολιτική διαχείρισης υδάτων **33**

1.3.3. Πρωτοβουλία Ευρωπαίων Πολιτών – 2012 ..... **34**

1.4. Η συμμετοχή του κοινού στην επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης **35**

1.5. Συμπεράσματα **37**

2. Η έννοια της συμμετοχής **42**

2.1. Ορισμός συμμετοχής **42**

2.2. Στόχοι συμμετοχής **45**

2.2.1. Επικοινωνία και δημόσιες σχέσεις **45**

2.2.2. Απόκτηση πληροφορίας **47**

2.2.3. Διαχείριση συγκρούσεων **48**

2.3. Βασικές αρχές συμμετοχής **49**

2.4. Πρόσβαση στην πληροφορία και βαθμός συμμετοχής **51**

2.4.1. Πρόσβαση σε πληροφορία **52**

2.4.2. Βαθμός συμμετοχής **52**

2.5. Τύποι συμμετοχής **58**

2.5.1. Διάκριση ανάλογα με τη θεσμική υπόσταση της συμμετοχικής διαδικασίας **58**

2.5.2. Διάκριση ανάλογα με τη θεώρηση της συμμετοχικής διαδικασίας **58**

2.5.3. Διάκριση ανάλογα με την προσέγγιση της συμμετοχικής διαδικασίας....59
2.5.4. Διάκριση ανάλογα με τον βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων....60
2.5.5. Διάκριση με βάση το ιεραρχικό επίπεδο λήψης απόφασης....61
2.5.6. Διάκριση με βάση με την ευρύτητα της συμμετοχής....62
2.5.7. Διάκριση ανάλογα με το στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού στο οποίο εφαρμόζεται η συμμετοχή....63
2.6. Αποτελεσματικότητα συμμετοχής – Ο ρόλος του συντονιστή....65
2.7. Πλεονεκτήματα συμμετοχής....65
2.8. Προκλήσεις για την επιτυχή υλοποίηση της συμμετοχής....67
2.9. Οι συμμετέχοντες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων....68
2.9.1. Ποιοι είναι οι συμμετέχοντες....69
2.9.2. Ενδιαφέρον συμμετεχόντων για τη συμμετοχική διαδικασία – Επίπεδα δραστηριότητας....72
2.10. Ο ρόλος της συμμετοχής στον σχεδιασμό....74

3. Συμμετοχικός σχεδιασμός....82
3.1. Χωρικός σχεδιασμός....82
3.1.1. Χώρος και χωρικός σχεδιασμός....82
3.1.2. Χωρικός σχεδιασμός και συμμετοχή....84
3.1.3. Χωρική κλίμακα αναφοράς και συμμετοχή....88
3.1.4. Κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο και συμμετοχή....89
3.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του σχεδιασμού....91
3.3. Η προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού....93
3.3.1. Η συμμετοχική διαδικασία ως διαδικασία ανταλλαγής πληροφορίας....98
3.3.2. Πλεονεκτήματα συμμετοχικού σχεδιασμού....100
3.3.3. Δυσκολίες στην εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού....101
3.4. Επίπεδα συμμετοχικού σχεδιασμού....105
3.5. Η συμμετοχή του κοινού στα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού....107
3.6. Ο ρόλος του σχεδιαστή στον συμμετοχικό σχεδιασμό....111

4. Ταξινόμηση μεθόδων συμμετοχής....119
4.1. Εισαγωγή....119
4.2. Η συμμετοχική προσέγγιση....120
4.3. Οι μέθοδοι συμμετοχής....122
4.4. Κατηγοριοποίηση μεθόδων συμμετοχής....123
4.4.1. Κατηγοριοποίηση ανάλογα με τον στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα....125
4.4.2. Κατηγοριοποίηση ανάλογα με τον σκοπό και τον βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων....128
4.5. Σύνοψη....128

5. Μέθοδοι αποτύπωσης διαφορετικότητας....132
5.1. Ασκήσεις Πολιτικής (Policy exercises)....133
5.1.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Ασκήσεων Πολιτικής....134
5.1.2. Χρησιμότητα μεθόδου Ασκήσεων Πολιτικής....135
5.2. Ομάδες Εστίασης (Focus Groups)....136
5.2.1. Κύρια χαρακτηριστικά μεθόδου Ομάδων Εστίασης....137
5.2.2. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Ομάδων Εστίασης....138

5.2.3. Χρησιμότητα μεθόδου Ομάδων Εστίασης 142
5.3. Μέθοδος World Café 143
5.3.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου World Café 143
5.3.2. Χρησιμότητα μεθόδου World Café 146
5.4. Μέθοδος Ανάλυσης Σεναρίων (Scenario Analysis) 147
5.4.1. Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων 149
5.4.2. Χρησιμότητα συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων 151
5.5. Συμμετοχικά Μοντέλα (Participatory Modelling) 152
5.5.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Συμμετοχικών Μοντέλων 153
5.5.2. Χρησιμότητα μεθόδου Συμμετοχικών Μοντέλων 154

6. Μέθοδοι σύγκλισης ή επίτευξης ομοφωνίας 158
6.1. Διασκέψεις Πολιτών (Citizens' Juries) 159
6.1.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Διασκέψεων Πολιτών 160
6.1.2. Χρησιμότητα μεθόδου Διασκέψεων Πολιτών 162
6.2. Μέθοδος Charrette 163
6.2.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Charrette 164
6.2.2. Χρησιμότητα και περιορισμοί μεθόδου Charrette 167
6.3. Διασκέψεις Συναίνεσης (Consensus Conferences) 168
6.3.1. Στάδια υλοποίησης μεθόδου Διασκέψεων Συναίνεσης 169
6.3.2. Χρησιμότητα μεθόδου Διασκέψεων Συναίνεσης 172
6.4. Μέθοδος Delphi 172
6.4.1. Κύρια χαρακτηριστικά μεθόδου Delphi 173
6.4.2. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Delphi 174
6.4.3. Χρησιμότητα μεθόδου Delphi 175
6.5. Πυρήνες (Κελύφη) Σχεδιασμού (Planning Cells) 176
6.5.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Πυρήνων Σχεδιασμού 178
6.5.2. Χρησιμότητα μεθόδου Πυρήνων Σχεδιασμού 180
6.6. Συναντήσεις Ειδικών (Experts' Panel) 181
6.6.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου 181
6.6.2. Χρησιμότητα μεθόδου Συναντήσεων Ειδικών 183
6.7. Εργαστήρια Οραματισμού (Future Workshops) 184
6.7.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού 184
6.7.2. Χρησιμότητα μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού 188
6.8. Συμμετοχικός Σχεδιασμός (Participatory Planning) 190
6.9. Συμμετοχική Εκτίμηση, Έλεγχος και Αξιολόγηση (Participatory Assessment, Monitoring and Evaluation – PAME) 191
6.9.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης 194
6.9.2. Χρησιμότητα μεθόδου Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης 195

7. Επιλογή μεθόδου συμμετοχής στον σχεδιασμό 201
7.1. Παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή μεθόδου συμμετοχής 202
7.1.1. Κύριοι παράγοντες 202
7.1.2. Άλλοι παράγοντες 209

7.1.3. Συγκριτική παρουσίαση μεθόδων συμμετοχής 210
7.2. Στάδια διαδικασίας σχεδιασμού και συμμετοχή – Ενδεικτικές μέθοδοι συμμετοχής ανά στάδιο 211
7.3. Συμπεράσματα 218

8. Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας και συμμετοχικός σχεδιασμός 221
8.1. Η συμβολή των ΤΠΕ στη διεύρυνση της συμμετοχικής προσέγγισης του σχεδιασμού 225
8.2. Από τη συμμετοχή στην e-Συμμετοχή και τον e-Σχεδιασμό 227
8.2.1. e-Συμμετοχή 227
8.2.2. e-Σχεδιασμός 232
8.3. Εργαλεία και τεχνολογίες για τον e-Σχεδιασμό και την e-Συμμετοχή 234
8.4. Συμπεράσματα 241

Κατάλογος διαγραμμάτων

Διάγραμμα 2-1: Στόχοι συμμετοχής. 46
Διάγραμμα 2-2: Η σκάλα της Arnstein. 53
Διάγραμμα 2-3: Βαθμός συμμετοχής του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία. 55
Διάγραμμα 2-4: Τύποι και πρακτικές εφαρμογής της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. 64
Διάγραμμα 2-5: Στάδια διερεύνησης / επιλογής συμμετεχόντων 71
Διάγραμμα 2-6: Τροχιές δραστηριότητας των εμπλεκομένων. 72
Διάγραμμα 2-7: Η συμμετοχή ως διαδικασία αμοιβαίας μάθησης: πλατφόρμα διαλόγου-αλληλεπίδρασης-συνεργασίας. 75
Διάγραμμα 3-1: Τύποι αβεβαιότητας για την επίλυση σχεδιαστικού προβλήματος και τη λήψη απόφασης. 86
Διάγραμμα 3-2: Ο συμμετοχικός σχεδιασμός ως ροή (ανταλλαγή) πληροφορίας μεταξύ των εμπλεκομένων μερών. 98
Διάγραμμα 3-3: Στόχος και βαθμός εμπλοκής των συμμετεχόντων στον συμμετοχικό σχεδιασμό. 99
Διάγραμμα 3-4: Δυσκολίες στην εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού. 103
Διάγραμμα 3-5: Επίπεδα συμμετοχικού σχεδιασμού. 105
Διάγραμμα 3-6: Τα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού. 108
Διάγραμμα 3-7: Ο ρόλος του σχεδιαστή στον συμμετοχικό σχεδιασμό. 112
Διάγραμμα 4-1 : Λήψη απόφασης - χάραξη πολιτικής - η μετάβαση από την τεχνική/ορθολογική στη συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού. 121
Διάγραμμα 4-2: Στάδια διαδικασίας λήψης απόφασης και συμμετοχή. 124
Διάγραμμα 4-3: Ταξινόμηση μεθόδων συμμετοχής με βάση τον στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. 125
Διάγραμμα 4-4: Κυριότερες μέθοδοι συμμετοχής που εμπίπτουν σε κάθε κατηγορία. 127
Διάγραμμα 5-1: Μέθοδοι συμμετοχής που εντάσσονται στην κατηγορία αποτύπωσης της διαφορετικότητας. 132
Διάγραμμα 5-2: Στάδια ανάπτυξης συμμετοχικής μεθόδου ασκήσεων πολιτικής. 134
Διάγραμμα 5-3: Στάδιο 1 – σχεδιασμός Ομάδων Εστίασης – βήματα. 138
Διάγραμμα 5-4: Στάδιο 2 – εφαρμογή μεθόδου Ομάδων Εστίασης. 140
Διάγραμμα 5-5: Σχεδιασμός World Cafe event – βήματα. 144
Διάγραμμα 5-6: Στάδια ανάπτυξης συμμετοχικής μεθόδου World Cafe. 146
Διάγραμμα 5-7: Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων. 150
Διάγραμμα 5-8: Στάδια υλοποίησης μεθόδου Συμμετοχικών Μοντέλων. 154

Διάγραμμα 6-1: Μέθοδοι συμμετοχής που αποσκοπούν στη δημιουργία συναίνεσης (συμβουλευτικός ρόλος κοινού ή εκδημοκρατισμός διαδικασίας λήψης απόφασης - κατηγορίες ΙΙ και ΙΙΙ αντίστοιχα). 159

Διάγραμμα 6-2: Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Διασκέψεων Πολιτών. 161

Διάγραμμα 6-3: Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Charrette. 164

Διάγραμμα 6-4: Ομάδες συμμετεχόντων στο πλαίσιο των Εργαστηρίων Charrette. 165

Διάγραμμα 6-5: Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Διασκέψεων Συναίνεσης. 170

Διάγραμμα 6-6: Στάδια εφαρμογής μεθόδου Delphi. 175

Διάγραμμα 6-7: Στάδια υλοποίησης συμμετοχικής μεθόδου Πυρήνες Σχεδιασμού. 179

Διάγραμμα 6-8: Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Συναντήσεων Ειδικών. 181

Διάγραμμα 6-9: Στάδια εφαρμογής μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού. 185

Διάγραμμα 6-10: Φάσεις ανάπτυξης σταδίου κριτικής. 187

Διάγραμμα 6-11: Βήματα μεθόδου συμμετοχικής εκτίμησης, ελέγχου και αξιολόγησης. 195

Διάγραμμα 7-1: Παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο της επιλογής μεθόδου συμμετοχής στον σχεδιασμό. 203

Διάγραμμα 7-2: Στάδια χάραξης πολιτικής και διαχείρισης σχετικής πληροφορίας. 207

Διάγραμμα 7-3: Σύνδεση σταδίων σχεδιασμού και μεθόδων συμμετοχής. 214

Διάγραμμα 8-1: Κύκλος online αλληλεπίδρασης στο πλαίσιο της μετάδοσης δεδομένων μεταξύ παρόχων και χρηστών στον σχεδιασμό με τη βοήθεια των ΤΠΕ. 223

Διάγραμμα 8-2: Η διαδρομή από την κλασική «φυσική» συμμετοχή του κοινού στη διαδικτυακή συμμετοχή (e-συμμετοχή) μέσα από τα ΣΓΠ. 226

Διάγραμμα 8-3: Από τη συμμετοχή στην e-συμμετοχή. 228

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 2-1: Βαθμός συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. 54

Πίνακας 2-2: Σχέση βαθμών και τύπων συμμετοχής. 61

Πίνακας 2-3: Ενδεικτικοί ορισμοί συμμετεχόντων. 68

Πίνακας 4-1: Κατηγοριοποίηση συμμετοχικών μεθόδων με βάση τον στόχο τους και τον βαθμό εμπλοκής του κοινού. 129

Πίνακας 5-1: Ενδεικτικοί ορισμοί συμμετοχικής μεθόδου ομάδων εστίασης. 136

Πίνακας 6-1: Ενδεικτικός κατάλογος συνεδριών μεθόδου Charrette. 167

Πίνακας 7-1: Συγκριτικός πίνακας κυριότερων μεθόδων συμμετοχής. 213

Πίνακας συντομεύσεων-Ακρωνύμια

BUGIS	Bottom Up GIS
CGIS	Collaborative GIS
CIGIS	Community Integrated GIS
GIS	Geographic Information System
PAME	Participatory Assesment, Monitoring and Evaluation
PGIS	Participatory GIS
PGIST	Participatory GIS for Transportation
PPGIS	Public Participation GIS
ΣΓΠ	Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών (GIS)
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας

Πίνακας ξενόγλωσσων όρων

Advocacy planning	Συνηγορικός σχεδιασμός
Citizens' Juries	Διασκέψεις Πολιτών
Consensus Conferences	Διασκέψεις Συναίνεσης
Negotiative planning	Διαπραγματευτικός σχεδιασμός
Communicative planning	Επικοινωνιακός σχεδιασμός
Ex ante	Εκ των προτέρων
Ex post	Εκ των υστέρων
Experts' Panels	Συναντήσεις Ειδικών
Functional participation	Λειτουργική συμμετοχή
Future Workshops	Εργαστήρια Οραματισμού
Implementation oriented planning	Σχεδιασμός προσανατολισμένος στην εφαρμογή
Incremental planning	Αυξητικός σχεδιασμός
Integration	Ολοκλήρωση
Interactive participation	Αλληλεπίδραση κοινού και κέντρων λήψης αποφάσεων
Manipulation	Χειρισμός
Participation by consultation	Συμμετοχή με το κοινό σε συμβουλευτικό ρόλο
Participation in information giving	Συμμετοχή με παροχή πληροφορίας
Participatory Assesment, Monitoring and Evaluation	Συμμετοχική Εκτίμηση, Έλεγχος και Αξιολόγηση
Participatory Modelling	Συμμετοχικά Μοντέλα
Participatory Planning	Συμμετοχικός Σχεδιασμός
Partnership	Συνεργασία
Passive participation	Παθητική συμμετοχή
Active participation	Ενεργητική συμμετοχή
Planning Cells	Πυρήνες (Κελύφη) Σχεδιασμού
Rational comprehensive planning	Ορθολογικός - συνοπτικός σχεδιασμός
Participatory planning	Συμμετοχικός σχεδιασμός
Scenario Analysis	Ανάλυση Σεναρίων
Self mobilization / Active participation / Citizens' control	Κινητοποίηση – Ενεργός (ενεργητική) συμμετοχή
Strategic planning	Στρατηγικός σχεδιασμός
Transactive planning	Αναδραστικός σχεδιασμός

Εισαγωγή

Η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων έχει μακριά διαδρομή και έχει χρησιμοποιηθεί σε ευρύ φάσμα ζητημάτων (έρευνα αγοράς, κοινωνικές έρευνες κ.λπ.) από διάφορες επιστημονικές ειδικότητες (οικονομολόγους, κοινωνιολόγους, περιβαλλοντολόγους, κ.ά.), για την εξυπηρέτηση των στόχων των διαφορετικών αντικειμένων στα οποία έχει βρει εφαρμογή.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες καταγράφεται μια σημαντική στροφή των κέντρων λήψης αποφάσεων προς τη διεύρυνση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, με στόχο τη συμπερίληψη των διαφορετικών οπτικών και προτεραιοτήτων των πολιτών και των ομάδων συμφερόντων (stakeholders) στη χάραξη πολιτικής και την ανάπτυξη και εφαρμογή σχεδίων, προγραμμάτων κ.λπ. Ο προσανατολισμός των κέντρων λήψης αποφάσεων προς την ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού στη χάραξη πολιτικής αποτελεί το προϊόν σειράς παραγόντων, οι σημαντικότεροι εκ των οποίων είναι:

- Ο προβληματισμός σε διεθνές επίπεδο γύρω από την έννοια της συμμετοχής και τον ρόλο της στη διαχείριση των εντεινόμενων περιβαλλοντικών προκλήσεων, όπως αυτός διατυπώνεται σε μια σειρά από διεθνή φόρουμ και αποτυπώνεται σε σειρά κειμένων πολιτικής, συμπυκνούμενος στη ρήση «think global, act local».
- Η αλλαγή στο μοντέλο λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής, με τη σταδιακή μετάβαση από ένα συγκεντρωτικό μοντέλο («από πάνω προς τα κάτω») των προηγούμενων δεκαετιών, όπου οι αποφάσεις λαμβάνονταν από μικρή ομάδα τεχνοκρατών και φορέων της κεντρικής διοίκησης, σε ένα αποκεντρωτικό μοντέλο («από κάτω προς τα πάνω»), με τη μεταφορά ενός φάσματος αρμοδιοτήτων στο τοπικό επίπεδο, όπου κυρίαρχοι στη λήψη αποφάσεων είναι οι φορείς της τοπικής διοίκησης και οι τοπικές κοινωνίες.
- Οι ραγδαίες εξελίξεις των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) και η σημαντική επιρροή τους τόσο στο επίπεδο της πρόσβασης των πολιτών σε πληροφορία όσο και σε αυτό της αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων και ομάδων. Οι εξελίξεις αυτές συνέβαλαν σημαντικά στην «ωρίμανση» των τοπικών κοινωνιών μέσα από την πλατιά ενημέρωσή τους, καθιστώντας τους πολίτες κοινωνούς των προβλημάτων και των προκλήσεων, ανοίγοντας σε αυτούς νέα πεδία δράσης και πίεσης για ένα καλύτερο μέλλον, με έμφαση στα πεδία της περιβαλλοντικής προστασίας και της ποιότητας ζωής. Ταυτόχρονα, οι εξελίξεις αυτές δημιούργησαν πρόσφορο πεδίο για την ανάπτυξη νέων καναλιών επικοινωνίας μεταξύ της διοίκησης και των κέντρων λήψης αποφάσεων, από τη μια πλευρά, και των πολιτών από την άλλη, ενώ, μεταξύ άλλων, έδωσαν επίσης σημαντική ώθηση στα θέματα της διαφάνειας, του εκδημοκρατισμού της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, αλλά και της αλλαγής του συσχετισμού δυνάμεων στη χάραξη πολιτικής, με την ενίσχυση των λιγότερο ισχυρών ομάδων.
- Η κατανόηση ότι στο τοπικό επίπεδο οι πολίτες έχουν βαθύτερη γνώση των προβλημάτων αλλά και των προτεραιοτήτων τους από τους τεχνοκράτες, καθώς αυτή απορρέει από την εμπειρία τους και την ένταση με την οποία βιώνουν τα προβλήματα, στοιχείο καθοριστικό για την ιεράρχηση των παρεμβάσεων και τις επιλογές ενός σχεδιασμού που θα αποτυπώνει τις επιθυμίες, τις αξίες, τις προτιμήσεις και τα οράματα των τοπικών κοινωνιών και θα προωθεί παρεμβάσεις σε αρμονία με αυτά.

Ταυτόχρονα, σημαντικές είναι οι αλλαγές που σχετίζονται με τα ζητήματα του σχεδιασμού του χώρου, όπου, τα τελευταία χρόνια, η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποκτά ιδιαίτερο ρόλο για μια σειρά από λόγους, οι κυριότεροι των οποίων είναι:

- Η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των προβλημάτων που σχετίζονται με το συγκεκριμένο αντικείμενο, τα οποία απαιτούν τη συλλογή *πληροφορίας* και κατανεμημένης *γνώσης* από ευρύτερες κοινωνικές και άλλες ομάδες, με στόχο τον εμπλουτισμό του περιεχομένου του σχεδιασμού και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεών του.
- Η ένταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και η συνειδητοποίηση από τα κέντρα λήψης αποφάσεων ότι για την επιτυχή αντιμετώπισή τους, σημαντικός παράγοντας είναι η αλλαγή

της ατομικής συμπεριφοράς και η ανάπτυξη της ατομικής ευθύνης απέναντι σε αυτά, αναγνωρίζοντας έτσι τη συμμετοχή ως *εργαλείο* για την αύξηση της ευαισθητοποίησης και την ενημέρωση των πολιτών, με σκοπό την αντιμετώπιση των σύγχρονων περιβαλλοντικών και άλλων προκλήσεων. Το στοιχείο αυτό ενέτεινε την προσπάθεια των κέντρων λήψης αποφάσεων για την εμπλοκή των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε διάφορα ζητήματα, προωθώντας ταυτόχρονα εξελίξεις σε θεσμικό και νομοθετικό επίπεδο οι οποίες φέρνουν στο επίκεντρο τους πολίτες και θεσμοθετούν τη συμμετοχή τους, με έμφαση κατ' αρχάς σε περιβαλλοντικά θέματα.
- Η ανάγκη αντιμετώπισης των *συγκρούσεων* ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες, που απορρέουν στο πλαίσιο της διαχείρισης των διαφόρων προβλημάτων. Οι συμμετοχικές προσεγγίσεις λειτουργούν ως πλατφόρμες αλληλεπίδρασης και αλληλοκατανόησης των διαφορετικών απόψεων, συνιστώντας στο πλαίσιο αυτό «μηχανισμούς διασφάλισης της κοινωνικής ειρήνης» (Steyaert και Lisoir 2005).

Επιπλέον, υπό το φως της νέας εποχής της παγκοσμιοποίησης, σημειώνονται επίσης σημαντικές αλλαγές στα θέματα που αφορούν τη διαχείριση του χώρου. Οι τάσεις που καταγράφονται αφορούν (Ευαγγελίδου 2007):

- Τη διείσδυση ιδιωτικών κεφαλαίων σε δραστηριότητες του δημόσιου τομέα μέσα από την ανάπτυξη συνεργασιών, η αποδοχή και *νομιμοποίηση* των οποίων απαιτεί την υιοθέτηση διαφανών και πλουραλιστικών προσεγγίσεων, με τη συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.
- Την ένταση του ανταγωνισμού σε παγκόσμια κλίμακα, στοιχείο που προβάλλει την απαίτηση της *χωρικής διακυβέρνησης*, μέσα από την οποία ο χωρικός σχεδιασμός καλείται να στηρίξει τη χάραξη πολιτικής, αλλά και να δώσει την κατεύθυνση για την ανάπτυξη επενδυτικών στρατηγικών για τον ιδιωτικό τομέα (Βασενχόβεν 2010).
- Την εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών στην αναπτυξιακή διαδικασία και τη δημιουργία, μέσα από τις κατάλληλες χωρικές πολιτικές που σχεδιάζονται με συμμετοχικές προσεγγίσεις, νέων ευκαιριών ανάπτυξης της τοπικής επιχειρηματικότητας, στοιχείο που αποτελεί σήμερα αναγκαιότητα για την αντιμετώπιση των προκλήσεων και των ευκαιριών που απορρέουν από την παγκοσμιοποίηση, αλλά και προϋπόθεση για την ανάπτυξη επιχειρηματικού κλίματος σε μια περίοδο έντονης οικονομικής ύφεσης.
- Την ένταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και των επιπτώσεών τους σε όλα τα επίπεδα, που αποτελεί μια πραγματικότητα που ήδη βιώνουν οι πολίτες και η οποία ανοίγει νέα πεδία δράσης για αυτούς και συμβάλλει στη δημιουργία ομάδων πίεσης προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές για την ουσιαστική ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε διάφορα σχεδιαστικά προβλήματα.

Η αυξανόμενη σημασία που αποδίδεται σήμερα στον ρόλο της συμμετοχής του κοινού και των ομάδων συμφερόντων (stakeholders) για την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης και τη διαχείριση των κρίσιμων περιβαλλοντικών προβλημάτων αντανακλά την πεποίθηση ότι οι συμμετέχοντες μπορούν, κάτω από τις κατάλληλες προϋποθέσεις, να αποτελέσουν *φορείς αλλαγής* προς την κατεύθυνση της επίλυσης των σύγχρονων προβλημάτων της κοινωνίας. Η σημασία που αποδίδεται στη συμμετοχή του κοινού, ιδίως τις τελευταίες δύο δεκαετίες, αποτυπώνεται ήδη μέσα από τις σημαντικές αλλαγές που συντελούνται προς την κατεύθυνση αυτή, τόσο στο θεσμικό όσο και στο νομοθετικό πεδίο, στα διάφορα επίπεδα λήψης αποφάσεων (παγκόσμιο, ευρωπαϊκό, εθνικό, περιφερειακό/τοπικό). Η ήδη υπάρχουσα διεθνής ερευνητική εμπειρία καταδεικνύει την αξία της εμπλοκής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε ποικίλα προβλήματα διαχείρισης πόρων και σε διάφορες χωρικές κλίμακες (τοπική, περιφερειακή κ.λπ.).

Η προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού σήμερα είναι πιο επίκαιρη από ποτέ, υπό το φως των ραγδαίων κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών, περιβαλλοντικών, τεχνολογικών και άλλων εξελίξεων, και συνδέεται στενά με μια σειρά από αιτήματα της κοινωνίας σε σχέση με την εμπλοκή της στη διαχείριση των πόρων –ιδιαίτερα υπό το φως της στενότητας αυτών– η οποία απαιτεί τη χάραξη προτεραιοτήτων που να αντικατοπτρίζουν αυτές του κοινωνικού συνόλου. Τα αιτήματα αυτά άπτονται κυρίως θεμάτων ορθολογικής και βιώσιμης αξιοποίησης των πόρων για την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος, της διαφάνειας και

των δημοκρατικών διαδικασιών στη λήψη αποφάσεων, της νομιμοποίησης και εγκυρότητας των αποφάσεων που λαμβάνονται κ.ά. Ένα σημαντικό επίσης αίτημα αφορά την εμπλοκή των λιγότερο ισχυρών κοινωνικών ομάδων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στοιχείο σημαντικό για την ίση δυνατότητα έκφρασης όλων των ομάδων της κοινωνίας, με αποτέλεσμα τον μετασχηματισμό των κοινωνικών δομών και την ισότιμη πρόσβαση σε πόρους.

Στη βάση των παραπάνω παραγόντων, η εμπλοκή των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποτελεί σήμερα σημαντικό παράγοντα στον σχεδιασμό του χώρου, αποσκοπώντας:

- στη διαφάνεια στον σχεδιασμό λύσεων για την αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων,
- στη συμμετοχή του κοινού για τη συνδιαμόρφωση, μαζί με τους σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων, των παρεμβάσεων σε θέματα που το αφορούν,
- στην πλατιά υποστήριξη των όποιων παρεμβάσεων του σχεδιασμού από ευρύτερες κοινωνικές ομάδες, μέσα από την υιοθέτηση συναινετικών προσεγγίσεων,
- στην ανάπτυξη υπεύθυνων συμπεριφορών για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων της κοινωνίας (περιβαλλοντικών, κοινωνικών, οικονομικών, αναπτυξιακών κ.λπ.), μέσα από την πλατιά ενημέρωση και την αύξηση της ευαισθητοποίησης των πολιτών.

Για την αποτελεσματικότερη προώθηση των συμμετοχικών προσεγγίσεων στα θέματα του σχεδιασμού του χώρου απαιτούνται:

Από την πλευρά του κοινού: Ένα ενημερωμένο κοινό, πρόθυμο να συμμετάσχει στη διαμόρφωση των αποφάσεων που το αφορούν και επηρεάζουν την καθημερινότητά του. Το στοιχείο αυτό απαιτεί τη διαμόρφωση μιας *συμμετοχικής κουλτούρας*, που να υποστηρίζεται από το θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο στα θέματα του σχεδιασμού. Ακόμη απορρέει, εκτός των άλλων, από τις προσεγγίσεις που υιοθετούνται από την επιστημονική κοινότητα για την επίλυση των προβλημάτων, την καλλιέργεια της ατομικής και κοινωνικής ευθύνης απέναντι στα σύγχρονα κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά προβλήματα, την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες κ.ά. Σημαντική προϋπόθεση προς την κατεύθυνση αυτή, όπως τονίζεται από διάφορους ερευνητές, αποτελεί η πρόσβαση του κοινού σε πληροφορία και η ενημέρωσή του, στοιχείο που, όπως επισημαίνεται από την UNESCO (1980), αποτελεί «δικαίωμα των πολιτών».

Από την πλευρά των κέντρων λήψης αποφάσεων: Μια διαφορετική θεώρηση των προβλημάτων, που να προτάσσει τις συμμετοχικές προσεγγίσεις στη διαδικασία αντιμετώπισής τους και να στηρίζεται σε στελέχη και επιστημονικές ομάδες που έχουν ρόλο στα κέντρα λήψης αποφάσεων, διαχειρίζονται τέτοιου είδους ζητήματα και διαθέτουν την απαιτούμενη, για τον σκοπό αυτό, θεωρητική, μεθοδολογική και πρακτική κατάρτιση.

Από τα παραπάνω απορρέει ότι η επιτυχής αξιοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών στον σχεδιασμό βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση τόσο με την ωριμότητα της κοινωνίας και τη διάθεσή της να αναλάβει ενεργό και υπεύθυνο ρόλο στη διαδικασία του σχεδιασμού όσο και με την ωριμότητα της διοίκησης σε τοπικό, περιφερειακό και κεντρικό επίπεδο να κατανοήσει, να ενστερνιστεί, να δρομολογήσει και να υποστηρίξει τέτοιου είδους διαδικασίες. Ταυτόχρονα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η επιστημονική κοινότητα με πεδίο ενασχόλησης τον σχεδιασμό, η οποία αποτελεί τον καταλύτη και ενορχηστρωτή των συμμετοχικών προσπαθειών, οικοδομώντας γέφυρες επικοινωνίας μεταξύ των πολιτών και των κέντρων λήψης αποφάσεων με την αξιοποίηση για τον σκοπό αυτό των κατάλληλων προσεγγίσεων, μεθόδων και εργαλείων.

Οι *στόχοι* του παρόντος βιβλίου κινούνται σε *δύο επίπεδα*.

Στο *πρώτο επίπεδο*, αποσκοπεί να προσφέρει το εκπαιδευτικό υλικό που απαιτείται για μια πρώτη προσέγγιση στη διδασκαλία των ζητημάτων που αφορούν τις συμμετοχικές προσεγγίσεις στον σχεδιασμό του χώρου. Την αφορμή για αυτό έδωσε η εισαγωγή του μαθήματος «Θεωρία και μέθοδοι συμμετοχικού σχεδιασμού» τα τελευταία χρόνια στο πρόγραμμα σπουδών του Αγρονόμου Τοπογράφου Μηχανικού. Η γνώση που παρέχεται από το μάθημα αυτό αποσκοπεί να προσθέσει αξία στο αντικείμενο του Αγρονόμου Τοπογράφου Μηχανικού, ως του μηχανικού ο οποίος ασχολείται με θέματα διαχείρισης χωρικής πληροφορίας καθώς και αξιοποίησής της στον σχεδιασμό του χώρου σε αστική και περιφερειακή κλίμακα, εμπλουτίζοντας τη γνωστική του βάση με προσεγγίσεις, μεθόδους και εργαλεία για μια σύγχρονη θεώρηση των ζητημάτων που αφορούν τον χωρικό σχεδιασμό. Ταυτόχρονα, επιχειρεί να εκπαιδεύσει τους νέους αυτούς μηχανικούς σε μια νέα θεώρηση του ρόλου τους ως ενεργών και υπεύθυνων πολιτών, πυρήνων για την ανάπτυξη της

συμμετοχικής κουλτούρας στην ελληνική κοινωνία. Για τον σκοπό αυτό επιχειρεί, ως εκπαιδευτικό εγχειρίδιο, να θέσει τις απαιτούμενες βάσεις, τόσο από θεωρητική όσο και από μεθοδολογική και πρακτική σκοπιά, στην εκπαίδευση των νέων μηχανικών και να τους καταστήσει φορείς αλλαγής των ακολουθούμενων προσεγγίσεων στα θέματα του σχεδιασμού. Ως εκπαιδευτικό εγχειρίδιο, μπορεί να αποτελέσει βοήθημα για την παροχή εκπαίδευσης στα θέματα του συμμετοχικού σχεδιασμού και σε άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ενώ έρχεται να καλύψει την έλλειψη ελληνόγλωσσων βιβλίων στο αντικείμενο αυτό.

Σε *δεύτερο επίπεδο*, φιλοδοξεί να δώσει σε όλους εκείνους που ενδιαφέρονται για τα ζητήματα του συμμετοχικού σχεδιασμού (κέντρα χάραξης πολιτικής, τοπική και περιφερειακή διοίκηση, φορείς λήψης αποφάσεων, επαγγελματίες μηχανικούς κ.ά.) έναν οδηγό για την ενημέρωση και κατανόηση των θεμελιωδών εννοιών και της χρησιμότητας των συμμετοχικών προσεγγίσεων, των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων τους, αλλά και των μεθόδων, εργαλείων και τεχνολογιών που είναι διαθέσιμες για την υλοποίησή τους.

Το περιεχόμενο του παρόντος εγχειριδίου αναπτύσσεται σε *τρία μέρη*:

- Το *πρώτο μέρος* αποτελείται από τα Κεφάλαια 1, 2 και 3. Σε αυτά επιχειρείται η εμβάθυνση στην έννοια της συμμετοχής, μέσα από την παρουσίαση της ιστορικής της διαδρομής, τον ορισμό και τις βασικές αρχές της, τους τύπους συμμετοχής, τα πλεονεκτήματα και τις προκλήσεις που απορρέουν από αυτή, τον ορισμό των συμμετεχόντων κ.λπ., ενώ ακόμη εστιάζουν στην εφαρμογή της έννοιας της συμμετοχής στον σχεδιασμό, μέσα από την παρουσίαση της προσέγγισης του συμμετοχικού σχεδιασμού.
- Το *δεύτερο μέρος* αποτελείται από τα Κεφάλαια 4, 5, 6 και 7. Το ενδιαφέρον εδώ επικεντρώνεται στην παρουσίαση των κλασικών μεθόδων συμμετοχής, που στηρίζονται στη διαπροσωπική επικοινωνία μεταξύ των συμμετεχόντων. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζονται οι κύριες ταξινομήσεις τους, εξετάζεται ένα πλήθος μεθόδων που εντάσσονται στις κύριες κατηγορίες μεθόδων συμμετοχής, ενώ τέλος η συζήτηση επικεντρώνεται στο ζήτημα της κατάλληλης επιλογής μεθόδου στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού.
- Τέλος το *τρίτο μέρος*, που αποτελείται από το Κεφάλαιο 8, εστιάζει το ενδιαφέρον του στις εξελίξεις στην προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού λόγω των τεχνολογικών αλλαγών. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται η συμβολή των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας στον συμμετοχικό σχεδιασμό, μέσα από την εμβάθυνση στις έννοιες του e-Σχεδιασμού και της e-Συμμετοχής, ενώ ακόμη παρουσιάζονται με συνοπτικό τρόπο τα κυριότερα εργαλεία και τεχνολογίες που συμβάλλουν στην υλοποίηση της συμμετοχής και του συμμετοχικού σχεδιασμού σε διαδικτυακά περιβάλλοντα.

Πιο συγκεκριμένα, το περιεχόμενο των επιμέρους κεφαλαίων έχει ως ακολούθως:

Το *Κεφάλαιο 1* πραγματεύεται τη βασική έννοια στην οποία θεμελιώνεται το αντικείμενο του παρόντος εγχειριδίου, δηλαδή την έννοια της συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάζει τη διαχρονική εξέλιξή της, εστιάζοντας στην αναφορά των σημαντικότερων σημείων-σταθμών στην ιστορική της διαδρομή, τα οποία συνετέλεσαν στην κατανόηση και εμπέδωση της αξίας της από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τη θεσμοθέτησή της για τη λήψη αποφάσεων σε διάφορα πεδία εφαρμογής και διάφορες χωρικές κλίμακες αναφοράς. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζει τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες και κατευθύνσεις πολιτικής σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο, μέσα από τις οποίες ωριμάζει η σημασία της έννοιας της συμμετοχής για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων της κοινωνίας.

Το *Κεφάλαιο 2* αποσκοπεί να εμβαθύνει στην έννοια της συμμετοχής, έτσι ώστε ο αναγνώστης να εμπλουτίσει τη γνώση του γύρω από το ζήτημα αυτό, ως προϋπόθεση για την κατανόηση επόμενων κεφαλαίων, που αφορούν τον συμμετοχικό σχεδιασμό και τις μεθόδους συμμετοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν προς αυτή την κατεύθυνση. Στο πλαίσιο αυτό έχει την ακόλουθη δομή: Αρχικά εμβαθύνει στον ορισμό της έννοιας της συμμετοχής, παραθέτοντας διάφορους ορισμούς που απαντώνται στη βιβλιογραφία. Στη συνέχεια παρουσιάζει τους στόχους της συμμετοχής σε μια διαδικασία σχεδιασμού. Ακολουθεί η εμβάθυνση στις βασικές αρχές της συμμετοχής, ενώ εξετάζεται επίσης η σημασία της πρόσβασης σε πληροφορία για την ενθάρρυνση της συμμετοχής. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι διάφοροι τύποι συμμετοχής, καθώς και συστάσεις προς τους συντονιστές της συμμετοχικής διαδικασίας για την αύξηση της αποτελεσματικότητάς της. Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τα πλεονεκτήματα της συμμετοχής, αλλά και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι σχεδιαστές για την επιτυχή υλοποίηση μιας συμμετοχικής διαδικασίας,

Τέλος, το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια κατηγοριοποίηση των συμμετεχόντων που εμπλέκονται σε μια συμμετοχική διαδικασία ανάλογα με τα επίπεδα δραστηριότητάς τους, καθώς και με μια παρουσίαση του ρόλου της συμμετοχής στη διαδικασία του σχεδιασμού.

Το *Κεφάλαιο 3* επικεντρώνεται στην εμβάθυνση της προσέγγισης του συμμετοχικού σχεδιασμού, με σκοπό την παροχή, με συστηματικό τρόπο, της θεωρητικής βάσης αλλά και της πρακτικής γνώσης που απαιτούνται για την εφαρμογή του. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη ενότητα παρουσιάζεται συνοπτικά η έννοια του χώρου και του χωρικού σχεδιασμού, καθώς και η διασύνδεση του χωρικού σχεδιασμού με την έννοια της συμμετοχής. Στη δεύτερη ενότητα γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση των θεωρητικών προσεγγίσεων του σχεδιασμού. Στην τρίτη ενότητα γίνεται εμβάθυνση στην προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού, μέσα από την παρουσίαση της έννοιας της συμμετοχικής διαδικασίας, των πλεονεκτημάτων αλλά και των δυσκολιών που εμπεριέχει η εφαρμογή της. Στην τέταρτη ενότητα εξετάζονται τα επίπεδα του συμμετοχικού σχεδιασμού. Στην πέμπτη ενότητα παρουσιάζεται η συμβολή της συμμετοχής στα διάφορα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, ενώ τέλος η έκτη ενότητα επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στους νέους ρόλους που αναλαμβάνονται από τους σχεδιαστές στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας.

Στο *Κεφάλαιο 4* γίνεται μια επισκόπηση των υφιστάμενων κατηγοριοποιήσεων των μεθόδων συμμετοχής που απαντώνται στη βιβλιογραφία, με σκοπό την ταξινόμησή τους. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι δύο κυρίαρχες προσεγγίσεις κατηγοριοποίησης που καταγράφονται στη βιβλιογραφία, οι οποίες ταξινομούν τις μεθόδους συμμετοχής με βάση τα χαρακτηριστικά τους και ειδικότερα τον στόχο που αυτές εξυπηρετούν, τον βαθμό συμμετοχής των εμπλεκομένων που αυτές εμπεριέχουν, καθώς και το αποτέλεσμα που επιδιώκεται από την αξιοποίησή τους. Στο πλαίσιο αυτών των κατηγοριοποιήσεων μπορεί να εντάσσεται ένα πλήθος από μεθόδους συμμετοχής, οι κυριότερες (και συχνότερα χρησιμοποιούμενες) εκ των οποίων θα αποτελέσουν το αντικείμενο μελέτης των επόμενων δύο κεφαλαίων. Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές αποσκοπούν να προσφέρουν στον αναγνώστη έναν οδηγό για την κατ' αρχήν επιλογή της ομάδας των μεθόδων που είναι περισσότερο κατάλληλη για το πρόβλημά του, δίνοντας ταυτόχρονα σε κάθε ομάδα το φάσμα των περισσότερο χρησιμοποιούμενων μεθόδων συμμετοχής. Ο συνδυασμός της πληροφορίας που παρέχεται στο κεφάλαιο αυτό, της ανάλυσης των επιμέρους χαρακτηριστικών κάθε μεθόδου συμμετοχής που γίνεται σε επόμενα κεφάλαια (Κεφάλαια 5 και 6), καθώς και των συστάσεων που παρέχονται στο Κεφάλαιο 7 για την επιλογή μεθόδου συμμετοχής, ανάλογα με το στάδιο της διαδικασίας του σχεδιασμού στο οποίο πρόκειται αυτή να εφαρμοστεί, φιλοδοξεί να προσφέρει στον αναγνώστη την απαιτούμενη γνώση για την καταλληλότερη επιλογή συμμετοχικής μεθόδου, με βάση τα δεδομένα του σχεδιαστικού προβλήματος στο οποίο απαιτείται η συμμετοχή.

Στο *Κεφάλαιο 5* γίνεται μια επισκόπηση των συχνότερα χρησιμοποιούμενων μεθόδων συμμετοχής που εντάσσονται στην κατηγορία των μεθόδων «αποτύπωσης της διαφορετικότητας». Παρουσιάζονται η μέθοδος των Ασκήσεων Πολιτικής, η μέθοδος των Ομάδων Εστίασης, η μέθοδος World Café, η μέθοδος της Ανάλυσης Σεναρίων και η μέθοδος των Συμμετοχικών Μοντέλων. Οι μέθοδοι αυτές επιδιώκουν τη συλλογή πολυδιάστατης πληροφορίας από τους εμπλεκόμενους στη συμμετοχική διαδικασία (αποκλίνουσες απόψεις, ιδέες, οράματα, κατευθύνσεις πολιτικής κ.λπ.), με σκοπό να εμπλουτίσουν τη γνωστική βάση του σχεδιασμού, φωτίζοντας διαστάσεις που ενδεχομένως ο σχεδιαστής δεν μπορεί να αντιληφθεί και αξιοποιώντας για τον σκοπό αυτό τους συμμετέχοντες σε συμβουλευτικό ρόλο.

Στο *Κεφάλαιο 6* γίνεται μια επισκόπηση των συχνότερα χρησιμοποιούμενων μεθόδων συμμετοχής που εντάσσονται στην κατηγορία των μεθόδων «σύγκλισης ή επίτευξης ομοφωνίας». Οι μέθοδοι συμμετοχής που παρουσιάζονται στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη οι συμμετέχοντες αξιοποιούνται σε συμβουλευτικό ρόλο. Οι μέθοδοι που παρουσιάζονται στην κατηγορία αυτή είναι η μέθοδος των Διασκέψεων Πολιτών, η μέθοδος Charrette, η μέθοδος των Διασκέψεων Συναίνεσης, η μέθοδος Delphi, η μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού, η μέθοδος των Συναντήσεων Ειδικών και η μέθοδος των Εργαστηρίων Οραματισμού. Στη δεύτερη κατηγορία οι συμμετέχοντες έχουν ουσιαστικότερο ρόλο στη διαδικασία λήψης απόφασης (εκδημοκρατισμός διαδικασίας). Οι μέθοδοι «σύγκλισης ή επίτευξης ομοφωνίας» που εντάσσονται εδώ είναι η μέθοδος του Συμμετοχικού Σχεδιασμού και η μέθοδος της Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης. Οι παραπάνω δύο κατηγορίες μεθόδων συμμετοχής αποσκοπούν στη σύγκλιση μεταξύ των διαφορετικών απόψεων των συμμετεχόντων και τη δημιουργία συναίνεσης, με διαφορετικό βαθμό συμμετοχής των εμπλεκομένων στη διαδικασία λήψης απόφασης. Στην πρώτη κατηγορία, οι συμμετέχοντες συνεισφέρουν στην ανάλυση πολιτικής για τη λήψη απόφασης, με την απόφαση αυτή να αποτελεί στη συνέχεια αρμοδιότητα των κέντρων λήψης αποφάσεων. Στη δεύτερη κατηγορία, οι συμμετέχοντες εμπλέκονται ουσιαστικά στην ίδια τη διαδικασία της λήψης της απόφασης, συνδιαμορφώνοντας την τελική επιλογή αυτής σε συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Στο *Κεφάλαιο 7* συζητείται το ζήτημα της επιλογής μεθόδου συμμετοχής για την αξιοποίησή της στη συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται εμβάθυνση στους καθοριστικούς παράγοντες για την κατάλληλη επιλογή μεθόδου, καθώς και μια συγκριτική παρουσίαση των συχνότερα χρησιμοποιούμενων μεθόδων συμμετοχής με βάση τους παράγοντες αυτούς. Με τη γνώση που έχει αποκτηθεί σχετικά με τα χαρακτηριστικά των μεθόδων συμμετοχής και τον ρόλο της συμμετοχής σε κάθε στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού, καθώς και με την εμβάθυνση στους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή της κατάλληλης μεθόδου, παρουσιάζονται στη συνέχεια οι μέθοδοι συμμετοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν στα διάφορα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, μέσα από την οπτική είτε της τεχνοκρατικής είτε της δημοκρατικής προσέγγισης της συμμετοχής.

Τέλος, στο *Κεφάλαιο 8* γίνεται εμβάθυνση στα θέματα του συμμετοχικού σχεδιασμού υπό το φως των εξελίξεων των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ). Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται αρχικά ο ρόλος των ΤΠΕ στα θέματα του συμμετοχικού σχεδιασμού, ενώ επισημαίνονται επίσης οι δυνατότητες που προσφέρονται από τις ΤΠΕ για τη διεύρυνση της συμμετοχικής βάσης (αριθμός συμμετεχόντων). Στη συνέχεια συζητείται η συνεισφορά τους στην ανάπτυξη των εννοιών της e-Συμμετοχής και του e-Σχεδιασμού, ως νέων εξελίξεων στα θέματα του συμμετοχικού σχεδιασμού, υποστηριζόμενων από εργαλεία και τεχνολογίες που συμβάλλουν στη μετάβαση της συμμετοχής και του σχεδιασμού σε διαδικτυακό περιβάλλον. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη συνοπτική παρουσίαση εργαλείων και τεχνολογιών που μπορούν να αξιοποιηθούν για την υλοποίηση της e-Συμμετοχής και του e-Σχεδιασμού.

Αθήνα

Οκτώβριος 2015

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Steyaert, S. & Lisoir, H. (2005). *Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual*, King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment.

UNESCO (1980). *Communication and Society Today and Tomorrow – Many Voices One World*, Report of the International Commission for the Study of Communication Problems, UNESCO.

Ελληνική

Βασενχόβεν, Λ. (2010). *Χωρική διακυβέρνηση – Θεωρία, ευρωπαϊκή εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδας*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Ευαγγελίδου, Μ. (2007). «Σύστημα χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα και δυνατότητες παρέμβασης της κοινωνίας των πολιτών», εργασία που παρουσιάστηκε στο διεθνές συνέδριο «Κοινωνία των πολιτών, περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη - Από την ενημέρωση στην ενεργό συμμετοχή», Μεσόγειος-SOS, ΑΚΤΗ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 23-24 Νοεμβρίου.

Κεφάλαιο 1

Σύνοψη

Το πρώτο κεφάλαιο του παρόντος εγχειριδίου πραγματεύεται την έννοια της συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη της έννοιας και τα σημεία-σταθμοί στην ιστορική της διαδρομή που συνέβαλαν στην κατανόηση και την εμπέδωση της αξίας της από τα κέντρα λήψης αποφάσεων αλλά και στη θεσμοθέτησή της σε διάφορα πεδία εφαρμογής και σε διάφορες χωρικές κλίμακες αναφοράς. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται οι σημαντικότερες πρωτοβουλίες και κατευθύνσεις πολιτικής σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο μέσα από τις οποίες ωριμάζει η σημασία της συμμετοχής στην αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων.

Προαπαιτούμενη γνώση

Στόχος του κεφαλαίου είναι η παρουσίαση της διαχρονικής εξέλιξης της έννοιας της συμμετοχής μέσα από τις κατευθύνσεις πολιτικής και τις πρωτοβουλίες για θεσμοθέτησή της σε μια σειρά τομείς και επίπεδα λήψης αποφάσεων. Ως εκ τούτου δεν απαιτεί κάποια ιδιαίτερη γνώση ως προϋπόθεση για την κατανόησή του. Καθώς όμως δίνεται έμφαση στο ρόλο της συμμετοχής στην επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες και τομείς ενδιαφέροντος, αλλά και στον σχεδιασμό του χώρου μέσα από την υιοθέτηση συμμετοχικών προσεγγίσεων, είναι χρήσιμη η περαιτέρω εμβάθυνση από τους εμπλεκόμενους στο αντικείμενο του χωρικού σχεδιασμού στα σχετικά κείμενα πολιτικής και ιδίως σε εκείνα που θεσμοθετούν την έννοια της συμμετοχής σε διάφορα πεδία δράσης και χωρικές κλίμακες.

1. Ιστορική εξέλιξη έννοιας συμμετοχής – Κατευθύνσεις πολιτικής σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο

Η ανάγκη για συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις απόψεις των πολιτών [1] και των ομάδων συμφερόντων (stakeholders) [2] για διάφορα προβλήματα, καθώς και για αξιοποίησή τους με στόχο την καλύτερη διαχείριση των προβλημάτων αυτών, γίνεται αισθητή σε διάφορα μέρη του κόσμου από τις αρχές του 20ού αιώνα. Προκύπτει δε στο πλαίσιο των προσπαθειών για εξομάλυνση των *συγκρούσεων* μεταξύ διαφορετικών ομάδων κατά τη διαχείριση προβλημάτων, για στροφή προς μια πιο *πλουραλιστική διαδικασία* λήψης αποφάσεων, για βελτίωση της πρόσβασης των πολιτών σε πληροφορίες (η οποία έχει ως αποτέλεσμα την ωρίμανση της επιθυμίας τους να συμμετέχουν στη διαμόρφωση των αποφάσεων που τους αφορούν και να πιέζουν προς επιθυμητές κατευθύνσεις) κ.ά.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου περιγράφονται η πορεία που ακολούθησε το ζήτημα της συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και οι σημαντικοί σταθμοί και κατευθύνσεις πολιτικής κατά τον τελευταίο μισό αιώνα, μέχρι τη νομοθετική της κατοχύρωση σε σειρά θεμάτων.

1.1. Εισαγωγή

Η συμμετοχή ως ερευνητική μέθοδος έχει μακρά διαδρομή, σε διάφορα επιστημονικά αντικείμενα. Ήδη από τη *δεκαετία του '30* η επιστημονική κοινότητα, ιδίως στις κοινωνικές επιστήμες, άρχισε να αντιλαμβάνεται τη σημασία της συμβολής του κοινού στην καλύτερη αντιμετώπιση και επίλυση διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων. *Θεμέλιος λίθος* αυτών των διαδικασιών ήταν η συλλογή πληροφοριών από το κοινό σχετικά με το πώς αντιλαμβάνεται, ιεραρχεί, αξιολογεί κ.λπ. τα διάφορα προβλήματα αλλά και τις λύσεις τους. Έτσι, σημαντική έμφαση δόθηκε εκείνη την περίοδο στην αναζήτηση μεθόδων και τεχνικών με τη βοήθεια των οποίων οι επιστήμονες μπορούν να συλλέγουν και να επεξεργάζονται πληροφορίες γύρω από τις απόψεις των πολιτών, με σκοπό τον εμπλουτισμό της διαθέσιμης γνώσης τους για την εξαγωγή επιστημονικών συμπερασμάτων και την εξεύρεση αποτελεσματικότερων λύσεων στα υπό μελέτη προβλήματα (Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002).

Στη δεκαετία του '60 δίνεται σημαντική ώθηση στην έννοια της συμμετοχής από ερευνητές διαφόρων *επιστημονικών πεδίων*. Ως παράδειγμα μπορούν να αναφερθούν οι *κοινωνιολόγοι*, οι οποίοι προσπάθησαν να αναπτύξουν εργαλεία για την απόκτηση και επεξεργασία πληροφοριών από το κοινό και την αξιοποίησή τους

[1, 2] Βλέπε ορισμούς των εννοιών «πολίτες» και «ομάδες συμφερόντων» στην ενότητα 2.9.1.

στις διάφορες κοινωνιολογικές έρευνες. Επίσης, ανάλογα εργαλεία αξιοποιήθηκαν από το *μάρκετινγκ* για την προώθηση προϊόντων, με στόχο την αξιοποίηση των απόψεων του κοινού-καταναλωτών για την αποτελεσματικότερη σχεδίαση προϊόντων. Στο πλαίσιο των παραπάνω επιστημονικών πεδίων αναπτύχθηκε η μέθοδος των *Ομάδων Εστίασης* (Focus Groups), που βρίσκει σημαντική εφαρμογή στον συμμετοχικό σχεδιασμό μέχρι και σήμερα (Merton 1987, Morgan και Krueger 1998, Jaeger και άλλοι 2000, Cameron 2005). Σημαντική είναι και η ώθηση που δόθηκε την περίοδο αυτή στο πεδίο της *πολιτικής επιστήμης* (Rhodes 1997, Rawcliffe 1998, Jacobs 1996), όπου η προσπάθεια *γεφύρωσης* της επιστημονικής γνώσης με τις ανάγκες και τα οράματα του κοινού έφερε στο προσκήνιο τη συμμετοχή του κοινού στις διαδικασίες που οδηγούν στη χάραξη πολιτικών για την αντιμετώπιση σειράς προβλημάτων, με ιδιαίτερη έμφαση στις μεγάλες προκλήσεις που απορρέουν από τα περιβαλλοντικά προβλήματα (Jaeger και άλλοι 2000). Η ώθηση αυτή ήταν αποτέλεσμα μιας, ήδη διαφαινόμενης, σταδιακής μετάβασης από τη «δημοκρατία με αντιπροσώπευση ή αντιπροσωπευτική δημοκρατία» στη «δημοκρατία με συμμετοχή ή συμμετοχική δημοκρατία», στη βάση της αντίληψης ότι η πρώτη παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες, καθώς καθοδηγείται από την άποψη της πλειοψηφίας και ως εκ τούτου έχει πιο περιορισμένη οπτική. Ως αποτέλεσμα της μετάβασης αυτής, ενισχύονται οι πρωτοβουλίες που δίνουν έμφαση στις συμμετοχικές διαδικασίες, οι οποίες, από τη δεκαετία του ’80 και μετά, σταδιακά αποτυπώνουν με πιο συστηματικό τρόπο τη στροφή από το μοντέλο λήψης αποφάσεων «*από πάνω προς τα κάτω»* (top-down decision-making model) σε ένα μοντέλο «*από κάτω προς τα πάνω»* (bottom-up) (Fishkin 1995, Bishop 1998, Morris 1999). Σε αυτό η έννοια της *ευρείας συμμετοχής* διαφόρων ομάδων ενδιαφερόντων βρίσκεται στον πυρήνα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων.

Με την πάροδο του χρόνου, ένα διαρκώς διευρυνόμενο φάσμα επιστημονικών αντικειμένων και κέντρων λήψης αποφάσεων (από την τοπική έως την υπερτοπική κλίμακα) άρχισε να δείχνει το ενδιαφέρον του για την έννοια της συμμετοχής, παρά τις όποιες αντίθετες φωνές και αμφισβητήσεις αφενός για την επιθυμία, τη γνώση και τη δυνατότητα του κοινού να συμμετέχει και αφετέρου για την ειλικρινή πρόθεση των κέντρων λήψης αποφάσεων να το εμπλέξουν ουσιαστικά στις διαδικασίες τους (Carver 2001). Η αυξανόμενη έμφαση που δίνεται στη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων βαδίζει παράλληλα με τη σταδιακή αύξηση της πολυπλοκότητας και του πολυδιάστατου χαρακτήρα των προβλημάτων στις σύγχρονες κοινωνίες (Machina 1987, Stratigea και Giaoutzi 2012), η αντιμετώπιση των οποίων οδηγεί στην ανάπτυξη *νέων προσεγγίσεων και εργαλείων*, καθώς και σε μια *ολοκληρωμένη θεώρηση*, που απαιτεί, μεταξύ άλλων, τη συμμετοχή σημαντικού εύρους παραγόντων: ομάδων ενδιαφερόντων, κέντρων λήψης αποφάσεων σε διάφορα επίπεδα, επιστημονικών φορέων, φορέων του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα κ.ά. (Morgan και Dowlatabadi 1996, Rotmans 1998, Smith και Wales 1999).

Η κατανόηση της σημασίας που έχει η συμμετοχή για την επίλυση των προβλημάτων κινητοποιεί σήμερα τόσο τον επιστημονικό κόσμο όσο και τα κέντρα λήψης αποφάσεων, που αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για την προώθηση και τη θεσμική κατοχύρωση συμμετοχικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων σε σημαντικούς τομείς (περιβάλλον, κλιματική αλλαγή, υδατικοί πόροι, τοπική ανάπτυξη κ.ά.).

Στη συνέχεια του κεφαλαίου παρουσιάζονται συνοπτικά οι κύριοι *σταθμοί* στην εξέλιξη της αντίληψης της αξίας της συμμετοχής για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων που αντιμετωπίζει η κοινωνία. Πρόκειται για πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο έως τώρα για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού σε διάφορα επίπεδα λήψης αποφάσεων και τομείς.

1.2. Διεθνείς πρωτοβουλίες-σταθμοί για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι *διεθνείς πρωτοβουλίες-σταθμοί* για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, η απαρχή των οποίων συνδέεται στενά με τις εντεινόμενες επιπτώσεις από την υποβάθμιση της ποιότητας του περιβάλλοντος και την προσπάθεια ανατροπής της πορείας αυτής συνενώνοντας δυνάμεις σε διεθνές επίπεδο.

1.2.1. Διάσκεψη Στοκχόλμης – 1972

Σταθμό για την εξέλιξη των συμμετοχικών προσεγγίσεων και γενικότερα την αυξανόμενη τάση για εμπλοκή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποτελεί η *δεκαετία του ’70*. Η τάση αυτή συνδέεται στενά με την ήδη διαφαινόμενη ένταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, λόγω της έμφασης που δίνεται την περίοδο αυτή στην οικονομική ανάπτυξη, αγνοώντας την περιβαλλοντική της διάσταση, καθώς και του

έντονα αναπτυσσόμενου προβληματισμού γύρω από τους τρόπους πολιτικής παρέμβασης για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών.

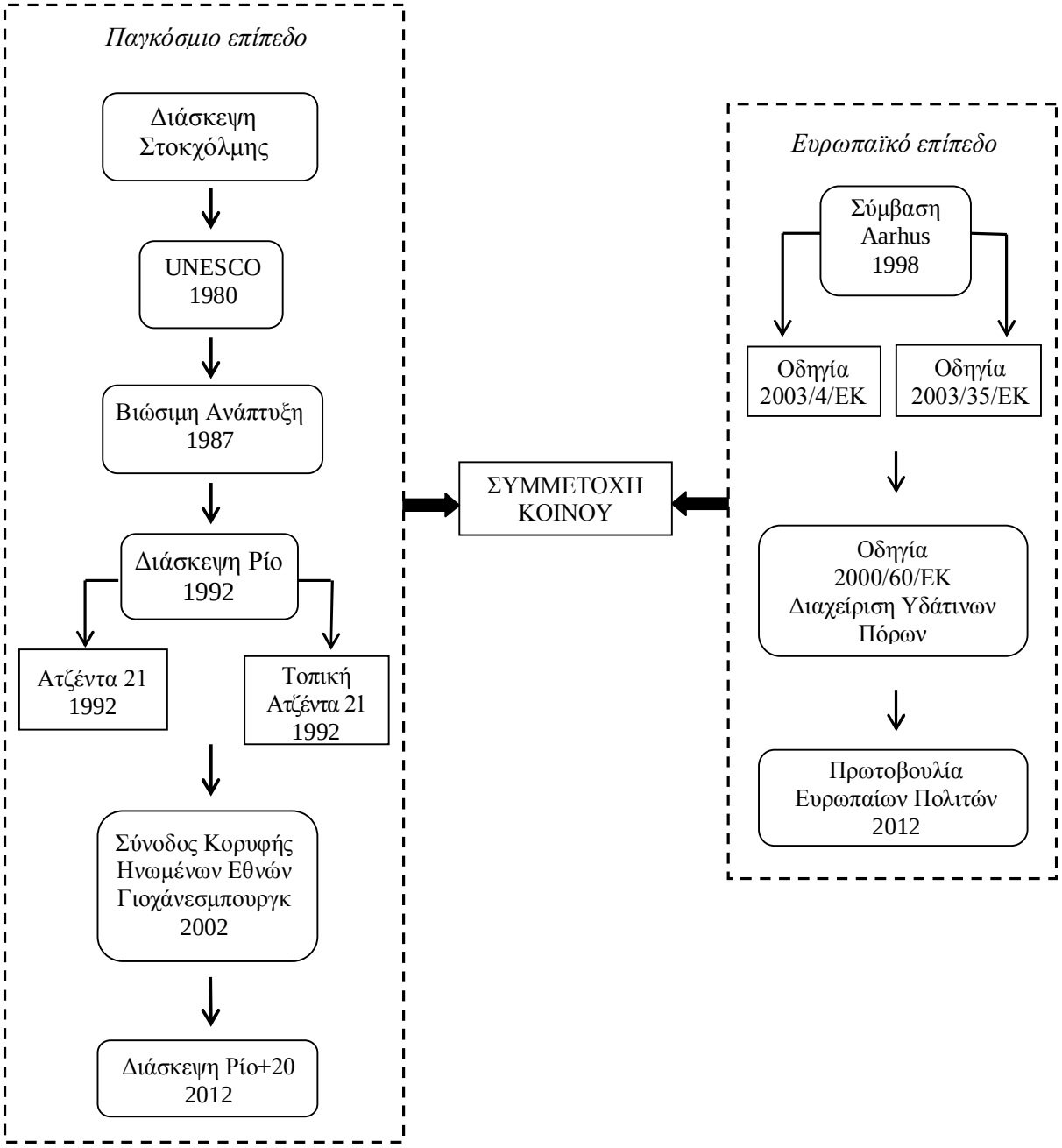

Διάγραμμα 1-1: *Συμμετοχή του κοινού - Διεθνείς και ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες*.

Έναν τέτοιο σταθμό αποτελεί η Διάσκεψη της Στοκχόλμης (1972), μια παγκόσμια διάσκεψη για το περιβάλλον και τον άνθρωπο που οργανώθηκε από τον ΟΗΕ. Σκοπός της ήταν η ανάπτυξη του προβληματισμού και η συστράτευση δυνάμεων σε παγκόσμιο επίπεδο για την οριοθέτηση των συλλογικών μορφών δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος, ενός σχεδιαστικού εγχειρήματος σημαντικής δυσκολίας, πολυπλοκότητας και ευρύτατης χωρικής κλίμακας. Στο πλαίσιο της διάσκεψης αυτής η έμφαση ήταν στην προώθηση ενός νέου, περιβαλλοντικά και κοινωνικά φιλικού μοντέλου ανάπτυξης, ενός νέου

υποδείγματος δηλαδή για την ανάπτυξη, της επονομαζόμενης *διαφορετικής ανάπτυξης* (*another development*) (Caldwell 1984, Dasmann, 1988), το οποίο αποτέλεσε τον προάγγελο της διατύπωσης στη συνέχεια του μοντέλου της *βιώσιμης ανάπτυξης*. Το υπόδειγμα αυτό επιχειρεί να θέσει τις βάσεις για μια νέα προσέγγιση στην αναπτυξιακή διαδικασία, ενώ ταυτόχρονα φιλοδοξεί να αποτελέσει έναν *οδηγό* για τον προσανατολισμό των πολιτικών των κέντρων λήψης αποφάσεων σε παγκόσμια κλίμακα.

Τα αποτελέσματα της Διάσκεψης της Στοκχόλμης αποτυπώνονται στη σχετική διακήρυξη, ένα κείμενο με μη υποχρεωτικό, νομικά μη δεσμευτικό χαρακτήρα. Στην πραγματικότητα το κείμενο αυτό λειτουργεί στην κατεύθυνση της *αφύπνισης* της παγκόσμιας συνείδησης και του προσανατολισμού των πολιτικών των διαφόρων χωρών του πλανήτη, στη βάση ενός πλαισίου κοινών στόχων και βασικών αρχών δράσης για την επίτευξή τους.

Στη Διάσκεψη υπογραμμίζεται η σημασία του *περιβάλλοντος* και των *ανθρωπίνων δικαιωμάτων* μέσα από ένα κείμενο 26 αρχών. Επίσης, σημειώνονται οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι που αντιμετωπίζει ο πλανήτης και τονίζεται η σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης τόσο των παιδιών και των εφήβων όσο και των ενηλίκων. Στόχος της ενημέρωσης των πολιτών είναι η *ευαισθητοποίησή* τους προκειμένου να επιδείξουν υπεύθυνες συμπεριφορές απέναντι στα σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα. Για τον σκοπό αυτό υπογραμμίζεται η ανάγκη επιστράτευσης όλων των δυνατών μέσων για την προβολή πληροφοριών οι οποίες ενημερώνουν τους πολίτες και τους βοηθούν να αναθεωρήσουν τα πρότυπα συμπεριφοράς τους που έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον (Διάσκεψη Στοκχόλμης, 19η αρχή). Πιο συγκεκριμένα, η αρχή αυτή αναφέρει:

> *[..] Η εκπαίδευση στα περιβαλλοντικά ζητήματα σε όλες τις ομάδες του πληθυσμού, με έμφαση στις λιγότερο προνομιούχες, είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ευαισθητοποίησή τους και την ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων συμπεριφορών των ατόμων, των επιχειρήσεων και των κοινοτήτων, καθώς και την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος.*
>
> (Sohn 1973:480)

Σημείο-κλειδί, δηλαδή, αλλά και βασική *κατεύθυνση πολιτικής* για την αναστροφή της πορείας της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, όπως διατυπώθηκε στη Διάσκεψη της Στοκχόλμης, αποτελεί η δημιουργία *ενημερωμένων πολιτών*, μέσα από την παροχή πληροφορίας προς αυτούς. Η πληροφορία αυτή μπορεί να δράσει καταλυτικά για την *ευαισθητοποίησή* τους και την αλλαγή της συμπεριφοράς τους σε μια σειρά από ζητήματα που συνδέονται στενά με τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος. Η κατανόηση του ρόλου της διάχυσης πληροφορίας θεωρείται, στο πλαίσιο αυτό, το *πρώτο βήμα* για την υιοθέτηση από τους πολίτες περιβαλλοντικά υπεύθυνων συμπεριφορών και τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, άποψη που ενισχύεται σημαντικά στις επόμενες δεκαετίες.

1.2.2. UNESCO – «Many Voices - One World» – 1980

Η προσπάθεια κινητοποίησης για την προστασία του περιβάλλοντος εντείνεται στη δεκαετία του ’80, οπότε τα περιβαλλοντικά προβλήματα γίνονται περισσότερο αισθητά και καθίσταται επιτακτική η ανάγκη ανάληψης δράσης για την αναστροφή της πορείας υποβάθμισης του περιβάλλοντος και της εξάντλησης των διαθέσιμων πόρων από την αλόγιστη εκμετάλλευσή τους. Η ανάγκη συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε μια τέτοια κατεύθυνση τονίζεται και από διάφορους διεθνείς οργανισμούς, όπως η UNESCO, η οποία το 1980, μέσα από την Έκθεσή της «Many voices – One world», επισημαίνει τη σημασία της εμπλοκής του κοινού στην προσπάθεια αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, τονίζοντας:

- την ανάγκη για *ίση πρόσβαση* του κοινού σε *πληροφορίες* που επηρεάζουν τη ζωή του, θεωρώντας τη *βασικό δικαίωμα* των επιμέρους ομάδων πολιτών,
- την ανάγκη δημιουργίας, μέσα από το προηγούμενο βήμα, *πληροφορημένων πολιτών* σε σχέση με τα σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα,
- τον ρόλο των πληροφορημένων πολιτών ως *φορέων αλλαγής*, μέσα από τη συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων,
- την ανάγκη αύξησης της *αλληλεπίδρασης* μεταξύ όλων των επιμέρους ομάδων της κοινωνίας, η οποία θα έχει ως αποτέλεσμα την αλλαγή των *συσχετισμών δύναμης* (Renn και άλλοι 1993, McGuirk 2001, Kanji και Greenwood 2001) που επηρεάζουν τις διαδικασίες λήψης

απόφασης σε τοπικό επίπεδο, διασφαλίζοντας έτσι το δικαίωμα και των λιγότερο ισχυρών ομάδων να παρεμβαίνουν στη λήψη αποφάσεων.

Όπως στην περίπτωση της Διακήρυξης της Στοκχόλμης, έτσι και εδώ τονίζεται η ανάγκη *ενημέρωσης* των πολιτών και ομάδων συμφερόντων, με στόχο την αύξηση της *ευαισθητοποίησής* τους. Η ενημέρωση αυτή μπορεί να έχει διττό αποτέλεσμα, συμβάλλοντας: (α) στην ευαισθητοποίηση των πολιτών και την ανάπτυξη περιβαλλοντικά φιλικών συμπεριφορών, με θετική έκβαση για την προστασία του περιβάλλοντος, και (β) στην αύξηση, μέσα από την πληροφόρηση, της *δυνατότητας παρέμβασης* στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που έχουν αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, ασκώντας πίεση στα κέντρα λήψης αποφάσεων προς την κατεύθυνση αυτή (βλ. ενότητα 2.4).

1.2.3. Βιώσιμη ανάπτυξη – 1987

Σταθμός για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποτελεί η διατύπωση, το 1987, της έννοιας της *βιώσιμης ανάπτυξης*, η οποία στην πορεία των χρόνων έως και σήμερα βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος πολλών ερευνητών και κέντρων λήψης αποφάσεων, έχοντας επίσης προκαλέσει πολλές αντιδράσεις, προβληματισμό αλλά και αντιπαραθέσεις (Silva 1994, Keiner 2006, Stimson και άλλοι 2006, Ρόκος 2003) όσον αφορά τη σημασία της τόσο σε ερευνητικό επίπεδο όσο και σε πρακτικό επίπεδο πολιτικής παρέμβασης (Σαρτζετάκης και Παπανδρέου 2002).

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης τίθεται για πρώτη φορά μέσα από την Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον, γνωστή ως Έκθεση Brundtland, και ορίζεται ως η *«ανάπτυξη που έχει στόχο την εξυπηρέτηση των αναγκών του παρόντος, αξιοποιώντας τους διαθέσιμους πόρους με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην υποθηκεύεται η ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών»* (Brundtland Report 1987:15). Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί στην πραγματικότητα μια *διαδικασία αλλαγής*, όπου η αξιοποίηση των πόρων, η εστίαση των τεχνολογικών εξελίξεων και οι συντελούμενες θεσμικές αλλαγές προσανατολίζονται, με έναν συνεκτικό και ολοκληρωμένο τρόπο, προς την εξυπηρέτηση των αναγκών τόσο των παρόντων όσο και των μελλοντικών γενεών. Από τον ίδιο της τον ορισμό, η έννοια αυτή εισάγει ζητήματα *ενδογενεακής* και *διαγενεακής ισότητας*, που παραπέμπουν στην ανάγκη ενός μακροπρόθεσμου σχεδιασμού για την αρμονική επιδίωξη περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών στόχων, με τη συμμετοχή ενός σημαντικού εύρους ομάδων ενδιαφερόντων σε αυτόν.

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί μια καινοτόμο για την εποχή της προσέγγιση της αναπτυξιακής διαδικασίας, επιχειρώντας να φωτίσει τη σχέση μεταξύ των παραπάνω στόχων. Στηρίζεται σε τρεις βασικούς *πυλώνες*, την περιβαλλοντική προστασία, την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή (Brundtland 1987, Gough 2002). Μέσα από την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, το περιβάλλον, από απλός υποδοχέας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, αποκτά πλέον άλλη διάσταση, αυτή του *παραγωγικού πόρου*, η προστασία του οποίου συμβάλλει ουσιαστικά στη στήριξη των άλλων δύο πυλώνων, της οικονομικής και της κοινωνικής ανάπτυξης. Διακριτά χαρακτηριστικά που συνθέτουν την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελούν (McChesney 1991):

- Η εισαγωγή μιας νέας *ηθικής* στην έννοια της ανάπτυξης, που θέτει στο επίκεντρο την *ισότητα* τόσο μεταξύ των γενεών (ενδογενεακή και διαγενεακή ισότητα) όσο και μεταξύ των εθνών.
- Η αναγνώριση ότι η αναπτυξιακή προσέγγιση πρέπει να βρίσκεται σε αρμονία με την προστασία του περιβάλλοντος, σεβόμενη τους *περιορισμούς* που τίθενται από το δεύτερο και συνδέονται με τη *φέρουσα ικανότητά* του και την *αξία* των οικοσυστημάτων που εμπεριέχει.
- Η αναγνώριση του περιβάλλοντος ως συστατικού στοιχείου και βασικού *πυλώνα* της αναπτυξιακής διαδικασίας.
- Η εστίαση στον *άνθρωπο* και η έμφαση που δίνει στην προώθηση του *κοινού συμφέροντος*, με τις *συμμετοχικές διαδικασίες* να αποτελούν τον πυλώνα για τον προσδιορισμό και την επιδίωξή του.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά οριοθετούν την ανάγκη για συντονισμένη *πολιτική δράση* αλλά και για *ανάληψη ευθύνης*. Το τελευταίο, όπως τονίζεται από την Έκθεση Brundtland (Brundtland Report 1987:6)

απαιτεί την *ενεργή στήριξη* όλων (πολιτών, εθελοντικών φορέων, μη κυβερνητικών οργανώσεων, ερευνητικών φορέων, επιχειρήσεων, κέντρων λήψης αποφάσεων κ.λπ.).

Η ενθάρρυνση της *συμμετοχής του κοινού* στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποτελεί έναν από τους *κεντρικούς άξονες παρέμβασης* για την επιδίωξη του σχεδιαστικού στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης (Brundtland Report 1987:50). Αξίζει να επισημανθούν επίσης οι πολλαπλές αναφορές που γίνονται στην έννοια της συμμετοχής στην έκθεση αυτή, που αφορούν διαφορετικούς τομείς ενδιαφέροντος αλλά και διαφορετικά επίπεδα συμμετοχής (τοπικό, εθνικό, διεθνές κ.λπ.), αναδεικνύοντας τη σημασία της και τον *οριζόντιο χαρακτήρα* της στην επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης.

Σταχυολογώντας ενδεικτικά τις πιο σημαντικές επισημάνσεις της Έκθεσης Brundtland, γίνεται στη συνέχεια αναφορά σε κάποια κύρια σημεία της, όπου αποτυπώνεται ανάγλυφα η ανάγκη προώθησης της έννοιας της συμμετοχής με μια ευρεία ερμηνεία του όρου.

Πιο συγκεκριμένα, η Έκθεση Brundtland επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην ανάγκη υιοθέτησης νέων προσεγγίσεων για την ανάπτυξη και το περιβάλλον, προωθώντας την έννοια της ισότητας και την ενίσχυση των πλέον ευάλωτων ομάδων, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνει την ανάγκη συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο. Έτσι, στο άρθρο 43 αναφέρεται χαρακτηριστικά:

> *[...] οι περιβαλλοντικές πιέσεις και η μη ισόρροπη ανάπτυξη αναμένεται να εντείνουν τις κοινωνικές εντάσεις. Στο πλαίσιο αυτό, μπορεί να θεωρηθεί ότι η κατανομή της δύναμης μεταξύ των διαφορετικών ομάδων και η επίδραση που αυτή έχει στην κοινωνία αγγίζουν την καρδιά των σύγχρονων περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών προκλήσεων. Η αντιμετώπισή των προκλήσεων αυτών απαιτεί νέες προσεγγίσεις, οι οποίες θα πρέπει να περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης που να αποσκοπούν στη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία, στην προστασία των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων και στην προώθηση της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων σε τοπική κλίμακα.*
>
> (Brundtland Report 1987:33)

Επίσης, στο άρθρο 75 (κεφάλαιο ΙΙΙ) επισημαίνεται η συμβολή της εμπλοκής διαφορετικών ομάδων που επηρεάζονται από μια απόφαση στην *αναβάθμιση* της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και η ανάγκη υιοθέτησης συμμετοχικών προσεγγίσεων για τη βελτίωση των τελικών αποφάσεων που λαμβάνονται. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται (Brundtland Report 1987:49):

> *Οι λύσεις ή οι απαντήσεις σε ένα αναπτυξιακό πρόβλημα δεν είναι γνωστές, αλλά σημαντική είναι η προσέγγιση για την αναζήτησή τους, η οποία πρέπει να περιλαμβάνει όλους τους ενδιαφερόμενους, θιγόμενους ή ωφελούμενους από αυτές τις αποφάσεις.*
>
> (Brundtland Report 1987:49)

Στην Έκθεση Brundtland γίνεται επίσης μια σειρά από σημαντικές *επισημάνσεις* στο πλαίσιο της συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Κατ' αρχάς επισημαίνεται η ανάγκη *θεσμικής κατοχύρωσης* της συμμετοχής του κοινού (Κεφάλαιο ΙΙΙ, Άρθρο 76, σελ. 49). Επίσης έμφαση δίνεται στην ανάδειξη του *τοπικού επιπέδου* ως πεδίου λήψης αποφάσεων για τη διαχείριση των τοπικών πόρων (Κεφάλαιο ΙΙΙ, άρθρο 77, σελ. 49), στοιχείο το οποίο μπορεί να ενθαρρύνει και επίσης να κάνει ουσιαστικότερη τη συμμετοχή. Στο ίδιο άρθρο τονίζεται η ανάγκη ενίσχυσης της *τοπικής δημοκρατίας*, προώθησης των πρωτοβουλιών των πολιτών, αλλά και *ενδυνάμωσης* αυτών, μέσα από τη διάχυση γνώσης και πληροφορίας, ώστε να καθίσταται ουσιαστικότερη η συμμετοχή τους. Στο τελευταίο δίνεται έμφαση επίσης στο άρθρο 78 (Κεφάλαιο ΙΙΙ , άρθρο 78, σελ. 49), όπου επισημαίνεται η ανάγκη *ελεύθερης πρόσβασης* σε πληροφορία και η παροχή *τεχνικής υποστήριξης* των πολιτών για την ουσιαστικότερη εμπλοκή τους, ιδιαίτερα σε μεγάλης κλίμακας έργα, όπου οι διαφορετικές απόψεις που μπορεί να εκφραστούν από το κοινό δύνανται να φωτίσουν σημαντικές διαστάσεις τους. Επίσης, στο ίδιο άρθρο τονίζεται η ανάγκη υποχρεωτικής συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία λήψης απόφασης για έργα που αναμένεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον.

1.2.4. Διάσκεψη Ρίο ντε Τζανέιρο – 1992

Έναν άλλο σημαντικό σταθμό για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων αποτελεί, τη *δεκαετία του '90*, η *Διάσκεψη του Ρίο ντε Τζανέιρο* (1992), που συνιστά το επιστέγασμα, σε παγκόσμιο επίπεδο, της προσπάθειας για την εμπλοκή των πολιτών στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών, και όχι μόνο, προκλήσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, η *συμμετοχή*, η *ανάληψη ευθύνης* και η *συνεργασία* οριοθετούνται ως σημαντικής αξίας έννοιες για την εξυπηρέτηση περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών στόχων σε διάφορους τομείς και σε διαφορετικά επίπεδα λήψης αποφάσεων. Σημαντικές επισημάνσεις της διάσκεψης αυτής αφορούν την ανάγκη *προώθησης της συμμετοχής* και της *συνεργασίας* ως παραγόντων που μπορούν να έχουν ουσιαστική συνεισφορά: (α) στην αντιμετώπιση της σημαντικής πρόκλησης για το μέλλον του πλανήτη που αποτελούν οι *ανισότητες* μεταξύ διαφορετικών ομάδων αλλά και κρατών, συνιστώντας ένα ζήτημα που απαιτεί συλλογική προσπάθεια και συμμετοχή όλων για την αντιμετώπισή του, (β) στη δημιουργία *ομάδων* (partnerships) σε διεθνές επίπεδο για την προστασία και επανάκτηση της καλής κατάστασης των οικοσυστημάτων του πλανήτη, και (γ) στην αναβάθμιση της *ποιότητας του περιβάλλοντος*, επισημαίνοντας ότι η περιβαλλοντική υποβάθμιση αποτελεί τη συνισταμένη ατομικής δράσης και επιλογών και επομένως η λύση του περιβαλλοντικού προβλήματος, που απορρέει από την ατομική συμπεριφορά είναι υπόθεση, υποχρέωση και ευθύνη όλων. Ακόμη επισημαίνεται η ανάγκη διεύρυνσης της *συμμετοχής* με τη συμπερίληψη των γηγενών ομάδων πληθυσμού, για την αξιοποίηση της εμπειρικής τους γνώσης.

Πιο συγκεκριμένα, στην 5η αρχή τίθεται το ζήτημα της συμμετοχής για την αντιμετώπιση των *κοινωνικών ανισοτήτων*, όπου επισημαίνεται ότι:

> *Όλα τα κράτη και οι πολίτες πρέπει να συνεργάζονται προς την κατεύθυνση της απάλειψης της φτώχειας, ως προϋπόθεσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη, με στόχο τη μείωση των ανισοτήτων στο βιοτικό επίπεδο και την καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών όλων των ανθρώπων.*
>
> (Rio Declaration 1992, 5η αρχή)

Στην 7η αρχή τίθεται το ζήτημα της προστασίας και επανάκτησης της καλής κατάστασης των οικοσυστημάτων, όπου απαιτείται *συμμετοχή* και *συλλογική προσπάθεια*. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται:

> *Τα κράτη πρέπει να συμμετέχουν αρμονικά μέσα από την ανάπτυξη συνεργασιών και την ομαδική προσπάθεια (partnerships) για τη διατήρηση, την προστασία και την ανάκτηση της ποιότητας των οικοσυστημάτων, όπου όλα τα κράτη αναλαμβάνουν την ευθύνη που τους αναλογεί με βάση τη συνεισφορά τους στην περιβαλλοντική υποβάθμιση. Οι περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες αναγνωρίζουν την ευθύνη που έχουν στην παγκόσμια κοινότητα για την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, βάσει των πιέσεων που ασκούν στο περιβάλλον οι κοινωνίες τους, αλλά και των τεχνολογιών και των οικονομικών πόρων που διαθέτουν».*
>
> (Rio Declaration 1992, 7η αρχή)

Επίσης, στη διάσκεψη αυτή δίνεται έμφαση στην προώθηση της *συμμετοχής του κοινού* στη λήψη αποφάσεων για την αντιμετώπιση των οξυμένων περιβαλλοντικών προβλημάτων, αξιοποιώντας την *παροχή πληροφορίας* ως εργαλείο για την ενεργοποίηση των περιβαλλοντικών αντανακλαστικών του, με σκοπό την αύξηση της *ευαισθητοποίησής* του απέναντι στις σύγχρονες περιβαλλοντικές προκλήσεις και την υιοθέτηση περιβαλλοντικά φιλικών προτύπων συμπεριφοράς. Στο πλαίσιο αυτό, ο στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης ενθαρρύνει τους πολίτες να αναπτύξουν περιβαλλοντικά υπεύθυνες συμπεριφορές, αναλαμβάνοντας ο καθένας την ευθύνη που του αναλογεί.

Συγκεκριμένα, η 10η αρχή της Διακήρυξης του Ρίο, τονίζοντας την ανάγκη διευκόλυνσης από τα κράτη της πρόσβασης σε πληροφορίες και της ενθάρρυνσης της συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, αναφέρει:

> *Τα περιβαλλοντικά θέματα αντιμετωπίζονται καλύτερα μέσα από τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων πολιτών στα αντίστοιχα επίπεδα λήψης απόφασης. Σε εθνικό επίπεδο, το κάθε άτομο θα πρέπει να έχει την κατάλληλη πρόσβαση σε πληροφορία που αφορά το περιβάλλον, η οποία παρέχεται από τις δημόσιες αρχές […] και τη δυνατότητα συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Τα*

κράτη πρέπει να διευκολύνουν και να ενθαρρύνουν την ευαισθητοποίηση και συμμετοχή του κοινού, διαθέτοντας ευρέως πληροφορίες.

(Rio Declaration 1992, 10η αρχή)

Τέλος, στο πλαίσιο της συμμετοχής αξίζει να επισημανθεί και η φιλοσοφία της 22ης αρχής της Διακήρυξης του Ρίο, η οποία δίνει έμφαση στη συμμετοχή και αξιοποίηση της εμπειρικής γνώσης γηγενών ομάδων πληθυσμού. Η συγκεκριμένη αρχή αναφέρει:

«Οι γηγενείς ομάδες του πληθυσμού και οι κοινότητές τους μπορούν να διαδραματίσουν ζωτικό ρόλο στην περιβαλλοντική προστασία και την ανάπτυξη, στη βάση της εμπειρικής τους γνώσης και των παραδοσιακών πρακτικών. Τα κράτη πρέπει να αναγνωρίσουν και να αξιοποιήσουν τη δυνατότητα των ομάδων αυτών να συνεισφέρουν στον κοινό σκοπό και να στηρίξουν τη διατήρηση της ταυτότητας, του πολιτισμού και των ενδιαφερόντων τους, ενισχύοντας ταυτόχρονα την ουσιαστική συμμετοχή τους στην επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης».

(Rio Declaration 1992, 22η αρχή)

Σημαντικές ακόμη πρωτοβουλίες, ως αποτέλεσμα της Διάσκεψης του Ρίο, αποτελούν η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC) και η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (CBD), οι οποίες δρομολογήθηκαν στο πλαίσιο αυτής της διάσκεψης.

1.2.5. Ατζέντα 21 – 1992

Στο πλαίσιο της Διάσκεψης του Ρίο (1992), σημαντική παρέμβαση προς την κατεύθυνση της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων αποτελεί η διατύπωση της Ατζέντας 21 (Grubb και άλλοι 1993, Keating 1993, Agenda 21 1994), που αποτελεί ένα *σχέδιο δράσης* για τον σκοπό αυτό τον 21ο αιώνα. Η Ατζέντα 21 (United Nations 1992):

- Θέτει τα πιεστικά τα προβλήματα και τις προκλήσεις του 21ου αιώνα.
- Εξασφαλίζει τη συναίνεση και τη δέσμευση σε μια κοινή προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων αυτών από πολλές χώρες του πλανήτη.
- Δίνει έμφαση στις αρχές και τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η παγκόσμια κοινότητα, όπως επισημαίνεται από την Ατζέντα 21, βρίσκεται μπροστά σε σημαντικές προκλήσεις και οφείλει να κινητοποιήσει όλες τις δυνάμεις και τους πόρους της (οικονομικούς, τεχνολογικούς, ανθρώπινους κ.ά.) για την αντιμετώπισή τους. Για την αξιοποίηση των πόρων αυτών προς την επιθυμητή κατεύθυνση, ιδιαίτερης σημασίας είναι ο παράγοντας της *ανάληψης ευθύνης* για το μέλλον του πλανήτη, στοιχείο που απαιτεί την ανάπτυξη μιας άλλης «ηθικής» σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά και σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο στην τοπική κλίμακα. Η ανάληψη της ευθύνης αυτής προϋποθέτει τη *γνώση* των αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των οικοσυστημάτων, από τη μια πλευρά, και των κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων, από την άλλη. Ταυτόχρονα προϋποθέτει την προώθηση *αξιών* που σχετίζονται με την κοινωνική δικαιοσύνη, τη σύγκλιση απόψεων και τη δημιουργία ευρύτερων συναινέσεων ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες (Cary 1989), την επιθυμία συστράτευσης σε έναν κοινό στόχο και τη μετατροπή της γνώσης σε περιβαλλοντικάυπεύθυνες συμπεριφορές.

Ακόμη, στην Ατζέντα 21 αναγνωρίζονται ως ιδιαίτερης σημασίας ζητήματα για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης (United Nations 1994):

- η συμμετοχή των πολιτών στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων και
- η προώθηση της συμμετοχικής διαδικασίας, ως εργαλείου για την αύξηση της ευαισθητοποίησης των πολιτών και την κινητοποίησή τους στα ζητήματα της προστασίας του περιβάλλοντος.

Πιο συγκεκριμένα, στο Κεφάλαιο 3 της Ατζέντας 21 τονίζεται κατ' αρχάς η ανάγκη *ενδυνάμωσης* των τοπικών κοινωνιών προς την κατεύθυνση της επιδίωξης του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης. Για τον σκοπό αυτό, σημαντικός είναι ο ρόλος όλων των ομάδων (United Nations 1994). Οι διάφορες οργανώσεις πολιτών, οι γυναικείες ομάδες, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, κ.ά. αποτελούν σημαντικές *ομάδες δράσης* και πηγές

ανάπτυξης *καινοτόμων ιδεών* προς την επιθυμητή κατεύθυνση στο τοπικό επίπεδο και έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής στο επίπεδο αυτό. Οι τοπικές αρχές διοίκησης πρέπει να αξιοποιήσουν κατάλληλα αυτό το δυναμικό, ενδυναμώνοντας τη *γνώση* των ομάδων αυτών γύρω από τα θέματα της βιώσιμης ανάπτυξης, προωθώντας τους κατάλληλους μηχανισμούς διεύρυνσης της *συμμετοχής* τους στη βιώσιμη διαχείριση των τοπικών πόρων και ενισχύοντας την ανάπτυξη *σχέσεων και δικτυώσεων* μεταξύ των ομάδων αυτών για τη μεγαλύτερη αλληλεπίδραση και την αποτελεσματικότερη διάχυση της πληροφορίας σε θέματα τοπικού ενδιαφέροντος.

1.2.6. Τοπική Ατζέντα 21 – 1992

Στο πλαίσιο της Ατζέντας 21 ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στη συμβολή του *τοπικού επιπέδου* για την επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, μέσα από τη διατύπωση της αρχής «*think global act local*» και την υιοθέτηση της *Τοπικής Ατζέντας 21*, ενός *σχεδίου δράσης* δηλαδή για την επίτευξη περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών στόχων σε τοπική κλίμακα. Η σημασία αυτή αποτελεί προϊόν της κατανόησης ότι πολλά από τα προβλήματα που επισημαίνονται στην Ατζέντα 21 πηγάζουν από δραστηριότητες που λαμβάνουν μέρος σε τοπικό επίπεδο. Η συμβολή λοιπόν των τοπικών κοινωνιών και η ευαισθητοποίησή τους στο επίπεδο αυτό συνιστά κρίσιμη παράμετρο για την επιδίωξη της βιωσιμότητας σε τοπική και κατ' επέκταση σε παγκόσμια κλίμακα. Το γεγονός αυτό έχει επίσης επισημανθεί σε μια σειρά από διεθνή φόρουμ, ενώ στη Διακήρυξη του Newcastle (1997) επισημαίνεται πως «η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί μια παγκόσμιου ενδιαφέροντος αναγκαιότητα [...] και η Τοπική Ατζέντα 21 ένα σημαντικό πλαίσιο για την επίτευξή της σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο» (Cotter και Hannan 1999:11). Η ανάδειξη της σημασίας του τοπικού επιπέδου –ως του πλησιέστερου προς τους πολίτες– συνδέεται επίσης με τη μεγαλύτερη και αποτελεσματικότερη *δυνατότητα κινητοποίησής* τους προς την επιθυμητή κατεύθυνση, μεταφράζοντας τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης σε *στόχους* και *στρατηγικές* που έχουν νόημα για αυτούς και μπορούν να τους ενεργοποιήσουν. Τη δυνατότητα αυτή και την αναγκαιότητα ανάδειξης του τοπικού επιπέδου για την αξιοποίησή της σημειώνει επίσης ο Kaufmann (2011:8), επισημαίνοντας πως «*οτιδήποτε μπορεί να ρυθμίζεται τοπικά, πρέπει επίσης να αποφασίζεται τοπικά*». Η ανάδειξη της σημασίας του τοπικού επιπέδου επισημαίνεται επίσης από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (Ευρωπαϊκή Ένωση 1997), όπου σημειώνεται ότι οι αποφάσεις θα πρέπει να λαμβάνονται στο επίπεδο που βρίσκεται όσο το δυνατόν πλησιέστερα στους πολίτες, ενώ ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υποστήριξη των τοπικών προσπαθειών είναι επικουρικός.

Ο καθοριστικός ρόλος των κοινωνικών ομάδων στο τοπικό επίπεδο, μέσα από την ενίσχυση της *συμμετοχής* τους στη διαχείριση των πόρων, την αναπτυξιακή διαδικασία και τη χάραξη πολιτικής για την επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, επισημαίνεται στο Κεφάλαιο 28 της Ατζέντας 21. Σε αυτό δίνονται οι ακόλουθες κατευθύνσεις για την ενίσχυση της συμμετοχής σε τοπικό επίπεδο (United Nations 1992, κεφ. 28, άρθρο 3):

- Κάθε τοπική αρχή πρέπει να δρομολογήσει έναν *διάλογο* με τους πολίτες, τις επιχειρήσεις, τους τοπικούς φορείς κ.λπ.
- Μέσα από διαδικασίες *διαβούλευσης*, οι τοπικές αρχές πρέπει να αξιοποιήσουν την πληροφορία και τη γνώση που συλλέγεται από την τοπική κοινωνία, με σκοπό τον αποτελεσματικότερο σχεδιασμό και τη χάραξη πολιτικής για την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς και τη διασφάλιση της *συναίνεσης* μεταξύ των πολιτών.
- Η διαδικασία διαβούλευσης μπορεί να αποτελέσει μια *πλατφόρμα διαλόγου* με την τοπική κοινωνία, αυξάνοντας τον βαθμό *ευαισθητοποίησης* των πολιτών στα θέματα της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η εφαρμογή της Τοπικής Ατζέντας 21, παρά τις όποιες δυσκολίες στην κατανόηση και την υλοποίησή της, αναμένεται να συνεισφέρει σημαντικά προς την κατεύθυνση της επιδίωξης του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, μέσα από:

- την *ολοκληρωμένη προσέγγιση* των ζητημάτων που άπτονται του τοπικού επιπέδου με τη συμπερίληψη, στην αντιμετώπιση αυτών, της περιβαλλοντικής, της οικονομικής και της κοινωνικής τους διάστασης,

- την αύξηση της *ευαισθητοποίησης* των πολιτών και την *ωρίμανσή* τους σε σχέση με τα θέματα που άπτονται των στόχων της βιωσιμότητας, με θετικά αποτελέσματα για την αλλαγή προτύπων συμπεριφοράς που επηρεάζουν αρνητικά τους στόχους αυτούς,
- την ενδυνάμωση της *συνεργασίας* μεταξύ των τοπικών κοινωνιών, από τη μια πλευρά, και των τοπικών αρχών, από την άλλη, και την ανάπτυξη σχέσεων *εμπιστοσύνης* μεταξύ των δύο πλευρών, στοιχείο που μπορεί να ενθαρρύνει τη συμμετοχή των πολιτών,
- τη συμμετοχή όλων των τοπικών ομάδων ενδιαφερόντων στη δημιουργία ενός *οράματος* για το μέλλον, με αποτέλεσμα τη *δέσμευση* και τη *συστράτευση* αυτών στην επιτυχή υλοποίησή του και
- την ανάπτυξη *σχέσεων* και την προώθηση μιας *κουλτούρας συνεργασίας και ανοικτού διαλόγου*, η οποία μπορεί να συμβάλει στην εξομάλυνση των *συγκρούσεων* μεταξύ των διαφορετικών ομάδων.

Η υλοποίηση της Τοπικής Ατζέντας 21 δεν είναι μια απλή διαδικασία. Αντίθετα, είναι ιδιαίτερα επίπονη, απαιτεί κατάλληλη υποδομή, καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό, γνώση, αφοσίωση και διαρκή προσπάθεια από τους φορείς τοπικής διοίκησης. Επίσης, συστατικό στοιχείο για την υλοποίησή της αποτελεί η συμμετοχή του κοινού στη διαμόρφωση ενός *στρατηγικού σχεδίου δράσης*, το οποίο καθοδηγείται αφενός από ένα *όραμα* για το μέλλον, που διασφαλίζει την ευρύτερη δυνατή συναίνεση σε τοπικό επίπεδο, και αφετέρου από τον σχεδιασμό των *πολιτικών* εκείνων που μπορούν να υλοποιήσουν το όραμα αυτό. Προς την κατεύθυνση αυτή, οι Cotter και Hannan (1999) προτείνουν την υλοποίηση της Τοπικής Ατζέντας 21 μέσα από την ακόλουθη σειρά σταδίων:

(α) Πολύ καλή *προετοιμασία* της τοπικής αρχής και καθορισμός των δομών, των στρατηγικών, καθώς και των υλικών και ανθρώπινων πόρων που απαιτούνται για τον σκοπό αυτό.
(β) Ανάπτυξη *συνεργασιών* με τους πολίτες, τους φορείς και τις ομάδες συμφερόντων, μέσα από την εμβάθυνση στα τοπικά δεδομένα και την αναζήτηση διαύλων αποτελεσματικότερης επικοινωνίας και κινητοποίησης για συμμετοχή στην κοινή προσπάθεια.
(γ) Οριοθέτηση του *οράματος* και των προς επίτευξη στόχων με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων.
(δ) Ανάπτυξη ενός *σχεδίου δράσης*, παρεμβάσεων δηλαδή και πολιτικών υλοποίησης του οράματος, σε συνεργασία με την τοπική κοινωνία.
(ε) *Εφαρμογή και παρακολούθηση* του σχεδίου δράσης, με τη συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων μερών για την προσαρμογή των πολιτικών σε νέα δεδομένα ή την τροποποίησή τους σε περίπτωση που κριθούν μη αποτελεσματικές για την υλοποίηση των στόχων που έχουν τεθεί. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η *συμμετοχή του κοινού* σε όλα τα στάδια της παραπάνω προτεινόμενης διαδικασίας –εκτός του πρώτου– αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την επιτυχή εφαρμογή της Τοπικής Ατζέντας 21 (Cotter και Hannan 1999), ενώ δεν πρέπει να παραγνωρίζεται η σημασία της κατάλληλης προετοιμασίας των κέντρων λήψης αποφάσεων –στάδιο (α)– για την επιτυχή έκβαση ενός τόσο σημαντικού εγχειρήματος.

1.2.7. Σύνοδος Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη – 2002

Την πρώτη δεκαετία της νέας χιλιετίας οι επιπτώσεις από την αλόγιστη χρήση των πόρων στο περιβάλλον ήταν ήδη ορατές σε πολλά σημεία του πλανήτη. Η επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης και η εφαρμογή της Ατζέντας 21 αποτέλεσε, όπως αποδεικνύεται στην πράξη, ένα ιδιαίτερο δύσκολο έργο για πολλές χώρες, κυρίως τις αναπτυσσόμενες. Οι Matthews και Hammill (2009:1119) επισημαίνουν ότι ένας από τους κύριους λόγους αυτής της δυσκολίας ήταν η αδυναμία «μετουσίωσης της θεωρίας σε πρακτική εφαρμογή, μετάβαση κατά την οποία γίνονται εμφανείς οι τεχνολογικοί, πολιτικοί και άλλοι περιορισμοί που υπεισέρχονται».

Στη Σύνοδο Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών στο Γιοχάνεσμπουργκ η διεθνής κοινότητα αναγνώρισε την παραπάνω αδυναμία, ενώ επισήμανε επίσης την κρισιμότητα των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών συνθηκών. Για την αντιμετώπιση των δυσκολιών εφαρμογής της Ατζέντας 21 υιοθετήθηκε ένα *Σχέδιο Δράσης* (World Summit on Sustainable Development 2002) για την επιτάχυνση της υλοποίησης των στόχων της Ατζέντας 21, το οποίο παρακινούσε τα κράτη να επιδιώξουν *απτά αποτελέσματα* μέσα σε

συγκεκριμένο *χρονοδιάγραμμα*. Το σχέδιο αυτό επεκτείνει την Ατζέντα του Ρίο 2002 σε μια σειρά από νέα ζητήματα, που δεν είχαν επαρκώς αντιμετωπιστεί στη Διάσκεψη του Ρίο το 1992, και αφορούν την παγκοσμιοποίηση, την καταπολέμηση της φτώχειας, τη σύνδεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με το φυσικό περιβάλλον και τη διασύνδεση των τριών πυλώνων της βιώσιμης ανάπτυξης (Σαρτζετάκης και Παπανδρέου 2002). Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς πολλά παραδείγματα δείχνουν ότι δεν έχει γίνει πλήρως κατανοητή η ανάγκη *ολοκλήρωσης* των τριών πυλώνων και μελέτης των *αλληλεξαρτήσεων* αυτών στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης (Drexhage και Murphy 2010).

Η ανάγκη της προώθησης της *συμμετοχής* του πολίτη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορούν τη διαχείριση των φυσικών πόρων και την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης τονίζεται ιδιαίτερα στο νέο σχέδιο δράσης. Στα σχετικά κείμενα της Συνόδου Κορυφής (World Summit on Sustainable Development 2002) τονίζεται η σημασία του *τοπικού επιπέδου*, ενώ επίσης επισημαίνεται ότι η επίτευξη του σχεδιαστικού στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης απαιτεί *μακροπρόθεσμη προοπτική* και ευρείας βάσεως *συμμετοχή* για:

- τη διαμόρφωση πολιτικής,
- τη λήψη αποφάσεων και
- την εφαρμογή τους σε όλα τα επίπεδα.

Στη Σύνοδο Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ η έννοια της συμμετοχής τονίστηκε ιδιαίτερα, ενώ έμφαση δόθηκε επίσης στην ανάγκη υιοθέτησης συμμετοχικών προσεγγίσεων που να διατρέχουν τα διαφορετικά επίπεδα λήψης αποφάσεων (συντονισμός και ολοκλήρωση διαφορετικών επιπέδων). Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της συμμετοχής εμφανίζεται σε σειρά παραγράφων, όπως ενδεικτικά οι παρακάτω (World Summit on Sustainable Development 2002):

Παράγραφος 139(g): Ανάγκη διεύρυνσης της συμμετοχής και ουσιαστικής εμπλοκής της κοινωνίας και άλλων ομάδων συμφερόντων στην εφαρμογή της Ατζέντας 21, προωθώντας τη διαφάνεια και την ευρεία δημόσια συμμετοχή.

Παράγραφος 160(d): Συνέχιση της προώθησης μιας πολυεπίπεδης συμμετοχής (multi-stakeholder participation) και ενθάρρυνση ανάπτυξης συνεργασιών για την υποστήριξη της εφαρμογής της Ατζέντας 21 σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο.

Παράγραφος 164: Όλες οι χώρες πρέπει να προωθήσουν τη δημόσια συμμετοχή, προωθώντας μέτρα πολιτικής που διασφαλίζουν την πρόσβαση των πολιτών σε πληροφορία σχετική με τη νομοθεσία, τους κανονισμούς, τις πολιτικές και τα προγράμματα. Πρέπει επίσης να προωθούν τη δημόσια συμμετοχή στη διατύπωση στόχων και την εφαρμογή πολιτικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι γυναίκες πρέπει να συμμετέχουν πλήρως και ισότιμα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και τη χάραξη πολιτικής.

Παράγραφος 165: Όλες οι χώρες πρέπει να προωθήσουν τη δημιουργία δομών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο για την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, με σκοπό την εμβάθυνση στη διαμόρφωση κατάλληλων πολιτικών. Ο συντονισμός μεταξύ τους είναι απαραίτητος, ενώ θα πρέπει να διασφαλίζεται η συμμετοχή ομάδων ενδιαφερόντων.

Παράγραφος 167: Διεύρυνση του ρόλου και των δυνατοτήτων των τοπικών αρχών και των ομάδων ενδιαφερόντων για την εφαρμογή της Ατζέντας 21 και την ενδυνάμωση της προσπάθειας για την ανάπτυξη τοπικών προγραμμάτων υλοποίησής της και των σχετικών πρωτοβουλιών και συνεργασιών, καθώς και ενθάρρυνση των συνεργασιών μεταξύ των τοπικών αρχών και αρχών και ομάδων ενδιαφερόντων ανωτέρου επιπέδου.

Παράγραφος 168: Διεύρυνση της συνεργασίας μεταξύ κυβερνητικών και μη κυβερνητικών παραγόντων, με τη συμπερίληψη όλων των σημαντικών ομάδων ενδιαφερόντων, καθώς και των εθελοντικών ομάδων, σε προγράμματα και δραστηριότητες για την επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα.

Όπως σημειώνεται και από τους Σαρτζετάκη και Παπανδρέου (2002), ο τρόπος και η έκταση της συμμετοχής της κοινωνίας των πολιτών και του ιδιωτικού τομέα στην πραγματοποίηση των στόχων του Σχεδίου Δράσης για την εφαρμογή της Ατζέντας 21 απετέλεσε ένα από τα *κεντρικά ζητήματα* της Διάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ, αλλά και του προβληματισμού γενικότερα γύρω από τα θέματα της βιώσιμης ανάπτυξης. Ο λόγος για αυτό έγκειται στην κατανόηση ότι η επίτευξη των στόχων της βιωσιμότητας απαιτεί αφενός την αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων των πολιτών, που περνά μέσα από την ενημέρωση και τη συμμετοχή, αφετέρου την οικονομική και τεχνολογική υποστήριξη των επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα (European Commission 2005). Σημαντικό ζήτημα επίσης, στο πλαίσιο του Σχεδίου Δράσης, αποτέλεσε η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων διαφορετικού επιπέδου (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, κ.λπ.) τόσο *οριζόντια* (φορείς που βρίσκονται ιεραρχικά στο ίδιο επίπεδο) όσο και *κάθετα* (φορείς διαφορετικού ιεραρχικά επιπέδου), για την αλληλεπίδραση και τον εμπλουτισμό της γνώσης στα διάφορα επίπεδα, με σκοπό την αποτελεσματικότερη διαχείριση των προβλημάτων και τη λήψη αποφάσεων (βλ. επίσης ενότητα 2.5.5).

1.2.8. Ρίο+20 – 2012

Είκοσι χρόνια μετά τη διάσκεψη του Ρίο, μια νέα διάσκεψη αρχηγών κρατών για την αειφόρο ανάπτυξη πραγματοποιείται και πάλι στην ίδια πόλη, υπό το φως σημαντικών κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων που καταγράφονται σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η αποτίμηση της εικοσαετούς πορείας από το 1992 στο 2012 δείχνει ότι πολλοί από τους στόχους, που είχαν τεθεί το 1992 δεν έχουν ακόμη επιτευχθεί. Η εκτίμηση της τρέχουσας κατάστασης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή επισημαίνει τα παρακάτω ζητήματα (European Commission 2011):

- Σημαντικά προβλήματα κοινωνικής ανισότητας παραμένουν σε παγκόσμιο επίπεδο, με περίπου 1,4 δισεκατομμύρια άτομα να ζουν ακόμη σε συνθήκες εξαθλίωσης και το ένα έκτο του παγκόσμιου πληθυσμού να υποφέρει από υποσιτισμό.
- Μόνο το ήμισυ των πληθυσμών των αναπτυσσόμενων χωρών διαθέτει βελτιωμένες εγκαταστάσεις υγιεινής.
- Σημαντικές αναπτυξιακές ανισότητες σε παγκόσμιο επίπεδο εξακολουθούν να υφίστανται.
- Η πρόσφατη οικονομική κρίση δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο τις προσπάθειες επίλυσης των προβλημάτων, ενώ οδηγεί στην αύξηση του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, ακόμη και σε προηγμένες χώρες του δυτικού κόσμου.
- Πολλά από τα περιβαλλοντικά προβλήματα όχι μόνο δεν επιλύθηκαν μέσα στην εικοσαετία 1992-2012, αλλά αντίθετα επιδεινώθηκαν.
- Η συνεχής μείωση της βιοποικιλότητας αποτελεί πραγματικότητα, εξαιτίας της εντατικής χρήσης πόρων, όπως εδάφη, νερό, δάση, οικοσυστήματα κ.ά., ενώ η αποψίλωση των δασών στον πλανήτη συνεχίζεται με ανησυχητικούς ρυθμούς.
- Οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου συνεχίζουν να αυξάνονται, υπό την επίδραση των μεταβολών στις χρήσεις γης και της αυξανόμενης ζήτησης ορυκτών καυσίμων. Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής (π.χ. μεταβολή παραδοσιακών προτύπων βροχόπτωσης, άνοδος της στάθμης της θάλασσας) μπορούν να επιδεινώσουν τα υφιστάμενα περιβαλλοντικά προβλήματα.
- Η εξάντληση και η ρύπανση των υδάτινων πόρων και του θαλάσσιου περιβάλλοντος αποτελούν συνεχώς επιδεινούμενα προβλήματα.
- Η σπανιότητα των υδάτινων πόρων μπορεί να έχει δυσμενείς επιπτώσεις για το ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού μέχρι το 2025.
- Η ερημοποίηση και η υποβάθμιση των εδαφών ως αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων έχουν επιπτώσεις σε σειρά αναπτυσσόμενων χωρών, οι οικονομίες των οποίων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον αγροτικό τομέα.
- Η έκθεση σε επικίνδυνες ουσίες (φυτοφάρμακα και επικίνδυνα απόβλητα) συνεχίζεται στις αναπτυσσόμενες χώρες και στις αναδυόμενες οικονομίες, παρά την πρόοδο που έχει συντελεστεί από την εφαρμογή διεθνών συμβάσεων.
- Οι κίνδυνοι από τη διατήρηση των καταναλωτικών πρακτικών και των προτύπων παραγωγής αναμένεται να ενταθούν σε πολλές χώρες του πλανήτη, ενώ αναμένεται επίσης η αύξηση της

έντασης της χρήσης των φυσικών πόρων για την κάλυψη των αναγκών του διαρκώς αυξανόμενου παγκόσμιου πληθυσμού, με προφανείς επιπτώσεις για την περαιτέρω υποβάθμιση του περιβάλλοντος και την επιδείνωση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής.

- Η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού (πρόβλεψη για 9 δισεκατομμύρια το 2050), η αστική ανάπτυξη και οι κοινωνικές εξελίξεις (περίπου 1,2 δισεκατομμύρια άτομα αναμένεται να ενταχθούν στη «μεσαία τάξη» στις αναδυόμενες οικονομίες) προβλέπεται ότι θα εντείνουν τις πιέσεις στο περιβάλλον, με επιδείνωση των αρνητικών επιπτώσεων σε αυτό.

Είκοσι χρόνια μετά τη Διάσκεψη Κορυφής του Ρίο του 1992 η παγκόσμια κοινότητα βρίσκεται ακόμη αντιμέτωπη με δύο αλληλένδετα τεράστια προβλήματα, που αφορούν αφενός την ικανοποίηση των προσδοκιών όλων των πολιτών για καλύτερη ζωή, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός αναμένεται να αυξηθεί σημαντικά μέχρι το 2050, αφετέρου την ελαχιστοποίηση των πιέσεων στο περιβάλλον, οι οποίες, εάν δεν ληφθούν μέτρα, θα υπονομεύσουν τη δυνατότητα της ανθρωπότητας να ανταποκριθεί στις προσδοκίες αυτές.

Επιπλέον, βρίσκεται αντιμέτωπη με την απροθυμία για ανανέωση της πολιτικής δέσμευσης προς τη βιώσιμη ανάπτυξη από ισχυρές χώρες, οδηγώντας στην έλλειψη συναίνεσης και δέσμευσης σε παγκόσμιο επίπεδο στον συγκεκριμένο στόχο, με τις αναδυόμενες μεγάλες οικονομικές δυνάμεις του πλανήτη να ακολουθούν ένα πρότυπο ανάπτυξης ιδιαίτερα επιβαρυντικό για το περιβάλλον. Ταυτόχρονα, ο στόχος της βιωσιμότητας βρίσκεται πλέον αντιμέτωπος και με την οικονομική κρίση που μαστίζει πολλές περιοχές του πλανήτη, στοιχείο που κάνει ακόμη πιο δύσκολη την επιδίωξή του, καθώς τα περιβαλλοντικά προβλήματα φαίνεται να περνούν σε πολλές περιοχές σε δεύτερη προτεραιότητα, ενώ η κρίση αυτή απειλεί και την έως τώρα πρόοδο στα θέματα των συμμετοχικών διαδικασιών στη λήψη των αποφάσεων, επηρεάζοντας αρνητικά όχι μόνο τις αποφάσεις αυτές καθαυτές, αλλά και τις διαδικασίες λήψης τους.

1.3. Ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες – Σταθμοί για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού

Ακολουθώντας τον προβληματισμό σε παγκόσμιο επίπεδο για την προώθηση της συμμετοχής κοινού και ομάδων συμφερόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, υπογράφεται στα τέλη της δεκαετίας του ’90 από την ΕΕ η *Σύμβαση του Aarhus*. Στόχος της είναι η προστασία του δικαιώματος κάθε ατόμου, από τις παρούσες και τις μελλοντικές γενεές, να ζει σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του (Aarhus Convention 1998). Επίσης, θεσμοθετείται σε αυτήν το *δικαίωμα* του πολίτη στην πληροφόρηση και τη διατύπωση άποψης για επικείμενα σχέδια, μέτρα και προγράμματα που αφορούν ή έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Στη συνέχεια, μερικά χρόνια αργότερα, εκδίδονται από την ΕΕ οι Οδηγίες 2003/4/ΕΚ και 2003/35/ΕΚ, οι οποίες υλοποιούν τη Σύμβαση του Aarhus, θωρακίζοντας έτσι νομικά τη συμμετοχή των πολιτών, κυρίως στην επίλυση περιβαλλοντικών προβλημάτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Σύμβαση του Aarhus ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με τον *ν. 3422/2005* (ΦΕΚ 303, 13.12.2005), κατοχυρώνοντας νομικά τις διαδικασίες συμμετοχής του κοινού και στη χώρα μας.

Σημαντική είναι επίσης η πρωτοβουλία της ΕΕ για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού στη διαχείριση ενός πόρου σε σπανιότητα, του νερού, την οποία οριοθετεί στο πλαίσιο της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων.

Τέλος, σημαντική κίνηση σε επίπεδο ΕΕ αποτελεί και η *Πρωτοβουλία των Ευρωπαίων Πολιτών* (ΠΕΠ), η οποία θεσπίστηκε από τη Συνθήκη της Λισσαβώνας το 2007 και δίνει τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης των ευρωπαίων πολιτών στο νομοθετικό έργο της ΕΕ (European Commission 2009).

Οι βασικές αυτές πρωτοβουλίες της ΕΕ περιγράφονται συνοπτικά στη συνέχεια.

1.3.1. Η Σύμβαση του Aarhus – 1998

Η Σύμβαση του Aarhus υπογράφηκε τον Ιούνιο του 1998 στην ομώνυμη πόλη της Δανίας και αφορά σε θέματα που σχετίζονται με την πληροφόρηση του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως επίσης τη *συμμετοχή* του σε αποφάσεις που λαμβάνονται και αφορούν, με οποιονδήποτε τρόπο, στο περιβάλλον. Η σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 30 Οκτωβρίου 2001. *Στόχος* της, όπως διατυπώνεται στο άρθρο 1, είναι:

[...] να συμβάλει στην προστασία του δικαιώματος κάθε ατόμου από τις παρούσες και μελλοντικές γενεές να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του.

(Aarhus Convention 1998)

Η Σύμβαση του Aarhus αποτελείται από *τρεις πυλώνες*, οι οποίοι αποσκοπούν:

- στη διασφάλιση της *διαφάνειας* στη διαδικασία λήψης αποφάσεων,
- στην *υποστήριξη* των αποφάσεων αυτών από ευρύτερες κοινωνικές ομάδες,
- στην προώθηση της *υπευθυνότητας* από όλα τα μέρη που εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Οι τρεις αυτοί πυλώνες συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας και της εφαρμογής των αποφάσεων που λαμβάνονται, στην ευαισθητοποίηση του κοινού για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και στη δυνατότητα έκφρασης των απόψεών του σε σχέση με αυτά, αλλά και στην ενσωμάτωση του προβληματισμού του κοινού στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Οι πυλώνες αυτοί αφορούν το δικαίωμα των πολιτών για:

- *πρόσβαση* σε περιβαλλοντική πληροφορία (άρθρο 4),
- *συμμετοχή* στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για θέματα που άπτονται του περιβάλλοντος (άρθρο 6),
- πρόσβαση πολιτών στη *δικαιοσύνη* για περιβαλλοντικά θέματα (άρθρο 9).

Η Σύμβαση του Άαρχους ορίζει επίσης ότι το κοινό πρέπει να ενημερώνεται *έγκαιρα, επαρκώς* και με *αποτελεσματικούς τρόπους* για τα επικείμενα σχέδια, τις πολιτικές, τις παρεμβάσεις κ.λπ., ώστε η συμμετοχή του στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων να είναι ουσιαστική και όχι προσχηματική (άρθρο 6, παρ. 2).

Το περιεχόμενο καθενός από τους τρεις πυλώνες της Σύμβασης του Aarhus παρουσιάζεται συνοπτικά στη συνέχεια (Aarhus Convention 1998):

1ος πυλώνας: Δικαίωμα πρόσβασης των πολιτών σε περιβαλλοντικές πληροφορίες

Ο πρώτος πυλώνας της σύμβασης δεσμεύει τα κράτη να παρέχουν περιβαλλοντικές πληροφορίες στους πολίτες εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος από την αναζήτησή τους (ένας μήνας) και σε συμφωνία με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο της εκάστοτε χώρας (άρθρο 4). Η παροχή πληροφορίας από τις αρχές προς το κοινό αποτελεί υποχρέωσή τους, η δε άρνησή της θα πρέπει να είναι επαρκώς αιτιολογημένη.

Επίσης, τα κράτη είναι υποχρεωμένα, μέσα από τις δημόσιες αρχές τους, να συλλέγουν και να δημοσιοποιούν ανά τακτά χρονικά διαστήματα περιβαλλοντικές πληροφορίες (άρθρο 5). Τις πληροφορίες αυτές δημοσιοποιούν μέσα από σχετικές εκθέσεις, το αργότερο κάθε τρία ή τέσσερα χρόνια, στις οποίες περιγράφεται η ποιότητα του περιβάλλοντος και παρέχονται πληροφορίες σχετικές με τις περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις που έχουν συντελεστεί στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Τέλος, οι δημόσιες αρχές είναι υποχρεωμένες να παρέχουν άμεσα στο κοινό κάθε πληροφορία που έχουν στη διάθεσή τους σχετικά με επικείμενο άμεσο κίνδυνο για την υγεία του ανθρώπου ή το περιβάλλον, είτε αυτός προέρχεται από ανθρώπινες δραστηριότητες είτε από φυσικές αιτίες, έτσι ώστε το κοινό να είναι σε θέση να πάρει τα απαιτούμενα μέτρα για την αποφυγή του κινδύνου ή τη μετρίαση των επιπτώσεών του.

2ος πυλώνας: Συμμετοχή πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για θέματα περιβάλλοντος

Με τον δεύτερο πυλώνα, το κοινό αποκτά δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με δραστηριότητες που αφορούν ή επιβαρύνουν το περιβάλλον. Το είδος των δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στην περίπτωση αυτή αναφέρεται αναλυτικά στο Παράρτημα Ι της σύμβασης. Ενδεικτικά, οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να αφορούν μονάδες επεξεργασίας λυμάτων, μονάδες παραγωγής ενέργειας κ.ά.

Ο δεύτερος πυλώνας εξασφαλίζει (άρθρα 6, 7 και 8):

[...] τη συμμετοχή του κοινού στην προετοιμασία και προπαρασκευή περιβαλλοντικών σχεδίων και προγραμμάτων εντός ενός διαφανούς και δίκαιου πλαισίου. Για τον σκοπό αυτό, κάθε εμπλεκόμενο

μέρος οφείλει να καταβάλλει προσπάθειες προς την κατεύθυνση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τη θέσπιση πολιτικών που αφορούν ή μπορούν να έχουν επίπτωση στο περιβάλλον.

Ο δεύτερος πυλώνας εξειδικεύεται περαιτέρω σε *τρία επιμέρους σκέλη* (άρθρα 6, 7 και 8). Στο *πρώτο σκέλος* ορίζεται πως η συμμετοχή του κοινού αφορά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων για συγκεκριμένες *δραστηριότητες/έργα* (άρθρο 6). Στο πλαίσιο αυτό το κοινό θα πρέπει να ενημερώνεται έγκαιρα σχετικά με τη σχεδιαζόμενη παρέμβαση και συγκεκριμένα για τα εξής: (α) ποιά είναι η προτεινόμενη δραστηριότητα/έργο, και (β) ποιος είναι ο υπεύθυνος φορέας υλοποίησης. Η συμμετοχή του κοινού προϋποθέτει επίσης την πρόσβαση σε πληροφορία σχετικά με:

- τη διαδικασία συμμετοχής του κοινού,
- τις ευκαιρίες που έχει το κοινό για να συμμετέχει,
- τον χρόνο και τον τόπο ενδεχόμενων δημόσιων ακροάσεων,
- τη δημόσια αρχή από την οποία το κοινό μπορεί να παίρνει πληροφορίες,
- τη δημόσια αρχή από την οποία μπορεί να αντλήσει πληροφοριακό υλικό σχετικό με το εξεταζόμενο πρόβλημα,
- τη δημόσια αρχή στην οποία μπορεί να αποστείλει σχόλια και παρατηρήσεις σχετικά με το πρόβλημα αυτό, καθώς και να πάρει πληροφορίες που αφορούν το χρονοδιάγραμμα που έχει στη διάθεσή του για να συμμετέχει,
- τις πηγές περιβαλλοντικής πληροφορίας που είναι διαθέσιμες σχετικά με το εξεταζόμενο πρόβλημα.

Το *δεύτερο σκέλος* υποχρεώνει τις δημόσιες αρχές να εμπλέξουν το κοινό στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορά την προετοιμασία *σχεδίων*, *προγραμμάτων* και *πολιτικών* που σχετίζονται ή μπορεί να έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον (άρθρο 7). Η συμμετοχή γίνεται σε ένα πλαίσιο διαφάνειας και δικαιοσύνης, ενώ το κοινό έχει λάβει εκ των προτέρων πληροφοριακό υλικό σχετικό με την επικείμενη απόφαση, έτσι ώστε να ενημερώνεται και να καθίσταται περισσότερο ουσιαστική η συμμετοχή του. Η επιλογή του κοινού γίνεται από τη σχετική δημόσια αρχή, σε αρμονία με τους στόχους της Σύμβασης του Aarhus. Η προσπάθεια της δημόσιας αρχής προς την κατεύθυνση της συμμετοχής του κοινού οφείλει να είναι ουσιαστική, παρακινώντας το να συμμετέχει και οργανώνοντας το πλαίσιο της συμμετοχής με τέτοιο τρόπο που να διασφαλίζει την ευρεία συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων.

Στο *τρίτο σκέλος*, η συμμετοχή του κοινού αφορά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την προετοιμασία *νόμων*, *κανονισμών* και νομικά *δεσμευτικών κανόνων* που έχουν επίπτωση στο περιβάλλον (άρθρο 8). Κάθε δημόσια αρχή, σύμφωνα με το σκέλος αυτό, θα πρέπει να προωθεί ουσιαστικά τη συμμετοχή του κοινού και μάλιστα στο στάδιο εκείνο όπου όλες οι επιλογές είναι ακόμη ανοικτές, έτσι ώστε να είναι εφικτή η κατά το δυνατόν ενσωμάτωση των απόψεών του στην τελική απόφαση. Για τον σκοπό αυτό ορίζονται με σαφήνεια:

- τα *χρονοδιαγράμματα* που ενθαρρύνουν και διευκολύνουν την αποτελεσματική συμμετοχή,
- οι *κανόνες* της συμμετοχικής διαδικασίας, που δημοσιοποιούνται ευρέως και
- ο *τρόπος* με τον οποίο το κοινό μπορεί να συμμετέχει (μεμονωμένοι πολίτες ή εκπρόσωποι αυτών).

3ος πυλώνας: Πρόσβαση των πολιτών στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα

Με τον τρίτο πυλώνα, που αφορά την πρόσβαση του κοινού στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, θωρακίζεται η εφαρμογή των δύο προηγούμενων πυλώνων (άρθρο 8). Συγκεκριμένα, οι πολίτες που θεωρούν ότι εσφαλμένα απορρίφθηκε το αίτημά τους για παροχή περιβαλλοντικών πληροφοριών ή αυτό απαντήθηκε ανεπαρκώς ή με τρόπο που παραβαίνει τους κανόνες του άρθρου αυτού, μπορούν να απευθύνονται στη δικαιοσύνη μέσα από γρήγορες και όχι δαπανηρές διαδικασίες, προσβάλλοντας την ουσιαστική και τυπική νομιμότητα οποιασδήποτε απόφασης ή πράξης.

Η Σύμβαση του Aarhus υλοποιείται με τη βοήθεια των Οδηγιών 2003/4/ΕΚ και 2003/35/ΕΚ, οι οποίες περιγράφονται συνοπτικά στη συνέχεια.

1.3.1.1. Οδηγία 2003/4/ΕΚ

Η Οδηγία 2003/4/ΕΚ υλοποιεί τη Σύμβαση του Aarhus ως προς το σκέλος που αφορά τη δέσμευση των κρατών μελών της ΕΕ για την *παροχή πληροφοριών* σχετικά με το περιβάλλον στους πολίτες τους (1ος πυλώνας σύμβασης Aarhus) (Directive 2003/4/ΕΚ). Πιο συγκεκριμένα, ο *στόχος* της οδηγίας περιλαμβάνει δύο σκέλη (άρθρο 1):

- Το πρώτο σκέλος αφορά την κατοχύρωση του *δικαιώματος* του κοινού για *πρόσβαση* σε περιβαλλοντικές πληροφορίες που κατέχουν οι δημόσιες αρχές, καθώς και τον καθορισμό των βασικών όρων και προϋποθέσεων, αλλά και των πρακτικών ρυθμίσεων για την άσκηση του δικαιώματος αυτού.
- Το δεύτερο σκέλος αφορά τη διασφάλιση της σταδιακής διάθεσης περιβαλλοντικών πληροφοριών από τις δημόσιες αρχές και της διάδοσής τους στο ευρύ κοινό.

Η έννοια της *πρόσβασης* του κοινού σε πληροφορία αποτελεί σημαντική παράμετρο για την ενδυνάμωσή του και την ενίσχυση του ρόλου του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η αντίληψη αυτή υιοθετείται στο άρθρο 3 της οδηγίας, όπου οριοθετούνται συγκεκριμένα:

- η *μορφή* με τη οποία παρέχεται η πληροφορία αυτή στο κοινό και
- ο *τρόπος πρόσβασης* στην πληροφορία αυτή, καθορίζοντας συγκεκριμένες διαδικασίες που ακολουθούνται από το κοινό αλλά και τις υπηρεσίες που διαθέτουν τις σχετικές πληροφορίες.

Ακόμη, στο άρθρο 7 (παρ. 1) οριοθετείται η υποχρέωση των κρατών μελών να πάρουν εκείνα τα μέτρα που απαιτούνται, έτσι ώστε οι δημόσιες αρχές τους να οργανώνουν και να διαχέουν με συστηματικό τρόπο περιβαλλοντική πληροφορία προς τους πολίτες, αξιοποιώντας κατά το δυνατό σύγχρονα μέσα και ηλεκτρονικές τεχνολογίες. Η πληροφορία αυτή θα πρέπει σταδιακά να περάσει σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, έτσι ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση του κοινού σε αυτή.

1.3.1.2. Οδηγία 2003/35/ΕΚ

Η Οδηγία 2003/35/ΕΚ υλοποιεί τη Σύμβαση του Aarhus ως προς τα σκέλη που αφορούν: (α) τη συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για θέματα περιβάλλοντος (2ος πυλώνας) και (β) την πρόσβαση πολιτών στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα (3ος πυλώνας) (Directive 2003/35/EC). Πιο συγκεκριμένα, *στόχος* της οδηγίας αυτής είναι η εφαρμογή των υποχρεώσεων που προκύπτουν από τη σύμβαση του Aarhus σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού, προβλέποντας:

- τη *συμμετοχή* του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και
- την ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού και την πρόβλεψη διατάξεων σχετικά με την *πρόσβαση στη δικαιοσύνη* στο πλαίσιο των Οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου.

Η συγκεκριμένη οδηγία επιχειρεί να δεσμεύσει τα κράτη μέλη της ΕΕ για τη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, οριοθετώντας τον τρόπο με τον οποίο οι δημόσιες αρχές οφείλουν να υλοποιήσουν τη συγκεκριμένη επιταγή. Έτσι ορίζεται ότι:

- Οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να ενημερώνουν το κοινό, είτε με ανακοινώσεις είτε με άλλα πρόσφορα μέσα (π.χ. ηλεκτρονικά μέσα), για κάθε πρόταση που αφορά σχέδια ή προγράμματα ή την τροποποίηση ή την αναθεώρησή τους (άρθρο 2, παρ. α).
- Οι σχετικές με αυτά *πληροφορίες* τίθενται στη διάθεση του κοινού, συμπεριλαμβανομένων επίσης πληροφοριών σχετικά με το δικαίωμα *συμμετοχής* στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και την αρμόδια αρχή στην οποία πρέπει να υποβάλλονται οι παρατηρήσεις ή οι ερωτήσεις (άρθρο 2, παρ. α).

- Το κοινό έχει δικαίωμα να διατυπώνει παρατηρήσεις και γνώμες όταν όλες οι επιλογές είναι ακόμη ανοικτές, πριν από τη λήψη οριστικών αποφάσεων επί των σχεδίων και προγραμμάτων (άρθρο 2, παρ. β).
- Κατά τη λήψη αποφάσεων θα πρέπει να λαμβάνονται δεόντως υπόψη τα αποτελέσματα της *συμμετοχής του κοινού* (άρθρο 2, παρ. γ).
- Η αρμόδια αρχή, αφού εξετάσει τις παρατηρήσεις και γνώμες που εκφράστηκαν στο πλαίσιο της διαδικασίας συμμετοχής, πρέπει να καταβάλει εύλογες προσπάθειες για να ενημερώσει το κοινό σχετικά με: (α) τις αποφάσεις που ελήφθησαν και τους λόγους και τις εκτιμήσεις επί των οποίων βασίζονται αυτές, και (β) τη διαδικασία και τα αποτελέσματα της συμμετοχής του κοινού, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτά λήφθησαν υπόψη για τη διαμόρφωση της τελικής απόφασης (άρθρο 2, παρ. δ).
- Η επιλογή των ομάδων του κοινού που δικαιούνται να συμμετάσχουν, συμπεριλαμβανομένων των μη κυβερνητικών οργανώσεων που ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της εθνικής νομοθεσίας, γίνεται από τις αρμόδιες για τη λήψη απόφασης αρχές των κρατών μελών (άρθρο 2, παρ. 3).

1.3.2. Οδηγία 2000/60/ΕΚ – Πολιτική διαχείρισης υδάτων

Η έννοια της συμμετοχής του κοινού στη διαχείριση των υδάτινων πόρων έχει αποτελέσει αντικείμενο συζητήσεων σε πολλά διεθνή φόρουμ και έχει διατυπωθεί σε σειρά κειμένων διεθνούς ενδιαφέροντος. Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί η Διακήρυξη του Δουβλίνου του 1992, στην οποία αναφέρεται ότι η διαχείριση των υδάτινων πόρων πρέπει να βασίζεται σε *συμμετοχικές προσεγγίσεις*, στις οποίες να εμπλέκονται οι χρήστες του συγκεκριμένου πόρου, οι σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων όλων των ιεραρχικών επιπέδων (ACC/ISGWR 1992). Ακόμη, στη Διακήρυξη της Χάγης, το 2000, στο πλαίσιο του 2ου Παγκόσμιου Φόρουμ για τα Νερά, επισημαίνεται ότι η αποτελεσματική διαχείριση των υδάτινων πόρων περνά, μεταξύ άλλων, μέσα από την ορθή διακυβέρνηση, στο πλαίσιο της οποίας καλούνται να συμμετέχουν το κοινό, καθώς και όλες οι ομάδες συμφερόντων. Οι παραπάνω διατυπώσεις επισημαίνουν ότι η διαχείριση των υδάτινων πόρων προϋποθέτει την ολοκλήρωση προσεγγίσεων «από πάνω προς τα κάτω» και «από κάτω προς τα πάνω», οι οποίες εμπλέκουν ευρείες ομάδες ενδιαφερόντων και διατρέχουν όλες τις χωρικές κλίμακες (Jønch-Clausen και Fugl 2001).

Η ΕΕ αναλαμβάνει πρωτοβουλία για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων το 2000, ενσωματώνοντας τις παραπάνω αρχές στην προσέγγισή της. Η πρωτοβουλία αυτή θεσμοθετείται μέσα από την *οδηγία-πλαίσιο* για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων (Οδηγία 2000/60/ΕΚ). Στόχος της, όπως περιγράφεται από τα κείμενα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2000 και από την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό δίκαιο (Ν. 3199/2003), είναι η θέσπιση ενός πλαισίου για την προστασία των εσωτερικών επιφανειακών, των μεταβατικών, των παράκτιων και των υπόγειων υδάτων για όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, η οδηγία αποσκοπεί, μέσα από την υλοποίηση ενός συνόλου δράσεων και ενεργειών, στη διατήρηση της καλής ποιότητας του υπόγειου και επιφανειακού υδάτινου δυναμικού κάθε κράτους μέλους και ταυτόχρονα στην προστασία από τυχόν υποβάθμιση των υδάτινων συστημάτων που χαρακτηρίζονται ως καλής ποιότητας.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας, κάθε κράτος μέλος της ΕΕ οφείλει να προσδιορίσει και να καταγράψει τις λεκάνες απορροής των ποταμών, τα υδατικά διαμερίσματα (περιοχές λεκάνης απορροής ποταμού), τους κύριους ποταμούς και λίμνες του, καθώς και να εντάξει τα υπόγεια, μεταβατικά και παράκτια ύδατά του στα αντίστοιχα *υδατικά διαμερίσματα*. Ακόμη, στο άρθρο 4 της οδηγίας περιγράφονται αναλυτικά οι *περιβαλλοντικοί στόχοι* που πρέπει να επιτευχθούν για κάθε κατηγορία υδάτων από την εφαρμογή της.

Η έννοια της *συμμετοχής* του κοινού έχει στη συγκεκριμένη οδηγία ιδιαίτερη βαρύτητα, ανάλογη της σημασίας και της σπανιότητας του πόρου τον οποίο πραγματεύεται. Στο πλαίσιο αυτό, προβλέπεται η *ευρεία συμμετοχή κοινού* στη διαδικασία διαβούλευσης για την εκπόνηση σχεδίου διαχείρισης των υδάτινων πόρων (φορείς λήψης αποφάσεων, διαχειριστές υδάτινων πόρων, εμπειρογνώμονες / ειδικοί, χρήστες / καταναλωτές, ΜΚΟ κ.ά.) και δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην αποδοχή από τις εν λόγω ομάδες των δράσεων που αναλαμβάνονται από κάθε κράτος μέλος της ΕΕ για τη βιώσιμη διαχείριση των πόρων αυτών. Σύμφωνα με το άρθρο 14, κάθε κράτος μέλος οφείλει να ενθαρρύνει την ενεργό συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών για την υλοποίηση των στόχων της οδηγίας, με τη συμμετοχή αυτή να αφορά τα στάδια της εκπόνησης, σύνταξης και αναθεώρησης των προτεινόμενων σχεδίων διαχείρισης, καθώς και τα επιμέρους στάδια υλοποίησης των σχεδίων. Σημαντικό, στο πλαίσιο αυτό, είναι το γεγονός ότι η δυνατότητα διατύπωσης παρατηρήσεων και

απόψεων των συμμετεχόντων πρέπει να λαμβάνει χώρα πριν οριστικοποιηθεί μια απόφαση. Για το σκοπό αυτό, οι αρμόδιες αρχές πρέπει να δίνουν το χρονικό εκείνο περιθώριο που απαιτείται, έτσι ώστε οι εμπλεκόμενοι στη διαδικασία να ενημερώνονται επαρκώς και να συμμετέχουν ουσιαστικά, διατυπώνοντας τις απόψεις τους ή ακόμη και επηρεάζοντας την όλη διαδικασία προς τις επιθυμητές γι' αυτούς κατευθύνσεις.

Οι κύριοι *στόχοι* της συμμετοχής στη διαχείριση των υδάτινων πόρων είναι (Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012):

- η αξιοποίηση της *γνώσης* και της *εμπειρίας* των διαφόρων ομάδων συμμετεχόντων,
- η *ενημέρωση - ευαισθητοποίηση* των εμπλεκομένων σε θέματα ποιότητας, προστασίας, εξοικονόμησης κ.λπ. των υδάτινων πόρων,
- ο αποτελεσματικός *συντονισμός* φορέων με αρμοδιότητες στη διαχείριση των υδάτων και
- η διαχείριση των *συγκρούσεων* για τον πολύτιμο αυτό φυσικό πόρο, που μπορεί να εμφανίζονται τόσο μεταξύ τομέων (τουρισμός, γεωργία κ.ά.) όσο και μεταξύ ομάδων διαφορετικών ενδιαφερόντων.

Η εφαρμογή της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ αποτελεί ένα μεγάλης κλίμακας εγχείρημα στις διάφορες χώρες, με σημαντικές επιπτώσεις ως προς το *έργο* που καλείται να επιτελέσει, τη διαχείριση δηλαδή των υδάτινων πόρων, ζήτημα εξαιρετικής σημασίας, δεδομένης της αξίας των πόρων αυτών, της σπανιότητάς τους, αλλά και των νέων δεδομένων που προκύπτουν από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής σε αυτούς. Ταυτόχρονα, αποτελεί ένα εξίσου σημαντικό εγχείρημα ως προς την ακολουθούμενη *συμμετοχική διαδικασία* λήψης απόφασης και την αξιοποίησή της στο πλαίσιο της ανάπτυξης των σχεδίων διαχείρισης, μέσα από την ευρεία εμπλοκή διαφόρων ομάδων συμμετεχόντων και κοινού και τις *δυσκολίες* που αυτή συνεπάγεται. Οι δυσκολίες αυτές απορρέουν τόσο από το εύρος της *χωρικής κλίμακας* στην οποία καλείται να εστιάσει, και ως εκ τούτου το πλήθος των εμπλεκόμενων ομάδων, όσο και από τις πιθανές *συγκρούσεις* που μπορεί να εμφανιστούν και την ανάγκη αποτελεσματικής διαχείρισής τους στην κατεύθυνση της δημιουργίας ευρύτερων *συναινέσεων* για τη διαχείριση του πόρου αυτού.

1.3.3. Πρωτοβουλία Ευρωπαίων Πολιτών – 2012

Η Πρωτοβουλία των Ευρωπαίων Πολιτών (ΠΕΠ) αποτελεί μια διαδικασία που δίνει τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης των ευρωπαίων πολιτών στο νομοθετικό έργο της ΕΕ και θεσπίστηκε από τη Συνθήκη της Λισσαβώνας το 2007 (European Commission 2009). Αποτελεί, στην ουσία της, ένα νέο *εργαλείο* για τη *συμμετοχή των πολιτών* στη χάραξη πολιτικής σε ένα υψηλό επίπεδο λήψης αποφάσεων, αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό δίνεται η δυνατότητα στους ευρωπαίους πολίτες να ζητούν απ' ευθείας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αναλάβει πρωτοβουλία και να επεξεργαστεί πρόταση για ζητήματα που τους ενδιαφέρουν ιδιαίτερα και εμπίπτουν στους τομείς αρμοδιοτήτων της (Κανονισμός 211/2011/ΕΕ 2011).

Η ΠΕΠ αποτελεί σημαντική *καινοτομία* στην έννοια της συμμετοχής του κοινού στη χάραξη πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αποτελώντας στην πραγματικότητα το *πρώτο υπερεθνικό θεσμικό εργαλείο άμεσης δημοκρατίας* στον πλανήτη. Η θεσμοθέτησή της αποσκοπεί στη μείωση της απόστασης ανάμεσα στους πολίτες της ΕΕ και τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, επιχειρώντας έτσι να αντιμετωπίσει το μείζον ζήτημα της *νομιμοποίησης* της ίδιας της ΕΕ απέναντι στους πολίτες της (Kaufmann 2011), στοιχείο που αποτελεί βασικό στόχο της έννοιας της συμμετοχής (βλέπε ενότητα 2.2.1).

Ο *τρόπος συμμετοχής* των ευρωπαίων πολιτών στο νομοθετικό έργο της ΕΕ οριοθετείται από τον Κανονισμό 211/2011/ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, σε αυτόν ορίζεται ότι τουλάχιστον ένα εκατομμύριο πολίτες, από τουλάχιστον το ένα τέταρτο των κρατών μελών της ΕΕ, μπορούν να καλέσουν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να υποβάλει νομοθετικές προτάσεις σε τομείς της αρμοδιότητάς της. Την πρωτοβουλία της παρέμβασης μπορεί να έχει *επιτροπή πολιτών*, αποτελούμενη από τουλάχιστον επτά πολίτες, κατοίκους επτά τουλάχιστον διαφορετικών κρατών μελών. Η εν λόγω επιτροπή μπορεί σε διάστημα ενός έτους να συγκεντρώσει υπογραφές για ένα ζήτημα που ενδιαφέρει τους πολίτες και να υποβάλει το αίτημά της στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με σκοπό τη νομοθετική παρέμβαση στο ζήτημα αυτό (European Commission 2009). Το προτεινόμενο ζήτημα εξετάζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία σε διάστημα τριών μηνών πρέπει να αποφασίσει με ποιον τρόπο θα ενεργήσει. Προϋπόθεση για την εξέταση της όποιας πρωτοβουλίας των

πολιτών είναι ότι αυτή δεν έρχεται σε αντίθεση με τις θεμελιώδεις αρχές της ΕΕ και εμπίπτει στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής να προτείνει την αιτούμενη νομοθετική πράξη.

Για κάθε κράτος μέλος που πολίτες του συμμετέχουν σε μια τέτοια πρωτοβουλία ορίζεται ένας ελάχιστος αριθμός απαιτούμενων υπογραφών, με βάση τον αριθμό των ευρωβουλευτών του. Ελάχιστο όριο ηλικίας για τους υπογράφοντες αποτελεί η ηλικία απόκτησης δικαιώματος ψήφου στις ευρωεκλογές. Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις των πολιτών καταχωρίζονται σε ηλεκτρονικό μητρώο, που διατίθεται για τον σκοπό αυτό από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Επιπλέον, η Επιτροπή, προκειμένου να διευκολύνει τους πολίτες στη διαδικασία αυτή, αναπτύσσει τεχνικές προδιαγραφές και καταρτίζει και διατηρεί λογισμικό ανοικτής πηγής (open source), που διατίθεται δωρεάν για τη διασφάλιση της ηλεκτρονικής, απευθείας συγκέντρωσης των δηλώσεων υποστήριξης των πολιτών.

Το τελικό κείμενο της πρωτοβουλίας αυτής, που καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις διενέργειας ενός τέτοιου εγχειρήματος, έχει τεθεί σε ισχύ από την 1.4.2012 (Κανονισμός 211/2011/ΕΕ), μετά από διαβούλευση που οδήγησε στην *πράσινη βίβλο* για τη συμμετοχή των πολιτών στη χάραξη πολιτικής στο επίπεδο της ΕΕ (European Commission 2009).

Η ΠΕΠ αποτελεί σημαντικό σταθμό στην εξέλιξη της *συμμετοχής* του κοινού σε ευρωπαϊκή κλίμακα, μέσα από:

- τη *θεσμική αναγνώριση* του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών στη διαμόρφωση της πολιτικής της ΕΕ, μεταφράζοντας σε πράξη τις επιταγές της Συνθήκη της Λισσαβώνας (2007) σχετικά με τη συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και τη δυνατότητά τους να προωθούν τις επιλογές τους στο επίπεδο αυτό (άρθρο 8Β, παρ. 1-4), και ολοκληρώνοντας πρακτικά τον συντονισμό των διαδικασιών λήψης αποφάσεων «από κάτω προς τα πάνω» και «από πάνω προς τα κάτω»,
- την ενίσχυση του ρόλου των πολιτών και της δυνατότητας *παρέμβασης* στη διαμόρφωση πολιτικής της ΕΕ με βάση τις προτεραιότητές τους,
- τη δημιουργία *γέφυρας* για την αλληλεπίδραση μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών και των ευρωπαϊκών θεσμών, καθιστώντας έτσι την ΠΕΠ ένα *όργανο συμμετοχικής δημοκρατίας* σε επίπεδο ΕΕ.

Η Πρωτοβουλία των Ευρωπαίων Πολιτών αποτυπώνει την ανάγκη *μεγαλύτερης συμμετοχής των πολιτών* σε όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής. Δίνει τη δυνατότητα προώθησης στα υψηλότερα θεσμικά όργανα λήψης αποφάσεων ζητημάτων τοπικού ενδιαφέροντος που απασχολούν μεγάλη μερίδα των ευρωπαίων πολιτών και αποτελούν πεδία λήψης αποφάσεων των οργάνων αυτών. Αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας αποτελεί η, υπό τις κατάλληλες προϋποθέσεις, παρέμβαση των πολιτών για την αλλαγή της ατζέντας των ευρωπαϊκών οργάνων και τη θέσπιση πολιτικής σε σχέση με τα προβλήματα αυτά.

1.4. Η συμμετοχή του κοινού στην επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης

Μετά την εισαγωγή της Ατζέντας 21, η έννοια της συμμετοχής του κοινού έχει εφαρμοστεί σε ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων διεθνών οργανισμών για τη βιώσιμη ανάπτυξη, ιδιαίτερα δε στις δραστηριότητες του ΟΗΕ (στο έργο του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου, της Επιτροπής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, στα προγράμματα HABITAT και UNAIDS κ.ά.). Η έννοια της συμμετοχής αποτελεί, στο πλαίσιο αυτό, *θεμέλιο λίθο* στο έργο τόσο του ΟΗΕ όσο και του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ).

Η διεύρυνση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ενισχύεται και στο επίπεδο της ΕΕ, μέσα από τις κατευθύνσεις που δίνονται από αυτή για τη χάραξη πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη στα κράτη μέλη, οι οποίες εστιάζουν (Dalal-Clayton και Bass 2002, European Council 2006):

- σε μια *ανοιχτή και δημοκρατική κοινωνία*, η οποία εγγυάται το δικαίωμα των πολιτών στην πρόσβαση σε περιβαλλοντική πληροφορία,
- στην ανάπτυξη *επαρκών διαύλων επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης* για τη διαβούλευση και τη συμμετοχή των πολιτών και φορέων στη λήψη αποφάσεων,
- στην *εμπλοκή* του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, με τη διεύρυνση της συμμετοχής του μέσα από την κατάλληλη εκπαίδευσή του, την αύξηση της ευαισθητοποίησης, την ενημέρωσή του για τις επιπτώσεις που έχουν στο περιβάλλον

συγκεκριμένες συμπεριφορές, έτσι ώστε να οδηγηθεί σε περισσότερο φιλικά στο περιβάλλον πρότυπα συμπεριφοράς,

- στη *συνεκτικότητα* πολιτικών και διακυβέρνησης τόσο μεταξύ όλων των ευρωπαϊκών πολιτικών όσο και μεταξύ των πολιτικών των διαφορετικών επιπέδων χάραξης πολιτικής (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο), με σκοπό την ανάπτυξη συνεργειών και την αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Στην πραγματικότητα, η *συμμετοχή του κοινού*, εκτός από μέσο για την πλουραλιστικότερη διαδικασία λήψης αποφάσεων, αναγνωρίζεται επίσης ως *στόχος* από μόνος του, στο πλαίσιο της επιδίωξης της βιώσιμης ανάπτυξης. Πολλοί είναι οι ερευνητές οι οποίοι ισχυρίζονται ότι η βιώσιμη ανάπτυξη χωρίς τη συμμετοχή του κοινού είναι διαδικασία άνευ ουσιαστικού περιεχομένου και υπόστασης (Arnstein 1969, Bossert 1990, Cernea 1991, Carley και Christie 1992, Narayan 1993, Bass και Shah 1994, Carew-Reid και άλλοι 1994, Creighton 2005), επιχειρώντας έτσι να καταδείξουν τον κυρίαρχο ρόλο της συμμετοχής για τον σχεδιασμό και τη χάραξη πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Οι Dalal-Clayton και Bass (2002) προβάλλουν μια σειρά από επιχειρήματα, που υποστηρίζουν την ανάγκη συμμετοχής του κοινού και των ομάδων συμφερόντων στην ανάπτυξη εθνικών πολιτικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Τα κυριότερα από αυτά αφορούν τα παρακάτω ζητήματα:

- Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ιδιαίτερα *πολύπλοκο ζήτημα*, με πολλές διαφορετικές παραμέτρους, που απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση μακροπρόθεσμου ορίζοντα, όπου η ολοκλήρωση κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων και των αντίστοιχων στόχων απαιτεί τη συλλογή και επεξεργασία πληροφορίας και κατανεμημένης γνώσης από ευρύ φάσμα παραγόντων της κοινωνίας.
- Οι νέες προσεγγίσεις διακυβέρνησης και χάραξης πολιτικής απαιτούν τη συνεργασία, την αμοιβαία μάθηση, την ολοκλήρωση διεπιστημονικής γνώσης, καθώς και την ενσωμάτωση των «από πάνω προς τα κάτω» και των «από κάτω προς τα πάνω» προσεγγίσεων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, η οποία με τη σειρά της προϋποθέτει την ευρεία συμμετοχή ομάδων ενδιαφερόντων από ιεραρχικά διαφορετικά επίπεδα λήψης αποφάσεων.
- Οι τρεις *πυλώνες* της βιώσιμης ανάπτυξης –οικονομία, κοινωνία, περιβάλλον– αλληλεπιδρούν στενά και αλληλοσυμπληρώνονται στην επιδίωξη του σχεδιαστικού αυτού στόχου (Drexhage και Murphy 2010). Για την επίτευξή του, η υιοθέτηση συμμετοχικών διαδικασιών συνεπάγεται την αλληλεπίδραση διαφορετικών ομάδων εμπλεκομένων, κάθε μια από τις οποίες συμβάλλει στη βάση του ιδιαίτερου ρόλου και των χαρακτηριστικών της και αποτυπώνει διαφορετικές διαστάσεις των τριών αυτών πυλώνων. Έτσι, η συμβολή του *δημόσιου τομέα* (κυβερνητικοί φορείς - κέντρα λήψης αποφάσεων) έγκειται στη διασφάλιση όρων σταθερότητας, τη χάραξη πολιτικής και την τήρηση της νομιμότητας, ο *ιδιωτικός τομέας* (ομάδες συμφερόντων) συνεισφέρει μέσα από την ανάπτυξη καινοτομιών, την εφευρετικότητα και την αποτελεσματικότητά του, ενώ η *κοινωνία* (κοινό - ομάδες πολιτών) καταθέτει στον διάλογο απόψεις που αποτυπώνουν το σύστημα των αξιών της.
- Η χάραξη προτεραιοτήτων στο πλαίσιο της επιδίωξης του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης απαιτεί τη συμμετοχή, τη συνύπαρξη και τη συνεργασία όλων των παραγόντων (κυβερνητικοί φορείς, ομάδες συμφερόντων και κοινό) για τη *νομιμοποίηση*, την *αποδοχή* και τη *δέσμευση* όλων σε ένα κοινό όραμα και τις πολιτικές υλοποίησής του, έτσι ώστε η συμμετοχή να αποτελέσει μια «ζωντανή δημιουργική διαδικασία» προς έναν κοινό σκοπό και όχι ένα «νεκρό γράμμα».

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD 2001:29), αλλά και οι Dalal-Clayton και Bass (2002), ορίζουν τις παρακάτω κύριες κατευθύνσεις για την επιτυχή συμμετοχή του κοινού στην ανάπτυξη και εφαρμογή εθνικών στρατηγικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη:

- *Συμφωνία πάνω σε συγκεκριμένες αρχές συμμετοχής*: Οι αρχές αυτές ορίζονται αρκετά πριν από την έναρξη των συμμετοχικών διαδικασιών, λαμβάνοντας υπόψη και την εμπειρία από επιτυχημένα παραδείγματα συμμετοχής. Περιλαμβάνουν την αντιπροσωπευτική συμμετοχή,

τη διαφάνεια, την αμοιβαία μάθηση, την ισότητα, τη συμπερίληψη (inclusiveness) κ.λπ., καθώς και ένα σαφές χρονοδιάγραμμα εργασιών.

- *Κατάλληλη επιλογή συμμετεχόντων*: Η επιλογή των συμμετεχόντων είναι κρίσιμος παράγοντας για την επιτυχή έκβαση της συμμετοχικής διαδικασίας. Στη διαδικασία αυτή θα πρέπει να περιλαμβάνονται όλοι εκείνοι που έχουν ενδιαφέρον ή μπορούν να επηρεάσουν μια στρατηγική. Σημαντικό, στο πλαίσιο αυτό, είναι να έχουν καθοριστεί ο αριθμός και ο τύπος των συμμετεχόντων, καθώς και ο ρόλος τους στη συμμετοχική διαδικασία.
- *Επιλογή φορέων ως «καταλυτών» για τη συμμετοχή*: Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει επίσης η συμμετοχή κάποιων φορέων οι οποίοι έχουν καταλυτικό ρόλο και συνδέουν τις αποφάσεις που λαμβάνονται με την εφαρμογή τους στα διάφορα επίπεδα. Τέτοιοι μπορεί να είναι οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ), οι επαγγελματικοί φορείς, οι φορείς τοπικής διοίκησης, κ.λπ.
- *Σταδιακή εφαρμογή της συμμετοχικής διαδικασίας*: Αποτελεί σημαντική παράμετρο για την επιτυχή εφαρμογή της. Η διαδικασία εξελίσσεται στην ακόλουθη σειρά σταδίων: (α) φάση προετοιμασίας, όπου γίνεται ο σχεδιασμός και η οργάνωση της συμμετοχικής διαδικασίας, (β) φάση εφαρμογής, όπου υλοποιείται η σχεδιασθείσα διαδικασία (ρόλοι συμμετεχόντων, κανόνες διαδικασίας, παρουσίαση σχετικού υλικού, αλληλεπίδραση), (γ) φάση επεξεργασίας της πληροφορίας που έχει συλλεχθεί από τη συμμετοχική διαδικασία και εξαγωγή κύριων συμπερασμάτων, και (δ) παρουσίαση αποτελεσμάτων στους συμμετέχοντες και το κοινό.
- *Ειδικές δραστηριότητες ή εκδηλώσεις*: Πρόκειται για διάφορους τύπους ή μηχανισμούς συμμετοχής, όπως διαβούλευση μέσω διαδικτύου, εργαστήρια, συμβουλευτικές ομάδες εργασίας, στρογγυλά τραπέζια κ.λπ.
- *Πόροι, δεξιότητες και χρόνος*: Αποτελούν βασικά συστατικά για την υλοποίηση κάθε συμμετοχικής διαδικασίας, καθώς αυτή απαιτεί τη δέσμευση ανθρώπινων και οικονομικών πόρων, αλλά και κατάλληλες δεξιότητες και χρόνο.
- *Δημιουργία περιβάλλοντος αμοιβαίας μάθησης και συνεργασίας*: Απαιτείται ένα περιβάλλον συζήτησης το οποίο να ενθαρρύνει, να υποστηρίζει και να ανταμείβει τη συμμετοχή των εμπλεκομένων. Στο πλαίσιο αυτό απαιτείται επίσης ο κατάλληλος χρόνος για τους συμμετέχοντες, έτσι ώστε να επεξεργάζονται τις διαφορετικές απόψεις, να αλληλεπιδρούν και να αντιδρούν στην πληροφορία που τους παρουσιάζεται.
- *Επιλογή τόπου/χρόνου υλοποίησης της διαδικασίας*: Η επιλογή του τόπου και του χρόνου υλοποίησης της διαδικασίας είναι σημαντικό να ανταποκρίνεται, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, στις ιδιαίτερες ανάγκες και τους περιορισμούς των συμμετεχόντων.
- *Εκ των υστέρων πληροφόρηση για τα αποτελέσματα*: Είναι σημαντική η εκ των υστέρων πληροφόρηση των συμμετεχόντων για το αποτέλεσμα της συμμετοχικής διαδικασίας, τον τρόπο που οι παρεμβάσεις τους αξιοποιούνται στις τελικές επιλογές, αποφάσεις, πολιτικές κ.λπ. ή τους λόγους για τους οποίους δεν αξιοποιούνται. Τα αποτελέσματα θα πρέπει να εμπεριέχουν όλα τα ζητήματα που ανέκυψαν στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας, στοιχείο κρίσιμο για την ανάπτυξη *εμπιστοσύνης* μεταξύ των εμπλεκομένων μερών.

Η επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης στο τοπικό επίπεδο απαιτεί κατάλληλο *σχεδιασμό*. Η *συμμετοχική προσέγγιση* αποτελεί σημαντική κατεύθυνση του σχεδιασμού, δημιουργώντας μια πλατφόρμα αλληλεπίδρασης μεταξύ όλων των εμπλεκομένων μερών που αποτελεί: (α) πεδίο ανάπτυξης δράσεων προς τη βιωσιμότητα, αλλά και εργαλείο ανάπτυξης της περιβαλλοντικής αντίληψης και συνείδησης όλων των εμπλεκομένων, (β) πεδίο συνεργασίας και διαπραγμάτευσης μεταξύ των συμμετεχόντων στο πλαίσιο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων για την επιδίωξη των στόχων της βιωσιμότητας, και (γ) πεδίο εξομάλυνσης των συγκρούσεων μεταξύ των εμπλεκομένων και αναζήτησης - διατύπωσης κοινών οραμάτων και στόχων για ένα βιώσιμο μέλλον.

1.5. Συμπεράσματα

Η έννοια της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων έχει μακρά διαδρομή, η οποία έχει να επιδείξει εφαρμογές σε πολλά διαφορετικά επιστημονικά πεδία για την αντιμετώπιση ενός ευρέος φάσματος προβλημάτων.

Η έμφαση που δίνεται στην έννοια της συμμετοχής βαίνει αυξανόμενη στο διάστημα των τελευταίων τεσσάρων δεκαετιών, κυρίως εξαιτίας των εντεινόμενων περιβαλλοντικών προβλημάτων και της κατανόησης του ρόλου της συμμετοχής του κοινού στην αντιμετώπισή τους. Όπως σημειώνεται και στην Παγκόσμια Διάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ, η αποτελεσματική συμμετοχή του κοινού στη μείωση των περιβαλλοντικών εντάσεων και την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί κρίσιμο παράγοντα *«τόσο για τη λήψη αποφάσεων σε σχέση με το πώς πρέπει να επιδιωχθεί ο εν λόγω στόχος όσο και για την εφαρμογή των αποφάσεων αυτών»* (World Summit on Sustainable Development 2002:160-1).

Σημαντικές είναι οι πρωτοβουλίες και η κινητοποίηση για την ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού που διατρέχουν από το παγκόσμιο έως το τοπικό επίπεδο. Ακόμη, σημαντικές πρωτοβουλίες έχουν αναληφθεί προς την κατεύθυνση αυτή από την ΕΕ, που βρίσκεται στην πρωτοπορία στα θέματα της ανάληψης δράσεων για την προστασία του περιβάλλοντος, προωθώντας τη συμμετοχή των πολιτών για την αποτελεσματικότερη επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων.

Ο ρόλος της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποκτά σήμερα ιδιαίτερη σημασία και στα θέματα που αφορούν τον σχεδιασμό του χώρου, στις διάφορες χωρικές κλίμακες και για διάφορα προβλήματα του σχεδιασμού. Σημαντική είναι η έμφαση που δίνεται στο τοπικό επίπεδο, στο πλαίσιο και της Τοπικής Ατζέντας 21, όπου η συμμετοχή του κοινού μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στην επίλυση των τοπικών προβλημάτων και στην επιδίωξη του στόχου της βιωσιμότητας, υλοποιώντας έτσι τη ρήση «think global, act local». Υπό το φως της επιδίωξης του σχεδιαστικού αυτού στόχου, οι συμμετοχικές προσεγγίσεις στον σχεδιασμό μπορούν να αποτελέσουν εργαλείο για την εμπλοκή των πολιτών και την ευαισθητοποίησή τους, αλλά και τη δημιουργία ευρύτερων συναινέσεων σε σχέση με εκείνες τις επιλογές πολιτικής οι οποίες μπορούν να υπηρετήσουν τον παραπάνω στόχο.

Στο πλαίσιο της συμμετοχικής προσέγγισης προκύπτουν μια σειρά από *ερωτήματα*, τα οποία θα πρέπει να απαντηθούν για την επιτυχή εφαρμογή της διαδικασίας:

- Γιατί είναι απαραίτητη η συμμετοχή ή, διαφορετικά, τι μπορεί να πετύχει κανείς μέσα από την υιοθέτηση συμμετοχικών προσεγγίσεων;
- Ποιες είναι οι γενικές αρχές που πρέπει να ακολουθούνται για την επιτυχή υλοποίηση μιας συμμετοχικής διαδικασίας;
- Ποιοι πρέπει να εμπλέκονται σε μια συμμετοχική διαδικασία;
- Ποιος είναι ο ρόλος των συμμετοχικών προσεγγίσεων στον σχεδιασμό;
- Πώς υλοποιείται στην πράξη μια επιτυχής συμμετοχική διαδικασία ή, διαφορετικά, ποιες είναι οι μέθοδοι συμμετοχής και σε ποια στάδια του συμμετοχικού σχεδιασμού μπορούν αυτές να εφαρμοστούν;
- Ποιος είναι ο ρόλος του σχεδιαστή σε αυτή τη διαδικασία;
- Ποιος είναι ο ρόλος των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) και ποιες οι προοπτικές αξιοποίησής τους στη διεύρυνση της συμμετοχικής προσέγγισης του σχεδιασμού;

Η επεξεργασία των ερωτημάτων αυτών γίνεται στα επόμενα κεφάλαια.

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Aarhus Convention (1998). «Convention on Access to Information, Public Participation in Decision Making and Access to Justice in Environmental Matters», Aarhus, Denmark, 25 June.

ACC/ISGWR (1992). «The Dublin Statement and Report of the Conference», International Conference on Water and the Environment: Development Issues for the 21st Century, 26-31 January, Dublin/Geneva, United Nations Administrative Committee on Co-ordination Inter-Secretariat Group for Water Resources.

Arnstein, S. (1969). «A Ladder of Citizen Participation», *Journal of the American Planning Association, 35*(4): 216-224.

Bass, S. & Shah, P. (1994). «Participation in Sustainable Development Strategies; with a Case Study of Joint Forest Management in India», Presentation to IUCN Assembly, Workshop 9, Buenos Aires, January.
Bishop, J. (1998). «Collaboration and Consensus», *Town and Country Planning*, *67*(3): 111-114.
Bossert, T.J. (1990). «Can They Get Along Without Us? Sustainability of Donor-Supported Health Projects in Central America and Africa», *Journal of Social Science and Medicine*, *30*(9):1015-1023, Doi: 10.1016/0277-9536(90)90148-L.
Brundtland Report (1987). «Our Common Future», Report of the World Commission on Environment and Development, United Nations.
Brundtland, G. (επιμ.) (1987). *Our Common Future: The World Commission on Environment and Development*, Oxford University Press, Oxford.
Caldwell, L.K. (1984). «Political Aspects of Ecologically Sustainable Development», *Environmental Conservation*, *11*(4): 299-308.
Cameron, J. (2005). «Focusing on the Focus Group», στο: Hay, I. (επιμ.). *Qualitative Research Methods in Human Geography*, 2η έκδοση, Oxford University Press, Melbourne, Australia, Κεφ. 8, σελ. 116-132.
Carew-Reid, J., Prescott-Allen, R., Bass, S. & Dalal-Clayton, D.B. (1994). *Strategies for National Sustainable Development: A Handbook for their Planning and Implementation*, International Institute for Environment and Development (IIED) / International World Conservation Union (IWCU) / Earthscan Publications Ltd., London.
Carley, M. & Christie, I. (1992). *Managing Sustainable Development*, Earthscan Publications Ltd., London.
Carver, S. (2001). «Participation and Geographical Information: A Position Paper», Position paper for the ESF-NSF Workshop on Access to Geographic Information and Participatory Approaches Using Geographic Information, Spoleto, 6-8 December.
Cary, J.L. (1989a) (επιμ.). *Community Development as a Process*, University of Missouri Press, Columbia.
Cernea, M.M. (1991). *Putting People First*, 2η έκδοση, Oxford University Press, Oxford.
Cotter, B. & Hannan, K. (Environs Australia) (1999). *Our Community Our Future: A Guide to Local Agenda 21*, Commonwealth of Australia, Canberra, Australia.
Creighton, J. (2005). *The Public Participation Handbook – Making Better Decisions through Citizens' Involvement*, Jossey-Bass, San Francisco.
Dalal-Clayton, B. & Bass, S. (επιμ.) (2002). *Sustainable Development Strategies: A Resource Book*, OECD / UNDP / Earthscan Publications Ltd., London, http://www.sd-network.eu/pdf/resources/Dalal-Clayton,%20Bass%20%282002%29%20-%20Sustainable%20Development%20Strategies%20-%20A%20Resource%20Book.pdf (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).
Dasmann, R.F. (1988). «Toward a Biosphere Consciousness», στο Worster, D. (επιμ.). *The Ends of the Earth*, Cambridge University Press, Cambridge, σελ. 277-288.
Drexhage J. & Murphy, D. (2010). «Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012», Background paper prepared for consideration by the High Level Panel on Global Sustainability at its first meeting, International Institute for Sustainable Development (IISD). GSP1-6, 19 September.
European Commission (2005). Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the 'Review of the Sustainable Development Strategy - A Platform for Action', Brussels, 13.12.2005, COM(2005)658 final.
European Commission (2009). «Green Paper on a European Citizens' Initiative», Brussels, 11.11.2009, COM(2009)622 final.
European Commission (2011). «Rio+20: Towards the Green Economy and Better Governance», Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 20.6.2011, COM(2011) 363 final.
European Council (2006). «Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) – Renewed Strategy», 10917/06, http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10917.en06.pdf (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).
Fishkin, J.J. (1995). *The Voice of the People, Public Opinion and Democracy*, Yale University Press, New Haven, London.
Gough, S. (2002). «Increasing the Value of the Environment: A 'Real Options' Metaphor for Learning», *Environmental Education Research*, *8*(1): 61-72.
Grubb, M., Koch, M., Munson, A., Sullivan, F. & Thomson, K. (1993). *The Earth Summit Agreements: A Guide and Assessments*, Earthscan Publications Ltd., London.

Jacobs, M. (1996) (επιμ.). *The Politics of the Real World*, Earthscan Publications Ltd., London.
Jaeger, C.C., Kasemir, B., Stoll-Kleemann, S., Schibli, D. & Dahinden, U. (2000). «Climate Change and the Voice of the Public», *Integrated Assessment*, 1: 339-349.
Jønch-Clausen, T. & Fugl, J. (2001). «Firming up the Conceptual Basis of Integrated Water Resources Management», *International Journal of Water Resources Development*, *17*(4): 501-510, Doi: 10.1080/07900620120094055.
Kanji, N. & Greenwood, L. (2001). «Participatory Approaches to Research and Development», in IIED: Learning from Experience, IIED, London.
Keating, M. (1993). *The Earth Summit's Agenda for Change – A Plain Language Version of Agenda 21 and the Rio Agreements*, Centre for Our Common Future, Geneva.
Keiner, M. (2006). *The Future of Sustainability*, Springer, Dordrecht, The Netherlands.
Machina, M.J. (1987). «Choice under Uncertainty: Problems Solved and Unsolved», *Journal of Economic Perspectives*, 1: 121-154.
Matthews, A.R., & Hammill, A. (2010). «Sustainable Development and Climate Change», *International Affairs*, 85(6): 1117-1128.
McChesney, G.I. (1991). «The Brundtland Report and Sustainable Development in New Zealand», Information Paper No. 25, Centre for Resource Management, Lincoln University and University of Canterbury, New Zealand, February.
McGuirk, P.M. (2001). «Situating Communicative Planning Theory: Context, Power and Knowledge», *Environment and Planning* A, 33: 195-217.
Merton, R.K. (1987). «The Focused Interview and Focus Groups: Continuities and Discontinuities», *Public-Opinion-Quarterly*, 51: 550-566.
Morgan, D.I. & Krueger, R.A. (1998). *Focus Groups Kit*, τόμ. 1-6, Sage Publications, London.
Morgan, M.G. & Dowlatabadi, H. (1996). «Learning from Integrated Assessment of Climate Change», *Climatic Change*, 34: 337-368.
Morris, P. (1999). *Critical Citizens*, Oxford University Press, Oxford.
Narayan, D. (1993). «Focus on Participation: Evidence from 121 Rural Water Supply Projects», United Nations Development Program - World Bank Water Supply and Sanitation Program, World Bank, Washington DC.
OECD (2001). *Citizens as Partners: Information, Consultation and Public Participation in Policy-making*, OECD, Paris, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/citizens-as-partners_9789264195561-en#page1 (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).
Rawcliffe, P. (1998). *Environmental Groups in Transition*, Manchester University Press, Manchester.
Renn, O., Webler, T., Rakel, H., Dienel, P. & Johnson, B. (1993). «Public Participation in Decision-making: A Three-Step Procedure», *Policy Sciences*, *26*(3): 189-214.
Rhodes, R.A.W. (1997). *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity, and Accountability*, Open University Press, Philadephia.
Rio Declaration (1992). «Rio Declaration on Environment and Development 1992», United Nations.
Rotmans, J. (1998). «Methods for IA: The Challenges and Opportunities Ahead», στο: Rotmans, J. & Vellinga, P. (επιμ.). «Challenges and Opportunities for Integrated Environmental Assessment», Special Issue, *Environmental Modelling and Assessment*, *3*(3): 155-179.
Silva, E. (1994). «Thinking Politically about Sustainable Development in the Tropical Forests of Latin America», *Development and Change*, *25*(4): 697-721.
Smith, G. & Wales, C. (1999). «The Theory and Practice of Citizens' Juries», *Policy and Politics: Studies of Local Government and its Services*, *27*(3): 295-308.
Sohn, L. (1973). «The Stockholm Declaration on the Human Environment», *The Harvard International Law Journal*, *14*(3): 422-515.
Stimson, R., Stough, R. & Roberts, B. (2006). *Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy*, 2η έκδοση, Springer Verlag, Berlin.
Stratigea, A. & Giaoutzi, M. (2012). «Linking Global to Regional Scenarios in Foresight», *Futures*, *44*(10): 847-859, Doi: 10.1016/j.futures.2012.09.003.
United Nations (1992). *The United Nations Programme of Action from Rio 1992*, Earth Summit, United Nations Department of Public Information.
Van Asselt, M. & Rijkens-Klomp, N. (2002). «A Look in the Mirror: Reflection on Participation in Integrated Assessment from a Methodological Perspective», *Global Environmental Change*, 12: 167-184.

World Summit on Sustainable Development (2002). «Plan of Implementation», http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf (Ανάκτηση Οκτ. 2015).

Ελληνική

Ευρωπαϊκή Ένωση (1997). *Συνθήκη του Άμστερνταμ*, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο.

Κανονισμός 211/2011 (2011). σχετικά με την 'Πρωτοβουλία Πολιτών', Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, L 65/1, 11.3.2011.

Kaufmann, B. (2011). *Εγχειρίδιο της Πρωτοβουλίας Ευρωπαίων Πολιτών*, σε συνεργασία με το IRI – Initiative and Referendum Institute Europe, Green European Foundation, Θεσσαλονίκη.

Ν. 3199/2003 (2003). Προστασία και διαχείριση υδάτων – Εναρμόνιση με την οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2000, ΦΕΚ Α΄ 280, 9/12/2003.

Ν. 3422/2005 (2005). Κύρωση της Σύμβασης για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, ΦΕΚ 303, 13/12/2005.

Οδηγία 85/337/ΕΟΚ (1985). Εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, Απόφαση Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1985, *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*,L 175, 5.7.1985, σελ. 0040-0048.

Οδηγία 96/61/ΕΚ (1996). Ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχος της ρύπανσης, Απόφαση Συμβουλίου της 24ης Σεπτεμβρίου, *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, L 257, 10.10.1996, σελ. 0026-0040.

Οδηγία 2000/60/ΕΚ (2000). Θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, L 327/1, 22.12.2000.

Οδηγία 2003/4/ΕΚ (2003). για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της οδηγίας 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, L 41, 14.02.2003.

Οδηγία 2003/35/ΕΚ (2003). σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, L 156, 25.06.2003, σελ. 0017-0025.

Ρόκος, Δ. (2003). *Από τη «βιώσιμη» ή «αειφόρο» στην αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.

Σαρτζετάκης, Σ.Ε. και Παπανδρέου, Α.Α. (2002). «Βιώσιμη ανάπτυξη: Οικονομική επιστήμη και διεθνές θεσμικό πλαίσιο», κείμενο εργασίας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Στρατηγέα, Α. και Παπαδοπούλου, Μ. (2012). «Η συμβολή του συμμετοχικού σχεδιασμού στη διαχείριση και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος: Η εφαρμογή της οδηγίας 2000/60/ΕΚ στην ελληνική πραγματικότητα», Πρακτικά 3ου Εθνικού Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου, σελ. 1303-1311.

Κεφάλαιο 2

Σύνοψη
Το παρόν κεφάλαιο εμβαθύνει στην έννοια της συμμετοχής, ως προϋπόθεση για την κατανόηση των επόμενων κεφαλαίων, που αφορούν τον συμμετοχικό σχεδιασμό και τις μεθόδους που μπορούν να αξιοποιηθούν προς αυτή την κατεύθυνση, και δομείται ως ακολούθως: Αρχικά παρουσιάζεται μια σειρά ορισμών της συμμετοχής που απαντώνται στη βιβλιογραφία και στη συνέχεια οι στόχοι της σε μια διαδικασία σχεδιασμού. Ακολουθεί η εμβάθυνση στις βασικές αρχές της συμμετοχής, ενώ εξετάζεται επίσης η σημασία της πρόσβασης σε πληροφορία για την ενθάρρυνση της συμμετοχής. Γίνεται η διάκριση των διαφορετικών τύπων συμμετοχής, ενώ παρέχονται οδηγίες προς τους συντονιστές της συμμετοχικής διαδικασίας για την αύξηση της αποτελεσματικότητάς της. Το κεφάλαιο πραγματεύεται ακόμη τα πλεονεκτήματα της συμμετοχής, αλλά και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι σχεδιαστές για την επιτυχή υλοποίηση μιας συμμετοχικής διαδικασίας. Τέλος, επιχειρείται ο ορισμός των τύπων συμμετεχόντων που εμπλέκονται σε μια συμμετοχική διαδικασία, καθώς και τα επίπεδα δραστηριότητάς τους, και αναλύεται ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει η συμμετοχή στη διαδικασία του σχεδιασμού.

Προαπαιτούμενη γνώση
Η έννοια της συμμετοχής αξιοποιείται σήμερα για τη λήψη απόφασης σε ένα φάσμα (χωρικών) προβλημάτων σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες, αποτελώντας μέσο *αλλά και* σκοπό *σε πολλά προβλήματα χωρικού ή αναπτυξιακού σχεδιασμού. Για την εφαρμογή της στα συγκεκριμένα πεδία απαιτούνται βασικές γνώσεις γύρω από τον χωρικό σχεδιασμό (αστικό και περιφερειακό, περιβαλλοντικό, τομεακό κ.λπ.), τα θέματα χάραξης πολιτικής (αστικής και περιφερειακής, περιβαλλοντικής, τομεακής κ.λπ.) και τα θέματα αναπτυξιακού σχεδιασμού.*

2. Η έννοια της συμμετοχής

Η παρούσα ενότητα επιχειρεί να εμβαθύνει στο ζήτημα της *συμμετοχής του κοινού* στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, στην προσπάθεια να προσφέρει στον αναγνώστη καλύτερη κατανόηση της έννοιας αυτής, στοιχείο απαραίτητο στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού. Για τον σκοπό αυτό, είναι απαραίτητο να δοθούν απαντήσεις σε μια σειρά από ερωτήματα που αφορούν:

- τον ορισμό της έννοιας της συμμετοχής,
- τον λόγο που είναι απαραίτητη η συμμετοχή σε προβλήματα που σχετίζονται με τον σχεδιασμό ή αλλιώς ποιοι είναι οι στόχοι της συμμετοχής του κοινού σε μια διαδικασία σχεδιασμού,
- τις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τη συμμετοχή, ώστε αυτή να συνεισφέρει ουσιαστικά και να αναβαθμίζει τη διαδικασία του σχεδιασμού,
- τη συνεισφορά της πρόσβασης του κοινού σε πληροφορία και τον τρόπο που αυτή επηρεάζει την επιθυμία του να συμμετέχει στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων,
- τους διάφορους τύπους συμμετοχής,
- τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της συμμετοχής,
- τους συμμετέχοντες σε μια συμμετοχική διαδικασία και
- τον ρόλο των συμμετοχικών διαδικασιών στον σχεδιασμό.

2.1. Ορισμός συμμετοχής

Παρά τη μακρόχρονη διαδρομή της, η έννοια της συμμετοχής δεν έχει έναν μοναδικό και γενικά αποδεκτό ορισμό, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης. Αντίθετα, υπάρχουν πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις, ανάλογα με την οπτική που υιοθετείται, τον στόχο της συμμετοχικής διαδικασίας, τον τύπο των συμμετεχόντων που εμπλέκει κ.λπ. (Paul 1987, Dalal-Clayton και Bass 2002). Η έννοια της συμμετοχής παραπέμπει, στην πραγματικότητα, σε έναν ευρύ αλλά και σύνθετο όρο, οι διαφορετικές ερμηνείες του οποίου προσδιορίζουν τις διαφορετικές στρατηγικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις που έχουν χρησιμοποιηθεί στην πρακτική εφαρμογή του (UNDP 1998). Ακόμη, όπως επισημαίνεται από τον Moser (1983), η συμμετοχή μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο ως *μέσο* όσο και ως *σκοπός* σε μια διαδικασία

σχεδιασμού. Στην πρώτη περίπτωση η συμμετοχή νοείται ως η εμπλοκή σε μια *διαδικασία* (π.χ. συμμετοχή στον σχεδιασμό ή την υλοποίηση ενός έργου), ενώ στη δεύτερη η συμμετοχή αποτελεί η ίδια έναν *στόχο*, μια επιθυμητή κατάσταση η οποία επιτυγχάνεται μέσα από τη συμμετοχή (π.χ. ενδυνάμωση τοπικών κοινωνιών).

Ένας γενικός ορισμός δίνεται από τους Zwirner και Berger (2008), κατά τον οποίο η συμμετοχή αναφέρεται στην εμπλοκή κοινού και ομάδων συμφερόντων στη διαδικασία λήψης απόφασης (ομάδες ή μεμονωμένοι πολίτες, φορείς, ομάδες συμφερόντων, μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.λπ.), με σκοπό να επηρεάσουν μια απόφαση ή την ίδια τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Κατά τους Pearse και Stiefel (1979), η έννοια της συμμετοχής ορίζεται ως η οργανωμένη προσπάθεια για αύξηση του *ελέγχου* από πλευράς πολιτών και ομάδων συμφερόντων (stakeholders):

- στην κατανομή των πόρων και
- στις επιλογές των κέντρων λήψης αποφάσεων,

προς όφελος κοινωνικών ομάδων οι οποίες μέχρι τη στιγμή εκείνη δεν είχαν καμία επιρροή στις αποφάσεις. Ο παραπάνω ορισμός ουσιαστικά εισάγει την έννοια της *ανακατανομής της δύναμης* ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες, μέσα από την εμπλοκή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων των λιγότερο ισχυρών ομάδων και τη δυνατότητα που τους παρέχεται να εκφραστούν. Έτσι, μέσα από τον ορισμό αυτό οριοθετείται μια πιο πλουραλιστική προσέγγιση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, η οποία επιτυγχάνεται από την *ίση δυνατότητα πρόσβασης* όλων των ομάδων της κοινωνίας στη διαδικασία αυτή.

Κατά τον Cernia (1985), η συμμετοχή έχει ευρύτερη και πολυδιάστατη υπόσταση. Από τη μια πλευρά αφορά την αξιοποίηση των δυνατοτήτων των ομάδων και της εμπειρικής γνώσης που διαθέτουν για τη συνδιαμόρφωση των αποφάσεων που τις αφορούν και οδηγεί σε επιλογές που είναι καλύτερα προσαρμοσμένες στο εκάστοτε κοινωνικό σύστημα αξιών. Από την άλλη αφορά τον «έλεγχο» και την εμπλοκή τους στη διαχείριση πόρων εν ανεπαρκεία, γεγονός που αναβαθμίζει τον ρόλο του κοινού στη χάραξη προτεραιοτήτων για τα ζητήματα αυτά. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο αυτού του ορισμού η συμμετοχή γίνεται αντιληπτή ως:

- αξιοποίηση των δυνατοτήτων των ατόμων ή ομάδων μιας κοινωνίας και κινητοποίησή τους, με σκοπό τη συμβολή τους στην αποτελεσματικότερη επίλυση των προβλημάτων,
- εμπλοκή ευρύτερων κοινωνικών ομάδων στα δρώμενα, η οποία συμβάλλει στην κινητοποίηση και την ευαισθητοποίησή τους για την αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων,
- εμπλοκή του κοινού στη διαχείριση των πόρων, στοιχείο που συνεπάγεται τη συμμετοχή του στη χάραξη προτεραιοτήτων για ζητήματα που το αφορούν και
- εμπλοκή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που ορίζουν τη ζωή του, με στόχο την καλύτερη αξιοποίηση της εμπειρικής του γνώσης και την αποτύπωση των διαφορετικών οπτικών και διαστάσεων στην ιεράρχηση - επίλυση των προβλημάτων του.

Ο Cary (1989a) ορίζει τη συμμετοχή ως τον θεμέλιο λίθο της *διαδικασίας ανάπτυξης/ενδυνάμωσης* των τοπικών κοινωνιών, καθώς δίνει στις επιμέρους ομάδες την ευκαιρία να συμμετέχουν ισότιμα στις σχεδιαστικές παρεμβάσεις που καθορίζουν τη ζωή τους. Στο πλαίσιο αυτό, καλούνται να εμπλακούν σε μια διαδικασία σχεδιασμού που εμπεριέχει τη συμμετοχή και την ανάληψη ευθύνης από το στάδιο του καθορισμού των προβλημάτων και των προς επίτευξη στόχων έως το στάδιο του προσδιορισμού των λύσεων και την επιτυχή εφαρμογή τους. Ο ορισμός αυτός υιοθετεί μια πιο ολοκληρωμένη αντίληψη της συμμετοχής στα προβλήματα του σχεδιασμού, θεωρεί, δε, τη συμμετοχή ως μια *δημοκρατική κοινωνική διαδικασία* μέσα από την οποία οι τοπικές κοινωνίες συμμετέχουν σε όλα τα στάδια του σχεδιασμού (από τον καθορισμό των στόχων μέχρι την ανάπτυξη και την εφαρμογή των αποφάσεων), διαδραματίζοντας έτσι καθοριστικό ρόλο.

Η συμμετοχή, κατά έναν άλλον ορισμό, ορίζεται ως η διαδικασία μέσα από την οποία τα άτομα ή οι φορείς επηρεάζουν τις αποφάσεις μέσα από τον *έλεγχο* (World Bank 1996):

- στον καθορισμό των προτεραιοτήτων,
- στην κατανομή των πόρων και
- στην πρόσβαση λιγότερο προνομιούχων ομάδων σε υπηρεσίες και αγαθά,

εισάγοντας επίσης την έννοια της *ανακατανομής της δύναμης* ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες και την εξ αυτής απορρέουσα δυνατότητα των λιγότερο ισχυρών ομάδων της κοινωνίας να εκφραστούν και να συμβάλουν στην εξεύρεση λύσεων προβλημάτων οι οποίες ικανοποιούν και τις δικές τους ανάγκες.

Ένας γενικός ορισμός της έννοιας της συμμετοχής δίνεται επίσης στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος HarmoniCOP, που πραγματεύεται τη συμμετοχή του κοινού στη διαχείριση των υδάτινων πόρων. Η συμμετοχή εδώ ορίζεται ως «[...] η δυνατότητα του κοινού και των ομάδων συμφερόντων να επηρεάζει τη διαδικασία λήψης απόφασης ή/και το τελικό προϊόν αυτής της διαδικασίας» (HarmoniCOP Project 2003).

Τέλος, η Διεθνής Ένωση για τη Δημόσια Συμμετοχή (International Association for Public Participation – IAP2) ορίζει τη συμμετοχή στη βάση των *κυρίαρχων χαρακτηριστικών* της, τα οποία οριοθετεί ως ακολούθως (Creighton 2005):

- Το κοινό θα πρέπει να έχει λόγο σε αποφάσεις που αφορούν τη ζωή του.
- Η δημόσια συμμετοχή συνεπάγεται ότι η συνεισφορά του κοινού θα επηρεάσει την απόφαση στη διαμόρφωση της οποίας καλείται να συμμετέχει.
- Η δημόσια συμμετοχή περιλαμβάνει οπωσδήποτε εκείνες τις ομάδες που επηρεάζονται από τον στόχο της συμμετοχικής διαδικασίας.
- Η δημόσια συμμετοχή προϋποθέτει ότι το κοινό αποκτά, με ευθύνη των οργανωτών της συμμετοχικής διαδικασίας, την ελάχιστη τουλάχιστον γνώση που απαιτείται προκειμένου να μπορεί να συμμετέχει και να συνεισφέρει ουσιαστικά.
- Προϊόν της δημόσιας συμμετοχής είναι, εκτός των άλλων, έκθεση στην οποία περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο η συμμετοχή επηρεάζει το τελικό αποτέλεσμα της συμμετοχικής διαδικασίας, δηλαδή την απόφαση που τελικά λαμβάνεται.

Σε κάθε περίπτωση, η έννοια της συμμετοχής έρχεται να σηματοδοτήσει τη μετάβαση από ένα πρότυπο λήψης αποφάσεων που χαρακτηρίζεται από την *αντιπροσωπευτική δημοκρατία*, όντας το προϊόν του μοντέλου λήψης αποφάσεων «από πάνω προς τα κάτω», σε ένα νέο, που χαρακτηρίζεται από τη *συμμετοχική ή άμεση δημοκρατία* (deliberative, direct or participatory democracy) (Holms 2011). Το μοντέλο αυτό, που έχει τις ρίζες του στην αθηναϊκή δημοκρατία του 5ου π.Χ. αιώνα, αποτελεί το προϊόν της διαδικασίας λήψης αποφάσεων που υιοθετεί μια «από κάτω προς τα πάνω» προσέγγιση (Fisher 1993, Fisher και Forester 1993, Carver 2001, Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002, Martens 2005).

Η *αντιπροσωπευτική δημοκρατία* βασίζεται στην εκλογή αντιπροσώπων από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες και στην ανάθεση σε αυτούς της εκπροσώπησής τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για όσο διάστημα έχουν αυτή την εξουσιοδότηση. Στο πλαίσιο αυτού του μοντέλου ο προβληματισμός που καταγράφεται εστιάζει στην περιορισμένη έως ανύπαρκτη δυνατότητα παρέμβασης των ομάδων στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων οι οποίες λαμβάνονται από τους αντιπροσώπους τους, και στο γεγονός ότι στην πράξη ένα τέτοιο μοντέλο, που στηρίζεται σε αποφάσεις της πλειοψηφίας, αναπαριστά στην πραγματικότητα τον συσχετισμό δυνάμεων που καταγράφονται στην κοινωνία μια δεδομένη στιγμή, αποκλείοντας την έκφραση των λοιπών ομάδων στις αποφάσεις. Ως αποτέλεσμα, χαρακτηρίζεται από την έλλειψη πλουραλισμού και την περιορισμένη δυνατότητα σύνθεσης των απόψεων όλων των κοινωνικών ομάδων μέσα από ευρύτερες συναινέσεις (Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002).

Η *συμμετοχική δημοκρατία* εισάγει μια διαφορετική προσέγγιση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, με τη *διαρκή* εμπλοκή ευρύτερων κοινωνικών ομάδων σε αυτή. Μέσα από την προσέγγιση αυτή θεωρείται πως αυξάνονται οι ευκαιρίες των ομάδων για ίση δυνατότητα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, επιχείρημα που ενισχύεται από το διαρκώς διευρυνόμενο απόθεμα γνώσης των ομάδων, το οποίο διευρύνει με τη σειρά του τη δυνατότητα ουσιαστικής παρέμβασής τους. Παράλληλα θεωρείται μια απάντηση στις αδυναμίες του αντιπροσωπευτικού μοντέλου, στο οποίο οι αποφάσεις δεν ανταποκρίνονται πάντα στις απόψεις, τις προσδοκίες και τα οράματα του κοινωνικού συνόλου (Bryan και άλλοι 1998, Friedmann 1992), καθώς αποτελούν προϊόν συσχετισμών και πλειοψηφιών που δεν αποτυπώνουν πάντα όλες τις διαφορετικές πλευρές.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι υπάρχει δυσκολία συμφωνίας ως προς την πρακτική σημασία της συμμετοχής, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις νοείται ως μια πλουραλιστικότερη και δημοκρατικότερη διαδικασία λήψης αποφάσεων, που συμβάλλει στην ενδυνάμωση (empowerment) του ρόλου των τοπικών κοινωνιών στη λήψη απόφασης, ενώ σε άλλες αποτελεί απλώς το εργαλείο για την προώθηση συγκεκριμένων

αποφάσεων, σε μια κατ' επίφαση συμμετοχική διαδικασία, όπου ουσιαστικά οι αποφάσεις λαμβάνονται με μια «από πάνω προς τα κάτω» προσέγγιση.

2.2. Στόχοι συμμετοχής

Η ενότητα αυτή επιχειρεί να φωτίσει τους στόχους που εξυπηρετούνται από τη συμμετοχή κοινού και ομάδων συμφερόντων σε μια συμμετοχική διαδικασία, με έμφαση στην *οπτική του σχεδιασμού* (χωρικού, αναπτυξιακού, τομεακού κ.λπ.).

Διάφοροι ερευνητές επισημαίνουν επιμέρους διαστάσεις της συμβολής της συμμετοχής στον σχεδιασμό (Schubert 1998, Creighton 1998a, 2005, Walter 2004 κ.ά.), οι οποίες περιλαμβάνουν την αποτελεσματικότερη υλοποίηση σχεδίων και προγραμμάτων μέσα από τη διασφάλιση συναίνεσης μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, την ανταλλαγή πληροφορίας τόσο ανάμεσα στα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους συμμετέχοντες όσο και μεταξύ των συμμετεχόντων, για την άμβλυνση των αντιθέσεων, κ.ά. Βέβαια, οι προαναφερθέντες γενικοί στόχοι δεν είναι πάντα δυνατό να κατευθύνουν με επάρκεια τους σχεδιαστές όσον αφορά την αποτελεσματική οργάνωση και υλοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας σε ζητήματα σχεδιασμού. Επιπλέον, οι πολλαπλοί στόχοι που μπορούν να επιτευχθούν από μια συμμετοχική διαδικασία δεν έχουν μονοσήμαντη αντιστοιχία με τις μεθόδους συμμετοχής, γεγονός που σημαίνει ότι δεν είναι δυνατή η επίτευξή όλων τους με τη βοήθεια μιας μόνο μεθόδου (Hanchey 1998a). Αντίθετα, υπάρχει πλειάδα μεθόδων εμπλοκής του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία, από τις οποίες ο σχεδιαστής μπορεί να επιλέξει την καταλληλότερη, ενώ πρέπει επίσης να κάνει συγκεκριμένες επιλογές τόσο πριν από το σχεδιασμό όσο και κατά τη διάρκειά του σχετικά με το ποιες μεθόδους να χρησιμοποιήσει και για ποιο σκοπό, σε ποιο στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού να τις χρησιμοποιήσει και πώς, ποιες ομάδες συμμετεχόντων να εμπλέξει κ.λπ. Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά προϋποθέτει την πλήρη αποσαφήνιση των *στόχων* της συμμετοχής του κοινού, έτσι ώστε να είναι δυνατή η κατάλληλη προετοιμασία της συμμετοχικής διαδικασίας και η επιλογή εκείνων των μεθόδων συμμετοχής που μπορούν να τους υπηρετήσουν. Η επιλογή μεθόδου εξαρτάται επίσης από το είδος του κοινού στο οποίο απευθύνεται ο σχεδιασμός, το είδος της πληροφορίας που χρειάζεται να συλλεγεί, τον διαθέσιμο χρόνο και τους πόρους, τις δεξιότητες του σχεδιαστή κ.λπ. (Hanchey 1998a, Creighton 1998a).

Σημαντική προς την κατεύθυνση της αποσαφήνισης των στόχων της συμμετοχής του κοινού είναι η δουλειά του Hanchey (1998a), ο οποίος συνοψίζει τους στόχους αυτούς στις ακόλουθες *τρεις κατευθύνσεις*:

- Επικοινωνία και δημόσιες σχέσεις των κέντρων λήψης απόφασης με το κοινό.
- Απόκτηση πληροφορίας από το κοινό.
- Διαχείριση συγκρούσεων μεταξύ των διαφορετικών ομάδων της κοινωνίας.

Οι παραπάνω τρεις γενικοί στόχοι εξειδικεύονται περαιτέρω σε *δεύτερου βαθμού στόχους* που περιγράφονται συνοπτικά στη συνέχεια (Διάγραμμα 2-1).

2.2.1. Επικοινωνία και δημόσιες σχέσεις

Η βασική φιλοσοφία του στόχου αυτού έγκειται στην ενημέρωση του κοινού για σχέδια και προγράμματα από τα κέντρα λήψης αποφάσεων, με σκοπό να εξασφαλιστεί η δημόσια αποδοχή και υποστήριξη των σχεδίων, αλλά κυρίως η *νομιμοποίηση* του ρόλου των κέντρων λήψης αποφάσεων στη διαδικασία λήψης απόφασης και η ανάπτυξη *σχέσεων εμπιστοσύνης* μεταξύ αυτών και των διαφόρων κοινωνικών ομάδων (Hanchey 1998a, Bishop 1998).

Καθώς η απαρχή κάθε διαδικασίας παρέμβασης έγκειται στην ανάληψη της σχετικής πρωτοβουλίας από τα κέντρα λήψης αποφάσεων (Carry 1989b), το θέμα της *νομιμοποίησης* του ρόλου τους στη διαδικασία σχεδιασμού είναι κρίσιμο και ανακύπτει με ιδιαίτερη έμφαση όταν οι επιλογές τους βρίσκονται σε *διάσταση* με τις προτιμήσεις του κοινού. Πολλές φορές το κοινό δεν αντιλαμβάνεται συγκεκριμένες επιλογές ή πολιτικές για την εφαρμογή τους, καθώς συνήθως έχει άγνοια ή μερική γνώση/κατανόηση του *γενικότερου πλαισίου* (μεταβλητές εξωτερικού περιβάλλοντος, ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, σπανιότητα πόρων, δεσμεύσεις κ.λπ.), εντός του οποίου λαμβάνονται οι αποφάσεις αυτές. Το πλαίσιο αυτό όμως θέτει περιορισμούς στα κέντρα λήψης αποφάσεων σχετικά με τη δυνατότητα επιλογής κάποιων εναλλακτικών λύσεων, με αποτέλεσμα οι επιλογές που προτάσσονται να μην είναι πάντα αρεστές. Ακόμη, υπάρχει απόσταση μεταξύ

του γενικότερου, σφαιρικότερου τρόπου με τον οποίο το κοινό αντιλαμβάνεται τα προβλήματα και τις ανάγκες και του αποσπασματικού τρόπου με τον οποίο τα κέντρα λήψης αποφάσεων παρεμβαίνουν, εξαιτίας της στενότητας των πόρων και άλλων περιορισμών που αντιμετωπίζουν.

Οι παραπάνω αποκλίσεις μπορεί να οδηγήσουν στην απώλεια της νομιμοποίησης των κέντρων λήψης αποφάσεων από τους πολίτες, αν δεν γίνει σαφές σε αυτούς το πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνονται οι αποφάσεις. Έτσι, η εμπλοκή των πολιτών στη συμμετοχική διαδικασία ενισχύει τη δυνατότητα αποσαφήνισης των αρμοδιοτήτων, των περιορισμών/δεσμεύσεων, των ευθυνών κ.λπ., στοιχείο που επιδρά θετικά στη νομιμοποίηση του ρόλου των κέντρων λήψης απόφασης.

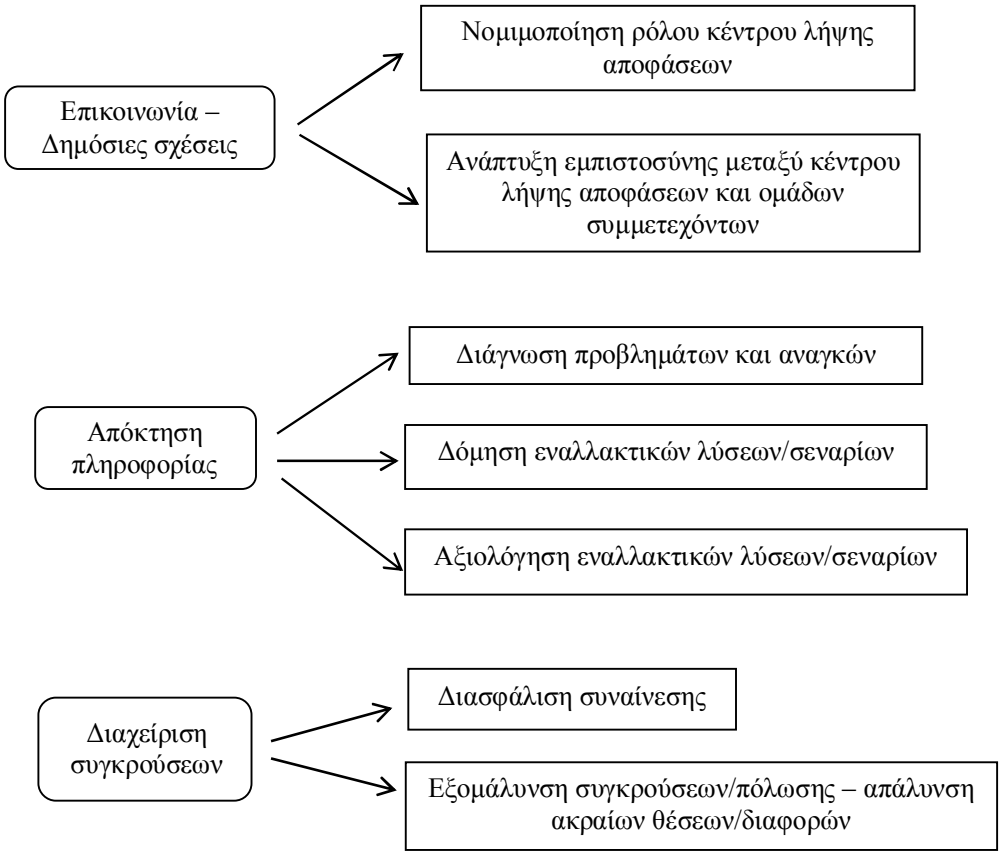

Διάγραμμα 2-1: *Στόχοι συμμετοχής.*
Πηγή: Hanchey (1998a).

Ένα δεύτερο σημαντικό ζήτημα στο πλαίσιο της επικοινωνίας μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και των κέντρων λήψης αποφάσεων αφορά την ανάπτυξη *σχέσεων εμπιστοσύνης* των πρώτων προς τα δεύτερα (Newton και Norris 1999). Όπως έχει υποστηριχθεί από τον Hovland και άλλους (1953), δύο είναι οι βασικοί παράγοντες για την ανάπτυξη των σχέσεων αυτών: πρώτον, η αντίληψη του κοινού σχετικά με την *τεχνική επάρκεια* των κέντρων λήψης αποφάσεων για τη διαχείριση ενός συγκεκριμένου σχεδιαστικού προβλήματος και τη λήψη απόφασης και, δεύτερον, η *καχυποψία* του κοινού για την πρόθεση των κέντρων λήψης αποφάσεων να ενημερώσουν για όλες τις διαστάσεις του προβλήματος, ευχάριστες και δυσάρεστες, και όχι να προβάλουν μόνο ζητήματα που χειραγωγούν την όλη διαδικασία προς τις επιθυμητές για εκείνους (ενδεχομένως προαποφασισμένες) λύσεις. Τα κέντρα λήψης αποφάσεων πρέπει να εργάζονται συστηματικά για την καλύτερη διαχείριση των παραπάνω δύο παραγόντων, χτίζοντας με τον τρόπο αυτό την αξιοπιστία τους και οικοδομώντας μια *εικόνα* η οποία κερδίζει την εμπιστοσύνη όλων των κοινωνικών ομάδων ως προς την ικανότητα διαχείρισης των προβλημάτων και την ειλικρινή πρόθεση διαλόγου με αυτές.

2.2.2. Απόκτηση πληροφορίας

Ένα σημαντικός στόχος της εμπλοκής του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία είναι η *απόκτηση πληροφορίας* προς αξιοποίηση στα διάφορα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού (Hanchey 1998a, Creighton 1998a, 2005, Στρατηγέα 2009, 2010, Stratigea και Papadopoulou 2013). Πιο συγκεκριμένα, ο ρόλος της συμμετοχής εντοπίζεται: (α) στη διάγνωση των προβλημάτων και αναγκών των αποδεκτών του σχεδιασμού (κοινωνικές ομάδες και ομάδες συμφερόντων), (β) στην ανάπτυξη εναλλακτικών λύσεων για την επίλυση των προβλημάτων αυτών, και (γ) στην αξιολόγηση των εναλλακτικών λύσεων, η οποία θα υποστηρίξει την τελική επιλογή λύσης προς εφαρμογή (Hanchey 1998a, Στρατηγέα 2009, Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011). Ο ρόλος της συμμετοχής του κοινού σε καθένα από τα παραπάνω επεξηγείται συνοπτικά στη συνέχεια.

α) Διάγνωση προβλημάτων και αναγκών των αποδεκτών του σχεδιασμού

Οι παρεμβάσεις που σχεδιάζονται από τους σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων για την επίλυση ενός προβλήματος μπορούν να δημιουργήσουν τόσα προβλήματα όσα είναι αυτά που επιλύουν (Hanchey 1998a), αν δεν λαμβάνουν υπόψη τις αξίες του κοινωνικού πλαισίου εντός του οποίου οι παρεμβάσεις αυτές πρόκειται να υλοποιηθούν. Ο λόγος έγκειται στη *διάσταση* μεταξύ του τρόπου με τον οποίο οι σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων, από τη μια πλευρά, και οι κοινωνικές ομάδες, από την άλλη, αντιλαμβάνονται και οριοθετούν τα προς αντιμετώπιση προβλήματα (οι πρώτοι από την επιστημονικοτεχνική και πολιτική σκοπιά αντίστοιχα, ενώ οι δεύτεροι από τη βιωματική εμπειρία των προβλημάτων αυτών). Πιο συγκεκριμένα, από τη *θεώρηση του κοινού* απουσιάζει συνήθως η τεχνική διάσταση των προβλημάτων, λόγω έλλειψης εξειδικευμένης γνώσης, ενώ χαρακτηρίζεται από υποκειμενικότητα, που απορρέει από την εμπειρική γνώση και την «ερμηνεία» των προβλημάτων. Επίσης, το κοινό, αντιλαμβανόμενο τον σχεδιαστή ως τον τεχνοκράτη που εστιάζει στις τεχνικές διαστάσεις των προβλημάτων παραγνωρίζοντας τις αξίες των αποδεκτών του σχεδιασμού, αντιμετωπίζει με καχυποψία τις σχεδιαστικές παρεμβάσεις και βρίσκεται συχνά σε μια εκ προοιμίου αντίθεση με τις επιλογές του. Από την άλλη πλευρά, ο *σχεδιαστής*, στηριζόμενος στην εξειδικευμένη γνώση που διαθέτει, έχει την τάση να παραβλέπει τον τρόπο με τον οποίο το κοινό αξιολογεί και ιεραρχεί τα προβλήματα, θεωρώντας τον ως μη τεχνικό, ως υποκειμενικό κ.λπ. Τέλος, τα *κέντρα λήψης αποφάσεων* προσεγγίζουν τα ζητήματα του σχεδιασμού υπό το πρίσμα των περιορισμών και των δεσμεύσεων που οριοθετούν τον ρόλο και τις αρμοδιότητές τους, με αποτέλεσμα να πρέπει εκ των πραγμάτων κάποιες φορές να προκρίνουν επιλογές που δεν είναι αρεστές στο κοινό.

Η αποκατάσταση του ουσιαστικού διαλόγου μεταξύ των δύο πλευρών (σχεδιαστές /κέντρα λήψης αποφάσεων και κοινό) είναι ιδιαίτερα σημαντική για την επιτυχή υλοποίηση της διαδικασίας του σχεδιασμού, αναδεικνύοντας τη σημασία του στόχου της επικοινωνίας μεταξύ των εμπλεκομένων πλευρών. Οι συμμετοχικές προσεγγίσεις μπορούν να αποτελέσουν τη *γέφυρα* της επικοινωνίας αυτής, δίνοντας τη δυνατότητα στον σχεδιαστή να ελέγξει τις υποθέσεις του σχετικά με τα προβλήματα και τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου για το οποίο σχεδιάζει, και στο κοινωνικό σύνολο να εκφράσει, μέσα από το πρίσμα των αξιών του, τις δικές του επιθυμίες και απόψεις στα συγκεκριμένα προβλήματα.

β) Ανάπτυξη εναλλακτικών λύσεων

Με την εμπλοκή του κοινού στο στάδιο της ανάπτυξης εναλλακτικών λύσεων για την αντιμετώπιση των υπό εξέταση προβλημάτων, ο σχεδιαστής επιδιώκει την έγκαιρη διάγνωση της *εφικτότητας* (feasibility) και της *αποδοχής* των λύσεων αυτών στο συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο (Στρατηγέα 2009, Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011, Stratigea και Papadopoulou 2013). Τα παραπάνω οριοθετούν ποιες από τις λύσεις που σχεδιάζονται διασφαλίζουν κάποιου βαθμού συναίνεση στην τοπική κοινωνία, προσανατολίζοντας καλύτερα το έργο του σχεδιαστή ή αναδεικνύοντας την ανάγκη για καλύτερη επεξήγηση εναλλακτικών λύσεων που, σε πρώτη ανάγνωση, απορρίπτονται από το κοινό εξαιτίας της μη επαρκούς ή της εσφαλμένης κατανόησής τους.

Επιπλέον, η ουσιαστική εμπλοκή του κοινού στο στάδιο αυτό μπορεί να συνεισφέρει στην ανάπτυξη των εναλλακτικών λύσεων, καθώς το κοινό δεν έχει μόνο εμπειρική γνώση για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, αλλά πολλές φορές έχει και *εικόνα των πιθανών λύσεών* τους (Hanchey 1998a, Creighton 2005). Παρότι η εικόνα αυτή μπορεί να μεταδίδεται από το κοινό με έναν μη οργανωμένο και συστηματικό τρόπο ή σε λάθος σημείο της σχεδιαστικής διαδικασίας ή όχι πολύ καλά και τεχνικά διατυπωμένη, αποτελεί καθήκον του σχεδιαστή η αποδελτίωση αυτής της γνώσης, η «μετάφρασή» της σε τεχνικούς όρους και η ένταξή της στις λύσεις που σχεδιάζονται. Μάλιστα, ακόμη και λύσεις που έχουν απορριφθεί από το κοινό

μπορούν, με μικρές τροποποιήσεις που προκύπτουν από την κριτική του, να επανατοποθετηθούν στην ομάδα των εξεταζόμενων εναλλακτικών λύσεων για την αντιμετώπιση του προβλήματος που μελετάται.

Τέλος, ένας σημαντικός λόγος για την εμπλοκή του κοινού στο στάδιο αυτό είναι η *δέσμευσή* του απέναντι στις όποιες επιλογές προκύψουν από αυτή τη διαδικασία (Creighton 2005, Στρατηγέα 2009 κ.ά.). Η δέσμευση αυτή αποτελεί το προϊόν της συμμετοχής στη διαμόρφωση των λύσεων και της καλύτερης κατανόησής τους, αλλά και του αισθήματος «ιδιοκτησίας» απέναντι στις λύσεις αυτές που αναπτύσσεται στους εμπλεκομένους στη συμμετοχική διαδικασία.

Αξίζει να επισημανθεί ότι στο στάδιο αυτό η διαχείριση από τον σχεδιαστή των συγκρούσεων που πιθανόν να εμφανιστούν μεταξύ των εμπλεκόμενων ομάδων δεν αποτελεί κρίσιμο παράγοντα, καθώς οι λύσεις είναι ακόμη υπό διαμόρφωση στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας. Αντίθετα, η πληροφορία που συλλέγεται είναι πολύτιμη για την τελική διαμόρφωση των εναλλακτικών λύσεων με τέτοιο τρόπο ώστε να αμβλυνθούν, κατά το δυνατό, τα σημεία τριβής μεταξύ των διαφορετικών απόψεων (Hanchey 1998b).

γ) Αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων

Κεντρικός στόχος της εμπλοκής του κοινού στη διαδικασία σχεδιασμού είναι η παραγωγή σχεδίων που είναι εναρμονισμένα με τις αξίες και τα οράματα της τοπικής κοινωνίας για την οποία δημιουργούνται (Hanchey 1998a, Στρατηγέα και Παπαδοπούλου Χ.-Α. 2012). Στο πλαίσιο αυτό, η εμπλοκή του κοινού στο στάδιο της αξιολόγησης των εναλλακτικών λύσεων είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς θέτει τις διάφορες εναλλακτικές λύσεις στην κρίση της κοινωνίας. Η αξιολόγηση αυτή καθοδηγείται στην ουσία από το πλαίσιο αξιών των αποδεκτών του σχεδιασμού, δηλαδή των πολιτών (Creighton 1998a και 2005), το οποίο με τη σειρά του οριοθετεί τις προτεραιότητες στη βάση των οποίων γίνεται η αξιολόγηση (Στρατηγέα 2009, Stratigea και Papadopoulou 2013).

Η διαδικασία αξιολόγησης των εναλλακτικών λύσεων αποτελεί το πλέον σημαντικό στάδιο για την εμπλοκή ενός ευρύτερου κοινού στη συμμετοχική διαδικασία, καθώς η οριστικοποιημένη πλέον διατύπωσή τους αναδεικνύει με σαφήνεια τον τρόπο με τον οποίο μπορούν οι λύσεις αυτές να επηρεάσουν τα συμφέροντα των διαφορετικών εμπλεκόμενων ομάδων (Hanchey 1998b). Επίσης αποτελεί το στάδιο εκείνο με το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το κοινό, αλλά και το στάδιο στο οποίο αναδεικνύονται με μεγαλύτερη ένταση οι συγκρούσεις που μπορεί να ενυπάρχουν μεταξύ των διαφορετικών ομάδων (Creighton 1998b). Αυτές γίνονται ακόμη εντονότερες στην περίπτωση που το κοινό δεν έχει εμπλακεί σε προηγούμενα στάδια, έτσι ώστε να αντιλαμβάνεται τα επιμέρους βήματα της διαδικασίας με την οποία έχουν δομηθεί και οριστικοποιηθεί οι προτεινόμενες λύσεις (Creighton 2005).

2.2.3. Διαχείριση συγκρούσεων

Η διαχείριση των συγκρούσεων μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων αποτελεί κρίσιμη διάσταση στο πλαίσιο του σχεδιασμού και η αποτυχία στο πεδίο αυτό μπορεί να επιφέρει σημαντικούς κινδύνους ακόμα και για την ίδια την υλοποίηση των σχεδιαστικών παρεμβάσεων (Forester 1989, Στρατηγέα 2009, 2010). Οι συγκρούσεις αυτές είναι προϊόν διαφορετικών απόψεων, πεποιθήσεων, αξιών, οραμάτων, συμφερόντων κ.λπ. Η προσέγγιση του συγκεκριμένου ζητήματος από τους σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων μπορεί να γίνει μέσα από δύο κατευθύνσεις: (α) επιδιώκοντας *συναίνεση* μεταξύ των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία ή (β) επιδιώκοντας *εξομάλυνση* των συγκρούσεων και απάλυνση ακραίων θέσεων και διαφορών.

α) Διασφάλιση συναίνεσης

Η διασφάλιση συναίνεσης αποτελεί μια σημαντική διάσταση του στόχου της συμμετοχής για τη διαχείριση συγκρούσεων. Η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία σχεδιασμού αποτελεί εργαλείο για την επιδίωξή της, καθώς αποκαθιστά έναν επικοινωνιακό διάλογο που διευκολύνει την ανταλλαγή απόψεων, την αλληλοκατανόηση των διαφορετικών πλευρών και την εξεύρεση του *κοινού τόπου*, δηλαδή μιας αμοιβαία αποδεκτής λύσης, που αποτελεί το προϊόν σύνθεσης των διαφόρων απόψεων και ικανοποιεί, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, όλους τους εμπλεκόμενους (Στρατηγέα 2009). Ένα τέτοιο αποτέλεσμα αποτελεί προϊόν *ομαδικής δουλειάς*, μέσα από την οποία μπορούν να εντοπιστούν τα σημεία διαφωνίας, να ανταλλαγούν απόψεις και επιχειρήματα γύρω από αυτά από όλους τους εμπλεκόμενους, να δοθούν οι απαραίτητες διευκρινίσεις, να γίνουν περισσότερο κατανοητές οι διαφορετικές προσεγγίσεις και, μέσα από τη σχετική διαπραγμάτευση, να αναζητηθούν λύσεις προς μια *συναινετική διευθέτηση* των διαφορών. Η ομαδική δουλειά δημιουργεί κλίμα

εμπιστοσύνης, που αποτελεί καταλύτη αφενός για τον εντοπισμό και την ενδυνάμωση των κοινών σημείων και αφετέρου για την εξομάλυνση των διαφορών.

Όπως επισημαίνεται και από τον Habermas (1984:86), αυτή η διαδικασία αλληλεπίδρασης γίνεται μέσα σε ένα δημιουργικό κλίμα διαλόγου, το οποίο ο ίδιος ονομάζει *επικοινωνιακό ορθολογισμό* (community rationality), όπου οι διαφορετικές απόψεις, μέσα σε ένα περιβάλλον καλής πίστης από όλους τους συμμετέχοντες, οδηγούν στην αμοιβαία κατανόηση του εξεταζόμενου προβλήματος.

β) Εξομάλυνση συγκρούσεων/πόλωσης – Απόσυρση ακραίων θέσεων/διαφορών

Εν γένει, ο σχεδιασμός υλοποιείται προς *όφελος του κοινωνικού συνόλου*, ο καθορισμός του οποίου όμως αποτελεί από μόνος του αμφιλεγόμενο ζήτημα, αφού το σύνολο της κοινωνίας αποτελείται από διάφορες ομάδες, με διαφορετικά και πολλές φορές αντικρουόμενα ενδιαφέροντα και συμφέροντα (Schubert 1998, Creighton 2005, Στρατηγέα 2009, Stratigea και Papadopoulou 2013). Επιπλέον, όπως επισημαίνεται από τον Forester (1989), οι ομάδες αυτές έχουν διαφορετική δυνατότητα παρέμβασης στη διαδικασία του σχεδιασμού, λόγω της διαφορετικής δυνατότητας πρόσβασης σε πληροφορία και του βαθμού οργάνωσής τους σε συλλογικότητες που συνιστούν «ομάδες πίεσης» με μεγαλύτερη δυνατότητα συμμετοχής και παρέμβασης στη λήψη των αποφάσεων.

Η εμπλοκή σε μια συμμετοχική διαδικασία προϋποθέτει ότι τα εμπλεκόμενα μέρη αντιλαμβάνονται την ανάγκη κάποιου είδους *αμοιβαίου συμβιβασμού* μεταξύ των διαφορετικών απόψεων και ομάδων, για την εξεύρεση του *κοινού τόπου* (Arnstein 1969). Αρκετές φορές όμως αυτό δεν συμβαίνει, καθώς ένα σχέδιο που κρίνεται θετικό για μια ομάδα εμπλεκομένων, μπορεί να κρίνεται αρνητικό για μια άλλη. Στην περίπτωση αυτή, οι δύο ομάδες ενδέχεται να υιοθετήσουν διαμετρικά αντίθετες θέσεις, εμπλεκόμενες σε μια, όπως χαρακτηρίζεται από τον Deutsch (1969), *ανταγωνιστική διαδικασία*, στην οποία το κέρδος της μιας ομάδας συνεπάγεται τη ζημία της άλλης. Η ανταγωνιστική αυτή διαδικασία εμποδίζει την αποκατάσταση της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο ομάδων και οδηγεί στην *πόλωση*, θέτοντας σε κίνηση άλλους μηχανισμούς υπερίσχυσης της μιας στην άλλη, όπως άσκηση δύναμης, παραπλάνηση κ.λπ. Η πόλωση αυτή δυναμιτίζει ή υπονομεύει τη συμμετοχική διαδικασία, αφού κυρίαρχος στόχος των δύο ομάδων μέσα σε αυτή είναι η υπερίσχυση της μιας έναντι της άλλης με βάση τις διαφορές τους και όχι η ομαδική συνεργασία με βάση τα κοινά τους σημεία.

Η αποτελεσματική διαχείριση τέτοιου είδους καταστάσεων *πόλωσης* απαιτεί από τον σχεδιαστή καλή γνώση των παραγόντων που τις καθοδηγούν. Σημαντικό στοιχείο της διαχείρισης τέτοιων προβλημάτων αποτελεί επίσης η διαρκής προσπάθεια του σχεδιαστή για αποκατάσταση της επικοινωνίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων ομάδων, στηριγμένη στα σημεία που τις ενώνουν (π.χ. κοινές αξίες, ενδιαφέροντα) (Creighton 1998a).

2.3. Βασικές αρχές συμμετοχής

Η παρουσίαση της ιστορικής διαδρομής της έννοιας της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Κεφάλαιο 1) ανέδειξε τη σημασία που της αποδίδεται για την αποτελεσματικότερη διαμόρφωση και εφαρμογή των αποφάσεων, ενώ τόνισε τον ρόλο της για την αντιμετώπιση των σύγχρονων περιβαλλοντικών προβλημάτων. Απόρροια των παραπάνω είναι η ανάληψη πρωτοβουλιών από την παγκόσμια κοινότητα για την καθιέρωση και προώθηση της συμμετοχής των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε διάφορους τύπους προβλημάτων και σε διάφορες χωρικές κλίμακες.

Με βάση λοιπόν την αναγνώριση του δικαιώματος των πολιτών στη συμμετοχή αλλά και των ωφελειών που απορρέουν από αυτή, καταγράφονται στη συνέχεια οι *βασικές αρχές* με τις οποίες οφείλει να γίνεται η εμπλοκή των πολιτών στις συμμετοχικές διαδικασίες, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι τους και να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά τους. Οι βασικές αυτές αρχές μπορούν να εφαρμοστούν σε ένα φάσμα προβλημάτων σχεδιασμού (π.χ. για πολιτικές, έργα, προγράμματα), σε διάφορους τομείς και ορίζονται ως ακολούθως (Arbter και άλλοι 2007, Egger και Majeres 1992, Duraiappah και άλλοι 2005, Στρατηγέα 2009):

Συμπερίληψη (Inclusion)

Η βασική αυτή αρχή εστιάζει το ενδιαφέρον της στην εμπλοκή στη συμμετοχική διαδικασία όλων των ομάδων ενδιαφερόντων, οι οποίες επηρεάζονται από την εφαρμογή μιας απόφασης ή τα αποτελέσματα μιας παρέμβασης ή ενός αναπτυξιακού προγράμματος. Ο στόχος της αρχής αυτής είναι η επίτευξη ουσιαστικής *αντιπροσωπευτικότητας* των διαφορετικών ενδιαφερόντων στη συμμετοχική διαδικασία, έτσι ώστε να

διασφαλίζεται πλουραλιστικότερη θεώρηση των προβλημάτων, αλλά και να δίνεται στις λιγότερο ισχυρές ομάδες της κοινωνίας βήμα συμμετοχής. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας, και, όπως η Arnstein (1969) επισημαίνει, η ανακατανομή δύναμης μεταξύ των ομάδων μέσα από τη συμμετοχική διαδικασία είναι αυτή που της δίνει στη διαδικασία αυτή ουσιαστικό *περιεχόμενο*.

Ίση συμμετοχή (Equal partnership)

Ο διάλογος όλων των συμμετεχόντων σε *ισότιμη βάση* αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επιτυχή εμπλοκή του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία (Egger και Majeres 1992, Duraiappah και άλλοι 2005). Με βάση την αρχή αυτή, αναγνωρίζεται στο πρόσωπο κάθε συμμετέχοντα η δυνατότητα να συνεισφέρει ουσιαστικά στη διαδικασία αυτή, αξιοποιώντας την εμπειρική του γνώση, τις δεξιότητές του κ.λπ. Το *ίσο δικαίωμα συμμετοχής*, ανεξαρτήτως επαγγελματικής, οικονομικής ή κοινωνικής θέσης των συμμετεχόντων, πρέπει να διασφαλίζεται από την ομάδα που συντονίζει τη συμμετοχική διαδικασία (Alge και άλλοι 2011). Η ανεπαρκής διαχείριση της αρχής αυτής από τους οργανωτές μπορεί να αλλοιώσει το αποτέλεσμα, θέτοντας τους λιγότερο προνομιούχους σε απομόνωση και τα αποτελέσματα της διαδικασίας σε αμφισβήτηση.

Διαφάνεια (Transparency)

Η αρχή αυτή αναφέρεται στη δημιουργία κλίματος *ανοιχτής επικοινωνίας* και *δημιουργικού διαλόγου* στη συμμετοχική διαδικασία (μέσα από τον κατάλληλο σχεδιασμό και την υλοποίησή της), έτσι ώστε να διασφαλίζεται η ανεμπόδιστη έκφραση των απόψεων των συμμετεχόντων. Σήμερα, τα ζητήματα της διαφάνειας εμφανίζονται ως ιδιαίτερα σημαντικά (Davoudi και Healey 1995), σε μια κοινωνία όπου η έννοια αυτή συχνά τραυματίζεται σοβαρά από τις κρατούσες πολιτικές επιλογές και την άνιση πρόσβαση των κοινωνικών ομάδων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την πληροφορία.

Αύξηση του αποθέματος γνώσης και κατανόησης των εξεταζόμενων θεμάτων

Οι συμμετέχοντες στη διαδικασία κατέχουν ο καθένας ιδιαίτερες γνώσεις (π.χ. ειδικοί σε κάποια θέματα ή γνώστες τοπικών θεμάτων, όπως φορείς διοίκησης ή επαγγελματικοί φορείς, κ.ά.), οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση της γνώσης/κατανόησης όλων των εμπλεκόμενων μερών για τα διάφορα ζητήματα που εξετάζονται και έτσι να οδηγήσουν στην αποτελεσματικότερη διατύπωση προτάσεων, πολιτικών κ.λπ. Βασικό λοιπόν μέλημα μιας συμμετοχικής διαδικασίας είναι η ανάδειξη και αξιοποίηση αυτής της γνώσης, η οποία, επιπλέον, μέσα από τη συμμετοχική διαδικασία μοιράζεται σε όλους τους συμμετέχοντες, συμβάλλοντας στην περαιτέρω ενδυνάμωση των ικανοτήτων τους (citizens' empowerment) και την ουσιαστικότερη συμβολή τους στην επίλυση των προβλημάτων.

Πρόσβαση σε πληροφορία (Access to information)

Η πρόσβαση στην πληροφορία, όπως επισημαίνεται από την UNESCO (1980), αποτελεί *δικαίωμα* του πολίτη και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιθυμία του για συμμετοχή (βλ. ενότητα 2.4.1). Η διασφάλιση της πρόσβασης όλων των συμμετεχόντων σε πληροφορία σχετική με τα εξεταζόμενα ζητήματα κρίνεται απαραίτητη, προκειμένου η συμμετοχική διαδικασία να είναι μια ουσιαστική διαδικασία εμπλοκής των πολιτών. Η παροχή πληροφορίας αποσκοπεί στην ενημέρωση αλλά και στη δημιουργία μιας κοινής βάσης για τη συζήτηση στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας. Είναι σημαντικό η πληροφορία για το θέμα που εξετάζεται να δίνεται με εύληπτο και απτό τρόπο, έτσι ώστε να είναι κατανοητή και από τους μη ειδικούς. Ο όγκος επίσης της πληροφορίας που παρέχεται πρέπει να είναι προσεκτικά επιλεγμένος, ώστε να ενημερώνει επαρκώς για τα εξεταζόμενα ζητήματα, χωρίς να αποθαρρύνει τη συμμετοχή.

Κατανομή αρμοδιοτήτων (Sharing of power)

Είναι αναγκαία η ισόρροπη κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των συμμετεχόντων, έτσι ώστε να αποφεύγεται η κυριαρχία της μιας ομάδας έναντι της άλλης. Στο πλαίσιο δηλαδή της συμμετοχικής διαδικασίας πρέπει να υπάρχει ισορροπία δύναμης ανάμεσα στις ομάδες/άτομα που συμμετέχουν. Σημαντικό ρόλο για την εφαρμογή αυτής της αρχής διαδραματίζει τόσο η επιλογή των συμμετεχόντων όσο και ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της όλης διαδικασίας, ενώ καταλυτικός είναι ο ρυθμιστικός ρόλος του συντονιστή.

Καταμερισμός ευθυνών (Sharing of responsibilities) – Ανάληψη ευθύνης

Με βάση αυτή την αρχή, οι συμμετέχοντες έχουν ίσο μερίδιο ευθύνης για τις αποφάσεις που λαμβάνονται, ενώ οι αρμοδιότητές τους στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας είναι σαφώς καθορισμένες. Το ζήτημα αυτό είναι εξαιρετικής σημασίας, καθώς η ανάληψη ευθύνης δημιουργεί τις προϋποθέσεις για πιο ενεργή και υπεύθυνη συμμετοχή και μεγαλύτερη εμβάθυνση στα εξεταζόμενα ζητήματα από τους εμπλεκόμενους.

Ενδυνάμωση πολιτών (Empowerment)

Μέσα από τη συγκεκριμένη αρχή ενθαρρύνονται οι συμμετέχοντες που έχουν κάποια εξειδικευμένη γνώση να την αξιοποιήσουν στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας, αναλαμβάνοντας σχετικές πρωτοβουλίες, αλλά και να τη μεταδώσουν στους υπόλοιπους συμμετέχοντες. Στόχος είναι η ενδυνάμωση του ρόλου των συμμετεχόντων μέσα από τη διεύρυνση της γνώσης τους γύρω από το εξεταζόμενο θέμα, της δυνατότητάς τους για αλληλεπίδραση και επικοινωνία με τους υπόλοιπους συμμετέχοντες, αλλά και της επί της ουσίας παρέμβασής τους στις αποφάσεις που λαμβάνονται.

Συνεργασία (Cooperation)

Η συνεργασία είναι ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο της συμμετοχικής διαδικασίας, με πολλαπλές θετικές επιδράσεις σε αυτή. Μέσα από τη συνεργασία δημιουργείται *συναινετικό κλίμα* αλλά και *κλίμα ομάδας*. Ως απόρροια αυτών, απαλύνονται τα αδύνατα σημεία και γίνονται κτήμα όλων των εμπλεκομένων τα δυνατά σημεία της ομάδας, ενώ επίσης εξομαλύνονται οι συγκρούσεις ανάμεσα στις διάφορες ομάδες ενδιαφερόντων.

«Ιδιοκτησία» αποτελεσμάτων (Ownership)

Η εμπλοκή των συμμετεχόντων στα διάφορα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού και στις επιμέρους αποφάσεις που λαμβάνονται σε αυτά συμβάλλει στην ανάπτυξη του αισθήματος της «ιδιοκτησίας» του τελικού αποτελέσματος που απορρέει από αυτή. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την επιτυχή έκβαση επόμενων σταδίων της διαδικασίας λήψης απόφασης και ιδιαίτερα αυτού της εφαρμογής. Η αποτύπωση της σφραγίδας κάθε συμμετέχοντα στην επιλεγείσα λύση ενός προβλήματος συμβάλλει στην αποδοχή και την αποτελεσματικότερη εφαρμογή της, πάντα βέβαια με την προϋπόθεση ότι αυτή έχει κατάλληλα ενσωματωθεί στο τελικό αποτέλεσμα ή έχει επαρκώς αιτιολογηθεί η μη συμπερίληψή της σε αυτό.

Σχεδιασμός διαδικασίας συμμετοχής (Process design)

Ο κατάλληλος σχεδιασμός μιας συμμετοχικής διαδικασίας αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την αποτελεσματική και επιτυχή εφαρμογή της. Στο στάδιο αυτό γίνονται σημαντικές επιλογές για μια σειρά από ζητήματα, όπως το είδος των εμπλεκομένων, ο αριθμός τους, ο αριθμός των συνεδριών, ο τόπος κ.λπ., καθώς και για τις μεθόδους συμμετοχικού σχεδιασμού που θα αξιοποιηθούν. Ακόμη, στο στάδιο αυτό σχεδιάζεται από την οργανωτική ομάδα το πληροφοριακό υλικό που θα χρησιμοποιηθεί, αλλά και ένας «οδηγός διαλόγου», ο οποίος περιλαμβάνει τα κρίσιμα σημεία του θέματος που εξετάζεται και κατευθύνει τη συζήτηση σε αυτά, έτσι ώστε να συλλεχθεί η απαιτούμενη πληροφορία από τους συμμετέχοντες. Οι παραπάνω επιλογές γίνονται στη βάση των διαθέσιμων πόρων –υλικών και ανθρώπινων– για την υλοποίηση της διαδικασίας, παράμετρος που είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς μπορεί να αποτελέσει περιοριστικό παράγοντα για τις επιλογές της σχεδιαστικής ομάδας.

Ολοκλήρωση συμμετοχής σε υπάρχουσες διαδικασίες λήψης απόφασης

Οι διαδικασίες συμμετοχής του κοινού στο πλαίσιο μιας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας πρέπει να συνδέονται και να ενσωματώνονται σε υπάρχουσες διαδικασίες και μηχανισμούς λήψης απόφασης (Creighton 2005), ώστε να συνεισφέρουν ουσιαστικά στην αποτελεσματικότερη διαχείριση των διαφόρων προβλημάτων.

2.4. Πρόσβαση στην πληροφορία και βαθμός συμμετοχής

Η συμμετοχή του κοινού σε μια συμμετοχική διαδικασία αποσκοπεί στο να ασκήσει το κοινό *έλεγχο*:

- στην πληροφορία,

- στη διαδικασία λήψης απόφασης και
- στην εφαρμογή της απόφασης (Duraiappah και άλλοι 2005).

Ο πρώτος παράγοντας –η *πρόσβαση στην πληροφορία*– καθορίζει τον έλεγχο του κοινού στους επόμενους δύο (Forester 1989) και οριοθετεί τον *βαθμό εμπλοκής* του στη συμμετοχική διαδικασία.

2.4.1. Πρόσβαση σε πληροφορία

Η πρόσβαση σε πληροφορία προσδίδει *δύναμη* στις κοινωνικές ομάδες, αυξάνοντας τη δυνατότητα εμπλοκής τους στη συμμετοχική διαδικασία, αλλά και παρέμβασης και ελέγχου της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων και της εφαρμογής τους (Forester 1989). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται από την UNESCO (1980), η πρόσβαση στην πληροφορία αποτελεί *δικαίωμα* για τους πολίτες, αλλά και την ατμομηχανή για την κοινωνική έκφραση/συμμετοχή και την κοινωνική και πολιτιστική εξέλιξη. Ο λόγος για αυτό έγκειται στα αποτελέσματα που μπορεί να έχει η πρόσβαση σε πληροφορία, όπως η κινητοποίηση των κοινωνικών ομάδων απέναντι σε διάφορα προβλήματα, η έκφραση των απόψεών τους και έτσι η δημιουργία μιας δεξαμενής ιδεών και αντιλήψεων, χρήσιμων για την αποτελεσματικότερη επίλυση των προβλημάτων, η ενίσχυση της δημιουργικότητας και της αίσθησης κοινότητας, η αύξηση της προθυμίας για ανάληψη δράσης κ.λπ.

Στο πλαίσιο αυτό, τονίζεται η ανάγκη *εκδημοκρατισμού* της ροής πληροφορίας προς το κοινό (Lee 1989, Stratigea 2012), δηλαδή η διασφάλιση *ίσης δυνατότητας πρόσβασης* όλων των κοινωνικών ομάδων σε πληροφορία, ως κύρια πολιτική κατεύθυνση των κέντρων λήψης αποφάσεων. Η αντίληψη αυτή διαπνέεται από την πεποίθηση ότι μια διαδικασία διεύρυνσης της πρόσβασης του κοινού σε πληροφορία, που οδηγεί σε «ενημερωμένες», «ευαισθητοποιημένες» και «ενδυναμωμένες» κοινωνικές ομάδες (Cary 1989a), πρόθυμες να συμμετάσχουν δημιουργικά, να αναλάβουν πρωτοβουλίες, να αλληλεπιδράσουν με τα κέντρα λήψης αποφάσεων σε ένα συναινετικό κλίμα εξεύρεσης αμοιβαία επωφελών λύσεων για όλες τις ομάδες, διευρύνει, στο τέλος της ημέρας, τον ρόλο που αυτές μπορούν να έχουν ως *φορείς αλλαγής* των εξελίξεων σε μια κοινωνία (Lee 1989, Stratigea 2012).

Η δυνατότητα ευρείας και αποτελεσματικής διάχυσης της πληροφορίας προς τις διάφορες κοινωνικές ομάδες έχει σήμερα διευρυνθεί σημαντικά, μέσα από τις δυνατότητες που παρέχουν οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ), στοιχείο που μπορεί να συνεισφέρει στην περαιτέρω ενδυνάμωση των διαφόρων ομάδων στο πλαίσιο των συμμετοχικών προσεγγίσεων (Papadopoulou και Stratigea 2014, Panagiotopoulou και Stratigea 2014, Stratigea και άλλοι 2015), αλλάζοντας τη δυνατότητα συμμετοχής και την κατανομή της δύναμής τους στο πλαίσιο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων που τις αφορούν. Προϋπόθεση αποτελεί η ανάπτυξη των κατάλληλων *δεξιοτήτων* των πολιτών σε σχέση με τις τεχνολογίες αυτές, κάτι που πρέπει να αποτελεί μέλημα των κέντρων λήψης αποφάσεων, ιδιαίτερα για τις λιγότερο προνομιούχες ή τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.

2.4.2. Βαθμός συμμετοχής

Ο *βαθμός συμμετοχής* του κοινού σε μια συμμετοχική διαδικασία μπορεί να ποικίλλει, ανάλογα με τον βαθμό ελέγχου που έχει στην πληροφορία, τη διαδικασία λήψης απόφασης και την εφαρμογή της. Ορίζονται έτσι διάφοροι τύποι συμμετοχής, καθένας από τους οποίους αποτυπώνει διαφορετικό βαθμό ελέγχου των συμμετεχόντων στα παραπάνω ζητήματα. Σε αυτούς, ο βαθμός συμμετοχής μπορεί να ποικίλλει από μηδενικός (οι συμμετέχοντες είναι παθητικοί ακροατές των αποφάσεων που έχουν ληφθεί, δηλαδή απλώς ενημερώνονται για αυτές) έως απόλυτος, δίνοντας στους συμμετέχοντες την πλήρη πρωτοβουλία της όλης διαδικασίας, παρέχοντάς τους δηλαδή ολοκληρωτικό έλεγχο της πρόσβασης στην πληροφορία, της διαδικασίας λήψης απόφασης και της εφαρμογής της.

Ο κλιμακούμενος βαθμός συμμετοχής του κοινού συνεπάγεται μια αντίστοιχα κλιμακούμενη αλλαγή των συσχετισμών δύναμης πάνω στη διαδικασία λήψης απόφασης. Έτσι, από την κυριαρχία των *κέντρων λήψης αποφάσεων*, που παραδοσιακά είχαν τον έλεγχο στον καθορισμό των προβλημάτων, στις προτεραιότητες, στην κατανομή των πόρων, στη διαδικασία λήψης απόφασης κ.λπ., περνάμε σταδιακά στην ενίσχυση των *πολιτών και των ομάδων συμφερόντων*, που αποτελούν και τους άμεσους αποδέκτες αυτών των αποφάσεων. Η συμμετοχή δηλαδή συνεπάγεται τη διεύρυνση των δυνατοτήτων των πολιτών και των τοπικών κοινωνιών να καθορίζουν τα προβλήματα που τους αφορούν (προτεραιότητες) και τις λύσεις τους, να παίρνουν, με άλλα λόγια, τις αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους (Sen 2000). Ακόμη, συνεπάγεται την

εμπλοκή στη διαδικασία λήψης απόφασης και των λιγότερο προνομιούχων ομάδων μιας κοινωνίας, οι οποίες αποκτούν έτσι φωνή και λόγο, καθώς και μια θέση στο τραπέζι του διαλόγου για τα προβλήματα που τις αφορούν. Όπως επισημαίνεται από την Arnstein (1969:216) η συμμετοχή χωρίς την ανακατανομή της δύναμης μεταξύ των ομάδων είναι μια «κενή διαδικασία», η οποία λειτουργεί ως «νομιμοποιητικός μανδύας» της επιρροής των ισχυρών ομάδων στις αποφάσεις που λαμβάνονται.

Το πόσο αποτελεσματική μπορεί να είναι μια συμμετοχική διαδικασία στο να δώσει βήμα στο σύνολο των κοινωνικών ομάδων και να ενισχύσει τις δεξιότητές τους ως προς το να συνδιαλέγονται και να αλληλεπιδρούν με όλους τους παράγοντες μιας τέτοιας διαδικασίας (συμπολίτες, σχεδιαστές, κέντρα λήψης αποφάσεων κ.λπ.) εξαρτάται από την προσέγγιση που υιοθετείται και τον τρόπο με τον οποίο αυτή εφαρμόζεται (Leach και άλλοι 2005).

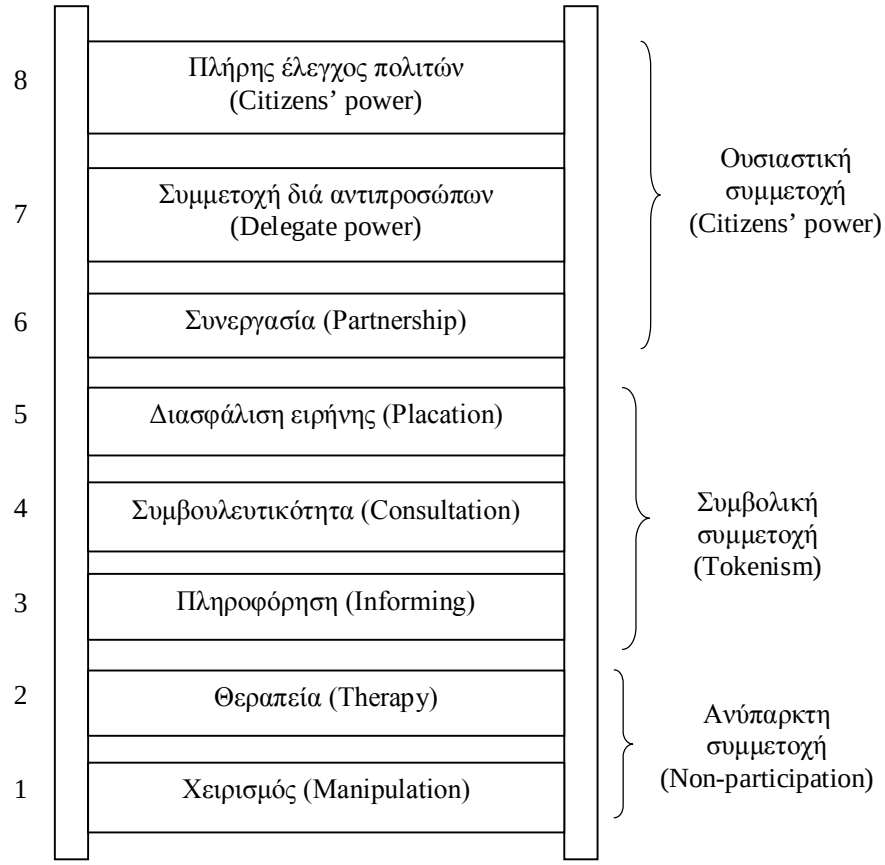

Διάγραμμα 2-2: *Η σκάλα της Arnstein.*
Πηγή: Arnstein (1969).

Η Arnstein (1969), πρωτοπόρος στα θέματα της συμμετοχής, διέκρινε τον βαθμό συμμετοχής του κοινού σε *οκτώ* κατηγορίες (Διάγραμμα 2-2), οι οποίες αποτυπώνονται στη γνωστή *σκάλα συμμετοχής*, που κλιμακώνεται από τη μη συμμετοχή έως τον απόλυτο έλεγχο των πολιτών στη διαδικασία λήψης απόφασης και την κατανομή των πόρων (citizens' power). Καταγράφεται έτσι μια σταδιακά κλιμακούμενη συμμετοχή του κοινού, η οποία ταυτόχρονα αντιστοιχεί σε διαφορετικό βαθμό *ενδυνάμωσής* του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Carver 2001).

Μια άλλη προσέγγιση στο ζήτημα αυτό παρουσιάζεται από τον Bass και άλλους (1995), οι οποίοι διακρίνουν έξι κατηγορίες ως προς τον βαθμό εμπλοκής των πολιτών στη συμμετοχική διαδικασία (Πίνακας 2-1). Για καθεμιά από αυτές αποσαφηνίζουν τον ρόλο του κοινού, την κατεύθυνση της ροής πληροφορίας (μονόδρομη ή αμφίδρομη ροή μεταξύ κοινού και σχεδιαστών / κέντρων λήψης αποφάσεων), καθώς και τον βαθμό ελέγχου του στην πληροφορία, τη διαδικασία λήψης απόφασης και την εφαρμογή της.

Βαθμός συμμετοχής	Ροή πληροφορίας	Βαθμός ελέγχου
α. Οι συμμετέχοντες παίρνουν πληροφορία	Πληροφορία προς μία κατεύθυνση, από τα ΚΛΑ και τους σχεδιαστές προς το κοινό, μέσα από δημόσιες καμπάνιες, ελεύθερη πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων κ.λπ. **Στόχος**: Χειρισμός συμμετεχόντων.	Πλήρης έλεγχος στην πληροφορία, τη διαδικασία λήψης απόφασης και την εφαρμογή της από τα ΚΛΑ.
β. Οι συμμετέχοντες παίρνουν και δίνουν πληροφορία	Αμφίδρομη ροή πληροφορίας μέσα από δημόσιες έρευνες, ΜΜΕ, hot lines κ.ά. **Στόχος**: Πληροφόρηση συμμετεχόντων.	Πλήρης έλεγχος στην πληροφορία, τη διαδικασία λήψης απόφασης και την εφαρμογή της από τα ΚΛΑ.
γ. Οι συμμετέχοντες παίρνουν και δίνουν πληροφορία	Αμφίδρομη ροή πληροφορίας μέσα από ομάδες εργασίας και συναντήσεις όλων των εμπλεκομένων μερών. **Στόχος**: Πληροφόρηση – Συλλογή πληροφορίας.	Πλήρης έλεγχος στην πληροφορία από τα ΚΛΑ– Μερικός έλεγχος στη διαδικασία λήψης απόφασης και την εφαρμογή της - εμπλέκεται σε αυτά και το κοινό.
δ. Οι συμμετέχοντες παίρνουν και δίνουν πληροφορία	Αμφίδρομη ροή πληροφορίας μέσα από επιτροπές, στρογγυλά τραπέζια, multi-stakeholder groups **Στόχος**: Συμβουλευτικός ρόλος συμμετεχόντων.	Μερικός έλεγχος των ΚΛΑ στην πληροφορία, στη διαδικασία λήψης απόφασης και στην εφαρμογή της – εμπλέκεται σε αυτά και το κοινό, συμμετέχοντας στην ιεράρχηση προτεραιοτήτων και θέτοντας την ατζέντα των ζητημάτων. Το κοινό σε ρόλο συμβούλου.
ε. Οι συμμετέχοντες παίρνουν και δίνουν πληροφορία	Αμφίδρομη ροή πληροφορίας μέσα από στρογγυλά τραπέζια σε εθνικό επίπεδο, επιτροπές κοινοβουλίων, επιτροπές διαχείρισης συγκρούσεων κ.ά. **Στόχος**: Διασφάλιση συναίνεσης στα κύρια σημεία της στρατηγικής.	Μερικός έλεγχος των ΚΛΑ στην πληροφορία, στη διαδικασία λήψης απόφασης και στην εφαρμογή της – εμπλέκεται σε αυτά και το κοινό, συμμετέχοντας στην ιεράρχηση προτεραιοτήτων και θέτοντας την ατζέντα των ζητημάτων. Το κοινό σε ρόλο συμβούλου.
στ. Οι συμμετέχοντες παίρνουν και δίνουν πληροφορία	Αμφίδρομη ροή πληροφορίας. **Στόχος**: Ουσιαστική εμπλοκή συμμετεχόντων.	Ισότιμη συμμετοχή πολιτών, ΚΛΑ και σχεδιαστών σε όλη τη διαδικασία. Συμμετοχή των πολιτών στη χάραξη πολιτικής.

Πίνακας 2-1: *Βαθμός συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.*
Πηγή: Επεξεργασία από Bass και άλλους (1995).

Με αφετηρία τη δουλειά της Arnstein (1969), ο Pretty (1995) επισημαίνει ότι ο βαθμός εμπλοκής των συμμετεχόντων στη διαδικασία του συμμετοχικού σχεδιασμού μπορεί να ποικίλλει, ανάλογα με τον στόχο της συμμετοχής, τις δυνατότητες που έχουν οι εμπλεκόμενοι να συνεισφέρουν στη διαδικασία και το περιβάλλον εντός του οποίου εξετάζεται το σχεδιαστικό πρόβλημα. Διακρίνει οκτώ τύπους συμμετοχής, κάτι στο οποίο συνηγορεί και η δουλειά του Duraiappah και άλλων (2005), οι οποίοι ορίζουν *οκτώ κατηγορίες*, με ιεραρχικά αυξανόμενη ένταση του βαθμού συμμετοχής των εμπλεκομένων σε αυτές. Συγκεκριμένα (Διάγραμμα 2-3):

α) Χειρισμός (Manipulation).
β) Παθητική συμμετοχή (Passive participation).
γ) Συμμετοχή με παροχή πληροφορίας (Participation in information giving).
δ) Συμμετοχή με το κοινό συμβουλευτικό σε ρόλο (Participation by consultation).
ε) Λειτουργική συμμετοχή (Functional participation).
στ) Αλληλεπίδραση κοινού και κέντρων λήψης αποφάσεων (Interactive participation).
ζ) Συνεργασία (Partnership).

η) Κινητοποίηση – Ενεργός συμμετοχή (Self-mobilization / Active participation / Citizens' control).

Οι κατηγορίες αυτές παρουσιάζονται συνοπτικά στη συνέχεια.

α) Χειρισμός ή χειραγωγημένη συμμετοχή (Manipulation)

Σε αυτόν τον τύπο συμμετοχής το κοινό εμπλέκεται στη συμμετοχική διαδικασία, ωστόσο δεν έχει ουσιαστικό λόγο ή ρόλο στον σχεδιασμό και στην τελική επιλογή της λύσης του προβλήματος που εξετάζεται. Στην πραγματικότητα, γίνεται αποδέκτης της παρουσίασης των επιλογών των κέντρων λήψης αποφάσεων, σε μια διαδικασία που καθιστά τις δημόσιες σχέσεις όχημα για την προώθηση των ενδιαφερόντων των ισχυρών (Arnstein 1969), οι οποίοι έχουν δυνατότητα επηρεασμού των αποφάσεων του σχεδιασμού. Η συμμετοχή στο επίπεδο αυτό ανάγεται στην άσκηση, από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές, πειθούς προς το εμπλεκόμενο στη συμμετοχική διαδικασία κοινό σχετικά με μια ειλημμένη επιλογή λύσης / παρέμβασης / πολιτικής. Το κοινό δηλαδή πληροφορείται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων για μια συγκεκριμένη επιλογή (ροή πληροφορίας προς μια κατεύθυνση). Η συμμετοχή του είναι στην πραγματικότητα ανύπαρκτη, καθώς η απόφαση είναι ειλημμένη και δεν μπορεί πια να την επηρεάσει.

Ο στόχος της όλης διαδικασίας στην κατηγορία αυτή εμπεριέχει στην ουσία του τον *χειρισμό* ή τη *χειραγώγηση* του κοινού, για την αποτελεσματικότερη υλοποίηση μιας ήδη ειλημμένης –τις περισσότερες φορές– απόφασης.

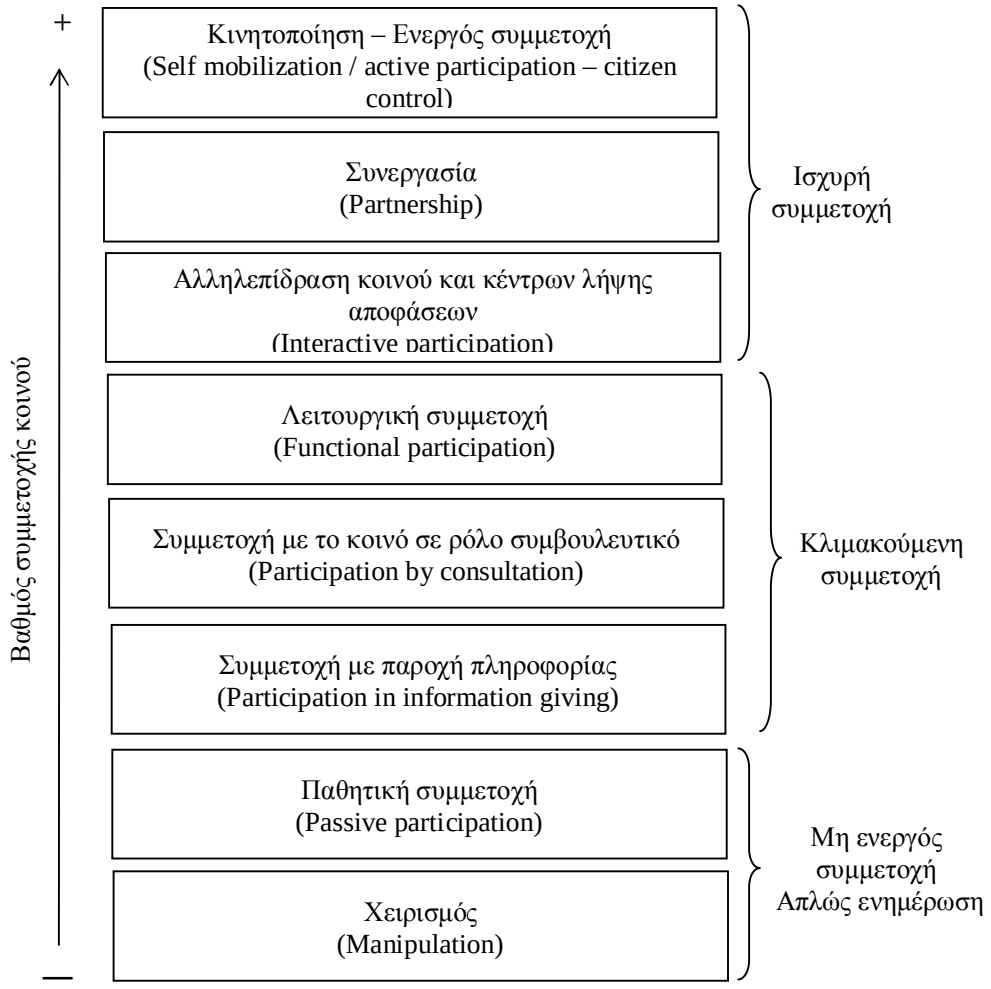

Διάγραμμα 2-3: *Βαθμός συμμετοχής του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία.*
Πηγή: Επεξεργασία από Pretty (1995) και Duraiappah και άλλους (2005).

β) Παθητική συμμετοχή (Passive participation)

Στην παθητική συμμετοχή το κοινό δεν συμμετέχει ουσιαστικά στη διαδικασία λήψης απόφασης, απλώς ενημερώνεται σχετικά με το τι πρόκειται να συμβεί ή έχει ήδη συμβεί (ροή πληροφορίας προς μια κατεύθυνση). Η πρόσβαση στην πληροφορία, η εκτίμηση των εναλλακτικών δυνατοτήτων παρέμβασης και η τελική επιλογή γίνεται από *ειδικούς*.

Ο στόχος της όλης διαδικασίας της συμμετοχής στην κατηγορία αυτή επικεντρώνεται στην πληροφόρηση για το επιλεγέν σχέδιο, για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή του.

γ) Συμμετοχή με παροχή πληροφορίας (Participation in information giving – Informing)

Το κοινό ενημερώνεται για τα δικαιώματα, τις επιλογές και τις υποχρεώσεις του, χωρίς να του δίνεται η δυνατότητα να επηρεάσει το αποτέλεσμα της διαδικασίας, καθώς δεν έχει πρόσβαση στη διαδικασία λήψης απόφασης και στην τελική επιλογή λύσης στο εξεταζόμενο πρόβλημα. Ο ρόλος του στην κατηγορία αυτή είναι περισσότερο ενεργός σε σχέση με τις προηγούμενες, καθώς μπορεί να παρέχει πληροφορίες σε συγκεκριμένα ζητήματα. Αυτό σημαίνει ότι η συγκεκριμένη κατηγορία στηρίζεται στη ροή πληροφορίας και προς τις δύο κατευθύνσεις, από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς το κοινό (ενημέρωση) και από το κοινό προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Το κοινό εκφράζει τις απόψεις του συνήθως μέσω *ερωτηματολογίου*.

Στόχος της διαδικασίας είναι ο εμπλουτισμός της γνώσης των κέντρων λήψης αποφάσεων σχετικά με τις απόψεις του κοινού στο θέμα που εξετάζεται, οι οποίες μπορεί (αλλά όχι απαραίτητα) να ληφθούν υπόψη για τη βελτίωση / προσαρμογή της τελικής απόφασης, μέσα από την «ανάγνωση των ιδιαιτεροτήτων» (θέσεων, αξιών κ.ά.) του συγκεκριμένου κοινωνικού συνόλου για το οποίο γίνεται ο σχεδιασμός. Η όποια αλλαγή της τελικής λύσης παραμένει εντούτοις στα χέρια των κέντρων λήψης αποφάσεων και των ειδικών, καθώς η πληροφορία που παρέχεται από το κοινό δεν είναι δεσμευτική.

δ) Συμμετοχή με το κοινό σε ρόλο συμβουλευτικό (Participation by consultation)

Στην κατηγορία αυτή ο ρόλος του κοινού ενισχύεται περαιτέρω, μέσα από την έκφραση της γνώμης του στα διάφορα θέματα, τη διατύπωση προτάσεων κ.λπ. Πρόκειται δηλαδή για μια διαδικασία η οποία εξελίσσεται με ροή πληροφορίας και προς τις δύο κατευθύνσεις (από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς το κοινό και αντίστροφα).

Στο πλαίσιο αυτό, τα κέντρα λήψης αποφάσεων και οι μελετητές παρουσιάζουν στο κοινό το υπό μελέτη πρόβλημα και τις εναλλακτικές επιλογές επίλυσής του. Το κοινό εκφράζει τις απόψεις του σε σχέση με τα παραπάνω, οι οποίες μπορεί να επηρεάσουν τις ήδη διατυπωμένες λύσεις, να τις αναδιαμορφώσουν κ.λπ. Το κοινό στην παραπάνω διαδικασία έχει ρόλο *συμβουλευτικό*, μέσα από τη δυνατότητα που του παρέχεται να εκφράσει τις απόψεις του, χωρίς όμως να διασφαλίζεται ότι οι αυτές θα ληφθούν απαραίτητα υπόψη. Η εν λόγω διαδικασία, παρότι εμπλέκει περισσότερο ενεργά το κοινό και ζητά τις απόψεις του σε σχέση με τις σχεδιαζόμενες λύσεις, δεν το κάνει κοινωνό της διαδικασίας λήψης απόφασης και της τελικής επιλογής, η οποία γίνεται και πάλι από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές / ειδικούς. Παρ' όλα αυτά, ο ρόλος του κοινού εμφανίζεται αναβαθμισμένος σε σχέση με τις προηγούμενες κατηγορίες.

ε) Λειτουργική συμμετοχή (Functional participation)

Στην κατηγορία αυτή η συμμετοχή γίνεται μέσα από ομάδες κοινού και στοχεύει στην επίτευξη συγκεκριμένων, προκαθορισμένων στόχων. Το κοινό εμπλέκεται στη συμμετοχική διαδικασία αφού έχει ήδη ληφθεί μια σημαντική απόφαση, π.χ. η κατασκευή ενός νέου αυτοκινητόδρομου. Ο ρόλος της συμμετοχής αφορά τη λήψη αποφάσεων, με τη συνεισφορά του κοινού, για δευτερεύοντα ζητήματα γύρω από την ειλημμένη απόφαση, π.χ. εναλλακτικές χαράξεις σύνδεσης μιας περιοχής με τον αυτοκινητόδρομο κ.λπ.

Η εν λόγω διαδικασία υλοποιείται με ροή πληροφορίας και προς τις δύο κατευθύνσεις, δηλαδή από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές προς το κοινό και αντίστροφα. Ο ρόλος του κοινού εμφανίζεται εδώ περισσότερο αναβαθμισμένος, έχει όμως συγκεκριμένη στόχευση, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση αποφάσεων δευτερεύουσας σημασίας, που συνήθως έχουν περισσότερο τοπικό χαρακτήρα.

στ) Αλληλεπίδραση κοινού και κέντρων λήψης αποφάσεων (Interactive participation)

Σε αυτόν τον τύπο συμμετοχής ο ρόλος του κοινού είναι σημαντικός και στηρίζεται στην *αλληλεπίδραση* με τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η συμμετοχή εκλαμβάνεται ως *δικαίωμα* των πολιτών και όχι ως μέσο επίτευξης των στόχων του προγράμματος.

Η συμμετοχική διαδικασία στηρίζεται στην αμφίδρομη ροή πληροφορίας. Το κοινό εμπλέκεται στη διαδικασία και, σε συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους μελετητές, επιχειρεί να δομήσει και να αξιολογήσει λύσεις για τα σχεδιαστικά προβλήματα που εξετάζονται, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στη χάραξη των πολιτικών που απαιτούνται για την υλοποίησή τους. Η τελική επιλογή λύσης *συν-διαμορφώνεται* από τα κέντρα λήψης αποφάσεων, τους σχεδιαστές και τους συμμετέχοντες στη διαδικασία.

Ο εν λόγω τύπος συμμετοχής αποτελεί μια *δομημένη διαδικασία ανταλλαγής πληροφορίας και αμοιβαίας μάθησης* μεταξύ όλων των εμπλεκομένων πλευρών (Στρατηγέα 2009), αλλά και μια διαδικασία ουσιαστικής συμμετοχής του κοινού, η οποία αποσκοπεί να φωτίσει όλες τις διαστάσεις-πτυχές του εξεταζόμενου προβλήματος μέσα από μια πολυδιάστατη προσέγγιση. Η διαδικασία αυτή, εκτός των άλλων, έχει ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων, των σχεδιαστών και του κοινού, αλλά και μεταξύ των διαφόρων ομάδων του κοινού που συμμετέχουν.

Μέσω της συμμετοχής του κοινού στη συνδιαμόρφωση των αποφάσεων που λαμβάνονται, επιτυγχάνεται μεγαλύτερη *δέσμευσή* του σε αυτές και, ως εκ τούτου, αποτελεσματικότερη εφαρμογή τους.

ζ) Συνεργασία (Partnership)

Στον τύπο αυτόν το κοινό συμμετέχει *ισότιμα* με τα κέντρα λήψης αποφάσεων στη λήψη μιας απόφασης. Η συμμετοχική διαδικασία αφορά ροή πληροφορίας και προς τις δύο κατευθύνσεις και στηρίζεται στην αλληλεπίδραση, την ανταλλαγή απόψεων και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των συμμετεχόντων, οι οποίοι εργάζονται προς έναν κοινό σκοπό, που είναι η βελτίωση της κατάστασης για όλους σχετικά με το πρόβλημα που αντιμετωπίζεται. Οι διάφορες ομάδες που εμπλέκονται στη διαδικασία διαπραγματεύονται, με αποτέλεσμα την ανακατανομή της δύναμης μεταξύ ισχυρών και λιγότερο ισχυρών ομάδων συμμετεχόντων και την εξισορρόπηση του ρόλου τους. Η λήψη απόφασης αποτελεί προϊόν της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ *ισότιμων εταίρων*. Τέλος, στην περίπτωση αυτή υπάρχει αμοιβαία υπευθυνότητα και ανάληψη κινδύνου στον σχεδιασμό και τη λήψη απόφασης για το πρόβλημα που εξετάζεται.

η) Κινητοποίηση – Ενεργός συμμετοχή (Self-mobilization / Active participation / Citizens' control)

Οι πολίτες συμμετέχουν αυτενεργώντας, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για τα προβλήματα που τους απασχολούν, επιχειρώντας να πάρουν τον πλήρη έλεγχο στην επίλυσή τους. Η εν λόγω διαδικασία, δηλαδή, στηρίζεται στη συλλογική δράση ατόμων/πολιτών και την ανεξαρτητοποίησή τους από τους φορείς λήψης αποφάσεων. Για τον σκοπό αυτό οι πολίτες επιχειρούν να αναπτύσσουν σχέσεις με άλλους φορείς, έξω από την περιοχή δράσης τους, επιζητώντας πόρους και τεχνική υποστήριξη. Σημαντικό χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης κατηγορίας είναι ο πλήρης έλεγχος της διαχείρισης των πόρων από τους πολίτες.

Όπως επισημαίνεται από διάφορους ερευνητές, στην περίπτωση αυτή η δυνατότητα των συμμετεχόντων να επηρεάσουν ουσιαστικά τη διαδικασία λήψης απόφασης και τις σχετικές αποφάσεις που λαμβάνονται αποτελεί στοιχείο που κινητοποιεί δημιουργικά τους συμμετέχοντες. Είναι σημαντικό λοιπόν, και προς όφελος του τελικού αποτελέσματος, η συμμετοχή να δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να παρέμβουν ουσιαστικά, παρά να εμπλακούν σε μια τυπική διαδικασία συμμετοχής χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο.

Με τον βαθμό συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης απόφασης έχουν ασχοληθεί ακόμη αρκετοί ερευνητές (Samuel 1987, Choguill 1996, Abad 2004 κ.ά.). Οι όποιες διαφοροποιήσεις των συμμετοχικών προσεγγίσεων που εμφανίζονται στη βιβλιογραφία αντανακλούν εν γένει τις περιγραφόμενες κατηγορίες του Διαγράμματος 2.3. Εξαίρεση αποτελεί η δουλειά των Weidemann και Femers (1993), οι οποίοι συνδέουν τον βαθμό συμμετοχής στα διάφορα επίπεδα με την πληροφορία στην οποία το κοινό έχει πρόσβαση. Στο πλαίσιο αυτό, θεωρούν ότι η δημόσια συμμετοχή ενισχύεται από την πρόσβαση του κοινού σε πληροφορία, μέσα από την ενίσχυση της γνώσης που κατέχει για την ουσιαστική εμπλοκή του στα στάδια του σχεδιασμού όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις. Έτσι, η συμμετοχή των πολιτών νοείται ως μια εξελικτική διαδικασία που υλοποιείται κατά στάδια, όπου όσο αυξάνεται η διαθέσιμη στους συμμετέχοντες γνώση και πληροφορία γύρω από το εξεταζόμενο θέμα τόσο υψηλότερα ανεβαίνουν στη σκάλα αυτή, δηλαδή τόσο ουσιαστικότερη γίνεται η συμμετοχή τους, η δύναμη που κατέχουν και η εξ αυτής απορρέουσα δυνατότητα παρέμβασης στη διαδικασία του σχεδιασμού.

2.5. Τύποι συμμετοχής

Στην ερευνητική κοινότητα που ασχολείται με το ζήτημα της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων υπάρχει ποικιλία απόψεων, θεωρήσεων και διαφορετικών κατανοήσεων του όρου «συμμετοχή». Στη συνέχεια παρατίθενται οι διαφορετικές προσεγγίσεις - τύποι συμμετοχής, με σκοπό την ταξινόμησή τους, καθώς και τα ζητήματα στα οποία εστιάζουν, ώστε να δοθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα των τύπων συμμετοχής που έχουν υιοθετηθεί σε διάφορες περιπτώσεις (π.χ. διαφορετικές χωρικές κλίμακες, στόχοι, συμμετοχικές προσεγγίσεις).

2.5.1. Διάκριση ανάλογα με τη θεσμική υπόσταση της συμμετοχικής διαδικασίας

Μια πρώτη διάκριση των συμμετοχικών προσεγγίσεων γίνεται ανάλογα με τη *θεσμική υπόσταση* της συμμετοχής του κοινού σε μια συγκεκριμένη συμμετοχική διαδικασία. Στο πλαίσιο αυτό, οι Dalal-Clayton και Bass (2002) διακρίνουν τους παρακάτω τύπους συμμετοχής (βλ. Διάγραμμα 2-4):

α) *Ad hoc τύπος συμμετοχής*: Αποσκοπεί στη συλλογή πληροφορίας και γνώσης γύρω από ένα συγκεκριμένο ζήτημα μέσα από τη δημόσια διαβούλευση με ευρύ φάσμα συμμετεχόντων. Η δημόσια διαβούλευση με το κοινό αφορά ένα συγκεκριμένο θέμα και μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, στοιχείο που υποδηλώνει τον *περιστασιακό* / *μη διαρκή* χαρακτήρα της. Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για τον σκοπό αυτό μπορεί να είναι δημόσιες διαβουλεύσεις μέσω διαδικτύου, διαδικτυακές συζητήσεις, εργαστήρια, δημόσιες ακροάσεις, παρουσιάσεις, στρογγυλά τραπέζια διαλόγου κ.ά. Παραδείγματα αυτού του τύπου είναι οι διάφορες διαβουλεύσεις μέσω διαδικτύου που διενεργούνται στη χώρα μας (π.χ. opengov) και αφορούν τη χάραξη πολιτικής ή τη θέσπιση νομοθεσίας για σειρά ζητημάτων, για τα οποία ζητείται η άποψη φορέων, ατόμων και λοιπών συμμετεχόντων.

β) *Θεσμοθετημένος τύπος συμμετοχής* (institutionalized form): Έχει περισσότερο *μόνιμο / διαρκή* συμβουλευτικό χαρακτήρα, που απορρέει από τον θεσμικά ορισμένο ρόλο του. Στο πλαίσιο του ρόλου αυτού, μια ευρεία ομάδα εκπροσώπων των κοινωνικών, παραγωγικών και επιστημονικών φορέων εκφράζει τις απόψεις της προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων σε σειρά θεμάτων για τη χάραξη πολιτικής, έχει δηλαδή έναν θεσμικά κατοχυρωμένο συμβουλευτικό ρόλο. Παράδειγμα τέτοιου τύπου συμμετοχής στη χώρα μας αποτελεί το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας (Ν. 4269/2014, άρθρο 4). Το εν λόγω συμβούλιο αποτελεί ένα θεσμοθετημένο, διαρκές όργανο της πολιτείας, ένα όργανο *κοινωνικού διαλόγου και διαβούλευσης* για θέματα που αφορούν την άσκηση της εθνικής χωροταξικής πολιτικής και της πολιτικής βιώσιμης ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας εκφέρει γνώμη επί της εθνικής χωροταξικής στρατηγικής της χώρας. Ως ένα ακόμη παράδειγμα από την ελληνική πραγματικότητα μπορεί να αναφερθεί η σύσταση, σε δήμους με πληθυσμό άνω των 10.000 κατοίκων (ή και σε δήμους με μικρότερο πληθυσμό, με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου) της *δημοτικής επιτροπής διαβούλευσης*, που αποτελεί όργανο με συμβουλευτικές αρμοδιότητες (ν. 3852/2010, άρθρο 76). Η επιτροπή αυτή έχει θεσμοθετημένο συμβουλευτικό ρόλο στις αποφάσεις των δημοτικών αρχών για διάφορα θέματα τοπικού ενδιαφέροντος.

γ) *Υβριδικός τύπος συμμετοχής* (hybrid form): Αποτελεί συνδυασμό των δύο παραπάνω τύπων συμμετοχής, που έχουν μεταξύ τους συμπληρωματικό ρόλο. Ο συγκεκριμένος τύπος συμμετοχής εφαρμόζεται σε μια σειρά από χώρες της ΕΕ, όπου συμβούλια ή επιτροπές με διαρκή συμβουλευτικό ρόλο υποστηρίζονται με την ad hoc συμμετοχή κοινού και ομάδων συμφερόντων μέσα από φόρουμ, εργαστήρια, ημερίδες και άλλα εργαλεία συμμετοχής.

2.5.2. Διάκριση ανάλογα με τη θεώρηση της συμμετοχικής διαδικασίας

Ο Duraiappah και άλλοι (2005) διακρίνουν δύο ευρείες κατηγορίες συμμετοχικών προσεγγίσεων, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τη *θεώρηση* αλλά και τον *στόχο* της συμμετοχής, ενώ εμμέσως υπονοούν και διαφορετικό βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Διάγραμμα 2-4). Πιο συγκεκριμένα ορίζουν:

α) Την *παθητική συμμετοχή* (Passive perspective): Στόχος της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι η απόκτηση πληροφορίας από ένα πολυποίκιλο κοινό, ώστε να επιτευχθεί βελτίωση του γνωστικού υποβάθρου αλλά και του τελικού προϊόντος του σχεδιασμού (σχέδια, προγράμματα, πολιτικές κ.λπ.), καθώς και αποτελεσματικότερη στήριξή του στο στάδιο της εφαρμογής, λόγω της εκ των προτέρων *ενημέρωσης* των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία σχετικά με τις επερχόμενες σχεδιαστικές παρεμβάσεις.
β) Την *ενεργητική συμμετοχή* (Rights-based ή Proactive perspective): Στόχος της προσέγγισης αυτής είναι η ενίσχυση των λιγότερο ισχυρών ομάδων και η ενεργοποίησή τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, οδηγώντας έτσι σε ανακατανομή της δύναμης των επιμέρους ομάδων που επηρεάζουν την κατεύθυνση μιας συγκεκριμένης πολιτικής ή ενός σχεδίου. Ως εκ τούτου, η προσέγγιση αυτή επιδιώκει τον μετασχηματισμό των κοινωνικών δομών στη συγκεκριμένη κοινωνία όπου εμπλέκεται, καθώς και τη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης όλων των ομάδων της κοινωνίας αυτής σε πόρους.

Ο Pretty (1994) υιοθετεί επίσης τις παραπάνω κατηγορίες συμμετοχής, προσεγγίζοντάς τες μέσα από τη διάκριση του σχεδιασμού σε *σχεδιασμό προσανατολισμένο στο αποτέλεσμα* (target-oriented) και *σχεδιασμό προσανατολισμένο στη διαδικασία* (process-oriented). Με βάση τον διαχωρισμό αυτό, η παθητική συμμετοχή αντιστοιχεί σε σχεδιασμό προσανατολισμένο στο αποτέλεσμα, όπου οι εμπλεκόμενοι αποκτούν από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές *πληροφορία* σχετική με τα βήματα και τις παρεμβάσεις που θα υλοποιηθούν (ήδη ειλημμένες αποφάσεις) για την επίτευξη του στόχου που έχει τεθεί (ροή πληροφορίας προς μια κατεύθυνση). Στην περίπτωση αυτή οι αποφάσεις του σχεδιασμού λαμβάνονται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους ειδικούς, αναπαράγοντας και ενισχύοντας έτσι υπάρχοντα πρότυπα λήψης απόφασης (Wagemans 2002). Από την άλλη πλευρά, η ε*νεργητική συμμετοχή* αντιστοιχεί σε σχεδιασμό προσανατολισμένο στη διαδικασία, όπου οι συμμετέχοντες εμπλέκονται ουσιαστικά στον καθορισμό των βημάτων και των παρεμβάσεων για την επίτευξη των στόχων του σχεδιασμού (αμφίδρομη ροή πληροφορίας). Έτσι, το προϊόν του σχεδιασμού είναι καλύτερα προσαρμοσμένο στους τελικούς αποδέκτες του, αφού αυτοί αποτελούν ισότιμους εταίρους σε μια συλλογική προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων, σε στενή συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές. Η διάκριση του Pretty μπορεί να θεωρηθεί επίσης ότι βρίσκεται σε επικοινωνία με τη θεώρηση, από τον Moser (1983), της συμμετοχής ως *μέσου* – σχεδιασμός προσανατολισμένος στο αποτέλεσμα– και ως *στόχου* – σχεδιασμός προσανατολισμένος στη διαδικασία.

2.5.3. Διάκριση ανάλογα με την προσέγγιση της συμμετοχικής διαδικασίας

Μια άλλη διάκριση που μπορεί να γίνει στηρίζεται στην *προσέγγιση* της συμμετοχικής διαδικασίας, η οποία καθορίζει και τον τύπο των εμπλεκομένων σε αυτή. Η προσέγγιση που υιοθετείται συνδέεται επίσης στενά με το *στόχο* που καλείται να εξυπηρετήσει. Στο πλαίσιο αυτό, οι Pereira και Quintana (2002) διακρίνουν τους δύο παρακάτω τύπους (Διάγραμμα 2-4):

α) *Τεχνοκρατική προσέγγιση*: Αναφέρεται σε διαβουλεύσεις με *ειδικούς* (experts). Ο στόχος της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι η απόκτηση εξειδικευμένης πληροφορίας και γνώσης, χρήσιμης για τη λήψη απόφασης και τη χάραξη πολιτικής σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η χάραξη μιας νέας πολιτικής μεταφορών και η μελέτη των επιπτώσεών της στη μείωση της ρύπανσης σε μια αστική περιοχή. Η διαχείριση του συγκεκριμένου προβλήματος απαιτεί τη συμμετοχή ειδικών για την απόκτηση εξειδικευμένων πληροφοριών, π.χ. σε σχέση με νέες τεχνικές διαχείρισης της κυκλοφορίας, λιγότερο ρυπογόνα μέσα μεταφοράς κ.λπ. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να συσχετιστεί με τη θεσμοθετημένου τύπου συμμετοχή (βλ. ενότητα 2.5.1), αν για παράδειγμα θεσμοθετείται συγκεκριμένη ομάδα τεχνοκρατών με διαρκή ρόλο συμβούλου της πολιτείας στη χάραξη πολιτικής για κάποιο ζήτημα.
β) *Δημοκρατική προσέγγιση*: Αναφέρεται στην εμπλοκή ευρύτερου *κοινού* (πολίτες, φορείς κ.λπ.) στη διαδικασία διαμόρφωσης μιας απόφασης. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η χάραξη πολιτικής για την αλλαγή προτύπων μετακίνησης του κοινού. Εδώ απαιτείται η εμπλοκή

ευρύτερων ομάδων κοινού, με σκοπό την απόκτηση πληροφοριών για τα πρότυπα μετακίνησής τους, τις προτιμήσεις τους σε σχέση με τα μέσα μεταφοράς, την αντίληψή τους για εναλλακτικούς τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος κ.λπ. Μια τέτοια προσέγγιση έχει στην πραγματικότητα διττό στόχο: αφενός να συλλέξει τις προαναφερθείσες πληροφορίες και αφετέρου να συμβάλει στην ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση του κοινού σε σχέση με πρότυπα μετακίνησης που δεν είναι φιλικά στο περιβάλλον, με στόχο την αλλαγή τους. Η εν λόγω προσέγγιση μπορεί να συσχετιστεί με την ad hoc συμμετοχή (βλ. ενότητα 2.5.1), καθώς λαμβάνει χώρα για συγκεκριμένο θέμα και σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, για την εκπλήρωση συγκεκριμένων στόχων.

Η επιλογή της τεχνοκρατικής ή της δημοκρατικής προσέγγισης εξαρτάται από:

- Τον *τύπο του προβλήματος* που αντιμετωπίζεται (βλ. τα παραπάνω παραδείγματα).
- Τον *τύπο της απαιτούμενης πληροφορίας*: Σε κάποια προβλήματα μπορεί να απαιτείται εξειδικευμένη επιστημονική πληροφορία (π.χ. στον στρατηγικό σχεδιασμό των δικτύων μεταφορών μιας χώρας ή στη χάραξη πολιτικής για τη μείωση των εκπομπών CO_2 σε ένα αστικό περιβάλλον), την οποία να είναι προφανές ότι μη εξειδικευμένο κοινό δεν μπορεί να συνεισφέρει. Αντίστοιχα, σε κάποια προβλήματα απαιτείται η συλλογή πληροφορίας η οποία απορρέει από την εμπειρική γνώση και αντίληψη, όπως για παράδειγμα στον προσδιορισμό των απαιτούμενων παρεμβάσεων για την αναγέννηση ενός τμήματος του αστικού χώρου, όπου οι απόψεις του τοπικού πληθυσμού έχουν ιδιαίτερη αξία για ένα επιτυχές σχεδιαστικό αποτέλεσμα, καθώς είναι οι άμεσα θιγόμενοι και οι αποδέκτες των παρεμβάσεων αυτών.

Είναι βέβαια προφανές ότι τα δύο αυτά στοιχεία συνδέονται μεταξύ τους, καθώς ο τύπος του εξεταζόμενου προβλήματος καθορίζει εν πολλοίς και τον τύπο της απαιτούμενης πληροφορίας.

2.5.4. Διάκριση ανάλογα με τον βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων

Μια ακόμη διάκριση γίνεται από τους Green και Hunton-Clarke (2003), με βάση τον βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων στη συμμετοχική διαδικασία. Διακρίνονται τρεις τύποι συμμετοχής, οι οποίοι οριοθετούν διαφορετικούς ρόλους του κοινού (Διάγραμμα 2-4):

α) Συμμετοχή με στόχο την *παροχή πληροφορίας* (informative participation).
β) Συμμετοχή με στόχο τη *συμβουλευτικότητα* (consultative participation).
γ) Συμμετοχή με στόχο τη *λήψη απόφασης* (decisional participation).

Η συμμετοχή με στόχο την *παροχή πληροφορίας* χαρακτηρίζεται από τη διάχυση πληροφορίας από ένα φορέα/άτομο/ομάδα κ.λπ. σε ένα άλλο. Ο εν λόγω τύπος συμμετοχής μπορεί να αφορά:

- Πληροφορία που ρέει *προς μια μόνο κατεύθυνση*, π.χ. πληροφορία που διαχέεται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς το κοινό και τις διάφορες ομάδες συμφερόντων. Τέτοια πληροφορία μπορεί να μεταφέρεται μέσα από ηλεκτρονικά μέσα, on-line αναφορές, έντυπο υλικό κ.λπ.
- Πληροφορία που ρέει και *προς τις δύο κατευθύνσεις*, δηλαδή από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς το κοινό και αντίστροφα. Τέτοια πληροφορία μπορεί να μεταφέρεται μέσα από διάφορες εκδηλώσεις που οργανώνονται για τον σκοπό αυτό, διαδραστικές πλατφόρμες επικοινωνίας μέσω διαδικτύου κ.ά.

Η συμμετοχή με στόχο τη *συμβουλευτικότητα* (consultative participation) χαρακτηρίζεται από υψηλότερο επίπεδο ανταλλαγής πληροφορίας μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και των συμμετεχόντων στη συμμετοχική διαδικασία. Οι συμμετέχοντες καλούνται να συνεισφέρουν με τις απόψεις, τις ιδέες, τη γνώση και την εμπειρία τους στα διάφορα στάδια της διαδικασίας λήψης απόφασης. Ο συγκεκριμένος τύπος εμπεριέχει ουσιαστικότερη συμμετοχή των εμπλεκομένων, η οποία έχει ταυτόχρονα ως αποτέλεσμα τη δέσμευσή τους στη διαδικασία σχεδιασμού και στο προϊόν της. Στόχος της διαδικασίας είναι η

αύξηση του αποθέματος *γνώσης* για τη χάραξη πολιτικής στο εξεταζόμενο ζήτημα, ενώ αποτελεί ακόμη μια διαδικασία *ωρίμανσης* των απόψεων των εμπλεκομένων και της δυνατότητάς τους να συνδιαλέγονται (International Association for Public Participation 2007). Τα μέσα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον σκοπό αυτόν περιλαμβάνουν στρογγυλά τραπέζια, φόρουμ διαλόγου, εργαστήρια κ.λπ.

Τέλος, η συμμετοχή με στόχο τη *λήψη απόφασης* (decisional participation) χαρακτηρίζεται από τη δημιουργία μηχανισμών και διαδικασιών διά των οποίων οι συμμετέχοντες εμπλέκονται στη λήψη της απόφασης ή σε ομάδες προετοιμασίας αποφάσεων πολιτικής. Παράδειγμα τέτοιων ομάδων είναι τα εθνικά συμβούλια χάραξης πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη, οι ομάδες χάραξης τομεακών πολιτικών κ.λπ.

Στον Πίνακα 2-2 αποτυπώνεται η σχέση μεταξύ των διαφορετικών βαθμών συμμετοχής που παρουσιάστηκαν στην ενότητα 2.4 (Bass και άλλοι 1995) με τους τρεις διαφορετικούς τύπους εμπλοκής του κοινού στη διαδικασία λήψης απόφασης κατά Green και Hunton-Clarke (2003).

2.5.5. Διάκριση με βάση το ιεραρχικό επίπεδο λήψης απόφασης

Μια ακόμη διάκριση που μπορεί να γίνει συνδέεται με το *ιεραρχικό επίπεδο* λήψης απόφασης στο οποίο αξιοποιείται η συμμετοχή. Ο τύπος της συμμετοχής καθώς και ο τύπος των συμμετεχόντων μπορούν να διαφοροποιούνται στα διαφορετικά ιεραρχικά επίπεδα λήψης απόφασης και χάραξης πολιτικής. Διακρίνονται έτσι τα παρακάτω επίπεδα (Διάγραμμα 2-4):

<table>
<tr><th>Βαθμός συμμετοχής</th><th>Τύποι συμμετοχής</th></tr>
<tr><td>Bass και άλλοι(1995)</td><td>Green και Hunton-Clarke (2003)</td></tr>
<tr><td>Οι συμμετέχοντες λαμβάνουν πληροφορία.

Οι συμμετέχοντες λαμβάνουν και παρέχουν πληροφορία.</td><td>Συμμετοχή με στόχο την παροχή πληροφορίας
(Informative participation)</td></tr>
<tr><td>Οι συμμετέχοντες εμπλέκονται στην ανάλυση και τον καθορισμό της ατζέντας.</td><td rowspan="4">Συμμετοχή με στόχο τη συμβουλευτικότητα
(Consultative participation)

Συμμετοχή με στόχο τη λήψη απόφασης
(Decisional participation)</td></tr>
<tr><td>Οι συμμετέχοντες συμβουλεύουν τα κέντρα λήψης αποφάσεων (συμβουλευτικός ρόλος).</td></tr>
<tr><td>Επιδίωξη συναίνεσης μεταξύ των συμμετεχόντων στα κύρια σημεία της σχεδιαζόμενης στρατηγικής.</td></tr>
<tr><td>Οι συμμετέχοντες εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης απόφασης για τη χάραξη μιας πολιτικής, της στρατηγικής που θα ακολουθηθεί για την υλοποίηση της πολιτικής και των επιμέρους σημείων της.</td></tr>
</table>

Πίνακας 2-2: *Σχέση βαθμών και τύπων συμμετοχής.*
Πηγή: Zwirner και Berger (2008).

- *Εθνικό επίπεδο*: Το υψηλότερο ιεραρχικά επίπεδο λήψης απόφασης, όπου ο στόχος της συμμετοχής είναι η συμβολή στην ανάπτυξη πολιτικών, *στρατηγικών* κ.λπ., οι οποίες σκιαγραφούν τους γενικούς στόχους και κατευθύνσεις πολιτικής με έναν περισσότερο μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Η συμμετοχή στο επίπεδο αυτό έχει κυρίως σκοπό την απόκτηση εξειδικευμένης πληροφορίας και στηρίζεται σε τεχνοκρατικές προσεγγίσεις. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η χάραξη πολιτικής για την ανάπτυξη του τομέα των μεταφορών σε μια χώρα. Η πολιτική αυτή χαράσσεται από ένα υψηλά στην ιεραρχία κέντρο λήψης αποφάσεων (π.χ. στην Ελλάδα το Υπουργείο Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων) και έχει στρατηγικό χαρακτήρα, ενώ ορίζει ταυτόχρονα το πλαίσιο ανάπτυξης του δικτύου μεταφορών σε χαμηλότερα ιεραρχικά επίπεδα.
- *Περιφερειακό επίπεδο*: Επόμενο ιεραρχικά επίπεδο χάραξης πολιτικής, όπου η συμμετοχή μπορεί να αφορά την ανάπτυξη και εφαρμογή συγκεκριμένων *σχεδίων και προγραμμάτων*. Ένα τέτοιο παράδειγμα μπορεί να είναι η εκπόνηση προγραμμάτων ανάπτυξης των περιφερειών μιας χώρας, έργο που εμπλέκει μια σειρά από τομείς με χωρική διάσταση, όπως π.χ. τον αγροτικό τομέα, τη βιομηχανία, τον τουρισμό, τις μεταφορές. Σε ένα τέτοιο εγχείρημα απαιτείται η αξιοποίηση μιας ευρείας ομάδας συμμετεχόντων, τεχνοκρατών και

μη, με στόχο: (α) τη διερεύνηση των προβλημάτων, όπως αυτά γίνονται αντιληπτά από τις τοπικές κοινωνίες και τους τοπικούς φορείς, και (β) την ανάπτυξη ολοκληρωμένων λύσεων στα προβλήματα αυτά, όπως αυτές μπορούν να σκιαγραφηθούν από τους κοινωνικούς, παραγωγικούς και επιστημονικούς φορείς και τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Ως τέτοιο παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η διαχείριση των υδάτινων πόρων της χώρας, καθώς βρίσκεται σε εξέλιξη η εκπόνηση σχεδίων διαχείρισης των πόρων αυτών με τη συμμετοχή των παραπάνω ομάδων συμμετεχόντων (βλ. Στρατηγέα και Παπαδοπούλου Μ. 2012).

- *Τοπικό επίπεδο*: Κλίμακα πόλης ή τμήματος αυτής, όπου οι συμμετοχικές προσεγγίσεις μπορούν να διαδραματίσουν ουσιαστικό ρόλο στην αποτελεσματικότερη επίτευξη σχεδιαστικών στόχων και την επιδίωξη της βιώσιμης ανάπτυξης, μέσα από την ευρεία συμμετοχή κοινωνικών ομάδων, φορέων και κέντρων λήψης αποφάσεων. Όπως επισημαίνεται και στο πρώτο κεφάλαιο του παρόντος, η έννοια της συμμετοχής αποτελεί τον θεμέλιο λίθο για την επίλυση των προβλημάτων στο επίπεδο αυτό, στοιχείο το οποίο έχει ιδιαίτερα τονιστεί σε σημαντικά κείμενα πολιτικής, όπως η έκθεση Brundtland (Brundtland Report 1987, Brundtland 1987), η Τοπική Ατζέντα 21 (Cotter και Hannan 1999) κ.ά. Σημαντική είναι η πρόοδος που γίνεται προς την κατεύθυνση αυτή σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς η υιοθέτηση από τις διάφορες κοινότητες της Τοπικής Ατζέντας 21 συνιστά στην πράξη τομή στην πρακτική του σχεδιασμού και δίνει έμφαση στις συμμετοχικές διαδικασίες και στον πολιτικό εκσυγχρονισμό (Jörby 2002, Evans και άλλοι 2005). Ταυτόχρονα, σημαντική πρόοδος σημειώνεται και σε άλλες περιοχές του πλανήτη (Αυστραλία, Αφρική κ.λπ.).

Οι Zwirner and Berger (2008) επισημαίνουν ότι στα ιεραρχικά υψηλότερα επίπεδα χάραξης πολιτικής (π.χ. σε εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο) η συμμετοχή περιορίζεται σε παραδοσιακές ομάδες συμμετεχόντων και κλασικούς μηχανισμούς αλληλεπίδρασης και οργάνωσης της συμμετοχικής διαδικασίας. Αντίθετα, στα ιεραρχικά χαμηλότερα επίπεδα χάραξης πολιτικής (π.χ. στο τοπικό επίπεδο) η συμμετοχή εμφανίζεται με περισσότερο καινοτόμες μορφές και συνήθως έχει *διαδραστικό χαρακτήρα*. Ακόμη, στα χαμηλότερα ιεραρχικά επίπεδα σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης της συμμετοχής αποτελεί η μεγαλύτερη δυνατότητα κινητοποίησης των εμπλεκομένων, η οποία ενισχύεται από τη φύση των προβλημάτων που εξετάζονται, την άμεση αντίληψη των ενδιαφερομένων για αυτά, την επιθυμία τους να συμβάλουν στην επίλυσή τους, αλλά και τον άμεσο αντίκτυπο που αντιλαμβάνονται ότι οι σχεδιαζόμενες αλλαγές θα έχουν στην καθημερινότητά τους.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι η λήψη αποφάσεων στα διαφορετικά επίπεδα δεν έχει σαφώς διακριτό χαρακτήρα. Η χάραξη δηλαδή πολιτικής απαιτεί την αλληλεπίδραση και ώσμωση μεταξύ των διαφορετικών αυτών ιεραρχικών επιπέδων λήψης απόφασης και χάραξης πολιτικής. Η *σύνδεση* (link) των διαφόρων επιπέδων («από πάνω προς τα κάτω» και «από κάτω προς τα πάνω» διαδικασίες λήψης αποφάσεων) θέτει σειρά σημαντικών *προκλήσεων* στο πλαίσιο της συμμετοχής, κυρίως στον σχεδιασμό προσεγγίσεων που μπορούν να συμβάλουν στην επιτυχή *ολοκλήρωση* των διαδικασιών λήψης απόφασης των δύο επιπέδων (Stratigea και Giaoutzi 2012).

2.5.6. Διάκριση με βάση με την ευρύτητα της συμμετοχής

Μια ακόμη διάκριση αφορά την *ευρύτητα της συμμετοχής* (breadth of participation) (Zwirner και Berger 2008), η οποία εκφράζεται μέσα από το φάσμα των διαφορετικών ομάδων ενδιαφερόντων που λαμβάνει μέρος σε μια συμμετοχική διαδικασία. Το στοιχείο αυτό επικεντρώνεται στο ερώτημα πόσο καλά αποτυπώνεται η διαφορετικότητα των απόψεων (diversity) και ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του μελετώμενου προβλήματος (multidisciplinarity) στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Συνδέεται, δε, στενά με το εύρος και την ποιότητα της πληροφορίας που συγκεντρώνεται από τη συμμετοχική διαδικασία, καθώς η ευρύτητα της συμμετοχής μπορεί να φωτίσει τις διαφορετικές διαστάσεις ενός θέματος, τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις κ.λπ. Οι Dalal-Clayton και Bass (2002) διακρίνουν, με βάση την ευρύτητα της συμμετοχής, τους παρακάτω τύπους (βλ. Διάγραμμα 2-4):

- *Πλήρης συμμετοχή* (Full participation): Στο πλαίσιο αυτό, εμπλέκονται ομάδες συμφερόντων και κοινό (πολίτες). Επίσης εμπλέκονται κέντρα λήψης αποφάσεων και φορείς που

αντιπροσωπεύουν διαφορετικά ιεραρχικά επίπεδα λήψης απόφασης και χάραξης πολιτικής. Στον τύπο αυτό σημαντική παράμετρος είναι όλοι οι εμπλεκόμενοι να έχουν τον ίδιο βαθμό ενημέρωσης σχετικά με το ζήτημα που συζητείται, στοιχείο που προϋποθέτει την απρόσκοπτη πρόσβαση σε πληροφορία.

- *Περιορισμένη συμμετοχή* (Restricted participation): Εκπροσωπείται μέρος των κύριων ομάδων συμφερόντων που επηρεάζονται από τη σχεδιαζόμενη παρέμβαση, ενώ δεν εμπλέκονται στη διαδικασία οι πολίτες. Υπάρχει περιορισμένη παρουσία φορέων που αντιπροσωπεύουν τα διαφορετικά ιεραρχικά επίπεδα λήψης απόφασης και χάραξης πολιτικής. Υπάρχουν διοικητικοί ή τεχνικοί φραγμοί στην απρόσκοπτη πρόσβαση σε πληροφορία. Τέλος, ο φορέας που υλοποιεί τη διαδικασία θέτει τους γενικούς όρους της συμμετοχής και τα κριτήρια με τα οποία θα επιλεγούν οι συμμετέχοντες.
- *Πολύ περιορισμένη συμμετοχή* (Strongly restricted participation): Ισχύουν λίγο πολύ αυτά που αναφέρθηκαν για την προηγούμενη κατηγορία, τα οποία θέτουν φραγμούς στη συμμετοχή (εκπροσώπηση μέρους ομάδων συμφερόντων, πλήρης απουσία πολιτών, διοικητικοί και τεχνικοί φραγμοί στην πρόσβαση σε πληροφορία κ.λπ.), ενώ επιπρόσθετα τα κριτήρια συμμετοχής αυστηροποιούνται ακόμη περισσότερο, οδηγώντας σε πρόσθετους φραγμούς εμπλοκής στη συμμετοχική διαδικασία.

2.5.7. Διάκριση ανάλογα με το στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού στο οποίο εφαρμόζεται η συμμετοχή

Μια ακόμη διάκριση μπορεί να γίνει με βάση το *στάδιο της διαδικασίας λήψης απόφασης* στο οποίο επιδιώκεται η συμμετοχή των ομάδων ενδιαφερόντων. Στο πλαίσιο αυτό διακρίνονται (Διάγραμμα 2-4):

- *Συμμετοχή στο στάδιο της προετοιμασίας μιας απόφασης* (Preparation stage): Στο στάδιο αυτό η συμμετοχή στοχεύει στην απόκτηση πληροφορίας και γνώσης σε σχέση με τις προτιμήσεις, τις επιλογές, τις αξίες κ.λπ. του κοινού και των ομάδων συμφερόντων σε σχέση με το πρόβλημα που εξετάζεται, έτσι ώστε οι σχεδιαζόμενες παρεμβάσεις να είναι προσαρμοσμένες στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό στα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στην οποία απευθύνονται. Εδώ μπορούν να εφαρμοστούν οι διαφορετικοί τύποι συμμετοχής (παροχή πληροφορίας, συμβουλευτικότητα, συμμετοχή στη λήψη απόφασης).
- *Συμμετοχή στο στάδιο της υλοποίησης μιας απόφασης* (Implementation stage): Η συμμετοχή στο στάδιο αυτό αποσκοπεί στην ευρεία ενημέρωση ομάδων συμφερόντων και κοινού σε σχέση με τις προωθούμενες πολιτικές για την επίλυση ενός προβλήματος, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η αποτελεσματικότερη εφαρμογή τους.
- *Συμμετοχή στο στάδιο της αναθεώρησης μιας απόφασης* (Review stage): Πρόκειται για τη συμμετοχή κοινού και ομάδων συμφερόντων στην αξιολόγηση και παρακολούθηση των αποτελεσμάτων μιας πολιτικής και του βαθμού επίτευξης των στόχων της, με σκοπό την περαιτέρω εφαρμογή της ή την αναθεώρησή της.

Σχετικά με τη συμμετοχή στο στάδιο της *προετοιμασίας μιας απόφασης*, ο Hanchey (1998b) επισημαίνει ότι αυτή μπορεί να λάβει χώρα στα ακόλουθα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, με διαφορετική έμφαση σε καθένα από αυτά (βλ. επίσης ενότητα 2.9.1):

- *Προετοιμασία σχεδίου*: Η συμμετοχή εδώ αποσκοπεί στον προσδιορισμό των ενδιαφερόντων του κοινού, των ζητημάτων που πρέπει να λάβει υπόψη ο σχεδιασμός, των διαφορετικών οπτικών που διατυπώνονται γύρω από αυτά από τις διάφορες ομάδες, στη διατύπωση με βάση τα παραπάνω των στόχων του σχεδιασμού κ.λπ.
- *Δόμηση εναλλακτικών λύσεων*: Η συμμετοχή στο στάδιο αυτό εστιάζει στη δόμηση και στον έλεγχο εναλλακτικών λύσεων για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί.
- *Ανάπτυξη τελικού σχεδίου προς εφαρμογή*: Η συμμετοχή εστιάζει στην αξιολόγηση των οριστικοποιημένων εναλλακτικών λύσεων που έχουν προκύψει από το προηγούμενο στάδιο και στην επιλογή της επικρατέστερης εξ αυτών προς εφαρμογή.

Στο Διάγραμμα 2-4 παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά και οι πρακτικές εφαρμογής της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, συνοψίζοντας, με έναν εποπτικό τρόπο, τους διαφορετικούς τύπους συμμετοχής που παρουσιάστηκαν.

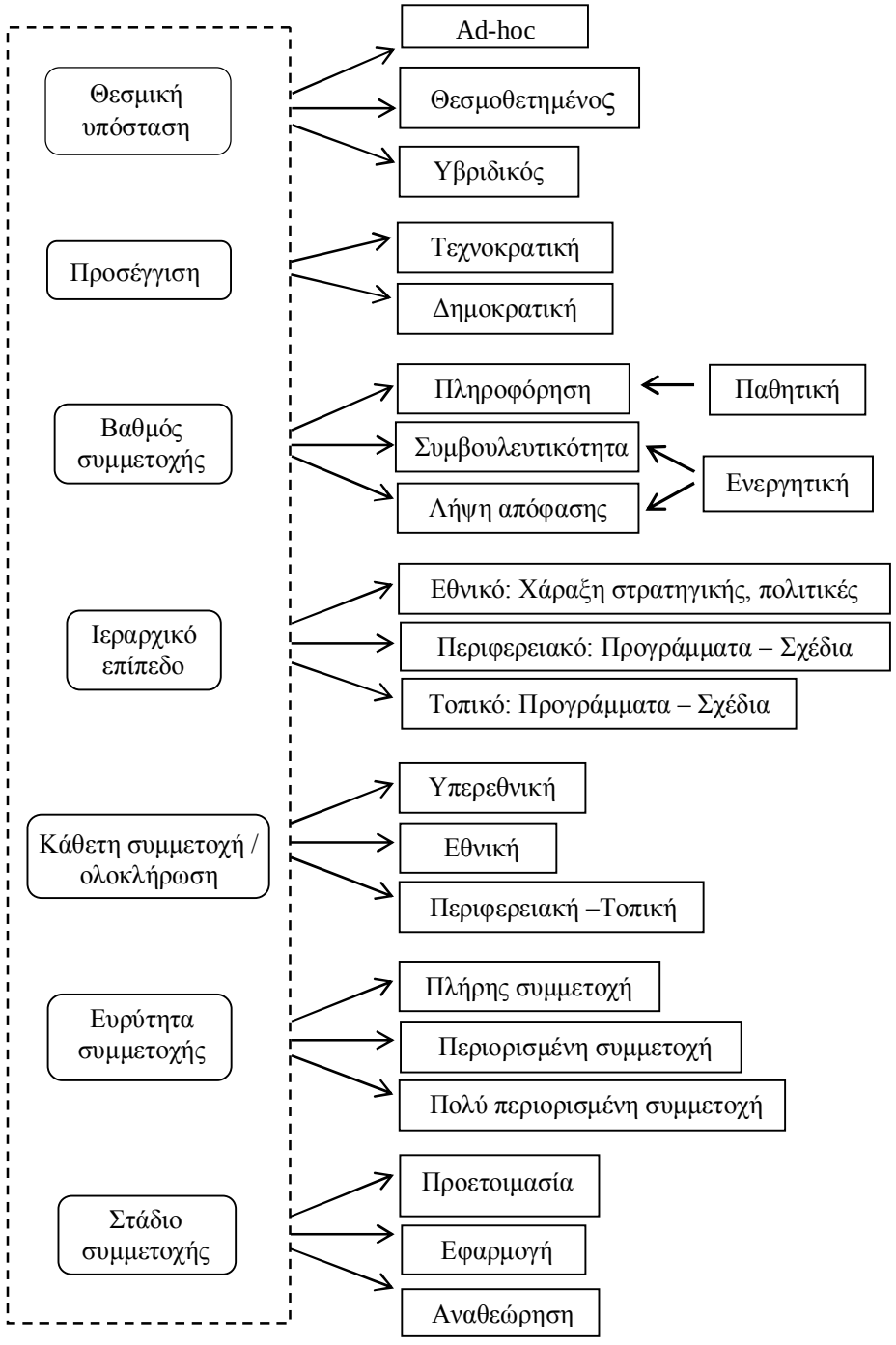

Διάγραμμα 2-4: *Τύποι και πρακτικές εφαρμογής της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.*
Πηγή: Επεξεργασία από Zwirner και Berger (2008).

2.6.Αποτελεσματικότητα συμμετοχής – Ο ρόλος του συντονιστή

Από τον Duraiappah και άλλους (2005) καταγράφονται μια σειρά από οδηγίες, οι οποίες αποτελούν γενικές *κατευθύνσεις* προς τους συντονιστές μιας συμμετοχικής διαδικασίας και τους σχεδιαστές, που μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση της αποτελεσματικότητας της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Στο πλαίσιο αυτών των κατευθύνσεων, ο συντονιστής πρέπει:

- να αποσαφηνίζει τον ρόλο του στην όλη διαδικασία ως ενορχηστρωτή αυτής και όχι ως συμμετέχοντα,
- να κρατά ουδέτερη στάση απέναντι στις απόψεις των συμμετεχόντων που απορρέουν από τη γνώση του περιβάλλοντός τους, τις δεξιότητές τους κ.λπ. και να μην τις σχολιάζει,
- να διευκολύνει την όλη διαδικασία και να παίζει τον ρόλο του καταλύτη για την ενθάρρυνση της αβίαστης έκφρασης όλων των συντελεστών και της διατύπωσης των οραμάτων τους,
- να προωθεί τη συνδιαμόρφωση μιας άποψης από τους συμμετέχοντες σε σχέση με τον καθορισμό των αναγκών, των στόχων, των εναλλακτικών λύσεων του σχεδιαστικού προβλήματος, των κατάλληλων πολιτικών επίτευξής τους κ.λπ.,
- να μεταφέρει την επιτυχημένη ή αποτυχημένη εμπειρία από ανάλογα σχέδια και προγράμματα, προς υποβοήθηση των συμμετεχόντων,
- να εμπνέει στους συμμετέχοντες πνεύμα συνεργασίας, συνέπειας, υπομονής, σεβασμού, αξιοπρέπειας και συλλογικής δράσης,
- να ενθαρρύνει τις μειονεκτούσες ομάδες να εκφραστούν,
- να κρατά τις ισορροπίες μεταξύ των συμμετεχόντων και ιδιαίτερα να αποτρέπει την επικράτηση των πλέον ισχυρών ομάδων στη διαδικασία,
- να αναγνωρίζει και να καλλιεργεί την άποψη ανάμεσα στους συμμετέχοντες ότι όσο σημαντικό είναι το αποτέλεσμα της διαδικασίας τόσο σημαντική είναι και αυτή καθαυτή η διαδικασία μέσα από την οποία θα επιτευχθεί το εν λόγω αποτέλεσμα (η συμμετοχή ως μέσο αλλά και σκοπός),
- να διαχειρίζεται την όλη διαδικασία με ευελιξία, έτσι ώστε να μην εξαντλεί ή κουράζει τους συμμετέχοντες.

Οι παραπάνω συστάσεις προς τους συντονιστές μιας συμμετοχικής διαδικασίας αποσκοπούν στο να μετατρέψουν τον ρόλο τους από απλού διαχειριστή της διαδικασίας σε καταλύτη που διευκολύνει και εμπνέει την ελεύθερη έκφραση των συμμετεχόντων και οδηγεί τη διαδικασία στο επιθυμητό αποτέλεσμα, δηλαδή στην αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων, στην απόκτηση της απαραίτητης πληροφορίας για το πρόβλημα που εξετάζεται και στην ενσωμάτωση των διαφόρων απόψεων στις επιμέρους αποφάσεις του σχεδιασμού. Στόχος είναι η ελάχιστη δυνατή παρέμβαση του συντονιστή στην όλη διαδικασία και η συμβολή του στην *απελευθέρωση* της γνώσης, της εμπειρίας και των δυνατοτήτων συνεισφοράς των συμμετεχόντων, ιδιαίτερα των λιγότερο προνομιούχων ομάδων της κοινότητας.

2.7. Πλεονεκτήματα συμμετοχής

Η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων έχει πλεονεκτήματα για όλους τους εμπλεκόμενους. Πρώτα από όλα, φέρνει σε επαφή ένα σύνολο συμμετεχόντων με διάφορες αξίες, ενδιαφέροντα, απόψεις, οράματα κ.λπ., δημιουργώντας μια *πλατφόρμα ανάπτυξης ιδεών*. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των εμπλεκομένων συνιστά μια διαδικασία διεύρυνσης του ορίζοντά τους ατομικά, καθώς και μια διαδικασία ωρίμανσης των απόψεών τους τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο.

Δημιουργείται έτσι μια *δεξαμενή απόψεων, προοπτικών, εμπειριών, οπτικών* μέσα από τη διαπροσωπική και διαπολιτισμική επικοινωνία (Tewdwr-Jones και Thomas 1998), η οποία συνιστά το υπόβαθρο της γνώσης που μπορεί να οδηγήσει στην αποτελεσματικότερη ανάπτυξη σχεδίων και πολιτικών εφαρμογής τους. Στο πλαίσιο αυτό, η συμμετοχή συμβάλλει στον εμπλουτισμό του *περιεχομένου* της διαδικασίας λήψης απόφασης, βελτιώνοντας το τελικό προϊόν της διαδικασίας, δηλαδή την απόφαση που λαμβάνεται.

Μέσα από τη συμμετοχική διαδικασία τα κέντρα λήψης αποφάσεων και οι σχεδιαστές αποκτούν καλύτερη εικόνα:

- των αναγκών και των απόψεων του κοινού και των ομάδων συμφερόντων που εμπλέκονται,
- των αξιών, παραδόσεων κ.λπ. των ομάδων της τοπικής κοινωνίας,
- των συγκρούσεων που μπορεί να εμφανίζονται τόσο μεταξύ των μελών των επιμέρους ομάδων όσο και μεταξύ των διαφορετικών ομάδων,

την οποία μπορούν να αξιοποιήσουν προς όφελος του σχεδιασμού λύσεων και της τελικής επιλογής σχεδίου, πολιτικών, κ.ά., προσαρμοσμένων στα δεδομένα της συγκεκριμένης κοινωνίας.

Ταυτόχρονα, μέσα από αυτή τη διαδικασία τα κέντρα λήψης αποφάσεων και οι σχεδιαστές επιχειρούν την προώθηση μιας *κουλτούρας συνεργασίας και ανοικτού διαλόγου* μεταξύ των διαφορετικών παραγόντων της κοινωνίας, η οποία μπορεί να αποτελέσει μηχανισμό εξομάλυνσης των *συγκρούσεων* (McGuirk 2001) και διασφάλισης *κοινωνικής ειρήνης* (Renn και άλλοι 1993), καθώς και μηχανισμό *δημιουργίας οράματος* για την τοπική κοινωνία (Lofland 2009). Ακόμη, η διαδικασία αυτή δημιουργεί προϋποθέσεις για τη *δικτύωση* των διαφόρων ομάδων και την περαιτέρω εμβάθυνση της αλληλεπίδρασή τους έξω από το πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού, ενδυναμώνοντας έτσι τις κοινωνικές σχέσεις και τη *συστράτευση* των κοινωνικών ομάδων σε κοινούς στόχους και επιδιώξεις. Το ζήτημα αυτό τονίζεται ιδιαίτερα από τον Cary (1989b), ο οποίος επισημαίνει τις θετικές επιπτώσεις από το *οριζόντιο πρότυπο επικοινωνίας* που αναπτύσσεται ανάμεσα σε τοπικούς φορείς και ομάδες στο πλαίσιο των συμμετοχικών διαδικασιών. Τέλος, η εμπλοκή σε μια συμμετοχική διαδικασία συμβάλλει στην ανάπτυξη *δεξιοτήτων* των εμπλεκόμενων (δεξιότητες επικοινωνίας, διαπραγμάτευσης, ανάλυσης και σύνθεσης πληροφορίας κ.ά.) (Dryzek 2000, Creighton 2005), οι οποίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη μιας κοινωνίας.

Ένα επιπλέον θετικό αποτέλεσμα, προϊόν της συμμετοχικής διαδικασίας, είναι η αποτελεσματικότερη *εφαρμογή* των σχεδίων, πολιτικών κ.λπ. (Creighton 2005). Μέσα από τη συμμετοχική διαδικασία καλλιεργείται το έδαφος για αυτό, ενώ επίσης τα προκρινόμενα σχέδια και οι πολιτικές φέρουν τη σφραγίδα καθενός από τους συμμετέχοντες, στοιχείο που διασφαλίζει τη *δέσμευσή* του απέναντί τους. Αυτό συνεπάγεται λιγότερες *τριβές* στο στάδιο εφαρμογής των σχεδίων και ως εκ τούτου αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Στο πλαίσιο της συμμετοχικής προσέγγισης του σχεδιασμού, ένα ακόμη σημαντικό πλεονέκτημα αφορά την ανάπτυξη *σχέσεων εμπιστοσύνης* μεταξύ των εμπλεκομένων και κυρίως μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και των σχεδιαστών, από τη μια πλευρά, και των εμπλεκομένων από την τοπική κοινωνία, από την άλλη (Tewdwr-Jones και Thomas 1998). Η χρησιμότητα του στοιχείου αυτού είναι προφανής, καθώς, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, αποτελεί έναν από τους στόχους της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (βλ. ενότητα 2.2.1).

Τέλος, η συμμετοχή δημιουργεί νέες προοπτικές για την προώθηση των ενδιαφερόντων των *πολιτών* και των *ομάδων συμφερόντων* (Healey 1992, Tewdwr-Jones και Thomas 1998, Dalal-Clayton και Bass 2002), ιδιαίτερα των λιγότερο προνομιούχων από αυτές. Πιο συγκεκριμένα:

- Οι *πολίτες* βρίσκουν βήμα για να εκφράσουν τις ιδέες και απόψεις τους, να επηρεάσουν προς την επιθυμητή κατεύθυνση, να προβάλουν τις προσδοκίες και τα οράματά τους κ.ά., καθώς και να πάρουν πληροφορία και να εμβαθύνουν στον τρόπο με τον οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις.
- Οι *ομάδες συμφερόντων* (stakeholders, οι ομάδες δηλαδή που επηρεάζονται ή επηρεάζουν άμεσα από την υλοποίηση ενός σχεδίου) μπορούν, μέσα στο πλαίσιο του ανοικτού διαλόγου, να εκφράσουν τις απόψεις που σχετίζονται με τα ενδιαφέροντά τους και να επηρεάσουν τις αποφάσεις, έτσι ώστε τα ενδιαφέροντα αυτά να εξυπηρετούνται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, στο πλαίσιο της επιδίωξης του συνολικού οφέλους της κοινωνίας. Ταυτόχρονα, μπορούν να ενημερώνονται έγκαιρα σε σχέση με τις σχεδιαζόμενες παρεμβάσεις που επηρεάζουν τα συμφέροντά τους, στοιχείο που τους δίνει τη δυνατότητα να προσαρμόσουν τη στρατηγική τους και τις μελλοντικές τους δραστηριότητες.

2.8. Προκλήσεις για την επιτυχή υλοποίηση της συμμετοχής

Η εμπειρική εφαρμογή συμμετοχικών διαδικασιών αλλά και οι ερευνητικές προσπάθειες (Steurer 2007, UNEP 2002) καταδεικνύουν σημαντικές *προκλήσεις* για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού πλαισίου επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων. Οι προκλήσεις αυτές εισάγουν *δυσκολίες* που πρέπει να αντιμετωπιστούν από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές για την επιτυχή υλοποίηση της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Οι σημαντικότερες αναφέρονται συνοπτικά στη συνέχεια.

Η πρώτη πρόκληση αφορά τη *δημιουργία μη ρεαλιστικών προσδοκιών*, η οποία συνιστά το πιο κρίσιμο σημείο της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η διαχείριση του ζητήματος αυτού απαιτεί μεγάλη προσοχή, καθώς μπορεί να οδηγήσει σε απογοήτευση των συμμετεχόντων, δυσπιστία, τριβές και απροθυμία να εμπλακούν σε συμμετοχικές διαδικασίες. Η αποφυγή δημιουργίας προσδοκιών που δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν μπορεί να γίνει μέσα από τη σαφή διατύπωση του στόχου και του τύπου της συμμετοχικής διαδικασίας που θα ακολουθηθεί. Ακόμη είναι σημαντικό να τονίζεται ότι ανάμεσα σε ομάδες συμμετεχόντων με διαφορετικά ενδιαφέροντα και συμφέροντα, είναι *αναπόφευκτοι κάποιου είδους συμβιβασμοί* για την επίτευξη του τελικού στόχου (Arnstein 1969).

Η δεύτερη πρόκληση αφορά τον *τρόπο πραγμάτευσης* των διαφόρων ζητημάτων στη συμμετοχική διαδικασία, ο οποίος είναι κάποιες φορές *πολύ τεχνικός*, όπως επισημαίνεται από τον Arbter και άλλους (2007). Η τεχνική παρουσίαση των ζητημάτων του σχεδιασμού σε μια συμμετοχική διαδικασία αποτελεί πάντα έναν κίνδυνο, ο οποίος όμως μπορεί να αποφεύγεται μέσα από τον καλό σχεδιασμό της. Είναι σαφές ότι απαιτείται προσπάθεια από τον σχεδιαστή για τη μετάφραση του προβλήματος και των χαρακτηριστικών του σε μια εύληπτη και κατανοητή από τους συμμετέχοντες γλώσσα. Στο πλαίσιο αυτό, το είδος και ο όγκος της πληροφορίας που πρέπει να δίνεται στους συμμετέχοντες, έτσι ώστε να διευκολύνεται η συμμετοχή τους στη διαδικασία, έχει κομβική σημασία. Απαιτείται από τον σχεδιαστή προσεκτική επιλογή της πληροφορίας που θα παρέχει, ώστε αφενός να διευκολύνει τη συμμετοχή, αφετέρου να μη δημιουργεί σύγχυση, φόρτο δουλειάς, διάθεση αποχής από τη διαδικασία κ.λπ.

Σημαντικό παράγοντα για την επιτυχή υλοποίηση μιας συμμετοχικής διαδικασίας αποτελεί επίσης η κατάλληλη *επιλογή* των συμμετεχόντων. Μια λανθασμένη επιλογή μπορεί όχι μόνο να μην ανταποκρίνεται στον στόχο και στις βασικές αρχές της συμμετοχικής διαδικασίας, αλλά ακόμη και να υπονομεύσει την όλη διαδικασία, θέτοντας ζητήματα *νομιμοποίησής* της (Dalal-Clayton και Bass 2002) και *αμφισβήτησης της εγκυρότητάς* της. Η επιλογή των συμμετεχόντων μέσα από μια ανοικτή και διαφανή διαδικασία κρίνεται απαραίτητη.

Η *ισότητα μεταξύ των συμμετεχόντων* (Egger και Majeres 1992, Duraiappah και άλλοι 2005) αποτελεί ακόμη μια σημαντική πρόκληση, η επιτυχής αντιμετώπιση της οποίας απαιτεί κατ' αρχάς τον κατάλληλο σχεδιασμό της όλης διαδικασίας –έτσι ώστε να δίνεται η δυνατότητα σε όλες τις φωνές να ακουστούν–, αλλά και την κατάλληλη επιλογή των συμμετεχόντων, ανάλογα με το εξεταζόμενο πρόβλημα και τον βαθμό πολυπλοκότητάς του. Ακόμη απαιτεί την κατάλληλη διαχείριση από τον συντονιστή της συμμετοχικής διαδικασίας στο στάδιο της εφαρμογής της, με στόχο να διατηρηθούν οι ισορροπίες και να αποφευχθεί κάποιοι συμμετέχοντες να κυριαρχήσουν, υποσκελίζοντας τους υπόλοιπους και εν τέλει την αποτελεσματικότητα και την εγκυρότητα της όλης διαδικασίας.

Εξίσου σημαντική πρόκληση αποτελεί ο τρόπος *διαχείρισης της πληροφορίας* που απορρέει από τη συμμετοχική διαδικασία (διαφορετικές απόψεις συμμετεχόντων) στο προϊόν του σχεδιασμού (σχέδια, πολιτικές κ.λπ.). Επισημαίνεται εδώ ότι η διαδικασία και τα αποτελέσματά της αποτυπώνονται σε μια *έκθεση*. Εκτός από τα αποτελέσματα αυτά, μια τέτοια έκθεση πρέπει επίσης να περιλαμβάνει πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο αξιοποιήθηκαν οι απόψεις των συμμετεχόντων, καθώς και αιτιολόγηση για τη μη αξιοποίηση απόψεων που διατυπώθηκαν. Η παροχή αυτής της πληροφορίας συμβάλλει στην αξιοπιστία της όλης διαδικασίας και τη δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των εμπλεκομένων (Dalal-Clayton και Bass 2002, Creighton 2005). Μέσα από την πληροφορία αυτή, ο κάθε συμμετέχων μπορεί να δει τη συνεισφορά του, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτή αξιοποιήθηκε ή τον λόγο για τον οποίο δεν συνέβη αυτό. Η μη αξιοποίηση απόψεων χωρίς να υπάρχει αιτιολογημένη απόρριψή τους μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την όλη διαδικασία, υπονομεύοντας την εφαρμογή των αποφάσεων στις οποίες οδηγεί, αλλά και συνολικά την προοπτική ανάλογων διαδικασιών στο συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο.

Τέλος, κρίσιμη παράμετρο για την υλοποίηση των συμμετοχικών προσεγγίσεων συνιστά το *κόστος* τους για τον σχεδιασμό, την οργάνωση και την υλοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας, το οποίο συχνά είναι αρκετά υψηλό. Πιο συγκεκριμένα, το κόστος αυτό μπορεί να αφορά την ανάπτυξη και συντήρηση

μηχανισμών για τη διενέργεια συμμετοχικών διαδικασιών, τον χρόνο που αναλώνεται σε συναντήσεις, τη μεταφορά και φιλοξενία των συμμετεχόντων κ.λπ. (Dalal-Clayton και Bass 2002).

2.9. Οι συμμετέχοντες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων

Ο ρόλος των συμμετεχόντων σε μια διαδικασία συμμετοχικού σχεδιασμού είναι σημαντικός τόσο για την ίδια τη διαδικασία όσο και για το αποτέλεσμά της. Έτσι, η κατάλληλη επιλογή των συμμετεχόντων είναι κρίσιμη. Οι οργανωτές της συμμετοχικής διαδικασίας καλούνται να απαντήσουν σημαντικά ερωτήματα, όπως:

- Ποιος θα πρέπει να περιληφθεί ή να μην περιληφθεί στη διαδικασία και γιατί;
- Πρέπει να υπάρχει κάποιου είδους διαδικασία επιλογής ή η επιλογή θα πρέπει να είναι το προϊόν ανοικτής πρόσκλησης προς τους ενδιαφερόμενους;
- Πόσο δομημένη πρέπει να είναι η συμμετοχή (εκπρόσωποι φορέων και πολιτών, διακεκριμένα άτομα της τοπικής κοινωνίας ή απλοί πολίτες);
- Ποιος είναι ο καταλληλότερος αριθμός συμμετεχόντων;
- Τηρεί η διαδικασία επιλογής τις βασικές αρχές συμμετοχής;

Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα οριοθετούν και κατευθύνουν την επιλογή συμμετεχόντων και εν πολλοίς εξαρτώνται από τον τύπο του προβλήματος που εξετάζεται, την πολυπλοκότητά του, τον χρόνο και τους διαθέσιμους πόρους, τη χωρική κλίμακα αναφοράς του προβλήματος, το στάδιο της συμμετοχικής διαδικασίας που εμπλέκονται οι συμμετέχοντες κ.λπ.

Ποιοι είναι όμως οι συμμετέχοντες; Παρότι δεν μπορεί να δοθεί απόλυτα σαφής απάντηση στο ερώτημα αυτό, κάποιοι γενικοί ορισμοί που έχουν δοθεί παρουσιάζονται στον Πίνακα 2-3, που ακολουθεί.

Συγκρίνοντας τους παραπάνω ορισμούς, επισημαίνεται ότι ο τρίτος (Freeman 1984:25) και ο τέταρτος (European Commission 2003:63) διευρύνουν την ομάδα συμμετεχόντων, περιλαμβάνοντας σε αυτήν όχι μόνο άτομα, ομάδες ή φορείς που θίγονται (θετικά ή αρνητικά) από τις παρεμβάσεις του σχεδιασμού, αλλά και αυτούς που μπορούν να συνεισφέρουν στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων του. Επίσης, οι δύο αυτοί ορισμοί κάνουν τη διάκριση μεταξύ: (α) *παθητικών συμμετεχόντων*, αυτών δηλαδή που θίγονται από τις παρεμβάσεις του σχεδιασμού, και (β) *ενεργητικών συμμετεχόντων*, αυτών δηλαδή που έχουν ενεργητική στάση στην εξεύρεση λύσεων των σχεδιαστικών προβλημάτων και τον καθορισμό των παρεμβάσεων αυτών.

Πηγή	**Ορισμός συμμετεχόντων**
OESU (2001: 2)	«[...] συμμετέχοντες ή εμπλεκόμενοι σε μια συμμετοχική διαδικασία είναι τα άτομα, οι ομάδες συμφερόντων (stakeholders) ή ακόμη και τοπικές κοινότητες που επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα από το αποτέλεσμα του σχεδιασμού.»
Brundtland Report (1987: 49)	«[...] συμμετέχοντες είναι αυτοί που έχουν ενδιαφέρον είτε γιατί θίγονται είτε γιατί ωφελούνται από μία απόφαση.»
Freeman (1984: 25)	«[...] συμμετέχοντες είναι κάθε άτομο ή ομάδα που επηρεάζεται ή μπορεί να επηρεάσει την επίτευξη των στόχων μιας οργανωτικής δομής.»
European Commission (2003: 63)	«[...] συμμετέχοντες είναι άτομα, ομάδες ή οργανισμοί που έχουν ενδιαφέρον για το θέμα που εξετάζεται (θετική ή αρνητική επίπτωση από τις προτεινόμενες λύσεις και τις πολιτικές εφαρμογής τους) ή έχουν επιρροή, γνώση ή εμπειρία σχετικά με αυτό.»

Πίνακας 2-3: *Ενδεικτικοί ορισμοί συμμετεχόντων.*

Η ανάλυση των *χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων* (stakeholders analysis) βρίσκεται σήμερα στο επίκεντρο πολλών επιστημονικών πεδίων, ενώ έχει σημαντική εφαρμογή στα ζητήματα χάραξης πολιτικής. Στο πλαίσιο του σχεδιασμού, η απόκτηση πληροφορίας για τους συμμετέχοντες σε μια συμμετοχική διαδικασία (χαρακτηριστικά, συμφέροντα, επιρροή, διαθέσιμοι πόροι κ.λπ.) είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς η γνώση αυτή μπορεί να συνεισφέρει στη διερεύνηση των *επιπτώσεων* που έχουν στις ομάδες συμμετεχόντων συγκεκριμένες επιλογές σχεδίων ή των πολιτικών για την εφαρμογή τους (Grimble και άλλοι 1995, Grimble και Wellard 1997) και ως εκ τούτου να προδιαγράψει πιθανές *αντιδράσεις ή συγκρούσεις* που μπορεί να προκύψουν στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας και πολιτικές διαχείρισης αυτών.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά κάποιες κατηγοριοποιήσεις συμμετεχόντων, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους και τον ρόλο που επιτελούν στη συμμετοχική διαδικασία.

2.9.1. Ποιοι είναι οι συμμετέχοντες

Οι εμπλεκόμενοι σε μια συμμετοχική διαδικασία διακρίνονται σε *τρεις ευρείες κατηγορίες*:

- Κ*έντρα λήψης αποφάσεων*: Ασκούν πολιτική και μπορεί να είναι εκλεγμένα ή διορισμένα. Τα κέντρα λήψης αποφάσεων παραλαμβάνουν τα αποτελέσματα της συμμετοχικής διαδικασίας και, στη βάση αυτών, παίρνουν αποφάσεις. Ως κέντρα λήψης αποφάσεων μπορούν να νοούνται τα όργανα της κεντρικής διοίκησης και αυτοδιοίκησης, της δημόσιας διοίκησης, αλλά και κάθε οργανισμός που αποτελεί θεσμοθετημένη οντότητα. Ο ρόλος όλων των παραπάνω είναι καθορισμένος και οι αρμοδιότητές τους συγκεκριμένες, όπως αυτές απορρέουν στη βάση του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου.
- *Επιστήμονες, ειδικοί σε κάποιο ζήτημα*: Αποτελούν ομάδα με εξειδικευμένη γνώση στο αντικείμενο που μελετάται, οι οποίοι εμπλέκονται στη συμμετοχική διαδικασία με σκοπό να ενημερώσουν τα κέντρα λήψης αποφάσεων και το κοινό σχετικά με τις τεχνικές διαστάσεις ενός προβλήματος. Στη συγκεκριμένη κατηγορία εντάσσονται μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί, περιβαλλοντικές οργανώσεις, επαγγελματικές εθελοντικές ομάδες, επιχειρήσεις, βιομηχανία κ.ά.
- *Κοινό:* Ο όρος αναφέρεται σε ένα σύνολο διαφορετικών ομάδων (Creighton 1998b), οι οποίες μπορούν να διακριθούν περαιτέρω σε: (α) ομάδες εστιασμένες στην περιοχή που μελετάται, π.χ. τοπική κοινωνία (μεμονωμένα άτομα), τοπικά συμβούλια, τοπικοί φορείς, ομάδες πολιτών, και (β) ομάδες εστιασμένες σε ένα θεματικό/τομεακό αντικείμενο της συγκεκριμένης περιοχής, π.χ. αγρότες, αλιείς, ιδιοκτήτες ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, έμποροι, ιδιοκτήτες γης.

Στο πλαίσιο της Συνθήκης του Aarhus, ως *κοινό* νοείται ένα ή περισσότερα φυσικά ή νομικά πρόσωπα, καθώς και οι ενώσεις, οργανώσεις κ.λπ. αυτών, όπως ορίζονται από την εκάστοτε εθνική νομοθεσία (Aarhus Convention 1998). Σε αντιστοιχία με αυτόν τον ορισμό, ο Elliott και άλλοι (2005) αναφέρονται στους συμμετέχοντες ως:

- *Μεμονωμένα άτομα*, πολίτες δηλαδή που δεν εκπροσωπούν κάποια κοινωνική ομάδα, παρά μόνο τον εαυτό τους.
- *Φορείς*, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν ομάδες ατόμων, όπως μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ), περιβαλλοντικές οργανώσεις, εκπρόσωποι συλλόγων και σωματείων, επιστημονικοί φορείς κ.λπ.

Ακόμη, σημαντική είναι η *διάκριση* που γίνεται ανάμεσα στο *κοινό* και τους *φορείς*, από τη μια πλευρά, και τους *μετόχους ή ομάδες συμφερόντων* (stakeholders) από την άλλη. Στο πλαίσιο αυτό νοούνται:

- ως *κοινό* (public) / *φορείς* ένα ή περισσότερα φυσικά ή νομικά πρόσωπα, οι ενώσεις, τα σωματεία, οι οργανισμοί κ.λπ.,
- ως *μέτοχοι* ή *ομάδες συμφερόντων* (stakeholders) κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που έχει άμεσο ή έμμεσο, υλικό ή άυλο συμφέρον σε μια περιοχή ή για ένα αγαθό και επηρεάζεται από το αποτέλεσμα του σχεδιασμού.

Όπως είναι εμφανές, η διάκριση μεταξύ του κοινού/φορέων και των μετόχων έγκειται στον όρο *«συμφέρον»*.

Η παραπάνω διάκριση αποτυπώνει ουσιαστικά τον διαφορετικό βαθμό ενδιαφέροντος των ομάδων αυτών για εμπλοκή στη συμμετοχική διαδικασία. Αξίζει να επισημανθεί εδώ ότι η διάκριση αυτή δεν είναι απολύτως σαφής στις διάφορες ερευνητικές εργασίες, όπου πολλές φορές ο όρος «μέτοχοι ή ομάδες συμφερόντων» παρουσιάζεται με ευρύτερη έννοια, που ουσιαστικά περιλαμβάνει και το κοινό. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να παρουσιαστεί καλύτερα με τον όρο «*ομάδες ενδιαφερόντων»*, που ουσιαστικά μπορεί

να περιλάβει το σύνολο των εν δυνάμει εμπλεκομένων σε μια συμμετοχική διαδικασία, κοινού δηλαδή και ομάδων συμφερόντων.

Ο Arbter και άλλοι (2007) κάνουν *διάκριση* μεταξύ της:

- *συμμετοχής* των πολιτών, στην οποία οι εμπλεκόμενοι είναι οι πολίτες, είτε ως μεμονωμένα άτομα είτε ως ομάδες ατόμων και της
- *δημόσιας συμμετοχής*, η οποία περιλαμβάνει τόσο τους συμμετέχοντες της προηγούμενης ομάδας όσο και ομάδες συμφερόντων που αντιπροσωπεύουν με πιο οργανωμένο τρόπο (organized public) τα ενδιαφέροντα συγκεκριμένης μερίδας ενδιαφερομένων (επαγγελματικοί φορείς, περιβαλλοντικές οργανώσεις κ.λπ.).

Τέλος, μια σημαντική διάκριση που αναφέρεται στη φάση της προετοιμασίας μιας μελέτης σχεδιασμού γίνεται από τον Hanchey (1998b), ο οποίος διακρίνει το κοινό σε:

- *Συμμετέχοντες στο στάδιο της προετοιμασίας μιας μελέτης σχεδιασμού* (participation public): Πρόκειται για περιορισμένο κοινό, με διαφορετικά ενδιαφέροντα, το οποίο εμπλέκεται άμεσα στη συμμετοχική διαδικασία με σκοπό να αποκτηθεί πληροφορία από αυτό για την οριοθέτηση του σχεδιαστικού προβλήματος, τη διατύπωση των προς επίτευξη στόχων, τον εντοπισμό ζητημάτων που πρέπει να ληφθούν υπόψη, των εναλλακτικών λύσεων που θα πρέπει να διερευνηθούν κ.λπ. Στο κοινό αυτό εντάσσονται ομάδες ή φορείς που έχουν άμεση σχέση/ενδιαφέρον με το εξεταζόμενο θέμα.
- *Κοινό-αποδέκτης πληροφορίας* (information audience): Πρόκειται για ευρύτερο κοινό, που δεν έχει άμεση σχέση με το ζήτημα που εξετάζεται, το οποίο εμπλέκεται στη συμμετοχική διαδικασία με σκοπό να του παρασχεθεί ενημέρωση για το πρόβλημα του σχεδιασμού που έχει τεθεί. Πέραν της πληροφορίας που συλλέγεται από αυτό, προετοιμάζεται και η συμμετοχή του στο τελικό στάδιο του προγράμματος.

Η *επιλογή των συμμετεχόντων* σε κάθε άσκηση συμμετοχικού σχεδιασμού αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την επιτυχή έκβασή της. Η ανάλυση των ομάδων ενδιαφερόντων αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την επιλογή και λήψη απόφασης σχετικά με το ποιοι θα είναι οι εμπλεκόμενοι σε μια συμμετοχική διαδικασία. Για την επίτευξη μιας ισορροπημένης και αντιπροσωπευτικής εκπροσώπησης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες κάλυψης των διαφορετικών:

- διαστάσεων ενός θέματος, έτσι ώστε η συμμετοχική διαδικασία να αποκομίζει πληροφορία για το σύνολο των επιμέρους θεμάτων του εξεταζόμενου προβλήματος,
- ενδιαφερόντων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, αλλά και αυτών του κοινωνικού συνόλου, μέσα από την κατάλληλη εκπροσώπηση όλων των παραπάνω,
- ενδιαφερόντων και οπτικών των διαφορετικών φύλων και εθνικοτήτων, των ομάδων διαφορετικής κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης κ.λπ.

Η επιλογή των συμμετεχόντων πρέπει να διασφαλίζει (Bousset και άλλοι 2005):

- Τη συμπερίληψη (inclusion): Όλοι πρέπει να έχουν ίση δυνατότητα έκφρασης των απόψεών τους και συνεισφοράς στη διαμόρφωση των λύσεων.
- Τη σχέση με τον επιδιωκόμενο στόχο (relevance): Οποιοσδήποτε επηρεάζεται, επηρεάζει ή μπορεί να συνεισφέρει στην αναζήτηση λύσεων πρέπει να μπορεί να συμμετάσχει.

Η επιλογή των συμμετεχόντων, μέσα από την ανάλυση των ομάδων ενδιαφερόντων, γίνεται μέσα από τα στάδια που απεικονίζονται στο Διάγραμμα 2-5. Σημαντικές ομάδες ενδιαφερόντων στο πλαίσιο των συμμετοχικών διαδικασιών, με την ακόλουθη σειρά προτεραιότητας/σημαντικότητας, αποτελούν (Στρατηγέα και άλλοι 2015):

- Ομάδες οι οποίες έχουν υψηλό ενδιαφέρον και σημαντική επιρροή, με την προϋπόθεση ότι οι στόχοι τους συνάδουν με αυτούς του σχεδιασμού. Στην αντίθετη περίπτωση, θα πρέπει να

αναζητηθούν τρόποι αντιμετώπισης της απόκλισης των ενδιαφερόντων της εν λόγω ομάδας από τους στόχους του σχεδιασμού, καθώς η απόκλιση αυτή, σε συνδυασμό με τη σημαντική τους επιρροή, μπορεί να δυναμιτίσει το στάδιο εφαρμογής και το τελικό αποτέλεσμα του σχεδιασμού.

- Ομάδες οι οποίες έχουν υψηλό ενδιαφέρον για τα προς μελέτη ζητήματα, αλλά χαμηλή επιρροή. Για τις ομάδες αυτές επιδιώκεται η εξεύρεση τρόπων αύξησης της επιρροής τους.
- Ομάδες που έχουν χαμηλό ενδιαφέρον, αλλά υψηλή επιρροή. Η κινητοποίησή τους για την επιδίωξη των στόχων του σχεδιασμού είναι σημαντική, καθώς λόγω της επιρροής τους μπορούν να κινητοποιήσουν άλλες ομάδες και να συμβάλουν στην προώθηση των λύσεων (brokers).

Από την ανάλυση με βάση το Διάγραμμα 2-5 μπορεί να προκύψει ένας πίνακας συμμετεχόντων, ο οποίος να αποτυπώνει συνοπτικά την πληροφορία που απορρέει από την ανάλυση, διευκολύνοντας την τελική επιλογή των ομάδων ενδιαφερόντων που θα εμπλακούν στις συμμετοχικές διαδικασίες (Bousset και άλλοι 2005).

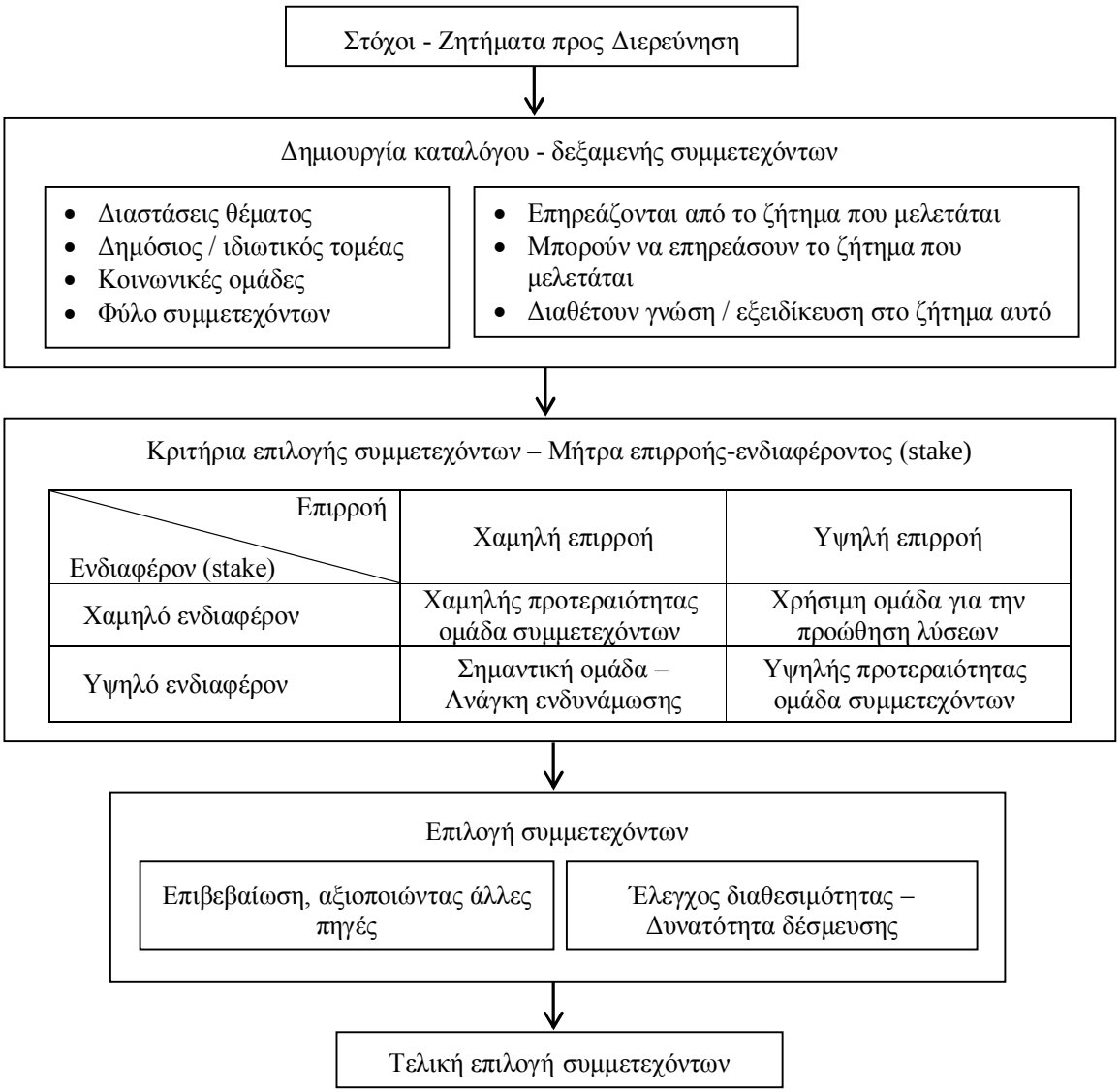

Διάγραμμα 2-5: *Στάδια διερεύνησης / επιλογής συμμετεχόντων.*
Πηγή: Επεξεργασία από Bousset και άλλοι (2005).

2.9.2. Ενδιαφέρον συμμετεχόντων για τη συμμετοχική διαδικασία – Επίπεδα δραστηριότητας

Οι διάφορες ομάδες που συμμετέχουν σε μια συμμετοχική διαδικασία δεν έχουν το ίδιο ενδιαφέρον για αυτή, στοιχείο το οποίο καθορίζει την ενέργεια που είναι διατεθειμένοι να καταναλώσουν για την εμπλοκή τους. Μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση σχετικά με το *επίπεδο δραστηριότητας* (εμπλοκής) ή του ενδιαφέροντος των διαφόρων ομάδων στη συμμετοχική διαδικασία γίνεται από τον Aggens (1998), ο οποίος διακρίνει έξι διαφορετικά επίπεδα δραστηριότητας των συμμετεχόντων, με βάση το *ενδιαφέρον* τους να μετάσχουν στη συμμετοχική διαδικασία και τον χρόνο που μπορεί να διαθέσουν για αυτή. Τα επίπεδα αυτά ορίζουν *έξι τροχιές δραστηριότητας* των εμπλεκομένων γύρω από έναν πυρήνα, ο οποίος συμβολίζει την περιοχή εντός της οποίας γίνεται η λήψη μιας απόφασης (Διάγραμμα 2-6). Η απόσταση του εμπλεκομένου από τον πυρήνα καθορίζει τη δυνατότητά του για ενεργό συμμετοχή και επηρεασμό της απόφασης. Όσο πιο μεγάλη είναι αυτή, τόσο μικρότερη είναι η επιρροή του στην τελική απόφαση και αντίστροφα. Ταυτόχρονα, οριοθετεί και την *ενέργεια* που απαιτείται (χρόνος, εμβάθυνση σε πληροφορία κ.λπ.) για την παραμονή σε *τροχιά* που βρίσκεται κοντά στη λήψη της απόφασης (Sabina και Stanghellini 2010). Έτσι, όσο πιο κοντά βρίσκονται οι εμπλεκόμενοι στη λήψη της απόφασης τόσο μεγαλύτερη είναι η απαιτούμενη ενέργεια για τη συμμετοχή, στοιχείο που με τη σειρά του πολλές φορές οδηγεί στην αποθάρρυνση και τη μείωση του αριθμού των εμπλεκομένων. Όσο αυξάνεται η απαιτούμενη ενέργεια (μειώνεται δηλαδή η ακτίνα κάθε τροχιάς, φέρνοντας τους εμπλεκόμενους πιο κοντά στη λήψη απόφασης) τόσο μειώνεται και ο αριθμός των εμπλεκομένων σε αυτή.

Τα έξι επίπεδα δραστηριότητας των συμμετεχόντων έχουν ως εξής (Aggens 1998:191, Sabina και Stanghellini 2010:682) (Διάγραμμα 2-6):

α) Απαθείς ή αδιάφοροι (Unsurprised apathetics)

Η συγκεκριμένη κατηγορία αποτελείται από συμμετέχοντες οι οποίοι είναι αδιάφοροι ή απαθείς ως προς το ζήτημα που συζητείται. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχουν γνώση για αυτό. Η στάση αδιαφορίας που υιοθετούν αποτελεί *απόφαση* της ομάδας αυτής, μέσα από την αξιολόγηση των πληροφοριών που έχουν δοθεί σε σχέση με το πρόβλημα του σχεδιασμού και τη διαπίστωση ότι αυτό δεν έχει καμία επίπτωση στα ενδιαφέροντά τους. Η κατηγορία αυτή χαρακτηρίζεται επίσης από τα δύο ακόλουθα στοιχεία (Aggens 1998):

- Έχουν *γνώση* για τις εξελίξεις στο πρόβλημα που εξετάζεται, χωρίς να είναι κατ' ανάγκην απόλυτα πληροφορημένοι.
- Έχουν επιλέξει να μην εμπλακούν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, επιλογή που μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια *διακριτή μορφή συμμετοχής*.

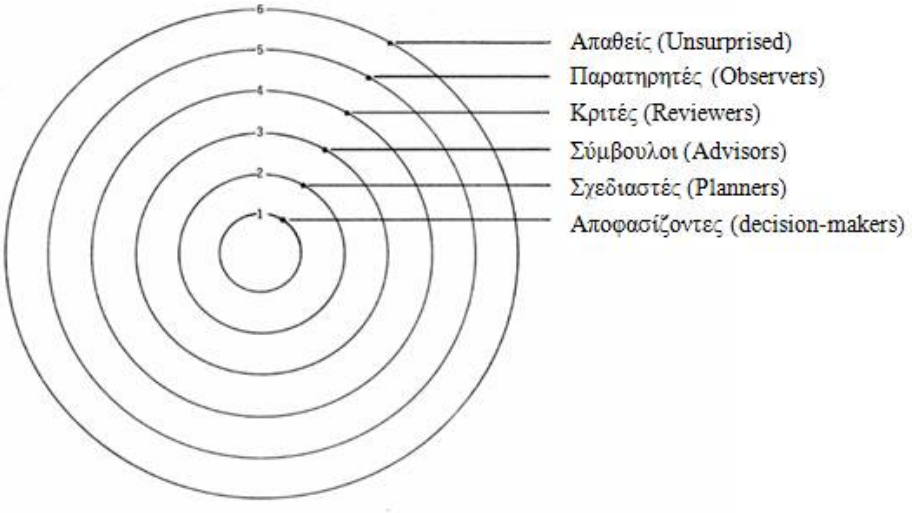

Διάγραμμα 2-6: *Τροχιές δραστηριότητας των εμπλεκομένων.*
Πηγή: Aggens (1998:191), Sabina και Stanghellini (2010:682).

Η στάση της συγκεκριμένης κατηγορίας μπορεί να εκληφθεί ως κάποιας μορφής *συναίνεση* για την περαιτέρω εξέλιξη των εργασιών του σχεδιασμού, υπό την προϋπόθεση ότι η πληροφόρηση που έχει πάρει σχετικά με το σχεδιαστικό πρόβλημα είναι ικανοποιητική και έχει δοθεί η δυνατότητα πρόσβασης στη συμμετοχική διαδικασία σε όσους το επιθυμούν. Η κατηγορία αυτή μπορεί οποιαδήποτε στιγμή να ανακαλέσει τη στάση της απάθειας, όταν εκτιμήσει ότι οι αποφάσεις/παρεμβάσεις του σχεδιασμού μπορούν να επηρεάσουν τα ενδιαφέροντά της.

β) Παρατηρητές (Observers)

Τα άτομα της κατηγορίας αυτής εκφράζουν την προσωπική τους άποψη και δεν εκπροσωπούν κάποια ομάδα. Η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται από τη σιωπηρή παρακολούθηση των εξελίξεων στα διάφορα στάδια του σχεδιασμού. Μπορούν να γίνουν περισσότερο ενεργοί όταν (Aggens 1998):

- η ενέργεια που απαιτείται για τον σκοπό αυτόν είναι περιορισμένη,
- αισθάνονται ότι για κάποιον λόγο περιορίζεται η πρόσβαση στην πληροφορία,
- διαφωνούν με αποφάσεις ενδιάμεσων σταδίων του σχεδιασμού,
- εντοπίζουν προβλήματα αδιαφάνειας στη σχεδιαστική διαδικασία.

Ο αριθμός και ο τύπος των ατόμων της ομάδας αυτής δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί, καθώς σπάνια εκφράζουν, στο πλαίσιο της σχεδιαστικής διαδικασίας, την άποψή τους. Η άγνοια από τους σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων των απόψεων του «ανώνυμου αυτού πλήθους» αποτελεί *έλλειμμα* για τη σχεδιαστική διαδικασία. Η προσπάθεια των σχεδιαστών για επικοινωνία με τη συγκεκριμένη ομάδα μπορεί να διαταράξει την ισορροπία της συγκεκριμένης τροχιάς, θέτοντας τους παρατηρητές σε έναν πιο ενεργό ρόλο (Sabina και Stanghellini 2010). Μέσα από αυτόν, αναζητούν λεπτομερή πληροφορία σχετική με τη σχεδιαστική διαδικασία και τις αποφάσεις που έχουν ληφθεί στα επιμέρους στάδια, ενώ μπορεί ακόμη να κάνουν και προτάσεις. Η αποδοχή της πορείας και των αποφάσεων του σχεδιασμού *επαναφέρει* τα άτομα της ομάδας αυτής στην τροχιά των παρατηρητών.

γ) Κριτές (Reviewers)

Τα άτομα της ομάδας αυτής έχουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον να συμμετάσχουν ή διαθέτουν γνώση σχετική με το υπό μελέτη πρόβλημα που είναι χρήσιμη στο πλαίσιο του σχεδιασμού. Έτσι, η κινητοποίησή τους για συμμετοχή μπορεί να αποφέρει σημαντικά οφέλη. Η ένταξη και παραμονή τους στο επίπεδο αυτό όμως απαιτεί σημαντική *ενέργεια* (χρόνος για συναντήσεις, εμβάθυνση σε πληροφορία κ.λπ.) (Council of Environmental Quality 2007), στοιχείο το οποίο αποτελεί συχνά αποτρεπτικό παράγοντα. Η αναζήτηση λοιπόν νέων προσεγγίσεων, οι οποίες να διαχειρίζονται με μεγαλύτερη ευελιξία τους προσωπικούς περιορισμούς των συμμετεχόντων, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τους σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό αξιοποιούν διάφορες μεθόδους προσέγγισης των ατόμων της ομάδας αυτής, έτσι ώστε να άρουν τους περιορισμούς, να τους δώσουν επιλογές ανταπόκρισης με βάση τον προσωπικό τους χρόνο και πρόγραμμα και να διευκολύνουν κατά συνέπεια τη συμμετοχή τους. Η ραγδαία ανάπτυξη των ΤΠΕ αποτελεί σημαντικό σύμμαχο, αφού τους δίνει τη δυνατότητα να συλλέξουν πληροφορίες από σημαντικό αριθμό ατόμων της ομάδας αυτής χωρίς να είναι απαραίτητη η φυσική τους παρουσία. Τέτοιες προσεγγίσεις διευρύνουν τη βάση απόκτησης πληροφορίας σε κρίσιμες αποφάσεις των επιμέρους σχεδιαστικών σταδίων, μέσα από τη διεύρυνση της συμμετοχής και την αξιολόγηση από ένα ευρύτερο κοινό των αποφάσεων αυτών, δημιουργώντας έτσι μια πιο στέρεη βάση στην εικόνα που έχουν οι σχεδιαστές για τον βαθμό αποδοχής των επιλογών τους.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι οι νέες τεχνολογίες μπορούν επίσης να συνεισφέρουν σημαντικά στην αναβάθμιση των απαθών και των παρατηρητών και στη μετάβασή τους σε έναν πιο ενεργό ρόλο, αυτόν των κριτών (Aggens 1998).

δ) Σύμβουλοι (Advisors)

Για τα μέλη της ομάδας αυτής οι απαιτήσεις είναι αυξημένες και αποκρυσταλλώνονται στη συστηματική παρουσία και προσπάθεια σε μια διαδικασία συμμετοχής η οποία εξελίσσεται σε σειρά σταδίων, καθένα από τα οποία πραγματεύεται διαφορετικά ζητήματα και οδηγεί σε επιμέρους αποφάσεις. Απαιτείται έτσι μεγαλύτερος βαθμός αφοσίωσης και ενέργειας για την ανταπόκριση στη συμμετοχική διαδικασία (Aggens 1998, Sabina και Stanghellini 2010), καθώς αυτή περιλαμβάνει προετοιμασία για κάθε στάδιο, διαβούλευση

με άτομα τα οποία ενδεχομένως εκπροσωπεί στη διαδικασία ο συμμετέχων, διατύπωση απόψεων, ερωτήσεων και παρατηρήσεων επί των εξεταζόμενων θεμάτων, διαβουλεύσεις με τους λοιπούς συμμετέχοντες της ομάδας στη διαδικασία, συμμετοχή στη σύνθεση απόψεων και την αξιολόγηση, επικοινωνία και αλληλεπίδραση με άτομα και φορείς που επηρεάζονται από τις σχεδιαστικές λύσεις και παρεμβάσεις κ.ά.

Η δέσμευση της ομάδας αυτής στη συμμετοχική διαδικασία συνδέεται στενά με το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της για το σχεδιαστικό πρόβλημα. Η συνεισφορά της είναι σημαντική και αποτελεί πρόκληση για τους σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων η διατήρηση του ενδιαφέροντος και της δέσμευσης των μελών της (Aggens 1998).

ε) Σχεδιαστές (Planners)

Η ομάδα αυτή εμπλέκεται πιο εντατικά στη συμμετοχική διαδικασία σε σχέση με τις προηγούμενες ομάδες συμμετεχόντων, λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος και του ρόλου της, που υπερβαίνει τον συμβουλευτικό χαρακτήρα των παραπάνω ομάδων. Οι σχεδιαστές, αξιοποιώντας την επιστημονική τους γνώση (μεθόδους, εργαλεία, προσεγγίσεις κ.λπ.) και την επαγγελματική τους πείρα, συμβάλλουν με ιδέες και προτάσεις, ενώ τεκμηριώνουν επιστημονικά τις επιμέρους επιλογές/αποφάσεις που λαμβάνονται στα διάφορα στάδια του σχεδιασμού και την τελική επιλογή/απόφαση. Επίσης, ο ρόλος της ομάδας αυτής συνδέεται στενά τόσο με τον σχεδιασμό και την οργάνωση της συμμετοχικής διαδικασίας καθαυτής, μέσα από τη γνώση που διαθέτει και τη δυνατότητα αλληλεπίδρασής της με σημαντικό τμήμα της τοπικής κοινωνίας (φορείς, ομάδες πολιτών, αυτοδιοίκηση, επαγγελματικές ομάδες, περιβαλλοντικές οργανώσεις κ.λπ. της περιοχής μελέτης) (Στρατηγέα 2010), όσο και με την επεξεργασία και αποδελτίωση της πληροφορίας που συγκεντρώνεται από αυτή, με στόχο την καλύτερη δυνατή ενσωμάτωσή της στις τελικές προτάσεις. Εκ του ρόλου της, η ομάδα αυτή συνδέεται στενά τόσο με τους συμμετέχοντες, οι οποίοι τροφοδοτούν με πληροφορία το έργο της (κατώτερα επίπεδα δραστηριότητας – τροχιές 3, 4, 5 και 6), όσο και με τα κέντρα λήψης αποφάσεων (ανώτερο επίπεδο δραστηριότητας – τροχιά 1) (Διάγραμμα 2-6), με τα οποία βρίσκεται σε στενή συνεργασία για τη διαμόρφωση της τελικής πρότασης, προκειμένου να ενσωματωθούν σε αυτή οι πολιτικές επιλογές.

Σχετικά με το τελευταίο, δηλαδή τη στενή συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων, ο Aggens (1998) παρατηρεί πως η θέση και η στάση των κέντρων λήψης αποφάσεων απέναντι στη συμμετοχική διαδικασία δυσχεραίνει κάποιες φορές την ουσιαστική υλοποίησή της και ως εκ τούτου την επικοινωνία με τους σχεδιαστές. Η θέση αυτή αποτελεί προϊόν: (α) του στενού προσανατολισμού των κέντρων λήψης αποφάσεων στο *αποτέλεσμα* του σχεδιασμού και όχι στη *διαδικασία* μέσα από την οποία αυτό απορρέει (βλ. ενότητα 2.5.2) και (β) της δύναμης και της θεσμικής υπεροχής που διαχρονικά έχουν αυτά αποκτήσει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, στοιχεία τα οποία πολλές φορές δεν επιθυμούν να μοιραστούν με άλλες εμπλεκόμενες ομάδες (Aggens 1998:193).

στ) Αποφασίζοντες (Decision makers)

Η ομάδα αυτή βρίσκεται στην καρδιά της διαδικασίας λήψης απόφασης και έχει ισότιμο ρόλο με τα κέντρα λήψης αποφάσεων στη λήψη της τελικής απόφασης, διαθέτοντας έτσι τον μεγαλύτερο βαθμό επιρροής από όλες τις υπόλοιπες ομάδες (Aggens 1998). Στην ομάδα αυτή μπορούν να εντάσσονται πολίτες, ομάδες συμφερόντων, ειδικοί, φορείς κ.ά. Η ένταξή τους σε αυτή την τροχιά δραστηριότητας σηματοδοτεί έναν υψηλό βαθμό εμπλοκής στο πλαίσιο της συμμετοχικής προσέγγισης (βλ. ενότητα 2.4.2). Η προσπάθεια που καλούνται να καταβάλουν τα άτομα της ομάδας αυτής είναι ανάλογη της σημασίας που έχουν στη λήψη της τελικής απόφασης. Ο ρόλος των ατόμων της ομάδας μπορεί να φτάσει ακόμη και στην άσκηση βέτο, στην περίπτωση που οι αποφάσεις που λαμβάνονται δεν ανταποκρίνονται στις αξίες, τα οράματα, τις επιθυμίες τους κ.λπ.

2.10. Ο ρόλος της συμμετοχής στον σχεδιασμό

Όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. ενότητα 2.1), για τον σχεδιασμό η συμμετοχή μπορεί να αποτελεί ταυτόχρονα *μέσο* και *σκοπό* (Moser 1983). Ως *μέσο*, αποσκοπεί στην αποτελεσματικότερη άσκηση της διαδικασίας του σχεδιασμού, κάτι που αντανακλάται στο τελικό προϊόν, το οποίο απορρέει από τη *σύνθεση* των αξιών και προτιμήσεων των αποδεκτών του σχεδιασμού (κοινό), και της επιστημονικής γνώσης (σχεδιαστής) (Hanchey 1998b). Ως *σκοπός* επιδιώκει την ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών μέσα από την εμπλοκή τους σε μια διαδικασία ανταλλαγής γνώσης και εμπειριών, διαπραγμάτευσης μεταξύ των διαφορετικών ομάδων, αναζήτησης κοινών στόχων και οραμάτων και κινητοποίησής τους για την επίτευξή τους. Είναι σαφές ότι οι

δύο παραπάνω πλευρές της συμμετοχής –μέσο και σκοπός– δεν είναι πάντα δυνατό να διαχωριστούν, καθώς πολλές φορές η μια εμπεριέχει την άλλη ή επιδιώκονται ταυτόχρονα από τους σχεδιαστές.

Ο ρόλος της συμμετοχής είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προβλημάτων, ενώ βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος για την επιδίωξη του σχεδιαστικού στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, που αποτελεί την ομπρέλα κάτω από την οποία εντάσσεται κάθε μελέτη σχεδιασμού. Η σημασία αυτή έγκειται στο γεγονός ότι η διαδικασία της συμμετοχής αποτελεί ουσιαστικά μια *πλατφόρμα συνεργασίας*, πάνω στην οποία το κοινό και οι ομάδες συμφερόντων επικοινωνούν και αλληλεπιδρούν με τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές για τα υπό μελέτη προβλήματα. Στόχος της αλληλεπίδρασης αυτής είναι η μετατροπή *«[...] προβληματικών καταστάσεων σε προβλήματα πολιτικής, για τα οποία, μέσα από έναν πολιτικό διάλογο, τίθενται από κοινού στόχοι προς επίτευξη, λαμβάνονται αποφάσεις και αναλαμβάνεται δράση»* (Rein και Schoen 1993:145). Η αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων στον πολιτικό αυτό διάλογο αποτελεί ταυτόχρονα μια *διαδικασία αμοιβαίας μάθησης* για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (κοινό και ομάδες συμφερόντων, σχεδιαστές και κέντρα λήψης αποφάσεων) (Στρατηγέα, 2009). Πιο συγκεκριμένα (Διάγραμμα 2-7):

- Οι *συμμετέχοντες* (τοπική κοινωνία και ομάδες συμφερόντων) μεταφέρουν στα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές την εμπειρία τους, τον τρόπο και την ένταση με την οποία προσλαμβάνουν το πρόβλημα που αποτελεί το αντικείμενο του σχεδιασμού, τα οράματά τους κ.λπ., προσφέροντάς τους έτσι πληροφορίες που εμπλουτίζουν τη γνώση τους σχετικά με το αντικείμενο του σχεδιασμού, αλλά και τους αποδέκτες αυτού, της κοινωνίας δηλαδή για την οποία γίνεται ο σχεδιασμός.
- Τα *κέντρα λήψης αποφάσεων* μεταδίδουν στους συμμετέχοντες πληροφορίες σχετικά με το αντικείμενο του σχεδιασμού, τις διαθέσιμες επιλογές, τις πολιτικές που μπορούν να εφαρμοστούν, τους περιορισμούς και τις δεσμεύσεις, εμπλουτίζοντας έτσι την εμπειρική γνώση του κοινού για το πρόβλημα που μελετάται και καθιστώντας κάποιες επιλογές περισσότερο κατανοητές.
- Οι *σχεδιαστές* αποκτούν πολύτιμες πληροφορίες για τους αποδέκτες του σχεδιασμού (αξίες, προτεραιότητες, οράματα), τις πιθανές συγκρούσεις των στόχων του σχεδιασμού με τα ενδιαφέροντα των διαφορετικών ομάδων, τις εναλλακτικές λύσεις και τις πολιτικές που μπορεί να είναι ανεκτές στο συγκεκριμένο περιβάλλον κ.ά. Οι πληροφορίες αυτές είναι πολύτιμες για τη βελτίωση του τελικού προϊόντος του σχεδιασμού.

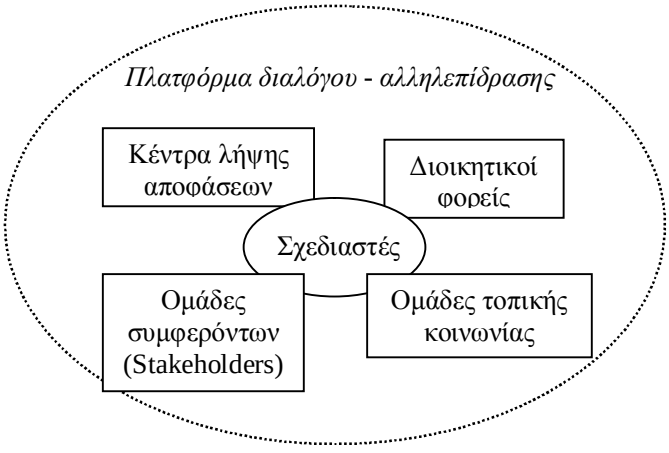

Διάγραμμα 2-7: *Η συμμετοχή ως διαδικασία αμοιβαίας μάθησης*: *Πλατφόρμα διαλόγου-αλληλεπίδρασης-συνεργασίας.*
Πηγή: Στρατηγέα (2009).

Εκτός από το ότι αποτελεί μια διαδικασία αμοιβαίας μάθησης για όλους τους εμπλεκόμενους, που αναβαθμίζει το απόθεμα γνώσης για το υπό μελέτη πρόβλημα αλλά και τις γέφυρες επικοινωνίας και την εμπιστοσύνη μεταξύ των εμπλεκομένων, η συμμετοχή, μέσα από την *αμφίδρομη ροή πληροφορίας* που εμπεριέχει:

- παρέχει τη δυνατότητα πληροφόρησης του κοινού για τα προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών, λειτουργώντας έτσι ως βήμα από το οποίο τα κέντρα λήψης αποφάσεων μπορούν να συμβάλουν στην *ενημέρωση* και *ευαισθητοποίηση* των εμπλεκομένων σε σημαντικά ζητήματα, όπως η κλιματική αλλαγή, η διαχείριση απορριμμάτων, υδάτινων πόρων κ.ά. (ροή πληροφορίας από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές προς το κοινό) και
- συμβάλλει στην απόκτηση πολύτιμης πληροφορίας για τον σχεδιασμό, αποτελώντας έτσι εργαλείο για τον εμπλουτισμό του περιεχομένου του και, ως εκ τούτου, την αύξηση της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεών του, αλλά και την εναρμόνισή τους με το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο απευθύνονται (ροή πληροφορίας από το κοινό προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές).

Ακόμη, η συμμετοχή προετοιμάζει το έδαφος για την *αποτελεσματικότερη εφαρμογή* των πολιτικών (Creighton 1998a, Creighton 2005, Healey 1992, Fisher και Forester 1993, Hanchey 1998a κ.ά.), αφού η εμπλοκή του κοινού στη διαδικασία του σχεδιασμού συμβάλλει στην *ωρίμανση/εμπέδωση* των προβλημάτων και των απαιτούμενων *δράσεων* για την αντιμετώπισή τους, αναβαθμίζοντας έτσι την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων στο στάδιο της εφαρμογής.

Με βάση τα παραπάνω, η συμμετοχική προσέγγιση στον σχεδιασμό και τη λήψη απόφασης διασφαλίζει (Στρατηγέα, 2009):

- την εκπλήρωση της επιθυμίας του κοινού να συμμετέχει και να συνδιαμορφώνει τις αποφάσεις που το αφορούν, αποκαθιστώντας σχέσεις συνεργασίας και εμπιστοσύνης με τα κέντρα λήψης αποφάσεων,
- τον εμπλουτισμό της γνώσης του κοινού στο υπό εξέταση σχεδιαστικό πρόβλημα,
- τον εμπλουτισμό της γνώσης των σχεδιαστών, στη βάση της εμπειρικής γνώσης που παρέχεται από τους πολίτες - αποδέκτες των σχεδιαστικών παρεμβάσεων,
- τη δυνατότητα ενημέρωσης του κοινού σχετικά με τους περιορισμούς που απορρέουν από διεθνείς /διμερείς συμφωνίες, νομοθεσία, κανονισμούς κ.λπ.,
- τη διαχείριση των συγκρούσεων σε τοπικό επίπεδο, μέσα από μια διαδικασία διαπραγμάτευσης και δημιουργίας συναίνεσης στην ιεράρχηση των προτεραιοτήτων,
- την εγκυρότητα των αποφάσεων ως προϊόντος μιας πλουραλιστικής διαδικασίας, που στηρίζεται στη διαφάνεια,
- τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα των σχεδιαστικών παρεμβάσεων, μέσα από την ενσωμάτωση σε αυτές των διαφορετικών απόψεων, αναγκών, αξιών κ.λπ. του κοινού στο οποίο απευθύνονται και τη δημιουργία συναίνεσης.

Η ευρεία συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία σχεδιασμού ενισχύει την αντιπροσωπευτικότητα, συμβάλλει στην καλύτερη ανταπόκριση των πολιτικών και διοικητικών θεσμών στις πραγματικές ανάγκες, ενώ ενθαρρύνει καινοτόμες ιδέες και προσεγγίσεις. Επιπλέον, η συμμετοχή ενδυναμώνει τις σχέσεις των ατόμων, αίροντας τάσεις ατομικοποίησης και απομόνωσης που παρατηρούνται στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες. Έτσι, η αποξένωση δίνει τη θέση της στο *συλλογικό πνεύμα*, το *αίσθημα συνεργασίας* αλλά και τη *συστράτευση* σε κοινούς στόχους προς όφελος όλων.

Εν κατακλείδι, η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης απόφασης συνεπάγεται (Στρατηγέα 2009):

- Τη σταδιακή μεταφορά του ελέγχου στην πληροφορία, τη λήψη απόφασης και την εφαρμογή της από ένα κεντρικό όργανο στις τοπικές κοινωνίες.
- Την εξομάλυνση των συγκρούσεων μέσα από την κατανόηση των διαφορετικών απόψεων, λειτουργώντας έτσι ως διαδικασία αμοιβαίας μάθησης και μηχανισμός διασφάλισης της κοινωνικής ειρήνης (Steyaert και Lisoir 2005).
- Τον μετασχηματισμό της παραδοσιακής προσέγγισης της ανάπτυξης σε μια προσέγγιση όπου οι πολίτες εμπλέκονται ενεργά στον καθορισμό των προβλημάτων και των προτεραιοτήτων, στη βάση των δικών τους αναγκών και οραμάτων (Sen 2000).

Η συμμετοχή του κοινού μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά σε όλα τα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, μέσα από την αξιοποίηση των κατάλληλων συμμετοχικών εργαλείων και προσεγγίσεων. Μέσα από αυτή ενισχύονται το αίσθημα της *συνευθύνης* των πολιτών και της *δέσμευσης* στις αποφάσεις, η *διαφάνεια* και η *εμβάθυνση* της δημοκρατικής προσέγγισης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002), και γίνεται πράξη το όραμα ενός σχεδιασμού «από την κοινωνία, […] με την κοινωνία, […] για την κοινωνία» (Renn και άλλοι 1993).

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Aarhus Convention (1998). «Convention on Access to Information, Public Participation in Decision Making and Access to Justice in Environmental Matters», Aarhus, Denmark, 25.6.1998.

Abad, A. C. (2004). «Civil Society Participation in Poverty Reduction Strategy Papers», Major paper, Virginia Polytechnic Institute and State University.

Aggens, L. (1998). «Identifying Different Levels of Public Interest in Participation», στο: Creighton, J., Delli Priscoli J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques: A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 193-198.

Alge, T., Arbter, K., Begusch-Pfefferkorn, K., Binder-Zehetner, A., Dangschat, J., Bachmann, J., Fidlschuster, L., Frey, O., Hammerl, B., Handler, M., Heckl, F., Hertzsch, W., Ornetzeder, M., Pfefferkorn, W., Purker, L., Rössler, A., Sciri, S., Stickler, T., Tappeiner, G. & Trattnigg, R. (2011). «How does Sustainability Get into Participation Processes? », Strategic Group on Participation, Austrian Ministry of the Environment, June, Vienna.

Arbter, K., Handler, M., Purker, E., Tappeiner, G. & Trattnigg, R. (2007). «The Public Participation Manual: Shaping the Future Together», Report of the Austrian Society for Environment and Technology (ÖGUT). Austrian Ministry of Environment, Vienna.

Arnstein, S. (1969). «A Ladder of Citizen Participation», *Journal of the American Planning Association, 35*(4): 216-224.

Bass, S. et al. (1995). «Participation in Strategies for Sustainable Development», *Environmental Planning*, 7, London, http://pubs.iied.org/pdfs/7754IIED.pdf (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Bishop, B. (1998). «Planning as a Process of Social Change», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques – A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 31-39.

Bousset, J.-P., Macombe, C. & Taverne, M. (2005). «Participatory Methods, Guidelines and Good Practice Guidance to be Applied throughout the Project to Enhance Problem Definition, Co-learning, Synthesis and Dissemination», SEAMLESS Project, Report No 10, Ref.: D7.3.1, December.

Brundtland, G. (επιμ.) (1987). *Our Common Future*, The World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, Oxford.

Brundtland Report (1987). *Our Common Future*, Report of the World Commission on Environment and Development, United Nations.

Bryan, C., Tsagarousianou, R. & Tambini, D. (1998). «Electronic Democracy and the Civic Networking Movement in Context», στο: Tsagarousianou, R., Tambini, D. & Bryan, C. (επιμ.). *Cyberdemocracy: Technology, Cities and Civic Networks*, Routledge, London, σελ. 1-17.

Cary, J. L. (1989a) (επιμ.). *Community Development as a Process*, University of Missouri Press, Columbia, USA.

Cary, J. L. (1989b). «The Role of Citizen in the Community Development Process», στο: Cary, J.L. (επιμ.). *Community Development as a Process*, University of Missouri Press, Columbia, σελ. 144-170.

Carver, S. (2001). «Participation and Geographical Information: A Position Paper», Position paper for the ESF-NSF Workshop on 'Access to Geographic Information and Participatory Approaches Using Geographic Information', Spoleto, 6-8 December.

Cernia, (1985). Quoted in IIED (1994). *Whose Eden? An Overview of Community Approaches to Wildlife Management*, International Institute for Environment and Development (IIED), London.
Choguill, M.B.G. (1996). «A Ladder for Community Participation for Underdeveloped Countries», *Habitat International*, *20*(3): 431-444.
Council of Environmental Quality USA (2007). «A Citizen's Guide to the NEPA: Having your Voice Heard», Council of Environmental Quality, Executive Office of the Presidentof the United States, December.
Cotter, B. & Hannan, K. (1999). *Our Community Our Future: A Guide to Local Agenda 21*, Commonwealth of Australia, Canberra.
Creighton, J. (1998a). «The Use of Values – Public Participation in the Planning Process», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques – A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 45-59.
Creighton, J. (1998b). «Identifying Publics/Staff Indentification Techniques», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques – A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 195-201.
Creighton, J. (2005). *The Public Participation Handbook – Making Better Decisions through Citizens' Involvement*, Jossey-Bass, San Francisco.
Dalal-Clayton, B. & Bass, S. (επιμ.) (2002). *Sustainable Development Strategies: A Resource Book*, OECD / UNDP / Earthscan Publications Ltd., London.
Davoudi, S. & Healey, P. (1995). «City Challenge: Sustainable Processor Temporary Gesture?», *Environment and Planning C: Government and Policy*, 13: 79-95.
Deutsch, J.M. (1969). «Conflicts: Productive and Destructive», *Journal of Social Issues*, *XXIII*(1): 7-42.
Dryzek, J.S. (2000). *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestation*, Oxford University Press, Oxford.
Duraiappah, A., Robby, P. & Parry, E. (2005). «Have Participatory Approaches Increased Capabilities?», International Institute for Sustainable Development (IISD). Canada.
Egger, P. & Majeres, J. (1992). «Local Resource Management and Development: Strategic Dimensions of People's Participation», στο: Ghai, D. & Vivian, J.M. (επιμ.). *Grassroots Environmental Action: People's Participation in Sustainable Development*, Routledge, London.
Elliott, J., Heesterbeek S., Lukensmeyer C. & Slocum, N. (2005). «Participatory Methods Toolkit: A Practitioner's Manual», King Baudouin Foundation and the Flemish Institute for Science and Technology Assessment (viWTA).
European Commission (2003). *Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive* (2000/60/CE) – Guidance Document No. 8, ISBN 92-894-5128-9.
Evans, B., Joas, M., Sundback, S. & Theobald, K. (2005). «Governing Local Sustainability», Paper Submitted to the European Consortium of Political Research, Joint Sessions of Workshops, Workshop 17 – Initiating Sustainable Development: Patterns of Sub-National Engagement and their Significance, 14-19 April, Granada, Spain.
Fisher, F. (1993). «Policy Discourse and the Politics of Washington Think Tanks», στο: Fisher, F. & Forester, J. (επιμ.). *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham, London.
Fisher, F. & Forester, J. (1993) (επιμ.). *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham, London.
Forester, J. (1989). *Planning in the Face of Power*, University of California Press, Berkeley / Los Angeles.
Freeman, R.E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, Pitman Publishing, Boston.
Friedmann, J. (1992). *Empowerment: The Politics of Alternative Development*, Blackwell, Cambridge, UK.
Green, A.O. & Hunton-Clarke, L. (2003). «A Typology of Stakeholder Participation for Company Environmental Decision Making», *Business Strategy and the Environment*, 12: 292-299.
Grimble, R., Chan, M.-K., Aglionby, J. & Quan, J. (1995). *Trees and Trade-offs: A Stakeholder Approach to Natural Resource Management*, Gatekeeper Series 52, IIED, London.
Grimble, R. & Wellard, K. (1997). «Stakeholder Methodologies in Natural Resource Management: A Review of Principles, Context, Experiences and Opportunities», *Agricultural Systems*, *55*(2): 173-193.
Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*, translated by T. McCarthy, Beacon Press, Boston.

Hanchey, R.J. (1998a). «The Objectives of Public Participation», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J., &Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques – A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 21-29.

Hanchey, R.J. (1998b). «Involving the Public in Planning and Decision-Making», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J., & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques – A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 123-129.

HarmoniCOP Project (2003). «Public Participation and the European Water Framework Directive - Role of Information and Communication Tools», WorkPackage 3, Report of the HarmoniCOP Project – Harmonising COllaborative Planning, Prepared under Contract from the European Commission, Contract Nr. EVK1-CT-2002-00120, Deliverable Nr. 4, Cemagref, Montpellier, France.

Healey, P. (1992). «Planning through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory», *Town Planning Review*, 63: 142-162.

Holms, B. (2011). «Citizens' Engagement in Policy-making and the Design of Public Services», Parliament of Australia, Dept. of Parliamentary Services, Research Paper No. 1, 2011-12, 22 July.

Hovland, I.C., Irving, L.J. & Kelley, H.H. (1953). *Communication and Persuasion*, Yale University Press, New Haven, USA.

International Association for Public Participation – IAP2 (2007). «Core Values for Public Participation», http://www.iap2.org/ (Ανάκτηση 03.02.2014).

Jörby, S. (2002). «Local Agenda 21 in four Swedish Municipalities: A Tool towards Sustainability», *Journal of Environmental Planning and Management*, *45*(2): 219-244, Doi: 10.1080/09640560220116314.

Leach, M., Scoones, I. & Wynne, B. (2005). «Introduction: Science, Citizenship and Globalization», στο: Leach, M., Scoones, I. & Wynne, B. (επιμ.). *Science and Citizens: Globalization and the Challenge of Engagement*, Zed Books, New York, σελ. 3-14.

Lee, C. (1989). *Community Development as a Process*, Second Paperback Printing, University of Missouri Press, Columbia.

Lofland, J. (2009). *Social Movement Organizations: Guide to Research on Insurgent Realities*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, Canada.

Martens, K. (2005). «Participatory Experiments from the Bottom-up – The Role of Environmental NGOs and Citizen Groups», *European Journal of Spatial Development*, 18: 2-20.

McGuirk, P.M. (2001). «Situating Communicative Planning Theory: Context, Power and Knowledge», *Environment and Planning A*, 33: 195-217.

Moser, C. (1983). «The Problem of Evaluating Community Participation in Urban Development», Development Planning Unit, Working Paper No. 14, University College London.

Newton, K. & Norris, P. (1999). «Confidence in Public Institutions: Faith, Culture or Performance?», Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Atlanta, 1-5 September.

OESU (2001). *Handbook on Stakeholder Consultation and Participation in ADB Operations*, African Development Bank.

Panagiotopoulou, M. & Stratigea, A. (2014). «A Participatory Methodological Framework for Paving Alternative Local Tourist Development Paths – The Case of Sterea Ellada Region», *European Journal of Futures Research*, *2*(44): 1-15, Doi: 10.1007/s40309-014-0044-7.

Papadopoulou, Ch.-A. & Stratigea, A. (2014). «Traditional vs. Web-based Participatory Tools in Support of Spatial Planning in 'Lagging-behind' Peripheral Regions», στο: Korres, G., Kourliouros, E., Tsobanoglou, G. & Kokkinou, A. (επιμ.). *Socio-economic Sustainability, Regional Development and Spatial Planning: European and International Dimensions and Perspectives*, International Conference Proceedings, Department of Geography - University of the Aegean, Department of Sociology - University of the Aegean, International Sociological Association (ISA), 4-7July, Mytilene, Lesvos, σελ. 164-170.

Paul, S. (1987). «Community Participation in Development Projects: the World Bank Experience», Discussion Paper No. 6, The World Bank, Washington DC.

Pearse, A. & Stiefel, M. (1979). *Inquiry into Participation: A Research Approach*, United Nations, Research Institute for Social Development May, Geneva, Switzerland.

Pereira, A.G. & Quintana, S.C. (2002). «From Technocratic to Participatory Decision Support Systems: Responding to the New Governance Initiatives», *Journal of Geographic Information and Decision Analysis*, 6(2): 95-107.
Pretty, J.N. (1994). «Alternative Systems of Inquiry for a Sustainable Agriculture», *IDS Bulletin*, *25*(2): 37-49.
Pretty, J. (1995). «Participatory Learning for Sustainable Agriculture», *World Development*, *23*(8): 1247-1263.
Rein, M. & Schoen, D. (1993). «Reframing Policy Discourse», στο: Fisher, F. & Forester, J. (επιμ.). *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham, London, σελ. 145-166.
Renn, O., Webler, T., Rakel, H., Dienel, P. & Johnson, B. (1993). «Public Participation in Decision-making: A Three-Step Procedure», *Policy Sciences*, *26*(3): 189-214.
Sabina, P. & Stanghellini, L. (2010). «Stakeholder Involvement in Water Management: The Role of the Stakeholder Analysis within Participatory Processes», *Water Policy*, 12: 675-694.
Samuel, P. (1987). «Community Participation in Development Projects: The World Bank Experience», World Bank Discussion Papers, The World Bank, Washington DC.
Schubert, G. (1998). «The Concept of Public Interest», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques – A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 41-43.
Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*, Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank, Manila.
Steurer, R. (2007). «From Government Strategies to Strategic Public Management: An Exploratory Outlook on the Pursuit of Cross-sectoral Policy Integration», *European Environment*, 17: 201-214.
Steyaert, S. & Lisoir, H. (2005). *Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual*, King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment.
Stratigea, A. (2012). «The Concept of 'Smart' Cities – Towards Community Development?» στο: Bakis, H. (επιμ.). «Digital Territories: Case Studies, Special Issue», *NETCOM* , *26*(3-4): 375-388.
Stratigea, A. & Giaoutzi, M. (2012). «Linking Global to Regional Scenarios in Foresight», *Futures*, *44*(10): 847-859, Doi 10.1016/j.futures.2012.09.003.
Stratigea, A. & Papadopoulou, Ch.-A. (2013). «Evaluation in Spatial Planning: A Participatory Approach», *Territorio Italia*, Land Administration, Cadastre, Real Estate, Agenzia del Territorio, (2): 85-97.
Stratigea, A., Papadopoulou, Ch.-A. & Panagiotopoulou, M. (2015). «Tools and Technologies for Planning the Development of Smart Cities: A Participatory Methodological Framework», *Journal of Urban Technology*, *22*(2): 43-62, Doi: 10.1080/10630732.2015.1018725.
Tewdwr-Jones, M. & Thomas, H. (1998). «Collaborative Action in Local Plan-making: Planners' Perceptions of 'Planning through Debate'», *Environment and Planning B: Planning and Design*, *25*(1): 127-144.
UNDP (1998). *Human Development Report 1998*, Oxford University Press, New York.
UNEP (2002). «Environmental Impact Assessment Training Resource Manual, Section E, Topic 3 (Public Involvement», 2η έκδοση, UNEP, Geneva, http://www.unep.ch/etu/publications/EIAMan_2edition_toc.htm (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).
UNESCO (1980). *Communication and Society Today and Tomorrow - Many Voices One World*, Report by the International Commission for the Study of Communication Problems, UNESCO.
Van Asselt, M. & Rijkens-Klomp, N. (2002). «A Look in the Mirror: Reflection on Participation in Integrated Assessment from a Methodological Perspective», *Global Environmental Change*, 12: 167-184.
Wagemans, M. (2002). «Institutional Conditions for Transformations: A Plea for Policy Making from the Perspective of Constructivism», στο: Leeuwis, C. & Pyburn, R. (επιμ.). *Wheelbarrows Full of Frogs: Social Learning in Rural Resource Management*, Van Gorcum, Assen, σελ. 245-256.
Walter, M.G. (2004). Effectiveness of Participatory Approaches: Do the New Approaches Offer an Effective Solution to the Conventional Problems in Rural Development Projects?, Operations Evaluation Study, Asian Development Bank, SST: REG 2005-01 (Final).
Weidemann, I. and Femers, S. (1993). Public Participation in Waste Management Decision Making: Analysis and Management of Conflicts, *Journal of Hazardous Materials*, 33: 355-368.
World Bank (1996). *Participation Sourcebook*, Washington DC.

Zwirner, W. & Berger, G. (2008). «Participatory Mechanisms in the Development, Implementation and Review of National Sustainable Development Strategies», European Sustainable Development Network – ESDN, Quarterly Report, September.

Ελληνική

Γιαουτζή, Μ. και Στρατηγέα, Α. (2011). *Χωροταξικός σχεδιασμός: Θεωρία και πράξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Ν. 3852/2010 (2010). «Νέα αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης − Πρόγραμμα Καλλικράτης», ΦΕΚ 87/7.6.2010.

Ν. 4269/2014 (2014). «Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση - Βιώσιμη ανάπτυξη», ΦΕΚ 142/28.06.2014.

Οδηγία 2000/60/ΕΚ, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη Θέσπιση Πλαισίου Κοινοτικής Δράσης στον Τομέα της Πολιτικής των Υδάτων, *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, L 327/1, 22.12.2000.

Στρατηγέα, Α. (2009). «Συμμετοχικός σχεδιασμός και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη: Μια μεθοδολογική προσέγγιση», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, 24-27 Σεπτεμβρίου, σελ. 43-51.

Στρατηγέα, Α. (2010). «Βιώσιμες ενεργειακά κοινότητες - Μια σχεδιαστική πρόκληση για τις ορεινές περιοχές», Πρακτικά 6ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου με θέμα «Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών: διεπιστημονικές έρευνες, μελέτες και συμβολές, έργα, δράσεις, στρατηγικές, πολιτικές, εφαρμογές, προοπτικές, δυνατότητες και περιορισμοί», 16-19 Σεπτεμβρίου, Μέτσοβο.

Στρατηγέα, Α. και άλλοι (2015). «Ανάπτυξη Συμμετοχικής Μεθοδολογικής Προσέγγισης Έργου 'DemoCU'», Έκθεση ΙΙ.2, Πρόγραμμα «Είμαστε Όλοι Πολίτες», Χρηματοδοτικός Μηχανισμός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) 2009-2014 για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), Εταίροι: ΜΚΟ Δίκτυο Απασχόλησης & Κοινωνικής Μέριμνας, Δήμος Κορυδαλλού και Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2015-16.

Στρατηγέα, Α. & Παπαδοπούλου, Μ. (2012). «Η συμβολή του συμμετοχικού σχεδιασμού στη διαχείριση και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος: η εφαρμογή της οδηγίας 2000/60/εκ στην ελληνική πραγματικότητα», Πρακτικά 3ου Εθνικού Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου, σελ. 1303-1311.

Στρατηγέα, Α. & Παπαδοπούλου, Χ.-Α. (2012). «Ο ρόλος της συμμετοχής του κοινού στην αξιολόγηση εναλλακτικών σεναρίων μελλοντικής ανάπτυξης - η περίπτωση του Ν. Ηρακλείου», Πρακτικά 3ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου, σελ. 31-38.

Κεφάλαιο 3

Σύνοψη
Το παρόν κεφάλαιο εμβαθύνει στο ζήτημα του συμμετοχικού σχεδιασμού, με σκοπό την παροχή –με συστηματικό τρόπο– της θεωρητικής βάσης αλλά και της πρακτικής γνώσης που απαιτούνται για την εφαρμογή του. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη ενότητα παρουσιάζεται συνοπτικά η έννοια του χώρου και του χωρικού σχεδιασμού, καθώς και η διασύνδεση του χωρικού σχεδιασμού με την έννοια της συμμετοχής. Στη δεύτερη ενότητα γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση των θεωρητικών προσεγγίσεων του σχεδιασμού. Στην τρίτη ενότητα γίνεται εμβάθυνση στην προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού μέσα από την παρουσίαση της έννοιας της συμμετοχικής διαδικασίας, των πλεονεκτημάτων, αλλά και των δυσκολιών που εμπεριέχει η εφαρμογή της. Στην τέταρτη ενότητα εξετάζονται τα επίπεδα του συμμετοχικού σχεδιασμού. Στην πέμπτη ενότητα παρουσιάζεται η συμβολή της συμμετοχής στα διάφορα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, ενώ τέλος η έκτη ενότητα επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στους νέους ρόλους που αναλαμβάνονται από τους σχεδιαστές στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας.

Προαπαιτούμενη γνώση
Η εμβάθυνση στη συγκεκριμένη ενότητα προϋποθέτει καλή θεωρητική γνώση των ζητημάτων που σχετίζονται με τον σχεδιασμό του χώρου (αστικό ή περιφερειακό) και την πρακτική εφαρμογή του, καθώς και θεμάτων που αφορούν τη συμμετοχή του κοινού (βλ. Κεφάλαιο 2), έτσι ώστε να είναι κατανοητός ο ρόλος της σε κάθε στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού.

3. Συμμετοχικός σχεδιασμός

Η συμμετοχή του κοινού στα ζητήματα του σχεδιασμού αναδεικνύεται σήμερα πιο επίκαιρη από ποτέ, υπό το φως της αυξανόμενης πολυπλοκότητας των σύγχρονων προβλημάτων και της αβεβαιότητας που απορρέει από τις ραγδαίες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντικές, τεχνολογικές και άλλες εξελίξεις και το πλαίσιο που αυτές διαμορφώνουν. Η *συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού* κερδίζει διαρκώς έδαφος και αξιοποιείται σε ευρύ φάσμα σχεδιαστικών προβλημάτων σε διάφορες χωρικές κλίμακες, για την αντιμετώπιση της προαναφερθείσας πολυπλοκότητας και αβεβαιότητας. Η προσέγγιση αυτή αποτελεί το αντικείμενο των ενοτήτων που ακολουθούν.

3.1.Χωρικός σχεδιασμός

Στην ενότητα αυτή, αρχικά αποσαφηνίζονται οι έννοιες του χώρου και του χωρικού σχεδιασμού, συζητείται η διασύνδεση του χωρικού σχεδιασμού με την έννοια της συμμετοχής, ενώ ακολουθεί η παρουσίαση των θεωρητικών προσεγγίσεων του σχεδιασμού.

3.1.1. Χώρος και χωρικός σχεδιασμός

Ο χωρικός σχεδιασμός εστιάζει το ενδιαφέρον του στον φυσικό χώρο, που αποτελεί το υπόβαθρο πάνω στο οποίο εξελίσσονται οι παρεμβάσεις του για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων σχεδιαστικών στόχων προς όφελος του δημόσιου συμφέροντος.

Ο χώρος, σύμφωνα με τον Harvey (2006), μπορεί να διακριθεί σε:

- *Απόλυτο χώρο (absolute space)*

Η διάκριση αυτή αναφέρεται στον ευκλείδειο χώρο, ο οποίος είναι διακριτός και μπορεί να μετρηθεί. Έμφαση δίνεται εδώ σε διακριτές οντότητες, που απορρέουν από τα φυσικά χαρακτηριστικά του χώρου (βουνά, ποτάμια, λίμνες), τα ανθρωπογενή χαρακτηριστικά (δομημένο περιβάλλον π.χ. πόλεις, κτίρια, οδικό δίκτυο) κ.λπ.

- *Σχετικό χώρο (relative space)*

Ο σχετικός χώρος αφορά ένα χωρικό μοντέλο που περιλαμβάνει τις ροές ενέργειας, ατόμων και αγαθών. Σε αυτόν ενσωματώνεται η έννοια του χρόνου και τα στοιχεία του μπορούν να αναπαρασταθούν (π.χ. δίκτυα μεταφορών).

- *Χώρο των σχέσεων (relational space)*

Ο χώρος των σχέσεων προσαρμόζεται καλύτερα στη μελέτη των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών διαστάσεων. Κάθε σημείο του χώρου αυτού υφίσταται την επίδραση στοιχείων των παραπάνω διαστάσεων από το παρελθόν και το παρόν.

Μια αντίστοιχη διάκριση γίνεται και από τη Λεοντίδου (2011), η οποία ανάλογα με την προσέγγιση που υιοθετείται διακρίνει τον χώρο σε:

- *Χώρο ως απόλυτη φυσική οντότητα*

Αφορά μια φυσική και γεωγραφική αντίληψη του χώρου, ως του φυσικού υποβάθρου πάνω στο οποίο πλέκονται οι ανθρώπινες δραστηριότητες.

- *Χώρο ως σχέση ή διαδικασία*

Η αντίληψη αυτή του χώρου ενσωματώνει τη χωροθέτηση και την αλληλεξάρτηση των δραστηριοτήτων, τη χωρική διαφοροποίηση οικονομικών δομών και κοινωνικών σχέσεων κ.λπ.

- *Χώρο ως «τόπο»*

Στηρίζεται στη συγκρότηση ενός *τόπου* στη βάση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του (φυσικών, κοινωνικών, ιστορικών, πολιτικών, πολιτιστικών, οικονομικών κ.λπ.), που συμβάλλουν στη δημιουργία της ιδιαίτερης *ταυτότητάς* του και τον διαφοροποιούν από άλλους *τόπους*.

Τέλος, ο Sokol (2011), μέσα από μια οικονομική-γεωγραφική προσέγγιση του χώρου, τον διακρίνει σε:

- *Χώρο (space)*

Η έμφαση εδώ δίνεται στη φυσική διάσταση, στον φυσικό χώρο δηλαδή, με τα φυσικά χαρακτηριστικά του, όπως μορφολογία, ανάγλυφο κ.λπ., αλλά και σε ζητήματα που αφορούν τον καθορισμό της *θέσης* στον φυσικό χώρο, ως σημείου εγκατάστασης / ανάπτυξης της ανθρώπινης δραστηριότητας, γεγονός που εισάγει έννοιες όπως η απόσταση, η εγγύτητα κ.λπ.

- *Τόπο (place)*

Αναφέρεται στα μοναδικά οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, φυσικά και άλλα στοιχεία μιας περιοχής, που συνθέτουν την ιδιαίτερη *ταυτότητά* της. Η έμφαση εδώ είναι στην ιδιαίτερη φυσιογνωμία του *τόπου*, ως προϊόντος της σύνθεσης σειράς χαρακτηριστικών, που του αποδίδουν μια *μοναδικότητα*, μια *ταυτότητα*.

- *Χωρική κλίμακα (spatial scale)*

Η έννοια της χωρικής κλίμακας αποσκοπεί στην περιφερειοποίηση, την οριοθέτηση δηλαδή συγκεκριμένων χωρικών ενοτήτων, με σκοπό τη συμβολή στην καλύτερη οργάνωση του χώρου και στη μελέτη των χωρικών προβλημάτων. Έτσι, μπορεί να γίνεται διάκριση μεταξύ διαφορετικών κλιμάκων (γειτονιάς, τοπικής, περιφερειακής, εθνικής, υπερεθνικής). Η εξέταση των προβλημάτων σε καθεμιά από αυτές τις χωρικές κλίμακες υιοθετεί διαφορετική οπτική και βαθμό εμβάθυνσης, καθώς και εργαλεία και μεθοδολογικές προσεγγίσεις.

Σχετικά με τον ορισμό του *σχεδιασμού του χώρου*, ο Καμχής (2007:24) σημειώνει ότι:

Οι διάφοροι ορισμοί για τον σχεδιασμό συγκλίνουν στις έννοιες του καθορισμού των στόχων, της ανάλυσης δεδομένων, της αξιολόγησης εναλλακτικών αντιμετωπίσεων, επιλογών και αποφάσεων, της διατύπωσης προγράμματος ενεργειών και διαδικασιών υλοποίησης. Κοινός, επίσης, τόπος των διαφόρων ορισμών του σχεδιασμού είναι ότι υπάρχει κάποια τελική επιθυμητή κατάσταση. Ο σχεδιασμός είναι το άθροισμα όλων των ενεργειών που αναλαμβάνονται από κάποια αρχή ή αρχές, έτσι ώστε να επιτευχθεί αυτή η τελική επιθυμητή κατάσταση.

Ο Βασενχόβεν (2004:25) ορίζει τον *χωρικό σχεδιασμό* ως:

[…] εργαλείο για την επιδίωξη στόχων, όπως η κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα, η περιφερειακή ισορροπία, η αποτελεσματικότητα στη χρήση των πόρων σε στενότητα, η κοινωνική ευημερία και η ποιότητα ζωής, η προστασία της παραδοσιακής κληρονομιάς και του περιβάλλοντος και τέλος η εξασφάλιση του δημόσιου συμφέροντος.

Ο προσδιορισμός της έννοιας του χωρικού σχεδιασμού παρουσιάζει δυσκολίες, οι οποίες σχετίζονται με τη διαφορετική πρακτική εφαρμογή που έχει στο εκάστοτε πλαίσιο που αναφέρεται. Το πλαίσιο αυτό σχετίζεται με τους επιδιωκόμενους αναπτυξιακούς στόχους, το είδος των προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο σχεδιασμός, το ισχύον θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο, το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο υλοποιείται ο σχεδιασμός κ.ά. Έτσι, ανάλογα με την πρακτική εφαρμογή του, καθιερώνεται και ένας διαφορετικός τρόπος αντίληψης αυτού (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011).

Παρά τις δυσκολίες που υπάρχουν στον προσδιορισμό της έννοιας του χωρικού σχεδιασμού, αυτός μπορεί να οριστεί γενικά ως μια διαδικασία παρέμβασης στον χώρο και συγκεκριμένα

[...] μια διαδικασία παρέμβασης, η οποία αποβλέπει στην επίλυση παρόντων ή μελλοντικών προβλημάτων, με στόχο την αρμονικότερη λειτουργία της κοινωνίας. Ο σχεδιασμός περιλαμβάνει σειρά ενεργειών και βημάτων, που οδηγούν στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, όπως αυτοί έχουν διατυπωθεί από τα κέντρα λήψης αποφάσεων, μέσα από τα στάδια της εκάστοτε διαδικασίας παρέμβασης.

(Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011:20)

3.1.2. Χωρικός σχεδιασμός και συμμετοχή

Ο χωρικός σχεδιασμός από τη φύση του αποσκοπεί στην επίλυση προβλημάτων της κοινωνίας και βρίσκεται σε άμεση σχέση και αλληλεπίδραση με αυτή. Οι παρεμβάσεις στον χώρο ως αποτέλεσμα του σχεδιασμού στοχεύουν στη διαχείριση προβλημάτων κατανομής πληθυσμού και δραστηριοτήτων σε αυτόν, με σκοπό την καλύτερη χρήση του εδάφους και των διαθέσιμων πόρων. Αποβλέπουν δηλαδή στο να βελτιώσουν και να μετασχηματίσουν τον φυσικό χώρο, αλλάζοντας τη δομή, τις διάφορες διαστάσεις του, την έννοιά του κ.λπ., καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα σχετίζονται με αυτόν, επηρεάζοντας τις δραστηριότητες και τη συμπεριφορά τους. Στο πλαίσιο αυτό, ο σχεδιασμός αποτελεί ταυτόχρονα έναν *μηχανισμό (ανα)κατανομής των πόρων και ιεράρχησης προτεραιοτήτων* (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011), ο οποίος καθοδηγείται κάθε φορά από τις εξελίξεις του κοινωνικού, οικονομικού, πολιτικού, τεχνολογικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος εντός του οποίου λαμβάνει χώρα.

Επιπλέον, ο σχεδιασμός, αστικός ή/και περιφερειακός, είναι μια δραστηριότητα στενά συνδεδεμένη με το *μέλλον* (Schwartz 1996, Godet 2001, Van der Heijden 2005, Hines και Bishop 2006, Camagni και Capello 2011, Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011). Η διερεύνηση του μέλλοντος συνιστά μια διαδικασία που αποσκοπεί στην παροχή πληροφορίας για τη χάραξη πολιτικής και αναδεικνύει την ανάγκη αξιοποίησης της γνώσης ευρύτερων κοινωνικών και επιστημονικών ομάδων, φορέων, κέντρων λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής, ομάδων ενδιαφερόντων κ.λπ. Στη βάση αυτής της γνώσης μπορούν να οριοθετηθούν οι δυνατές μελλοντικές καταστάσεις/εικόνες που αποτελούν εκείνο το περιβάλλον (decision environment) εντός του οποίου λαμβάνονται αποφάσεις στο πλαίσιο μελετών του αστικού ή/και περιφερειακού σχεδιασμού.

Η έννοια της *βιώσιμης ανάπτυξης* (Brundtland 1987), του γενικού δηλαδή σχεδιαστικού στόχου κάτω από τον οποίο εντάσσεται κάθε μελέτη σχεδιασμού, αποτελεί σήμερα κεντρική αναπτυξιακή επιλογή σε ευρωπαϊκό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, αλλά ταυτόχρονα και μια έννοια που χαρακτηρίζεται από πολύ μεγάλη *ασάφεια* (De Roo και Porter 2007), ενώ είναι στενά συνδεδεμένη με το *μέλλον,* τις *πολιτικές επιλογές* για την επιδίωξή της και τον *σχεδιασμό*. Ακόμη, η επιδίωξη των στόχων του σχεδιασμού που υπηρετούν το

πρότυπο της βιώσιμης ανάπτυξης υλοποιείται μέσα σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από *αβεβαιότητα* και *πολυπλοκότητα* (Funtowicz και Ravetz 1995, Schwartz 1996, Hines και Bishop 2006, Friend και Hickling 2006 και 2011, Stratigea και Giaoutzi 2012a και 2012b, Giaoutzi και Stratigea 2012). Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, ο βαθμός πολυπλοκότητας των σχεδιαστικών προβλημάτων έχει επίσης αυξηθεί σημαντικά, όπως επισημαίνει ο Balint και άλλοι (2011), οι οποίοι χαρακτηρίζουν αυτά ως «wicked problems», όρος που αναφέρεται σε σχεδιαστικά προβλήματα η αντιμετώπιση των οποίων εμπεριέχει αφενός μεγάλη επιστημονική αβεβαιότητα ως προς την επίλυσή τους, αφετέρου αβεβαιότητα σχετικά με τις αντιλήψεις, τα κίνητρα και τις συμπεριφορές των αποδεκτών του σχεδιασμού (De Roo και Porter 2007), των κοινωνικών ομάδων δηλαδή, και των ενδεχόμενων *συγκρούσεων* μεταξύ τους εξαιτίας της έλλειψης συναίνεσης ως προς τις προτεινόμενες λύσεις του σχεδιασμού, στη βάση των διαφορετικών αξιακών συστημάτων τους.

Η αντιμετώπιση των παραπάνω προκλήσεων έχει σήμερα οριοθετήσει νέους *τρόπους σκέψης* για τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές, στο πλαίσιο της επιδίωξης του στόχου της βιωσιμότητας στις μελέτες σχεδιασμού. Οι τρόποι αυτοί σκέψης απορρέουν από την ανάγκη απόκτησης μιας βαθύτερης και πολυδιάστατης γνώσης, που αποσκοπεί στη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ του παρόντος και του μέλλοντος και της *διαδρομής*, των πολιτικών δηλαδή και των σχεδιαστικών παρεμβάσεων που μπορούν να συνδέσουν με βιώσιμο τρόπο την παρούσα κατάσταση με τις επιθυμητές μελλοντικές εξελίξεις. Ακόμη απορρέουν από την ανάγκη εμβάθυνσης στις *πολλαπλές αναγνώσεις* που μπορεί να έχουν οι προτεινόμενες από τον σχεδιασμό λύσεις από τις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, οι οποίες, συνδυαζόμενες με τις κρατούσες σχέσεις δύναμης σε μια κοινωνία, μπορούν να επηρεάσουν δραματικά την εφαρμογή των λύσεων αυτών, υποστηρίζοντας ή όχι τις συγκεκριμένες σχεδιαστικές επιλογές. Τέλος, απορρέουν από το γεγονός ότι η αποτελεσματικότερη διαχείριση των προβλημάτων του σχεδιασμού σε τέτοια «ασταθή» και «αβέβαια» περιβάλλοντα απαιτεί *νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, οι οποίες απέχουν από την τεχνική - ορθολογική προσέγγιση του σχεδιασμού που ακολουθείτο στο παρελθόν και είναι αποτελεσματικές στο να αναγνωρίζουν *νέες ευκαιρίες* και να προωθούν *καινοτόμες λύσεις* για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και τη διασφάλιση συναίνεσης μεταξύ των αποδεκτών του σχεδιασμού.

Όπως επισημαίνεται από τους Friend και Hickling (2006), σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από *αβεβαιότητα* και *πολυπλοκότητα,* ο σχεδιασμός βρίσκεται αντιμέτωπος με *τρεις τύπους αβεβαιότητας* (Διάγραμμα 3-1):

α) Την αβεβαιότητα σχετικά με το *σύστημα αξιών* του κοινωνικού περιβάλλοντος που αποτελεί τον αποδέκτη των σχεδιαστικών παρεμβάσεων (αξίες, προτεραιότητες, οράματα κ.λπ.). Το σύστημα αυτό αποτελεί το πρίσμα μέσα από το οποίο γίνονται αντιληπτές και αξιολογούνται οι σχεδιαστικές επιλογές και οι πολιτικές εφαρμογής τους.

β) Την αβεβαιότητα σχετικά με τις εξελίξεις του *ευρύτερου περιβάλλοντος* εντός του οποίου υλοποιείται ο σχεδιασμός. Οι εξελίξεις αυτές διαμορφώνουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις του σχεδιασμού και αποτελούν παράγοντες εξωτερικούς ως προς το σχεδιαστικό πρόβλημα και τη χωρική κλίμακα που αυτό αντιμετωπίζεται.

γ) Την αβεβαιότητα των *αποφάσεων* που λαμβάνονται στο πλαίσιο του σχεδιασμού μέσα σε ένα ταχύτατα μεταβαλλόμενο περιβάλλον, όπου το υπό μελέτη πρόβλημα συνδέεται με σειρά άλλων προβλημάτων, η επίλυση των οποίων αναμένεται να το επηρεάσει, αλλά και όπου αποφάσεις ιεραρχικά ανώτερων χωρικών επιπέδων μπορούν να επηρεάσουν την επιτυχή έκβαση του σχεδιασμού.

Για την αντιμετώπιση των παραπάνω, σημαντικές, μεταξύ άλλων, *νέες κατευθύνσεις* του σχεδιασμού αποτελούν (Khakee 1999, Hennen 1999, Kanji και Greenwood 2001, Pereira και Quintana 2002, Puglisi και Marvin 2002, Mostert 2003, Innes και Booher 2004, Hinnes και Bishop 2006, Stratigea και Giaoutzi 2012a):

α) Η υιοθέτηση *συμμετοχικών προσεγγίσεων* στον σχεδιασμό (participatory approaches), με στόχο τη διερεύνηση του συστήματος αξιών που θα οριοθετήσει το πλαίσιο των αποφάσεων πολιτικής. Για τον σκοπό αυτό είναι σημαντική η αξιοποίηση της συμμετοχής ευρύτερων ομάδων της κοινωνίας (φορέων, κέντρων λήψης αποφάσεων, ομάδων συμφερόντων, πολιτών κ.λπ.) και κατάλληλων μεθόδων για τη συλλογή της πολυδιάστατης κατανεμημένης γνώσης και των διαφορετικών οπτικών θεώρησης των προβλημάτων που ενυπάρχει στις διάφορες

ομάδες, έτσι ώστε να διατυπωθούν με σαφή και συναινετικό τρόπο οι επιδιωκόμενοι στόχοι και οι προτεραιότητες που ανταποκρίνονται με επάρκεια στην εκάστοτε αξιακή δομή.

β) Η διερεύνηση/διατύπωση *εναλλακτικών μελλοντικών καταστάσεων* (foresight) σε έναν περισσότερο μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα, με την αξιοποίηση ποιοτικών, κατά κύριο λόγο, μεθοδολογικών προσεγγίσεων για τη διερεύνηση του μέλλοντος, έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί η αβεβαιότητα σχετικά με τις εξελίξεις του ευρύτερου περιβάλλονος.

γ) Ο *συντονισμός* μεταξύ φορέων και ομάδων της κοινωνίας, αλλά και ο συντονισμός μεταξύ φορέων λήψης απόφασης, τόσο σε οριζόντιο επίπεδο (μεταξύ φορέων του ίδιου ιεραρχικά επιπέδου) όσο και σε κάθετο (μεταξύ φορέων λήψης αποφάσεων σε διαφορετικά ιεραρχικά επίπεδα), έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί η αβεβαιότητα που δημιουργείται από τις αποφάσεις διαφορετικών ιεραρχικά επιπέδων.

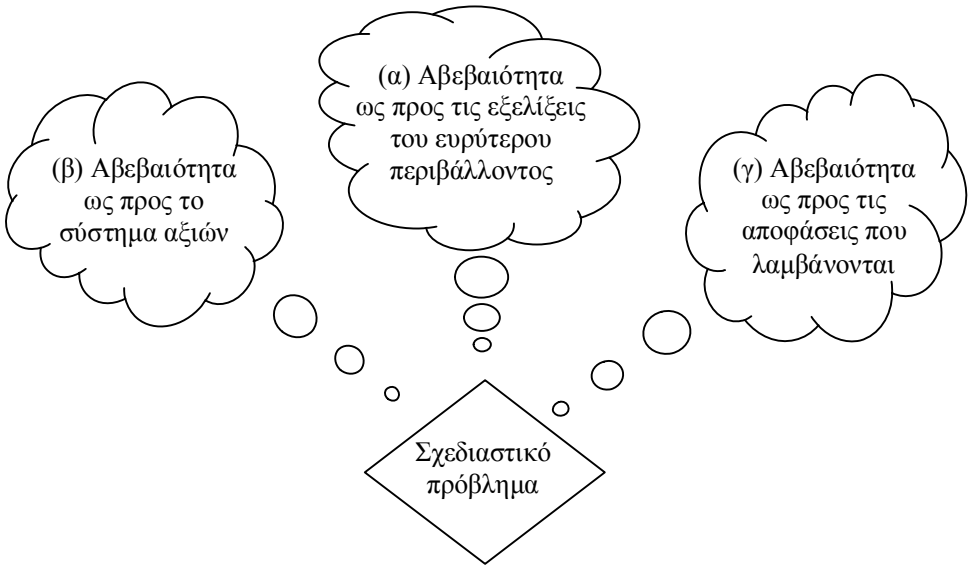

Διάγραμμα 3-1: *Τύποι αβεβαιότητας για την επίλυση σχεδιαστικού προβλήματος και τη λήψη απόφασης.*
Πηγή: Επεξεργασία από Friend και Hickling (2006).

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η διερεύνηση των εναλλακτικών μελλοντικών καταστάσεων στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στις συμμετοχικές προσεγγίσεις, έτσι ώστε να αξιοποιεί για τη διερεύνηση του μέλλοντος όλες τις οπτικές και τις διαφορετικές απόψεις φορέων και ομάδων της κοινωνίας. Έτσι, οι δύο αυτές προσεγγίσεις [βλέπε (α) και (β) παραπάνω] είναι στενά συνυφασμένες και πολλές φορές αποτυπώνονται στη διεθνή βιβλιογραφία με τον όρο *συμμετοχική προοπτική διερεύνηση* (participatory foresight). Επίσης, η διερεύνηση του μέλλοντος για τη λήψη αποφάσεων σε προβλήματα που αναφέρονται σε ευρύτερες χωρικές κλίμακες (π.χ. εθνική ή ευρωπαϊκή κλίμακα) απαιτεί πολλές φορές συμμετοχικές προσεγγίσεις οι οποίες συνδυάζουν τη χωρική κλίμακα μελέτης με μικρότερες χωρικές κλίμακες, για τον έλεγχο των υποθέσεων που υιοθετούν και των πολιτικών που απορρέουν από τις αποφάσεις που λαμβάνονται [βλ. (γ) παραπάνω]. Ή και αντίστροφα, αποφάσεις που λαμβάνονται σε μικρότερη χωρική κλίμακα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη και να ολοκληρώνονται με τις κατευθύνσεις πολιτικής που οριοθετούνται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων σε μεγαλύτερες χωρικές κλίμακες, στη διαμόρφωση των οποίων πρέπει να συμμετέχουν, μεταφέροντας τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Η αντίληψη αυτή αναδεικνύει την ανάγκη *συντονισμού* και *αλληλεπίδρασης* των διαφορετικών επιπέδων λήψης απόφασης, καθώς συχνά η δυσκολία σαφούς χωρικού εντοπισμού των σχεδιαστικών προβλημάτων και των φορέων που είναι αρμόδιοι για την επίλυσή τους (π.χ. περιβαλλοντικά προβλήματα) δημιουργεί προβλήματα. Ο παραπάνω σχολιασμός στην πραγματικότητα επισημαίνει ότι οι προαναφερθείσες νέες κατευθύνσεις [(α), (β) και (γ)] δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, αλλά μπορούν να συνδυάζονται ανάλογα με τη φύση του εξεταζόμενου σχεδιαστικού προβλήματος.

Η απαρχή για την προώθηση των *συμμετοχικών προσεγγίσεων* στον σχεδιασμό βρίσκεται κατά κύριο λόγο στην ανάγκη:

- Διαχείρισης των *συγκρούσεων* που αναπτύσσονται ήδη από τη δεκαετία του ’60 έως σήμερα μεταξύ επιστήμης και τεχνολογίας από τη μια πλευρά και του κοινωνικού συνόλου από την άλλη (Hennen 1999). Για παράδειγμα, οι εξελίξεις της βιοτεχνολογίας έχουν αποτελέσει κατά καιρούς πεδίο αντιπαραθέσεων μεταξύ του επιστημονικού κόσμου και της κοινωνίας και έχουν βρεθεί στο επίκεντρο σοβαρών αμφισβητήσεων από τους κοινωνικούς φορείς. Ζητήματα όπως η παραγωγή πυρηνικής ενέργειας ή η κλωνοποίηση ή τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα έχουν αποτελέσει επίσης πεδίο αντιπαραθέσεων σε διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα. Οι παραπάνω συγκρούσεις και οι φραγμοί που έθεταν στην επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο θεμελίωσαν τις βάσεις για την ανάπτυξη ενός νέου επιστημονικού πεδίου, που περιγράφεται υπό τον όρο *τεχνολογική αξιολόγηση* (technology assessment) (Joss και Durant 1995, Hill και Michael 1998, Hennen 1999, MacKenzie και Wajcman 1999, Rowe και Frewer 2000). Στόχος του συγκεκριμένου πεδίου είναι να αμβλύνει τις αντιπαραθέσεις αυτές, περνώντας από την απλή μετάδοση στο κοινό της επιστημονικής πληροφορίας στην αξιοποίηση *συμμετοχικών προσεγγίσεων*, με σκοπό να βελτιώσει τη βάση λήψης αποφάσεων στα πεδία αυτά και να εντοπίσει τους πιθανούς τομείς εμφάνισης συγκρούσεων, διερευνώντας και αξιολογώντας τις επιπτώσεις αυτών των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων στην κοινωνία και την αποδοχή τους από αυτή (Joss και Durant 1995, MacKenzie και Wajcman 1999, Rowe και Frewer 2000).
- Διαχείρισης των *περιβαλλοντικών προβλημάτων*. Στον τομέα αυτό η κατανόηση της αξίας των συμμετοχικών προσεγγίσεων βρίσκεται στο προσκήνιο των συζητήσεων από τη δεκαετία του ’70 και αποτυπώνεται μέσα από μια σειρά παγκόσμιων και ευρωπαϊκών κειμένων και πρωτοβουλιών (βλ. Κεφάλαιο 1). Μέσα από τις συζητήσεις αυτές, τα κέντρα λήψης αποφάσεων συνειδητοποιούν ότι για την επιτυχή αντιμετώπιση της σταδιακής υποβάθμισης του περιβάλλοντος σημαντικός παράγοντας είναι η αλλαγή της ατομικής συμπεριφοράς και η ανάπτυξη της ατομικής ευθύνης απέναντι σε αυτό. Αναγνωρίζεται έτσι η σημασία της αύξησης της *ενημέρωσης* και της *ευαισθητοποίησης* των πολιτών, δύο αλληλένδετων μεταξύ τους στοιχείων, τα οποία αποτελούν *εργαλεία* για την αντιμετώπιση των σύγχρονων περιβαλλοντικών, και όχι μόνο, προκλήσεων (Brundland 1987, United Nations 1992, Fischer 2003, Στρατηγέα 2009). Το στοιχείο αυτό ενέτεινε την προσπάθεια των κέντρων λήψης αποφάσεων για την εμπλοκή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε μια σειρά από ζητήματα, προωθώντας ταυτόχρονα εξελίξεις σε θεσμικό και νομοθετικό επίπεδο, οι οποίες φέρνουν στο επίκεντρο τους πολίτες και θεσμοθετούν τη συμμετοχή τους στη διαδικασία αυτή, με έμφαση σε ζητήματα που έχουν περιβαλλοντικό ενδιαφέρον.

Η συμμετοχική προσέγγιση, όπως πολλοί ερευνητές επισημαίνουν (Khakee 1999, Van den Hove 2000, Driessen και άλλοι 2001, Puglisi και Marvin 2002, Hare και άλλοι 2003, Pereira και άλλοι 2003, Mostert 2006, Στρατηγέα 2009, Haklay 2013, Panagiotopoulou και Stratigea 2014, κ.ά), μπορεί να συνεισφέρει στη συλλογή σημαντικής και πολυδιάστατης *γνώσης*, που αποτελεί προϊόν διαδικασιών *ομαδικής δουλειάς και συνεργασίας* μεταξύ των συμμετεχόντων σε *περιβάλλοντα αλληλεπίδρασης*, ξεδιπλώνοντας διαφορετικές οπτικές, οράματα, απόψεις, ιδέες κ.λπ. των εμπλεκομένων και αναπτύσσοντας σημαντικές *συνέργειες* μεταξύ των διαφορετικών απόψεων. Η αλληλεπίδραση αυτή αποτελεί, σύμφωνα με διάφορους ερευνητές, πηγή ολοκλήρωσης υπαρχουσών απόψεων, ευαισθητοποίησης απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις, αλληλοκατανόησης, δικτύωσης μεταξύ κοινωνικών ομάδων, κέντρων λήψης αποφάσεων και σχεδιαστών, αλλά και πηγή παραγωγής νέων, καινοτόμων ιδεών για την επίλυση υπαρχόντων πολύπλοκων σχεδιαστικών προβλημάτων (wicked planning problems).

Η πληροφορία που συλλέγεται από τους σχεδιαστές στο πλαίσιο των συμμετοχικών προσεγγίσεων αποσκοπεί αφενός να διευρύνει τη *γνωσιακή βάση του σχεδιασμού*, αφετέρου να ενσωματώσει τις απόψεις αυτές στο τελικό προϊόν του (Stratigea και Papadopoulou 2013). Η εφαρμογή των συμμετοχικών προσεγγίσεων μπορεί να λάβει χώρα στις διάφορες χωρικές κλίμακες (από την παγκόσμια έως την τοπική), εμπλέκοντας, ανάλογα με το πρόβλημα και τον επιδιωκόμενο κάθε φορά στόχο, τον κατάλληλο τύπο συμμετεχόντων (από ειδικούς και κέντρα λήψης αποφάσεων έως απλούς πολίτες) (βλ. ενότητα 2.5). Έτσι, παραδείγματα εφαρμογής συναντώνται στο ευρωπαϊκό επίπεδο, π.χ. για τη δημιουργία σεναρίων πολιτικής για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στην Ευρώπη (Giaoutzi και Stratigea 2012) ή τη διερεύνηση του συστήματος μεταφορών και τη χάραξη πολιτικής (Possum Project 1998), σε περιφερειακή κλίμακα (Stratigea

και Papadopoulou 2013, Panagiotopoulou και Stratigea 2014, Kapsaski και άλλοι 2014), αλλά και σε επίπεδο πόλης, όπως για παράδειγμα η περίπτωση του Örebro στη Σουηδία (Khakee 1999).

Για τη διατύπωση *εναλλακτικών μελλοντικών καταστάσεων* σε πιο μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα αξιοποιείται, μεταξύ άλλων, η προσέγγιση των σεναρίων ως εργαλείο για τη διαχείριση της πολυπλοκότητας και της αβεβαιότητας (Schwartz 1996, Godet 2001, Hines και Bishop 2006, Camagni και Capello 2011). Η νέα αυτή θεώρηση προκύπτει από την κατανόηση ότι το μέλλον δεν είναι δεδομένο. Στην πραγματικότητα, μπροστά μας ανοίγεται ένα φάσμα επιλογών από μελλοντικές καταστάσεις, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ως δυνατές, επιθυμητές και μη επιθυμητές, επικίνδυνες, πιθανές κ.ά. (Lindgren και Bandhold 2003). Οι καταστάσεις αυτές αποτελούν προϊόν της εξέλιξης των φυσικών δυνάμεων από τη μια πλευρά, και του κοινωνικού, πολιτικού, επιστημονικού και τεχνολογικού περιβάλλοντος από την άλλη (Glenn 2009a και 2009b) και ορίζουν το πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνονται οι αποφάσεις και επιδιώκονται οι στόχοι του σχεδιασμού. Μέσα σε αυτό το διαρκώς μεταβαλλόμενο πλαίσιο, καθήκον του σχεδιασμού αποτελεί η οριοθέτηση των προς επίτευξη *στόχων* και εκείνων των *επιλογών πολιτικής* με τη βοήθεια των οποίων θα καταστεί δυνατή η επίτευξή τους, πάντα με βάση τις επιλογές της κοινωνίας για το ποιο μέλλον επιθυμεί.

Η ανάγκη μιας περισσότερο *μακροπρόθεσμης θεώρησης* του σχεδιασμού είναι προϊόν της κατανόησης ότι οι διεργασίες που λαμβάνουν χώρα σε περιβαλλοντικό, οικονομικό, κοινωνικό, τεχνολογικό κ.λπ. επίπεδο απαιτούν μεγαλύτερο χρονικό ορίζοντα για να διαφανούν. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ότι ο έως τώρα χρησιμοποιούμενος χρονικός ορίζοντας των μελετών σχεδιασμού, που εστίαζε σε χρονικά διαστήματα 5 ή 10 ετών, δεν είναι επαρκής για τη μελέτη των επιπτώσεων των προτεινόμενων από τις μελέτες αυτές λύσεων και τη διασφάλιση της βιωσιμότητας των προτεινόμενων παρεμβάσεων. Απαιτείται δηλαδή μεγαλύτερο βάθος χρόνου για τη θεώρηση και επίλυση χωρικών ή αναπτυξιακών προβλημάτων.

Η θεώρηση αυτή επιβάλλει επίσης μια στροφή στην αξιοποίηση των σχετικών προσεγγίσεων και εργαλείων, η οποία περνά από τις *διερευνητικές* (explorative) προσεγγίσεις και εργαλεία σε περισσότερο *κανονιστικές* (normative). Οι διερευνητικές προσεγγίσεις εξετάζουν το μέλλον στη βάση παρελθουσών και παρουσών τάσεων, μεταφέροντας έτσι στο μέλλον όλες τις αδυναμίες και τα προβλήματα του παρελθόντος και του παρόντος, ενώ οι κανονιστικές προσεγγίσεις διερευνούν τα μονοπάτια –πακέτα πολιτικών– που πρέπει να ακολουθηθούν για την επιδίωξη μιας συγκεκριμένης (επιθυμητής) μελλοντικής εικόνας (Bell 2004, Lindgren και Bandhold 2003, Hines και Bishop 2006, Giaoutzi και Stratigea 2012).

Τέλος, ο *συντονισμός* μεταξύ φορέων λήψης αποφάσεων σε διαφορετικά ιεραρχικά επίπεδα, αλλά και μεταξύ φορέων διοίκησης, από τη μια πλευρά, και ενός φάσματος ομάδων ενδιαφερόντων από την άλλη, αποτελεί μια σημαντική νέα κατεύθυνση για τον σχεδιασμό σήμερα. Η ανάγκη συντονισμού μεταξύ διαφορετικών ιεραρχικά επίπεδων λήψης αποφάσεων απορρέει από την κατανόηση ότι η λήψη αποφάσεων στα διαφορετικά επίπεδα και προβλήματα δεν έχει σαφώς διακριτό χαρακτήρα. Η φύση των μελετώμενων προβλημάτων μπορεί πολλές φορές να διαπερνά τις διάφορες χωρικές κλίμακες (Berkes 2002, Gunderson και Holling 2002, Zurek και Henrichs 2007, Stratigea και Giaoutzi 2012a) και να απαιτεί τον κάθετο συντονισμό μεταξύ διαφορετικών ιεραρχικά φορέων λήψης απόφασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα, για τα οποία απαιτείται αλληλεπίδραση και ώσμωση μεταξύ διαφορετικών ιεραρχικών επιπέδων λήψης απόφασης και χάραξης πολιτικής. Από την άλλη, ο συντονισμός μεταξύ φορέων διοίκησης και ομάδων ενδιαφερόντων αντανακλά την αντίληψη ότι η επιτυχής έκβαση του σχεδιασμού σήμερα δεν εναπόκειται στην αρμοδιότητα μιας δημόσιας αρχής, αλλά απαιτεί τη συνέργεια δημόσιων φορέων και ενός φάσματος ομάδων ενδιαφερόντων, οι οποίες συμμετέχουν στη διαμόρφωση πολιτικής και μπορούν να επηρεάσουν τις τελικές αποφάσεις.

3.1.3. Χωρική κλίμακα αναφοράς και συμμετοχή

Η χωρική κλίμακα αναφοράς του σχεδιασμού παίζει καθοριστικό ρόλο στην προσέλκυση του ενδιαφέροντος του κοινού και στην ανταπόκρισή του για *συμμετοχή* στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στον σχεδιασμό. Η αντίληψη του *χώρου* και του *τόπου*, όπως αυτοί ορίστηκαν στην προηγούμενη ενότητα, αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τον προσδιορισμό του «ποιος ενδιαφέρεται» για τις σχεδιαζόμενες παρεμβάσεις στον *χώρο* ή τον *τόπο*, «πόσο ενδιαφέρεται» και «για ποιόν λόγο». Διάφοροι ερευνητές επισημαίνουν ότι όσο πιο άμεση είναι η σχέση του εξεταζόμενου προβλήματος με τους ενδιαφερόμενους –αποδέκτες της σχεδιαστικής παρέμβασης– τόσο μεγαλύτερο αναμένεται να είναι το ενδιαφέρον για συμμετοχή ή έκφραση των απόψεών τους στο πλαίσιο της συμμετοχικής προσέγγισης του σχεδιασμού (Carver 2001).

Η παραπάνω διατύπωση επισημαίνει ουσιαστικά τη σχέση της *χωρικής κλίμακας* του σχεδιαστικού προβλήματος με την *επιθυμία για συμμετοχή* στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τη σημασία του τοπικού επιπέδου. Η σχέση αυτή συνδέεται στενά τόσο με την αντίληψη και την εμπειρική γνώση που διαθέτει το κοινό για τα εξεταζόμενα προβλήματα του σχεδιασμού και τη δυνατότητα συνεισφοράς του όσο και με την επιθυμία του να συμμετέχει στη διαμόρφωση των λύσεων που αντιλαμβάνεται ότι θα έχουν άμεσο αντίκτυπο στις καθημερινές δραστηριότητες και την ποιότητα της ζωής του. Στο πλαίσιο αυτό, προβλήματα που αναφέρονται στην τοπική κλίμακα κινητοποιούν το ενδιαφέρον για συμμετοχή (Tewdwr-Jones και Thomas 1998), ενώ όσο η χωρική κλίμακα μεγαλώνει (σχεδιαστικά προβλήματα που ξεφεύγουν από την τοπική και περνούν π.χ. στην περιφερειακή ή την εθνική κλίμακα), το πλήθος των ενδιαφερομένων που επιζητούν να συμμετάσχουν στη λήψη αποφάσεων μειώνεται (Kingston και άλλοι 2000). Αυτό μάλιστα ισχύει ακόμα και για ζητήματα που έχουν από τη φύση τους ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως π.χ. η ανεύρεση τόπου απόθεσης πυρηνικών αποβλήτων. Ακόμη και σε τέτοιες διαδικασίες το ενδιαφέρον και η επιθυμία συμμετοχής παραμένουν χαμηλά, στοιχείο το οποίο μεταβάλλεται άρδην μόλις το πρόβλημα λάβει τοπικό χαρακτήρα, με την *επιλογή* δηλαδή συγκεκριμένου τόπου χωροθέτησης (Sjöberg και Drottz-Sjöberg 2001).

Η τοπική διάσταση μιας συγκεκριμένης επιλογής ενεργοποιεί το ενδιαφέρον για συμμετοχή και όσο πιο «αμφισβητούμενο» είναι το σχεδιαστικό πρόβλημα τόσο πιο έντονο είναι αυτό το ενδιαφέρον ή ακόμη και οι αντιδράσεις, που μπορεί να υποκινούνται επίσης από την αρχή NIMBY (Not In My Back Yard), όπως στο παράδειγμα της χωροθέτησης εγκαταστάσεων απόθεσης πυρηνικών αποβλήτων ή χώρου υγειονομικής ταφής υπολειμμάτων (ΧΥΤΥ). Αυτό καταδεινύει την επιτακτική ανάγκη για προσπάθεια, από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές, εμπλοκής των τοπικών κοινωνιών ακόμη και σε ζητήματα που αποτελούν αποφάσεις ανώτερων σχεδιαστικών επιπέδων, η υλοποίηση των οποίων λαμβάνει εν τέλει τοπικό χαρακτήρα (π.χ. χωροθέτηση ενός ΧΥΤΥ, μιας ενεργειακής υποδομής ή ενός αεροδρομίου εθνικού ενδιαφέροντος). Ο λόγος για αυτό έγκειται στις σημαντικές αντιδράσεις που μπορεί να εγερθούν σε τοπικό επίπεδο από τέτοιες αποφάσεις, οι οποίες ενδέχεται να παρεμποδίσουν, να καθυστερήσουν την υλοποίηση ή ακόμη και να ακυρώσουν στην πράξη τις αποφάσεις του σχεδιασμού σε ανώτερο επίπεδο, ενώ πολλές φορές δημιουργούν πολεμικό κλίμα μεταξύ των τοπικών κοινωνιών και των κέντρων λήψης αποφάσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τελευταίου αποτελεί η απόφαση χωροθέτησης μονάδας διαχείρισης απορριμμάτων στην Κερατέα Αττικής την περίοδο 2010-2011.

Η εμπλοκή των πολιτών στη διαδικασία λήψης απόφασης σε *τοπικό επίπεδο* αποτελεί ισχυρό όπλο για:

- τους *σχεδιαστές*, καθώς οδηγεί σε αύξηση της διαθέσιμης γνώσης, κατανόηση των αξιών και των προτεραιοτήτων των τοπικών κοινωνιών κ.λπ., και έτσι σε αποτελεσματικότερη διαχείριση των χωρικών προβλημάτων στην κλίμακα αυτή,
- τα *κέντρα λήψης αποφάσεων*, καθώς προωθεί πλουραλιστικότερες προσεγγίσεις στην επίλυση των προβλημάτων, μέσα από τη σύνθεση των διαφορετικών οπτικών των κοινωνικών ομάδων, με αποτέλεσμα την καλύτερη *εφαρμογή* των πολιτικών στο επίπεδο αυτό και τη διαχείριση των *συγκρούσεων* μεταξύ των διαφορετικών ομάδων ενδιαφερόντων της κοινωνίας,
- τους *πολίτες*, καθώς ενισχύει τη δυνατότητα *παρέμβασής* τους σε θέματα που τους αφορούν άμεσα, αυξάνοντας την *ευαισθητοποίησή* τους στις σύγχρονες προκλήσεις που έχουν αντίκτυπο στο τοπικό επίπεδο (κοινωνικές, περιβαλλοντικές κ.λπ.), ενισχύοντας την ανάληψη ευθύνης για την επίλυσή τους μέσα από τη συμμετοχή στην εξεύρεση λύσεων και συμβάλλοντας στη δημιουργία *ενεργών πολιτών*. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς αλλαγές στα πρότυπα ατομικής συμπεριφοράς μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά στην επίλυση πολλών τοπικών προβλημάτων (π.χ. διαχείριση και εξοικονόμηση ενέργειας, διαχείριση απορριμμάτων, μείωση κυκλοφοριακής συμφόρησης, μείωση ρύπανσης σε τοπικό επίπεδο), συμβάλλοντας στην καλύτερη ποιότητα ζωής των πολιτών σε τοπικό επίπεδο.

3.1.4. Κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο και συμμετοχή

Σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση της ανταπόκρισης του κοινού στα διάφορα σχεδιαστικά προβλήματα και την ενίσχυση της συμμετοχής του, όπως επισημαίνεται από διάφορους ερευνητές, αποτελεί το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο στο οποίο υλοποιείται ο συμμετοχικός σχεδιασμός. Η αντίληψη και η στάση

διαφορετικών ομάδων της κοινωνίας απέναντι στα προβλήματα του σχεδιασμού διαφέρει, με τους κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες να επηρεάζουν σημαντικά τη διαμόρφωση ομάδων πληθυσμού με διαφορετικές θεωρήσεις, οράματα, θέσεις, στάση, αντίληψη συμμετοχής κ.λπ. απέναντι στα διάφορα προβλήματα του σχεδιασμού (Dake 1991, Slovic και Peters 1998). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αξιοποίηση της πυρηνικής ενέργειας για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών, με κάποιες ομάδες να αξιολογούν θετικά μια τέτοια προοπτική για την αποτελεσματικότερη και οικονομικότερη παραγωγή ενέργειας, και άλλες αρνητικά, προτάσσοντας τις περιβαλλοντικές, κοινωνικές, οικονομικές και λοιπές επιπτώσεις που μπορεί να υπάρξουν στην περίπτωση πυρηνικού ατυχήματος. Το παράδειγμα αυτό επισημαίνει τη διαφορετική οπτική / ενδιαφέροντα διαφορετικών ομάδων της κοινωνίας, σημαντική παράμετρο διαμόρφωσης των οποίων αποτελεί ο κοινωνικός και πολιτιστικός παράγοντας. Η άποψη αυτή επισημαίνεται από τον Douglas (1992), ο οποίος ισχυρίζεται ότι ο κοινωνικός και πολιτισμικός παράγοντας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και εν πολλοίς επηρεάζει, μεταξύ άλλων, τη θέση των διαφόρων ομάδων απέναντι στην έννοια της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, ομαδοποιεί τις διαφορετικές συμπεριφορές στις ακόλουθες γενικές ομάδες (Douglas 1992), οι οποίες συχνά μπορεί να συγκρούονται στη θεώρηση των λύσεων των σχεδιαστικών προβλημάτων:

- *Ομάδα 1–Οπαδοί της αγοράς ως ρυθμιστικού παράγοντα (Individualists/Entrepreneurs)*: Στην ομάδα αυτή εντάσσονται άτομα ή επιχειρηματίες οι οποίοι θεωρούν τη συμμετοχή ως ένα στοιχείο περιορισμού στην ελευθερία τους για τη λήψη μιας απόφασης, ενστερνιζόμενοι την άποψη ότι ρυθμιστικός παράγων των αποφάσεων είναι η αγορά, επομένως δεν υπάρχει ανάγκη για άλλου είδους διαδικασίες ελέγχου στις όποιες αποφάσεις καλούνται να πάρουν.
- *Ομάδα 2–Οπαδοί της ιεραρχικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων (Hierarchists)*: Εδώ εντάσσονται άτομα τα οποία αναγνωρίζουν κάποια ιεραρχία στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και θεωρούν ότι οι όποιες αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται από τους ειδικούς, υιοθετώντας έτσι μια μάλλον αρνητική θέση στη συμμετοχή μη ειδικών στον σχεδιασμό.
- *Ομάδα 3–Μοιρολάτρες (Fatalists)*: Αντιλαμβάνονται με λίγο πολύ «μοιραίο» τρόπο τις εξελίξεις, θεωρώντας ότι η δυνατότητα παρέμβασης των διαφόρων ομάδων είναι εξαιρετικά περιορισμένη, και έτσι αποδέχονται μοιρολατρικά κάθε είδους απόφαση που λαμβάνεται στο πλαίσιο μιας διαδικασίας σχεδιασμού. Η συγκεκριμένη θεώρηση αποθαρρύνει στην πραγματικότητα τις ομάδες αυτές να εμπλακούν σε συμμετοχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, αφού εκ των προτέρων έχουν αποδεχτεί ότι κάποιοι άλλοι –οι ισχυρότερες ομάδες, που έχουν πρόσβαση στις διαδικασίες και τα κέντρα λήψης αποφάσεων– θα πάρουν αποφάσεις για αυτούς, ενώ ο δικός τους ρόλος περιορίζεται απλώς στο να τις αποδεχτούν.
- *Ομάδα 4–Οπαδοί της ισότητας ευκαιριών (Egalitarians)*: Η ομάδα αυτή αποτελείται κυρίως από οπαδούς της ισότητας των ευκαιριών των διαφόρων ομάδων στη συμμετοχή στη διαδικασία σχεδιασμού, με στόχο το κοινωνικό όφελος, την περιβαλλοντική προστασία κ.ά. Θεωρούν τη συμμετοχή εργαλείο για την επίτευξη των παραπάνω επιδιώξεων και είναι υπέρ της αξιοποίησής της ως *ευκαιρίας* για την ανακατανομή της δύναμης και της επιρροής των διαφόρων ομάδων στο πλαίσιο μιας διαδικασίας λήψης απόφασης.

Παρά τη χρησιμότητα της παραπάνω τυπολόγησης, είναι σαφές ότι τα άτομα που θεωρητικά εντάσσονται στις παραπάνω ομάδες δεν είναι απαραίτητο να υιοθετούν τις συγκεκριμένες απόψεις σε όλα τα προβλήματα. Έτσι, όπως υποστηρίζεται και από τον Dake (1991), μπορεί κάποιες φορές να λειτουργούν με βάση τα χαρακτηριστικά μιας ομάδας και άλλοτε με βάση τα χαρακτηριστικά μιας άλλης, ανάλογα με το σχεδιαστικό πρόβλημα που τίθεται. Επίσης, στο πλαίσιο συγκεκριμένων σχεδιαστικών προβλημάτων μπορεί να γίνονται διαφορετικές από την παραπάνω ομαδοποιήσεις. Αυτό συνεπάγεται ότι η ομαδοποίηση μπορεί, ανάλογα με το είδος του προβλήματος, να ποικίλλει, καθώς ποικίλλει επίσης από άτομο σε άτομο και από ομάδα σε ομάδα η αντίληψη του υπό μελέτη σχεδιαστικού προβλήματος και το ενδιαφέρον για συμμετοχή, λόγω των διαφορετικών κοινωνικών και πολιτισμικών αντανακλαστικών τους.

Παρά την *ασάφεια* που ενυπάρχει στις διάφορες ομαδοποιήσεις ατόμων ή ομάδων, μια καλύτερη κατανόηση της ατομικής συμπεριφοράς αλλά και της συμπεριφοράς των ομάδων απέναντι στα προβλήματα του σχεδιασμού είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για τη διεύρυνση της συμμετοχής, αλλά και την καλύτερη αντίληψη των διαφορετικών οπτικών που αντιπροσωπεύουν και, ως εκ τούτου, την αποτελεσματικότερη διαχείριση των συγκρούσεων στο πλαίσιο των συμμετοχικών προσεγγίσεων του σχεδιασμού.

3.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του σχεδιασμού

Τα τρία βασικά συστατικά της διαδικασίας σχεδιασμού είναι (Khakee 1998):

- Η διαδικασία *εμβάθυνσης* (Learning process).
- Η διαδικασία *αξιολόγησης* (Evaluation process).
- Η διαδικασία *δράσης / εφαρμογής* (Action process).

Η σχέση ανάμεσα στα τρία αυτά συστατικά της διαδικασίας σχεδιασμού ποικίλλει στις διάφορες προσεγγίσεις. Ενδεικτικά διακρίνονται οι παρακάτω θεωρητικές προσεγγίσεις, που αντανακλούν τις σχετικές διαφοροποιήσεις (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011):

- Ορθολογικός - συνοπτικός σχεδιασμός (Rational comprehensive planning).
- Αυξητικός σχεδιασμός (Incremental planning).
- Συνηγορικός σχεδιασμός (Advocacy planning).
- Σχεδιασμός προσανατολισμένος στην εφαρμογή (Implementation oriented planning).
- Στρατηγικός σχεδιασμός (Strategic planning).
- Αναδραστικός σχεδιασμός (Transactive planning).
- Διαπραγματευτικός σχεδιασμός (Negotiative planning).
- Επικοινωνιακός σχεδιασμός (Communicative planning).
- Συμμετοχικός σχεδιασμός (Participatory planning).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά τα κύρια χαρακτηριστικά των θεωρητικών αυτών προσεγγίσεων.

Ορθολογικός - συνοπτικός σχεδιασμός (Rational comprehensive planning)

Η προσέγγιση αυτή θεωρεί τη διαδικασία σχεδιασμού ως μια *ιεραρχημένη διαδικασία διαδοχικών βημάτων*, όπου κάθε βήμα εξυπηρετεί συγκεκριμένο σκοπό. Βασίζεται στον επιχειρησιακό *ορθολογισμό*, όπου τα κέντρα λήψης αποφάσεων αποφασίζουν τους στόχους και αναζητούν λύσεις από τους σχεδιαστές και άλλους ειδήμονες σχετικά με τα μέτρα που απαιτούνται για την υλοποίησή τους. Ο ρόλος των σχεδιαστών στο πλαίσιο αυτό έγκειται στη διατύπωση εναλλακτικών λύσεων υλοποίησης των στόχων που έχουν τεθεί (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011).

Ο ορθολογικός σχεδιασμός εξελίσσεται μέσα από τα ακόλουθα στάδια (Lee 1973):

- Περιγραφή του προβλήματος και καθορισμός στόχων από τα κέντρα λήψης αποφάσεων.
- Αναζήτηση/διατύπωση εναλλακτικών λύσεων από τους σχεδιαστές, σε συνεργασία με ειδικούς.
- Αξιολόγηση και επιλογή της βέλτιστης εναλλακτικής λύσης.
- Εφαρμογή της επιλεγείσας εναλλακτικής και παρακολούθηση της πορείας υλοποίησής της (Khakee 1998).

Αυξητικός σχεδιασμός (Incremental planning)

Η προσέγγιση αυτή επισημαίνει τον ρόλο του *πολιτικού παράγοντα* στη διαδικασία του σχεδιασμού, ο οποίος προσδιορίζει τόσο τον αριθμό των εναλλακτικών λύσεων που δομούνται στα πλαίσια της διαδικασίας σχεδιασμού όσο και το είδος τους (Lindblom 1979). Τονίζεται δηλαδή ιδιαίτερα ο ρόλος της *αποδοχής* και της *συναίνεσης* από τα κέντρα λήψης αποφάσεων των προς αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011).

Στην προσέγγιση αυτή η αξιολόγηση δεν είναι μια αυτόνομη στο σύνολό της διαδικασία, αλλά μια διαδικασία διαδοχικών βημάτων, η οποία οδηγεί σε μικρές σταδιακές μεταβολές ενός σχεδίου ή μιας πολιτικής (incremental changes). Η αποτελεσματικότητα ενός σχεδίου δεν αξιολογείται με βάση τον στόχο, αλλά αποτελεί *πολιτική επιλογή* των κέντρων λήψης αποφάσεων, η οποία στηρίζεται στον βαθμό αποδοχής των προτεινόμενων λύσεων από όλους τους εμπλεκόμενους συντελεστές στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η αξιολόγηση περιορίζεται στην εξέταση μιας σειράς *πολιτικά αποδεκτών* εναλλακτικών λύσεων, γεγονός

που συνεπάγεται ότι υπάρχει πιθανότητα να αποκλειστούν σημαντικές εναλλακτικές λύσεις, όταν αυτές δεν διασφαλίζουν την πολιτική αποδοχή. Έτσι, η αξιολόγηση παραμένει μια διαδικασία διαδοχικής σύγκρισης εναλλακτικών λύσεων, οι οποίες επιλέγονται στη βάση του πολιτικού οφέλους (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011).

Συνηγορικός σχεδιασμός (Advocacy planning)

Ο συνηγορικός σχεδιασμός προέκυψε από την ανάγκη να εκφραστούν οι απόψεις των λιγότερο προνομιούχων ομάδων στη διαδικασία του σχεδιασμού και να ληφθούν αποφάσεις οι οποίες να συμβάλλουν στην εξυπηρέτηση των αναγκών και των εν λόγω ομάδων. Στόχος του συνηγορικού σχεδιασμού είναι κατ' αρχάς ο εντοπισμός των ομάδων αυτών και η διασφάλιση της δυνατότητας έκφρασής τους μέσα από τη διαδικασία του σχεδιασμού (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011).

Η προσέγγιση αυτή καταρρίπτει τον μύθο του λεγόμενου «μοναδικού δημόσιου συμφέροντος» και επιχειρεί να εκφράσει τα διαφορετικά συμφέροντα και αξίες μέσα από διαφορετικές εναλλακτικές λύσεις. Μια σημαντική δυσκολία στο πλαίσιο αυτό αποτελεί ο συγκερασμός των διαφορετικών εναλλακτικών λύσεων προς όφελος όλων των εμπλεκόμενων ομάδων.

Η κριτική που έχει ασκηθεί στον συνηγορικό σχεδιασμό αφορά την αποτυχία του να εκπληρώσει τους στόχους του και να άρει την απομόνωση των μη ισχυρών κοινωνικά ομάδων. Αντιθέτως, λειτούργησε ως τρόπος άμβλυνσης των αντιθέσεων χωρίς ουσιαστική αντιμετώπιση των προβλημάτων (Αραβαντινός 1997) και διασφάλιση της ίσης δυνατότητας συμμετοχής των μειονεκτικών ομάδων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Σχεδιασμός προσανατολισμένος στην εφαρμογή (Implementation oriented planning)

Στην προσέγγιση αυτή του σχεδιασμού δίνεται έμφαση στο στάδιο της υλοποίησης του σχεδίου, όπου παρουσιάζεται η αλληλεπίδραση μεταξύ στόχων και μέτρων πολιτικής από τη μια πλευρά και υλοποίησής τους από την άλλη. Η αλληλεπίδραση αυτή εξαρτάται από την κουλτούρα της οργανωτικής δομής, τον επαγγελματισμό και τη σχέση μεταξύ των εμπλεκόμενων ομάδων και των ενδιαφερόντων τους. Συνεπάγεται επίσης ένα διαρκές ενδιαφέρον προς την επαναδιατύπωση των στόχων και την αναθεώρηση του περιεχομένου του σχεδίου ή των πολιτικών υλοποίησής του (διαδικασία ανάδρασης).

Ο ρόλος της πολιτικής στο στάδιο της αξιολόγησης είναι, στην προσέγγιση αυτή, ιδιαίτερα σημαντικός. Η τεχνική ανάλυση έχει δευτερεύουσα σημασία σε σχέση με τις πολιτικές επιλογές. Η αξιολόγηση οδηγεί στη λήψη μιας πολιτικής απόφασης, παρά την προσπάθεια όλων των εμπλεκόμενων μερών να διασφαλίσουν μια αντικειμενική διαδικασία αξιολόγησης (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011).

Η αξιολόγηση στην προσέγγιση αυτή αφορά:

- Αξιολόγηση *εκ των προτέρων* (ex ante): εδώ είναι σημαντικό να εξεταστεί ο τρόπος που οι σχεδιαστές του χώρου και / ή τα κέντρα λήψης αποφάσεων χρησιμοποιούν τις διαπραγματεύσεις με τους υπόλοιπους συντελεστές που εμπλέκονται στο πρόβλημα προκειμένου να διασφαλίσουν την υλοποίηση ενός σχεδίου ή μιας πολιτικής.
- Αξιολόγηση *εκ των υστέρων* (ex post): ακολουθεί την εφαρμογή ενός σχεδίου, με στόχο να καταγράψει τον βαθμό στον οποίο το συγκεκριμένο σχέδιο έχει υλοποιηθεί, καθώς επίσης τους παράγοντες που λειτουργούν θετικά και αρνητικά στην υλοποίησή του.

Στρατηγικός σχεδιασμός (Strategic planning)

Ο στρατηγικός σχεδιασμός δομεί μελλοντικές εικόνες λαμβάνοντας υπόψη τις προβολές και τις προβλέψεις των υπό εξέταση προβλημάτων και τη δράση εξωτερικών κυρίαρχων παραγόντων (driving forces). Ωστόσο, εξαιτίας της αδυναμίας των προβολών και των προβλέψεων να προσεγγίσουν με ακρίβεια το μέλλον, οι εικόνες του μέλλοντος χαρακτηρίζονται από αβεβαιότητα. Για την αντιμετώπισή της δομούνται εναλλακτικά σενάρια, τα οποία δεν συνιστούν λύσεις των προβλημάτων, αλλά «πακέτα δέσμευσης για μελλοντική δράση» (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011). Τα πακέτα αυτά αναπροσαρμόζονται όταν συμβαίνουν σημαντικές αλλαγές ή απρόβλεπτα γεγονότα (Khakee 1998).

Συναλλακτικός σχεδιασμός (Transactive planning)

Ο συναλλακτικός σχεδιασμός αναπτύχθηκε στο τέλος της δεκαετίας του '70 από τον Αμερικανό John Friedman και δίνει έμφαση στον σχεδιασμό σε τοπικό επίπεδο, όπου υπάρχουν πολλές ευκαιρίες για

αλληλεπίδραση μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων ομάδων. Έτσι, ο σχεδιασμός, εκτός από διαδικασία επίλυσης ενός παρόντος ή μελλοντικού προβλήματος, γίνεται ταυτόχρονα πλατφόρμα συνεργασίας, αλληλεπίδρασης, ανταλλαγής απόψεων και ιδεών και αναζήτησης κοινών ενδιαφερόντων μεταξύ των συμμετεχόντων. Μια τέτοια διαδικασία αμοιβαίας μάθησης μεταξύ σχεδιαστών και κοινού (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011) λειτουργεί με διττό τρόπο, αφενός διευρύνοντας τη γνώση του κοινού στα ζητήματα που απασχολούν τον σχεδιασμό (Καμχής 2007) και αφετέρου τροφοδοτώντας τον με εμπειρική πληροφορία και γνώση που προέρχεται από τους συμμετέχοντες.

Η προσέγγιση αυτή προέκυψε από την ανάγκη βελτίωσης της επικοινωνίας ανάμεσα στους επαγγελματίες σχεδιαστές και το κοινό. Ένα από τα κύρια εμπόδια αυτής της επικοινωνίας αποτελεί η διαφορετική προσέγγιση στην κατανόηση των προβλημάτων, καθώς οι επαγγελματίες σχεδιαστές του χώρου αντιλαμβάνονται τα προβλήματα και σχεδιάζουν τις λύσεις τους μέσα από την εξειδικευμένη επιστημονική τους γνώση και τις διαθέσιμες μεθόδους και τεχνικές, ενώ το κοινό μέσα από την εμπειρική γνώση που διαθέτει (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011).

Διαπραγματευτικός σχεδιασμός (Negotiative planning)

Στο τέλος της δεκαετίας του ’70 αναπτύχθηκε η προσέγγιση του διαπραγματευτικού σχεδιασμού. Αφορμή αποτέλεσε η εμπέδωση της αντίληψης ότι οι διαδικασίες λήψης μιας απόφασης είναι στενά συνυφασμένες τόσο με τα κέντρα λήψης αποφάσεων, που αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος, όσο και με τους παράγοντες - συντελεστές της αγοράς, που αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων.

Χωρίς να έχει σαφή ορισμό, ο διαπραγματευτικός σχεδιασμός γίνεται αντιληπτός ως η διαπραγμάτευση μεταξύ δημόσιων φορέων και των συντελεστών της αγοράς, απουσία του κοινού, με σκοπό τη συμφωνία σε έναν συγκεκριμένο στόχο, αναπτυξιακό έργο κ.λπ. Τα κύρια χαρακτηριστικά της προσέγγισης αυτής είναι (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011):

- η αλληλεπίδραση μεταξύ των διαπραγματευομένων μερών και
- η αναπροσαρμογή της δράσης κάθε διαπραγματευόμενου μέρους έτσι ώστε να επιτύχει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Επικοινωνιακός ή συμμετοχικός σχεδιασμός (Communicative or participatory planning)

Ο στόχος της συμμετοχικής προσέγγισης του σχεδιασμού είναι η χάραξη πολιτικής μέσα από την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων, των σχεδιαστών και των αποδεκτών του σχεδιασμού, δηλαδή της κοινωνίας και των πολιτών της, με σκοπό την όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτική, για το συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο, καταγραφή των στόχων του σχεδιασμού, ενσωματώνοντας αντιλήψεις και απόψεις του κοινού. Αποσκοπεί επίσης στην άμβλυνση τυχόν αντιθέσεων και συγκρούσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών μέσα από την καλύτερη κατανόηση των διαφορετικών απόψεων. Πρόκειται λοιπόν για μια πλουραλιστική διαδικασία λήψης αποφάσεων, που συνιστά ταυτόχρονα διαδικασία διαρκούς και αμοιβαίας μάθησης όλων των εμπλεκόμενων μερών, κατά την οποία οι συμμετέχοντες αποκτούν γνώση για τον εαυτό τους, για τις μεταξύ τους σχέσεις, τις σχέσεις τους με τα άλλα εμπλεκόμενα μέρη, καθώς και τις αξίες και τις προσδοκίες των υπόλοιπων ομάδων της κοινωνίας (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011).

Στη συνέχεια του κεφαλαίου γίνεται μεγαλύτερη εμβάθυνση στην έννοια του συμμετοχικού σχεδιασμού, η οποία αποτελεί την κυρίαρχη προσέγγιση σχεδιασμού που πραγματεύεται το παρόν εγχειρίδιο.

3.3. Η προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού

Από τη δεκαετία του ’60, οι θεωρίες του σχεδιασμού υφίστανται την επίδραση σημαντικών πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών, γεγονός με καταλυτική επίδραση τόσο στην προσέγγιση *του σχεδιασμού* αυτού καθαυτού όσο και στον *ρόλο του σχεδιαστή* στη διαδικασία του σχεδιασμού (Forester 1988 και 1993, Healey 1992a, 1992b και 1993, Innes 1995, Lauria και Soll 1996, Foley 1997, Tewdwr-Jones και Thomas 1998, Creighton 2005 κ.ά.).

Στο πλαίσιο αυτό, ο σχεδιασμός περνά σε μια περισσότερο *ανθρωποκεντρική προσέγγιση* (Ποζουκίδου 2000), ένα νέο *υπόδειγμα* (Innes 1995), όπου η εμπειρική γνώση των αποδεκτών του σχεδιασμού –της κοινωνίας δηλαδή– αποκτά ιδιαίτερη αξία, αλληλεπιδρά και λειτουργεί συμπληρωματικά με την επιστημονική γνώση των σχεδιαστών του χώρου. Όπως επισημαίνεται και από τον Καμχή (2007), ο

συμμετοχικός σχεδιασμός αποτελεί μια *πλατφόρμα επικοινωνίας στην οποία τοποθετείται σε ισότιμη βάση η επιστημονική γνώση αλλά και κάθε σύστημα κατανόησης της πραγματικότητας*, όπως ηθικές αξίες, πολιτισμικές παραδόσεις, ιστορική διαδρομή κ.ά.

Η προσέγγιση του σχεδιασμού, στο πλαίσιο αυτό, περνά σε μια νέα φάση, στον *συμμετοχικό σχεδιασμό* (Healey 1996, Burby 2003, Innes και Booher 2004), με κύριο χαρακτηριστικό ότι ο σχεδιασμός αποτελεί μια πλατφόρμα επικοινωνίας και διαβούλευσης, μέσω της οποίας επιδιώκεται η αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών ομάδων συμφερόντων που έχουν άμεσο ενδιαφέρον ή συμφέρον στα θέματα του σχεδιασμού. Η νέα αυτή προσέγγιση του σχεδιασμού στηρίζεται στη συνεργασία, την αλληλεπίδραση, τη διαπροσωπική επικοινωνία και τη διαπραγμάτευση μεταξύ των εμπλεκομένων μερών, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί πεδίο διεπιστημονικής συνεργασίας (Ποζουκίδου 2000).

Στο πλαίσιο του *συμμετοχικού σχεδιασμού* οι *ρόλοι* των διαφόρων ομάδων εμπλεκόμενων έχουν ως ακολούθως:

α) Το κοινό ή οι διάφορες ομάδες συμφερόντων (stakeholders) εμπλέκονται στον έναν ή τον άλλον βαθμό στη διαδικασία του σχεδιασμού, επιχειρώντας, στη βάση της δικής τους οπτικής, αντίληψης, εμπειρίας κ.λπ., να επηρεάσουν τη διαδικασία αυτή στα διάφορα στάδιά της. Με την κατάθεση της προσωπικής τους θεώρησης αποκτάται εμπειρική γνώση, η οποία μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων του σχεδιασμού, συνεισφέροντας τόσο στην καλύτερη κατανόηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζονται όσο και στην ιεράρχηση των προτεραιοτήτων που απορρέουν από το εκάστοτε κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, τεχνολογικό κ.λπ. πλαίσιο.

β) Ο σχεδιαστής, από την άλλη πλευρά, ως ο τεχνοκράτης ο οποίος με βάση την επιστημονική του γνώση, τις μεθόδους και τα εργαλεία που χρησιμοποιεί μπορεί να σχεδιάσει τις καλύτερες δυνατές λύσεις για τα προβλήματα της κοινωνίας, αποκτά σταδιακά μια νέα διάσταση, αυτή του διαμεσολαβητή για τη διαχείριση των συγκρούσεων και την επιδίωξη συναίνεσης μεταξύ ευρύτερων στρωμάτων της κοινωνίας (Στρατηγέα 2010), στην προσπάθεια επίτευξης των στόχων του σχεδιασμού. Αποκτά έτσι έναν επιτελικό ρόλο, που συνίσταται στην οργάνωση και τον συντονισμό της επικοινωνίας μεταξύ των εμπλεκομένων στον συμμετοχικό σχεδιασμό και στη διαμεσολάβηση για την άμβλυνση των συγκρούσεων και την καθοδήγηση μιας διαδικασίας αμοιβαίας μάθησης, που λαμβάνει χώρα τόσο μεταξύ του κοινού, των σχεδιαστών και των κέντρων λήψης αποφάσεων όσο και ανάμεσα στις διαφορετικές εμπλεκόμενες ομάδες (τους συμμετέχοντες).

γ) Τέλος, τα κέντρα λήψης αποφάσεων, οι φορείς δηλαδή που έχουν θεσμική υπόσταση και θεσμοθετημένες αρμοδιότητες να λαμβάνουν αποφάσεις και να κατανέμουν τους σχετικούς πόρους, επιχειρούν μέσα από τη διαδικασία του συμμετοχικού σχεδιασμού να συγκεράσουν την εμπειρική γνώση των αποδεκτών του σχεδιασμού (άτομα, κοινωνικές ομάδες, ομάδες συμφερόντων κ.λπ.), την επιστημονική γνώση των σχεδιαστών και τις πολιτικές προτεραιότητες και επιλογές, όπως αυτές έχουν τεθεί από τα ανώτερα επίπεδα σχεδιασμού.

Οι παραπάνω συντελεστές εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης μιας απόφασης, στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού, η οποία στην πράξη οδηγεί σε ένα σχέδιο, πρόγραμμα, πολιτική κ.λπ. που αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος μέσα από την επίλυση του σχεδιαστικού προβλήματος που πραγματεύεται. Το δημόσιο συμφέρον όμως δεν είναι μονοσήμαντα ορισμένη έννοια, αλλά προσδιορίζεται κάθε φορά στη βάση ιδεολογικών, οικονομικών, αναπτυξιακών, οικολογικών και άλλων κριτηρίων (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011, Ευαγγελίδου 2007). Η εμπλοκή του κοινού στη διαδικασία λήψης απόφασης στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού:

- συμβάλλει στον προσδιορισμό του δημόσιου συμφέροντος με πλουραλιστικό τρόπο, αποτυπώνοντας όλες τις διαφορετικές απόψεις - σκοπιές των κοινωνικών ομάδων που επηρεάζονται από το υπό μελέτη πρόβλημα/απόφαση (Ευαγγελίδου 2007),
- προϋποθέτει την αναγνώριση του *συλλογικού*, της κοινής προσπάθειας, ως κοινωνικής αξίας (Ευαγγελίδου 2007),
- επιτρέπει την κατάθεση διαφορετικών οραμάτων και την αποτύπωση της διαφορετικότητας,
- στηρίζεται στη διαφάνεια, στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και στον ανοικτό διάλογο,

- προϋποθέτει τη διάθεση, από τους εμπλεκόμενους, για κάποιας μορφής συμβιβασμό (Arnstein 1969), μέσα από τη διαδικασία διαπραγμάτευσης στο τραπέζι του διαλόγου, έτσι ώστε να παράγονται λύσεις οι οποίες να αποτελούν τη σύνθεση των διαφορετικών απόψεων, ικανοποιώντας στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό όλους τους εμπλεκομένους,
- έχει *εκπαιδευτικό ρόλο*, τόσο σε ατομικό επίπεδο (αυτοέλεγχος ατομικού συμφέροντος) όσο και σε συλλογικό (αλληλοκατανόηση, διαπραγμάτευση, συνεργασία, αμοιβαίες υποχωρήσεις κ.λπ.) για την επιδίωξη κοινών στόχων, συμβάλλοντας έτσι στη διαδικασία ωρίμανσης των πολιτών, την ανάπτυξη αλληλεγγύης και την κοινωνική συνοχή.

Όπως επισημαίνει ο Forester (1989), ο συμμετοχικός σχεδιασμός επιχειρεί, μέσα από τη διαπραγμάτευση μεταξύ των διαφόρων ομάδων, να οδηγήσει σε μια κατάσταση *ισορροπίας*, όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι στη διαδικασία του σχεδιασμού κατανοούν την αμοιβαία αλληλεξάρτησή τους εντός του κοινωνικού και οικονομικού πλαισίου στο οποίο δραστηριοποιούνται και, μέσα από αυτή τη θεώρηση, διαμορφώνουν νέες αντιλήψεις και αξίες. Καθώς οι ομάδες που εμπλέκονται έχουν διαφορετικά και πολλές φορές αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, η συμμετοχική διαδικασία δεν είναι ουδέτερη αλλά ενδεχομένως εμπεριέχει *συγκρούσεις*. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο ο σχεδιαστής που καθοδηγεί τη διαδικασία της συμμετοχής-διαβούλευσης αποκτά τον ρόλο του *ενεργού διαμεσολαβητή* (Forester 1989, Στρατηγέα 2010), ο οποίος απαιτεί ευρύτερη γνώση, επικοινωνιακή ικανότητα και ικανότητα διαχείρισης συγκρούσεων και κρίσεων.

Ένα σημαντικό στοιχείο της προσέγγισης του συμμετοχικού σχεδιασμού είναι η προσπάθεια διασφάλισης κοινωνικής δικαιοσύνης στη λήψη απόφασης και τις τελικές επιλογές, μέσα από τη διασφάλιση, από τον σχεδιαστή, βήματος έκφρασης των απόψεων όλων των κοινωνικών ομάδων. Στο πλαίσιο αυτό, η προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού μπορεί να αποτελέσει επίσης μια διαδικασία ανακατανομής δύναμης μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων (McGuirk 2001), με αποτέλεσμα τον μετασχηματισμό κοινωνικών δομών και σχέσεων και την ισότιμη πρόσβαση όλων των ομάδων σε πόρους (Renn και άλλοι 1993, Kanji και Greenwood 2001). Ταυτόχρονα, ο συμμετοχικός σχεδιασμός –κρινόμενος εκ του αποτελέσματος– αποτελεί *μηχανισμό διασφάλισης κοινωνικής ειρήνης* (Steyaert και Lisoir 2005), καθώς μέσα από τη διαδικασία του μπορεί να διασφαλίσει την εξομάλυνση των συγκρούσεων, τη δημιουργία συναινετικού κλίματος και τη δέσμευση των συμμετεχόντων στο τελικό προϊόν του σχεδιασμού.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω και λαμβάνοντας υπόψη τις επιμέρους οπτικές που εμφανίζονται στη σχετική βιβλιογραφία, ο συμμετοχικός σχεδιασμός μπορεί να θεωρηθεί μια διαδικασία στην οποία:

- προωθείται η αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και των εμπλεκόμενων ομάδων, με στόχο τη λήψη απόφασης και τη χάραξη πολιτικής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της κοινωνίας μέσα από *συναινετικές διαδικασίες*,
- η *αλληλεπίδραση* αυτή γίνεται στη βάση ενός συγκεκριμένου μεθοδολογικού πλαισίου για την εφαρμογή των συμμετοχικών διαδικασιών με συστηματικό και οργανωμένο τρόπο,
- για τον σκοπό αυτό επιστρατεύεται ένα φάσμα *μεθόδων και εργαλείων* συμμετοχής (π.χ. πλατφόρμες επικοινωνίας, μέθοδοι, μοντέλα), τα οποία προσαρμόζονται στις συνθήκες που επικρατούν, για την επίτευξη μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας. Οι μέθοδοι αυτές, εξελισσόμενες, μπορούν να ολοκληρώνονται σε μοντέλα τα οποία χρησιμοποιούνται για την πληροφόρηση των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία και την αύξηση της γνώσης τους για τις διάφορες πτυχές του υπό εξέταση προβλήματος.

Η εφαρμογή της προσέγγισης του συμμετοχικού σχεδιασμού καθοδηγείται σήμερα σε σημαντικό βαθμό και από τις εξελίξεις στα θέματα της χάραξης πολιτικής και τις ακολουθούμενες από τους φορείς διοίκησης πρακτικές, που μπορούν να ιδωθούν υπό το πρίσμα ενός *νέου μοντέλου διακυβέρνησης* (Zwirner και Berger 2008, Pereira και Quintana 2002), το οποίο διαμορφώνεται από τα μέσα της δεκαετίας του ’90 έως σήμερα. Στο νέο αυτό μοντέλο τα ζητήματα της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων μερών για τη χάραξη πολιτικής αποκτούν εξέχουσα σημασία.

Οι Zwirner και Berger (2008), σκιαγραφώντας το πλαίσιο του νέου μοντέλου διακυβέρνησης και τη θέση που έχει η συμμετοχή του κοινού σε αυτό, επισημαίνουν μια σειρά από σημαντικά χαρακτηριστικά του. Το πρώτο είναι η εισαγωγή νέων εργαλείων χάραξης πολιτικής (soft policy instruments), τα οποία

λειτουργούν συμπληρωματικά στους μηχανισμούς εντολής και ελέγχου (command and control) και επιχειρούν να εμπλέξουν το κοινό στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Μέσα από αυτά μπορεί να διασφαλίζεται:

- Η *διάχυση πληροφορίας* προς το κοινό, με στόχο την πληροφόρησή του για κρίσιμα κοινωνικά, περιβαλλοντικά κ.ά. προβλήματα. Ως τέτοια εργαλεία πληροφόρησης μπορούν να θεωρηθούν οι κάθε είδους καμπάνιες, οι συστάσεις πολιτικής, η εκπαίδευση κ.λπ.
- Η προώθηση της *συνεργασίας και της αλληλεπίδρασης* μεταξύ διαφορετικών ομάδων μέσα από εργαλεία που προωθούν τη συνεργασία, π.χ. δικτυώσεις, συνεργασίες ιδιωτικού και δημόσιου τομέα κ.ά.
- Η θέσπιση *νομικών εργαλείων*, όπως νόμοι, διατάγματα κ.ά., που καθιστούν υποχρεωτική τη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για ένα θέμα.
- Η προώθηση *υβριδικών εργαλείων* για τη διευκόλυνση της αλληλεπίδρασης κέντρων λήψης αποφάσεων και ομάδων ενδιαφερόντων, όπως π.χ. πλατφόρμες συνεργασίας.

Σημαντική, στο πλαίσιο αυτό, είναι και η συμβολή της *τεχνολογίας* και ειδικότερα των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) και των εφαρμογών τους (Klein 1999, Stratigea 2012, Papadopoulou και Stratigea 2014), οι οποίες προσφέρουν σήμερα σημαντικά εργαλεία για τη *διαχείριση πληροφορίας* (συλλογή, επεξεργασία, αποθήκευση, ανάκτηση, οπτικοποίηση, διάδοση κ.λπ.), αλλά και τη διευκόλυνση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των διαφόρων ομάδων, μέσα από τη δημιουργία *διαδραστικών χώρων* επικοινωνίας όλων των εμπλεκόμενων μερών (ατόμων, ομάδων ενδιαφερόντων, σχεδιαστών, κέντρων λήψης αποφάσεων κ.λπ.), με στόχο την αλληλεπίδραση στην επιδίωξη κοινών στόχων και οραμάτων.

Δεύτερο σημαντικό στοιχείο του νέου μοντέλου διακυβέρνησης είναι η *οριζόντια ολοκλήρωση* στη χάραξη πολιτικής και η εμπλοκή ομάδων ενδιαφερόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο αυτό. Η ανάπτυξη, εφαρμογή και παρακολούθηση/αναθεώρηση πολιτικών, σχεδίων προγραμμάτων κ.λπ. στηρίζεται σε μια διατομεακή, διεπιστημονική προσέγγιση, με τη συμμετοχή και του κοινού, η οποία χαρακτηρίζεται σήμερα με τον όρο *διακυβέρνηση* (De Roo και Porter 2007) και αξιοποιεί τις σύγχρονες τεχνολογίες επικοινωνίας για την αλληλεπίδραση μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών και την επιδίωξη των στόχων.

Το τρίτο σημαντικό στοιχείο είναι η *κάθετη ολοκλήρωση* και η *συνεργασία* μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων λήψης απόφασης. Είναι σήμερα πλέον σαφές ότι η επιτυχής υλοποίηση των πολιτικών απαιτεί τον συντονισμό όλων των διαφορετικών επιπέδων χάραξης πολιτικής. Η διαπίστωση αυτή υποστηρίζεται από μια σειρά από *επιχειρήματα*, όπως (Stratigea και Giaoutzi 2012a):

- Η αλληλεπίδραση που υφίσταται μεταξύ των επιμέρους διαδικασιών στα διάφορα επίπεδα (Berkes 2002, Gunderson και Holling 2002). Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η κλιματική αλλαγή, η αντιμετώπιση της οποίας, ως παγκόσμιο φαινόμενο, απαιτεί δράσεις σε υψηλότερα ιεραρχικά επίπεδα χάραξης πολιτικής, ενώ ταυτόχρονα, έχοντας τις ρίζες της στα πρότυπα συμπεριφοράς και κατανάλωσης σε χαμηλότερα επίπεδα, απαιτεί επίσης τη χάραξη σχετικών πολιτικών αντιμετώπισής της σε κατώτερα στην ιεραρχία επίπεδα λήψης αποφάσεων.
- Η φύση των μελετώμενων προβλημάτων, που διαπερνούν τις διάφορες χωρικές κλίμακες. Ως παράδειγμα μπορούν να αναφερθούν τα περιβαλλοντικά ζητήματα, τα οποία είναι το ίδιο σημαντικά τόσο σε υπερτοπικό (διεθνές, ευρωπαϊκό, εθνικό) όσο και σε τοπικό επίπεδο (Zurek και Henrichs 2007, Stratigea και Giaoutzi 2012a).
- Ο τύπος των διαφόρων διαδικασιών και το *χωρικό επίπεδο* στο οποίο παρατηρούνται οι επιπτώσεις τους. Κάποιες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, οικολογικές κ.λπ. διαδικασίες μπορούν να παρατηρηθούν ή έχουν αρνητικότερες επιπτώσεις σε κάποιες χωρικές κλίμακες (Millennium Ecosystem Assessment 2007), στοιχείο που συνεπάγεται ότι για να γίνουν αντιληπτές πρέπει να μελετώνται σε αυτά τα επίπεδα.
- Η χάραξη πολιτικής σε ένα υψηλότερο στην ιεραρχία επίπεδο καθορίζει εν πολλοίς το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις σε χαμηλότερα στην ιεραρχία επίπεδα. Η *κάθετη ολοκλήρωση* μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων μπορεί, στο πλαίσιο αυτό, να συμβάλει στην αμφίδρομη ροή πληροφορίας από τα κατώτερα επίπεδα λήψης αποφάσεων

στα υψηλότερα και αντίστροφα, προσφέροντας αμοιβαία οφέλη προς την κατεύθυνση της χάραξης αποτελεσματικότερων πολιτικών για την επίλυση των προβλημάτων της κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα.

- Η επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφόρων επιπέδων χάραξης πολιτικής μπορεί να δημιουργήσει μια *πλατφόρμα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης* ενός ευρύτατου φάσματος επιστημόνων, φορέων λήψης απόφασης στα διαφορετικά επίπεδα, ερευνητών, ομάδων ενδιαφερόντων κ.λπ. (Wollenberg και άλλοι 2000), που συμβάλλει στον εμπλουτισμό της κατανόησης των προβλημάτων, της διαδικασίας χάραξης πολιτικής σε σχέση με αυτά και εν τέλει στην επιτυχία του τελικού αποτελέσματος.

Το στοιχείο της κάθετης ολοκλήρωσης των διαφορετικών επιπέδων χάραξης πολιτικής αποτελεί κρίσιμο παράγοντα στη λήψη αποφάσεων, καθώς διασφαλίζει την *επικοινωνία* και τον *συντονισμό* μεταξύ ιεραρχικά ανώτερων και κατώτερων επιπέδων λήψης απόφασης. Ιδιαίτερα σημαντική είναι επίσης και η έννοια της συμμετοχής του κοινού και των ομάδων ενδιαφερόντων στο πλαίσιο αυτό. Μια τέτοια ολοκλήρωση αποτελεί τελικά ένα πεδίο αλληλεπίδρασης ενός σημαντικά διευρυμένου αριθμού ομάδων ενδιαφερόντων, από όλα τα επίπεδα που εμπλέκονται στη λήψη μιας απόφασης. Ταυτόχρονα συνιστά *εργαλείο* για την αλληλοκατανόηση των προβλημάτων, τον έλεγχο (validation) των επιπτώσεων των αποφάσεων που λαμβάνονται από τα ιεραρχικά ανώτερα κέντρα λήψης αποφάσεων στο τοπικό επίπεδο, αλλά και την παροχή πληροφορίας από τα κατώτερα προς τα ανώτερα, ιεραρχικά, επίπεδα λήψης αποφάσεων, σχετικά με τις ιδιαιτερότητες, τις επιθυμίες, τα οράματα κ.λπ. των τοπικών κοινωνιών. Το προϊόν της ολοκλήρωσης αυτής είναι αποφάσεις των ανώτερων ιεραρχικά επιπέδων που *προσαρμόζονται* με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στις επιδιώξεις των τοπικών κοινωνιών.

Ο ρόλος της συμμετοχής τονίζεται ιδιαίτερα στο πλαίσιο της κάθετης ολοκλήρωσης των διαφορετικών επιπέδων χάραξης πολιτικής, αποτελώντας σημείο κλειδί για τον συντονισμό και την αποτελεσματικότητα των πολιτικών, μέσα από τη διασφάλιση συναίνεσης σε σχέση με τις προωθούμενες πολιτικές στα διάφορα προβλήματα και στα διαφορετικά επίπεδα. Στο πλαίσιο αυτό, η επιτυχής εφαρμογή των συμμετοχικών διαδικασιών στα διαφορετικά επίπεδα αποτελεί θεμέλιο λίθο, ενώ ταυτόχρονα έχει να αντιμετωπίσει σημαντικές προκλήσεις, που αφορούν θέματα οργάνωσης, επιλογής συμμετεχόντων, αποκατάσταση κοινής γλώσσας επικοινωνίας, κόστους, σημαντικά μεγαλύτερου χρόνου που απαιτείται για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών κ.λπ.

Ο ρόλος της χωρικής διακυβέρνησης τονίζεται επίσης από την Ευαγγελίδου (2007), η οποία επισημαίνει ότι, υπό το φως των σύγχρονων εξελίξεων, διανύουμε μια νέα εποχή στη διαχείριση του χώρου και των χωρικών προβλημάτων, στην οποία η συμβολή του χωρικού σχεδιασμού διευρύνεται και αποκτά νέους ρόλους, συνεισφέροντας:

- Στην *ανάπτυξη στρατηγικών* για την προσέλκυση επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα, σε ένα διαρκώς εντεινόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον, αλλά και τη στήριξη της διαφάνειας και τη νομιμοποίηση απέναντι στην κοινωνία της διαδικασίας λήψης τέτοιων αποφάσεων και των επιλογών της, στη βάση των οποίων παράγονται οι σχετικές αποφάσεις και τα αντίστοιχα σχέδια. Έτσι, ο ρόλος του χωρικού σχεδιασμού ως εργαλείου για τη χάραξη δημόσιων πολιτικών αποκτά νέες διαστάσεις.
- Στη δημιουργία *νέων ευκαιριών* ανάπτυξης για τις τοπικές κοινωνίες και την αξιοποίησή τους σε ένα παγκοσμιοποιημένο διεθνές περιβάλλον, με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων (ατόμων, ομάδων συμφερόντων, φορέων τοπικής διοίκησης κ.λπ.).
- Στην *ολοκληρωμένη προσέγγιση* του χωρικού σχεδιασμού, που απαιτεί την ταυτόχρονη θεώρηση κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών μεταβλητών, με έμφαση στα θέματα του περιβάλλοντος, τα οποία δημιουργούν νέα πεδία δράσης και παρέμβασης των πολιτών.

Όπως επισημαίνεται επίσης από τον Βασενχόβεν (2010), η χωρική διακυβέρνηση:

- αποσκοπεί στη διαχείριση των προβλημάτων του χώρου, θεωρώντας αυτόν τόσο ως *χωρικό κεφάλαιο* όσο και ως *κοινωνική κατασκευή,*

- αξιοποιεί ως εργαλείο την ανάπτυξη *σχέσεων και συνεργασιών* (partnerships) μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών παραγόντων (πολιτών, ομάδων συμφερόντων, κέντρων λήψης αποφάσεων κ.λπ.),
- στηρίζεται στη στενή *σχέση αλληλεπίδρασης* μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων στα διαφορετικά επίπεδα, τα οποία θεωρεί *διαχειριστικά δίκτυα*,
- έχει σκοπό την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης και ισόρροπης χωρικής ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα και τη βελτίωση της χωρικής συνοχής.

Για την επίτευξη των παραπάνω, οι συμμετοχικές διαδικασίες φαίνεται να είναι πιο επίκαιρες από ποτέ, στην προσπάθεια δημιουργίας ευρείας κλίμακας συναινέσεων και δέσμευσης όλων των εμπλεκόμενων μερών προς τους επιδιωκόμενους στόχους. Η κατανόηση αυτής της πραγματικότητας σήμερα αποτυπώνεται (Ευαγγελίδου 2007):

- στις εξελίξεις που παρατηρούνται στην έννοια της *συμμετοχής*: από συμμετοχή (κοινωνικές ομάδες) σε διαβούλευση (κοινωνικές ομάδες, παραγωγικοί φορείς, ιδιωτικό κεφάλαιο κ.ά.),
- στις εξελίξεις που παρατηρούνται στην έννοια του *χωρικού σχεδιασμού*: από χωρικός σχεδιασμός σε *ολοκληρωμένη διαχείριση* του χώρου,
- στην ανάδειξη της *συμπληρωματικότητας* του στρατηγικού με τον κανονιστικό σχεδιασμό.

3.3.1. Η συμμετοχική διαδικασία ως διαδικασία ανταλλαγής πληροφορίας

Η συμμετοχική διαδικασία, όπως έχει ήδη αναφερθεί, συνδέεται στενά με μια *διαδικασία αμοιβαίας μάθησης*, που αποτελεί το προϊόν *ροής πληροφορίας* προς δύο κατευθύνσεις και συγκεκριμένα (Διάγραμμα 3-2):

- από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τον σχεδιαστή προς το εμπλεκόμενο κοινό, με στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίησή του στα προβλήματα του σχεδιασμού και
- από το κοινό προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τον σχεδιαστή, με σκοπό τον εμπλουτισμό του περιεχομένου του σχεδιασμού με τις απόψεις, τις αξίες, τα οράματα, τους φόβους κ.λπ. των αποδεκτών του σχεδιασμού, που συνεπάγεται τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας του σχεδιασμού, την προσαρμογή του τελικού προϊόντος του (σχέδια, έργα, πολιτικές κ.λπ.) στα οράματα και τις επιδιώξεις της εκάστοτε κοινωνίας για την οποία αυτός υλοποιείται και την εξ αυτής απορρέουσα δέσμευση των συμμετεχόντων στην επιτυχή εφαρμογή του.

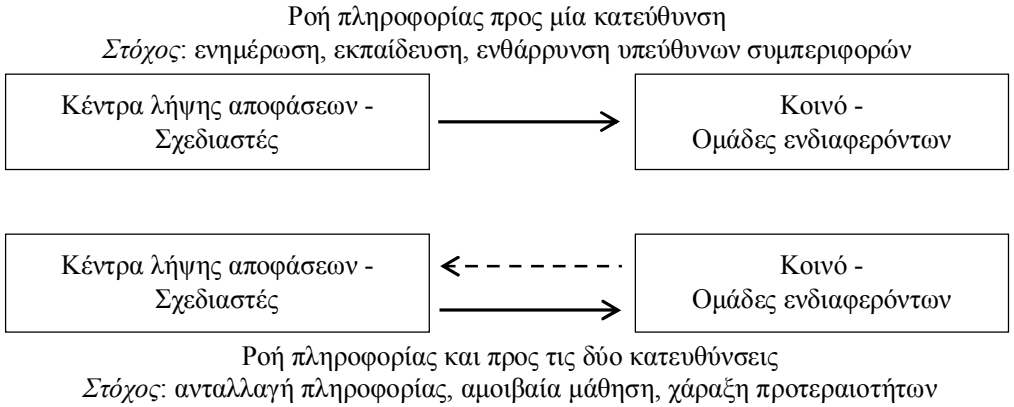

Διάγραμμα 3-2: *Ο συμμετοχικός σχεδιασμός ως ροή (ανταλλαγή) πληροφορίας μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών.*

Η ροή αυτή πληροφορίας γίνεται με συστηματικό και οργανωμένο τρόπο και τη χρήση κατάλληλων μεθόδων και εργαλείων, καθιστώντας, στο πλαίσιο αυτό, τη συμμετοχική διαδικασία μια:

[...] δομημένη διαδικασία διαλόγου / αλληλεπίδρασης μεταξύ των παραπάνω ομάδων, η οποία στηρίζει τη δημοκρατική προσέγγιση και τη διαφάνεια στη διαδικασία λήψης απόφασης.

(Στρατηγέα 2009:2)

Η αλληλεπίδραση αυτή, ανάλογα με τον *στόχο* της, μπορεί να εξειδικευτεί περαιτέρω και να λάβει τις μορφές του Διαγράμματος 3-3, που υποδηλώνουν διαφορετικό βαθμό συμμετοχής του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία και παρέμβασής του στις αποφάσεις του σχεδιασμού (Στρατηγέα 2009):

- Ροή πληροφορίας *προς μια κατεύθυνση*, η οποία αποσκοπεί στη παροχή πληροφορίας με σκοπό την ενημέρωση, εκπαίδευση, ευαισθητοποίηση, ενθάρρυνση υπεύθυνων συμπεριφορών, κ.λπ.
- Ροή πληροφορίας και *προς τις δύο κατευθύνσεις* με στόχο τη συμβολή του κοινού στη χάραξη προτεραιοτήτων – το κοινό ως *σύμβουλος* (συμβουλευτικότητα).
- Ροή πληροφορίας και *προς τις δύο κατευθύνσεις* με στόχο την ενεργό συμμετοχή του κοινού – το κοινό ως *(συμ)μέτοχος* στη διαδικασία.

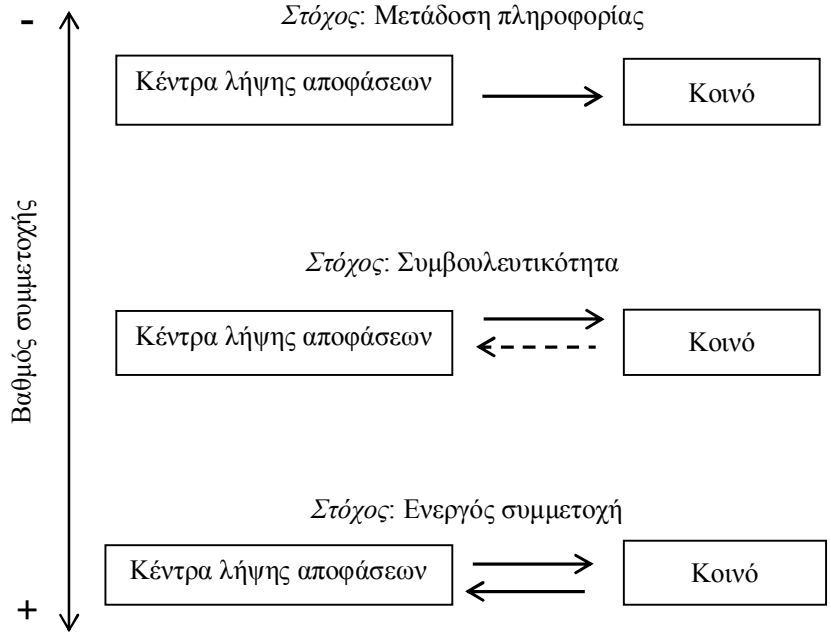

Διάγραμμα 3-3: *Στόχος και βαθμός εμπλοκής των συμμετεχόντων στον συμμετοχικό σχεδιασμό***.**
Πηγή: Στρατηγέα (2009).

Ο Renn και άλλοι (1993) διακρίνουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις στη συμμετοχική διαδικασία, ανάλογα με το είδος των συμμετεχόντων:

- Η πρώτη προσέγγιση εμπλέκει το κοινό, τους πολίτες δηλαδή, σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος που απασχολούν την κοινωνία. Η προσέγγιση γνωρίζει σήμερα σημαντικές εφαρμογές σε τοπικό επίπεδο, όπου η συλλογή πληροφορίας από το κοινό (crowdsourcing) αποτελεί χρήσιμο εργαλείο σε προβλήματα σχεδιασμού (Haklay 2013, Papadopoulou και Giaoutzi 2014, Papadopoulou και Stratigea 2014).
- Η δεύτερη προσέγγιση εμπλέκει διάφορες ομάδες συμφερόντων, τους ειδικούς-επιστήμονες (experts), τους αποφασίζοντες (decision makers) και τα κέντρα χάραξης πολιτικής (policy makers), στη βάση του ότι:
  - επηρεάζονται τα συμφέροντα/ενδιαφέροντά τους από την απόφαση – *ομάδες συμφερόντων* (stakeholders),

- κατέχουν εξειδικευμένη γνώση στο υπό εξέταση ζήτημα – *ειδικοί, επιστήμονες* κ.ά.,
- έχουν λόγο στη λήψη/εφαρμογή της απόφασης – *αποφασίζοντες*,
- έχουν λόγο στη χάραξη πολιτικής, μέσα από τον καθορισμό του θεσμικού πλαισίου – *κέντρα χάραξης πολιτικής*.

Ως ομάδες συμφερόντων (stakeholders) νοούνται ομάδες ή εκπρόσωποι τομέων δραστηριότητας των οποίων τα συμφέροντα/ενδιαφέροντα επηρεάζονται από τις αποφάσεις του σχεδιασμού (Renn και άλλοι 1993).

Η *πρώτη προσέγγιση* είναι περισσότερο κατάλληλη για προβλήματα που αναφέρονται στο τοπικό επίπεδο, όπου η εμπειρική γνώση του κοινού μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στη διεύρυνση της γνωστικής βάσης του σχεδιασμού και τη χάραξη προτεραιοτήτων που αποτυπώνουν τα οράματα, τις αξίες κ.λπ. των τοπικών κοινωνιών.

Η *δεύτερη προσέγγιση* μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορα προβλήματα και σε διάφορες χωρικές κλίμακες (από την τοπική έως την υπερτοπική) και επιλέγεται κυρίως για την αντιμετώπιση προβλημάτων που απαιτούν εξειδικευμένη πληροφορία.

3.3.2. Πλεονεκτήματα συμμετοχικού σχεδιασμού

Η εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού παρουσιάζει αρκετά πλεονεκτήματα έναντι των υπολοίπων θεωρητικών προσεγγίσεων του σχεδιασμού (O' Riordan και άλλοι 1999), αλλά και δυσκολίες που στερούν από αυτή μέρος της αποτελεσματικότητάς της. Ακολούθως, παρουσιάζονται τα σημεία στα οποία ο συμμετοχικός σχεδιασμός πλεονεκτεί.

Σύμφωνα με τους Bouzit και Loubier (2004a και 2004b), ορισμένα σημαντικά πλεονεκτήματα του συμμετοχικού σχεδιασμού είναι τα παρακάτω:

- Αποτελεί, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μια *διαδικασία αμοιβαίας μάθησης* μεταξύ όλων των εμπλεκομένων (κοινού, σχεδιαστών, κέντρων λήψης αποφάσεων, ομάδων συμφερόντων κ.λπ.).
- Συμβάλλει στην απόκτηση εμπειρικής πληροφορίας και στη διερεύνηση των κύριων αβεβαιοτήτων για το μέλλον. Η πληροφορία που συλλέγεται και η αλληλεπίδραση μεταξύ των εμπλεκομένων μπορεί να οδηγήσει σε νέες προοπτικές επίλυσης των προβλημάτων, συμβάλλοντας στη δημιουργία *καινοτόμων λύσεων*.
- Μπορεί να βοηθήσει στη *γεφύρωση της απόστασης* μεταξύ του τρόπου που ορίζεται το πρόβλημα από την επιστημονική κοινότητα και του τρόπου με τον οποίο γίνεται αυτό αντιληπτό από τα άτομα ή τις ομάδες ενδιαφερόντων μέσα από τις καθημερινές τους εμπειρίες. Συμβάλλει έτσι στην *ολοκλήρωση* της επιστημονικής με την εμπειρική γνώση.
- Εγγυάται την *πολιτική ισότητα*, τις δημοκρατικές διαδικασίες στη λήψη αποφάσεων και συμβάλλει στην ανάπτυξη, με τρόπο φυσικό, της κοινωνικής ευθύνης των συμμετεχόντων.
- Συμβάλλει στην ανάπτυξη των *δημιουργικών ικανοτήτων* (creative skills) των εμπλεκομένων.

Επίσης, κατά τον Elliott και άλλους (2005), ο αποτελεσματικός και ουσιαστικός συμμετοχικός σχεδιασμός:

- Ενισχύει την ικανότητα και τις δεξιότητες των πολιτών για εμπλοκή στα κοινά, συμβάλλοντας στη δημιουργία μιας *κουλτούρας συμμετοχής*.
- Οδηγεί σε αποτελέσματα (σχέδια, πολιτικές, έργα κ.ά.) τα οποία τυγχάνουν ευρύτερης αποδοχής, καθώς ενσωματώνονται σε αυτά οι απόψεις των πολιτών.
- Οικοδομεί την *εμπιστοσύνη* του κοινού στις αποφάσεις που λαμβάνονται, οδηγώντας με τον τρόπο αυτό στην εφαρμογή μιας υψηλής ποιότητας δημοκρατικής διακυβέρνησης.
- Δημιουργεί μια *πλατφόρμα επικοινωνίας και μάθησης*, μέσα από την οποία διαχέονται πληροφορίες, δεδομένα και εμπειρίες των συμμετεχόντων. Έτσι, στη διαδικασία λήψης μιας απόφασης λαμβάνονται υπόψη οι αξίες και οι ανησυχίες του κοινού, ενώ η τελική απόφαση είναι το προϊόν της σύγκλισης διαφορετικών απόψεων, σε πνεύμα συναίνεσης και συνεργασίας. Επί της ουσίας, ο συμμετοχικός σχεδιασμός ως πλατφόρμα επικοινωνίας

δημιουργεί μεγαλύτερη κατανόηση για τα δημόσια θέματα, τις ανησυχίες, τις προτεραιότητες και τις λύσεις.

Τέλος, όπως επισημαίνεται από τον Creighton (2005), η προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά:

- Στη βελτίωση της *ποιότητας* των αποφάσεων, καθώς οι διαδικασίες διαβούλευσης με τους εμπλεκόμενους στη συμμετοχική διαδικασία συμβάλλουν στη ρεαλιστικότερη εμβάθυνση στην τρέχουσα κατάσταση των προβλημάτων, στην καλύτερη αποσαφήνιση των στόχων του σχεδιασμού, στην αναβάθμιση των εναλλακτικών λύσεων που σχεδιάζονται, στη διατύπωση αποτελεσματικότερων πολιτικών για την υλοποίησή τους κ.λπ.
- Στην ελαχιστοποίηση του *κόστους* και των *καθυστερήσεων*, καθώς μπορεί οι συμμετοχικές διαδικασίες να απαιτούν περισσότερο χρόνο για να οδηγήσουν στην τελική απόφαση, ο χρόνος αυτός όμως εξοικονομείται με το παραπάνω από την ελαχιστοποίηση του χρόνου εφαρμογής της απόφασης, λόγω της προετοιμασίας που έχει γίνει στην τοπική κοινωνία στο πλαίσιο των διαβουλεύσεων για τη λήψη της απόφασης.
- Στη δημιουργία *συναινέσεων* ανάμεσα σε ομάδες διαφορετικών ενδιαφερόντων, στοιχείο το οποίο οικοδομεί σχέσεις αλληλοκατανόησης, μειώνει τις αμφισβητήσεις και προσδίδει νομιμοποίηση στις αποφάσεις που έχουν ληφθεί.
- Στην καταλυτική λειτουργία απέναντι στην υιοθέτηση *ακραίων θέσεων* και την απάλυνση των *αντιθέσεων* οι οποίες μπορούν να δυναμιτίσουν την επιτυχή έκβαση των παρεμβάσεων του σχεδιασμού.
- Στη διασφάλιση της *αξιοπιστίας* και της *νομιμοποίησης* των κέντρων λήψης αποφάσεων (βλέπε ενότητα 2.2.1), στοιχείο κρίσιμο, ιδιαίτερα όταν ο σχεδιασμός πραγματεύεται ζητήματα για τα οποία υπάρχουν αμφιλεγόμενες απόψεις μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων.
- Στην *ωρίμανση και ενδυνάμωση* των κοινωνικών ομάδων απέναντι στην έννοια της συμμετοχής, καθώς οι συμμετοχικές διαδικασίες αποτελούν, εκτός των άλλων, διαδικασίες *εκπαίδευσης ώριμων και υπεύθυνων πολιτών*.

3.3.3. Δυσκολίες στην εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού

Η τήρηση των *βασικών αρχών* της εμπλοκής του κοινού σε μια συμμετοχική διαδικασία (βλ. ενότητα 2.3.) αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την επιτυχή εφαρμογή της. Στην πράξη όμως αυτό δεν είναι πάντα εύκολη υπόθεση. Έτσι, η πρακτική εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού συναντά μια σειρά από δυσκολίες, οι οποίες παρουσιάζονται στη συνέχεια (Διάγραμμα 3-4).

Η πρώτη αφορά την προσπάθεια εφαρμογής του σε κοινωνίες από τις οποίες απουσιάζει *κουλτούρα συμμετοχής* στη λήψη των αποφάσεων. Η συμμετοχική κουλτούρα είναι στενά συνδεδεμένη με το πολιτισμικό, το ιστορικό και το πολιτικό υπόβαθρο μιας κοινωνίας. Η έλλειψη αυτής της κουλτούρας αποτελεί σημαντική δυσκολία και έλλειμμα για την εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού. Η δυσκολία αυτή μπορεί να εντοπίζεται (Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012):

- Στην πλευρά των *οργανωτών/συντονιστών* μιας συμμετοχικής διαδικασίας: Η έλλειψη κουλτούρας συμμετοχής μπορεί να συνεπάγεται έλλειψη πείρας και κατάλληλων δεξιοτήτων των οργανωτών/συντονιστών για την αποτελεσματικότερη οργάνωση και διαχείριση της συμμετοχικής διαδικασίας καθαυτής, αλλά και την αξιοποίηση και διάχυση των αποτελεσμάτων της, στοιχεία που υπονομεύουν την αποτελεσματικότητά της και την επίτευξη αλληλεπίδρασης με το κοινό.
- Στην πλευρά του *κοινού*: Η έλλειψη συμμετοχικής κουλτούρας συνεπάγεται έλλειψη σχετικής πείρας του κοινού σε σχέση με το ποιος είναι ο ρόλος του στη διαδικασία, πώς μπορεί να συνεισφέρει σε αυτή κ.λπ. Η έλλειψη αυτή είναι εις βάρος της αποτελεσματικότητας της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων μιας συμμετοχικής διαδικασίας. Επίσης, μπορεί να οδηγεί πολίτες που ανήκουν σε συγκεκριμένες ομάδες να κρατούν στάση υπεράσπισης του προσωπικού τους οφέλους, εις βάρος του γενικότερου

συμφέροντος όλων των ομάδων, μη αντιλαμβανόμενοι την ανάγκη κάποιων υποχωρήσεων ή συμβιβασμών που πρέπει να κάνουν προκειμένου να βρεθεί ο *κοινός τόπος*.

Η *πολυπλοκότητα ή ο αμφιλεγόμενος χαρακτήρας* του εξεταζόμενου ζητήματος αποτελεί επίσης σημαντική δυσκολία στην επιτυχή υλοποίηση της διαδικασίας του συμμετοχικού σχεδιασμού. Όπως σημειώνεται από τους Bouzit και Loubier (2004a), συγκεκριμένες ομάδες κοινού δεν είναι σε θέση να παράσχουν ασφαλείς κρίσεις όταν το υπό εξέταση ζήτημα χαρακτηρίζεται από υψηλό επίπεδο πολυπλοκότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπό εξέλιξη συμμετοχική διαδικασία που υλοποιείται στη χώρα μας για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων στο πλαίσιο της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ της ΕΕ. Η πολυπλοκότητα του ζητήματος αλλά και η χωρική κλίμακα στην οποία αυτό αναφέρεται (κλίμακα υδατικών διαμερισμάτων της χώρας) αποκλείουν συγκεκριμένες ομάδες συμμετεχόντων από την όλη διαδικασία, οι οποίες όμως έχουν άμεσο ενδιαφέρον/συμφέρον για το ζήτημα αυτό, π.χ. γεωργοί (Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012).

Ένα ακόμη στοιχείο το οποίο μπορεί να δημιουργήσει δυσκολίες στην εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού είναι ο *σχεδιασμός* των συμμετοχικών διαδικασιών, η επάρκεια του οποίου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την πείρα και τη γνώση της οργανωτικής ομάδας γύρω από τα θέματα αυτά. Μια σειρά από ζητήματα που ανακύπτουν και αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για την επιτυχή υλοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών είναι (Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012):

- η κατάλληλη επιλογή των συμμετεχόντων (Creighton και άλλοι 1998), στη βάση κριτηρίων που σχετίζονται με τον στόχο της συμμετοχικής διαδικασίας,
- η επιλογή των θεμάτων πάνω στα οποία θα κινηθεί η δομημένη διαδικασία διαλόγου, έτσι ώστε να δώσει την πληροφορία που απαιτείται σε σχέση με τον σχεδιαστικό στόχο που έχει τεθεί,
- η κατάλληλη επιλογή του υλικού σε σχέση με τα θέματα που θα συζητηθούν, έτσι ώστε οι εμπλεκόμενοι να πάρουν την απαραίτητη πληροφορία και τα κατάλληλα ερεθίσματα πριν από την έναρξη της διαδικασίας του διαλόγου (Kasemir και άλλοι 1999),
- η αποτελεσματικότητα της υλοποίησης της διαδικασίας και η διατήρηση του ελέγχου από τον συντονιστή και την υποστηρικτική ομάδα, στοιχείο που εξαρτάται από την πείρα του συντονιστή και την κατάλληλη προετοιμασία του στο θέμα της συζήτησης, κ.ά.

Ο μη αποτελεσματικός σχεδιασμός και εφαρμογή της όλης συμμετοχικής διαδικασίας μπορεί να υπονομεύσει:

- τη διασφάλιση της μεγαλύτερης δυνατής εμπλοκής του κοινού στον επιδιωκόμενο διάλογο, με αποτέλεσμα τον περιορισμό του *εύρους των απόψεων* των εμπλεκομένων που κατατίθενται στη συμμετοχική διαδικασία,
- την *αντιπροσωπευτικότητα* των εμπλεκομένων, υπό την έννοια ότι δεν περιλαμβάνονται στο τραπέζι του διαλόγου όλες οι ομάδες ενδιαφερόντων που σχετίζονται με το εξεταζόμενο πρόβλημα,
- την κατάλληλη *προετοιμασία* του κοινού για την αποτελεσματικότερη εμπλοκή του στη συμμετοχική διαδικασία.

Η διασφάλιση *ίσης δυνατότητας συμμετοχής* είναι ένα ακόμη κρίσιμο σημείο που συμβάλλει στην αποτελεσματικότητα της συμμετοχικής διαδικασίας (Sen 2000). Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το στοιχείο αυτό συνιστά μια από τις βασικές αρχές της συμμετοχής και αποτελεί προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή της διαδικασίας. Σε πρώτο επίπεδο, το στοιχείο αυτό παραπέμπει στην κατάλληλη επιλογή των συμμετεχόντων έτσι ώστε να διασφαλίζεται ο πλουραλισμός των απόψεων μέσα από τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων ομάδων. Σε δεύτερο επίπεδο αφορά τον τρόπο υλοποίησης της συμμετοχικής διαδικασίας. Στο πλαίσιο αυτό, ο συντονιστής θα πρέπει να επιδιώκει τη δημιουργία εκείνου του κλίματος συζήτησης (ήρεμο και φιλικό περιβάλλον, ουδέτερος τόπος διενέργειας της διαδικασίας, διατήρηση ισορροπιών μεταξύ ισχυρών και λιγότερο ισχυρών ομάδων συμφερόντων, ενθάρρυνση των συμμετεχόντων να εκφραστούν κ.λπ.), που επιτρέπει την ίση δυνατότητα έκφρασης όλων των διαφορετικών απόψεων (Bouzit και Loubier 2004a).

Η αλληλεπίδραση μεταξύ των εμπλεκομένων στηρίζεται, σε μεγάλο βαθμό, στην κοινή κατανόησή τους επί των διαφόρων ζητημάτων που τίθενται στο διάλογο. Η εμπλοκή σε μια συμμετοχική διαδικασία ενός συνόλου συμμετεχόντων με διαφορετικά χαρακτηριστικά και γνωστικό υπόβαθρο μπορεί να συνεπάγεται τη διαφορετική κατανόηση των ζητημάτων αυτών, στοιχείο που προκαλεί δυσκολίες στο στάδιο της εφαρμογής της διαδικασίας. Η αποκατάσταση *κοινής γλώσσας* επικοινωνίας μεταξύ εμπλεκομένων αποτελεί, στο πλαίσιο αυτό, σημαντικό ζήτημα, που διευκολύνει την επικοινωνία και αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων και, ως εκ τούτου, την επιτυχή έκβαση του όλου εγχειρήματος (Bouzit και Loubier 2004a, Aggens 1998, Creighton και άλλοι 1998 και 2005, Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012). Σημαντική βοήθεια προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να προσφέρει το προπαρασκευαστικό υλικό που προετοιμάζεται για παρουσίαση στους συμμετέχοντες, όπου μπορεί να γίνουν όλες οι απαραίτητες διευκρινίσεις για την αποσαφήνιση των διαφόρων εννοιών. Η απουσία κοινής γλώσσας επικοινωνίας μπορεί να υπονομεύσει την αμοιβαία κατανόηση και τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης των εμπλεκομένων στη διαδικασία [κοινού, ομάδων συμφερόντων (stakeholders), επιστημόνων, ειδικών, κέντρων λήψης αποφάσεων, κ.λπ.], ενώ μπορεί ακόμη να αποτελέσει και πηγή εντάσεων ανάμεσά τους (Kasemir και άλλοι 1999).

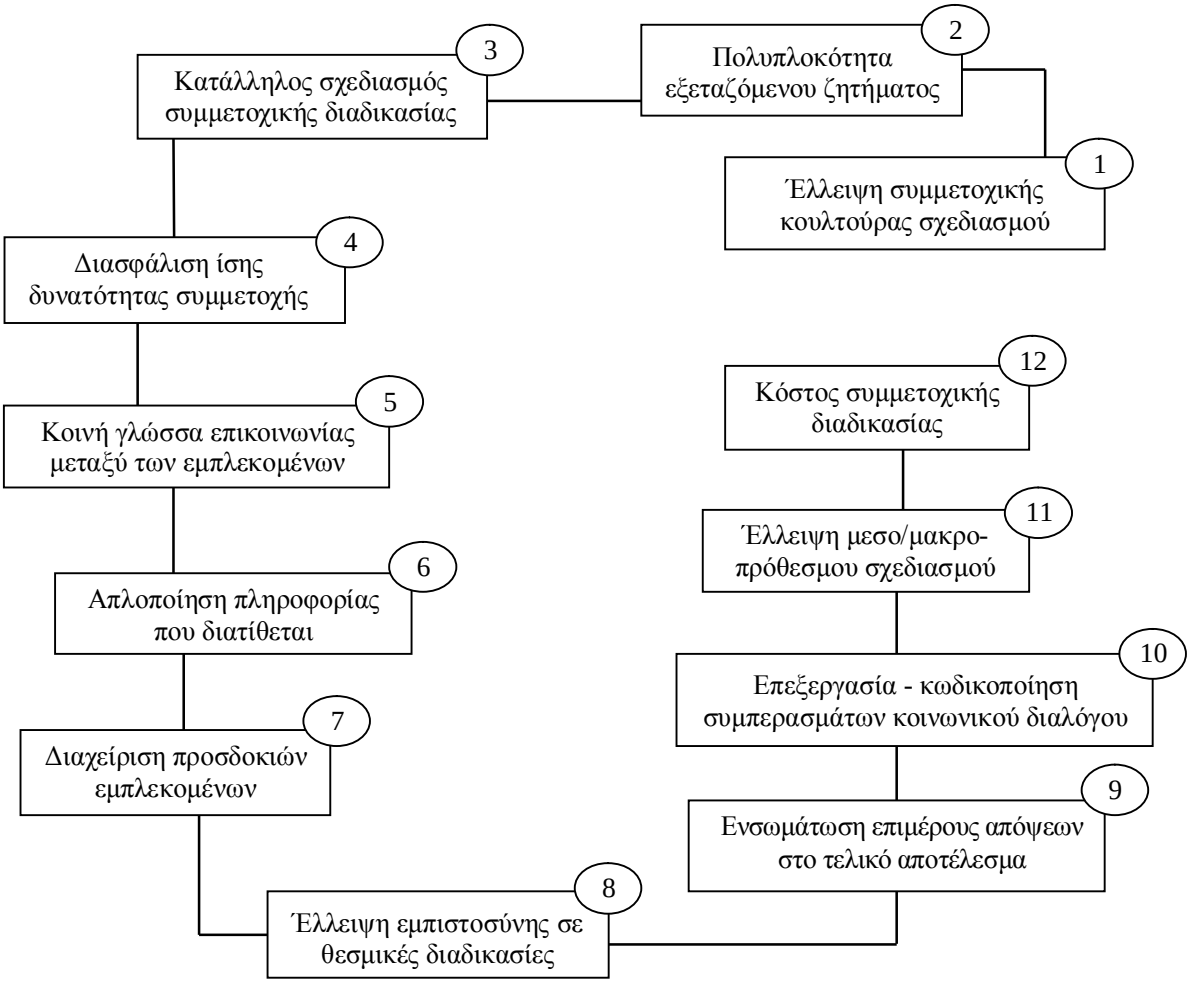

Διάγραμμα 3-4: *Δυσκολίες στην εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού.*

Ένα ακόμη στοιχείο που μπορεί να εισαγάγει δυσκολίες στην εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού σχετίζεται με την *πληροφορία* που προσφέρεται στους συμμετέχοντες (τύπος, όγκος, κ.ά.), η οποία αποτελεί τη βάση της μεταξύ τους συζήτησης. Η πληροφορία αυτή πρέπει να είναι εύληπτη και να γίνεται εύκολα κατανοητή και από μη εξειδικευμένο κοινό, έτσι ώστε να συμβάλλει στον στόχο της, δηλαδή στην ενημέρωση των εμπλεκομένων γύρω από το συζητούμενο θέμα. Η απλοποίηση της πληροφορίας συμβάλλει στην καλύτερη κατανόησή της, στοιχείο που με τη σειρά του στηρίζει την αποτελεσματικότητα

της επικοινωνίας και την αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων (Creighton 2005). Ο όγκος της πληροφορίας είναι επίσης πολύ σημαντικός, καθώς αν είναι πολύ μεγάλος μπορεί να απαιτεί σημαντικό χρόνο μελέτης από τους συμμετέχοντες, αποθαρρύνοντας έτσι τη συμμετοχή τους.

Το *μέσο* που επιλέγεται για τη διάδοση της πληροφορίας αποτελεί ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο. Για παράδειγμα,η χρήση του διαδικτύου είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς μπορεί να διαχέει σημαντικό όγκο πληροφορίας σε πολύ μεγάλο αριθμό ενδιαφερομένων με σχετικά μικρό κόστος. Ταυτόχρονα όμως μπορεί να θέτει φραγμούς, που σχετίζονται με τη δύσκολη πρόσβαση κάποιων ενδιαφερομένων σε αυτό (access divide) ή ακόμη και την αδυναμία τους να διαχειριστούν το συγκεκριμένο μέσο, λόγω έλλειψης των κατάλληλων δεξιοτήτων (skills divide) (Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012, Papadopoulou και Stratigea 2014). Τέτοιου είδους φραγμοί μπορεί να αλλοιώσουν την ίση δυνατότητα συμμετοχής στη συμμετοχική διαδικασία, αποκλείοντας κάποιες ομάδες. Για να είναι η συμμετοχική διαδικασία αποτελεσματική, η πληροφορία προς ενημέρωση του κοινού πρέπει να διανέμεται ισότιμα μεταξύ των συμμετεχόντων. Αυτό σημαίνει ότι ο σχεδιαστής πρέπει, κατά την επιλογή και στρατολόγηση της ομάδας των συμμετεχόντων, να διερευνά τρόπους μετάδοσης της απαιτούμενης πληροφορίας που να διασφαλίζουν ίση δυνατότητα πρόσβασης από όλους. Η έλλειψη πληροφόρησης ή η ύπαρξη φραγμών στην πρόσβαση σε αυτή πρακτικά οδηγεί στην εξασθένηση της ουσίας της συμμετοχής.

Μια ακόμη σημαντική δυσκολία για την εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού είναι η διαχείριση των *προσδοκιών* των εμπλεκομένων (Bouzit και Loubier 2004a, Creighton 2005, Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012). Αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερα λεπτό σημείο προς αντιμετώπιση από τους οργανωτές της συμμετοχικής διαδικασίας. Είναι σημαντική η αποφυγή δημιουργίας υψηλών προσδοκιών που δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν, καθώς κάτι τέτοιο μπορεί να συμβάλει στη δυσπιστία των συμμετεχόντων, αποδυναμώνοντας έτσι τη βάση (σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ των συμμετεχόντων στη διαδικασία) αλλά και το αποτέλεσμα της συμμετοχικής διαδικασίας.

Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας που μπορεί να εισαγάγει δυσκολίες στην εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού είναι η *έλλειψη εμπιστοσύνης* που μπορεί να υπάρχει σε κάποιες κοινωνίες απέναντι στις θεσμικές διαδικασίες (Ευαγγελίδου 2007). Πολλές φορές τέτοιου είδους διαδικασίες χρησιμοποιούνται, κυρίως από τις ισχυρότερες ομάδες συμφερόντων, με σκοπό τη δημιουργία ενός μανδύα νομιμοποίησης προειλημμένων αποφάσεων.

Σημαντική είναι επίσης η δημιουργία στους συμμετέχοντες της πεποίθησης ότι οι απόψεις τους ενσωματώνονται στο τελικό αποτέλεσμα της συμμετοχικής διαδικασίας (Hanchey 1998, Bouzit και Loubier 2004a, Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012). Το στοιχείο αυτό συμβάλλει στη δημιουργία σχέσεων *εμπιστοσύνης* μεταξύ των συμμετεχόντων και των οργανωτών της διαδικασίας, ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί στους συμμετέχοντες το αίσθημα της *ιδιοκτησίας* (ownership) των αποτελεσμάτων, με αποτέλεσμα τη δέσμευσή τους κατά το στάδιο της εφαρμογής και έτσι την αποτελεσματικότερη υλοποίηση του τελικού σχεδίου, προγράμματος, πολιτικής κ.λπ. Είναι λοιπόν σκόπιμο στο τελικό προϊόν της συμμετοχικής διαδικασίας να αποτυπώνεται ο τρόπος με τον οποίο αξιοποιούνται οι διαφορετικές απόψεις ή ο λόγος για τον οποίο κάποιες δεν ενσωματώνονται στις τελικές επιλογές, έτσι ώστε να μη διαταράσσεται η *εμπιστοσύνη* των συμμετεχόντων.

Μια ακόμη κύρια δυσκολία σχετίζεται με την επεξεργασία και την κωδικοποίηση των αποτελεσμάτων που απορρέουν από τη συμμετοχική διαδικασία, στοιχείο που συνδέεται με την επεξεργασία της ποιοτικής πληροφορίας που παράγεται (Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012). Η κατάλληλη επεξεργασία των αποτελεσμάτων του διαλόγου συμβάλλει στη βελτίωση του προϊόντος του συμμετοχικού σχεδιασμού, μέσα από την συμπερίληψή τους στη σχεδιαστική διαδικασία. Για τον σκοπό αυτόν οι σχεδιαστές έχουν στη διάθεσή τους διάφορα εργαλεία επεξεργασίας ποιοτικής πληροφορίας (βλ. Stratigea και άλλοι 2012). Με τη βοήθεια των εργαλείων αυτών μπορούν να αποδελτιώσουν τα μηνύματα του διαλόγου και να τα συμπεριλάβουν στη διαδικασία λήψης απόφασης, ενσωματώνοντας με τον τρόπο αυτό τις διαφορετικές απόψεις του κοινού στην τελική επιλογή του σχεδιασμού.

Για την προώθηση των συμμετοχικών προσεγγίσεων στη λήψη απόφασης, πρόβλημα αποτελεί επίσης η έλλειψη *μεσο/μακρο-πρόθεσμου σχεδιασμού* (Ευαγγελίδου 2007). Ένα τέτοιο έλλειμμα συνεπάγεται την αποσπασματικότητα των σχεδιαστικών παρεμβάσεων, που επιπλέον αποκτούν συχνά επείγοντα χαρακτήρα, για την άμεση αντιμετώπιση οξυμμένων προβλημάτων. Τα παραπάνω στοιχεία –αποσπασματικότητα και επείγον χαρακτήρας των σχεδιαστικών παρεμβάσεων– εμποδίζουν την υλοποίηση συμμετοχικών διαδικασιών, που συνήθως είναι περισσότερο χρονοβόρες. Συμβάλλουν έτσι στη διατήρηση της δύναμης των «ισχυρών», που κατά κανόνα έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν/επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τη

διαδικασία λήψης απόφασης, ενώ καθιστούν ακόμη πιο ανίσχυρες τις μειονεκτούσες ομάδες της κοινωνίας, μη δίνοντάς τους βήμα έκφρασης των απόψεών τους και παρέμβασης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Τέλος, ο συμμετοχικός σχεδιασμός αντιμετωπίζει μια σειρά από δυσκολίες και περιορισμούς που αφορούν το κόστος του και τον χρόνο που απαιτεί, δύο στοιχεία που φαίνεται να παρεμποδίζουν την ευρεία υιοθέτησή του. Όπως όμως επισημάνθηκε προηγουμένως (βλ. ενότητα 3.3.2), οι συμμετοχικές προσεγγίσεις, παρότι απαιτούν περισσότερο χρόνο για να υλοποιηθούν, στο τέλος της ημέρας εξοικονομούν χρόνο από το στάδιο της υλοποίησης των αποφάσεων, το οποίο κινείται με ταχύτερους ρυθμούς σε μια κοινωνία ήδη προετοιμασμένη για την εφαρμογή τους.

3.4. Επίπεδα συμμετοχικού σχεδιασμού

Ο βαθμός εμπλοκής των συμμετεχόντων στον συμμετοχικό σχεδιασμό και το επίπεδο δραστηριότητάς τους σε αυτόν ποικίλλει. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η συμμετοχή των εμπλεκομένων γίνεται τόσο πιο ενεργή όσο αυτοί πλησιάζουν στον πυρήνα της λήψης μιας απόφασης (βλ. Διάγραμμα 2-5 και ενότητα 2.9.2). Έτσι, ορίζονται διαφορετικά επίπεδα στα οποία εφαρμόζεται ο συμμετοχικός σχεδιασμός, ανάλογα με το πρόβλημα που εξετάζεται και τα χαρακτηριστικά που έχουν οι εμπλεκόμενοι στη συμμετοχική διαδικασία. Τα βασικά επίπεδα του συμμετοχικού σχεδιασμού είναι (Van Jaasveld 2001) (Διάγραμμα 3-5):

- το επίπεδο της *ενημέρωσης*,
- το επίπεδο του *συν-σχεδιασμού* και
- το επίπεδο της *συν-απόφασης*.

Ο Mostert (2003) εξειδικεύει τα παραπάνω τρία επίπεδα στις ακόλουθες κατηγορίες συμμετοχικού σχεδιασμού:

(α) *πληροφόρηση*,
(β) *σύσκεψη - διαβούλευση*,
(γ) *συζήτηση*,
(δ) *συν-σχεδιασμός*,
(ε) *συν-απόφαση*,
(στ) *λήψη αποφάσεων*.

Τα επίπεδα αυτά μπορούν να θεωρηθούν περαιτέρω διαβαθμίσεις των τριών βασικών επιπέδων που εμφανίζονται στο Διάγραμμα 3-5 και περιγράφονται συνοπτικά στη συνέχεια.

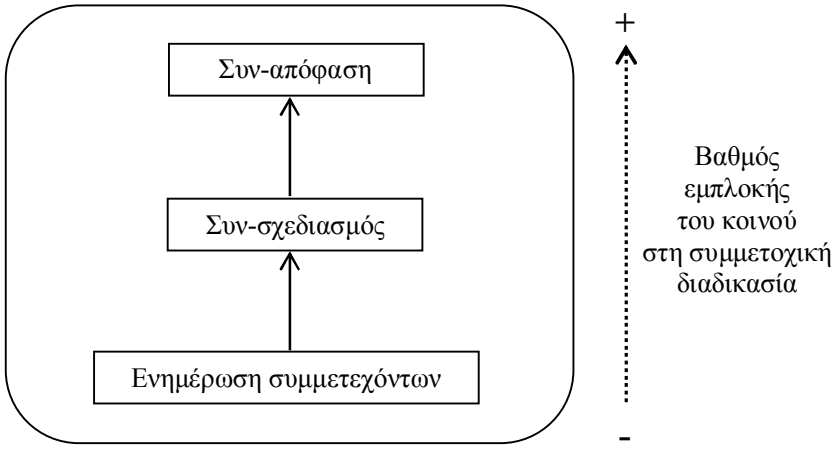

Διάγραμμα 3-5: *Επίπεδα συμμετοχικού σχεδιασμού.*
Πηγή: Van Jaasveld (2001).

(α) Πληροφόρηση (Information)

Αποτελεί το χαμηλότερο επίπεδο συμμετοχικού σχεδιασμού, το οποίο δεν αφορά ουσιαστική εμπλοκή του κοινού. Ο κύριος στόχος του είναι να αξιολογήσει το επίπεδο της γνώσης του κοινού γύρω από ένα πρόβλημα, με σκοπό να προωθήσει τη συμμετοχική διαδικασία σε υψηλότερο επίπεδο. Επιπλέον, στόχος σε αυτό το επίπεδο μπορεί να είναι η βελτίωση του αποθέματος γνώσης του κοινού γύρω από ένα ζήτημα που ενδιαφέρει, μέσα από την παροχή πληροφορίας σε σχέση με αυτό (Bouzit και Loubier 2004b), με σκοπό την ευαισθητοποίησή του και την αλλαγή προτύπων συμπεριφοράς (π.χ. ενημέρωση σε σχέση με σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα και προκλήσεις). Η ροή πληροφορίας είναι μονόδρομη, με κατεύθυνση από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς το κοινό.

(β) Σύσκεψη - διαβούλευση (Consultation)

Στο επίπεδο αυτό, το ευρύ κοινό αλλά και ομάδες ενδιαφερόντων σχολιάζουν τις αποφάσεις που έχουν ληφθεί από τους αποφασίζοντες και τους ειδικούς. Η αποτύπωση της γνώμης του κοινού μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους, όπως τη διεξαγωγή συνεντεύξεων, τις συναντήσεις εργασίας, τις διαδικτυακές συζητήσεις, τα ερωτηματολόγια κ.ά. (Mostert 2003). Στόχος είναι η συλλογή πληροφορίας σχετικά με τον τρόπο που οι εμπλεκόμενοι αντιλαμβάνονται, αξιολογούν κ.λπ. τις ειλημμένες αποφάσεις, έτσι ώστε να εντοπιστούν σημεία τριβής και ενδεχομένως να βελτιωθούν. Η ροή πληροφορίας στο πλαίσιο αυτό είναι αμφίδρομη, από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς το κοινό και αντίστροφα. Η ατζέντα των θεμάτων ορίζεται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η πληροφορία που συγκεντρώνεται από τους εμπλεκόμενους στη συμμετοχική διαδικασία δεν λαμβάνεται απαραίτητα υπόψη στη λήψη απόφασης.

(γ) Συζήτηση (Discussion)

Στόχος της συμμετοχικής διαδικασίας στο επίπεδο της συζήτησης είναι η σύγκλιση απόψεων και η δημιουργία συναίνεσης γύρω από ένα συγκεκριμένο θέμα ή πρόβλημα μεταξύ ομάδων συμφερόντων που συμμετέχουν στη διαδικασία αλλά και ευρύτερου κοινού, που δεν διαθέτει απαραίτητα επαρκή γνώση για το εν λόγω θέμα. Η πληροφορία που συλλέγεται μέσα από τη συμμετοχική διαδικασία αποσκοπεί στην προετοιμασία ενός σχεδίου ή μιας απόφασης. Παράδειγμα από τον ελλαδικό χώρο αποτελεί η συμμετοχική διαδικασία που βρίσκεται εν εξελίξει για την εκπόνηση σχεδίων διαχείρισης των υδάτινων πόρων της χώρας, σε εφαρμογή της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ (Στρατηγέα και Παπαδοπούλου 2012).

(δ) Συν-σχεδιασμός (co-Designing)

Στο επίπεδο του συν-σχεδιασμού, ο ρόλος του κοινού στην ανάπτυξη σχεδίων που επιλύουν το πρόβλημα που εξετάζεται είναι ουσιαστικός (Mostert 2003). Το κοινό δηλαδή συμμετέχει ενεργά στην εκπόνηση εναλλακτικών σχεδίων για την επίλυση του προβλήματος, τα οποία στη συνέχεια προωθούνται προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Αυτά, με βάση τις πολιτικές προτεραιότητες, τις δεσμεύσεις από τις κατευθύνσεις ανώτερων ιεραρχικά επιπέδων σχεδιασμού και τους διαθέσιμους πόρους, επιλέγουν τα σχέδια που θεωρούν ότι θα επιλύσουν το πρόβλημα με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Στην περίπτωση αυτή, παρότι εκχωρούνται στο κοινό αρμοδιότητες και ρόλος στον σχεδιασμό λύσεων για το πρόβλημα που εξετάζεται, έτσι ώστε να αποτυπωθούν σε αυτές οι επιθυμίες του, οι αξίες του κ.λπ., ο ρόλος του είναι περιορισμένος στη λήψη της τελικής απόφασης (Bouzit και Loubier 2004a), η οποία εν τέλει αποτελεί αρμοδιότητα των κέντρων λήψης αποφάσεων.

(ε) Συν-απόφαση (co-Deciding)

Στο επίπεδο αυτό το κοινό μπορεί να επηρεάσει ουσιαστικά την επιλογή μιας απόφασης μέσα από κάποια δημοκρατική διαδικασία (π.χ. ψήφος). Οι Bouzit και Loubier (2004a) διακρίνουν στο στάδιο αυτό δύο επιμέρους επίπεδα, τη *συναπόφαση* και τη *λήψη απόφασης*. Η συναπόφαση είναι το επιμέρους εκείνο επίπεδο όπου η απόφαση λαμβάνεται με συνεργασία του κοινού και των κέντρων λήψης αποφάσεων, με την έννοια της συμμετοχής του κοινού στην ομάδα αυτών που λαμβάνουν τις αποφάσεις (αποφασίζοντες).

(στ) Λήψη απόφασης (Deciding)

Αποτελεί το υψηλότερο επίπεδο εμπλοκής του κοινού στον συμμετοχικό σχεδιασμό, όπου το εμπλεκόμενο κοινό συμμετέχει πλήρως στις αποφάσεις που λαμβάνονται, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα την ευθύνη που του αναλογεί. Με δεδομένο ότι το κοινό δεν έχει πάντα την απαιτούμενη γνώση γύρω από το πρόβλημα που

συζητείται, στο επίπεδο αυτό μπορεί να επικουρείται από ειδικούς και επιστήμονες, οι οποίοι υποστηρίζουν τη συμμετοχή του στη διαδικασία λήψης απόφασης, προσφέροντας την απαιτούμενη για τον σκοπό αυτό πληροφορία και γνώση (Bouzit και Loubier 2004a).

3.5. Η συμμετοχή του κοινού στα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται ο στόχος της συμμετοχής του κοινού στα διάφορα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, ενώ περιγράφεται συνοπτικά ο ρόλος κάθε σταδίου στη διαδικασία του σχεδιασμού, καθώς και ο ρόλος της συμμετοχής του κοινού σε αυτό.

Τα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού είναι (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011) (Διάγραμμα 3-6):

- Διερεύνηση του προβλήματος.
- Καθορισμός επιστημονικής μεθόδου.
- Διατύπωση του προς επίλυση στόχου και καθορισμός των υποστόχων.
- Μελέτη της υπάρχουσας κατάστασης και της δυναμικής της.
- Δόμηση εναλλακτικών λύσεων/σεναρίων.
- Αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων/σεναρίων.
- Επιλογή εναλλακτικής λύσης και λήψη απόφασης.
- Σύνταξη πακέτων πολιτικής.
- Εφαρμογή επιλεγείσας εναλλακτικής λύσης.

Το πρώτο στάδιο της διαδικασίας του σχεδιασμού αφορά τη *διερεύνηση και τον καθορισμό του προβλήματος*. Το στάδιο αυτό αποτελεί τη βάση για την εξέλιξη της όλης διαδικασίας, καθώς φωτίζει όλες τις διαφορετικές διαστάσεις του προβλήματος αλλά και την ένταση με την οποία αυτές εμφανίζονται στην περιοχή μελέτης. Στο συγκεκριμένο στάδιο ο σχεδιαστής επιχειρεί να συγκεντρώσει όλη την πληροφορία που απαιτείται, έτσι ώστε να εμβαθύνει στο προς μελέτη πρόβλημα.

Για τον σκοπό αυτό είναι σημαντική η εμπλοκή του κοινού, καθώς μέσα από την οπτική του απέναντι στο πρόβλημα, την αντίληψή του ως προς τις διαφορετικές του διαστάσεις, αλλά και την ένταση με την οποία το βιώνει, μπορεί να φωτίσει όλες τις διαφορετικές πτυχές του, εμπλουτίζοντας τη γνώση του σχεδιαστή. Σημαντική είναι επίσης η συνεισφορά ειδικών, μιας διεπιστημονικής ομάδας δηλαδή, η οποία μπορεί να θέσει υπόψη του σχεδιαστή με τεκμηριωμένο τρόπο τις διαφορετικές διαστάσεις του προβλήματος, τις σχετικές με αυτό μελέτες, την υπάρχουσα εμπειρία, την αλληλεπίδρασή του προβλήματος με άλλα ζητήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη στη διαδικασία του σχεδιασμού κ.λπ.

Στο πλαίσιο της διερεύνησης και του καθορισμού του προβλήματος, τα κέντρα λήψης αποφάσεων και ο σχεδιαστής έχουν τη δυνατότητα να εμπλέξουν το κοινό ως *σύμβουλο* στη διαδικασία καθορισμού του προβλήματος - στόχου (συμβουλευτικότητα) με σκοπό:

- τη διασφάλιση της *συναίνεσης* στον προσδιορισμό και την ιεράρχηση των προβλημάτων, μέσα από μια διαδικασία *διαπραγμάτευσης* μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και του σχεδιαστή από τη μια πλευρά και των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και ομάδων συμφερόντων από την άλλη, ή
- την αποτύπωση της *διαφορετικότητας* στην αντίληψη του κοινού σε σχέση με τα προβλήματα, με στόχο τον εμπλουτισμό του αποθέματος γνώσης, που θα συμβάλει στην καλύτερη διατύπωση του μελετώμενου προβλήματος και ως εκ τούτου του στόχου της διαδικασίας σχεδιασμού.

Στη συνέχεια της διαδικασίας διατυπώνονται οι *στόχοι* του σχεδιασμού. Η διατύπωσή τους αποτελεί έμμεσα έναν βασικό τρόπο ανακατανομής των πόρων της κοινωνίας και ως εκ τούτου συνιστά ένα πολύ σημαντικό στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011). Ο στόχος κάθε άσκησης σχεδιασμού εκφράζεται μέσα από μια γενική διατύπωση και μπορεί να εξειδικεύεται περαιτέρω σε επιμέρους υποστόχους, οι οποίοι έχουν επεξηγηματικό χαρακτήρα και αποτελούν ουσιαστικά τους *άξονες παρέμβασης* για την επίτευξη του στόχου.

Μέσα από τη συμμετοχή του κοινού στη *διατύπωση του στόχου και των υποστόχων* του σχεδιασμού, ο σχεδιαστής μπορεί να πάρει πληροφορία για:

- Την *αντίληψη* του κοινού σε σχέση με το πρόβλημα που θα αποτελέσει τον στόχο του σχεδιασμού και το κατά πόσο ο στόχος, έτσι όπως έχει διατυπωθεί, εκφράζει τον τρόπο που το κοινό βιώνει το πρόβλημα.
- Τις *διαστάσεις* του προβλήματος κατά την αντίληψη του κοινού, κάτι που μπορεί να τον κατευθύνει στη διατύπωση των κατάλληλων υποστόχων.
- Την *ένταση* με την οποία το κοινό προσλαμβάνει τις διαφορετικές διαστάσεις του προβλήματος, κάτι που του δίνει πληροφορία σε σχέση με τις προτεραιότητές του, στοιχείο χρήσιμο για τα μετέπειτα στάδια του σχεδιασμού.

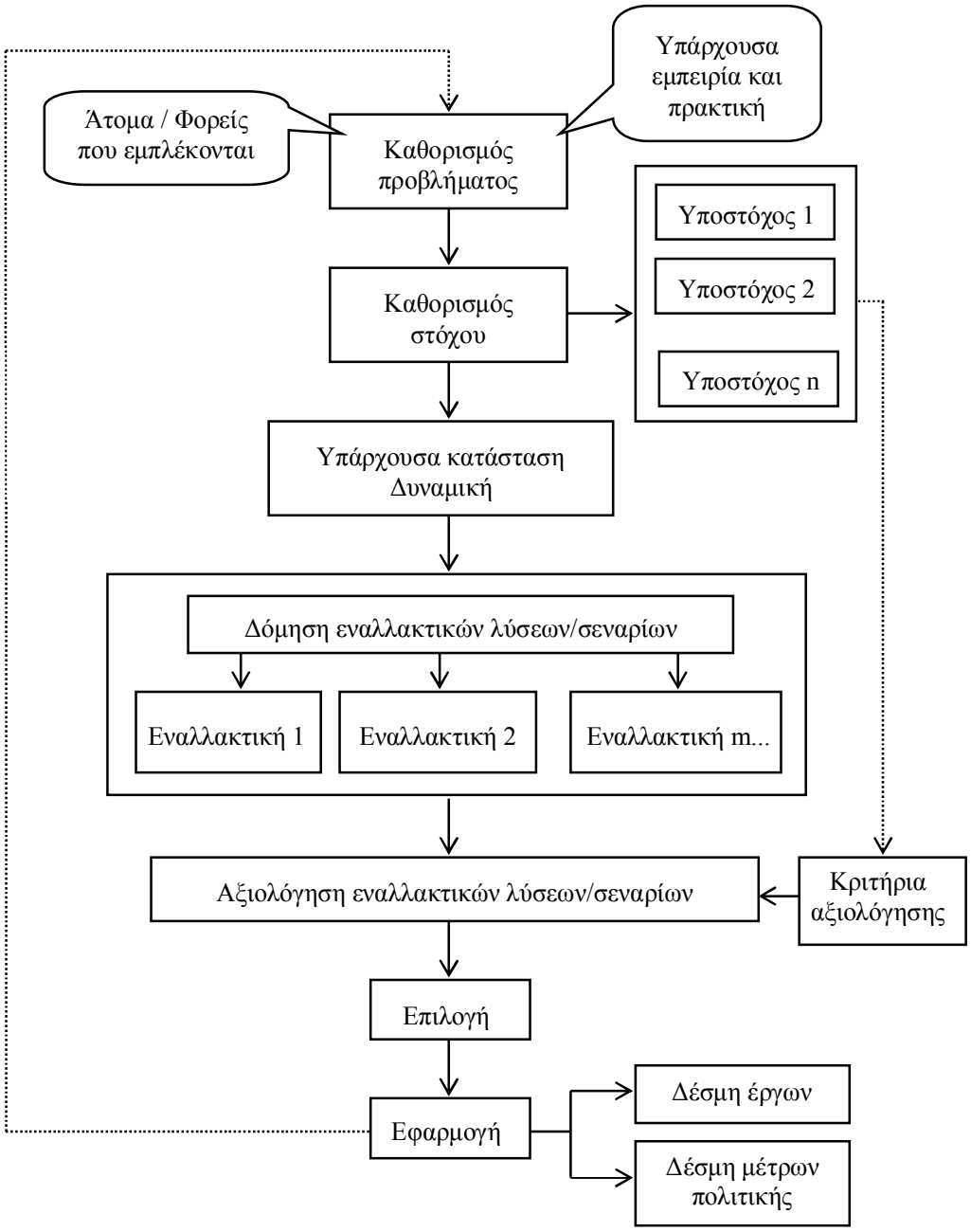

Διάγραμμα 3-6: *Τα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού.*
Πηγή: Γιαουτζή και Στρατηγέα (2011).

Το επόμενο στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού αφορά τη μελέτη της *υπάρχουσας κατάστασης* και της *δυναμικής* της. Στο στάδιο αυτό ο σχεδιαστής επιχειρεί την «ανάγνωση» της περιοχής παρέμβασης ή του

προβλήματος που εξετάζεται, μελετώντας ένα σύνολο από χαρακτηριστικά και συλλέγοντας κάθε είδους ποσοτική και ποιοτική πληροφορία σε σχέση με αυτά. Η εμβάθυνση στην υπάρχουσα κατάσταση και η καταγραφή της δυναμικής του μελετώμενου προβλήματος/περιοχής μελέτης καταδεικνύει την *κλίμακα* των απαιτούμενων σχεδιαστικών παρεμβάσεων και τον *χρονικό ορίζοντα* που αυτές μπορούν να πραγματοποιηθούν ή αλλιώς πόσο σημαντικές αλλαγές πρέπει να γίνουν και σε ποιο βάθος χρόνου.

Στο στάδιο της ανάλυσης της υπάρχουσας κατάστασης, ο σχεδιαστής μέσα από τη συμμετοχική διαδικασία μπορεί να αντλήσει σημαντικές πληροφορίες από το κοινό, οι οποίες του δίνουν τη δυνατότητα μιας σε βάθος αντίληψης της περιοχής μελέτης ή του προβλήματος που εξετάζεται. Η επαφή του και η αλληλεπίδραση με το κοινό τον βοηθούν επίσης να κατανοήσει την υπάρχουσα πραγματικότητα, τις αξίες, τις πολιτισμικές παραδόσεις, την ιστορική διαδρομή κ.λπ., τα οποία αποτελούν σημαντικά στοιχεία για την αποσαφήνιση του συγκεκριμένου φυσικού, ιστορικού, πολιτιστικού, κοινωνικού και οικονομικού πλαισίου εντός του οποίου θα δομήσει και θα αξιολογήσει λύσεις στα προβλήματα του σχεδιασμού. Ακόμη, η πληροφορία αυτή, σε συνδυασμό με τη μελέτη διαχρονικής πληροφορίας ως προς διάφορα χαρακτηριστικά της περιοχής, μπορεί να τον βοηθήσει να μελετήσει τη δυναμική της, μιας και αυτή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από τη συμπεριφορά των διαφόρων συντελεστών της περιοχής μελέτης. Τέλος, ο σχεδιαστής μπορεί να αξιοποιήσει τη γνώση των ειδικών, ώστε μέσα από τη συμμετοχική διαδικασία και με τη βοήθεια κατάλληλων εργαλείων να εμβαθύνει στα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη συστήματος, τις κυρίαρχες μεταβλητές του, τον ρόλο των διαφορετικών ομάδων συμφερόντων κ.λπ., στοιχεία χρήσιμα τόσο για το στάδιο αυτό όσο και για τα επόμενα.

Το στάδιο της *δόμησης εναλλακτικών λύσεων/σεναρίων* αναφέρεται κυρίως στην εξεύρεση εναλλακτικών κατευθύνσεων, οι οποίες συνίστανται από ένα σύνολο λύσεων, κατά το δυνατό γενικών και πιθανών, για την αντιμετώπιση του προς επίλυση προβλήματος (Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011). Η πληροφορία που έχει συγκεντρωθεί στα δύο προηγούμενα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού δημιουργεί τη βάση για τη μελέτη του προβλήματος στο σύνολό του και χρησιμοποιείται για τη δόμηση των εναλλακτικών λύσεων / σεναρίων, προσανατολίζοντας όλες τις δραστηριότητες που μελετώνται προς την κατεύθυνση της επίτευξης των στόχων και των υποστόχων που έχουν τεθεί.

Στο στάδιο αυτό, το κοινό μπορεί να συνεισφέρει σημαντική πληροφορία, που μπορεί να αξιοποιηθεί για τη δόμηση εναλλακτικών λύσεων που να προσαρμόζονται με τον καλύτερο τρόπο ή να αντανακλούν τα οράματα και τις επιθυμίες της κοινωνίας για την οποία σχεδιάζονται (Στρατηγέα 2009). Στη βάση μιας σειράς παραγόντων (στόχος της συμμετοχικής διαδικασίας, προσέγγιση που υιοθετείται, βαθμός ωριμότητας, απόθεμα γνώσης του κοινού ως προς το ζήτημα που εξετάζεται, κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο στο οποίο εξελίσσεται ο σχεδιασμός, κουλτούρα συμμετοχής κ.λπ.) η συμμετοχή του κοινού μπορεί να πάρει τις παρακάτω μορφές:

- Το κοινό ως *αποδέκτης πληροφορίας*: Το κοινό δεν έχει κανέναν ρόλο στη διαδικασία δόμησης των εναλλακτικών λύσεων, οι οποίες δομούνται από τον σχεδιαστή, σε συνεργασία ενδεχομένως και με ειδικούς. Οι λύσεις απλώς παρουσιάζονται στο κοινό, ενώ μπορεί να ζητηθεί (μέσω π.χ. ερωτηματολογίων) ή να μη ζητηθεί από αυτό η γνώμη του. Η απόφαση είναι ειλημμένη (οι λύσεις που έχουν δομηθεί) και το κοινό δεν μπορεί να τις επηρεάσει. Στην περίπτωση αυτή στόχος είναι η ενημέρωση του κοινού για τις εναλλακτικές λύσεις.
- Το κοινό σε ρόλο *συμβούλου*: Ο σχεδιαστής εμπλέκει το κοινό, αναθέτοντάς του ρόλο «συμβούλου», με στόχο τον σχολιασμό των εναλλακτικών λύσεων που έχουν δομηθεί από αυτόν. Ο σχολιασμός των λύσεων από το κοινό τού δίνει πληροφορία, με βάση την οποία μπορεί να βελτιώσει τις προτεινόμενες λύσεις, να τις εμπλουτίσει ως προς κάποιες διαστάσεις που φωτογραφίζονται από τους συμμετέχοντες, έως και να αναθεωρήσει πλήρως κάποιες λύσεις που βλέπει ότι δεν είναι αποδεκτές ή οδηγούν σε συγκρούσεις ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες ή ακόμη δεν εναρμονίζονται με τα δεδομένα της συγκεκριμένης κοινωνίας.
- Το κοινό σε ρόλο *συν-σχεδιαστή*: Ο σχεδιαστής εμπλέκει ουσιαστικά το κοινό στον σχεδιασμό λύσεων για το πρόβλημα που εξετάζεται, παρέχοντάς του όλη την απαιτούμενη πληροφορία. Το κοινό και οι ομάδες συμφερόντων, στη βάση αυτής της πληροφορίας και στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας, διαπραγματεύονται, αλληλεπιδρούν και καταλήγουν στη δόμηση εναλλακτικών λύσεων. Ο σχεδιαστής κρατά έναν επιτελικό και συντονιστικό ρόλο, οργανώνοντας την όλη συζήτηση και εμπλουτίζοντάς τη με την τεχνική του γνώση.

Ταυτόχρονα, με βάση τη γνώση αυτή, μεταφράζει με τεχνικό τρόπο την ποιοτική πληροφορία που συλλέγεται από τη συμμετοχική διαδικασία, προσαρμόζοντας ανάλογα τις εναλλακτικές λύσεις.

Επόμενο στάδιο στη διαδικασία του σχεδιασμού είναι αυτό της *αξιολόγησης*. Στο στάδιο αυτό οι εναλλακτικές λύσεις/σενάρια που έχουν δομηθεί αξιολογούνται στη βάση ομάδας κριτηρίων αξιολόγησης. Από τη διαδικασία αυτή προκύπτει η εναλλακτική λύση που υπερισχύει των υπολοίπων, στη βάση των συγκεκριμένων κριτηρίων αξιολόγησης, η οποία και προωθείται προς υλοποίηση.

Σημαντική μπορεί να είναι η συνεισφορά του κοινού και στο στάδιο της αξιολόγησης των εναλλακτικών λύσεων του σχεδιασμού (Zukoski και Luluquisen 2002), που από διάφορους ερευνητές αναφέρεται ως *συμμετοχική αξιολόγηση* (participatory evaluation) (Munda 1995, Stratigea και Papadopoulou 2013). Η συμμετοχή του κοινού θέτει στο τραπέζι του διαλόγου τις απόψεις, τις ιδέες, τις αξίες κ.λπ. της κοινωνίας - αποδέκτη του σχεδιασμού, από όπου απορρέουν οι *προτεραιότητες* (κριτήρια αξιολόγησης και βάρη αυτών) (Στρατηγέα 2009). Μέσα από τη συμμετοχή του κοινού στην αξιολόγηση των εναλλακτικών λύσεων του σχεδιασμού προκρίνονται λύσεις οι οποίες ταυτόχρονα ικανοποιούν τους στόχους του σχεδιασμού και εναρμονίζονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο με τα δεδομένα της κοινωνίας στην οποία απευθύνονται. Το κοινό σε αυτή τη διαδικασία μπορεί να διαδραματίσει σειρά ρόλων, όπως αυτοί αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Το κοινό δηλαδή μπορεί να έχει:

- Τον ρόλο του *απλού αποδέκτη* πληροφορίας σε σχέση με το πλαίσιο της αξιολόγησης, που απλά ενημερώνεται για τις συγκεκριμένες επιλογές που έχουν γίνει (κριτήρια αξιολόγησης, βάρη).
- Τον ρόλο του *συμβούλου*, που παρέχει πληροφορία σε σχέση με τις απόψεις του, οι οποίες όμως μπορεί να ληφθούν ή να μη ληφθούν υπόψη στο στάδιο της αξιολόγησης. Οι πληροφορίες αυτές μπορούν να εμπλουτίσουν τόσο τα κριτήρια αξιολόγησης, με βάση τα οποία αξιολογούνται οι εναλλακτικές λύσεις, όσο και τις προτεραιότητες (βάρη) των κριτηρίων, οι οποίες αποτυπώνουν τη ιεράρχηση των διαφορετικών διαστάσεων των λύσεων από το κοινό.
- Το ρόλο του *συν-αποφασίζοντα*, έναν περισσότερο ενεργό δηλαδή ρόλο στη διαδικασία της αξιολόγησης, παίρνοντας τη θέση του αποφασίζοντα, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα και την ευθύνη των όποιων επιλογών του.

Με βάση το στάδιο της αξιολόγησης που προηγήθηκε, ο σχεδιασμός οδηγεί στην τεκμηριωμένη *επιλογή* μιας λύσης (απόφαση), η οποία προωθείται για εφαρμογή. Στο στάδιο αυτό απαιτείται η σύνταξη *πακέτων πολιτικής* (επιλογή ομάδας μέτρων και έργων), τα οποία συμβάλλουν στην υλοποίηση της επιλεγείσας εναλλακτικής λύσης.

Ο ρόλος του κοινού στο στάδιο της *σύνταξης πακέτων πολιτικής* για την υλοποίηση της επιλεγείσας λύσης είναι σημαντικός, καθώς ο σχεδιαστής μπορεί, μέσα από την εμπλοκή του κοινού, να πάρει πληροφορία σχετική με το ποιες πολιτικές (μέτρα και έργα) είναι αποδεκτές/ανεκτές από το συγκεκριμένο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο για το οποίο σχεδιάζει (Στρατηγέα 2009). Με βάση την πληροφορία αυτή, μπορεί να δομήσει τις πολιτικές του ή να τις αναθεωρήσει, έτσι ώστε να προσαρμόζονται καλύτερα στις επιθυμίες και τα οράματα των αποδεκτών του σχεδιασμού. Είναι σαφές ότι και σε αυτό το στάδιο το κοινό, στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας, μπορεί να λειτουργεί:

- ως *αποδέκτης* πληροφορίας, όταν παρουσιάζονται σε αυτό οι πολιτικές που διαμορφώνονται από τον σχεδιαστή και τα κέντρα λήψης αποφάσεων,
- ως *σύμβουλος* των σχεδιαστών και των κέντρων λήψης αποφάσεων στην επιλογή των καταλληλότερων πολιτικών (συμβουλευτικό ρόλος στον σχεδιαστή) και
- ως *συν-αποφασίζων*, με ενεργό ρόλο στη λήψη απόφασης και την ανάληψη ευθύνης σε σχέση με τις προωθούμενες πολιτικές.

Το τελευταίο στάδιο του σχεδιασμού είναι το στάδιο της εφαρμογής. Σε αυτό υλοποιείται η επιλεγείσα, από τον σχεδιασμό, εναλλακτική λύση, μέσα από την εφαρμογή των κατάλληλων πακέτων πολιτικής, που έχουν σχεδιαστεί για τον σκοπό αυτό. Η επιτυχής εφαρμογή της επιλεγείσας λύσης στηρίζεται

σε μεγάλο βαθμό στην αποδοχή της λύσης και των πακέτων πολιτικής που την υλοποιούν από τους αποδέκτες του σχεδιασμού, την κοινωνία δηλαδή για την οποία έχει γίνει ο σχεδιασμός.

Είναι σαφές ότι η επιλογή συμμετοχικών προσεγγίσεων στα προηγούμενα στάδια του σχεδιασμού μπορεί να συμβάλει στην αποτελεσματικότερη εφαρμογή των επιλογών του, αφού έχει έγκαιρα μεταδώσει τα κατάλληλα μηνύματα, τα οποία μέσα από τα διάφορα στάδια έχουν εμπεδωθεί από τους αποδέκτες ή έχουν και αυτοί συμβάλει στη διατύπωσή τους, με αποτέλεσμα το αίσθημα *ιδιοκτησίας* αυτών και τη μεγαλύτερη δέσμευσή τους στο στάδιο της εφαρμογής (Bouzit και Loubier 2004a, Mostert 2003, Creighton 2005, Στρατηγέα 2009).

Η συμμετοχική προσέγγιση, όταν εφαρμόζεται στο τελευταίο στάδιο του σχεδιασμού, αποσκοπεί ουσιαστικά στο να ενημερώσει για τις τελικές επιλογές πολιτικής και να πείσει το κοινό για την αναγκαιότητα της εφαρμογής τους. Στο πλαίσιο αυτό μπορεί:

- το κοινό να αποτελεί απλώς τον *αποδέκτη* της πληροφορίας αυτής, χωρίς να έχει καμιά δυνατότητα να την επηρεάσει (η απόφαση είναι ειλημμένη) ή
- να ζητείται η γνώμη του γύρω από τις συγκεκριμένες επιλογές, χωρίς να λαμβάνεται απαραίτητα υπόψη. Ο στόχος εδώ είναι ο εντοπισμός, από τον σχεδιαστή, επιλογών που μπορεί να συναντούν την αντίδραση του κοινού, με συνέπεια να χρειάζεται κάποιου είδους επαναπροσδιορισμός ή επανατοποθέτηση στα συγκεκριμένα σημεία, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η εφαρμογή τους.

Όπως είναι σαφές από τη συζήτηση που προηγήθηκε, ο ρόλος και ο βαθμός εμπλοκής των συμμετεχόντων μπορεί να μεταβάλλεται στα διάφορα στάδια του σχεδιασμού. Για την οριστικοποίηση των συγκεκριμένων επιλογών στα ζητήματα αυτά, δηλαδή την αποσαφήνιση του ρόλου και του βαθμού εμπλοκής του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία, αλλά και του σταδίου στο οποίο θα εμπλακεί αυτό, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το αντικείμενο και οι στόχοι του έργου, καθώς επίσης το κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι, που συνδέεται με την κουλτούρα της συμμετοχής του εν λόγω κοινού. Οι επιλογές αυτές υποστηρίζονται ακόμη από την αποσαφήνιση του «γιατί απαιτείται η συμμετοχή» και «ποιος εμπλέκεται σε αυτή», στοιχεία που μπορούν να καθοδηγήσουν τον σχεδιαστή στις αναγκαίες επιλογές που πρέπει να κάνει για τον τρόπο με τον οποίο θα χειριστεί τη συμμετοχική προσέγγιση.

Σε σχέση με τις παραπάνω επιλογές, αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί η άποψη που διατυπώνεται από τον Creighton (2005). Σύμφωνα με αυτή, και με δεδομένο ότι οι αποφάσεις που λαμβάνονται από τον σχεδιασμό αποτελούν το προϊόν μιας διαδικασίας όπου επιμέρους αποφάσεις λαμβάνονται στα επιμέρους στάδια αυτής (π.χ. στόχοι του σχεδιασμού, δόμηση εναλλακτικών λύσεων), είναι ιδιαίτερα σημαντικό το κοινό να αντιλαμβάνεται ή και να συμμετέχει στις επιλογές που γίνονται στα στάδια αυτά. Αυτό δεν έχει μόνο το πλεονέκτημα μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης της συμμετοχής, με τη σταδιακή εμπέδωση από το κοινό της διαδικασίας, των επιμέρους αποφάσεων και του τελικού προϊόντος, αλλά ταυτόχρονα αφήνει χώρο για όλα τα ενδεχόμενα σε κάθε στάδιο της διαδικασίας. Για παράδειγμα, ο τρόπος που διατυπώνεται ο στόχος μπορεί στην πραγματικότητα να αποκλείει κάποιες κατευθύνσεις ιδιαίτερα σημαντικές για το κοινό. Σύμφωνα λοιπόν με τον Creighton (2005), είναι χρήσιμη η συμμετοχή του κοινού σε όλα τα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, έτσι ώστε να συμμετέχει στις επιμέρους αποφάσεις των διαφορετικών σταδίων. Μια τέτοια διαδικασία υποστηρίζει επίσης τη *διαφάνεια* στη διαδικασία λήψης απόφασης, τη *νομιμοποίηση* αυτής, αλλά και την αποτελεσματικότερη *εφαρμογή* της.

3.6. Ο ρόλος του σχεδιαστή στον συμμετοχικό σχεδιασμό

Στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού ως διαδικασίας επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών ομάδων και μεταξύ τους αλληλεπίδρασης, οι *προκλήσεις* που αντιμετωπίζει ο σχεδιαστής είναι πολλαπλές και αναφέρονται (Στρατηγέα 2010):

- Στο καθαυτό *έργο* του, όπου η πρόκληση είναι ο σχεδιασμός λύσεων και πολιτικών υλοποίησής τους που να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα, τα οράματα, τις επιθυμίες κ.λπ. των αποδεκτών του σχεδιασμού, εξυπηρετώντας ταυτόχρονα το δημόσιο συμφέρον (Bishop 1998).

- Στη *διαχείριση των συγκρούσεων* στην τοπική κοινωνία, που μπορεί να προκύψουν από τη σύγκρουση ενδιαφερόντων (στόχων) μεταξύ των διαφορετικών τοπικών ομάδων, αλλά και τη σύγκρουση ενδιαφερόντων που απορρέει από τις αποκλίσεις μεταξύ των στόχων των ομάδων και των στόχων του σχεδιασμού (Forester 1989).
- Στον εμπλουτισμό της *γνώσης* των τοπικών κοινωνιών και την ευαισθητοποίησή τους σχετικά με τα προβλήματα που καλείται να επιλύσει ο σχεδιασμός, τις διαδικασίες που χρησιμοποιεί, την επισήμανση των διαθέσιμων επιλογών σε σχέση τις λύσεις των προβλημάτων, τους κινδύνους και τις ευκαιρίες που εμπεριέχουν οι λύσεις αυτές κ.λπ.
- Στην προώθηση της *ενεργού συμμετοχής* των τοπικών παραγόντων (πολιτών και ομάδων συμφερόντων), μέσα από την αξιοποίηση των κατάλληλων συμμετοχικών προσεγγίσεων, με στόχο αφενός τον εμπλουτισμό της πληροφορίας που απαιτείται για την αντιμετώπιση των σχεδιαστικών προβλημάτων και αφετέρου τη διασφάλιση της διαφάνειας και την επίτευξη της ευρύτερης δυνατής συναίνεσης στη λήψη αποφάσεων και τη χάραξη πολιτικής (Creighton και άλλοι 1998).

Ο σχεδιαστής, στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων του που αφορούν παρεμβάσεις στον φυσικό και δομημένο χώρο, έχει τη δυνατότητα να αλληλεπιδρά με σημαντικό τμήμα της τοπικής κοινωνίας (φορείς, ομάδες πολιτών, τοπική αυτοδιοίκηση, επαγγελματικές ομάδες, περιβαλλοντικές οργανώσεις κ.ά.), στοιχείο που είναι καθοριστικό για την αντιμετώπιση των παραπάνω προκλήσεων. Στη βάση αυτής της αλληλεπίδρασης, ο σχεδιαστής καλείται να πρωταγωνιστήσει σε μια σειρά από διαφορετικούς ρόλους, που περιγράφονται στη συνέχεια (Στρατηγέα 2010) (Διάγραμμα 3-7).

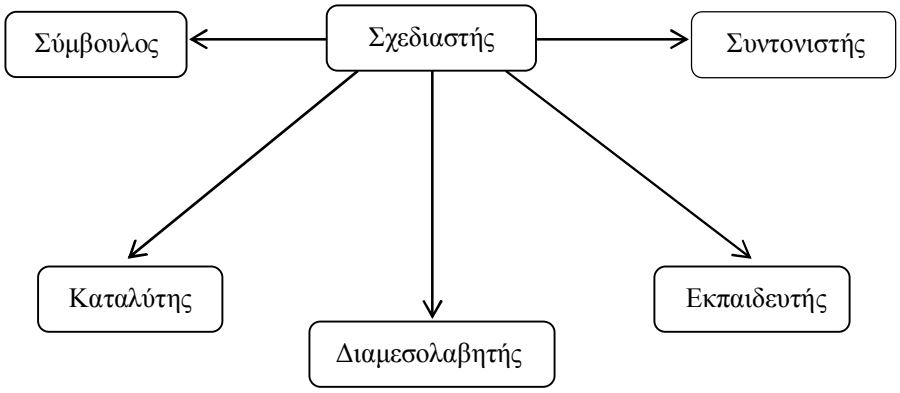

Διάγραμμα 3-7: *Ο ρόλος του σχεδιαστή στον συμμετοχικό σχεδιασμό.*
Πηγή: Στρατηγέα (2010).

Ο σχεδιαστής αποτελεί κατ' αρχάς τον *σύμβουλο* των τοπικών αρχών στη διαδικασία επίλυσης των σχεδιαστικών προβλημάτων, καθώς αναλαμβάνει τον σχεδιασμό των λύσεων των προβλημάτων αυτών, αξιοποιώντας την επιστημονική του γνώση και τα εργαλεία που διαθέτει.

Ακόμη αποτελεί τον *καταλύτη* (McHarg 1979, Foley 1997) για τη διάχυση της πληροφορίας σε σχέση με τα προβλήματα που καλείται να επιλύσει ο σχεδιασμός, μέσα από την αξιοποίηση εκείνων των συμμετοχικών προσεγγίσεων που μπορούν να μεταφέρουν αποτελεσματικά αυτή την πληροφορία στους κατάλληλους κάθε φορά αποδέκτες. Η εμβάθυνση στις συμμετοχικές προσεγγίσεις και τις μεθόδους συμμετοχικού σχεδιασμού αποτελεί πολύτιμη γνώση για την ανάληψη αυτού του ρόλου.

Ένας ακόμη ρόλος που αναλαμβάνει ο σχεδιαστής στο πλαίσιο των συμμετοχικών προσεγγίσεων είναι αυτός του *διαμεσολαβητή* (mediator) για τη διαχείριση των συγκρούσεων μεταξύ των αντικρουόμενων συμφερόντων διαφορετικών ομάδων (Susskind και Ozawa 1984, Forester 1989, Foley 1997), αλλά και των συγκρούσεων μεταξύ των στόχων των ομάδων αυτών και των στόχων του σχεδιασμού (Στρατηγέα 2010). Τα δύο αυτά ζητήματα είναι εξαιρετικής σημασίας για την επιτυχή εφαρμογή του προϊόντος του σχεδιασμού. Πιο συγκεκριμένα, η εξομάλυνση των συγκρούσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων ομάδων αποτελεί προϋπόθεση για την ομαλή εφαρμογή των αποφάσεων του σχεδιασμού. Ακόμη, ο εντοπισμός των συγκρούσεων μεταξύ των στόχων των ομάδων και των στόχων του σχεδιασμού συνιστά πολύτιμη πληροφορία για τους σχεδιαστές, η

οποία μπορεί να καθοδηγήσει τροποποιήσεις του τελικού προϊόντος του σχεδιασμού (συγκεκριμένες επιλογές και αντίστοιχες πολιτικές για την υλοποίησή τους) ή να οριοθετήσει εκείνες τις αλλαγές σχεδίων και των κατευθύνσεων πολιτικής που τα υλοποιούν, έτσι ώστε να αμβλυνθούν οι αντιθέσεις που παρουσιάζονται, διευκολύνοντας την εφαρμογή των κατευθύνσεων του σχεδιασμού.

Σημαντικός είναι επίσης ο ρόλος του σχεδιαστή ως *εκπαιδευτή* σε νέες μορφές συμμετοχής, συνεργασίας και κοινωνικής μάθησης (Forester 1989, Bruggeman 2008), τόσο για τα κέντρα λήψης αποφάσεων όσο και για το κοινό που εμπλέκεται στις συμμετοχικές διαδικασίες. Ο ρόλος αυτός είναι κομβικός για την υλοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών και αναλαμβάνεται από τον σχεδιαστή λόγω αφενός της στενής επικοινωνίας που έχει με όλα τα εμπλεκόμενα στον σχεδιασμό μέρη και αφετέρου της εξιδεικευμένης γνώσης του σχετικά με τις αρχές και τις μεθόδους συμμετοχής που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον σκοπό αυτό.

Τέλος, ο σχεδιαστής αναλαμβάνει τον ρόλο του *συντονιστή* μιας διεπιστημονικής ομάδας για την ενσωμάτωση στη διαδικασία σχεδιασμού της απαραίτητης γνώσης που προέρχεται από διαφορετικά γνωστικά πεδία για τον σχεδιασμό αποτελεσματικότερων παρεμβάσεων. Ο ρόλος αυτός είναι ιδιαίτερα σημαντικός και απορρέει από την κατανόηση ότι η αντιμετώπιση των προβλημάτων του σχεδιασμού σήμερα, δεδομένης της αυξανόμενης πολυπλοκότητας και της αβεβαιότητας που συνδέεται με τα προβλήματα αυτά (Machina 1987, Schwartz 1996), αλλά και τα ζητήματα της διαχείρισης του χώρου γενικότερα, απαιτούν *ολοκληρωμένες προσεγγίσεις*, κυρίαρχο στοιχείο των οποίων είναι η διεπιστημονική θεώρησή τους. Έτσι, βασικό μέλημα του σχεδιαστή στον ρόλο του αυτόν αποτελεί η επικοινωνία με τα διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα που άπτονται του μελετώμενου σχεδιαστικού προβλήματος και η ευελιξία στην ενσωμάτωση αυτής της γνώσης στη διαδικασία του σχεδιασμού για την εξυπηρέτηση των στόχων που έχουν τεθεί.

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Aggens, L. (1998). «Identifying Different Levels of Public Interest in Participation», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J. & Dunning, M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques: A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 193-198.

Arnstein, S. (1969). «A Ladder of Citizen Participation», *Journal of the American Planning Association*, 35(4): 216-224.

Balint, P., Stewart, R., Desai, A. & Walters, L. (2011). *Wicked Environmental Problems*, Island Press, Washington DC.

Bell, W. (2004). *Foundations of Future Studies: Values, Objectivity and the Good People*, τόμ. 1-2, Transaction Publishers, New Brunswick NJ.

Berkes, F. (2002). «Cross-scale Institutional Linkages: Perspectives from the Bottom-up», στο: Ostrom, E., Dietz, T., Dolsak, N., Stern, P. C., Stonich, A. S. & Weber, E. U. (επιμ.). *The Drama of the Commons*, National Academy Press, Washington, DC, σελ. 293-322.

Bishop, B. (1998). «Planning as a Process of Social Change», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J. & Dunning, M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques: A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 31-40.

Bouzit, M. & Loubier, S. (2004a). «Combining Prospective and Participatory Approaches for Scenarios Development at River Basin Level», Aqua Terra, Project No. 505428 (GOCE). France.

Bouzit, M. & Loubier, S. (2004b). «AquaTerra – Integrated Modeling of the River-sediment-soil-groundwater System: Advanced Tools for the Management of Catchment Areas and River Basins in the context of Global Change», 6thFramework Programme, Project No. 505428.

Bruggeman, J. (2008). *Social Networks – An Introduction*, Routledge, Abington, New Jersey.

Brundtland, G. (επιμ.) (1987). *Our Common Future*, The World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, Oxford.

Burby, R. (2003). «Making Plans that Matter: Citizen Involvement and Government Action», *Journal of the American Planning Association*, *69*(1): 33-49, Doi: 10.1080/01944360308976292.
Camagni, R. & Capello, R. (επιμ.) (2011). *Spatial Scenarios in a Global Perspective – Europe and the Latin Arc Countries*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
Carver, S. (2001). «Participation and Geographical Information: A Position Paper», Position paper for the ESF-NSF Workshop on Access to Geographic Information and Participatory Approaches Using Geographic Information, Spoleto, 6-8 December.
Creighton, J. (2005). *The Public Participation Handbook – Making Better Decisions through Citizens' Involvement*, Jossey-Bass, San Francisco.
Creighton, J., Delli Priscoli, J. & Dunning, M. (επιμ.) (1998). *Public Involvement Techniques: A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA.
Dake, K. (1991). «Orienting Dispositions in the Perception of Risk: An Analysis of Contemporary World Views and Cultural Biases», *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 22: 61-82.
De Roo, G. & Porter, G. (2007). *Fuzzy Planning: The Role of Actors in Fuzzy Governance Environment*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot.
Douglas, M. (1992). *Risk and Blame*, Routledge, London.
Driessen, P.P.J., Glasbergen, P. & Verdaas, C. (2001). «Interactive Policy-making: a Model of Management for Public Works», *European Journal of Operational Research*, *128*(2): 322-337.
Elliott, J., Heesterbeek S., Lukensmeyer C. & Slocum, N. (2005). *Participatory Methods Toolkit: A Practitioner's Manual*, King Baudouin Foundation and the Flemish Institute for Science and Technology Assessment (viWTA).
Fischer, F. (2003). *Citizens, Experts, and the Environment - The Politics of Local Knowledge*, Duke University Press, Durham, London.
Foley, J. (1997). «Communicative Planning Theory and Community Initiatives», College of Urban and Planning Affairs (CUPA). Working Papers, 1991-2000, Paper 8, http://scholarworks.uno.edu/cupa_wp/8 (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).
Forester, J. (επιμ.) (1988). *Critical Theory and Public Life*, MIT Press, Cambridge (USA).
Forester, I. (1989). *Planning in the Face of Power*, University of California Press, Berkeley.
Forester, J. (1993). *Critical Theory, Public Policy and Planning Practice: Toward a Critical Pragmatism*, State University of New York Press, Albany.
Friend, J. & Hickling, A. (2011). *Planning Under Pressure: The Strategic Choice Approach*, Routledge, New York.
Funtowicz, S.O. & Ravetz, J.L. (1995). «Planning and Decision-making in an Uncertain World – The Challenge of Post-normal Science», στο: Amendola, A., Hotlok-Jones, T. & Casale, R. (επιμ.). *Natural Risk and Civil Protection*, E & FN Spon, London.
Giaoutzi, M. & Stratigea, A. (2012). «Building Strategic Policy Scenarios for the EU Agriculture – AG2020», στο: Giaoutzi, M. & Sapio, B. (επιμ.). *Recent Developments in Foresight Methodologies - Complex Networks and Dynamic Systems*, Springer Verlag, New York, Doi: 10.1007/978-1-4614-5215-7, σελ. 275-296.
Glenn, C. J. (2009a). «Introduction to the Futures Research Methods Series», στο: Glenn C. J. & Gordon, T. (επιμ.). *Futures Research Methodology – Version 3.0*, The Millenium Project, σελ. 1-17.
Glenn C. J. (2009b). «Scenarios», στο: Glenn C. J. & Gordon, T. (επιμ.). *Futures Research Methodology – Version 3.0*, The Millenium Project, σελ. 1-52.
Godet, M. (2001). *Creating Futures – Scenario Planning as a Strategic Management Tool*, Economica Ltd, London.
Gunderson, L. & Holling, C.S. (επιμ.) (2002). *Panarchy: Understanding Transformations in Human and Natural Systems*, Island Press, Washington DC.
Haklay, M. (2013). «Citizen Science and Volunteered Geographical Information: Overview and Typology of Participation», στο: Sui, D., Elwood S. & Goodchild, M. (επιμ.). *Crowdsourcing Geographic Knowledge – Volunteered Geographic Information (VGI) in Theory and Practice*, Springer, Dordrecht, The Netherlands, σελ. 105-122.
Hanchey, R.J. (1998). «The Objectives of Public Participation», στο: Creighton, J., Delli Priscoli, J. & Dunning, C. M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques – A Reader of Ten Years Experience at the*

Institute for Water Resources, Institute for Water Resources, U.S. Corps of Engineers, Alexandria, VA, σελ. 21-29.
Hare, M.P., Letcher, R.A. & Jakeman, A.J. (2003). «Participatory Modelling in Natural Resource Management: A Comparison of Four Case Studies», *Integrated Assessment*, *4*(2): 62-72.
Harvey, D. (2006). «Space as a Keyword», στο: Castree, N. & Gregory, D. (επιμ.). *A Critical Reader David Harvey*, Blackwell Publishing Ltd., Oxford.
Healey, P. (1992a). «A Planners Day: Knowledge and Action in Communicative Practices», *Journal of the American Planning Association*, *58*(1): 9-20.
Healey, P. (1992b). «Planning through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory», *Town Planning Review*, 63: 142-162.
Healey, P. (1993). «The Communicative Work of Development Plans», *Environment and Planning B: Planning and Design*, *20*(1): 83-104.
Healey, P. (1996). «The Communicative Turn in Planning Theory and its Implications for Spatial Strategy Formations», *Environment and Planning B: Planning and Design*, *23*(2): 217-234.
Hennen, L. (1999). «Participatory Technology Assessment: A Response to Technical Modernity?», *Science and Public Policy*, *26*(5): 303-312, Doi: 10.3152/147154399781782310.
Hill, A. & Michael, M. (1998). *Engineering Acceptance: Representations of 'The Public' in Debates on Biotechnology*, στο: Wheale, P., Schomberg, R. & Glasner, P. (επιμ.). *The Social Management of Genetic Engineering*, Ashgate, σελ. 201-217.
Hines, A. & Bishop, P. (2006) (επιμ.). *Thinking about the Future – Guidelines for Strategic Foresight*, *Social Technologies LLC*, Washington DC.
Innes, J. (1995). «Planning Theory's Emerging Paradigm: Communicative Action and Interactive Practice», *Journal of Planning, Education and Research*, *14*(3): 183-189.
Innes, J. & Booher, D. (2004). «Reframing Public Participation: Strategies for the 21st Century», *Planning Theory and Practice*, 5(4): 419-436, Doi: 10.1080/1464935042000293170.
Joss, S. & Durant, J. (1995). «Introduction», στο: Joss, S. & Durant, J. (επιμ.). *Public Participation in Science*, Science Museum, London, σελ. 9-13.
Kanji, N. & Greenwood, L. (2001). «Participatory Approaches to Research and Development», στο: *IIED - Learning from Experience*, IIED, London.
Kapsaski, E., Panagiotopoulou, M. & Stratigea A. (2014). «Exploring Sustainable Future Tourist Development Paths for Zakynthos Island-Greece: A Methodological Framework», *International Journal of Cultural and Digital Tourism* (IACuDiT), *1*(1): 9-26.
Kasemir, B., Dahinden, U., Gerger, A., Schüle, R., Tabara, D. & Jaeger, C. (1999). «Fear, Hope and Ambiguity: Citizens' Perspectives on Climate Change and Energy Use», ULYSSES Working Paper-99-1, EAWAG, Dübendorf.
Khakee, A. (1998). «Evaluation and Planning: Inseparable Concepts», *Town Planning Review*, *69*(4): 359-374.
Khakee, A. (1999). «Participatory Scenarios for Sustainable Development», *Foresight*, *1*(3): 229-240.
Kingston, R., Carver, S., Evans, A. & Turton, I. (2000). «Web-Based Public Participation Geographical Information Systems: An Aid to Local Environmental Decision-Making», *Computers, Environment and Urban Systems*, *24*(2): 109-125.
Klein, H. (1999). «Tocqueville in Cyberspace: Using the Internet for Citizen Associations», *The Information Society*, 15: 213-220.
Lauria, M. & Soll, M. (1996). «Communicative Action, Power and Misinformation in a Site Selection Process», *Journal of Planning, Education and Research*, *15*(3): 199-211.
Lee, C. (1973). *Models in Planning: An Introduction to the Use of Quantitative Models in Planning*, Pergamon Press, Oxford.
Lindblom, C. E. (1979). «Still Muddling Through», *Public Administration Review*, 39: 517-525.
Lindgren, M. & Bandhold, H. (2003). *Scenario Planning – The Link between Future and Strategy*, Palgrave Macmillan, New York.
Machina, M. J. (1987). «Choice Under Uncertainty: Problems Solved and Unsolved», *Journal of Economic Perspectives*, 1: 121-154.
McGuirk, P. M. (2001). «Situating Communicative Planning Theory: Context, Power and Knowledge», *Environment and Planning A*, *33*(2): 195-217.

McHarg, I. (1979). «Ecological Planning: The Planner as Catalyst», στο: Burchell, R.W. & Sternlieb, G. (επιμ.). *Planning Theory on the 1980s: A Search for New Directions*, Center for Urban Policy Research, New Brunswick NJ.

McKenzie, D. & Wajcman, J. (1985). *The Social Shaping of Technology*, Open University Press, Milton Keynes.

Millennium Ecosystem Assessment – MEA (2007). *A Toolkit for Understanding and Action - Protecting Nature's Services, Protecting Ourselves*, Island Press, Washington DC.

Mostert, E. (2003). «The Challenge of Public Participation», Paper presented in the Participatory Methods Conference, Maastricht, The Netherlands,11-12 February.

Mostert, E. (2006). «Participation for Sustainable Water Management», στο: Giupponi, C., Jakeman, A.J., Karssenberg, D. & Hare, M. P. (επιμ.). *Sustainable Management of Water Resources*, Edward Elgar, Cheltenham, σελ. 153-176.

Munda, G. (1995). *Multicriteria Evaluation in a Fuzzy Environment – Theory and Applications in Ecological Economics*, Physica-Verlag, Heidelberg.

O' Riordan, T., Burgess, J. & Syrynszki, B. (1999). «Deliberative and Inclusionary Processes: A Report of three Seminars», University of East Anglia, Norwich.

Panagiotopoulou, M. & Stratigea, A. (2014). «A Participatory Methodological Framework for Paving Alternative Local Tourist Development Paths: The Case of Sterea Ellada Region», *European Journal of Futures Research* (EJFR). 2(44): 1-15, Doi: 10.1007/s40309-014-0044-7.

Papadopoulou, Ch.-A. & Giaoutzi, M. (2014). «Crowdsourcing as a Tool for Knowledge Acquisition in Spatial Planning», *Future Internet*, 6(1): 109-125, Doi: 10.3390/fi6010109.

Papadopoulou, Ch.-A. & Stratigea, A. (2014). «Traditional vs. Web-based Participatory Tools in Support of Spatial Planning in 'Lagging-behind' Peripheral Regions», στο: Korres, G., Kourliouros, Tsobanoglou, G. & Kokkinou, A. (επιμ.). *Socio-economic Sustainability, Regional Development and Spatial Planning: European and International Dimensions and Perspectives*, International Conference Proceedings, Department of Geography - University of the Aegean, Department of Sociology - University of the Aegean, International Sociological Association (ISA). 4-7 July, Mytilene, Lesvos, σελ. 164-170.

Pereira, A.G. & Quintana, S.C. (2002). «From Technocratic to Participatory Decision Support Systems: Responding to the New Governance Initiatives», *Journal of Geographic Information and Decision Analysis 6*(2): 95-107.

Pereira, A.G., Rinaudo, J.D., Jeffrey, P., Blasques, J., Corral Quintana, S., Courtois, N., Funtowicz, S. & Petit, V. (2003). «ICT Tools to Support Public Participation in Water Resources Governance and Planning: Experiences from the Design and Testing of a Multi-media Platform», *Journal of Environmental Assessment Policy and Management, 5*(3): 395-420.

Possum Project (1998). «Final Report», European Commission, Transport RTD Programmme, 4th Framework Programme.

Puglisi, M. & Marvin, S. (2002). «Developing Urban and Regional Foresight: Exploring Capacities and Identifying Needs in the North West», *Futures, 34*(8): 761-777.

Renn, O., Webler, T., Rakel, H., Dienel, P. & Johnson, B. (1993). «Public Participation in Decision-making: A Three-Step Procedure», *Policy Sciences, 26*(3): 189-214.

Rowe, G. & Frewer, L. (2000). «Public Participation Methods: A Framework for Evaluation»,*Science, Technology and Human Values, 25*(1): 3-29.

Schwartz, P. (1996). *The Art of Long View: Planning the Future in an Uncertain World*, Publishing Group Inc., New York.

Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*, Asian Development Bank, Manila.

Sokol, M. (2011). *Economic Geographies of Globalization – A Short Introduction*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.

Sjöberg, L. & Drottz-Sjöberg, B.M. (2001). «Fairness, Risk and Tolerance in the Siting of a Nuclear Waste Repository», *Journal of Risk Research, 4*(1): 75-102.

Slovic, P. & Peters, E. (1998). «The Importance of World Views in Risk Perception», *Risk, Decision & Policy*, 3: 165-170.

Steyaert, S. & Lisoir, H. (2005). *Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual*, King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment.

Stratigea, A. (2012). «The Concept of 'Smart' Cities – Towards Community Development?» στο: Bakis, H. (επιμ.). «Digital Territories: Case Studies», Special Issue, *NETCOM, 26*(3/4): 375-388.

Stratigea, A. & Giaoutzi, M. (2012a). «Linking Global to Regional Scenarios in Foresight», *Futures*, *44*(10): 847-859, Doi: 10.1016/j.futures.2012.09.003.
Stratigea, A. & Giaoutzi, M. (2012b). «Scenario Planning as a Tool in Foresight Exercises: The LIPSOR Approach», στο: Giaoutzi, M. & Sapio, B. (επιμ.). *Recent Developments in Foresight Methodologies: Complex Networks and Dynamic Systems*, Springer, New York, Doi: 10.1007/978-1-4614-5215-7, σελ. 215-236.
Stratigea, A., Grammatikogiannis, E. & Giaoutzi, M. (2012). «How to Approach Narratives in Foresight Studies: Qualitative Data Analysis», στο: Van Leeuwen, E., Giaoutzi, M. and Nijkamp, P. (επιμ.). «Future Perspectives for Sustainable Agriculture», Special Issue, *International Journal of Foresight and Innovation Policy (IJFIP)*, *8*(2/3): 236-261, Doi: 10.1504/IJFIP.2012.046112.
Stratigea, A. & Papadopoulou, Ch.-A. (2013). «Evaluation in Spatial Planning: A Participatory Approach», *Territorio Italia*, Land Administration, Cadastre, Real Estate, Agenzia del Territorio, 2: 85-97.
Susskind, L. & Ozawa, C. (1984). «Mediated Negotiation in the Public Sector: The Planner as Mediator», *Journal of Planning Education and Research*, *4*(1): 5-15.
Tewdwr-Jones, M. & Thomas, H. (1998). «Collaborative Action in Local Plan-making: Planners' Perceptions of 'Planning through Debate'», *Environment and Planning B: Planning and Design*, *25*(1): 127-144.
United Nations (1992). *Agenda 21 - Earth Summit - The United Nations Programme of Action from Rio*, United Nations Department of Public Information.
Van den Hove, S. (2000). «Participatory Approaches to Environmental Policy-making: the European Commission Climate Policy Process as a Case Study», *Ecological Economics*, 33: 457-472.
Van der Heijden, K. (2005). *Scenarios: the Art of Strategic Conversation*, Second Edition, John Willey and Sons Ltd., Chichester.
Van Jaasveld, R. (2001). «Generic Public Participation Guidelines, Department of Water Affairs and Forestry», Pretoria.
Wollenberg, E., Edmunds, D. & Buck, L. (2000). «Using Scenarios to Make Decisions about the Future: Anticipatory Learning for the Adaptive Co-management of Community Forests», *Landscape and Urban Planning*, 47: 65-77.
Zukoski, A. & Luluquisen, M. (2002). «Participatory Evaluation», *Policy and Practice*, 5: 1-8.
Zurek, M. & Henrichs, T. (2007). «Linking Scenarios across Geographical Scales in International Environmental Assessments», *Technological Forecasting and Social Change*, 74: 1282-1295.
Zwirner, W. & Berger, G. (2008). «Participatory Mechanisms in the Development, Implementation and Review of National Sustainable Development Strategies», European Sustainable Development Network – ESDN, Quarterly Report, September.

Ελληνική

Αραβαντινός, Α. (1997). *Πολεοδομικός σχεδιασμός*, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα.
Βασενχόβεν, Λ. (2004). «Χωροταξικός σχεδιασμός», Σημειώσεις μαθήματος, Σχολή Πολιτικών Μηχανικών ΕΜΠ, Διατμηματικό – Διεπιστημονικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμη και Τεχνολογία Υδατικών Πόρων», Ακαδημαϊκό έτος 2004-2005.
Βασενχόβεν, Λ. (2010). *Χωρική διακυβέρνηση – Θεωρία, ευρωπαϊκή εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδας*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
Γιαουτζή, Μ. & Στρατηγέα, Α. (2011). *Χωροταξικός σχεδιασμός: Θεωρία και πράξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
Ευαγγελίδου, Μ. (2007). «Σύστημα χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα και δυνατότητες παρέμβασης της κοινωνίας των πολιτών», Παρουσιάστηκε στο διεθνές συνέδριο «Κοινωνία των πολιτών, περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη - Από την ενημέρωση στην ενεργό συμμετοχή», Μεσόγειος-SOS, ΑΚΤΗ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 23-24 Νοεμβρίου.
Καμχής, Μ. (2007). *Η ενοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου 1986-2006: Ένα σχεδιαστικό εγχείρημα μεγάλης κλίμακας*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
Λεοντίδου, Λ. (2011). *Αγεωγράφητος χώρα*, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα.
Ποζουκίδου, Γ. (2000). «Μοντέλα χρήσεων γης - Ανασκόπηση και προοπτικές του ρόλου τους στονχωρικό σχεδιασμό», *Αειχώρος*, 13: 118-141.

Στρατηγέα, Α. (2009). «Συμμετοχικός σχεδιασμός και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη: μία μεθοδολογική προσέγγιση», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, 24-27 Σεπτεμβρίου, σελ. 43-51.

Στρατηγέα, Α. (2010). «Βιώσιμες ενεργειακά κοινότητες - μία σχεδιαστική πρόκληση για τις ορεινές περιοχές», Πρακτικά 6ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του ΕΜΠ με θέμα «Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. Διεπιστημονικές έρευνες, μελέτες και συμβολές, έργα, δράσεις, στρατηγικές, πολιτικές, εφαρμογές, προοπτικές, δυνατότητες και περιορισμοί», 16-19 Σεπτεμβρίου, Μέτσοβο.

Στρατηγέα, Α. και Παπαδοπούλου, Μ. (2012). «Η συμβολή του συμμετοχικού σχεδιασμού στη διαχείριση και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος: Η εφαρμογή της οδηγίας 2000/60/ΕΚ στην ελληνική πραγματικότητα», Πρακτικά 3ου Εθνικού Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου, σελ. 1303-1311.

Κεφάλαιο 4

Σύνοψη
Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μια επισκόπηση των υφιστάμενων κατηγοριοποιήσεων των μεθόδων συμμετοχής που απαντώνται στη βιβλιογραφία, με σκοπό την ταξινόμησή τους. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι δύο κυρίαρχες προσεγγίσεις κατηγοριοποίησης, οι οποίες ταξινομούν τις μεθόδους συμμετοχής με βάση τα χαρακτηριστικά τους και ειδικότερα τον στόχο που αυτές εξυπηρετούν, τον βαθμό συμμετοχής των εμπλεκομένων που αυτές εμπεριέχουν, καθώς και το αποτέλεσμα που επιδιώκεται από την εφαρμογή τους. Στο πλαίσιο αυτών των κατηγοριοποιήσεων μπορεί να εντάσσεται ένα πλήθος από μεθόδους συμμετοχής, οι κυριότερες (και συχνότερα χρησιμοποιούμενες) εκ των οποίων θα αποτελέσουν το αντικείμενο μελέτης των επόμενων δύο κεφαλαίων. Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές αποσκοπούν να προσφέρουν στον αναγνώστη έναν οδηγό για την κατ' αρχήν επιλογή της ομάδας των μεθόδων που είναι περισσότερο κατάλληλη για το πρόβλημά του, παρουσιάζοντας ταυτόχρονα το φάσμα των περισσότερο χρησιμοποιούμενων μεθόδων συμμετοχής κάθε ομάδας. Ο συνδυασμός της πληροφορίας που παρέχεται στο κεφάλαιο αυτό, της ανάλυσης των επιμέρους χαρακτηριστικών κάθε μεθόδου συμμετοχής που γίνεται στα Κεφάλαια 5 και 6, καθώς και των συστάσεων που παρέχονται στο Κεφάλαιο 7 για την επιλογή μεθόδου συμμετοχής, ανάλογα με το στάδιο της διαδικασίας του σχεδιασμού στο οποίο πρόκειται αυτή να εφαρμοστεί, φιλοδοξεί να προσφέρει στον αναγνώστη την απαιτούμενη γνώση για την καταλληλότερη επιλογή συμμετοχικής μεθόδου με βάση τα δεδομένα του σχεδιαστικού προβλήματος στο οποίο απαιτείται η συμμετοχή.

Προαπαιτούμενη γνώση
Η εμβάθυνση στη συγκεκριμένη ενότητα προϋποθέτει καλή θεωρητική γνώση των ζητημάτων που σχετίζονται με τον σχεδιασμό του χώρου (αστικό ή περιφερειακό) και την πρακτική εφαρμογή του. Επίσης προϋποθέτει την εμβάθυνση στα θέματα που αφορούν τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων (βλ. επίσης Κεφάλαια 1 και 2), έτσι ώστε να είναι κατανοητός ο ρόλος των μεθόδων συμμετοχής στη διαδικασία του σχεδιασμού. Τέλος, προϋποθέτει την κατανόηση των ζητημάτων που άπτονται του συμμετοχικού σχεδιασμού (βλ. επίσης Κεφάλαιο 3).

4. Ταξινόμηση μεθόδων συμμετοχής

Η θεσμοθέτηση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η εφαρμογή συμμετοχικών διαδικασιών σε σειρά σχεδιαστικών προβλημάτων και σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες φέρνει στο προσκήνιο την ανάγκη υιοθέτησης κατάλληλων *μεθόδων συμμετοχής* για την αποτελεσματική εμπλοκή των συμμετεχόντων, ανάλογα με τον στόχο της συμμετοχής. Η παρούσα ενότητα αποσκοπεί στην παρουσίαση των διαφορετικών, με βάση την προσέγγιση που ακολουθούν, ταξινομήσεων των μεθόδων συμμετοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού. Η γνώση αυτή θα δώσει στον αναγνώστη τη δυνατότητα της καλύτερης κατανόησης των κύριων χαρακτηριστικών των μεθόδων συμμετοχής, στη βάση των οποίων ταξινομούνται στη συνέχεια σε κατηγορίες, ενώ επίσης θα αποτελέσει το έναυσμα για την καλύτερη επιλογή μεθόδου συμμετοχής στη συμμετοχική σχεδιαστική διαδικασία. Ακόμη, η ενότητα αυτή αποτελεί το προοίμιο των επόμενων δύο κεφαλαίων, τα οποία είναι αφιερωμένα στη λεπτομερή παρουσίαση των πιο σημαντικών μεθόδων συμμετοχής που εμπίπτουν στις κατηγορίες που εμφανίζονται στο παρόν κεφάλαιο.

4.1. Εισαγωγή

Η έννοια της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία του σχεδιασμού έχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις στην επιστημονική κοινότητα, με αρκετούς ερευνητές να είναι επιφυλακτικοί, θεωρώντας τον εκδημοκρατισμό των διαδικασιών λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής που οι συμμετοχικές προσεγγίσεις εισάγουν ως παγίδα, ως μια θεώρηση που μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια ελέγχου και εξαιρετικά χρονοβόρες και ενδεχομένως αναποτελεσματικές διαδικασίες (Delli Priscoli 1998a, Maurel 2003, Mostert 2004, Bouzit και Loubier 2004), ιδιαίτερα προβληματικές στην περίπτωση που πρέπει να ληφθούν γρήγορα αποφάσεις πολιτικής.

Αντίθετα, οι υποστηρικτές των συμμετοχικών διαδικασιών επισημαίνουν ότι η συμμετοχική προσέγγιση μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά, δίνοντας απαντήσεις σε μια σειρά από κρίσιμα ερωτήματα που

τίθενται στις μελέτες σχεδιασμού (Delli Priscoli 1998b, Creighton 2003, Innes 2010, Levy 2011 κ.ά.), ενώ μακροπρόθεσμα μπορεί να αποφέρει σημαντικά οφέλη σε διάφορα επίπεδα (κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό, περιβαλλοντικό κ.λπ.) (Hanchey 1988a και 1988b, Chevalier 2001, Beierle 2002, Charnley και Engelbert 2005 κ.ά.). Επιπρόσθετα, σε ένα «ασταθές», «αβέβαιο» και «ταχύτατα μεταβαλλόμενο» περιβάλλον, εντός του οποίου επιδιώκεται η επίτευξη των στόχων του σχεδιασμού, οι συμμετοχικές προσεγγίσεις μπορούν να συμβάλουν στην αποτελεσματικότερη διαχείριση των προβλημάτων του, μέσα από τη δυνατότητα που προσφέρουν για αλληλεπίδραση, παραγωγή γνώσης και ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των εμπλεκομένων, στοιχείο το οποίο μπορεί να συνεισφέρει στην αναγνώριση *νέων ευκαιριών* και την προώθηση *καινοτόμων λύσεων*, οι οποίες, εκτός από την αντιμετώπιση των προβλημάτων, διασφαλίζουν τη *συναίνεση* μεταξύ των αποδεκτών του σχεδιασμού.

4.2. Η συμμετοχική προσέγγιση

Η συμμετοχική προσέγγιση, παρά τις δυσκολίες που μπορεί να εισάγει, αποτελεί από τη φύση της μια καινοτόμα προσέγγιση στο πεδίο της χάραξης πολιτικής. Στη βάση των ωφελειών που μπορεί να αποφέρει, κερδίζει έδαφος και υποκαθιστά σταδιακά –ανάλογα με τη φύση, τον χρονικό ορίζοντα και τις ιδιαιτερότητες του σχεδιαστικού προβλήματος– την έως πρότινος κρατούσα τεχνική/ορθολογική προσέγγιση του σχεδιασμού, στην οποία η λήψη απόφασης αποτελούσε αποκλειστικά καθήκον των κέντρων λήψης αποφάσεων και της επιστημονικής κοινότητας (Διάγραμμα 4-1-α).

Μέσα από την υιοθέτηση των συμμετοχικών προσεγγίσεων, η διαδικασία του σχεδιασμού καθίσταται πλέον *πεδίο πολιτικού διαλόγου*, στο οποίο επιχειρείται να βρεθεί ο κοινός τόπος ανάμεσα στις *πολιτικές προτεραιότητες και επιλογές* (κέντρα λήψης αποφάσεων), την *επιστημονική δεοντολογία* (επιστημονική κοινότητα/μέθοδοι) και τις *κοινωνικές ομάδες*, στις οποίες ο σχεδιασμός απευθύνεται (κοινωνικό σύστημα, αξιακό σύστημα, προτεραιότητες, προσδοκίες και οράματα των ομάδων αυτών κ.λπ.) (Διάγραμμα 4-1-β).

Οι τρεις αυτές κύριες ομάδες εμπλεκομένων σε μια συμμετοχική διαδικασία για τη λήψη απόφασης και τη χάραξη πολιτικής αποτελούν κατά τον Barreteau και άλλους (2010) τους *κόμβους ενός δικτύου*, με τη συμμετοχική διαδικασία να αποτελεί στην πραγματικότητα *ροή πληροφορίας* ανάμεσα στους κόμβους αυτούς (ομάδες εμπλεκομένων). Στη νέα αυτή θεώρηση η συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων και των ομάδων ενδιαφερόντων ενσωματώνεται στην πολιτική διάσταση της διαδικασίας λήψης απόφασης (Barreteau και άλλοι 2010) (Διάγραμμα 4-1-γ), καταδεικνύοντας τη στενή αλληλεπίδραση των κέντρων λήψης αποφάσεων και του κοινωνικού συνόλου στη διαδικασία, με την επιστημονική κοινότητα (σχεδιαστές) να αποτελεί τον τρίτο πόλο, ο οποίος διαδραματίζει πολλαπλούς ρόλους (Στρατηγέα 2010), όπως αυτόν του συμβούλου, του καταλύτη στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας (McHarg 1979), του διαμεσολαβητή μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων για τη διαχείριση των συγκρούσεων (Susskind και Ozawa 1984, Forester 1989), του εκπαιδευτή των ομάδων σε νέες μορφές συμμετοχής, συνεργασίας και κοινωνικής μάθησης (Bruggeman 2008) και εν τέλει του συντονιστή του όλου συμμετοχικού εγχειρήματος.

Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει ακόμη πιο ανάγλυφα τη σημασία της πρόσβασης των κοινωνικών ομάδων και των ομάδων ενδιαφερόντων, του ενός δηλαδή από τους τρεις παραπάνω πόλους (Διάγραμμα 4-1-β), στην πληροφορία, ως την κινητήριο δύναμη της ουσιαστικής εμπλοκής τους ως ισότιμου εταίρου στη συμμετοχική διαδικασία. Η σημασία του στοιχείου αυτού έχει ήδη επισημανθεί από την UNESCO (1980) (βλ. ενότητα 1.2.2), που ορίζει την πρόσβαση των κοινωνικών ομάδων σε πληροφορία ως «βασικό δικαίωμα». Η απρόσκοπτη πρόσβαση του κοινού σε πληροφορία αποτελεί προϋπόθεση για την αποτελεσματική και ουσιαστική διεξαγωγή της συμμετοχικής διαδικασίας και την αλληλεπίδραση ανάμεσα στους τρεις προαναφερθέντες πόλους.

Όπως επισημαίνεται από διάφορους ερευνητές (Renn και άλλοι 1993, Creighton 2003, Στρατηγέα 2009 κ.ά.), η ροή της πληροφορίας προς τις ομάδες συμμετεχόντων εξελίσσεται σταδιακά:

- από *ροή πληροφορίας προς μια κατεύθυνση*, που αποσκοπεί στην πληροφόρηση και εκπαίδευση ομάδων συμμετεχόντων (από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και την επιστημονική κοινότητα προς τις ομάδες συμμετεχόντων), και η οποία από πολλούς ερευνητές δεν θεωρείται συμμετοχή (Creighton 2003), ενώ αποτελεί απόρροια της διαχρονικής εξέλιξης της έννοιας της συμμετοχής (με έμφαση στα περιβαλλοντικά προβλήματα) και της ανάγκης εκπαίδευσης των κοινωνικών ομάδων προς περισσότερο φιλικά πρότυπα συμπεριφοράς,

- σε *ροή πληροφορίας προς τις δύο κατευθύνσεις* (από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και την επιστημονική κοινότητα προς τις ομάδες συμμετεχόντων και αντίστροφα), που αποσκοπεί στην ουσιαστικότερη εμπλοκή των ομάδων ενδιαφερόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

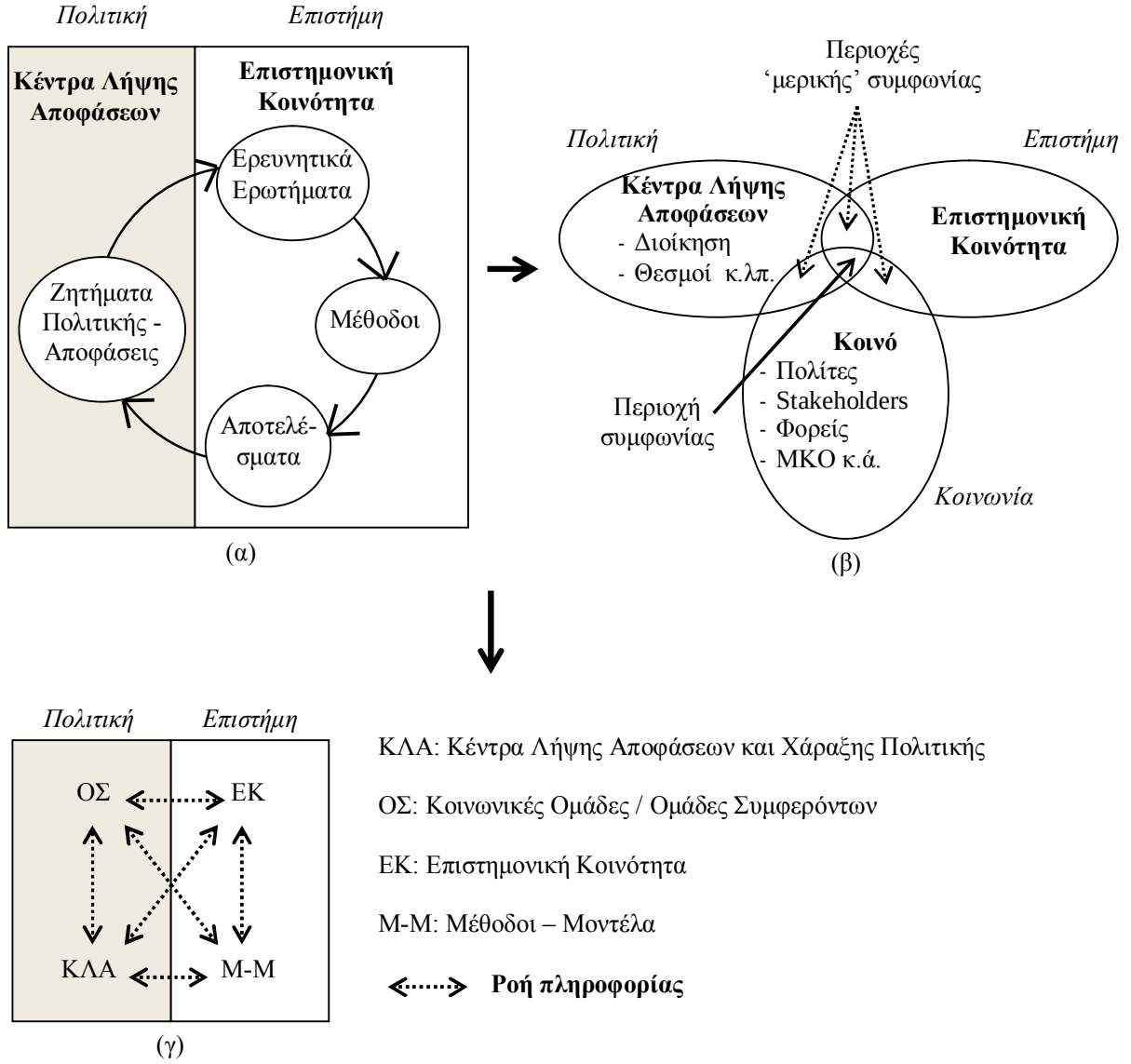

Διάγραμμα 4-1 [2]: *Λήψη απόφασης - Χάραξη πολιτικής - Η μετάβαση από την τεχνική/ορθολογική στη συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού.*
Πηγή: Επεξεργασία από Barreteau και άλλοι (2010) (εικόνα α και γ) και Delli Priscoli (2003) (εικόνα β).

Ταυτόχρονα, η κλιμακούμενη διεύρυνση της πρόσβασης των ομάδων σε πληροφορία, που επικουρείται και από τη ραγδαία ανάπτυξη των διαδικτυακών τεχνολογιών και των εφαρμογών τους, αυξάνει το απόθεμα γνώσης τους και την εξ αυτής απορρέουσα δυνατότητα ουσιαστικής εμπλοκής τους στις συμμετοχικές διαδικασίες, συμβάλλοντας στη μετάβαση από τη φάση της *δημόσιας συμμετοχής* (public participation) σε αυτή της *ενεργού εμπλοκής* (public involvement ή engagement) (Delli Priscoli 2003).

[2] Η συμμετοχή του κοινού νοείται μέσα από τις διάφορες *κοινωνικές ομάδες* αλλά και τις *ομάδες συμφερόντων* (stakeholders), οι οποίες είναι άμεσα συνδεδεμένες (θίγονται ή επωφελούνται) με το αντικείμενο του σχεδιασμού.

4.3. Οι μέθοδοι συμμετοχής

Η συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού, επιχειρώντας μια ουσιαστική, αποτελεσματική και κατά το δυνατόν –ανάλογα με το πρόβλημα– ισότιμη συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα σύνολο *δυσκολιών και προκλήσεων*. Αυτές απορρέουν κυρίως από το γεγονός ότι ένας αριθμός ομάδων συμμετεχόντων, με διαφορετικά συμφέροντα, ενδιαφέροντα, απόψεις, κ.ά., καλείται να συνεργαστεί με την επιστημονική κοινότητα και τα κέντρα λήψης αποφάσεων για την παραγωγή σειράς σχεδίων ή αποφάσεων που τις αφορούν, πολλές φορές μέσα σε ένα περιβάλλον *πόλωσης*, το οποίο διαμορφώνεται από τις διαφορετικές επιδιώξεις, τις αντιτιθέμενες απόψεις, αλλά και τη διαφορετική δύναμη και επιρροή που μπορεί να έχει κάθε ομάδα.

Η ένταση των δυσκολιών αυτών, όπως επισημαίνεται και από τον Barreteau και άλλους (2010) είναι συνάρτηση:

- του φάσματος των ομάδων συμμετεχόντων που εμπλέκονται στη συμμετοχική διαδικασία,
- της ροής πληροφορίας προς τις διάφορες ομάδες,
- του βαθμού του ελέγχου που ασκείται από τις ομάδες αυτές στη συμμετοχική διαδικασία και την πληροφορία,
- των μεθόδων που αξιοποιούνται στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας και
- του σταδίου της διαδικασίας σχεδιασμού στο οποίο αξιοποιείται η συμμετοχική προσέγγιση, καθώς η εμπλοκή του κοινού σε διαφορετικά στάδια της παραπάνω διαδικασίας εμπεριέχει διαφορετικό βαθμό επιρροής του σε αυτή και εισάγει διαφορετικού τύπου δυσκολίες.

Η ανάγκη διαχείρισης των δυσκολιών αυτών είναι προφανής για την αύξηση της αποτελεσματικότητας των συμμετοχικών διαδικασιών. Οι *συμμετοχικές μέθοδοι* μπορούν να συνεισφέρουν προς την κατεύθυνση αυτή ως τα κατάλληλα εργαλεία, που αποσκοπούν στη δόμηση της συμμετοχικής διαδικασίας με τρόπο που να δίνεται η δυνατότητα σε κάθε εμπλεκόμενο να συμμετέχει αποτελεσματικά και ουσιαστικά, αλλά και να αμβλύνονται οι πολωτικές καταστάσεις.

Ο Bousset και άλλοι (2005) ορίζουν τις συμμετοχικές μεθόδους ως μεθόδους *δόμησης ουσιαστικού διαλόγου και αλληλεπίδρασης* (deliberative or interactive methods), με τον εν λόγω όρο να αποτελεί την ομπρέλα κάτω από την οποία εντάσσεται ένα φάσμα από μεθόδους και προσεγγίσεις που μπορούν να αξιοποιηθούν για τη διεύρυνση της συμμετοχής σε μια σειρά από διαφορετικά προβλήματα που αφορούν το σχεδιασμό και τη λήψη απόφασης. Πιο συγκεκριμένα, ορίζουν τις συμμετοχικές μεθόδους ως *«εργαλεία για τη δόμηση ομαδικών διαδικασιών διαλόγου, στις οποίες οι συμμετέχοντες έχουν ενεργό ρόλο και διατυπώνουν απόψεις, ιδέες, προτιμήσεις κ.λπ. για την εξυπηρέτηση ενός στόχου, με βάση τη γνώση και τις αξίες τους»* (Bousset και άλλοι 2005:24). Αντίστοιχα, ο Creighton (2003) ορίζει ότι η συμμετοχική διαδικασία δεν λαμβάνει χώρα με έναν τυχαίο, συμπτωματικό τρόπο, αλλά αποτελεί συστηματική και οργανωμένη διαδικασία η οποία δομείται με τη βοήθεια των κατάλληλων μεθόδων συμμετοχής, ανάλογα με τον στόχο και το αποτέλεσμα που επιδιώκεται. Οι Van Asselt και Rijkens-Klomp (2002:168) θεωρούν τις συμμετοχικές μεθόδους ως «*διαδικασίες δημιουργίας ομάδων, στις οποίες μη ειδικοί συνεργάζονται για την επίτευξη διαφορετικών σκοπών, διαδραματίζοντας έτσι σημαντικό ρόλο μέσα από τη διατύπωση των απόψεών τους, υπό το πρίσμα της εμπειρικής τους γνώσης, των αξιών τους, των προτιμήσεών τους κ.ά.».* Τέλος, οι Bergold και Thomas (2012) ορίζουν τις συμμετοχικές μεθόδους ως μεθοδολογικές προσεγγίσεις για την υλοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας οι οποίες αποσκοπούν σε μεταβολή της κοινωνικής πραγματικότητας, στη βάση της επεξεργασίας της πληροφορίας που απορρέει από την αλληλεπίδραση μεταξύ της επιστημονικής κοινότητας, των κέντρων λήψης αποφάσεων και των κοινωνικών ομάδων.

Από τους παραπάνω ορισμούς απορρέει η ανάγκη *δόμησης και οργάνωσης* της συμμετοχικής διαδικασίας με συστηματικό τρόπο, ο οποίος συναρτάται με τη συγκεκριμένη συμμετοχική μέθοδο που υιοθετείται και «επιβάλλεται» από τον οργανωτή της όλης προσπάθειας (συνήθως την ομάδα σχεδιασμού), με βάση τον στόχο που επιθυμεί να επιτύχει μέσα από τη συμμετοχή. Ακόμη, από τους ορισμούς αυτούς υπονοείται ότι η συμμετοχική διαδικασία παραπέμπει σε μια *ομαδική διαδικασία*, μέσα από την οποία επιδιώκεται, μεταξύ άλλων, η συλλογή της εμπειρικής γνώσης και η διερεύνηση των αξιών, των προσδοκιών, των προτιμήσεων κ.λπ. του κοινωνικού συνόλου για το οποίο υλοποιείται ο σχεδιασμός. Στόχος της συλλογής της πληροφορίας αυτής είναι να αποτελέσει το φίλτρο για την οριοθέτηση των προτεραιοτήτων και των

τεχνικών λύσεων που σχεδιάζονται για την επιτυχή αντιμετώπιση των σχεδιαστικών προβλημάτων, καθώς και την προσαρμογή αυτών στο εκάστοτε κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου θα υλοποιηθούν.

Το χαρακτηριστικό της *ομαδικής διαδικασίας* διαχωρίζει τις συμμετοχικές μεθόδους από τη μέθοδο συλλογής πληροφορίας με τη βοήθεια *ερωτηματολογίων*, μια τυπική μέθοδο συλλογής πληροφορίας στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών η οποία, παρότι έχει ως τελικό αποτέλεσμα τη συλλογή ανάλογων πληροφοριών, εντούτοις από πολλούς ερευνητές δεν κατατάσσεται στις συμμετοχικές μεθόδους. Αντίθετα, στο πλαίσιο της συμμετοχικής προσέγγισης κρίνεται ως μη επαρκής, λόγω της σημαντικής επιρροής του ερωτώντα στον ερωτώμενο, καθώς και του περιορισμού του από προκαθορισμένες, κλειστές ερωτήσεις, οι οποίες μειώνουν σημαντικά την ελευθερία της απάντησής του. Ακόμη χαρακτηρίζεται από την έλλειψη αλληλεπίδρασης και ανάπτυξης συνεργειών, που αποτελούν κυρίαρχα χαρακτηριστικά των μεθόδων συμμετοχής, τα οποία υλοποιούνται μέσα από ομαδικές διαδικασίες.

Οι συμμετοχικές μέθοδοι λοιπόν συμβάλλουν στη δημιουργία *δομημένων διαδικασιών διαλόγου* (Στρατηγέα 2009), όπου, στη βάση του συγκεκριμένου μεθοδολογικού πλαισίου που εισάγουν, καθορίζουν με τρόπο σαφή και κατανοητό τους *κανόνες εμπλοκής* και τους ρόλους των συμμετεχόντων στη συμμετοχική διαδικασία. Παράλληλα οριοθετούν την περιοχή δράσης των διαφορετικών ομάδων που συμμετέχουν (κοινό, ειδικοί, κέντρα λήψης αποφάσεων, ομάδες ενδιαφερόντων κ.ά.), καθορίζοντας –ανάλογα με τη χρησιμοποιούμενη μέθοδο– *ποιος είναι αρμόδιος να πάρει την τελική απόφαση*. Δίνουν επίσης κίνητρα συμμετοχής στις λιγότερο ισχυρές ομάδες για να εκφραστούν, αίροντας έτσι την απομόνωσή τους από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και ανακατανέμοντας τον *συσχετισμό δυνάμεων* μεταξύ των εμπλεκομένων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων προς μια περισσότερο *ισότιμη βάση συμμετοχής*.

Σημαντικό στοιχείο των συμμετοχικών μεθόδων είναι η μεγάλη *ευελιξία* που τις χαρακτηρίζει και η δυνατότητα να προσαρμόζονται στο εκάστοτε περιβάλλον-πλαίσιο εντός του οποίου υλοποιείται ο σχεδιασμός, επιτυγχάνοντας έτσι τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα. Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι ανάλογα με τις ανάγκες των σχεδιαστικών προβλημάτων που εξετάζονται μπορεί να χρησιμοποιηθεί συνδυασμός περισσότερων μεθόδων για τη διενέργεια μιας συμμετοχικής σχεδιαστικής διαδικασίας (Στρατηγέα και άλλοι 2015).

4.4. Κατηγοριοποίηση μεθόδων συμμετοχής

Η υιοθέτηση της *συμμετοχικής προσέγγισης* για τη διαχείριση των προβλημάτων της κοινωνίας αποτελεί το προϊόν ενός νέου μοντέλου διακυβέρνησης, εντός του οποίου η λήψη αποφάσεων και η χάραξη πολιτικής γίνονται αντιληπτά ως προϊόντα πολύπλοκων *αλληλεπιδράσεων* μεταξύ κυβερνητικών και μη κυβερνητικών φορέων, καθένας από τους οποίους επιχειρεί να επηρεάσει τις δεσμευτικές αποφάσεις που απορρέουν εντός του νέου αυτού μοντέλου και έχουν επίπτωση στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του. Στο πλαίσιο αυτό, η συμμετοχική προσέγγιση, όπως επισημαίνεται από τον Callon (1999), αποτελεί μια διαδικασία «*συλλογικής παραγωγής*» αλλά και «*σύνθεσης κατανεμημένης γνώσης*» που ενυπάρχει στις διαφορετικές ομάδες της κοινωνίας, με σκοπό την αποτελεσματικότερη λήψη αποφάσεων σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα και πολυπλοκότητα.

Η συμμετοχική προσέγγιση, στο πλαίσιο αυτό, αποσκοπεί (Bousset και άλλοι 2005):

- στην καλύτερη οριοθέτηση του προς εξέταση προβλήματος και στον καθορισμό των ομάδων εκείνων ενδιαφερόντων η γνώση των οποίων είναι απαραίτητη για την καλύτερη κατανόησή του,
- στην κατανόηση του πλαισίου εντός του οποίου επιδιώκεται η επίλυση του προβλήματος, η οποία συμβάλλει τόσο στον καλύτερο καθορισμό του προβλήματος όσο και των δυνατών επιλογών επίλυσής του εντός του συγκεκριμένου πλαισίου, μέσω μιας διαδικασίας συλλογικής μάθησης, ανάλυσης και σύνθεσης των επιμέρους διαφορετικών οπτικών.

Τα παραπάνω αποτελούν σημαντικές *διαστάσεις* αλλά και *στόχους* μιας συμμετοχικής διαδικασίας, οι οποίοι μπορούν να επιδιώκονται μεμονωμένα ή και ταυτόχρονα, ενώ μπορούν να αποτελούν και στοιχεία διαφοροποίησης/κατηγοριοποίησης των διαφορετικών μεθόδων συμμετοχής.

Οι μέθοδοι συμμετοχής μπορούν επίσης να κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τον *βαθμό εμπλοκής* των ομάδων συμμετεχόντων. Στη βιβλιογραφία, η διαφοροποίηση αυτή αποτυπώνεται με βάση τον διαφορετικό ρόλο των εμπλεκομένων και γίνεται η διάκριση σε (Bousset και άλλοι 2005):

- Εμπλοκή των ομάδων συμμετεχόντων σε ρόλο *συμβουλευτικό* (consultation), όπου τα κέντρα λήψης αποφάσεων αξιοποιούν τις ομάδες συμμετεχόντων σε ρόλο συμβούλου. Η συμμετοχική διαδικασία υλοποιείται στο πλαίσιο της επιδίωξης ενός συγκεκριμένου στόχου (purpose-driven process), ενώ η πληροφορία που παρέχεται από τις ομάδες συμμετεχόντων δεν είναι σαφές *πώς και αν θα αξιοποιηθεί*.
- *Μεγαλύτερη εμπλοκή* (participation ή involvement) των ομάδων συμμετεχόντων στη διαδικασία, η οποία αναφέρεται στη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εκείνων των ομάδων οι οποίες, άμεσα ή έμμεσα, θίγονται ή επωφελούνται από τον επιδιωκόμενο στόχο, μπορούν να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά ή διαθέτουν γνώση που είναι χρήσιμη στην επίτευξή του.
- *Ουσιαστική εμπλοκή* (engagement) των ομάδων ενδιαφερόντων, η οποία συνιστά έναν ακόμη μεγαλύτερο βαθμό εμπλοκής και διαφοροποιείται από τους προηγούμενους δύο τύπους. Απαιτεί μεγαλύτερη ενέργεια/δραστηριότητα από τις ομάδες συμμετεχόντων (βλ. ενότητα 2.9.2), ενώ εμπεριέχει σημαντικό βαθμό κινητοποίησης και δέσμευσης των ομάδων αυτών στη διαδικασία, ο οποίος απορρέει τόσο από το προσωπικό ενδιαφέρον για το εξεταζόμενο θέμα όσο και από το ενδιαφέρον για την ίδια τη διαδικασία.

Τέλος, σημαντική είναι η διάκριση της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ανάλογα με το στάδιο στο οποίο εμπλέκονται οι αντίστοιχες ομάδες ενδιαφερόντων, στοιχείο το οποίο οριοθετεί επίσης τον τύπο της μεθόδου συμμετοχής που είναι περισσότερο κατάλληλη. Ο Slocum (2003) και οι Steyaert και Lisoir (2005) επισημαίνουν ότι η συμμετοχή των ομάδων ενδιαφερόντων μπορεί να λάβει μέρος στα τρία στάδια που ορίζονται στο πλαίσιο της διαδικασίας λήψης απόφασης και χάραξης πολιτικής (Διάγραμμα 4-2), δηλαδή:

- το στάδιο του σχεδιασμού της εν λόγω πολιτικής,
- το στάδιο της υλοποίησης και
- το στάδιο της αξιολόγησής της.

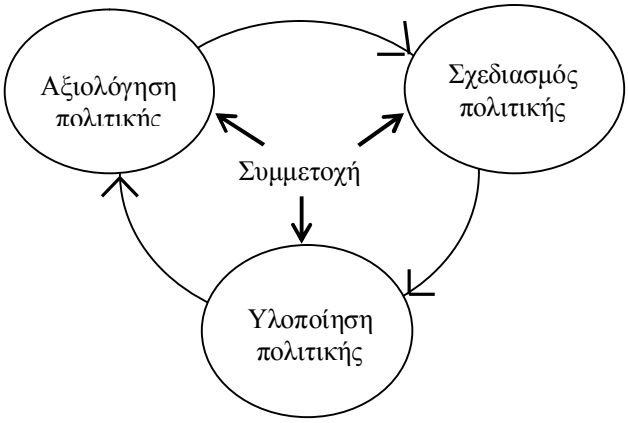

Διάγραμμα 4-2: *Στάδια διαδικασίας λήψης απόφασης και συμμετοχή.*
Πηγή: Slocum (2003), Elliot και άλλοι (2005).

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν αρκετές προσπάθειες *κατηγοριοποίησης* των μεθόδων συμμετοχής με στόχο την ομαδοποίησή τους στη βάση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, έτσι ώστε να καθίσταται ευκολότερη η επιλογή μεθόδου από τον σχεδιαστή. Ορισμένες χαρακτηριστικές κατηγοριοποιήσεις των μεθόδων συμμετοχής, που άμεσα ή έμμεσα ενσωματώνουν και τις προαναφερθείσες διακρίσεις, στηρίζονται (Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002, Bousset και άλλοι 2005 κ.ά.):

- στην κατηγοριοποίηση με βάση τον επιδιωκόμενο *στόχο* και το επιδιωκόμενο *αποτέλεσμα* της συμμετοχής,

- στην κατηγοριοποίηση με βάση τον *στόχο*, αλλά και τον *βαθμό εμπλοκής* των συμμετεχόντων στη συμμετοχική διαδικασία.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι παραπάνω κατηγοριοποιήσεις με σκοπό την καλύτερη κατανόηση του ρόλου τους στη συμμετοχική προσέγγιση, η οποία θα αποτελέσει τη βάση για την κατάλληλη αξιοποίηση των μεθόδων συμμετοχής που εμπίπτουν σε κάθε κατηγορία στα διαφορετικά στάδια μιας διαδικασίας σχεδιασμού.

4.4.1. Κατηγοριοποίηση ανάλογα με τον στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα

Μια πρώτη προσέγγιση ταξινόμησης των συμμετοχικών μεθόδων επιχειρεί να τις κατατάξει ανάλογα με τους σκοπούς που καλούνται να εξυπηρετήσουν. Στο πλαίσιο αυτό, οι συμμετοχικές μέθοδοι ταξινομούνται στη βάση του επιδιωκόμενου *στόχου* και του επιδιωκόμενου *αποτελέσματος* από την εφαρμογή τους (Διάγραμμα 4-3).

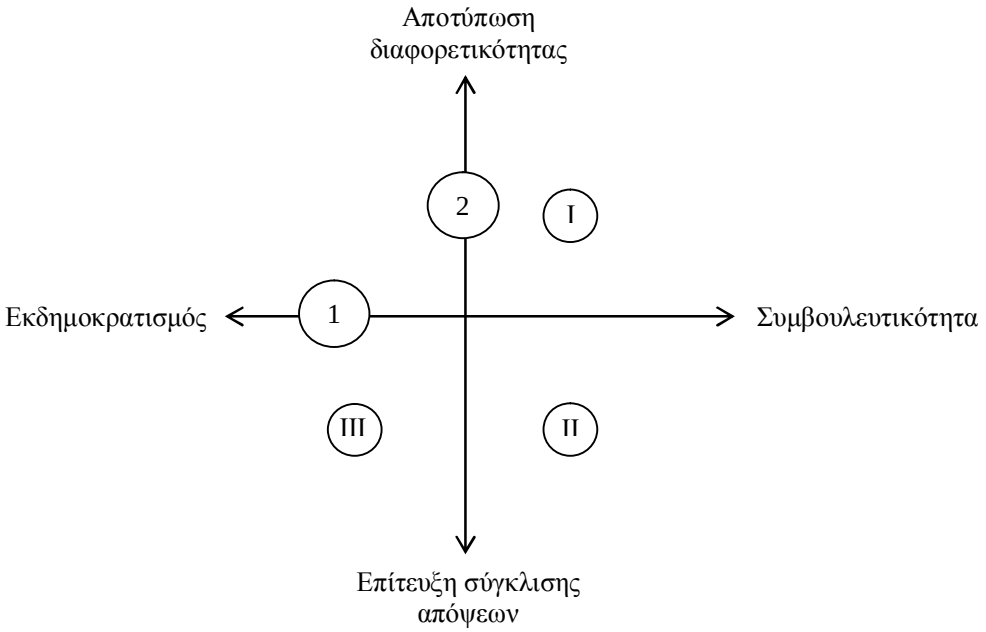

1. Άξονας οραμάτων - κινήτρων
2. Άξονας εστιασμένου αποτελέσματος

Διάγραμμα 4-3: *Ταξινόμηση μεθόδων συμμετοχής με βάση τον στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.*
Πηγή: Van Asselt και Rijkens-Klomp (2002), Slocum (2003), Steyaert και Lisoir (2005), Bousset και άλλοι (2005), Στρατηγέα (2009).

Με βάση τον επιδιωκόμενο *στόχο*, οι μέθοδοι συμμετοχής μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες (Van Asselt και άλλοι 2001, Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002, Delli Priscoli 2003, Bousset και άλλοι 2005, Στρατηγέα 2009):

- Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει μεθόδους που αποσκοπούν στον *εκδημοκρατισμό* της διαδικασίας λήψης απόφασης, όπου η συμμετοχική διαδικασία μπορεί να ιδωθεί ως *σκοπός* (*η διαδικασία ως σκοπός*). Η έμφαση δηλαδή δίνεται στη διαδικασία καθαυτή ή με άλλα λόγια στον τρόπο οργάνωσης της συμμετοχικής προσέγγισης έτσι ώστε να συμβάλλει στη δημιουργία βήματος έκφρασης ευρύτερων ομάδων του κοινωνικού συνόλου. Οι μέθοδοι συμμετοχής που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία αποσκοπούν στην ενδυνάμωση της συμμετοχής των πολιτών και των άμεσα εμπλεκομένων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, προωθώντας έτσι τον εκδημοκρατισμό τους.

- Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει μεθόδους συμμετοχής που αποσκοπούν στη διεύρυνση της γνώσης γύρω από το ζήτημα που εξετάζεται. Στην περίπτωση αυτή η συμμετοχική διαδικασία αποτελεί το *μέσο* για την επίτευξη του στόχου αυτού (*η διαδικασία ως μέσο*). Η έμφαση εδώ είναι ακριβώς στο αποτέλεσμα (γνώση που συλλέγεται από αυτή) και όχι στη διαδικασία με την οποία αυτό επιτυγχάνεται. Έτσι, η συμμετοχική διαδικασία αποτελεί το *μέσο* για τον εμπλουτισμό της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε πληροφορία και γνώση, διαφορετικές οπτικές και προσεγγίσεις κ.λπ., μέσα από την έκφραση των απόψεων πολιτών και ομάδων συμφερόντων. Η πληροφορία που συλλέγεται διευρύνει το πλαίσιο ανάλυσης του εξεταζόμενου προβλήματος, βελτιώνοντας το τελικό αποτέλεσμα και κατ' επέκταση το προϊόν του συμμετοχικού σχεδιασμού (σχέδιο, πολιτική κ.λπ.).

Οι δύο προηγούμενες κατευθύνσεις κατηγοριοποίησης των συμμετοχικών μεθόδων ορίζουν τον άξονα των *οραμάτων-κινήτρων* (άξονας 1 - Διάγραμμα 4-3).

Αντίστοιχα, με βάση το επιδιωκόμενο *αποτέλεσμα*, οι μέθοδοι συμμετοχής μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες:

- Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει μεθόδους συμμετοχής που αποσκοπούν στην *αποτύπωση της διαφορετικότητας (διαφορετικών απόψεων)* μεταξύ των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία. Όπως επισημαίνουν οι Van Asselt και Rijkens-Klomp (2002:169),*«οι συμμετοχικές μέθοδοι επιδιώκουν να αποκαλύψουν ένα ευρύ φάσμα απόψεων και πληροφοριών, καθιστώντας μια ομάδα ικανή να δώσει πληροφορίες και να αρθρώσει, με καθαρό τρόπο, καλυμμένη γνώση ή να δοκιμάσει εναλλακτικές στρατηγικές σε ένα κατάλληλο περιβάλλον»*.
- Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει μεθόδους συμμετοχής που αποσκοπούν στην επίτευξη της *σύγκλισης των απόψεων* των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία, οδηγώντας στη δημιουργία *συναίνεσης* σε σχέση με την οριοθέτηση του εξεταζόμενου προβλήματος και τις δυνατές λύσεις του. Σύμφωνα πάλι με τους Van Asselt και Rijkens-Klomp (2002:169), οι συμμετοχικές μέθοδοι αυτής της κατηγορίας επιχειρούν *«να προσδιορίσουν ή να απομονώσουν μια προοπτική, μια επιλογή ή μια στρατηγική γύρω από την οποία οι διαφορετικές απόψεις των συμμετεχόντων μπορούν, μέσα από τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση, να συγκλίνουν. Οι μέθοδοι αυτές καθιστούν μια ομάδα ικανή να λάβει μια εμπεριστατωμένη απόφαση γύρω από ένα θέμα»*.

Οι προηγούμενες δύο προσεγγίσεις κατηγοριοποίησης των συμμετοχικών μεθόδων ορίζουν τον άξονα του *εστιασμένου αποτελέσματος* (άξονας 2 - Διάγραμμα 4-3) (Van Asselt και Rijkens-Klomp, 2002).

Από την παραπάνω περιγραφή καθίσταται σαφές ότι στον *άξονα 2* (άξονας εστιασμένου αποτελέσματος) παριστάνονται δύο *διαμετρικά αντίθετοι πόλοι*, με τον ένα (αποτύπωση διαφορετικότητας*)* να αποσκοπεί στη διαφοροποίηση (divergence), με την έννοια των αποκλινουσών απόψεων, ιδεών, οραμάτων κ.λπ. που επιχειρεί να καταγράψει, και τον άλλον (επίτευξη σύγκλισης απόψεων) να αποσκοπεί στη σύγκλιση (convergence), με την έννοια της σύνθεσης των διαφορετικών απόψεων, ιδεών, οραμάτων κ.ά. μέσα από μια διαδικασία αμοιβαίων συμβιβασμών προς τη διατύπωση μιας κοινής κατεύθυνσης (Bousset και άλλοι 2005).

Αντίθετα, στον *άξονα 1* (άξονας οραμάτων - κινήτρων), οι δύο πόλοι δεν βρίσκονται σε αντίθεση, απλώς συνιστούν δύο διαφορετικές *αναγνώσεις* του άξονα αυτού, με τον πρώτο (η διαδικασία ως μέσο) να αξιοποιεί τη συμμετοχική προσέγγιση ως εργαλείο στο πλαίσιο της *ανάλυσης πολιτικής* (policy analysis) και τον δεύτερο να κάνει ένα βήμα παραπάνω, αξιοποιώντας τη συμμετοχική προσέγγιση και στο πλαίσιο της *λήψης απόφασης - χάραξης πολιτικής* (decision-making) (Bousset και άλλοι 2005).

Από το Διάγραμμα 4-3 καθίσταται εμφανές ότι η κάθε μέθοδος συμμετοχής εξυπηρετεί *δύο στόχους*, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί από τη θέση που κατέχει (τεταρτημόριο) στο συγκεκριμένο διάγραμμα. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την κατηγοριοποίηση, ορίζονται τρεις διαφορετικές περιοχές στις οποίες εντάσσονται οι μέθοδοι συμμετοχής και συγκεκριμένα:

- Η *περιοχή Ι*, στην οποία εντάσσονται μέθοδοι συμμετοχής που αξιοποιούνται για την εμπλοκή του κοινού σε μια συμμετοχική διαδικασία με *ρόλο* συμβουλευτικό και *στόχο* την αποτύπωση της διαφορετικότητας (καταγραφή των διαφορετικών οπτικών, απόψεων, ιδεών

κ.λπ.). Η συλλογή της πληροφορίας αυτής συμβάλλει στη διεύρυνση της γνωστικής βάσης του σχεδιασμού για την καλύτερη *ανάλυση πολιτικής* για το εξεταζόμενο σχεδιαστικό πρόβλημα.

- Η *περιοχή ΙΙ*, στην οποία εντάσσονται μέθοδοι συμμετοχής που αξιοποιούνται για την εμπλοκή του κοινού σε μια συμμετοχική διαδικασία με *ρόλο* συμβουλευτικό και *στόχο* την αλληλεπίδραση των διαφορετικών απόψεων, έτσι ώστε να επιτευχθεί *συναίνεση* προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση πολιτικής (ανάλυση πολιτικής).
- Η *περιοχή ΙΙΙ*, στην οποία εντάσσονται μέθοδοι συμμετοχής που αξιοποιούνται για την εμπλοκή του κοινού σε μια συμμετοχική διαδικασία με ουσιαστικό *ρόλο* στην ίδια τη *διαδικασία λήψης απόφασης* και την επιδίωξη, μέσα από αυτή, της επίτευξης *συναίνεσης* σχετικά με την επιλογή της λύσης του σχεδιαστικού προβλήματος και την κατεύθυνση της ακολουθούμενης πολιτικής για την υλοποίησή της.

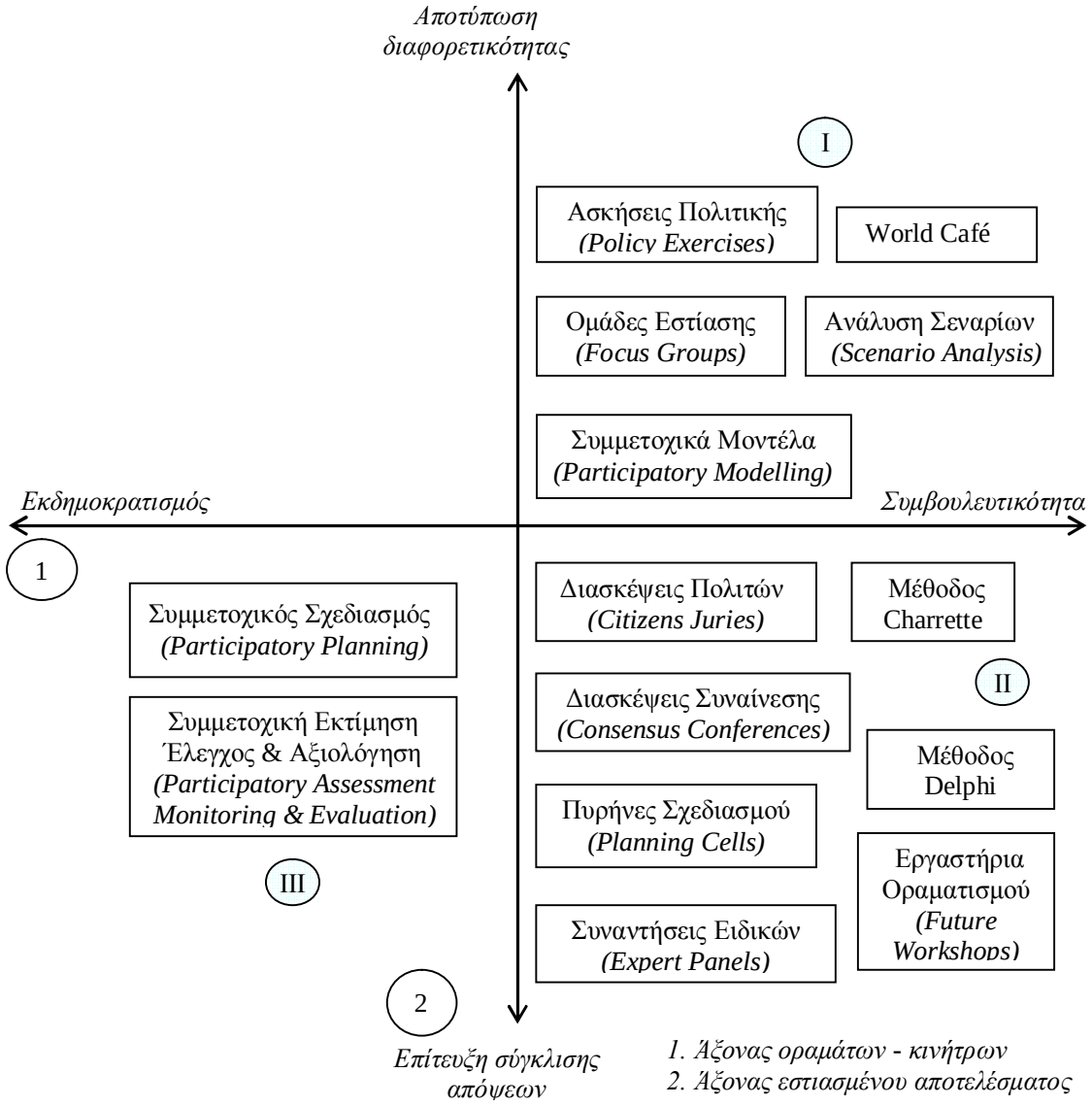

Διάγραμμα 4-4: *Κυριότερες μέθοδοι συμμετοχής που εμπίπτουν σε κάθε κατηγορία.*
Πηγή: Επεξεργασία από Van Asselt και Rijkens-Klomp (2002), Bousset και άλλοι (2005).

Στο Διάγραμμα 4-4 αποτυπώνεται μια σειρά από τις πλέον χρησιμοποιούμενες μεθόδους συμμετοχής, οι οποίες περιγράφονται αναλυτικά στα επόμενα κεφάλαια (βλ. Κεφάλαια 5 και 6). Αξίζει εδώ να σημειωθεί

ότι το πάνω αριστερά τεταρτημόριο, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4-4, παραμένει κενό. Ο λόγος γι' αυτό, όπως επισημαίνεται από τον Bousset και άλλους (2005), έγκειται στο γεγονός ότι η λογική που αυτό εμπεριέχει (εκδημοκρατισμός διαδικασίας λήψης απόφασης – αποτύπωση διαφορετικότητας) δεν εντάσσεται στα ενδιαφέροντα της συμμετοχής μέσα από την οπτική του σχεδιαστή, ο οποίος αξιοποιεί τις συμμετοχικές μεθόδους στο πλαίσιο του σχεδιασμού. Η θεώρηση που εκφράζεται μέσα από τους άξονες του εν λόγω τεταρτημορίου μπορεί να συνδέεται με διαδικασίες συμμετοχής που οργανώνονται από τις ίδιες τις ομάδες συμμετεχόντων και επιδιώκουν τη *χαρτογράφηση* των διαφορετικών επιχειρημάτων για σκοπούς π.χ. διαμαρτυρίας.

4.4.2. Κατηγοριοποίηση ανάλογα με τον σκοπό και τον βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων

Μια ακόμη κατηγοριοποίηση των συμμετοχικών μεθόδων μπορεί να γίνει συνδυάζοντας τον επιδιωκόμενο κάθε φορά *σκοπό* από την εφαρμογή τους με τον *βαθμό εμπλοκής* των συμμετεχόντων στη συμμετοχική διαδικασία.

Οι σκοποί που επιδιώκονται παραμένουν ίδιοι με αυτούς της προηγούμενης κατηγοριοποίησης. Δηλαδή, μια συμμετοχική μέθοδος της κατηγορίας αυτής μπορεί να επιδιώκει ως αποτέλεσμα είτε την αποτύπωση της διαφορετικότητας των απόψεων των συμμετεχόντων είτε την επίτευξη σύγκλισης απόψεων / ομοφωνίας, ενώ η όλη διαδικασία να υπηρετεί είτε τη συμβουλευτικότητα είτε την ενδυνάμωση της συμμετοχής των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τον εκδημοκρατισμό των διαδικασιών καθαυτών. Σημειώνεται ότι για τους σκοπούς αυτούς ισχύουν όσα διατυπώθηκαν στην προηγούμενη ενότητα.

Ο *βαθμός εμπλοκής* των συμμετεχόντων στη συμμετοχική διαδικασία αποτελεί το δεύτερο στοιχείο που εισάγεται στη συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση συμμετοχικών μεθόδων. Το στοιχείο αυτό οδηγεί στην κατηγοριοποίηση των μεθόδων στις ακόλουθες δύο κατηγορίες, οι οποίες αποτυπώνουν μια υποβάθμιση του βαθμού συμμετοχής από την πρώτη στη δεύτερη κατηγορία (Bousset και άλλοι 2005, Ανδρεάτου 2007):

- μέθοδοι συμμετοχής (participation - involvement) και
- μέθοδοι διαβούλευσης (consultation).

Ο πρώτος όρος –συμμετοχή (participation/involvement)– αναφέρεται κυρίως στην εμπλοκή συμμετεχόντων σε μια συμμετοχική διαδικασία, υποδηλώνοντας έναν *πιο ενεργό ρόλο* σε αυτή, ενώ ο δεύτερος –διαβούλευση (consultation)– διευρύνει μεν τη βάση της συμμετοχικής διαδικασίας, εμπλέκοντας σε αυτή πολίτες, παραγωγικούς φορείς, επιχειρήσεις κ.λπ., κρατά όμως τη συμμετοχή των εμπλεκομένων σε ένα ρόλο συμβουλευτικό (Ευαγγελίδου 2007). Οι Bousset και άλλοι (2005) διευρύνουν την παραπάνω κατηγοριοποίηση, προσθέτοντας μια επιπλέον κατηγορία, η οποία αποτυπώνει έναν ακόμη μεγαλύτερο βαθμό εμπλοκής του κοινού (engagement) (βλ. ενότητα 4.2).

Στον Πίνακα 4-1 παρουσιάζεται η κατηγοριοποίηση των σημαντικότερων συμμετοχικών μεθόδων με βάση τον *σκοπό* που εξυπηρετούν και τον βαθμό εμπλοκής του κοινού σε αυτές. Πιο συγκεκριμένα, οι μέθοδοι με βάση τον *σκοπό* τους ταξινομούνται σε (Bousset και άλλοι 2005, Ανδρεάτου 2007):

- μεθόδους αποτύπωσης διαφορετικότητας,
- μεθόδους σύγκλισης και
- μεθόδους εκδημοκρατισμού.

4.5. Σύνοψη

Στο κεφάλαιο αυτό το ενδιαφέρον εστιάστηκε στην παρουσίαση των κύριων κατηγοριοποιήσεων των μεθόδων συμμετοχής που απαντώνται στη βιβλιογραφία. Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές στηρίζονται κυρίως:

- στον επιδιωκόμενο *στόχο* από την αξιοποίηση της συμμετοχικής μεθόδου,
- στο επιδιωκόμενο *αποτέλεσμα* από την εφαρμογή τους και
- στον *βαθμό εμπλοκής* των συμμετεχόντων που εμπεριέχει κάθε μέθοδος συμμετοχής.

Η εμβάθυνση στην ταξινόμηση των μεθόδων με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά αποσκοπεί να δώσει στον αναγνώστη τις γενικές κατευθύνσεις για την επιλογή –σε πρώτο επίπεδο– της κύριας ομάδας μεθόδων συμμετοχής στην οποία εμπίπτει ο στόχος που επιδιώκει. Η επιλογή συγκεκριμένης μεθόδου συμμετοχής από την προεπιλεγμένη ομάδα απαιτεί τη γνώση των χαρακτηριστικών κάθε μεθόδου, στοιχείο το οποίο αποτελεί αντικείμενο πραγμάτευσης των επόμενων δύο κεφαλαίων.

Βαθμός Συμμετοχής / Στόχος Διαδικασίας	Σύσκεψη/Διαβούλευση (Consultation)	Συμμετοχή/Εμπλοκή (Participation - Involvement)
Αποτύπωση Διαφορετικότητας	Ασκήσεις πολιτικής (Policies Exercises)	Συναντήσεις χρηστών (Users Panels)
	Εργαστήρια σεναρίων (Scenario Workshops)	Δημόσιες συζητήσεις χρηστών και ιεραρχημένα δίκτυα (Users forums and networks)
	Εργαστήρια οραματισμού (Envisioning Workshops)	Μέθοδος δημιουργίας και εκτίμησης εικόνων μιας κοινότητας (Community profiling / appraisal)
	Πολιτική Delphi (Policy Delphi)	Μέθοδος δημιουργίας οράματος για το μέλλον μιας κοινότητας (Community visioning)
	Ομάδες εστίασης (Focus Groups)	Συμμετοχικές μέθοδοι σε ανοικτούς χώρους (Open space event)
	World Café	
	Διάσκεψη πολιτικής (Policy Conference)	
	Δημόσιες συζητήσεις (Open/Public Meetings)	
	Ομάδες συζήτησης στο διαδίκτυο **(**Web Forums)	
Μέθοδοι Σύγκλισης	Διασκέψεις συναίνεσης (Consensus Conferences)	Συμμετοχικά μοντέλα (Participatory Modelling)
	Συμβατική διάσκεψη Delphi (Conventional/ public Delphi/ Delphi)	Charrette
		Διάσκεψη έρευνας του μέλλοντος (Future search conference)
		Ομάδες πολιτών (Citizens' Juries)
	Συναντήσεις ειδικών (Expert Panels)	Κελύφη σχεδιασμού (Planning Cells)
Μέθοδοι Εκδημοκρατισμού		Συμμετοχικός σχεδιασμός (Participatory Planning)
		Συμμετοχική αγροτική εκτίμηση (Participatory Rural Appraisal/Rapid Appraisal PRA)
		Συμμετοχική εκτίμηση, έλεγχος και αξιολόγηση (Participatory Assessment Monitoring & Evaluation - PAM&E)

Πίνακας 4-1: *Κατηγοριοποίηση συμμετοχικών μεθόδων με βάση τον στόχο τους και τον βαθμό εμπλοκής του κοινού.* Πηγή: Bousset και άλλοι (2005), Ανδρεάτου (2007).

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Barreteau, O., Bots, P.W.G. & Daniell, K.A. (2010). «A Framework for Clarifying 'Participation' in Participatory Research to Prevent its Rejection for theWrong Reasons», *Ecology and Society*, *15*(2): 1, http://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss2/art1/ (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Beierle, T. (2002). «The Quality of Stakeholder-based Decisions», *Risk Analysis*, *22*(4): 739-749.

Bergold, J. & Thomas, S. (2012). «Participatory Research Methods: A Methodological Approach in Motion», *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, *13*(1), Art. 30, http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1801 (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Bousset, J.-P., Macombe, C. & Taverne, M. (2005). «Participatory Methods, Guidelines and Good Practice Guidance to be Applied throughout the Project to Enhance Problem Definition, Co-learning, Synthesis and Dissemination», SEAMLESS Project, Report No 10, Ref.: D7.3.1, December.

Bouzit, M. & Loubier, S. (2004). «AquaTerra – Integrated Modeling of the River-sediment-soil-groundwater System: Advanced Tools for the Management of Catchment Areas and River Basins in the context of Global Change», 6th Framework Programme, Project No. 505428.

Bruggeman, J. (2008). *Social Networks – An Introduction*, Routledge, Abington, Massachusetts.

Callon, M. (1999). «The Role of Lay People in the Production and Dissemination of Scientific Knowledge», *Science, Technology and Society*, *4*(1): 81-94.

Charnley, S. & Engelbert, B. (2005). «Evaluating Public Participation in Environmental Decision-making: EPA's Superfund Community Involvement Program», *Journal of Environmental Management*, 77: 165-182.

Chevalier, J. (2001). «Stakeholder Analysis and Natural Resource Management», Carleton University, Ottawa, http://www1.worldbank.org/publicsector/politicaleconomy/November3Seminar/Stakehlder%20Readings/SA-Chevalier.pdf (ΑνάκτησηΣεπτ. 2015).

Creighton, J. (2003). *The Public Participation Handbook – Making Better Decisions Through Citizen Involvement*, Jossey-Bass, San Francisco.

Delli Priscoli, J. (1998a). «The Enduring Myths of Public Involvement», στο: Creighton, J. L., Delli Priscoli, J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques: A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute of Water Resources, U.S. Corp of Engineers, Alexandria VA, IWR Research Report 82-R-1, σελ. 463-469.

Delli Priscoli, J. (1998b). «Why the Federal and Regional Interest in Public Involvement in Water Resources Development?» στο: Creighton, J. L., Delli Priscoli, J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques: A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, Institute of Water Resources, U.S. Corp of Engineers, Alexandria VA, IWR Research Report 82-R-1, σελ. 61-72.

Delli Priscoli, J. (2003). «Participation, Concensus Building and Conflict Management Training Course», UNESCO's International Hydrological Programme, Institute for Water Resources, *USACE*, SC-2003/WS/57.

Elliott, J., Heesterbeek, S., Lukensmeyer, C.J. & Slocum, N. (2005). *Participatory Methods Toolkit - A Practitioner's Manual*, King Baudouin Foundation and the Flemish Institute for Science and Technology Assessment (viWTA). Belgium.

Forester, I. (1989). *Planning in the Face of Power*, University of California Press, Berkeley, California.

Hanchey, J. R. (1998a). «The Objectives of Public Participation», στο: Creighton, J. L., Delli Priscoli, J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques: A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, IWR-USACE, Alexandria VA, IWR Research Report 82_R-1, http://www.iwr.usace.army.mil/Portals/70/docs/iwrreports/82-R-1.pdf (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Hanchey, J. R. (1998b). «Involving the Public in Planning and Decision Making», στο: Creighton, J. L., Delli Priscoli, J. & Dunning, C.M. (επιμ.). *Public Involvement Techniques: A Reader of Ten Years Experience at the Institute for Water Resources*, IWR-USACE, Alexandria, Virginia, IWR Research Report 82_R-1, http://www.iwr.usace.army.mil/Portals/70/docs/iwrreports/82-R-1.pdf (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Innes, J. E. (2010). *Planning with Complexity: An Introduction to Collaborative Rationality for Public Policy*, Routledge, New York.

Levy, J. M. (2011). *Contemporary Urban Planning*, 9η έκδοση, Pearson Education Inc., Boston.

Maurel, P. (2003). *Public Participation and the European Water Framework Directive: Role of Information and Communication Tools*, Cemagref, Montpellier.

McHarg, I. (1979). «Ecological Planning: The Planner as Catalyst», στο: Burchell, R.W. & Sternlieb, G. (επιμ.). *Planning Theory on the 1980s: A Search for New Directions*, Center for Urban Policy Research, New Brunswick, Canada.

Mostert, E. (2004). «Participation for Sustainable Water Management», Delft University of Technology, RBA Centre.

Slocum, N. (2003). «Participatory Methods Toolkit - A Practitioner's Manual», King Baudouin Foundation and the Flemish Institute for Science and Technology Assessment (viWTA) in collaboration with the United Nations University – Comparative Regional Integration Studies (UNU/CRIS).

Steyaert, S. & Lisoir, H. (2005) (επιμ.). *Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual, New Edition*, King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment.

Renn, O., Webler, T., Rakel, H., Dienel, P. & Johnson, B. (1993). «Public Participation in Decision-making: A Three-Step Procedure», *Policy Sciences*, *26*(3): 189-214.

Susskind, L. & Ozawa, C. (1984). «Mediated Negotiation in the Public Sector: The Planner as Mediator», *Journal of Planning Education and Research*, *4*(1): 5-15.

UNESCO (1980). *Communication and Society Today and Tomorrow -Many Voices One World*, Report by the International Commission for the Study of Communication Problems.

Van Asselt, M.B.A., Mellors, J., Rijkens-Klomp, N., Greeuw, C.H. S., Molendijk G.P. K., Jelle Beers, P. & Van Notten, P. (2001). Building Blocks for Participation in Integrated Assessment: A Review of Participatory Methods, Working Paper 101-E003, ICIS, Maastricht, the Netherlands.

Van Asselt M. & Rijkens-Klomp, N. (2002). «A Look in the Mirror: Reflection on Participation in Integrated Assessment from a Methodological Perspective», *Global Environmental Change*, 12: 167-184.

Ελληνική

Ανδρεάτου, Α. (2007). «Συστήματα διαχείρισης βιώσιμης ανάπτυξης», Διδακτορική διατριβή, Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.

Ευαγγελίδου, Μ. (2007). «Σύστημα χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα και δυνατότητες παρέμβασης της κοινωνίας των πολιτών», εργασία που παρουσιάστηκε στο Διεθνές Συνέδριο «Κοινωνία των πολιτών, περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη - Από την ενημέρωση στην ενεργό συμμετοχή», Μεσόγειος-SOS, ΑΚΤΗ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 23-24 Νοεμβρίου.

Στρατηγέα, Α. (2009). «Συμμετοχικός σχεδιασμός και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη: μία μεθοδολογική προσέγγιση», στο: Κοτζαμάνης, Β., Κούγκολος, Α., Μπεριάτος, Η., Οικονόμου, Δ. & Πετράκος, Γ. (επιμ). *Πρακτικά του 2ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος 24-27 Σεπτεμβρίου 2009*, σελ. 43-51.

Στρατηγέα, Α. (2010). «Βιώσιμες ενεργειακά κοινότητες – μία σχεδιαστική πρόκληση για τις ορεινές περιοχές», Πρακτικά 6ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου με θέμα «Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών: διεπιστημονικές έρευνες, μελέτες και συμβολές, έργα, δράσεις, στρατηγικές, πολιτικές, εφαρμογές, προοπτικές, δυνατότητες και περιορισμοί», 16-19 Σεπτεμβρίου, Μέτσοβο.

Στρατηγέα, Α. και άλλοι (2015). «Ανάπτυξη Συμμετοχικής Μεθοδολογικής Προσέγγισης Έργου 'DemoCU'», Έκθεση ΙΙ.2, Πρόγραμμα «Είμαστε Όλοι Πολίτες», Χρηματοδοτικός Μηχανισμός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) 2009-2014 για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), Εταίροι: ΜΚΟ Δίκτυο Απασχόλησης & Κοινωνικής Μέριμνας, Δήμος Κορυδαλλού και Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2015-16.

Κεφάλαιο 5

Σύνοψη
Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μια επισκόπηση των συχνότερα χρησιμοποιούμενων μεθόδων συμμετοχής που εντάσσονται στην κατηγορία των μεθόδων αποτύπωσης της διαφορετικότητας. Οι μέθοδοι συμμετοχής που παρουσιάζονται στο πλαίσιο αυτό είναι η μέθοδος των Ασκήσεων Πολιτικής, η μέθοδος των Ομάδων Εστίασης, η μέθοδος World Café, η μέθοδος της Ανάλυσης Σεναρίων και η μέθοδος των Συμμετοχικών Μοντέλων. Οι μέθοδοι αυτές επιδιώκουν τη συλλογή πολυδιάστατης πληροφορίας από τους εμπλεκόμενους στη συμμετοχική διαδικασία (αποκλίνουσες απόψεις, ιδέες, οράματα, κατευθύνσεις πολιτικής κ.λπ.), με σκοπό να εμπλουτίσουν τη γνωστική βάση του σχεδιασμού, φωτίζοντας διαστάσεις που ενδεχομένως ο σχεδιαστής δεν μπορεί να αντιληφθεί και αξιοποιώντας για τον σκοπό αυτόν τους συμμετέχοντες σε ρόλο συμβουλευτικό.

Προαπαιτούμενη γνώση
Η εμβάθυνση στη συγκεκριμένη ενότητα προϋποθέτει καλή θεωρητική γνώση των ζητημάτων που σχετίζονται με τον σχεδιασμό του χώρου (αστικό ή περιφερειακό) και την πρακτική εφαρμογή του. Ακόμη προϋποθέτει την εμβάθυνση στα θέματα που αφορούν την έννοια της συμμετοχής του κοινού (βλ. Κεφάλαια 1-3), έτσι ώστε να είναι κατανοητός ο ρόλος των μεθόδων συμμετοχής στη διαδικασία του σχεδιασμού. Τέλος, χρήσιμη είναι η γνώση σχετικά με τις διάφορες κατηγοριοποιήσεις των μεθόδων συμμετοχής, έτσι ώστε να είναι κατανοητή η φιλοσοφία των μεθόδων που εντάσσονται στην κατηγορία που παρουσιάζεται στην ενότητα αυτή (βλ. Κεφάλαιο 4).

5. Μέθοδοι αποτύπωσης διαφορετικότητας

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται εμβάθυνση σε μια ομάδα συμμετοχικών μεθόδων, οι οποίες εντάσσονται στην κατηγορία των *μεθόδων αποτύπωσης της διαφορετικότητας* (βλ. κατηγορία μεθόδων συμμετοχής I, Διάγραμμα 4-4, Κεφ. 4). Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι συμμετοχικές μέθοδοι που φαίνονται στο Διάγραμμα 5-1.

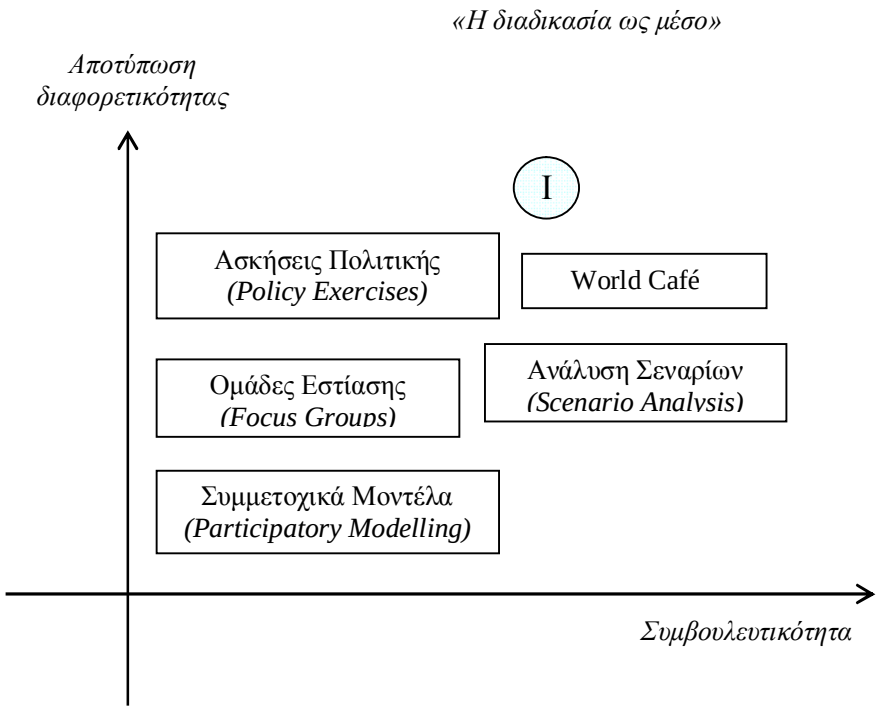

Διάγραμμα 5-1: *Μέθοδοι συμμετοχής που εντάσσονται στην κατηγορία αποτύπωσης της διαφορετικότητας.*

5.1. Ασκήσεις Πολιτικής (Policy exercises)

Μια Άσκηση Πολιτικής είναι μια ευέλικτη, δομημένη διαδικασία αλληλεπίδρασης, σχεδιασμένη για να φέρει σε επαφή την *επιστημονική κοινότητα* με τα *κέντρα λήψης αποφάσεων* (Bousset και άλλοι 2005). *Στόχος* της συγκεκριμένης συμμετοχικής μεθόδου είναι η συλλογή, επεξεργασία, σύνθεση και αξιολόγηση γνώσης κατανεμημένης σε διάφορα επιστημονικά πεδία και πηγές, με σκοπό τη διερεύνηση εναλλακτικών μελλοντικών εξελίξεων (σεναρίων), καθώς και τη δόμηση και αξιολόγηση κατευθύνσεων πολιτικής για την αντιμετώπιση πολύπλοκων προβλημάτων εντός του περιβάλλοντος που διαμορφώνουν οι εξελίξεις αυτές (Toth 1995 και 2001, Geurts και Duke 1999). Η εξυπηρέτηση αυτού του στόχου έχει ως αποτέλεσμα μια καλύτερα *δομημένη θεώρηση* των πολύπλοκων αυτών προβλημάτων (χωρίς απαραίτητα να οδηγεί στην παραγωγή νέας γνώσης), αυξάνοντας έτσι τη δυνατότητα των κέντρων λήψης απόφασης να χαράξουν πολιτική στη βάση μιας περισσότερο *στέρεης και επιστημονικά τεκμηριωμένης γνώσης* (Geurts και Duke 1999).

Η μέθοδος είναι κατάλληλη για εμβάθυνση σε προβλήματα γύρω από τα οποία υπάρχει *περιορισμένη, ασαφής ή αμφισβητήσιμη γνώση*, επιδιώκοντας, μέσα από τη διαδικασία αυτή, την ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης και την εμβάθυνση σε νέες ιδέες, έξω από τις κατεστημένες απόψεις και αντιλήψεις της τρέχουσας πραγματικότητας (Parson 1996). Μέσα από την εμβάθυνση αυτή επιδιώκεται η ανάπτυξη ενός αριθμού κατευθύνσεων πολιτικής για την επίλυση του εξεταζόμενου προβλήματος, χωρίς η μέθοδος να οδηγεί σε μια τελική επιλογή λύσης. Ακόμη, η μέθοδος των Ασκήσεων Πολιτικής μπορεί να αξιοποιείται ως *στάδιο προετοιμασίας* για επόμενες συμμετοχικές διαδικασίες, που θα οδηγήσουν στη λήψη απόφασης, παράγοντας το υποστηρικτικό υλικό που απαιτείται για την καλύτερη πληροφόρηση των συμμετεχόντων (Toth και Hizsnyik 1998). Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να συνδυάζεται με άλλες μεθόδους συμμετοχής, στο πλαίσιο διαδικασιών λήψης αποφάσεων που αξιοποιούν τη συμμετοχική προσέγγιση.

Σύμφωνα με τον Brewer (1986), οι Ασκήσεις Πολιτικής συνιστούν μια *δημιουργική διαδικασία* σε μια ατμόσφαιρα παιγνίου (gaming), στην οποία μια ετερογενής ομάδα συμμετεχόντων επεξεργάζεται, συνθέτει και αξιολογεί γνώση από διαφορετικές πηγές. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιεί εργαλεία και τεχνικές, όπως μοντέλα και σενάρια, για τη διερεύνηση –σε πρώτο επίπεδο– εναλλακτικών καταστάσεων του μέλλοντος (μελλοντικών εικόνων), εντός των οποίων θα αναζητηθούν (Στρατηγέα 2012):

- οι κατάλληλες *κατευθύνσεις πολιτικής* για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος και
- οι *επιπτώσεις* των πολιτικών αυτών στα διαφορετικά περιβάλλοντα λήψης απόφασης που οι εν λόγω εναλλακτικές μελλοντικές καταστάσεις ορίζουν.

Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνεται ότι η εφαρμογή της μεθόδου δεν στοχεύει στον προσδιορισμό της λύσης αυτού καθαυτού του προβλήματος που εξετάζεται (Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002).

Με τη βοήθεια των μεθόδων και τεχνικών που αξιοποιεί η μέθοδος των Ασκήσεων Πολιτικής, ένα πολύπλοκο ζήτημα πολιτικής ή ένα μελετώμενο σύστημα παρουσιάζεται με έναν απλοποιημένο τρόπο (προσομοίωση) (Parson 1996), με σκοπό την αποτελεσματικότερη εμβάθυνση σε αυτό, μέσα από την αλληλεπίδραση και διαπραγμάτευση μεταξύ των συμμετεχόντων και την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων από τη χρήση των επιστημονικών εργαλείων και μεθόδων. Στόχος της διαδικασίας αυτής είναι η *οριοθέτηση του πλαισίου* (μελλοντικές εικόνες) εντός του οποίου πρέπει να διερευνηθεί το προς μελέτη ζήτημα/σύστημα. Η όλη διαδικασία επικεντρώνεται στο κύριο προς μελέτη ζήτημα και όχι σε δευτερεύουσες λεπτομέρειες και οδηγεί στη δημιουργία ενός *περιβάλλοντος μάθησης* (Brewer 1986), που επιτρέπει τη γόνιμη ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των εμπλεκομένων και τη σύνθεση ιδεών και γνώσης από διαφορετικά επιστημονικά πεδία.

Η εφαρμογή της μεθόδου προϋποθέτει την εμπλοκή ενός ανομοιογενούς συνόλου 10-15 συμμετεχόντων, κυρίως επιστημόνων από τα επιστημονικά πεδία που είναι σημαντικά για το πρόβλημα - σύστημα που εξετάζεται, αλλά και κέντρων λήψης αποφάσεων, μερικές δε φορές και άλλων ομάδων ενδιαφερόντων (Toth και Hizsnyik 1998). Η επιλογή των συμμετεχόντων γίνεται στη βάση της δυνατότητάς τους να συνεισφέρουν με την εξειδικευμένη γνώση, τις εμπειρίες τους, τις ικανότητες και τις ανησυχίες τους, τις απόψεις τους, τον ανοικτό τρόπο σκέψης (out-of-the-box thinking) κ.λπ. στην αντιμετώπιση του εξεταζόμενου θέματος (Elliott και άλλοι 2005). Η συζήτηση και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση εξελίσσεται μέσα από μια σειρά διασκέψεων (workshops).

5.1.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Ασκήσεων Πολιτικής

Η διαδικασία που ακολουθείται για την εφαρμογή της συμμετοχικής μεθόδου των Ασκήσεων Πολιτικής περιλαμβάνει τα τρία στάδια που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 5-2 (Toth 1995 και 2001, Bousset και άλλοι 2005). Το έργο που επιτελείται στα τρία αυτά στάδια έχει ως ακολούθως:

- *Στάδιο 1*: Προετοιμασία από τους συμμετέχοντες μιας σειράς από δυνατές εναλλακτικές *μελλοντικές εικόνες*, οι οποίες οριοθετούν διαφορετικά μελλοντικά περιβάλλοντα εντός των οποίων θα ληφθούν αποφάσεις σε σχέση με το εξεταζόμενο σχεδιαστικό πρόβλημα. Για τον σκοπό αυτόν αξιοποιείται πληροφορία από πολλαπλές πηγές, για θέματα που άπτονται του ενδιαφέροντος και των επιμέρους διαστάσεων του προβλήματος που μελετάται.
- *Στάδιο 2*: Δόμηση και έλεγχος συγκεκριμένων κατευθύνσεων πολιτικής, οι οποίες μπορούν να υιοθετηθούν για την αντιμετώπιση του μελετώμενου προβλήματος εντός των διαφορετικών μελλοντικών καταστάσεων που έχουν οριοθετηθεί στο προηγούμενο βήμα (εναλλακτικά σενάρια). Η όλη διαδικασία γίνεται στο πλαίσιο συναντήσεων εργασίας των συμμετεχόντων (workshops), όπου, με τη βοήθεια μοντέλων, ελέγχεται η ανταπόκριση του μελετώμενου συστήματος σε συγκεκριμένες επιλογές πολιτικής που προτείνονται από αυτούς. Η χρήση των μοντέλων στο στάδιο αυτό έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα.
- *Στάδιο 3*: Αξιολόγηση των κατευθύνσεων πολιτικής ως προς την αποτελεσματικότητα και την εφικτότητά τους στα διαφορετικά περιβάλλοντα λήψης απόφασης. Το προϊόν του σταδίου αυτού δεν είναι κατ' ανάγκη νέα επιστημονική γνώση ή μια σειρά από σαφείς συστάσεις πολιτικής, αλλά κυρίως μια *νέα, καλύτερα δομημένη γνώση* του εξεταζόμενου προβλήματος, που παράγεται με τη συμβολή των συμμετεχόντων και μια μεγαλύτερη *εμβάθυνση σε κατευθύνσεις πολιτικής* για την αντιμετώπισή του.

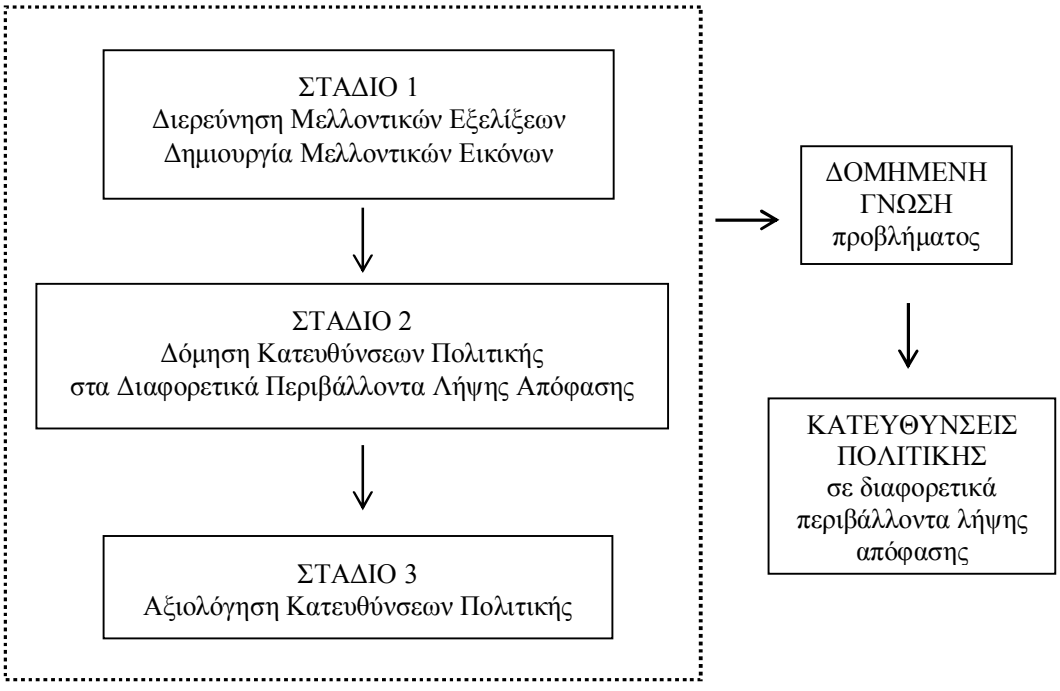

Διάγραμμα 5-2: *Στάδια ανάπτυξης συμμετοχικής μεθόδου Ασκήσεων Πολιτικής.*
Πηγή: Στρατηγέα (2012).

Το *προϊόν* των Ασκήσεων Πολιτικής είναι μια έκθεση, η οποία εμβαθύνει στα κυριότερα *ζητήματα πολιτικής* που αφορούν το προς εξέταση πρόβλημα σε διαφορετικά περιβάλλοντα λήψης απόφασης (μελλοντικές εικόνες).

Η μέθοδος των Ασκήσεων Πολιτικής *διαφέρει* από τις λοιπές μεθόδους συμμετοχής, δεδομένου ότι αποτελεί μια συμμετοχική διαδικασία στην οποία συνήθως δεν εμπλέκονται ομάδες ενδιαφερόντων ή άλλες κοινωνικές ομάδες. Για τις ομάδες που κατά κανόνα εμπλέκονται (επιστημονική κοινότητα και κέντρα λήψης αποφάσεων), η συμμετοχική μέθοδος των ασκήσεων πολιτικής αποσκοπεί (Parson 1996, Van de Kerkhof 2001, Bousset και άλλοι 2005) στα εξής:

- Για την *επιστημονική κοινότητα*: στη συλλογή πληροφορίας σχετικής με τα πρότυπα συμπεριφοράς των κοινωνικών ομάδων, καθώς και τις προτιμήσεις - προτεραιότητες των κέντρων λήψης αποφάσεων και την αξιοποίηση της πληροφορίας αυτής στο πλαίσιο της επιστημονικής θεώρησης του προβλήματος που εξετάζεται, για την αποτελεσματικότερη διερεύνησή του και την ενσωμάτωση των παραπάνω πληροφοριών στη διερεύνηση αυτή.
- Για τα *κέντρα λήψης αποφάσεων*: στην υλοποίηση μιας συστηματικής διαδικασίας εμβάθυνσης σε ένα πολύπλοκο πρόβλημα πολιτικής, διά της οποίας αποσαφηνίζονται οι στόχοι που πρέπει να επιδιωχθούν, ενώ ακόμη διερευνώνται και αξιολογούνται οι στρατηγικές κατευθύνσεις για την αντιμετώπισή του, με στόχο την οριοθέτηση των διαθέσιμων επιλογών.

Από τις εμπειρικές μελέτες διαπιστώνεται ότι η μέθοδος μπορεί να εφαρμοστεί με διάφορες παραλλαγές, κυρίως ως προς τον τύπο των επιστημονικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται (παίγνια-προσομοίωση, παίγνια-προσομοίωση και μοντέλα προσομοίωσης στηριγμένα στη χρήση Η/Υ [3], συνδυασμός μοντέλων προσομοίωσης με χρήση Η/Υ και δομημένων εργαστηρίων-workshops). Η εφαρμογή της απαιτεί πολύ καλή προετοιμασία, στην οποία εντάσσεται και η δόμηση σεναρίων. Τα μοντέλα χρησιμοποιούνται για να προσομοιώσουν τη συμπεριφορά των προς μελέτη προβλημάτων-συστημάτων στις αποφάσεις (πρότυπα συμπεριφοράς) που λαμβάνονται από τις διάφορες ομάδες συμμετεχόντων και τις κοινωνικές ομάδες. Ακόμη, δίνουν τη δυνατότητα εμβάθυνσης σε τάσεις, ενώ επίσης παρέχουν και ποσοτική πληροφορία. Επισημαίνεται ακόμη ότι ο ρόλος τους είναι υποστηρικτικός της διαδικασίας των Ασκήσεων Πολιτικής, καθώς προσομοιάζουν την ανταπόκριση του μελετώμενου προβλήματος-συστήματος σε συγκεκριμένες επιλογές των κοινωνικών ομάδων ή ομάδων ενδιαφερόντων, *και όχι καθοδηγητικός της διαδικασίας αυτής* (De Vries 1995).

5.1.2. Χρησιμότητα μεθόδου Ασκήσεων Πολιτικής

Συμπερασματικά, μπορούμε να ειπωθεί ότι η μέθοδος των Ασκήσεων Πολιτικής επιχειρεί να γεφυρώσει την επιστημονική γνώση με τη χάραξη πολιτικής, φέρνοντας σε στενή επικοινωνία την επιστημονική κοινότητα με τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η όλη διαδικασία αποτελεί όχημα για την ανάπτυξη διαλόγου μεταξύ των δύο παραπάνω μερών (Bousset και άλλοι 2005).

Η μεθοδολογική προσέγγιση της μεθόδου των Ασκήσεων Πολιτικής έχει τις ρίζες της σε *παιχνίδια προσομοίωσης* για την άσκηση στρατιωτικής πολιτικής προκειμένου να ενσωματωθούν σε αυτή οι πολιτικές προτεραιότητες (Brewer 1986). Παραλλαγές της μεθόδου έχουν ακόμη αξιοποιηθεί για τη χάραξη στρατηγικής στον επιχειρηματικό τομέα, καθώς και σε θέματα διαχείρισης πολιτικών κρίσεων και καταστάσεων εκτάκτου ανάγκης.

Σημαντική εφαρμογή έχει επίσης σε θέματα *περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος*, για την ανάπτυξη μελλοντικής περιβαλλοντικής πολιτικής ή τη διερεύνηση των μελλοντικών περιβαλλοντικών εξελίξεων σε παγκόσμιο επίπεδο υπό το φως των τρεχουσών πολιτικών (Bousset και άλλοι 2005). Ακόμη, είναι ιδιαίτερα χρήσιμη σε προβλήματα όπου τα ζητήματα συμπεριφοράς ή αξιών των κοινωνικών ομάδων-αποδεκτών της χαρασσόμενης πολιτικής έχουν σημαντικό ρόλο ή σε προβλήματα στα οποία δεν υπάρχει ήδη στην κοινωνία διαμορφωμένη άποψη σε σχέση με αυτά (Parson 1996).

[3] Τα μοντέλα με χρήση Η/Υ μπορούν να αξιοποιηθούν ως συμβουλευτικά εργαλεία ή εργαλεία τα οποία μεταφράζουν συγκεκριμένες επιλογές σε νέες «καταστάσεις του κόσμου» (Van Asselt και άλλοι 2001).

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Ασκήσεων Πολιτικής

Σύνθεση: Ομάδα 10-15 συμμετεχόντων. Αποτελείται από επιστήμονες, κέντρα λήψης αποφάσεων και μερικές φορές ομάδες ενδιαφερόντων.

Στόχος: Δομημένη οπτική προβλήματος, κατευθύνσεις πολιτικής για την αντιμετώπισή του σε διαφορετικά περιβάλλοντα λήψης απόφασης (σενάρια).

Διαδικασία: Αλληλεπίδραση μεταξύ συμμετεχόντων, υποστηρικτικό υλικό από πολλαπλές πηγές, χρήση μοντέλων.

Αποτέλεσμα: Εμβάθυνση στο περιβάλλον λήψης απόφασης για το ζήτημα που εξετάζεται, καλύτερη δόμηση του προβλήματος, κατευθύνσεις πολιτικής.

Εφαρμογή: Σε προβλήματα γύρω από τα οποία υπάρχει περιορισμένη γνώση, ασαφής ή αμφισβητήσιμη ή ακόμη μη διαμορφωμένη άποψη στην κοινωνία.

5.2. Ομάδες Εστίασης (Focus Groups)

Η συμμετοχική μέθοδος των Ομάδων Εστίασης αποτελεί μια *ποιοτική ερευνητική μέθοδο* για τη διερεύνηση ερωτημάτων ή διαστάσεων ενός προβλήματος που απαιτούν σε βάθος κατανόηση των *ποιοτικών διαστάσεών* του, η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη χρήση ποσοτικών μεθόδων. Στόχος της συγκεκριμένης μεθόδου είναι να αξιοποιήσει τους συμμετέχοντες σε ρόλο συμβούλου (συμβουλευτικότητα), επιδιώκοντας την αποτύπωση των διαφορετικών απόψεων. Μοναδικός *ορισμός* της μεθόδου των Ομάδων Εστίασης δεν υφίσταται. Κάποιοι ενδεικτικοί ορισμοί της από τη βιβλιογραφία παρουσιάζονται στον Πίνακα 5-1.

Βιβλιογραφική Πηγή	**Ορισμός μεθόδου 'Ομάδων Εστίασης'**
Powell και άλλοι (1996)	Ομάδες ατόμων, τα οποία έχουν επιλεγεί για να συζητήσουν και να σχολιάσουν ένα συγκεκριμένο ζήτημα, στη βάση της προσωπικής τους εμπειρίας, αποτελώντας έτσι μία *μέθοδο συλλογής εμπειρικής πληροφορίας και γνώσης*, η οποία, συνδυαζόμενη με την επιστημονική γνώση, μπορεί να συνεισφέρει στον αποτελεσματικότερο σχεδιασμό της επίλυσης ενός προβλήματος.
Dawson και άλλοι (1993)	Ομάδες επιλεγμένων ατόμων, με παρόμοιο υπόβαθρο ή εμπειρίες, που συγκεντρώνονται για να συζητήσουν γύρω από ένα προεπιλεγμένο ζήτημα, σε συγκεκριμένο χρόνο και με συγκεκριμένους κανόνες. Έμφαση δίνεται στα κοινά χαρακτηριστικά των ατόμων που εμπλέκονται σε μία ομάδα εστίασης.
Morgan (1988)	Ομάδες επιλεγμένων ατόμων, τα οποία συμμετέχουν σε μία προσεκτικά σχεδιασμένη ομαδική διαδικασία συζήτησης, με στόχο την αβίαστη διατύπωση από τους συμμετέχοντες των απόψεών τους σε ένα φιλικό περιβάλλον και τη συλλογή ποιοτικής πληροφορίας.

Πίνακας 5-1: *Ενδεικτικοί ορισμοί συμμετοχικής μεθόδου Ομάδων Εστίασης.*

Η μέθοδος των Ομάδων Εστίασης μπορεί να οριστεί επίσης ως μια *δομημένη διαδικασία διαλόγου*, η οποία (Bouzit και 2004b, Στρατηγέα 2012):

- εστιάζει σε συγκεκριμένο (προεπιλεγμένο) θέμα συζήτησης (focus) και
- λαμβάνει χώρα μεταξύ ατόμων μιας συγκεκριμένης ομάδας (group), τα οποία έχουν επιλεγεί στη βάση κάποιων κριτηρίων. Το κοινό αυτό χαρακτηριστικό λειτουργεί ως καταλύτης για τη

διενέργεια ενός πιο ελεύθερου διαλόγου, στον οποίο οι συμμετέχοντες εκφράζουν, χωρίς καμία προκατάληψη, τις απόψεις τους.

Η συλλογή της ποιοτικής πληροφορίας, ως αποτέλεσμα της εφαρμογή της συμμετοχικής μεθόδου των Ομάδων Εστίασης στηρίζεται στα ιδανικά, τις αντιλήψεις, τις αξίες, τις προτιμήσεις και τα συναισθήματα των ανθρώπων για το θέμα που εξετάζεται, γνώση η οποία αξιοποιείται για τον εντοπισμό πολύτιμων πτυχών που μπορεί να είναι άγνωστες στον σχεδιαστή, μέσα σε ένα χαλαρό και ήρεμο περιβάλλον συζήτησης (Στρατηγέα 2012). Οι Gibson και Cameron (2001) επισημαίνουν ότι η διαδικασία εφαρμογής της συγκεκριμένης συμμετοχικής μεθόδου αποτελεί στην ουσία της μια διαδικασία *«ενδοσκόπησης, αποκάλυψης και ανάδειξης»* (mine, uncover, extract information), από την πλευρά των συμμετεχόντων, της ποιοτικής αυτής πληροφορίας. Ταυτόχρονα, μέσα από την εφαρμογή της μεθόδου και την αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων επιτυγχάνεται ο μετασχηματισμός της γνώσης και κατανόησης των θεμάτων που εξετάζονται, τόσο από τους σχεδιαστές όσο και από τους συμμετέχοντες (Swenson και άλλοι 1992, Johnson 1996). Οι Ομάδες Εστίασης συνιστούν έτσι ένα εργαλείο *αμοιβαίας μάθησης* μεταξύ όλων των εμπλεκομένων (Στρατηγέα 2012). Τέλος, η εφαρμογή της μεθόδου οδηγεί στην παραγωγή πολύ περισσότερης πληροφορίας από άλλες και μάλιστα σε μικρό χρονικό διάστημα, συμβάλλοντας στον εμπλουτισμό του αποθέματος γνώσης που αξιοποιείται για τον αποτελεσματικότερο σχεδιασμό της επίλυσης ενός προβλήματος.

5.2.1. Κύρια χαρακτηριστικά μεθόδου Ομάδων Εστίασης

Τα κύρια *χαρακτηριστικά* της συμμετοχικής μεθόδου των Ομάδων Εστίασης είναι τα παρακάτω:

- Η *οργανωμένη συζήτηση* μεταξύ των συμμετεχόντων (Kitzinger 1994): Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει τον προηγούμενο σχεδιασμό της δομής της συζήτησης στην οποία εμπλέκονται οι συμμετέχοντες, έτσι ώστε αυτή να κινηθεί γύρω από τα ερωτήματα ή τις επιμέρους διαστάσεις του προβλήματος που εξετάζεται και για τα οποία απαιτείται η συλλογή πληροφορίας.
- Η *συλλογική δραστηριότητα* (Powell και άλλοι 1996): Η όλη διαδικασία δεν αποτελεί τη συνισταμένη της μεμονωμένης δράσης του κάθε ατόμου μέσα στην ομάδα, αλλά το προϊόν μιας ομάδας ατόμων που, μέσα σε αυτή τη διαδικασία, δρα συλλογικά.
- Η εμβάθυνση σε θέματα *κοινωνικού ενδιαφέροντος* (Goss και Leinbach 1996): Σημαντικές είναι οι εφαρμογές της μεθόδου σε ζητήματα που άπτονται σημαντικών προκλήσεων της κοινωνίας, π.χ. κλιματική αλλαγή, ασφάλεια και ποιότητα τροφίμων.
- Η *αλληλεπίδραση* μεταξύ των συμμετεχόντων (Kitzinger 1994): Αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών απόψεων σε συγκεκριμένες (επιλεγμένες από τους συντονιστές) διαστάσεις ενός θέματος, με σκοπό την εμβάθυνση σε αυτές, την ανάπτυξη συνεργειών και την παραγωγή νέων ιδεών και γνώσης.

Οι εμπειρικές εφαρμογές της μεθόδου των Ομάδων Εστίασης δείχνουν ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εξυπηρέτηση διαφόρων *στόχων*. Πιο συγκεκριμένα, η εφαρμογή της μεθόδου μπορεί να αποσκοπεί (Bar-Din Kimel 2003):

- στη συλλογή ποιοτικής πληροφορίας από μια ομάδα συμμετεχόντων,
- στη διάγνωση προβλημάτων σε σχέση με ένα ζήτημα που μελετάται,
- στον εντοπισμό σχέσεων μεταξύ διαφορετικών διαστάσεων ενός προβλήματος ή στην παραγωγή νέων ιδεών,
- στη διατύπωση υποθέσεων σε σχέση με το ζήτημα που εξετάζεται,
- στην αξιολόγηση προγραμμάτων, έργων, πολιτικών κ.λπ.,
- στην ευαισθητοποίηση συμμετεχόντων σε διάφορα ζητήματα,
- στην προώθηση ενός πιο πλουραλιστικού και δημοκρατικού μοντέλου λήψης αποφάσεων.

Σημαντική είναι ακόμη η αξιοποίηση της μεθόδου τις τελευταίες δύο δεκαετίες σε *περιβαλλοντικά προβλήματα*, όπου χρησιμοποιείται ως εργαλείο ανάπτυξης της περιβαλλοντικής συνείδησης των πολιτών για την ευαισθητοποίησή τους στις σημαντικές περιβαλλοντικές προκλήσεις (Στρατηγέα 2012). Ακόμη, τα

τελευταία χρόνια αξιοποιείται σε προβλήματα που αφορούν τον σχεδιασμό του χώρου, σε ποικίλα θέματα και σε διάφορες χωρικές κλίμακες. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν:

- Η μελέτη της ανταπόκρισης των πολιτών σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, π.χ. στην περίπτωση πλημμυρών, με στόχο τη βελτίωση Σχεδίων Διαχείρισης Φυσικών Καταστροφών (Zeigler και άλλοι 1996).
- Η μελέτη των παραγόντων που αποτρέπουν την επισκεψιμότητα δασικών περιοχών, με σκοπό την αποτελεσματικότερη διαχείριση του δασικού τοπίου για την προσέλκυση επισκεπτών (Burgess 1996).
- Η δόμηση εναλλακτικών σεναρίων για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη μιας αγροτικής περιοχής η οποία αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις που απορρέουν από τη χωροθέτηση σε αυτή μιας μεγάλης κλίμακας μεταφορικής υποδομής (Stratigea και άλλοι 2010).

Η συμμετοχική μέθοδος των Ομάδων Εστίασης μπορεί να χρησιμοποιηθεί: (α) στα *πρωταρχικά στάδια* μιας μελέτης ως διερευνητικό εργαλείο, π.χ. για τον εντοπισμό των κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων που πρέπει να ληφθούν υπόψη στον σχεδιασμό/εφαρμογή ενός προγράμματος, (β) κατά τη *διάρκεια εκπόνησης* της μελέτης, στη φάση της αξιολόγησης ή της χάραξης πολιτικής, και (γ) μετά *το πέρας της υλοποίησης* της μελέτης, π.χ. για την εκτίμηση των επιπτώσεων από την εφαρμογή της. Επίσης, η μέθοδος μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε αυτοδύναμα είτε συμπληρωματικά με άλλες μεθόδους, για τον έλεγχο της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων (Morgan 1988).

5.2.2. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Ομάδων Εστίασης

Η εφαρμογή της μεθόδου λαμβάνει χώρα σε τρία στάδια (Διάγραμμα 5-3). Πιο συγκεκριμένα:

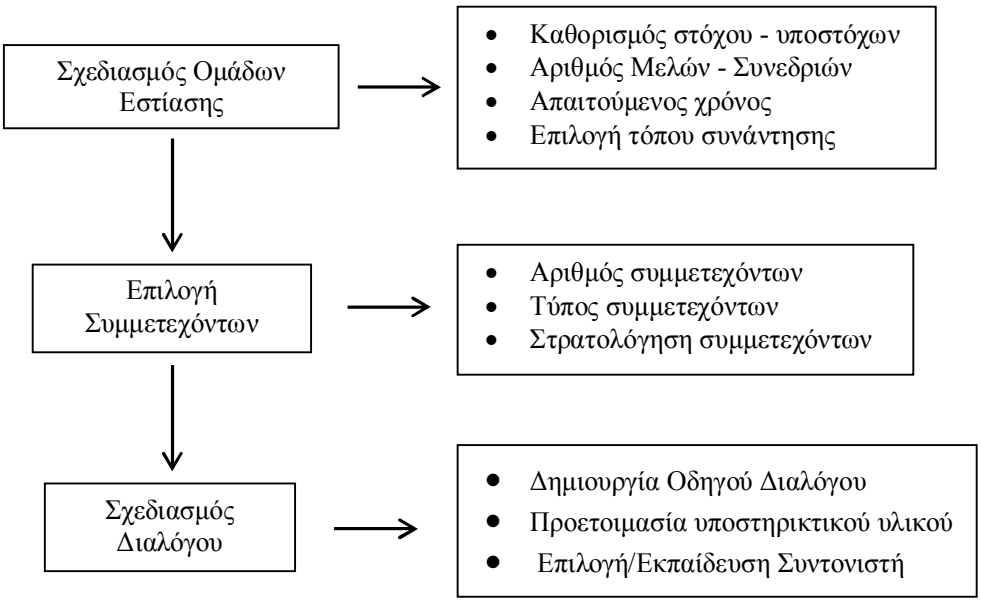

Διάγραμμα 5-3: *Στάδιο 1 – Σχεδιασμός Ομάδων Εστίασης – Βήματα.*
Πηγή: Στρατηγέα (2012).

Στάδιο 1

Στο στάδιο αυτό γίνεται ο σχεδιασμός της όλης διαδικασίας των Ομάδων Εστίασης και δίνεται απάντηση σε μια σειρά από σημαντικά ζητήματα για την επιτυχή υλοποίησή της και την αξιοπιστία και ευρύτητα των αποτελεσμάτων που λαμβάνονται. Το στάδιο περιλαμβάνει:

Καθορισμός στόχου και υποστόχων

Ο καθορισμός στόχου και υποστόχων αποτελεί προϋπόθεση για τον καθορισμό των ζητημάτων εκείνων για τα οποία απαιτείται πληροφορία από τους συμμετέχοντες στις Ομάδες Εστίασης. Ακόμη, κατευθύνει τους οργανωτές στον επιτυχή σχεδιασμό επόμενων βημάτων της προετοιμασίας και υλοποίησης των Ομάδων Εστίασης.

Αριθμός συμμετεχόντων – Αριθμός ομάδων

Ο συνιστώμενος αριθμός συμμετεχόντων σε μια ομάδα εστίασης είναι από οκτώ έως δώδεκα (Dawson και άλλοι 1993). Ο αριθμός των Ομάδων Εστίασης που οργανώνονται εξαρτάται από τον συνολικό τρόπο διαχείρισης του εξεταζόμενου προβλήματος (π.χ. επιλογή μικρότερων ομάδων, μεγαλύτερος διαχωρισμός ως προς τα κοινά χαρακτηριστικά των εμπλεκομένων), τους διαθέσιμους πόρους, τον διαθέσιμο χρόνο κ.λπ.
Αριθμός συνεδριών κάθε ομάδας

Ο αριθμός των συνεδριών κάθε ομάδας εξαρτάται από την πολυπλοκότητα του ζητήματος που εξετάζεται και τις διαφορετικές διαστάσεις του, η εμβάθυνση στις οποίες μπορεί να απαιτεί περισσότερες της μιας συνεδρίες. Κρίνεται σκόπιμο να αποφεύγεται ο μεγάλος αριθμός συνεδριών και η μεγάλη διάρκειά τους, αφού απαιτούν πόρους και χρόνο, ενώ ακόμη αποτελούν παράγοντες αποθάρρυνσης της συμμετοχής.

Απαιτούμενος χρόνος συζήτησης

Επιλέγεται σε συνάρτηση με το προς διερεύνηση θέμα και την πληροφορία που πρέπει να συλλεγεί. Πρέπει να είναι τόσος ώστε να επιτελεί τον σκοπό του, αλλά να μην κουράζει τους συμμετέχοντες και να μην αποθαρρύνει την ουσιαστική συμμετοχή τους. Ιδανικός χρόνος η μιάμιση ώρα (Dawson και άλλοι 1993).

Επιλογή τόπου συνάντησης

Ο καθορισμός του τόπου συνάντησης αποτελεί παράγοντα που μπορεί να αποθαρρύνει τη συμμετοχή των εμπλεκομένων (απόσταση από τον χώρο δραστηριοποίησής τους, χρόνος που απαιτείται για τη μετακίνηση κ.λπ.). Γενικά, η επιλογή του πρέπει να εξετάζει ζητήματα κόστους, εγγύτητας στην ομάδα των συμμετεχόντων, κατάλληλης οργάνωσής του κ.λπ. Ακόμη, πρέπει να διασφαλίζεται ο ουδέτερος χαρακτήρας του, έτσι ώστε να αποφεύγεται η δημιουργία θετικών ή αρνητικών συνειρμών στους συμμετέχοντες σχετικά με το εξεταζόμενο θέμα.

Ποιοι συμμετέχουν

Σε μια ομάδα εστίασης οι συμμετέχοντες είναι:

- Ο *συντονιστής*: Ο ρόλος του συνίσταται στη διευκόλυνση της διεξαγωγής της διαδικασίας, στον έλεγχο της ροής της, στην παραμονή εντός του σχεδιασμένου πλαισίου συζήτησης, στην ενθάρρυνση των συμμετεχόντων να εμπλακούν στη συζήτηση κ.λπ.
- Οι *βοηθοί* του συντονιστή (2-3 άτομα): Διεκπεραιώνουν όλες τις εργασίες που τρέχουν παράλληλα με τη συζήτηση, π.χ. παρουσίαση σχετικού υλικού, καταγραφή/μαγνητοφώνηση συζήτησης, αλλά και τήρηση σημειώσεων σε σημαντικά σημεία, έτσι ώστε να διευκολύνεται η φάση της επεξεργασίας και αποδελτίωσης της ποιοτικής πληροφορίας που συλλέγεται.
- Μικρή *ομάδα συμμετεχόντων* (οκτώ έως δώδεκα συμμετέχοντες): Κεντρικός πυρήνας της μεθόδου, άτομα που έχουν επιλεγεί για να συζητήσουν γύρω από τα εξεταζόμενα ζητήματα.

Η επιλογή της ομάδας συμμετεχόντων

Η επιλογή της ομάδας συμμετεχόντων σε μια διαδικασία Ομάδων Εστίασης απαιτεί αρκετή προσοχή, καθώς λάθη μπορούν να τη δυναμιτίσουν. Για παράδειγμα, η επιλογή μιας *ομοιογενούς* ομάδας μπορεί να αποβεί αρνητικό στοιχείο για τη διαδικασία, λόγω μη διατύπωσης ποικιλίας διαφορετικών οπτικών. Αντίθετα, η επιλογή μιας *ετερογενούς* ομάδας έχει θετικά στοιχεία, εμπεριέχει όμως και κινδύνους, καθώς η ετερογένεια μπορεί να αποτελέσει πηγή προβλημάτων και εντάσεων ή μη ισότιμης συμμετοχής στη διαδικασία.

Προβλήματα μπορεί να δημιουργηθούν και από τη μη σωστή επιλογή της *σύνθεσης* της ομάδας συμμετεχόντων. Για παράδειγμα, η επιλογή ατόμων με διαφορετικό μορφωτικό επίπεδο μπορεί να

αποθαρρύνει τους λιγότερο εκπαιδευμένους να εκφραστούν ή η επιλογή ατόμων διαφορετικών ηλικιών μπορεί να δημιουργεί αναστολές στην ελεύθερη έκφραση των νεότερων ατόμων εξαιτίας της παρουσίας των ηλικιωμένων.

Στρατολόγηση συμμετεχόντων

Η στρατολόγηση των συμμετεχόντων είναι επίσης ένα ζήτημα που παρουσιάζει δυσκολίες και μπορεί να αποδειχτεί χρονοβόρο, ιδίως αν τα άτομα που επιλέγονται δεν έχουν κάποιο ενδιαφέρον/όφελος από την όλη συμμετοχική διαδικασία. Ο τρόπος προσέγγισης και παρακίνησης των ατόμων ποικίλλει από περίπτωση σε περίπτωση, ανάλογα με το είδος του προβλήματος που εξετάζεται, τον βαθμό ωριμότητας των συμμετοχικών διαδικασιών στο κοινωνικό-οικονομικό πλαίσιο όπου αναφέρεται η άσκηση συμμετοχής κ.λπ.

Δημιουργία οδηγού διαλόγου

Η προετοιμασία των θεμάτων στα οποία θα κινηθεί η συζήτηση αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την απόκτηση της απαιτούμενης πληροφορίας από τη διενέργεια μιας Ομάδας Εστίασης. Δομείται *οδηγός διαλόγου*, ο οποίος συνίσταται σε ένα σύνολο από *ερωτήσεις-σημεία*, για τα οποία ζητείται πληροφορία. Η διατύπωση των ερωτήσεων είναι γενική, επιχειρώντας να θέσει ένα ζήτημα και όχι να κατευθύνει τις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Η διαχείριση του οδηγού χαρακτηρίζεται από ευελιξία, έτσι ώστε αφενός να αφήνει χώρο στους συμμετέχοντες να αναπτύξουν πρωτοβουλία και να οδηγήσουν τη συζήτηση, αφετέρου να αποτελεί ένα πλαίσιο και μια δομή η οποία να καθοδηγεί τους συντελεστές της συζήτησης προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Ο κατάλογος των ερωτήσεων μπορεί να αναθεωρείται, στη βάση της καινούριας γνώσης που αποκτάται από τη μια συνεδρία στην επόμενη.

Προετοιμασία υποστηρικτικού υλικού

Οι συμμετέχοντες δεν έχουν την εικόνα του ζητήματος που εξετάζεται, ως εκ τούτου κρίνεται σκόπιμη η παρουσίαση κάποιου υλικού, το οποίο αναπτύσσεται στο στάδιο αυτό από τους διοργανωτές της συζήτησης. Στόχος του είναι να προσφέρει τη γνώση που απαιτείται για τη διεξαγωγή της συζήτησης και τα ερεθίσματα που θα την τροφοδοτήσουν.

Επιλογή/εκπαίδευση συντονιστή

Ο ρόλος του συντονιστή είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την επιτυχή υλοποίηση μιας συνεδρίας, έτσι ώστε να δίνεται στους συμμετέχοντες η αίσθηση ενός ελεύθερου διαλόγου, ενώ ταυτόχρονα να καθοδηγεί με διακριτικό τρόπο τη διαδικασία προς την εκπλήρωση των στόχων που έχουν τεθεί. Όπως οι διάφοροι ερευνητές επισημαίνουν (Dawson και άλλοι 1993), η επιλογή και η εκπαίδευση του συντονιστή, αλλά και της ομάδας που επικουρεί το έργο του, είναι ιδιαίτερα σημαντικά στοιχεία για την επιτυχή εφαρμογή της μεθόδου.

Στάδιο 2

Τα βήματα που ακολουθούνται στο στάδιο αυτό φαίνονται στο Διάγραμμα 5-4 και παρουσιάζονται συνοπτικά στη συνέχεια.

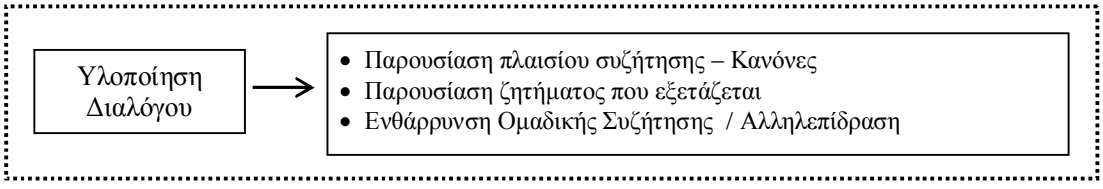

Διάγραμμα 5-4: *Στάδιο 2 – Εφαρμογή μεθόδου Ομάδων Εστίασης.*

Παρουσίαση πλαισίου συζήτησης – Κανόνες

Σημαντικό στοιχείο πριν από την έναρξη της συζήτησης μιας ομάδας είναι να γνωρίζει το πλαίσιο της συζήτησης και τους κανόνες με βάση τους οποίους αυτή θα υλοποιηθεί. Έτσι, στο στάδιο αυτό οι συμμετέχοντες ενημερώνονται για τα ζητήματα αυτά.

Παρουσίαση ζητήματος που εξετάζεται

Η παρουσίαση αυτή αποσκοπεί (Στρατηγέα 2012):

- στην παροχή γενικής πληροφορίας στους συμμετέχοντες, έτσι ώστε να διασφαλίζεται ότι ξεκινούν όλοι από την ίδια αφετηρία (απόθεμα γνώσης σε σχέση με το μελετώμενο ζήτημα) και
- στη δημιουργία των κατάλληλων ερεθισμάτων για τη συζήτηση που θα επακολουθήσει.

Ενθάρρυνση ομαδικής συζήτησης - αλληλεπίδρασης

Οι συμμετέχοντες εκφράζουν τις απόψεις τους σε σχέση με τα διάφορα ζητήματα που τίθενται από τον συντονιστή, ενώ ενθαρρύνεται ο μεταξύ τους ζωντανός διάλογος και η αντιπαράθεση απόψεων.

Ο ρόλος του συντονιστή

Στο στάδιο της εφαρμογής της μεθόδου, ο ρόλος του συντονιστή είναι πολύ σημαντικός και συνίσταται στα παρακάτω (Myers 1998):

- λειτουργεί ως παρατηρητής,
- κατευθύνει τη συζήτηση στο αντικείμενο που εξετάζεται,
- ενθαρρύνει τη διερεύνηση ενός ζητήματος,
- εισάγει νέα ζητήματα ή νέες διαστάσεις ενός ζητήματος,
- διατηρεί τη συζήτηση με διακριτικό τρόπο στο επιθυμητό χρονικό και θεματικό πλαίσιο, χωρίς να εμποδίζει την έκφραση των συμμετεχόντων,
- ενθαρρύνει τη συμμετοχή όλων των μελών της ομάδας,
- διευκολύνει την ελεύθερη διατύπωση από τους συμμετέχοντες των διαφορετικών απόψεων/οπτικών,
- προωθεί την αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων,
- προωθεί ακόμη και τις διαφωνίες για την παραγωγή εποικοδομητικού διαλόγου μεταξύ των συμμετεχόντων και την περαιτέρω εμβάθυνση στο εξεταζόμενο ζήτημα,
- συνοψίζει τις διαφορετικές απόψεις.

Ο ρόλος του συντονιστή πρέπει να είναι ουδέτερος. Ο συντονιστής, στο πλαίσιο της συζήτησης, δεν πρέπει (Morgan και Krueger 1998):

- να παίρνει θέση υπέρ της μιας ή της άλλης άποψης,
- να δείχνει προτίμηση για μια άποψη,
- να κριτικάρει τις διαφορετικές απόψεις (καλή - κακή) και
- να διατυπώνει προσωπικές απόψεις.

Στάδιο 3

Η επεξεργασία της συλλεχθείσας στο Στάδιο 2 πληροφορίας μπορεί να δώσει αποτελέσματα που διακρίνονται σε *δύο κατηγορίες*:

α) Αποτελέσματα που έχουν *ποιοτικό χαρακτήρα*: Τέτοιου είδους αποτελέσματα μπορεί να αναφέρονται στις διαφορετικές απόψεις - οπτικές των συμμετεχόντων και στις διαφορετικές διαστάσεις του προβλήματος που ενδεχομένως θέτουν, καθώς και σε σημαντικά παραδείγματα που δίνονται από τους συμμετέχοντες στη συζήτηση και μπορούν να εμπλουτίσουν τον προβληματισμό και την υπάρχουσα εμπειρία στο ζήτημα που εξετάζεται.

β) Αποτελέσματα που απορρέουν από τη συζήτηση και έχουν *ποσοτικό χαρακτήρα*. Για παράδειγμα, ο αριθμός των συμμετεχόντων που συμφωνούν / διαφωνούν με ένα ζήτημα, η συχνότητα εμφάνισης ενός ζητήματος στην ομάδα –στοιχείο το οποίο μπορεί να αναδείξει τη σημασία του για το σύνολο της ομάδας–, τα χαρακτηριστικά της ομάδας (π.χ. αριθμός ανδρών και γυναικών) κ.λπ.

Η όλη διαδικασία, από το στάδιο της προετοιμασίας έως αυτό της ανάλυσης των ποιοτικών και ποσοτικών αποτελεσμάτων, σε συνδυασμό με την εισαγωγική πληροφορία σχετικά με τον προβληματισμό για τον στόχο και τις παραμέτρους του προβλήματος που εξετάζεται, περιγράφονται σε μια αναφορά (report), που αποτελεί το τελικό προϊόν της εφαρμογής της συμμετοχικής μεθόδου των Ομάδων Εστίασης.

5.2.3. Χρησιμότητα μεθόδου Ομάδων Εστίασης

Στα *πλεονεκτήματα* της μεθόδου των Ομάδων Εστίασης καταγράφονται (Dawson και άλλοι 1993):

- Η παροχή πληροφορίας σχετικής με τις διαφορετικές απόψεις - οπτικές γύρω από ένα πρόβλημα, στοιχείο που εμπλουτίζει τη γνώση του σχεδιαστή σε σχέση με τις διαφορετικές διαστάσεις του, αλλά και τις ενδεχόμενες συγκρούσεις που μπορεί να ενυπάρχουν ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες-αποδέκτες του σχεδιασμού σε σχέση με αυτό.
- Η δυνατότητα προσδιορισμού της φύσης και της έντασης των ανησυχιών, αντιδράσεων κ.λπ. των συμμετεχόντων για ένα συγκεκριμένο ζήτημα, στη βάση των αρχών και αξιών τους.
- Η παραγωγή νέας γνώσης, μέσα από την αλληλεπίδραση και την ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των συμμετεχόντων.
- Η παροχή πληροφορίας σχετικά με τις απόψεις των συμμετεχόντων σε ενδεχόμενες προτάσεις / επιλογές πολιτικής, αλλά και τις πιθανές αντιδράσεις απέναντι σε αυτές, στοιχείο που μπορεί να συμβάλει σε πιο εμπεριστατωμένη ανάλυση των προτεινόμενων πολιτικών για την επίλυση ενός προβλήματος, αλλά ακόμη και στην τροποποίηση ή τον επαναπροσδιορισμό τους.
- Η συλλογή πληροφορίας σχετικής με τις ανάγκες των συμμετεχόντων, για τον αποτελεσματικότερο σχεδιασμό των απαιτούμενων παρεμβάσεων και την καλύτερη εξυπηρέτηση των κοινωνικών αναγκών.

Στις *αδυναμίες* της μεθόδου μπορεί να καταγραφεί η σημαντική εξάρτηση της αποτελεσματικότητάς της από τον τρόπο που τίθενται αλλά και την πληρότητα της διατύπωσης των ζητημάτων που αποσκοπεί να διερευνήσει και τη σχέση τους με το εξεταζόμενο πρόβλημα, καθώς και από τον τρόπο εφαρμογής της, που εξαρτάται από την εμπειρία των συντονιστών της συζήτησης. Μια μη πολύ καλά σχεδιασμένη διαδικασία (διατύπωση στόχου, ερωτημάτων, οδηγός διαλόγου κ.λπ.) και ένας όχι ιδιαίτερα έμπειρος συντονιστής, μπορούν να κατευθύνουν τη συζήτηση και τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, εμποδίζοντας έτσι την ελευθερία του διαλόγου και οδηγώντας την όλη διαδικασία σε μη αξιόπιστα αποτελέσματα, ενώ μπορεί ακόμη και να χάσουν τον έλεγχο της όλης διαδικασίας, στοιχείο το οποίο είναι εις βάρος των αποτελεσμάτων.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Ομάδων Εστίασης

Σύνθεση: Ομάδα 4-12 συμμετεχόντων. Αποτελείται από ένα ευρύ και ετερογενούς σύνθεσης κοινό, η επιλογή του οποίου γίνεται στη βάση ενός κοινού χαρακτηριστικού.

Στόχος: Συλλογή πληροφορίας σχετικής με τις προτιμήσεις και τις αξίες των εμπλεκομένων γύρω από το ζήτημα που εξετάζεται.

Διαδικασία: Συζήτηση εστιασμένη σε ένα συγκεκριμένο θέμα, συντονιστές - ομάδα εστίασης.

Αποτέλεσμα: Εμβάθυνση σε ένα ζήτημα, αποτύπωση διαφορετικών απόψεων εμπλεκομένων, συλλογή ποιοτικής πληροφορίας.

Εφαρμογή: Σε μεγάλο φάσμα προβλημάτων, π.χ. περιβαλλοντικά προβλήματα, προβλήματα σχεδιασμού σε διάφορες χωρικές κλίμακες, προβλήματα διαχείρισης κρίσεων.

5.3. Μέθοδος World Café

Όπως ορίζουν ο Elliott και άλλοι (2005, σελ. 185), η συμμετοχική μέθοδος World Café είναι:

> *[...] μια δημιουργική διαδικασία που έχει στόχο να διευκολύνει τον εποικοδομητικό συνεργατικό διάλογο και να διανείμει γνώση και ιδέες μεταξύ των συμμετεχόντων, δημιουργώντας ένα ζωντανό δίκτυο συζήτησης και δράσης.*

Στο πλαίσιο εφαρμογής της μεθόδου συμμετοχής World Café, κάθε συμμετέχων θεωρείται εκπρόσωπος μιας εκ των διαστάσεων ενός συστήματος, με το σύνολο των συμμετεχόντων να καλύπτουν όλες τις διαφορετικές διαστάσεις αυτού (Brown 2002, Bousset και άλλοι 2005), συμβάλλοντας έτσι στην ολοκληρωμένη θεώρησή του. Η υλοποίηση μιας συμμετοχικής διαδικασίας με τη βοήθεια της εν λόγω μεθόδου αποσκοπεί στην ολοκληρωμένη διερεύνηση του εξεταζόμενου προβλήματος μέσα στο περιβάλλον (σύστημα) στο οποίο αυτό εντάσσεται, με κάθε συμμετέχοντα να φωτίζει μια διαφορετική διάστασή του.

Η εμπλοκή των συμμετεχόντων στη συμμετοχική διαδικασία αποσκοπεί (Στρατηγέα 2012):

- στη συλλογή πληροφορίας σχετικής με την *τρέχουσα κατανόηση* του μελετώμενου συστήματος και
- στην παραγωγή *ευφυούς γνώσης* (intelligence), η οποία εστιάζει σε μια θεώρηση του συστήματος αυτού με νέους, διαφορετικούς από τις τρέχουσες κατευθύνσεις, τρόπους, σε ζητήματα που αφορούν τη δομή του, τις σχέσεις που αναπτύσσονται εντός αυτού κ.λπ.

5.3.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου World Café

Η εφαρμογή της μεθόδου λαμβάνει χώρα σε *τρία στάδια*:

- Στάδιο 1: Σχεδιασμός του World Café.
- Στάδιο 2: Υλοποίηση του World Café.
- Στάδιο 3: Επεξεργασία της ποιοτικής πληροφορίας που έχει συλλεγεί και παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Στάδιο 1

Στο στάδιο αυτό υλοποιούνται τα παρακάτω βήματα (Διάγραμμα 5-5):

Επιλογή συντονιστή

Πρόκειται για άτομο ή ομάδα που έχει στην ευθύνη του/της τον σχεδιασμό, τον συντονισμό, την κατάλληλη εφαρμογή, την παρακολούθηση και την επεξεργασία των αποτελεσμάτων. Η ευθύνη του συντονιστή δεν αφορά μόνον την τήρηση του πλαισίου (κανόνων) υλοποίησης της μεθόδου, αλλά και τη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος, που παρακινεί τη συμμετοχή, εμπνέει την εμβάθυνση σε νέες ιδέες και την ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των διαφορετικών συνεισφορών των συμμετεχόντων στη διαδικασία. Τα *καθήκοντά* του εντοπίζονται (Brown 2002):

- στη συνεργασία του με την ομάδα σχεδιασμού για τον σαφή καθορισμό του *στόχου* και την οριοθέτηση των *ομάδων συμμετεχόντων*,
- στην *οργάνωση* του World Café event και τη δημιουργία ενός ευχάριστου περιβάλλοντος για τους συμμετέχοντες σε αυτό,
- στη *διαχείριση* της συνάντησης και την επεξήγηση του στόχου και της διαδικασίας που θα ακολουθηθεί,
- στην επεξήγηση προς τους συμμετέχοντες των διαφορετικών *διαστάσεων* του στόχου που έχει τεθεί, οι οποίες θα αποτελέσουν το αντικείμενο της συζήτησης στα επιμέρους τραπέζια του διαλόγου,
- στην επεξήγηση του ρόλου των συντονιστών των τραπεζιών στη διαδικασία του διαλόγου,

- στην παρακίνηση των συμμετεχόντων για ουσιαστική εμπλοκή στη συζήτηση και την αλληλεπίδραση που λαμβάνει χώρα στα τραπέζια του διαλόγου.

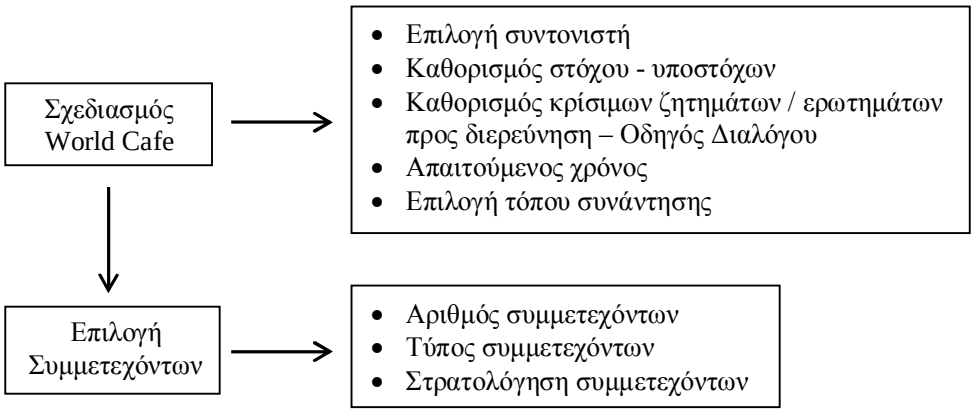

Διάγραμμα 5-5: *Σχεδιασμός World Café event – Βήματα.*
Πηγή: Στρατηγέα (2012).

Καθορισμός στόχου και υποστόχων

Σημαντικό στοιχείο για την επιτυχή υλοποίηση ενός World Café είναι η σαφής *οριοθέτηση του στόχου* που καλείται να εξυπηρετήσει, ο οποίος με τη σειρά του θα οριοθετήσει τα προς συζήτηση ζητήματα, για τα οποία η ομάδα του σχεδιασμού επιδιώκει να συλλέξει πληροφορία χρήσιμη για τη σχεδιαστική διαδικασία. Στο πλαίσιο αυτό αναζητούνται απαντήσεις στα παρακάτω ερωτήματα (Brown 2002):

- Ποιο είναι το κεντρικό προς διερεύνηση ζήτημα για το οποίο επιδιώκεται η συλλογή πληροφορίας από τους συμμετέχοντες στο World Café;
- Με βάση το ζήτημα αυτό, ποιες είναι οι κύριες ομάδες συμμετεχόντων που πρέπει να προσκληθούν για να συνεισφέρουν;
- Ποιοι μπορούν να συνεισφέρουν συμβατική και ποιοι μη συμβατική (out-of-the-box) πληροφορία;
- Ποιες διαστάσεις έρευνας του κεντρικού ζητήματος πρέπει να τεθούν προς συζήτηση, έτσι ώστε να αποτελέσουν σημαντικές πηγές ερεθισμάτων προς τους συμμετέχοντες και να παρακινήσουν έναν δημιουργικό διάλογο;
- Ποιο είναι το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και με ποια βήματα μπορεί αυτό να επιτευχθεί καλύτερα;

Καθορισμός κρίσιμων ζητημάτων / ερωτημάτων προς διερεύνηση – Οδηγός διαλόγου

Το είδος αλλά και ο τρόπος που τίθενται τα ερωτήματα που πρέπει να διερευνηθούν σε ένα World Café είναι σημαντικός για τη διασφάλιση επιτυχών αποτελεσμάτων. Τα ζητήματα που τίθενται εδώ είναι (Bousset και άλλοι 2005):

- Ποιές είναι οι κατάλληλες ερωτήσεις για την επίτευξη του στόχου ενός World Café, δηλαδή τη συλλογή της πληροφορίας γύρω από τον σχεδιαστικό στόχο;
- Με ποιον τρόπο τίθενται αυτά τα ερωτήματα έτσι ώστε να συμβάλουν στη δημιουργική συζήτηση, την ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των διαφορετικών απόψεων και την ανάπτυξη νέων ιδεών γύρω από αυτά;

Για την κατάλληλη ενεργοποίηση των συμμετεχόντων σε ένα World Café, είναι σημαντικό οι οργανωτές να έχουν υπόψη ότι οι συμμετέχοντες είναι πρόθυμοι να ανταποκριθούν όταν τα ζητήματα που τίθενται βρίσκονται στο επίκεντρο του προβληματισμού και του ενδιαφέροντός τους. Επίσης, σε σχέση με τον τρόπο που τίθενται τα ερωτήματα, αυτός θα πρέπει να είναι τέτοιος που να αφήνει χώρο για τη διερεύνηση

κάθε δυνατής εκδοχής και όχι να προσανατολίζει τους συμμετέχοντες προς συγκεκριμένες απαντήσεις ή συμπεριφορές (Brown 2002, Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005).

Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τα ερωτήματα που τίθενται στον καθορισμό στόχου και υποστόχων αποσαφηνίζουν το πλαίσιο και το είδος των ερωτήσεων που πρέπει να τεθούν, καθοδηγώντας έτσι τη δημιουργία ενός *Οδηγού Διαλόγου* προς αξιοποίηση στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας.

Απαιτούμενος χρόνος

Ο απαιτούμενος χρόνος εξαρτάται από το είδος του μελετώμενου προβλήματος, τον στόχο του World Café, τους διαθέσιμους πόρους κ.λπ. Μπορεί να ποικίλλει από μερικές ώρες (τουλάχιστον 3-4 ώρες) έως μερικές ημέρες (π.χ. διοργάνωση World Café Marathon).

Επιλογή τόπου συνάντησης

Η επιλογή ενός φιλόξενου χώρου, με όλη την απαραίτητη υποδομή για την απρόσκοπτη διεξαγωγή ενός World Café είναι σημαντική, καθώς διασφαλίζει ευνοϊκό περιβάλλον για την επιτυχή υλοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας.

Επιλογή συμμετεχόντων – Αριθμός/Τύπος

Κάθε συμμετέχων σε ένα World Café αναμένεται/επιδιώκεται να έχει σημαντική συνεισφορά στις επιμέρους διαστάσεις του εξεταζόμενου προβλήματος για τις οποίες έχει ενδιαφέρον. Γι' αυτό η επιλογή των συμμετεχόντων έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, όπως και σε κάθε συμμετοχική διαδικασία. Η επιλογή των συμμετεχόντων πρέπει να είναι τέτοια ώστε να καλύπτονται όλες οι δυνατές διαστάσεις του μελετώμενου ζητήματος, όπως αυτές έχουν καθοριστεί από τη σχεδιαστική ομάδα και τον συντονιστή του εγχειρήματος. Αυτές αποτελούν τον οδηγό για την επιλογή τόσο του αριθμού όσο και του τύπου των συμμετεχόντων. Ο αριθμός των συμμετεχόντων οριοθετείται επίσης από τους οικονομικούς πόρους που είναι διαθέσιμοι για το υλοποιούμενο συμμετοχικό εγχείρημα.

Στρατολόγηση συμμετεχόντων

Η στρατολόγηση των συμμετεχόντων είναι ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα για την υλοποίηση κάθε συμμετοχικής διαδικασίας. Ο τρόπος με τον οποίο οι συντελεστές μιας συμμετοχικής διαδικασίας επιχειρούν να προσεγγίσουν και να παρακινήσουν τα άτομα να εμπλακούν σε αυτή, όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα, ποικίλλει από περίπτωση σε περίπτωση, ανάλογα με το είδος του προβλήματος που εξετάζεται, τον βαθμό ωριμότητας των συμμετοχικών διαδικασιών στο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο που αναφέρεται η άσκηση συμμετοχής κ.λπ.

Στάδιο 2

Η *διαδικασία* που ακολουθείται κατά το στάδιο υλοποίησης της μεθόδου World Café φαίνεται στο Διάγραμμα 5-6.

Όπως προδιαθέτει και ο τίτλος της μεθόδου, ο χώρος στον οποίο οι συμμετέχοντες συζητούν και ανταλλάσσουν ιδέες προσομοιάζει σε ένα Café, προκειμένου οι συμμετέχοντες να συζητούν το ερώτημα/θέμα που έχει τεθεί σε ένα χαλαρό περιβάλλον. Ο χώρος υλοποίησης των συναντήσεων, στο πλαίσιο εφαρμογής της μεθόδου, είναι διαμορφωμένος σε στρογγυλά τραπέζια, όπου οι συμμετέχοντες συζητούν/αλληλεπιδρούν μεταξύ τους σε *μικρές ομάδες*.

Σε κάθε τραπέζι υπάρχει ένας συντονιστής (συντονιστής τραπεζιού), ο οποίος συζητά με τα μέλη μιας ομάδας μια συγκεκριμένη διάσταση του προβλήματος που εξετάζεται για περίπου 20-30 λεπτά. Μετά το πέρας του χρόνου αυτού, η συνεδρία με τη συγκεκριμένη ομάδα ολοκληρώνεται και τη θέση της παίρνει μια άλλη ομάδα.

Οι ομάδες εναλλάσσονται στα διαφορετικά τραπέζια, με σκοπό την επαφή τους με την πληροφορία που έχει συγκεντρωθεί στα υπόλοιπα τραπέζια και τη γονιμοποίηση των ιδεών τους με την πληροφορία αυτή, ενώ παραμένει σε αυτά (δεν εναλλάσσεται δηλαδή) ο συντονιστής του κάθε τραπεζιού.

Ο *ρόλος του συντονιστή* κάθε τραπεζιού είναι να ενημερώνει τα εκάστοτε μέλη της νέας ομάδας που συμμετέχουν σε ένα συγκεκριμένο τραπέζι για το ζήτημα που συζητήθηκε με τις προηγούμενες ομάδες του συγκεκριμένου τραπεζιού, τα κύρια σημεία που τέθηκαν από αυτές και τα συμπεράσματα που προέκυψαν.

Πάνω σε αυτά, τα μέλη της καινούργιας ομάδας, συζητούν, εκφράζουν αντιρρήσεις και διαφορετικές απόψεις, εμπλουτίζουν τα σημεία κ.λπ. Έτσι, με την ολοκλήρωση του χρόνου συζήτησης της εκάστοτε ομάδας που συμμετέχει σε ένα τραπέζι, η πληροφορία και γνώση που αποκτήθηκε από τις προηγούμενες ομάδες έχει εμπλουτιστεί περαιτέρω, μέσα από τις ενδεχομένως διαφορετικές οπτικές των μελών της ή την πρόσθετη πληροφορία που παρέχουν σε συγκεκριμένα ζητήματα, στοιχείο που συμβάλλει στη μεγαλύτερη εμβάθυνση σε αυτά. Ακόμη, μέσα από την αλληλεπίδραση μπορούν να εντοπιστούν *συνδέσεις ή σχέσεις* μεταξύ των διαφορετικών διαστάσεων του εξεταζόμενου ζητήματος οι οποίες δεν ήταν προηγουμένως αντιληπτές.

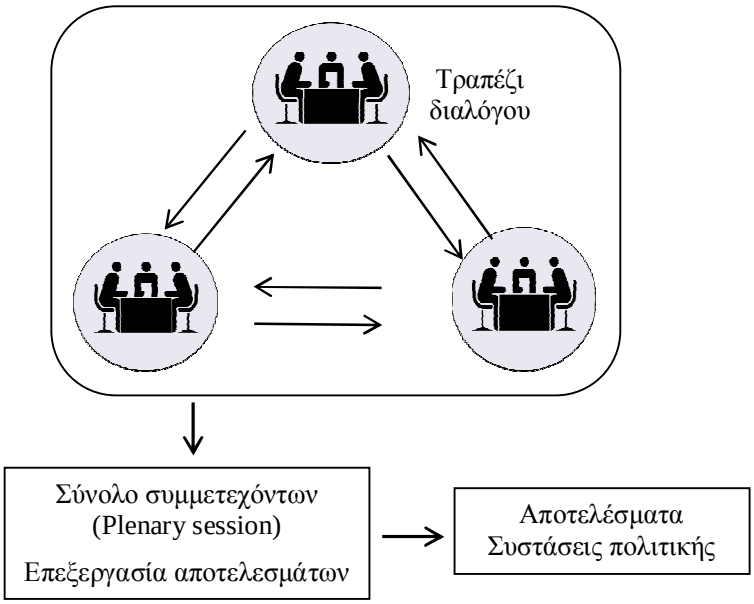

Διάγραμμα 5-6: *Στάδια ανάπτυξης συμμετοχικής μεθόδου World Café.*
Πηγή: Στρατηγέα (2012).

Η διαδικασία ολοκληρώνεται όταν όλες οι ομάδες περάσουν από όλα τα τραπέζια διαλόγου, έχουν δηλαδή όλες συμμετάσχει στις συζητήσεις που έχουν σχεδιαστεί σε όλα τα τραπέζια και αφορούν τις διαφορετικές διαστάσεις του εξεταζόμενου προβλήματος. Με τον τρόπο αυτό αποκτάται, επεξεργάζεται, εμπλουτίζεται και διαχέεται η γνώση μεταξύ των συμμετεχόντων. Η όλη διαδικασία μπορεί επίσης να γεννήσει νέες ιδέες, που προκύπτουν από τη συνέργεια μεταξύ των διαφορετικών απόψεων, να εντοπίσει νέες σχέσεις μεταξύ επιμέρους διαστάσεων του εξεταζόμενου ζητήματος, να εντοπίσει υφιστάμενα πρότυπα κ.λπ.

Με την ολοκλήρωση της διαδικασίας, οι κύριες ιδέες συνοψίζονται και συζητούνται, εξάγονται τα συμπεράσματα σχετικά με το θέμα που συζητήθηκε και ενδεχομένως διατυπώνονται συστάσεις πολιτικής σε μια *ομαδική συζήτηση* που εμπλέκει το σύνολο των συμμετεχόντων (plenary session).

- ***Στάδιο 3***

Στο στάδιο αυτό γίνεται η αποδελτίωση και επεξεργασία της πληροφορίας που έχει συλλεγεί, έτσι ώστε αυτή να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο της διαδικασίας σχεδιασμού για την εμβάθυνση στα θέματα πολιτικής και τη λήψη απόφασης.

5.3.2. Χρησιμότητα μεθόδου World Café

Η επιλογή της μεθόδου World Café στο πλαίσιο συμμετοχικών διαδικασιών είναι χρήσιμη όταν υπάρχει ανάγκη για (Bousset και άλλοι 2005):

- εμπλοκή μεγάλου αριθμού συμμετεχόντων σε μια *αυθεντική διαδικασία διαλόγου*,

- ανάπτυξη και διάχυση νέας γνώσης, ώθηση καινοτόμου σκέψης και διερεύνηση δυνατοτήτων δράσης σε πραγματικά προβλήματα,
- σε βάθος διερεύνηση της στρατηγικής σημασίας προκλήσεων ή ευκαιριών,
- ενδυνάμωση σχέσεων μεταξύ των ομάδων συμμετεχόντων,
- τόνωση αισθήματος ιδιοκτησίας των αποτελεσμάτων.

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται μια σημαντική *διαφοροποίηση* της μεθόδου World Café, σε σχέση με άλλες συμμετοχικές μεθόδους. Η διαφοροποίηση αυτή έγκειται στην έμφασή της σε έναν *ανοικτό ορίζοντα διερεύνησης* του εξεταζόμενου προβλήματος (open-ended exploration). Με άλλα λόγια, η μέθοδος δεν προσανατολίζεται στη συλλογή πληροφορίας για την επίλυση ενός προβλήματος (problem-solving orientation) (Brown 2002), αλλά αντίθετα αποσκοπεί στη συλλογή πληροφορίας γύρω από τις διαφορετικές διαστάσεις του μελετώμενου προβλήματος, στην ανάπτυξη συνεργειών ανάμεσα στις επιμέρους αυτές διαστάσεις –όπως αυτές αποτυπώνονται από την έκφραση των απόψεων και την αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών ομάδων συμμετεχόντων– και στην ανάπτυξη νέων ιδεών γύρω από το κεντρικό ζήτημα συζήτησης.

Με βάση και την παραπάνω επισήμανση, σημειώνεται ότι η μέθοδος κρίνεται ως *μη κατάλληλη* σε περιπτώσεις όπου:

- για το προς επίλυση πρόβλημα έχει ήδη προσδιοριστεί μια λύση ή απάντηση,
- ο στόχος της συμμετοχικής διαδικασίας είναι η μετάδοση πληροφορίας προς μια κατεύθυνση,
- ο αριθμός των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία είναι μικρός.

Ο *αριθμός των συμμετεχόντων* μπορεί να κυμαίνεται από 12 άτομα μέχρι μερικές εκατοντάδες, τα οποία είτε επιλέγονται είτε εκδηλώνουν ενδιαφέρον να μετάσχουν στη συζήτηση. Στο πλαίσιο ενός World Café έχει συμβεί να συσταθεί ομάδα με έως και 1200 συμμετέχοντες (Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005).

Η εφαρμογή της μεθόδου World Café απαιτεί την οργάνωση μιας συνάντησης, η οποία μπορεί να διαρκέσει από λίγες ώρες (ελάχιστος προτεινόμενος χρόνος 4 ώρες) (Brown 2002) έως μια ημέρα. Μπορούν επίσης να διοργανωθούν πολλαπλά Café events, τα οποία εκτυλίσσονται σε περισσότερες ημέρες.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος World Café

Σύνθεση: Απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό, ετερογενούς σύνθεσης.

Στόχος: Ανταλλαγή γνώσης, πληροφορίας, ιδεών, απόψεων, παραγωγή νέων ιδεών κ.λπ.

Διαδικασία: Δημιουργία περιβάλλοντος café, όπου οι συμμετέχοντες εκφράζουν απόψεις για ένα θέμα, εμβαθύνοντας στις διαφορετικές διαστάσεις του.

Αποτέλεσμα: Εμβάθυνση σε έννοιες, ερωτήματα, διαστάσεις του εξεταζόμενου προβλήματος κ.λπ. από τους συμμετέχοντες, γνώση που διανέμεται σε όλους τους εμπλεκόμενους. Μπορεί ακόμη να καταλήξει σε συστάσεις πολιτικής σχετικά με το θέμα που εξετάζεται.

Εφαρμογή: Σε πλήθος διαφορετικών προβλημάτων και σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες για την ανάπτυξη και διάχυση νέας γνώσης και ιδεών.

5.4. Μέθοδος Ανάλυσης Σεναρίων (Scenario Analysis)

Η συμμετοχική μέθοδος Ανάλυσης Σεναρίων (Scenario analysis) ταυτίζεται με τη μέθοδο Εργαστήρια Σεναρίων (Scenario workshops) (Fahey και Randall 1998). Ακόμη, στη βιβλιογραφία απαντάται με τον όρο

Σχεδιασμός Σεναρίων (scenario planning) (Lindgren και Bandhold 2003, Stratigea και Giaoutzi 2012). Η μέθοδος στηρίζεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών ομάδας συμμετεχόντων, που εμπλέκονται σε μια δημιουργική διαδικασία διερεύνησης των κυρίαρχων δυνάμεων του εξωτερικού περιβάλλοντος, οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την οριοθέτηση των μελλοντικών εξελίξεων του περιβάλλοντος αυτού και τη δόμηση σεναρίων (μελλοντικών εικόνων του εξωτερικού περιβάλλοντος και του εξεταζόμενου ζητήματος, όπως αυτό διαμορφώνεται μέσα στις εικόνες αυτές), ενσωματώνοντας την παραπάνω πληροφορία στη χάραξη πολιτικής, σχετικής με ένα συγκεκριμένο υπό εξέταση ζήτημα.

Στόχος είναι η διερεύνηση του φάσματος των διαθέσιμων επιλογών πολιτικής στην προετοιμασία για την αντιμετώπιση των μελλοντικών προκλήσεων, ο έλεγχος της αποδοτικότητας των επιλογών αυτών σε διάφορα περιβάλλοντα λήψης απόφασης (μελλοντικές εικόνες) και η προετοιμασία χρονοδιαγράμματος υλοποίησης των πολιτικών αυτών (Fahey και Randall 1998, Bouzit και Loubier 2004b).

Η εφαρμογή της μεθόδου μπορεί να αποσκοπεί σε δύο διαφορετικές κατευθύνσεις, που διαφοροποιούνται τόσο ως προς τον *στόχο* και τη *χωρική κλίμακα* που εμπλέκουν όσο και ως προς τους *συμμετέχοντες* σε αυτή (Στρατηγέα 2012). Πιο συγκεκριμένα μπορεί να αποσκοπεί:

(α) Στη διερεύνηση κρίσιμων μεταβλητών και τη δημιουργία, στη βάση των διαφορετικών δυνατών εξελίξεων των μεταβλητών αυτών, εναλλακτικών *σεναρίων* με σκοπό τη διερεύνηση κατάλληλων *πολιτικών* διαχείρισης του σχεδιαστικού προβλήματος που εξετάζεται μέσα σε διαφορετικά περιβάλλοντα λήψης απόφασης (εναλλακτικές μελλοντικές εικόνες) για την επιδίωξη ενός συγκεκριμένου *σχεδιαστικού στόχου*. Σκοπός της συμμετοχικής αυτής άσκησης είναι οι μελλοντικές επιλογές πολιτικής που διερευνώνται να εξεταστούν ως προς την εφικτότητά τους εντός των διαφορετικών μελλοντικών εξελίξεων, όπως αυτές οριοθετούνται στα εναλλακτικά σενάρια (Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002, Stratigea και Giaoutzi 2012). Το προϊόν μιας τέτοιας διαδικασίας μπορεί να είναι η ανάπτυξη ενός στρατηγικού σχεδίου δράσης, που στηρίζει τη χάραξη πολιτικής. Η προσέγγιση αυτή βρίσκει εφαρμογές κυρίως σε προβλήματα που αναφέρονται σε υπερτοπικό επίπεδο (π.χ. εθνικό, υπερεθνικό), ενώ εμπλέκει κυρίως *επιστήμονες και ειδικούς* στο ζήτημα που εξετάζεται.

(β) Στη δημιουργία «οράματος» μεταξύ της ομάδας των συμμετεχόντων και στη διατύπωση κατευθύνσεων πολιτικής για την υλοποίησή του. Η προσέγγιση αυτή βρίσκει εφαρμογές κυρίως σε προβλήματα που αναφέρονται σε τοπικό επίπεδο. Η έννοια της συμμετοχικής προσέγγισης εδώ αποσκοπεί στην αποτύπωση των διαφορετικών διαστάσεων και οπτικών των ομάδων ενδιαφερόντων, έτσι ώστε αυτές να ενσωματώνονται στο «όραμα» στο πλαίσιο του σχεδιασμού (Papadopoulou και Stratigea 2014). Οι συμμετέχοντες στην προσέγγιση αυτή είναι ομάδες ή/και πολίτες μιας τοπικής κοινωνίας.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες η εφαρμογή της συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων έχει βρει πολλές εφαρμογές και στις δύο παραπάνω εκδοχές της. Έχει αξιοποιηθεί από τα κέντρα λήψης αποφάσεων σε υπερτοπικό και υπερεθνικό επίπεδο, με σκοπό τη χάραξη πολιτικής σε ευρύ φάσμα θεμάτων, όπως αγροτική ανάπτυξη, διαχείριση των υδάτινων πόρων, κλιματική αλλαγή κ.ά. Ταυτόχρονα, σημαντικές είναι οι εφαρμογές σε τοπικό επίπεδο, κινητικότητα η οποία έχει ενισχυθεί στο πλαίσιο της αναζήτησης από τις τοπικές κοινωνίες ενός «οράματος» για τη *βιώσιμη ανάπτυξή* τους, σε αρμονία με τις επιδιώξεις της *Τοπικής Ατζέντας 21*.

Οι συμμετέχοντες

Ο *αριθμός* των συμμετεχόντων είναι συνήθως 20-25 άτομα. Ο τύπος των συμμετεχόντων διαφέρει ανάλογα με την προσέγγιση που εξυπηρετεί η εφαρμογή της μεθόδου [κατεύθυνση (α) ή (β) από την παραπάνω διάκριση].

Στην *περίπτωση (α)*, οι συμμετέχοντες έχουν πολύ καλή γνώση του εξεταζόμενου ζητήματος και συνήθως προέρχονται από διαφορετικούς φορείς. Ακόμη, συμμετέχουν στη διαδικασία ειδικοί σε διάφορα αντικείμενα που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με το υπό εξέταση ζήτημα, ενώ επιδιώκεται η αξιοποίηση συμμετεχόντων με ικανότητα σκέψης έξω από τις κατεστημένες καταστάσεις. Στη διαδικασία μπορούν να συμμετέχουν πολλές φορές και άτομα που δεν είναι άμεσα εμπλεκόμενα με τα εξεταζόμενα ζητήματα, με σκοπό τη διαφοροποίηση της ομάδας συμμετεχόντων, έτσι ώστε να ληφθούν υπόψη και άλλες σημαντικές διαστάσεις, που μπορούν να φωτίσουν διαφορετικές πτυχές του μελετώμενου προβλήματος και να οδηγήσουν

στην επιτυχή δόμηση των σεναρίων (Bousset και άλλοι 2005). Ακόμη, σημαντικό ρόλο μπορούν να διαδραματίσουν, μέσα από τη συμμετοχή τους, εκπρόσωποι ομάδων ενδιαφερόντων που είναι σχετικές με το εξεταζόμενο ζήτημα. Η ευρύτητα της σύνθεσης των συμμετεχόντων αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιτυχίας της συμμετοχικής άσκησης δόμησης σεναρίων.

Στην *περίπτωση (β)* εμπλέκεται μια ποικιλία συμμετεχόντων, όπως ειδικοί, εκπρόσωποι κοινωνικών ομάδων και ομάδων συμφερόντων, πολίτες, κέντρα λήψης αποφάσεων κ.λπ. Επισημαίνεται εδώ ότι η συμμετοχική μέθοδος ανάλυσης σεναρίων για μια περιοχή (τοπικό επίπεδο) μπορεί σε πρώτο επίπεδο να εφαρμόζεται με τη συμμετοχή ομάδας συμμετεχόντων με εξειδικευμένη γνώση και σε δεύτερο επίπεδο τα σενάρια που προκύπτουν από το πρώτο να τίθενται προς συζήτηση, κρίση, αξιολόγηση, βελτίωση κ.λπ. στην τοπική κοινωνία, με τη βοήθεια ενός ευρέος φάσματος ομάδων συμμετεχόντων.

Χρόνος υλοποίησης συμμετοχικής άσκησης Ανάλυσης Σεναρίων

Η χρονική διάρκεια για τη δόμηση των αφηγηματικών σεναρίων είναι συνήθως δύο με τρεις ημέρες, στο πλαίσιο των οποίων μπορούν να πραγματοποιούνται συναντήσεις εργασίας μεταξύ των συμμετεχόντων (workshops). Στη συνέχεια, για τη συγγραφή των τελικών σεναρίων απαιτείται μια περίοδος διαβούλευσης, στην οποία διατυπώνονται οι ενστάσεις και αποτυπώνονται οι επιπτώσεις που δημιουργούνται από τα σενάρια αυτά (Bousset και άλλοι 2005), στοιχεία τα οποία τροφοδοτούν τη βελτίωσή τους και οδηγούν στην τελική διατύπωσή τους.

5.4.1. Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων

Ο στόχος της εφαρμογής της μεθόδου είναι η αξιοποίηση πολυδιάστατης γνώσης των συμμετεχόντων και η ανάπτυξη ενός δημιουργικού διαλόγου για την οριοθέτηση/διερεύνηση εύλογων εναλλακτικών μελλοντικών σεναρίων. Στο πλαίσιο της συμμετοχικής προσέγγισης αξιοποιείται ήδη υπάρχουσα εμπειρία, όπως αυτή καταγράφεται στη βιβλιογραφία, αλλά και οι ιδέες, αντιλήψεις, διαφορετικές οπτικές των συμμετεχόντων, με σκοπό την απάντηση στο ερώτημα «Τι θα συμβεί αν…» (Lindgren and Bandhold, 2003). Η απάντηση στο ερώτημα αυτό συνδέεται άμεσα με τον *εντοπισμό* και τη *διερεύνηση* (Διάγραμμα 5-7):

- των *κυρίαρχων δυνάμεων* του εξωτερικού περιβάλλοντος και των πιθανών εξελίξεών τους, με σκοπό τον καθορισμό εναλλακτικών μελλοντικών εικόνων, που απορρέουν από τις διαφορετικές εξελίξεις των δυνάμεων αυτών, εικόνες που συνιστούν το περιβάλλον εντός του οποίου λαμβάνονται αποφάσεις και χαράσσεται πολιτική για την αντιμετώπιση του σχεδιαστικού προβλήματος,
- τον εντοπισμό των *κύριων δυνάμεων* του εσωτερικού περιβάλλοντος του μελετώμενου συστήματος/προβλήματος, οι οποίες αναμένεται να καθορίσουν τη μελλοντική του εξέλιξη,
- τον εντοπισμό του βαθμού επιρροής των εξελίξεων των κυρίαρχων μεταβλητών (εξωτερικό περιβάλλον) στις κύριες μεταβλητές του μελετώμενου συστήματος (εσωτερικό περιβάλλον),
- τη διατύπωση λύσεων του μελετώμενου προβλήματος μέσα στις διαφορετικές εναλλακτικές μελλοντικές εικόνες για τη διατύπωση των εναλλακτικών σεναρίων.

Η εφαρμογή της μεθόδου λαμβάνει χώρα σε *τρία στάδια* (Bousset και άλλοι 2005, Elliott και άλλοι 2005, Στρατηγέα 2012):

- Στάδιο 1: Σχεδιασμός της εφαρμογής της συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων από τη σχεδιαστική ομάδα.
- Στάδιο 2: Υλοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας και εμπλοκή των συμμετεχόντων που έχουν επιλεγεί.
- Στάδιο 3: Ανάλυση και παρουσίαση των αποτελεσμάτων, η οποία αποτελεί και το τελικό προϊόν από την εφαρμογή της μεθόδου.

Στάδιο 1

Στο στάδιο αυτό γίνεται η προετοιμασία για την εφαρμογή της συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων από την ομάδα σχεδιασμού. Στο πλαίσιο αυτό υλοποιούνται (Bousset και άλλοι 2005, Elliott και άλλοι 2005, Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011, Στρατηγέα 2012, Stratigea και Giaoutzi 2012):

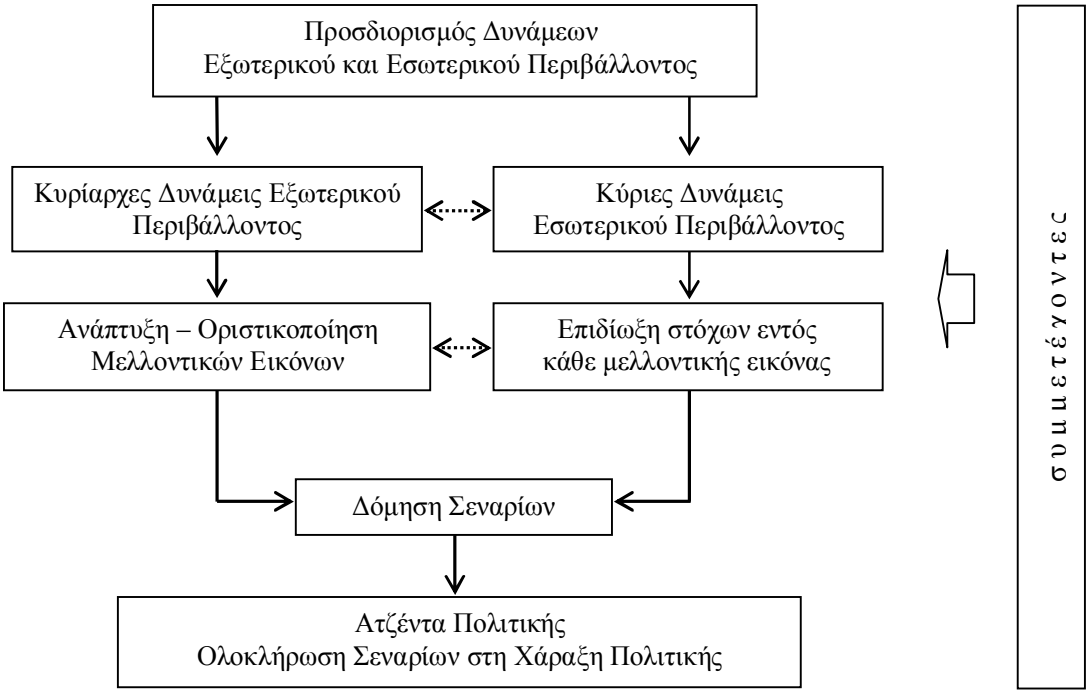

Διάγραμμα 5-7: *Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων.*
Πηγή: Επεξεργασία από Bousset και άλλοι (2005), Stratigea και Giaoutzi (2012).

- Η επιλογή συμμετεχόντων - δημιουργία ομάδας σεναρίου: Η επιλογή της ομάδας σεναρίου γίνεται στη βάση της γνώσης που διαθέτουν οι συμμετέχοντες για τα ζητήματα που ενδιαφέρουν την άσκηση σεναρίων, επιδιώκοντας τη στρατολόγηση συμμετεχόντων από ένα φάσμα διαφορετικών γνωστικών πεδίων, πολιτικών απόψεων, θέσης (κέντρα λήψης αποφάσεων, επιστημονικοί φορείς, κοινωνικοί φορείς, σημαντικές ομάδες ενδιαφερόντων κ.λπ.).
- Η οριοθέτηση της συμμετοχικής διαδικασίας: Οργάνωση της διαδικασίας, καθορισμός του τόπου και του χρόνου που αυτή θα λάβει χώρα, του αριθμού των συναντήσεων που θα υλοποιηθούν κ.λπ.
- Η σαφής οριοθέτηση του επιδιωκόμενου στόχου και η περαιτέρω εξειδίκευσή του σε υποστόχους. Καθορισμός του χρονικού ορίζοντα για την επιδίωξη του στόχου.
- Η οριοθέτηση της περιοχής μελέτης – εμβάθυνση στα στοιχεία του *εσωτερικού περιβάλλοντος* του προς εξέταση προβλήματος. Μελέτη κύριων δυνάμεων που αναμένεται να έχουν επίδραση στην εξέλιξη του εσωτερικού περιβάλλοντος.
- Η επιλογή του τρόπου με τον οποίο θα συλλεγεί πληροφορία, η οποία θα αποτελέσει τη βάση για τη δόμηση των σεναρίων. Ως αναλυτικά εργαλεία μπορούν εδώ να χρησιμοποιηθούν η Δομική Ανάλυση, τα Delphi Expert Panels, η SWOT ανάλυση, το μοντέλο MACTOR (μελέτη του ρόλου των κύριων ομάδων ενδιαφερόντων στο εξεταζόμενο πρόβλημα) κ.λπ.

Στάδιο 2

Στο στάδιο αυτό δομούνται *εναλλακτικά σενάρια* αντιμετώπισης του σχεδιαστικού προβλήματος, στη βάση των εξελίξεων του εξωτερικού περιβάλλοντος εντός του οποίου επιδιώκονται οι σχεδιαστικές λύσεις. Η δόμηση των σεναρίων γίνεται με τη συμμετοχή των εμπλεκομένων που έχουν προσδιοριστεί στο

προηγούμενο στάδιο. Τα στάδια που ακολουθούνται παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 5-7 (Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002, Stratigea και Giaoutzi 2012) και έχουν ως ακολούθως.

- *Στάδιο 1 – εξωτερικό περιβάλλον*: Οι συμμετέχοντες προσδιορίζουν τις *κύριες δυνάμεις* (key driving forces) του εξωτερικού περιβάλλοντος που μπορούν να επηρεάσουν τη δυναμική του μελετώμενου συστήματος / σχεδιαστικού προβλήματος. Οι δυνάμεις αυτές μπορούν να ταξινομούνται σε κοινωνικές, οικονομικές, τεχνολογικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντικές κ.λπ. ομάδες [4] και αξιολογούνται ως προς τη σημασία τους για το εξεταζόμενο πρόβλημα, την αβεβαιότητα σε σχέση με την εξέλιξή τους κ.λπ. Στη βάση αυτής της αξιολόγησης, επιλέγονται οι πλέον κατάλληλες για την αξιοποίησή τους στο πλαίσιο της ανάλυσης σεναρίων, ενώ γι' αυτές διερευνώνται η παρελθούσα διαδρομή τους, καθώς και η δυνατή μελλοντική εξέλιξή τους με τη βοήθεια των συμμετεχόντων. Προϊόν αυτής της διαδικασίας είναι η δημιουργία ενός αριθμού *μελλοντικών εικόνων*, οι οποίες δομούνται στη βάση των διαφορετικών εξελίξεων των κυρίαρχων δυνάμεων του εξωτερικού περιβάλλοντος
- *Στάδιο 2 – εσωτερικό περιβάλλον*: Μελετώνται οι κύριες δυνάμεις του εσωτερικού περιβάλλοντος (σύστημα/πρόβλημα που εξετάζεται), καθώς επίσης η επίδραση των διαφορετικών εξελίξεων του εξωτερικού περιβάλλοντος στο μελετώμενο σύστημα/πρόβλημα. Για κάθε διαφορετικό περιβάλλον απόφασης (μελλοντική εικόνα εξωτερικού περιβάλλοντος) δομούνται εναλλακτικές λύσεις για το σχεδιαστικό πρόβλημα που εξετάζεται, καθεμιά από τις οποίες είναι κατάλληλη για την αντιμετώπιση του σχεδιαστικού προβλήματος σε μια μελλοντική εικόνα.
- *Στάδιο 3*: Δομούνται *εναλλακτικά σενάρια*, τα οποία περιγράφουν με αφηγηματικό τρόπο τις διαφορετικές μελλοντικές εικόνες, τη διαμόρφωση λύσης του εξεταζόμενου σχεδιαστικού προβλήματος σε καθεμιά από τις εικόνες αυτές και τις κατευθύνσεις πολιτικής που μπορούν να οδηγήσουν από την παρούσα στη μελλοντική κατάσταση για το εν λόγω πρόβλημα. Οι αφηγηματικές ιστορίες που περιγράφουν τα σενάρια υφίστανται περαιτέρω επεξεργασία, μέσα από την αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων έως την οριστικοποίηση της διατύπωσής τους. Ακόμη, ελέγχεται η απόδοση των κατευθύνσεων πολιτικής στα διαφορετικά περιβάλλοντα.

Στάδιο 3

Τα σενάρια που δομούνται με τον τρόπο αυτό και οι αντίστοιχες κατευθύνσεις πολιτικής για την υλοποίηση των στόχων που έχουν τεθεί στα διαφορετικά περιβάλλοντα λήψης απόφασης μπορούν να παρουσιάζονται σε ένα ευρύ κοινό, με σκοπό είτε τη συλλογή απόψεων και την ενσωμάτωσή τους στη χάραξη πολιτικής είτε την πληροφόρηση του κοινού σχετικά με ειλημμένες αποφάσεις (πολιτικές) για την επιδίωξη συγκεκριμένων στόχων.

5.4.2. Χρησιμότητα συμμετοχικής μεθόδου Ανάλυσης Σεναρίων

Η συμμετοχική μέθοδος Ανάλυσης Σεναρίων αποτελεί ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο, δεδομένου ότι η λήψη απόφασης και η χάραξη πολιτικής σήμερα υλοποιείται εντός ενός διεθνοποιημένου περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από υψηλή πολυπλοκότητα και αβεβαιότητα. Η σκιαγράφηση των μελλοντικών εξελίξεων και η χάραξη πολιτικής εντός ενός τέτοιου περιβάλλοντος δεν μπορεί παρά να αποτελεί το προϊόν σύνθεσης ετερογενούς αλλά και εξειδικευμένης γνώσης, ανάπτυξης συνεργειών μεταξύ των διαφορετικών γνωστικών επιστημονικών πεδίων που εμπλέκονται, ενσωμάτωσης στα παραπάνω των πολιτικών προτεραιοτήτων, αλλά και των απόψεων ομάδων ενδιαφερόντων κ.λπ.

Παραδοσιακά, η έννοια των σεναρίων έχει χρησιμοποιηθεί σε *μελέτες σχεδιασμού*. Σήμερα όμως αποτελεί εργαλείο για ένα ευρύτατο σύνολο αποδεκτών και ένα φάσμα διαφορετικών σκοπών. Στο πλαίσιο αυτό, αξιοποιείται σε επιχειρηματικό επίπεδο, με πρωτοπόρο την εταιρεία Shell, η οποία χρησιμοποιεί εδώ και δεκαετίες το εργαλείο των σεναρίων για τη χάραξη της μακροπρόθεσμης στρατηγικής της. Ακόμη, τα σενάρια χρησιμοποιούνται για την ανάπτυξη «οράματος» σε τοπικό ή υπερτοπικό επίπεδο, π.χ. το μέλλον του

[4] Δυνατές προσεγγίσεις: PEST – Political, Economic, Social and Technological, STEEPV – Social, Technological, Economic (macro), Environmental, Political and Values ή άλλες παραλλαγές αυτών.

αγροτικού τομέα στην Ευρώπη (Giaoutzi και Stratigea 2010a και 2010b) ή η ανάπτυξη των ορεινών περιοχών του Ταΰγετου (Papadopoulou και Stratigea 2014). Το τελευταίο (ανάπτυξη οράματος), πέραν της χρηστικής του δυνατότητας για τη χάραξη πολιτικής, μπορεί επίσης να αποτελέσει ένα *επικοινωνιακό εργαλείο* για την αύξηση της ευαισθητοποίησης των πολιτών σε θέματα σημαντικού ενδιαφέροντος και την ενθάρρυνση συγκεκριμένων συμπεριφορών.

Η συμμετοχική μέθοδος της Ανάλυσης Σεναρίων είναι χρήσιμη για την αντιμετώπιση σειράς σχεδιαστικών προβλημάτων. Πιο συγκεκριμένα, οι κύριες *εφαρμογές* της αφορούν την εμπλοκή των συμμετεχόντων για την αντιμετώπιση των παρακάτω τύπων προβλημάτων (Elliott και άλλοι 2005, Giaoutzi και Stratigea 2010a και 2010b, Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011, Stratigea και Papadopoulou 2013a και 2013b, Papadopoulou και Stratigea 2014, κ.ά.):

- βελτίωση-χάραξη πολιτικής μακροπρόθεσμου ορίζοντα (στρατηγικός σχεδιασμός),
- δρομολόγηση σημαντικών αλλαγών,
- χάραξη εναλλακτικών πακέτων πολιτικής για την επίτευξη στόχων μέσα σε διαφορετικά περιβάλλοντα (μελλοντικές εικόνες) λήψης απόφασης,
- αύξηση ετοιμότητας, σε επίπεδο πολιτικής, για την αντιμετώπιση έκτακτων καταστάσεων,
- απόκτηση γνώσης σχετικά με τις δυνατές εξελίξεις του μελετώμενου συστήματος,
- δημιουργία «οράματος» και στρατηγικού σχεδίου επίτευξής του,
- έλεγχος απόδοσης πολιτικών σε διαφορετικά περιβάλλοντα και χάραξη πιο αποτελεσματικών πολιτικών στη βάση αυτής της γνώσης.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Ανάλυσης Σεναρίων

Σύνθεση: Ομάδα που μπορεί να περιλαμβάνει 20-25 άτομα, αποφασίζοντες που διαθέτουν τεχνική γνώση γύρω από το εξεταζόμενο ζήτημα, άτομα με εξειδικευμένη γνώση γύρω από ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων, καθώς και άτομα με δημιουργική σκέψη.

Στόχος: Συλλογή πληροφορίας μέσα από την ανταλλαγή γνώσης, ιδεών, απόψεων, οπτικών κ.λπ. για την παραγωγή νέων ιδεών και τη δόμηση σεναρίων.

Διαδικασία: Οργάνωση workshops με συμμετοχή της παραπάνω ομάδας συμμετεχόντων.

Αποτέλεσμα: Δόμηση σεναρίων σε σχέση με το θέμα που έχει τεθεί – Ενσωμάτωσή τους στη χάραξη πολιτικής.

Εφαρμογή: Σε πλήθος σχεδιαστικών προβλημάτων και στόχων στο πλαίσιο του σχεδιασμού (ενημέρωση – ευαισθητοποίηση, χάραξη πολιτικής κ.λπ.), σε ευρύ φάσμα χωρικών κλιμάκων (από το τοπικό έως το παγκόσμιο επίπεδο).

5.5. Συμμετοχικά Μοντέλα (Participatory Modelling)

Η εν λόγω συμμετοχική μέθοδος αποσκοπεί στην εμπλοκή των χρηστών των μοντέλων στη διαδικασία μοντελοποίησης (modelling process). Η μέθοδος επιχειρεί να συμβάλει στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος αμοιβαίας κατανόησης και αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην επιστημονική κοινότητα, τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τις ομάδες ενδιαφερόντων. Στην πραγματικότητα η μέθοδος επιδιώκει μια συμμετοχική διαδικασία για την ανάπτυξη μοντέλων (group model building), με τη συμμετοχή να αναφέρεται στην εμπλοκή των χρηστών των μοντέλων στα επιμέρους στάδια της διαδικασίας δόμησής τους. Η *φιλοσοφία* της μεθόδου έγκειται στην άποψη ότι ο τελικός χρήστης ενός μοντέλου είναι αυτός που κατέχει τη θεωρητική γνώση σε σχέση με το σύστημα που το μοντέλο αναπαριστά, και επιχειρεί να τον εμπλέξει με σκοπό να εξωτερικεύσει τη διαθέσιμη γνώση του και να την αξιοποιήσει για τον αποτελεσματικότερο σχεδιασμό του μοντέλου. Το αποτέλεσμα της συμμετοχικής διαδικασίας, στο πλαίσιο αυτό, είναι η παραγωγή μοντέλων τα

οποία, μέσα από την υιοθέτηση μιας ανοικτής, διάφανης και συμμετοχικής διαδικασίας, ενσωματώνουν ένα φάσμα διαφορετικών οπτικών (επιστημονικής κοινότητας, κέντρων λήψης αποφάσεων και ομάδων ενδιαφερόντων).

Τα μοντέλα μπορεί να ποικίλλουν από *μοντέλα αρχών* (conceptual) ή θεωρητικά μοντέλα έως πολύπλοκα *υπολογιστικά μοντέλα* (computer models). Στο πλαίσιο της δόμησης των μοντέλων αυτών η έννοια της συμμετοχής μπορεί να εξυπηρετεί διαφορετικούς *στόχους*. Έτσι, η συμμετοχή μπορεί να συμβάλει στη δόμηση του προβλήματος, αλλά και στην ανάπτυξη διαδραστικών μοντέλων σχεδιασμού (interactive planning models) και μοντέλων κατάλληλων για τη στήριξη απόφασης (Costanza και Ruth 1998, Bousset και άλλοι 2005).Ακόμη η μέθοδος μπορεί να συμβάλει στην παραγωγή σεναρίων.

Οι συμμετοχικές προσεγγίσεις μοντελοποίησης έχουν ως βάση τους τη συστημική προσέγγιση και έχουν ευρέως εφαρμοστεί σε θέματα μοντελοποίησης *οικολογικού/περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος*, αποσκοπώντας στην ενσωμάτωση της γνώσης των χρηστών των μοντέλων στην ανάπτυξή τους.

Ο *στόχος* της συμμετοχικής αυτής μεθόδου είναι η ανάπτυξη ευέλικτων προσεγγίσεων για τον σχεδιασμό, την εκτίμηση και τη διαχείριση προβλημάτων που σχετίζονται κυρίως με το περιβάλλον. Στο πλαίσιο των προσεγγίσεων αυτών αξιοποιείται ένα φάσμα τεχνικών μοντελοποίησης, οι οποίες αποσκοπούν στην *αναπαράσταση φυσικών και οικονομικών αλληλεπιδράσεων*, καθώς και στην αξιοποίηση αναλυτικών τεχνικών χάραξης πολιτικής για την παραγωγή εναλλακτικών μέτρων πολιτικής και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Συμμετέχοντες

Στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας μπορούν να εμπλέκονται ειδικοί, στελέχη οργανισμών/φορέων και κέντρα λήψης αποφάσεων, που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, τόσο από τεχνική όσο και από πολιτική άποψη, στη διαχείριση των προβλεπόμενων μελλοντικών προβλημάτων. Η εφαρμογή της μεθόδου αξιοποιεί έναν πυρήνα συμμετεχόντων από 6 έως 10 άτομα, τα οποία συναντώνται ανά τακτά χρονικά διαστήματα με σκοπό τη βελτίωση των μοντέλων (Bouzit και Loubier 2004a και 2004b).

5.5.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Συμμετοχικών Μοντέλων

Η εφαρμογή της μεθόδου υλοποιείται μέσα από *δύο διακριτές ενότητες* (Διάγραμμα 5-8).

Η *πρώτη ενότητα* αφορά την προετοιμασία της εφαρμογής της συμμετοχικής μεθόδου και περιλαμβάνει:

- Τον καθορισμό του *στόχου*: Η οριοθέτηση του στόχου καθορίζει το πλαίσιο της συμμετοχικής άσκησης και, σε μεγάλο βαθμό, τα στοιχεία που ακολουθούν.
- Τον καθορισμό - στρατολόγηση των *συμμετεχόντων*: Ανάλογα με τον στόχο που τίθεται, διερευνάται το ζήτημα των ομάδων συμμετεχόντων που είναι σκόπιμο να εμπλακούν στη διαδικασία και σχεδιάζεται ο τρόπος με τον οποίο θα προσεγγιστούν και θα στρατολογηθούν.
- Την επιλογή *εργαλείων*: Στο σημείο αυτό επιλέγονται τα εργαλεία που κρίνονται απαραίτητα για τη μοντελοποίηση του μελετώμενου συστήματος.
- Τη συλλογή και επεξεργασία *πληροφορίας*: Η ενότητα αυτή ολοκληρώνεται με τη συλλογή και επεξεργασία πληροφορίας που είναι χρήσιμη για την εμβάθυνση στο ζήτημα που μελετάται.

Η *δεύτερη ενότητα* αφορά την υλοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας και περιλαμβάνει τρία στάδια (Διάγραμμα 5-8) (Costanza και Ruth 1998, Bouzit και Loubier 2004a και 2004b, Bousset και άλλοι 2005). Πιο συγκεκριμένα:

- Στάδιο 1: Μελέτη/ανάπτυξη της *βασικής δομής* του μοντέλου του μελετώμενου συστήματος. Στο στάδιο αυτό οι συμμετέχοντες εμπλέκονται στον καθορισμό των *μεταβλητών* που περιγράφουν το μελετώμενο σύστημα, καθώς και των *λειτουργικών σχέσεων* μεταξύ των μεταβλητών αυτών.
- Στάδιο 2: Αναπαράσταση της *εξέλιξης* του μελετώμενου συστήματος. Για τον σκοπό αυτό αναπτύσσεται ένας αριθμός σεναρίων, η δημιουργία των οποίων στηρίζεται στον προσδιορισμό, με τη βοήθεια των μοντέλων, των τάσεων διαφόρων μεταβλητών του

συστήματος (extrapolation). Η εμπλοκή των συμμετεχόντων στο στάδιο αυτό κρίνεται χρήσιμη για την αλληλεπίδρασή τους με τους διαχειριστές των μοντέλων, στο πλαίσιο της δόμησης των εναλλακτικών σεναρίων.

- *Στάδιο 3: Π*αραγωγή των τελικών μελλοντικών σεναρίων. Τα σημαντικότερα και με υψηλό βαθμό αβεβαιότητας σενάρια συζητούνται στο πλαίσιο συναντήσεων εργασίας (workshops) με τους συμμετέχοντες.

5.5.2. Χρησιμότητα μεθόδου Συμμετοχικών Μοντέλων

Η μέθοδος χρησιμοποιείται ευρέως σε προβλήματα *ολοκληρωμένης περιβαλλοντικής εκτίμησης*. Είναι κατάλληλη για την αντιμετώπιση προβλημάτων διεπιστημονικής φύσης και έχει ως αποτέλεσμα την παροχή κατάλληλης πληροφορίας προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων για τη χάραξη πολιτικής.

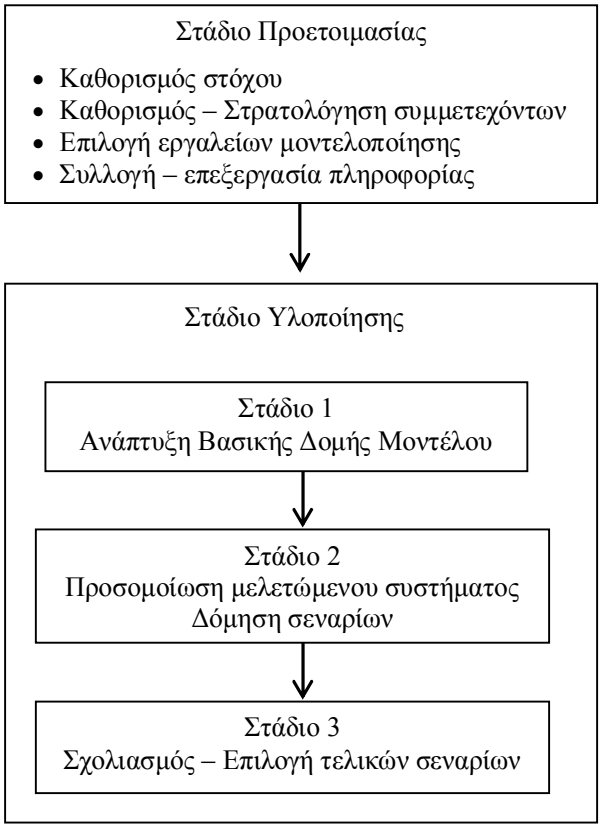

Διάγραμμα 5-8: Στάδια υλοποίησης μεθόδου Συμμετοχικών Μοντέλων.
Πηγή: Επεξεργασία από Bousset και άλλους (2005).

Η χρησιμότητα των συμμετοχικών μοντέλων για τη διαχείριση περιβαλλοντικών προβλημάτων και την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης έχει επισημανθεί από πολλούς ερευνητές (Vennix 1996 και 1999, Van den Belt 2004, Dietz και Stern 2008, Mendoza και Prabhu 2006, Stave 2010 κ.ά.), οι οποίοι επισημαίνουν τα ιδιαίτερα *πλεονεκτήματα* της συμμετοχικής αυτής μεθόδου σχετικά με:

- τη δυνατότητα που παρέχει για την αναπαράσταση των φυσικών και οικονομικών αλληλεπιδράσεων των μελετώμενων συστημάτων,
- τη δυνατότητα ενσωμάτωσης των διαφορετικών απόψεων ενός φάσματος ομάδων συμμετεχόντων (επιστημονική κοινότητα, κέντρα λήψης αποφάσεων, ομάδες ενδιαφερόντων κ.λπ.),

- την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των συμμετεχόντων και την ανταλλαγή πληροφορίας, με θετικές επιπτώσεις στον καλύτερο προσδιορισμό των σχέσεων μεταξύ φυσικών (περιβαλλοντικών) και οικονομικών μεταβλητών,
- την ανάπτυξη μιας *διαδικασίας μάθησης* μεταξύ των συμμετεχόντων, μέσα από την αλληλεπίδραση και ανταλλαγή γνώσης και πληροφορίας.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Συμμετοχικών Μοντέλων (Participatory models)

Σύνθεση: Ομάδα ειδικών, στελεχών οργανισμών και κέντρων λήψης αποφάσεων, αποτελούμενη από 6 έως 10 άτομα.

Στόχος: Μοντελοποίηση μελετώμενου συστήματος – Δόμηση σεναρίων με τη χρήση των μοντέλων.

Διαδικασία: Οργάνωση workshops με συμμετοχή της παραπάνω ομάδας – Συνεργασία με τους διαχειριστές/παραγωγούς των μοντέλων.

Αποτέλεσμα: Αμοιβαία κατανόηση μεταξύ επιστημόνων, κέντρων λήψης αποφάσεων και εμπλεκομένων, στήριξη κέντρων λήψης αποφάσεων στη χάραξη πολιτικής, χρήση των μοντέλων για τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας των πολιτικών.

Εφαρμογή: Η μέθοδος χρησιμοποιείται ευρύτατα σε προβλήματα ολοκληρωμένης περιβαλλοντικής εκτίμησης.

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Bar-Din Kimel, M. (2003). «Focus Group Methodology», Paper presented at the FDA Drug Safety & Risk Management Advisory Committee Meeting, Gaithersburg, Maryland, December 4.

Bouzit, M. & Loubier, S. (2004a). *Combining Prospective and Participatory Approaches for Scenarios Development at River Basin Level*, Aqua Terra, Project No. 505428 (GOCE), France.

Bouzit, M. & Loubier, S. (2004b). «AquaTerra – Integrated Modeling of the River-sediment-soil-groundwater System: Advanced Tools for the Management of Catchment Areas and River Basins in the context of Global Change», 6th Framework Programme, Project No. 505428.

Bousset, J.-P., Macombe, C. & Taverne, M. (2005). «Participatory Methods, Guidelines and Good Practice Guidance to be Applied throughout the Project to Enhance Problem Definition - Co-learning, Synthesis and Dissemination», SEAMLESS Project, Report No. 10, Ref. D7.3.1, December.

Brewer, G. D. (1986). «Methods for Synthesis: Policy Exercises», στο Clark, W.C. & Munn, R.E. (επιμ.). *Sustainable Development of the Biosphere*, Cambridge University Press / IIASA, Laxenburg, σελ. 455-473.

Brown, J. (2002). *The World Café: A Resource Guide for Hosting Conversations that Matter*, Whole Systems Associates, Mill Valley, CA.

Burgess, J. (1996). «Focusing on Fear: The Use of Focus Groups in a Project for the Community Forest Unit», Countryside Commission, *Area*, *28*(2): 130-135.

Costanza, R. & Ruth, M. (1998). «Using Dynamic Modelling to Scope Environmental Problems and Build Consensus», *Environmental Management*, *22*(2): 183-195.

Dawson, S., Manderson, L. & Tallo, V. (1993). *Methods for Social Research Disease*, International Nutrition Foundation for Developing Countries (INFDC), Boston.

De Vries, H.J.M. (1995). «SusClime», Globo Report Series 11, RIVM, Bilthoven, The Netherlands.

Dietz, T. & Stern, P.C. (2008). «Public Participation in Environmental Assessment and Decision Making», National Research Council, Washington DC.

Elliott, J., Heesterbeek, S., Lukensmeyer, C.J. & Slocum, N. (2005). *Participatory Methods Toolkit - A Practitioner's Manual*, King Baudouin Foundation and the Flemish Institute for Science and Technology Assessment (viWTA), Belgium.

Fahey, L. & Randall, M. (1998). «What is Scenario Learning?», στο: Fahey, L.& Randall, M. (επιμ.). *Learning from the Future*, Wiley, New York, σελ. 3-21.

Geurts, J. & Duke, R. (1999). *Gaming/Simulation as Participatory Policy Analysis*, ASPA, Atlanta.

Giaoutzi, M. & Stratigea, A. (2010a). «Assessment of Alternative Policy Scenarios on a Global Level», Deliverable 5.5, AG2020 Project, Foresight Analysis for World Agricultural Markets (2020) and Europe, 6th Framework Programme, Contract No. 44280-AG2020, STREP, 2007-2010 (http://130.226.173.223/ag2020/).

Giaoutzi, M. & Stratigea, A. (2010b). «General Assessment of Alternative Policy Scenarios», Deliverable 5.6 (Final Report), AG2020 Project: Foresight Analysis for World Agricultural Markets (2020) in Europe, 6th Framework Programme, Contract No. 44280-AG2020, STREP, 2007-2010 (http://130.226.173.223/ag2020/).

Gibson, K. & Cameron, J. (2001). «Transforming Communities: A Research Agenda», *Urban Policy and Research, 19*(1): 7-24.

Goss, J.D. & Leinbach, T.R. (1996). «Focus Groups as Alternative Research Practice: Experience with Transmigrants in Indonesia», *Area, 28*(2): 115-123.

Johnson, A. (1996). «It's Good to Talk: The Focus Group and the Sociological Imagination», *The Sociological Review, 44*(3): 517-538.

Kitzinger, J. (1994). «The Methodology of Focus Groups: The Importance of Interaction between Research Participants», *Sociology of Health and Illness, 16*(1): 103-121.

Lindgren, M. & Bandhold, H. (2003). *Scenario Planning: The Link between Future and Strategy*, Palgrave Macmillan, New York.

Mendoza, G.A. & Prabhu, R. (2006). «Participatory Modelling and Analysis for Sustainable Forest Management: Overview of Soft System Dynamics Models and Applications», *Forest Policy and Economics*, 9: 179-196.

Morgan, D.L. (1988). «Planning Focus Groups», στο: Morgan, D.L. & Krueger, R.A. (επιμ.). *Focus Group Kit* (Τόμος 1), Sage Publications, London.

Morgan, D.L. & Krueger, R. A. (1998) (επιμ.). *Focus Group Kit* (Volume 1 and 2), Sage Publications, London.

Myers, G. (1998). «Displaying Opinions: Topics and Disagreement in Focus Groups», *Language in Society*, 27: 85-111.

Papadopoulou, Ch.-A. & Stratigea, A. (2014). «Traditional vs. Web-based Participatory Tools in Support of Spatial Planning in 'Lagging-behind' Peripheral Regions», στο: Korres, G., Kourliouros, E.,Tsobanoglou, G.& Kokkinou, A. (επιμ.). *Socio-economic Sustainability, Regional Development and Spatial Planning: European and International Dimensions and Perspectives*, International Conference Proceedings, Department of Geography - University of the Aegean, Department of Sociology - University of the Aegean, International Sociological Association (ISA), July 4th-7th, Mytilene, Lesvos, σελ. 164-170.

Parson, E.A. (1996). «A Global Climate-Change Policy Exercise: Results of a Test Run», IIASA Working Paper WP-96-90, July 27-29, 1995, Laxenburg, Austria.

Powell, R.A., Single, H.M. & Lloyd, K.R. (1996). «Focus Groups in Mental Health Research: Enhancing the Validity of User and Provider Questionnaires», *International Journal of Social Psychology, 42*(3): 193-206.

Stave, K. (2010). «Participatory System Dynamics Modelling for Sustainable Environmental Management: Observations from Four Cases», *Sustainability*, 2: 2762-2784, Doi: 10.3390/su2092762.

Stratigea, A., Giaoutzi, M. & Papadopoulou, Ch.-A. (2010). «Foresight Analysis in AG2020: The Case of Kastelli - Herakleion-Crete - A Participatory Methodological Framework», Deliverables 6.1, 6.2, 6.3 and 6.4, AG2020 Project: Foresight Analysis for World Agricultural Markets (2020) and Europe, 6th Framework Programme, Contract Nr.: 44280-AG2020, STREP, 2007-2009.

Stratigea, A. & Giaoutzi, M. (2012). «Scenario Planning as a Tool in Foresight Exercises: the LIPSOR Approach», στο: Giaoutzi, M. & Sapio, B. (επιμ.). *Recent Developments in Foresight Methodologies*, Springer, New York, σελ. 215-236.
Stratigea, A. & Papadopoulou, Ch.-A. (2013a). «Foresight Analysis at the Regional Level - A Participatory Methodological Framework», *International Journal for Management and Strategy*, *4*(2): 1-16.
Stratigea, A. & Papadopoulou, Ch.-A. (2013b). «Evaluation in Spatial Planning: A Participatory Approach», *Territorio Italia*, Land Administration, Cadastre, Real Estate, Agenzia del Territorio, *1*(2): 85-97.
Swenson, J. D., Griswold, W.F. & Kleiber, P.B. (1992). «Focus Groups: Method of Inquiry/Intervention», *Small Group Research*, *23*(4): 459-474.
Toth, F.L. (1995). «Policy Exercises - the First Ten Years», στο: Crookall, D.& Arai, K. (επιμ.). *Simulation and Gaming Across Disciplines and Cultures*, Sage, Beverly Hills, σελ. 257-264.
Toth, F.L. & Hizsnyik, E. (1998). «Integrated Environmental Assessment Methods: Evolution and Applications», στο: Rotmans, J.& Vellinga, P. (Επιμ.). «Challenges and Opportunities for Integrated Environmental Assessment», Special Issue, *Environmental Modeling and Assessment*, 3: 193-207.
Toth, F.L. (2001). «Participatory Integrated Assessment Methods - An Assessment of their Usefulness to the European Environment Agency», Technical Report 64, European Environment Agency (EEA).
Van Asselt, M.B.A., Mellors, J., Rijkens-Klomp, N., Greeuw, C.H.S., Molendijk G.P. K., Jelle Beers, P. & Van Notten P. (2001). «Building Blocks for Participation in Integrated Assessment: A Review of Participatory Methods», Working Paper 101-E003, ICIS, Maastricht, The Netherlands.
Van Asselt M. & Rijkens-Klomp, N. (2002). «A Look in the Mirror: Reflection on Participation in Integrated Assessment from a Methodological Perspective», *Global Environmental Change*, 12: 167-484.
Van de Kerkhof, M. (2001). «A Survey on the Methodology of Participatory Integrated Assessment», Interim Report IR-01-014, International Institute for Applied Systems Analysis, Austria.
Van den Belt, M. (2004). *Mediated Modelling: A System Dynamics Approach to Environmental Consensus Building*, Island Press, Washington DC.
Vennix, J.A.M. (1996). *Group Model Building: Facilitating Team Learning Using System Dynamics*, John Wiley & Sons, New York.
Vennix, J.A.M. (1999). «Group Model-building: Tackling Messy Problems», *System Dynamics Review*, 15: 379-401.
Zeigler, D.J., Brunn, S.D. & Johnson, J.H. (1996). «Focusing on Hurricane Andrew through the Eyes of the Victims», *Area*, *28*(2): 124-9.

Ελληνική

Γιαουτζή, Μ. & Στρατηγέα, Α. (2011). *Χωροταξικός σχεδιασμός: Θεωρία και πράξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
Στρατηγέα, Α. (2012). «Θεωρία και μέθοδοι συμμετοχικού σχεδιασμού», σημειώσεις μαθήματος «Θεωρία και μέθοδοι συμμετοχικού σχεδιασμού», Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.

Διαδικτυακοί τόποι

World Café website: http://www.theworldCafé.com
National Charrette Institute: http://www.charretteinstitute.org/charrette.html

Κεφάλαιο 6

Σύνοψη
Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μια επισκόπηση των συχνότερα χρησιμοποιούμενων μεθόδων συμμετοχής που εντάσσονται στην κατηγορία των μεθόδων σύγκλισης ή επίτευξης ομοφωνίας. Οι μέθοδοι συμμετοχής που παρουσιάζονται στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη, οι συμμετέχοντες αξιοποιούνται με έναν συμβουλευτικό ρόλο. Οι μέθοδοι που παρουσιάζονται στην κατηγορία αυτή είναι η μέθοδος των Διασκέψεων Πολιτών, η μέθοδος Charrette, η μέθοδος των Διασκέψεων Συναίνεσης, η μέθοδος Delphi, η μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού, η μέθοδος των Συναντήσεων Ειδικών και η μέθοδος των Εργαστηρίων Οραματισμού. Στη δεύτερη κατηγορία οι συμμετέχοντες έχουν ουσιαστικότερο ρόλο στη διαδικασία λήψης απόφασης (εκδημοκρατισμός διαδικασίας). Οι μέθοδοι σύγκλισης ή επίτευξης ομοφωνίας που εντάσσονται εδώ είναι η μέθοδος του Συμμετοχικού Σχεδιασμού και η μέθοδος της Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης. Οι παραπάνω δύο κατηγορίες μεθόδων συμμετοχής αποσκοπούν στη σύγκλιση μεταξύ των διαφορετικών απόψεων των συμμετεχόντων και τη δημιουργία συναίνεσης, ενώ διαφοροποιούνται ως προς τον βαθμό συμμετοχής των εμπλεκομένων στη λήψη της τελικής απόφασης. Στην πρώτη κατηγορία, οι συμμετέχοντες συνεισφέρουν στην ανάλυση πολιτικής για τη λήψη απόφασης, με την απόφαση αυτή να αποτελεί στη συνέχεια αρμοδιότητα των κέντρων λήψης αποφάσεων. Στη δεύτερη κατηγορία, οι συμμετέχοντες εμπλέκονται ουσιαστικά στην ίδια τη διαδικασία της λήψης της απόφασης, συνδιαμορφώνοντας την τελική επιλογή αυτής σε συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Προαπαιτούμενη γνώση
Η εμβάθυνση στη συγκεκριμένη ενότητα προϋποθέτει καλή θεωρητική γνώση των ζητημάτων που σχετίζονται με τον σχεδιασμό του χώρου (αστικό ή περιφερειακό) και την πρακτική εφαρμογή του. Ακόμη, προϋποθέτει την εμβάθυνση στην έννοια της συμμετοχής του κοινού (βλ. Κεφάλαιο 2), έτσι ώστε να είναι κατανοητός ο ρόλος των μεθόδων συμμετοχής στη διαδικασία του σχεδιασμού. Τέλος, χρήσιμη είναι η γνώση σχετικά με τις διάφορες κατηγοριοποιήσεις των μεθόδων συμμετοχής, έτσι ώστε να είναι κατανοητή η φιλοσοφία των μεθόδων που εντάσσονται στις κατηγορίες που παρουσιάζονται στην ενότητα αυτή (βλ. Κεφάλαιο 4).

6. Μέθοδοι σύγκλισης ή επίτευξης ομοφωνίας

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες παρατηρείται μια διαρκώς εντεινόμενη έμφαση στην εμπλοκή κοινωνικών ομάδων / πολιτών στην επεξεργασία και ανάλυση θεμάτων, με στόχο την υποστήριξη των κέντρων λήψης αποφάσεων στη χάραξη πολιτικής που ενσωματώνει τις απόψεις των πολιτών. Η εμπλοκή αυτή των πολιτών γίνεται με τη βοήθεια μιας *ομάδας καινοτόμων μεθόδων συμμετοχής* που έχουν αναπτυχθεί για τον σκοπό αυτό, οι οποίες στη βιβλιογραφία απαντώνται με τον κοινό όρο ***mini-publics***, που καθιερώθηκε από τους Goodin και Dryzek (2006). Στην οικογένεια αυτή μεθόδων εντάσσονται η μέθοδος των Διασκέψεων Πολιτών, η μέθοδος των Διασκέψεων Συναίνεσης, η μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού κ.ά.

Οι μέθοδοι αυτές εμφανίζουν μια σειρά από κοινά χαρακτηριστικά, όπως (Smith 2012): (α) εμπλέκουν ομάδες *τυχαία επιλεγμένων πολιτών* που εκπροσωπούν το κοινωνικό σύνολο, (β) φέρνουν αυτούς τους πολίτες σε επικοινωνία και αλληλεπίδραση για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, με σκοπό να συζητήσουν ένα συγκεκριμένο θέμα, (γ) ομάδα ειδικών ενημερώνει τους πολίτες σχετικά με το θέμα αυτό και τίθεται στη διάθεσή τους για όλη τη διάρκεια των συναντήσεων, (δ) οι πολίτες συσκέπτονται, επεξεργάζονται το συγκεκριμένο θέμα και αλληλεπιδρούν πάνω στις διαφορετικές απόψεις που διατυπώνονται σε σχέση με αυτό, έως ότου οδηγηθούν σε μια τελική πρόταση, η οποία διασφαλίζει τη *συναίνεση* της εμπλεκόμενης ομάδας, έχοντας σημαντικά ενεργητικό και καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία, και (ε) διατυπώνουν τις απόψεις τους προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων, έτσι ώστε αυτές να αποτελέσουν χρήσιμη *πληροφορία για την ανάλυση πολιτικής* η οποία ενσωματώνει τις απόψεις της κοινωνίας στις σχετικές αποφάσεις.

Στο παρόν κεφάλαιο, στην *Ενότητα Α*, γίνεται εμβάθυνση στην παραπάνω ομάδα συμμετοχικών μεθόδων, οι οποίες εντάσσονται στην κατηγορία των μεθόδων σύγκλισης ή επίτευξης ομοφωνίας (κατηγορία μεθόδων ΙΙ - Διάγραμμα 6-1), με στόχο την εμβάθυνση σε *θέματα πολιτικής* για την υποστήριξη των κέντρων λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται οι μέθοδοι: Διασκέψεις Πολιτών, Διασκέψεις Συναίνεσης, Πυρήνες Σχεδιασμού, καθώς και η μέθοδος Charrette, η οποία μπορεί να ενταχθεί στο ίδιο πλαίσιο. Ακόμη παρουσιάζεται η μέθοδος συμμετοχής Εργαστήρια Οραματισμού, η οποία έχει ως κοινό χαρακτηριστικό με τις παραπάνω την εμπλοκή του κοινού, αλλά μέσα από διαφορετική μεθοδολογική προσέγγιση. Τέλος

παρουσιάζονται οι μέθοδοι συμμετοχής Delphi και Συναντήσεις Ειδικών, οι οποίες, αν και εντάσσονται στην ίδια κατηγορία ως προς το τελικό αποτέλεσμα που επιδιώκουν, εν τούτοις διαφέρουν, καθώς στηρίζονται στις απόψεις ειδικών και όχι πολιτών.

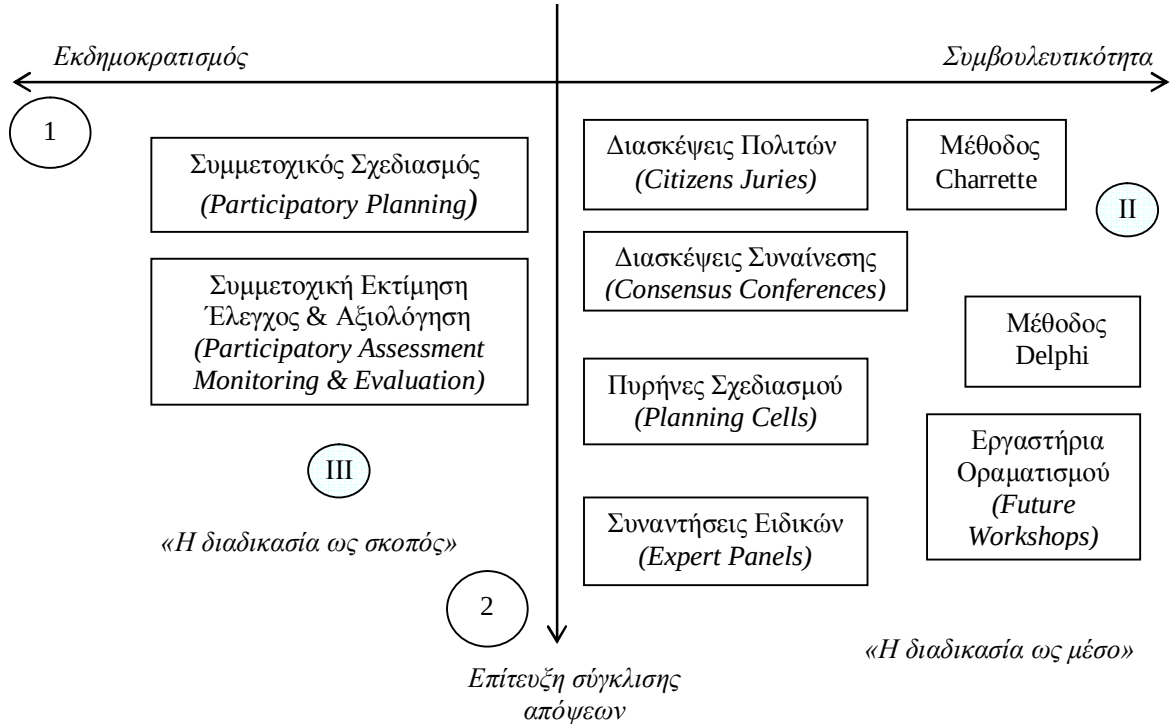

1. Άξονας οραμάτων - κινήτρων
2. Άξονας εστιασμένου αποτελέσματος

Διάγραμμα 6-1: *Μέθοδοι συμμετοχής που αποσκοπούν στη δημιουργία συναίνεσης (συμβουλευτικός ρόλος κοινού ή εκδημοκρατισμός διαδικασίας λήψης απόφασης - κατηγορίες II και III αντίστοιχα).*
Πηγή: Επεξεργασία από Van Asselt και άλλοι (2001), Van Asselt και Rijkens-Klomp (2002), Bousset και άλλοι (2005), Στρατηγέα (2009) και (2012).

Ταυτόχρονα, στην *Ενότητα Β* του παρόντος κεφαλαίου γίνεται εμβάθυνση σε μια οικογένεια μεθόδων η οποία επιχειρεί να εμπλέξει τους πολίτες όχι μόνο στην ανάλυση πολιτικής, αλλά και σε αυτή την ίδια τη χάραξή της, τη λήψη δηλαδή της σχετικής απόφασης. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζονται δύο συμμετοχικές μέθοδοι οι οποίες εντάσσονται στην κατηγορία III των μεθόδων του Διαγράμματος 6-1, και συγκεκριμένα οι μέθοδοι του Συμμετοχικού Σχεδιασμού και της Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης.

Ενότητα Α: Ομάδα ΙΙ - Μέθοδοι Σύγκλισης ή Επίτευξης Ομοφωνίας

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι ακόλουθες μέθοδοι συμμετοχής: Διασκέψεις Πολιτών, Charrette, Διασκέψεις Συναίνεσης, Delphi, Πυρήνες (Κελύφη) Σχεδιασμού, Συναντήσεις Ειδικών και Εργαστήρια Οραματισμού.

6.1. Διασκέψεις Πολιτών (Citizens' Juries)

Η μέθοδος των Διασκέψεων Πολιτών εντάσσεται στην κατηγορία ΙΙ των συμμετοχικών μεθόδων (βλ. Διάγραμμα 6-1). Πρωτοεμφανίζεται στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '70, με δημιουργό της τον N. Crosby (Crosby και Nethercut 2005), ενώ η χρήση της εξαπλώνεται τη δεκαετία του '90 σε Καναδά, Αυστραλία, Γαλλία, Ολλανδία, Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο κ.ά. (Geissel και Newton 2012). Ιδιαίτερα στο Ηνωμένο Βασίλειο, η μέθοδος βρίσκει σημαντικές εφαρμογές στην υποστήριξη των διαδικασιών λήψης απόφασης σε τοπικό

επίπεδο (Smith και Wales 1999). Η μέθοδος στηρίζεται στο επιχείρημα ότι οι απλοί πολίτες είναι *και πρόθυμοι και ικανοί* να πάρουν σημαντικές αποφάσεις σε θέματα που αφορούν το δημόσιο συμφέρον (Coote και Lenaghan1997).

Η ευρεία εφαρμογή των Διασκέψεων Πολιτών σε διάφορες χώρες και σε ευρύ φάσμα προβλημάτων τοπικού ενδιαφέροντος αποτελεί, όπως υποστηρίζουν διάφοροι ερευνητές (Renn και άλλοι 1993 και 1995, Smith και Wales 1999), μια απάντηση στο «*δημοκρατικό έλλειμμα*» των σύγχρονων κοινωνιών. Το έλλειμμα αυτό συνδέεται με το παραδοσιακό μοντέλο λήψης αποφάσεων («από πάνω προς τα κάτω»), χαρακτηριστικό του οποίου είναι η χάραξη πολιτικών «για τους πολίτες» και όχι «με τους πολίτες» (Smith και Wales 1999). Ένα τέτοιο μοντέλο δεν μένει ανεπηρέαστο από τους κρατούντες συσχετισμούς δύναμης της κοινωνίας, με αποτέλεσμα να αφήνει συστηματικά στο περιθώριο τα ενδιαφέροντα ομάδων με μικρότερη επιρροή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Οι Διασκέψεις Πολιτών, με βάση την πληροφορία που λαμβάνουν και τη δυνατότητα για συζήτηση, αλληλεπίδραση και διαπραγμάτευση, μπορούν να οδηγηθούν σε προτάσεις πολιτικής οι οποίες διασφαλίζουν τη νομιμοποίηση και εξυπηρετούν με δικαιότερο τρόπο τα ενδιαφέροντα όλων των κοινωνικών ομάδων (Crosby 1995).

Η μέθοδος συνιστά εργαλείο για την *ανάλυση πολιτικής* και τη στήριξη των κέντρων λήψης αποφάσεων, στηριζόμενη στην απόκτηση πληροφορίας από μια *ομάδα πολιτών*. Στο πλαίσιο αυτό, αποσκοπεί να οδηγήσει, μέσα από την αλληλεπίδραση, μια ομάδα πολιτών σε συναίνεση σε ένα ζήτημα πολιτικής, ώστε να διαδραματίσει συμβουλευτικό ρόλο προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η εμπλοκή των πολιτών περιορίζεται ακριβώς στον συμβουλευτικό αυτόν ρόλο, ενώ η *τελική απόφαση* (πολιτική) αποτελεί αρμοδιότητα των κέντρων λήψης αποφάσεων.

Στη συμμετοχική μέθοδο των Διασκέψεων Πολιτών εμπλέκονται *απλοί πολίτες* και όχι ειδικοί στο θέμα που εξετάζεται. Στόχος των διασκέψεων είναι η μεταξύ τους *διαβούλευση* για θέματα δημόσιου ενδιαφέροντος (Davies και άλλοι 2006), π.χ. αμφιλεγόμενα ζητήματα της τοπικής κοινωνίας ή ακόμη και άλλα ζητήματα τοπικής εμβέλειας, στα οποία απαιτείται η λήψη απόφασης, με σκοπό τη διατύπωση πρότασης προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η μέθοδος μπορεί επίσης να αξιοποιηθεί ως πλατφόρμα αλληλεπίδρασης της ομάδας πολιτών, για τον έλεγχο της καταλληλότητας μιας πολιτικής, της εναρμόνισής της με άλλες πολιτικές, αλλά και της αποτελεσματικότητάς της, όπως τα παραπάνω γίνονται αντιληπτά από τους *αποδέκτες - απλούς πολίτες* της πολιτικής αυτής. Οι αποφάσεις ή οι συστάσεις πολιτικής στις οποίες προβαίνουν οι ομάδες πολιτών μέσα από την εφαρμογή της συμμετοχικής μεθόδου, αποτελούν ενός είδους συμβόλαιο/συμφωνία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων, τα οποία δεσμεύονται ότι θα λάβουν τις συστάσεις αυτές υπόψη. Σε περίπτωση που οι συστάσεις των πολιτών δεν εισακουστούν, τα κέντρα λήψης αποφάσεων θα πρέπει να δώσουν επίσημα και δημόσια σαφείς απαντήσεις για τους λόγους για τους οποίους προβαίνουν σε διαφορετικές επιλογές πολιτικής από αυτές που απορρέουν από τη Διάσκεψη των Πολιτών (Bousset και άλλοι 2005).

Οι ομάδες πολιτών που εμπλέκονται στην εφαρμογή της μεθόδου Διασκέψεων Πολιτών αποτελούνται από *12 έως 24 συμμετέχοντες*, οι οποίοι είτε επιλέγονται με μια τυχαία ή στρωματοποιημένη διαδικασία επιλογής είτε είναι εκπρόσωποι συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Οι ομάδες αυτές βρίσκονται σε επικοινωνία και αλληλεπίδραση (διάσκεψη) για διάστημα 3-4 ημερών για την επεξεργασία του ζητήματος που τους έχει ανατεθεί. Οι συμμετέχοντες μπορούν να συσκέπτονται είτε σε ολομέλεια (plenary session) είτε μέσα από μικρότερες ομάδες, οι οποίες εξετάζουν τις διαφορετικές διαστάσεις του προβλήματος (Crosby 1995, Smith και Wales 1999 και 2000, Bousset και άλλοι 2005). Ο έλεγχος της όλης διαδικασίας βρίσκεται στα χέρια της ομάδας των πολιτών, ενώ μπορεί να παρακολουθείται και να συντονίζεται από την ομάδα συντονιστών που έχει δρομολογήσει την όλη προσπάθεια (π.χ. ομάδα από την τοπική διοίκηση, ερευνητική ομάδα, ομάδα σχεδιασμού κ.λπ.).

6.1.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Διασκέψεων Πολιτών

Τα στάδια εφαρμογής της μεθόδου παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 6-2 και περιγράφονται αναλυτικά στη συνέχεια (Elliott και άλλοι 2005):

α) Στάδιο προετοιμασίας

Το στάδιο της προετοιμασίας απαιτεί σημαντική προσπάθεια για την επιλογή όλων εκείνων των συντελεστών που είναι απαραίτητοι για την εφαρμογή της μεθόδου των Διασκέψεων Πολιτών. Στο πλαίσιο αυτό απαιτείται η επιλογή των παρακάτω συμμετεχόντων (Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005):

- Διευθύνων τη διαδικασία, ο οποίος υποστηρίζεται στο έργο του από ομάδα εργασίας.
- Συμβουλευτική επιτροπή (advisory committee): Ομάδα ειδικών με γνώση του μελετώμενου αντικειμένου για την καθοδήγηση και αποσαφήνιση των ερωτημάτων και των διαστάσεων του θέματος που τίθεται προς συζήτηση από τους πολίτες. Υποστηρίζει την ομάδα έργου.
- Συντονιστές της συμμετοχικής διαδικασίας: Ο ρόλος τους είναι υποστηρικτικός κατά τη διάρκεια υλοποίησης των διασκέψεων μεταξύ των πολιτών, καθοδηγώντας τους στα διάφορα βήματα υλοποίησης, για την τήρηση του θεματικού και χρονικού πλαισίου της διαδικασίας.
- Ομάδα πολιτών: Οι άμεσα εμπλεκόμενοι στη συμμετοχική διαδικασία, οι οποίοι διασκέπτονται γύρω από το μελετώμενο θέμα για να καταλήξουν, μέσα από τη σύγκλιση των διαφορετικών απόψεων, σε συγκεκριμένες προτάσεις. Η επιλογή τους γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτελούν όσο είναι δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα της κοινωνίας την οποία εκπροσωπούν στη διαδικασία, αποτελώντας έτσι έναν «μικρόκοσμο» αυτής.
- Ειδικοί: Παρουσιάζουν πληροφορίες σχετικές με τις επιμέρους διαστάσεις του προβλήματος που εξετάζεται, ενώ βρίσκονται στη διάθεση των ομάδων πολιτών για πρόσθετες πληροφορίες, διευκρινίσεις, απαντήσεις σε ερωτήματα κ.λπ. επί των θεμάτων που πραγματεύονται.

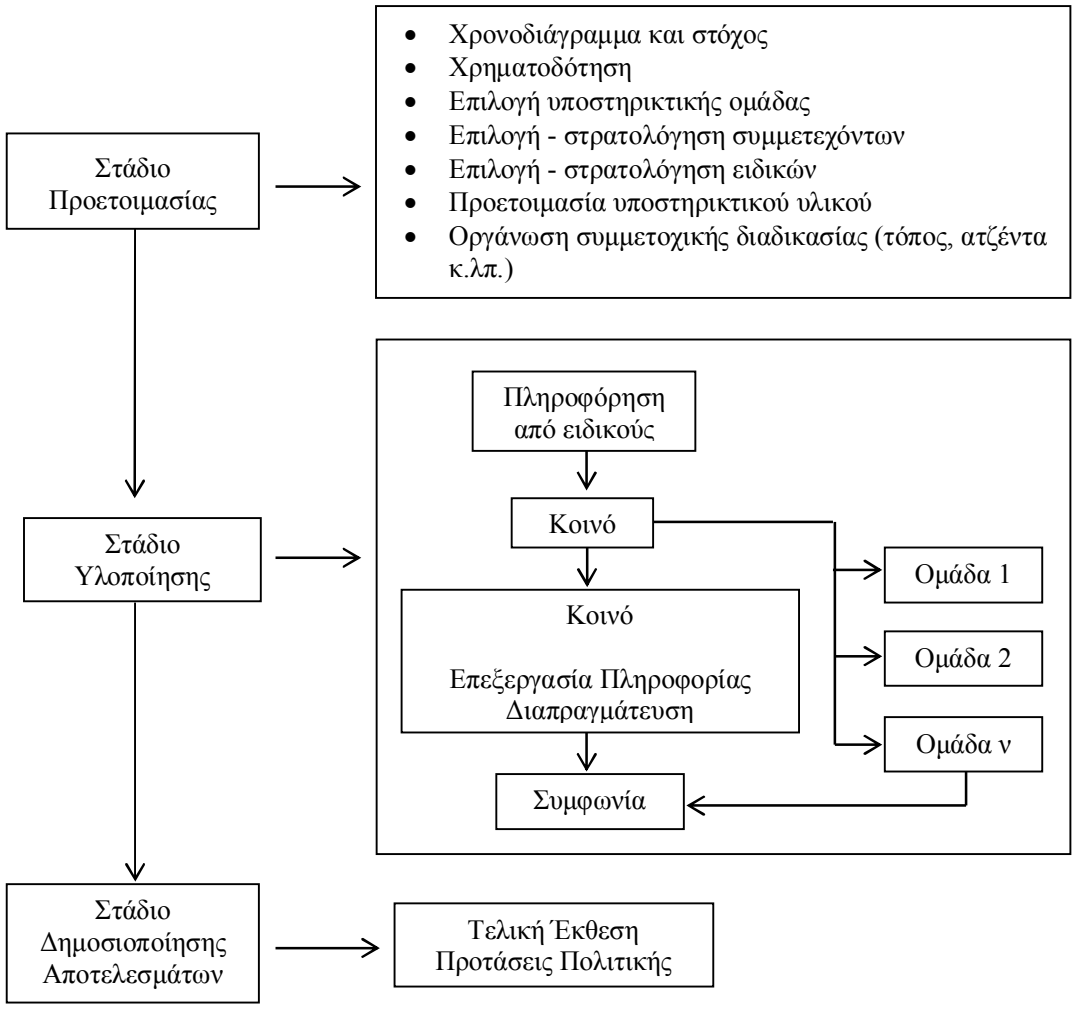

Διάγραμμα 6-2: *Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Διασκέψεων Πολιτών.*
Πηγή: Επεξεργασία από Elliott και άλλοι (2005), Bousset και άλλοι (2005).

Ακόμη, στο στάδιο αυτό οριοθετείται ο *στόχος* της συμμετοχικής προσπάθειας, τα ζητήματα που πρέπει να τεθούν σε σχέση με αυτόν, καθώς και το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης. Αναζητούνται οι πόροι για τη χρηματοδότηση των εργασιών, γίνεται η οργάνωση της όλης διαδικασίας (τόπος, απαιτούμενη υποδομή, ατζέντα εργασιών κ.λπ.) και οργανώνεται το υποστηρικτικό υλικό, το οποίο θα αξιοποιηθεί για την παρουσίαση του θέματος στην ομάδα των πολιτών.

β) Στάδιο υλοποίησης (Citizens jury event)

Μετά την ολοκλήρωση της προετοιμασίας ακολουθεί το στάδιο υλοποίησης της συμμετοχικής διαδικασίας. Συνήθως την πρώτη ημέρα γίνεται μια εισαγωγή, όπου αποσαφηνίζονται το μελετώμενο πρόβλημα, οι στόχοι, το πλαίσιο της συζήτησης, ο ρόλος των πολιτών κ.λπ. Στη συνέχεια ακολουθούν παρουσιάσεις από τους ειδικούς πάνω στο εξεταζόμενο θέμα, μετά τις οποίες δέχονται τα ερωτήματα των πολιτών και παρέχουν τις σχετικές απαντήσεις.

Με βάση την πληροφορία που συλλέγεται από τους ειδικούς, οι πολίτες συζητούν το πρόβλημα είτε όλοι μαζί είτε σε επιμέρους ομάδες και διαπραγματεύονται έως ότου καταλήξουν σε ομοφωνία σε σχέση με αυτό. Δύο συντονιστές (moderators) διευκολύνουν την όλη διαδικασία συζήτησης μεταξύ των πολιτών. Στο τέλος της συζήτησης, και μετά από την επίτευξη ομοφωνίας, συντάσσεται μια έκθεση με τις συζητήσεις που διενεργήθηκαν και τις αποφάσεις που ελήφθησαν κατά τη διαδικασία.

γ) Στάδιο δημοσιοποίησης αποτελεσμάτων

Αποτελεί το τελευταίο στάδιο της μεθόδου, μέσα από το οποίο επιδιώκεται η ευρεία δημοσιοποίηση τόσο της διαδικασίας όσο και των αποτελεσμάτων της. Στο πλαίσιο αυτό διοργανώνεται μια τελική συνεδρία, στην οποία παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και οι αποφάσεις των πολιτών που μετείχαν στη διαδικασία (συστάσεις πολιτικής για την αντιμετώπιση του μελετώμενου προβλήματος), ενώ παράλληλα γίνεται και αξιολόγηση τόσο της διαδικασίας όσο και του αποτελέσματος από τους συμμετέχοντες στη συνεδρία. Τέλος, διανέμεται η τελική έκθεση συμπερασμάτων, η οποία εμπεριέχει την πρόταση πολιτικής των πολιτών προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

6.1.2. Χρησιμότητα μεθόδου Διασκέψεων Πολιτών

Η εν λόγω συμμετοχική μέθοδος έχει χρησιμοποιηθεί σε ευρύ φάσμα θεμάτων που άπτονται ζητημάτων διαχείρισης πόρων, περιβαλλοντικών προβλημάτων, κοινωνικών προβλημάτων κ.λπ. Η εφαρμογή της κρίνεται σκόπιμη όταν για το προς επίλυση πρόβλημα υπάρχουν περισσότερες από μια λύσεις (εναλλακτικές) και τίθεται ζήτημα επιλογής, λαμβάνοντας υπόψη την εξυπηρέτηση των αναγκών των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και ομάδων συμφερόντων. Επίσης μπορεί να αξιοποιηθεί σε προβλήματα για τα οποία απαιτείται η θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων. Στόχος της είναι να οδηγήσει στην επιλογή λύσης και σχετικών συστάσεων πολιτικής που θα απορρέουν από τις αξίες, τα οράματα, τις απόψεις κ.λπ. της κοινωνίας, καθώς αυτά ακριβώς αποτελούν το φίλτρο μέσα από το οποίο οι διασκέψεις πολιτών εισπράττουν την πληροφορία που τους παρέχεται και καταλήγουν σε συγκεκριμένες επιλογές πολιτικής.

Στα *πλεονεκτήματα* της μεθόδου για την αντιμετώπιση των παραπάνω προβλημάτων περιλαμβάνεται η δυνατότητά της, εμπλέκοντας ένα σύνολο ατόμων αντιπροσωπευτικών ενός κοινωνικού συνόλου, να οδηγηθεί με *διάφανο, ανεξάρτητο και αξιόπιστο* τρόπο σε προτάσεις πολιτικής οι οποίες μειώνουν την απόσταση ανάμεσα στις ισχυρές και τις λιγότερο ισχυρές ομάδες της κοινωνίας όσον αφορά τη δυνατότητα επιρροής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ακόμη, η μέθοδος αποτελεί τρόπο δρομολόγησης ενός *μηχανισμού συμμετοχικής δημοκρατίας*, εμπλέκοντας απλούς πολίτες και διασφαλίζοντας μια περισσότερο δίκαιη θεώρηση των ενδιαφερόντων των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων στο πλαίσιο του εξεταζόμενου προβλήματος.

Σύνοψη μεθόδου

Διασκέψεις Πολιτών (Citizens' Juries)
Σύνθεση: Ομάδα 12 έως 24 τυχαία επιλεγμένων ατόμων για την εκπροσώπηση μιας κοινότητας, ενός πληθυσμού.

Στόχος: Εμπλουτισμός της διαδικασίας λήψης απόφασης από ένα ενημερωμένο για το θέμα που συζητείται κοινό (ομάδες πολιτών).

Διαδικασία: Ειδικοί ενημερώνουν το κοινό, αυτό επεξεργάζεται τις απόψεις και αποφασίζει. Η διαδικασία καταλήγει, μετά από διαπραγματεύσεις, σε συμφωνία σε σχέση με την επιλογή λύσης και τις προτάσεις πολιτικής στο πρόβλημα που εξετάζεται.

Αποτέλεσμα: Επιλογή εναλλακτικής λύσης, προτάσεις πολιτικής για την υλοποίησή της προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων στη βάση των αποφάσεων που ελήφθησαν.

Εφαρμογή: Ευρύ φάσμα προβλημάτων τοπικού ενδιαφέροντος, σε τομείς όπως υγεία, εκπαίδευση, περιβάλλον κ.λπ., αλλά και κοινωνικών προβλημάτων, προβλημάτων διαχείρισης πόρων κ.ά.

6.2. Μέθοδος Charrette

Η μέθοδος Charrette είναι μια ιδιαίτερα άμεση, πρόσωπο με πρόσωπο, εντατική διαδικασία, σχεδιασμένη για να οδηγήσει σε *σύγκλιση* απόψεων, σε σύντομο χρονικό διάστημα, ένα κοινό που αποτελείται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Βρίσκει πολλές εφαρμογές στην αντιμετώπιση προβλημάτων σε τοπικό επίπεδο.

Το εξεταζόμενο ζήτημα που τίθεται στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας αναλύεται σε επιμέρους ενότητες, που αντανακλούν τις διαφορετικές διαστάσεις του. Η επεξεργασία καθεμιάς από αυτές αποτελεί αντικείμενο μιας, από το σύνολο των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία, ομάδας. Οι επιμέρους ομάδες επεξεργάζονται διεξοδικά τις ενότητες που αναλαμβάνουν, ενώ περιοδικά εργάζονται όλες μαζί για την ανάπτυξη αλληλεπιδράσεων τόσο μεταξύ των ομάδων όσο και των επιμέρους ενοτήτων που αυτές επεξεργάζονται (feedback loops). Στη συζήτηση αυτή, κάθε ομάδα παρουσιάζει απόψεις για τη διάσταση του προβλήματος που πραγματεύεται και γίνεται αποδέκτης των αντιδράσεων/απόψεων/συνεργειών του συνόλου των ομάδων που εμπλέκονται, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η συνεκτικότητα μεταξύ των απόψεων για τις διάφορες διαστάσεις του εξεταζόμενου ζητήματος. Με βάση αυτή την πληροφορία, τα μέλη της κάθε ομάδας συσκέπτονται εκ νέου και επανεξετάζουν το ζήτημα που τους έχει ανατεθεί.

Η ομαδική (κάθε ομάδα μεμονωμένα) και συλλογική (όλες οι ομάδες μαζί) εμβάθυνση στις επιμέρους διαστάσεις του θέματος συνεχίζεται έως ότου επιτευχθεί συναίνεση σε μια τελική *διατύπωση - πρόταση* επί του μελετώμενου προβλήματος (Bouzit και Loubier 2004a και 2004b).

Η μέθοδος Charrette αποτελεί στην ουσία της μια *διαδικασία διαπραγμάτευσης* μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, με σκοπό την επίτευξη, σε σύντομο χρονικό διάστημα, συμφωνίας πάνω σε ένα συγκεκριμένο σχέδιο. Κυρίαρχα χαρακτηριστικά της μεθόδου αποτελούν τα εξής:

- Αντιπροσωπευτικότητα των συμμετεχόντων: Είναι σημαντικό να εκπροσωπούνται όλες οι κοινωνικές ομάδες, με σκοπό να επιλύσουν τις μεταξύ τους διαφορές/συγκρούσεις και να καταλήξουν σε κοινή απόφαση.
- Κάθε ομάδα που συμμετέχει θεωρεί δεδομένη τη διαπραγμάτευση για την επίτευξη συμφωνίας σε ένα σχέδιο, απόφαση κ.λπ., η οποία θα ικανοποιεί με τον καλύτερο τρόπο τις ανάγκες όλων των διαφορετικών ομάδων.
- Συνήθως συνοδεύεται από μεγάλη δημοσιότητα, έτσι ώστε μεγάλο μέρος της κοινωνίας να είναι ενήμερο και να υποστηρίζει την προσπάθεια προς μια επωφελή συμφωνία για όλες τις ομάδες.

Η μέθοδος Charrette βρίσκει εφαρμογή όταν υπάρχει ανάγκη για (Karner και άλλοι 2011):

- Συλλογή πρακτικών ιδεών και απόψεων στα πρώτα στάδια μιας διαδικασίας σχεδιασμού.
- Ενθάρρυνση αλληλεπίδρασης και συνεργασίας μεταξύ σημαντικού αριθμού συμμετεχόντων για την επίτευξη συναίνεσης.
- Στήριξη διαδικασίας λήψης απόφασης σε δύσκολα προβλήματα.

- Αντιμετώπιση αδιέξοδων καταστάσεων και διαχείριση κρίσεων (συγκρούσεων) σε προβλήματα σχεδιασμού, που μπορεί να απορρέουν από την εμμονή των διαφορετικών ομάδων σε συγκεκριμένες θέσεις και απόψεις.
- Ανάπτυξη σχεδίων και προγραμμάτων δράσης για την επιτυχή υλοποίηση των αποφάσεων του σχεδιασμού, βασισμένων στις απόψεις και τις ιδέες των πολιτών.

Ακόμη, η μέθοδος Charrette είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στις περιπτώσεις διαμόρφωσης σχεδίων και λήψης αποφάσεων που αφορούν σημαντικό εύρος κοινωνικών ομάδων (π.χ. πολιτισμός, υγεία), όπου η διεύρυνση των προωθούμενων πολιτικών με τις απόψεις των ομάδων αυτών και η προοπτική της επίτευξης συναίνεσης σε σχέση με τις πολιτικές αυτές αποτελεί εγγύηση για την επιτυχή εφαρμογή τους και την ελαχιστοποίηση των πιθανών συγκρούσεων σε τοπικό επίπεδο.

Οι συμμετέχοντες μπορεί να είναι μεμονωμένα άτομα, ομάδες ή ευαισθητοποιημένοι πολίτες. Ο αριθμός τους μπορεί να ποικίλλει από 50 έως 1.000 άτομα, ο δε χρόνος που απαιτείται μπορεί επίσης να ποικίλλει από δύο ημέρες έως δύο εβδομάδες, ανάλογα με το πόσο εύκολα/γρήγορα θα επιτευχθεί ομοφωνία μεταξύ των συμμετεχόντων.

6.2.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Charrette

Η μέθοδος Charrette υλοποιείται σε τρία στάδια (Διάγραμμα 6-3):

(α) Φάση προ-Charrette (pre-Charrette): Προετοιμασία της συμμετοχικής διαδικασίας.
(β) Εργαστήριο Charrette (Charrette workshop): Διενέργεια της συμμετοχικής διαδικασίας.
(γ) Φάση μετα-Charrette: Επεξεργασία της ποιοτικής πληροφορίας του προηγούμενου σταδίου και αποτύπωση των συμπερασμάτων της όλης διαδικασίας σε μια έκθεση.

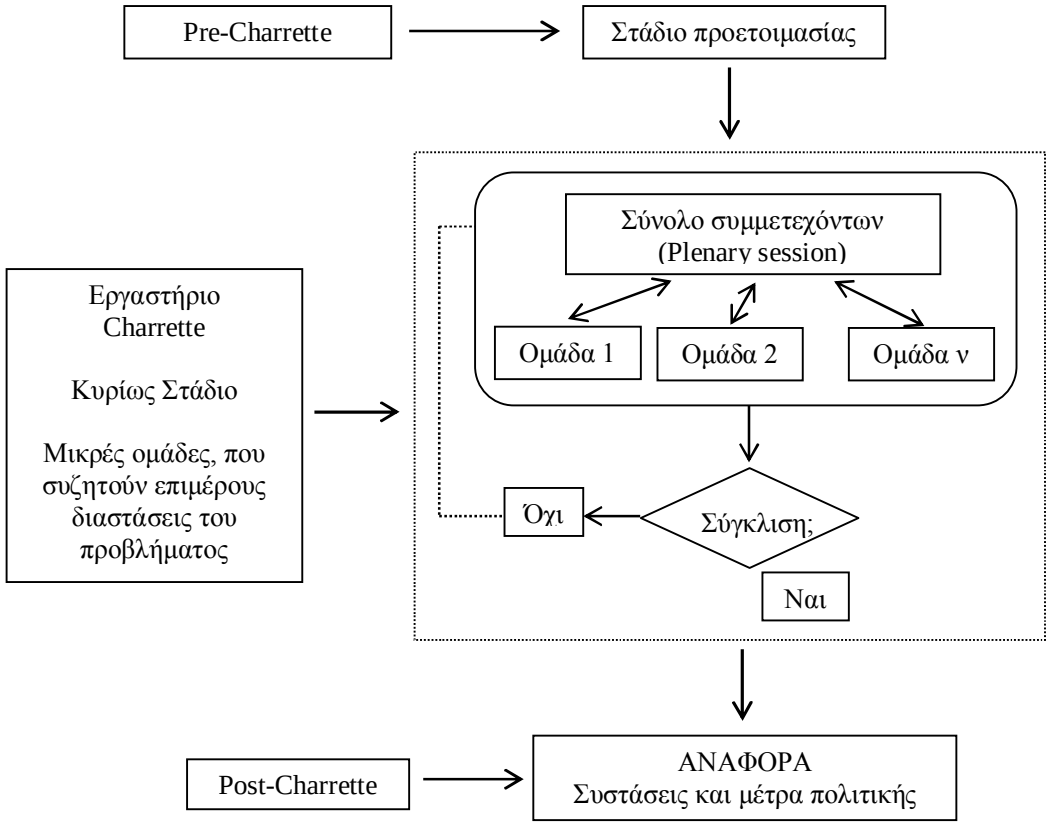

Διάγραμμα 6-3: *Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Charrette.*
Πηγή: Επεξεργασία από Bousset και άλλοι (2005), Elliott και άλλοι (2005).

Πιο συγκεκριμένα:

Το *πρώτο στάδιο* (φάση προ-Charrette) εστιάζει στην προετοιμασία της όλης διαδικασίας των εργαστηρίων Charrette και υλοποιείται από την ομάδα του έργου (διαχειριστής έργου – project manager). Στο πλαίσιο της προετοιμασίας αυτής, καθορίζεται ο στόχος της εφαρμογής της μεθόδου Charrette, οι λεπτομέρειες της οργάνωσης των σχετικών εργαστηρίων Charrette (τόπος, αριθμός ατόμων που θα συμμετέχουν, αριθμός συναντήσεων κ.λπ.), τα ζητήματα που θα αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης των συμμετεχόντων, ανάλογα με τις διαστάσεις του εξεταζόμενου ζητήματος που ενδιαφέρουν κ.λπ.

Το *δεύτερο στάδιο* αφορά την υλοποίηση των εργαστηρίων Charrette. Κατά τη διάρκεια κάθε εργαστηρίου εξελίσσεται μια εντατική διαδικασία αλληλεπίδρασης, η οποία εμπλέκει τους συμμετέχοντες στη διερεύνηση των αναγκών, την υλοποίηση συνεντεύξεων από ομάδες ενδιαφερόντων (stakeholders, πολίτες κ.λπ.), τη χάραξη προτεραιοτήτων, τη διατύπωση συστάσεων, τη διερεύνηση των απαιτούμενων έργων και πολιτικών υλοποίησής τους κ.ά.

Το *τρίτο στάδιο* (φάση μετα-Charrette) αφορά την επεξεργασία και αποδελτίωση του υλικού που προκύπτει από το δεύτερο στάδιο (ποιοτική πληροφορία), καθώς και την προετοιμασία της τελικής έκθεσης, η οποία περιλαμβάνει τα δυνατά σημεία και τις προκλήσεις του προτεινόμενου σχεδίου, συστάσεις των πολιτών για τη βελτίωσή του, έργα που απαιτούνται για την υλοποίησή του, βήματα (προτεραιότητες) που πρέπει να ακολουθηθούν προς την κατεύθυνση αυτή και πιθανές πηγές χρηματοδότησης. Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει επίσης την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των εργαστηρίων Charrette σε ένα ευρύ κοινό, δράση που αποτελεί τον προάγγελο της έναρξης υλοποίησης του προτεινόμενου σχεδίου.

Η όλη διαδικασία των εργαστηρίων Charrette οργανώνεται και υλοποιείται από την ομάδα του έργου με τη βοήθεια μιας *επιτροπής συντονισμού* (Steering Committee), η οποία συνεργάζεται με την ομάδα του έργου για τον καθορισμό του στόχου και τη διαχείριση και εφαρμογή της όλης συμμετοχικής διαδικασίας.

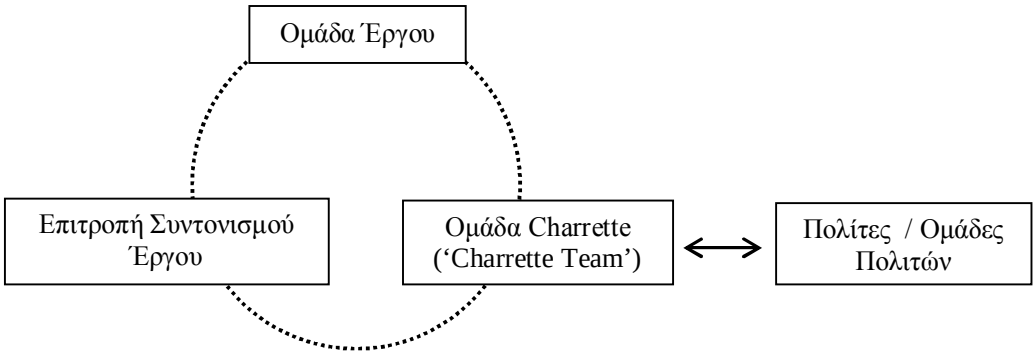

Διάγραμμα 6-4: *Ομάδες συμμετεχόντων στο πλαίσιο των εργαστηρίων Charrette.*

Κατά το στάδιο της υλοποίησης, η επιτροπή συντονισμού συμβάλλει στην καθοδήγηση των επιμέρους ομάδων με βάση τον συνολικό σχεδιασμό της διαδικασίας που έχει προηγηθεί, ενώ η ομάδα του έργου έχει ρόλο γενικής εποπτείας και παρατηρητή (Διάγραμμα 6-4).

Τα στάδια αυτά περιγράφονται αναλυτικά στη συνέχεια.

α) Στάδιο 1: Προ-Charrette (Pre-Charrette)

Στην πρώτη φάση εφαρμογής της μεθόδου Charrette, η ομάδα του έργου, σε συνεργασία με την επιτροπή συντονισμού, καθορίζει τα ζητήματα τα οποία θα πρέπει να τεθούν προς συζήτηση στο πλαίσιο των εργαστηρίων Charrette. Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει τη λήψη αποφάσεων για τα εξής:

- ✓ *Καθορισμός προβλήματος προς συζήτηση*

Στο στάδιο αυτό καθορίζονται από την ομάδα του έργου και την επιτροπή συντονισμού:

- Ο στόχος των εργαστηρίων Charrette.
- Το βασικό και τα δευτερεύοντα ζητήματα που σχετίζονται με το πρόβλημα που εξετάζεται και θα αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης με τους εμπλεκόμενους πολίτες.

- ✓ *Καθορισμός επιτροπής συντονισμού των εργαστηρίων Charrette*

Οι συμμετέχοντες στην επιτροπή συντονισμού είναι μια ομάδα πολιτών με ευρύ φάσμα εμπειριών και γνώσης. Συμμετέχουν στη διαδικασία και είναι υπεύθυνοι, σε συνεργασία με την ομάδα του έργου, για την παραγωγή απτών αποτελεσμάτων σχετικών με το υπό εξέταση θέμα. Επίσης συμμετέχουν, σε συνεργασία με την ομάδα του έργου, στον καθορισμό των ζητημάτων που θα τεθούν προς συζήτηση. Η εν λόγω επιτροπή περιλαμβάνει 10-15 άτομα, που αποτυπώνουν διαφορετικές προσεγγίσεις και απόψεις, ενώ έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το προς συζήτηση θέμα και την αντιμετώπισή του.

- ✓ *Ανάπτυξη σχέσεων με την τοπική κοινωνία – Ευρεία ενημέρωση για το έργο*

Η ευρεία διάχυση της πληροφορίας σχετικά με το μελετώμενο πρόβλημα αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την κινητοποίηση των πολιτών και τη συμμετοχή τους στα εργαστήρια Charrette. Ο ενημερωμένος για το θέμα πολίτης μπορεί ευκολότερα να κινητοποιηθεί και να συμμετάσχει, ενώ η γνώση που αποκτά γύρω από το μελετώμενο ζήτημα καθιστά τη συμμετοχή του ουσιαστικότερη.

- ✓ *Δημιουργία υποστηρικτικού υλικού*

Παρότι τα εργαστήρια Charrette στηρίζονται στην απόκτηση πληροφορίας και γνώσης από τους πολίτες, εντούτοις είναι χρήσιμη η ανάπτυξη υποστηρικτικού υλικού για το σχεδιαζόμενο έργο ώστε να ενημερωθούν σχετικά με αυτό. Το είδος του απαιτούμενου υλικού εξαρτάται από τον τύπο του προβλήματος που τίθεται προς συζήτηση. Το υλικό που θα αξιοποιηθεί πρέπει να είναι στην κατάλληλη μορφή, έτσι ώστε να επικοινωνεί αποτελεσματικά την απαιτούμενη πληροφορία προς τους πολίτες (π.χ. φωτογραφικό υλικό, βίντεο, παρουσιάσεις σε μορφή powerpoint), ενώ μπορεί επίσης να περιλαμβάνει βιβλιογραφικό υλικό, κανονισμούς, προηγούμενο υλικό / προϊόν σχεδιασμού, στατιστικά δεδομένα, προϊόντα άλλων σχετικών ερευνών κ.λπ.

- ✓ *Καθορισμός ομάδας Charrette*

Αποτελεί την ομάδα των πολιτών που θα συμμετέχει στα εργαστήρια για την εφαρμογή της συμμετοχικής μεθόδου Charrette (βλ. Διάγραμμα 6-4).

- ✓ *Καθορισμός ομάδας πολιτών που θα συμμετέχουν στα εργαστήρια Charrette*

Ομάδα πολιτών η οποία θα συμμετέχει στα εργαστήρια Charrette για να μεταφέρει τις απόψεις της κοινωνίας στη διαδικασία. Οι πολίτες βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με την ομάδα Charrette, συζητούν τα θέματα που έχουν τεθεί, εκφράζουν τις απόψεις και τις προτεραιότητες της τοπικής κοινωνίας.

- ✓ *Οργάνωση εργαστηρίων Charrette*

Η ομάδα του έργου, σε συνεργασία με την επιτροπή συντονισμού, οργανώνει:

- Τον τόπο και τις ημερομηνίες διενέργειας των εργαστηρίων Charrette.
- Το πρόγραμμα των εργαστηρίων αυτών.
- Τον κατάλογο των πολιτών που θα προσκληθούν να συμμετάσχουν (Charrette team).
- Άλλες λεπτομέρειες της διοργάνωσης των εργαστηρίων Charrette.

β) Στάδιο 2: Υλοποίηση εργαστηρίων Charrette

Περιλαμβάνει μια σειρά από συνεδρίες (sessions), καθεμιά από τις οποίες εξυπηρετεί συγκεκριμένο σκοπό. Ενδεικτικές συνεδρίες που υλοποιούνται στο πλαίσιο των εργαστηρίων παρουσιάζονται στον Πίνακα 6-1.

γ) Στάδιο 3: Μετα-Charrette (Post-Charrette)

Η τελευταία φάση εφαρμογής της μεθόδου περιλαμβάνει την προετοιμασία της τελικής έκθεσης, με τα συμπεράσματα της όλης διαδικασίας. Στα συμπεράσματα αυτά αναφέρονται οι διαπιστώσεις, οι προκλήσεις και οι δράσεις που θα πρέπει να αναληφθούν για την αντιμετώπιση του σχεδιαστικού προβλήματος. Η τεχνική έκθεση παρουσιάζεται στο ευρύ κοινό προς ενημέρωσή του, πριν την ενσωμάτωση των προτεινόμενων

απόψεων, μέτρων πολιτικής κ.λπ. στην τελική πρόταση και την έναρξη υλοποίησής της (Bouzit και Loubier 2004a).

Συνεδρία	Εργασίες ανά Συνεδρία
Συνεδρία 1	Γνωριμία της ομάδας του έργου και της επιτροπής συντονισμού με την ομάδα Charrette (συμμετέχοντες στα εργαστήρια Charrette - Charrette Team), με στόχο την εγκαθίδρυση μεταξύ τους επικοινωνίας.
Συνεδρία 2	Εισαγωγή της ομάδας Charrette στα ζητήματα προς συζήτηση – Παρουσίαση του υποστηρικτικού υλικού. Στη συνεδρία αυτή παρουσιάζεται το υλικό που έχει αναπτυχθεί στο στάδιο της προετοιμασίας προς ενημέρωση της ομάδας Charrette, ενώ παρουσιάζονται επίσης από την ομάδα του έργου τα προς συζήτηση ζητήματα (διαστάσεις του προβλήματος) που αφορούν το προτεινόμενο έργο.
Συνεδρία 3	Η ομάδα Charrette χωρίζεται σε υποομάδες, καθεμιά από τις οποίες διαχειρίζεται μια διάσταση* του μελετώμενου προβλήματος. Μεμονωμένοι φορείς, πολίτες ή ομάδες πολιτών συζητούν και αλληλεπιδρούν με τις ομάδες Charrette. Οι ομάδες Charrette καταγράφουν απόψεις, ιδέες, σκέψεις κ.λπ. των φορέων και των πολιτών, καθώς επίσης και τον τρόπο που τις ιεραρχούν (προτεραιότητες).
Συνεδρία 4	Οι επιμέρους υποομάδες της ομάδας Charrette επεξεργάζονται και κωδικοποιούν την πληροφορία που συγκεντρώθηκε από φορείς και πολίτες, καταγράφουν παρατηρήσεις, συστάσεις, ιδέες κ.λπ. και καταλήγουν σε κάποια συμπεράσματα.
Συνεδρία 5	Συζήτηση της ομάδας Charrette με φορείς και πολίτες – Feedback. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της Συνεδρίας 4, πρώτη εκτίμηση / καταγραφή των αποτελεσμάτων, στόχοι, προτεραιότητες. Ανάδραση (feedback) μέσα από τη συνεργασία / αλληλεπίδραση με φορείς και πολίτες, απόκτηση πρόσθετης πληροφορίας για τη διατύπωση απόψεων, συστάσεων κ.λπ. προς την ομάδα του έργου και την επιτροπή συντονισμού.
Συνεδρία 6	Ομάδα(ες) Charrette – Διατύπωση στόχων, προτάσεων, συστάσεων σε συνεργασία με την επιτροπή συντονισμού. Χωρισμός της ομάδας Charrette σε μικρότερες υποομάδες, καθεμιά από τις οποίες αναλαμβάνει τη σε βάθος επεξεργασία μιας διάστασης του μελετώμενου θέματος. Αλληλεπίδραση μεταξύ των ομάδων, περαιτέρω επεξεργασία των επιμέρους διαστάσεων των ομάδων. Οριστικοποίηση προτάσεων, συστάσεων πολιτικής.

Πίνακας 6-1: *Ενδεικτικός κατάλογος συνεδριών μεθόδου Charrette.*
Πηγή: Επεξεργασία από Slocum (2003), Bousset και άλλοι (2005).

6.2.2. Χρησιμότητα και περιορισμοί μεθόδου Charrette

Η *χρησιμότητα* της μεθόδου Charrette έγκειται:

- Στην επίτευξη ομοφωνίας μεταξύ των συμμετεχόντων, η οποία οδηγεί στη δέσμευσή τους και την επιτυχή υλοποίηση οποιουδήποτε σχεδίου προκύψει ως τελικό προϊόν.
- Στην αλληλοκατανόηση των διαφορετικών θέσεων και απόψεων μεταξύ των συμμετεχόντων, που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της εφαρμογής της μεθόδου.
- Στην εξομάλυνση, μέσα από την εφαρμογή της, των συγκρούσεων μεταξύ των ενδιαφερόντων των διαφορετικών ομάδων εμπλεκομένων.
- Στην ενίσχυση της έννοιας της ομάδας και της συνεργασίας μεταξύ των μελών των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.

Στους *περιορισμούς* της μεθόδου περιλαμβάνονται:

- Η δυσκολία στρατολόγησης, αλλά και η έλλειψη πολλές φορές προθυμίας των διαφορετικών ομάδων να αποδεχτούν μια τελική πρόταση που απορρέει από τη διαπραγμάτευση.
- Ο χρόνος που απαιτείται για την επιτυχή υλοποίησή της.
- Οι πόροι (υλικοί και ανθρώπινοι) που απαιτούνται για την υλοποίησή της.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Charrette (workshop)

Σύνθεση: Μικρό ή μεγάλο πολυποίκιλο κοινό (50-1000), ανάλογα με τον διαθέσιμο χρόνο, τους πόρους και το υπό συζήτηση θέμα (διάρκεια 2 ημέρες έως 4 εβδομάδες).

Στόχος: Επίτευξη ομοφωνίας μεταξύ διαφορετικών ομάδων σε σύντομο χρονικό διάστημα (εντατική διαδικασία) – Πολλές εφαρμογές σε τοπικό επίπεδο.

Διαδικασία: Σαφής περιορισμός, ο χρόνος. Διακρίνονται τρεις φάσεις, προ-charrette, charrette και μετα-charrette.

Αποτέλεσμα: Τεχνική έκθεση με τις προκλήσεις, τα δυνατά σημεία, συγκεκριμένες δράσεις, έργα, μέτρα πολιτικής κ.ά.

Εφαρμογή: Σε σημαντικό εύρος προβλημάτων, κυρίως σε τοπικό επίπεδο.

6.3. Διασκέψεις Συναίνεσης (Consensus Conferences)

Η μέθοδος των Διασκέψεων Συναίνεσης είναι γνωστή από τις εφαρμογές της στους τομείς της υγείας, της επιστήμης και της τεχνολογίας. Αναπτύχθηκε αρχικά τη δεκαετία του ’70 στην Αμερική, με εφαρμογές κυρίως στον τομέα της υγείας (Jakoby 1990). Η μέθοδος έχει ευρέως χρησιμοποιηθεί τόσο σε ευρωπαϊκό (Joss 1995, Kluever 1995, Owen 2011) όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο (Rask και άλλοι 2012), στοχεύοντας στη διερεύνηση ενός ευρύτατου φάσματος θεμάτων (περιβαλλοντικά, κοινωνικά, τεχνολογικά κ.ά.). Σημαντικότατες εφαρμογές έχει βρει στη Δανία από τη δεκαετία του ’80, όπου έχει υιοθετηθεί από το Δανέζικο Συμβούλιο Τεχνολογίας για την ενσωμάτωση των απόψεων των πολιτών στην εκτίμηση/αξιολόγηση των τεχνολογικών εξελίξεων οι οποίες εγείρουν κοινωνικά και ηθικά ζητήματα (π.χ. γενετική μηχανική) (Smith 2012). Στόχος είναι η γεφύρωση του χάσματος ανάμεσα στην επιστημονική κοινότητα, τα κέντρα λήψης αποφάσεων και το κοινό (Jensen 2005).

Στην ουσία τους, οι Διασκέψεις Συναίνεσης αποτελούν ένα εργαλείο για τη δημόσια *αναζήτηση/άντληση πληροφορίας* γύρω από ένα θέμα από τους πολίτες, οι οποίοι διατυπώνουν τις εκτιμήσεις τους σχετικά με αυτό. Αποτελούν έτσι ένα *βήμα για τους πολίτες*, διά του οποίου μπορούν να επηρεάζουν τις αποφάσεις πολιτικής, να διατυπώνουν τις θέσεις τους, να εκτιμούν τη χρησιμότητα μιας πολιτικής για την κοινωνία κ.ά. Ταυτόχρονα αποτελούν ένα εργαλείο για την *επιστημονική κοινότητα* και τα *κέντρα λήψης αποφάσεων* για την εμβάθυνση σε θέματα χάραξης πολιτικής, ιδιαίτερα σε κοινωνικά αμφιλεγόμενα ζητήματα. Η όλη προσέγγιση που ακολουθείται στις Διασκέψεις Συναίνεσης διασφαλίζει υψηλό επίπεδο αξιοπιστίας και κύρους των αποτελεσμάτων, καθώς οι πολίτες έχουν κυρίαρχο ρόλο, ορίζοντας την ατζέντα της διάσκεψης και καθοδηγώντας τη διαδικασία αξιολόγησης/εκτίμησης του θέματος που βρίσκεται στο επίκεντρο.

Το *προϊόν* της διαδικασίας είναι μια *Έκθεση Συναίνεσης*, διά της οποίας το κοινό εκφράζει τις εκτιμήσεις και τις προσδοκίες του, ενώ προβαίνει και σε *συστάσεις πολιτικής* σε σχέση με το εξεταζόμενο θέμα. Η έκθεση αυτή αποστέλλεται στα κέντρα λήψης αποφάσεων σε διάφορα επίπεδα (εκπρόσωποι κοινοβουλίων, φορείς κεντρικής και τοπικής διοίκησης κ.ά.) (Joss και Durant 1995), έτσι ώστε να ληφθεί υπόψη κατά τη χάραξη πολιτικής.

Πότε χρησιμοποιείται

Η μέθοδος χρησιμοποιείται στις περιπτώσεις που απαιτούνται οι απόψεις απλών πολιτών (lay people) γύρω από ένα ζήτημα, για την ενσωμάτωσή τους στη χάραξη πολιτικής. Ακόμη, όταν τέτοιου είδους απόψεις απαιτείται να τροφοδοτήσουν την ανάπτυξη επιστημονικής ή τεχνολογική γνώσης (technology assessment).

Γενικότερα, η μέθοδος αποτελεί χρήσιμο εργαλείο στις περιπτώσεις όπου (Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005):

- απαιτούνται οι απόψεις των πολιτών για τη χάραξη πολιτικής,
- το εξεταζόμενο ζήτημα είναι αμφιλεγόμενο,
- το εξεταζόμενο ζήτημα βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της κοινωνίας,
- οι αποφάσεις πολιτικής επηρεάζουν σημαντικά τις κοινωνικές ομάδες,
- υπάρχει ανάγκη ενημέρωσης των πολιτών γύρω από το ζήτημα που συζητείται,
- η εμπλοκή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων αποτελεί μια εκφρασμένη ανάγκη στο συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο,
- υπάρχει ανάγκη πληροφόρησης του κοινωνικού συνόλου για το εν λόγω ζήτημα, για παιδευτικούς λόγους.

Επιλογή ομάδας πολιτών

Ο αριθμός των συμμετεχόντων κυμαίνεται από *10 έως 30 άτομα*, τα οποία δεν έχουν κάποια εξειδίκευση σχετική με το συζητούμενο θέμα. Επιλέγονται με βάση ορισμένα κοινά βασικά χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, η εκπαίδευση, η απασχόληση κ.ά. Βασικό ακόμη κριτήριο επιλογής τους είναι να μην έχουν ίδιο συμφέρον για το θέμα που εξετάζεται. Τέλος, καθένας από αυτούς μπορεί να αντιπροσωπεύει μια διαφορετική άποψη/θέση σε σχέση με το εξεταζόμενο ζήτημα. Η επιλογή τους γίνεται μέσα από την εκδήλωση ενδιαφέροντός τους, ως ανταπόκριση σε σχετικές αγγελίες για συμμετοχή στη διάσκεψη συναίνεσης (Grundahl 1995, Joss και Durant 1995, Bousset και άλλοι 2005).

6.3.1. Στάδια υλοποίησης μεθόδου Διασκέψεων Συναίνεσης

Τα στάδια που εμπλέκονται στην υλοποίηση της μεθόδου είναι (Διάγραμμα 6-5):

α) Στάδιο σχεδιασμού/προετοιμασίας της συμμετοχικής διαδικασίας.
β) Προπαρασκευαστικό στάδιο διάσκεψης των πολιτών.
γ) Κυρίως στάδιο υλοποίησης διάσκεψης των πολιτών – Δημόσια διάσκεψη.
δ) Στάδιο διάχυσης αποτελεσμάτων.

Πιο συγκεκριμένα:

α) Στάδιο σχεδιασμού/προετοιμασίας

Στο στάδιο αυτό λαμβάνονται μια σειρά αποφάσεις που αφορούν την επιλογή και στρατολόγηση των παρακάτω συμμετεχόντων στη διαδικασία (Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005):

- *Διευθύνων* και υποστηρικτική *ομάδα εργασίας* του έργου: Μια Διάσκεψη Πολιτών αποτελεί από τη φύση της ένα έργο με πολλαπλές δράσεις και αρμοδιότητες και απαιτεί, για την επιτυχή έκβασή της, την κατάλληλη ομάδα διαχείρισης.
- *Συμβουλευτική επιτροπή* (planning group): 5-6 άτομα. Αποτελείται από ειδικούς, με υψηλή αναγνωρισιμότητα στο προς μελέτη αντικείμενο. Μπορεί να προέρχονται από την επιστημονική κοινότητα, τη διοίκηση, τον χώρο των επιχειρήσεων, τις μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.λπ. Επιλέγονται με βάση τη γνώση τους και την εκπροσώπηση διαφορετικών οπτικών - απόψεων στο αντικείμενο αυτό.
- *Ομάδα πολιτών* (panel of lay people): 10-30 πολίτες. Ο ρόλος τους έγκειται στην προετοιμασία τους για το εξεταζόμενο θέμα, τον καθορισμό των ερωτημάτων προς συζήτηση στη διάσκεψη, τον

καθορισμό της ατζέντας της διάσκεψης, την παρουσίαση των αποτελεσμάτων και συστάσεων πολιτικής, καθώς και τη συγγραφή της τελικής Έκθεσης Συναίνεσης.

- *Ομάδα ειδικών*: Περίπου 20 άτομα, ειδικοί στο εξεταζόμενο θέμα. Επιλέγονται κατά τη διάρκεια της διαδικασίας από τους πολίτες. Κρίνεται σκόπιμη η παρουσία, ανάμεσά τους, εκπροσώπων αντιτιθέμενων - συγκρουόμενων απόψεων.
- *Συντονιστής διασκέψεων πολιτών*: Διευκολύνει τις συναντήσεις των πολιτών με τους ειδικούς και συντονίζει την κυρίως διάσκεψη.

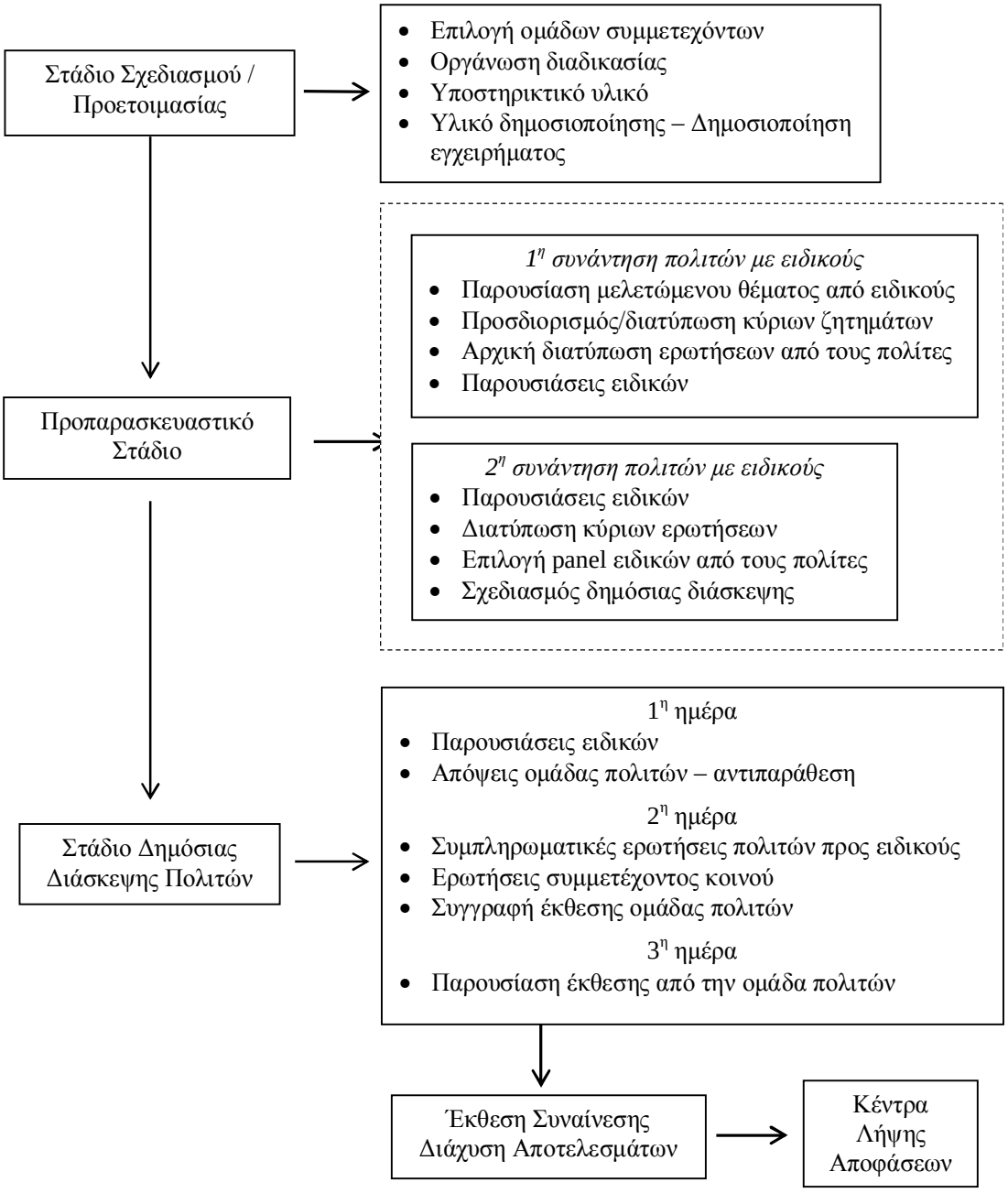

Διάγραμμα 6-5: *Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Διασκέψεων Συναίνεσης.*
Πηγή: Επεξεργασία από Elliott και άλλοι (2005), Bousset και άλλοι (2005).

Ακόμη, στο στάδιο αυτό καθορίζεται ο *στόχος* της συμμετοχικής διαδικασίας, αποφασίζονται οι λεπτομέρειες της οργάνωσης, δημιουργείται το υποστηρικτικό υλικό για την ενημέρωση της ομάδας των πολιτών και σχεδιάζεται και διακινείται το επικοινωνιακό υλικό.

β) Προπαρασκευαστικό στάδιο Διάσκεψης Πολιτών

Το στάδιο αυτό αφορά την προετοιμασία των πολιτών για τη δημόσια διάσκεψη στο εξεταζόμενο θέμα. Η ομάδα των πολιτών ενημερώνεται πριν από την υλοποίηση της δημόσιας διάσκεψης, μέσα από την επικοινωνία της με τους ειδικούς και το υλικό που λαμβάνει. Πιο συγκεκριμένα (Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005):

- Τρεις μήνες πριν τη δημόσια διάσκεψη, η ομάδα πολιτών λαμβάνει το ενημερωτικό υλικό προς μελέτη και προετοιμασία.
- Δύο μήνες πριν τη δημόσια διάσκεψη, η ομάδα πολιτών έχει την πρώτη συνάντηση με τους ειδικούς. Στόχος είναι η ενημέρωση από τους ειδικούς για το θέμα, η επισήμανση των κύριων διαστάσεων του θέματος αυτού και η διατύπωση σχετικών ερωτήσεων, η συζήτηση σχετικά με την επιλογή, από την ομάδα πολιτών, των ειδικών που θα συμμετέχουν στη διάσκεψη κ.ά.
  Ένα μήνα πριν τη δημόσια διάσκεψη, η ομάδα πολιτών έχει μια δεύτερη συνάντηση με την ομάδα των ειδικών. Στόχος είναι οι παραπέρα συνομιλίες και ανταλλαγή πληροφορίας ανάμεσα στις δύο ομάδες, καθώς και η οριστικοποίηση των κύριων ερωτημάτων. Ακόμη, με βάση και την κρίση της ομάδας πολιτών, οριστικοποιείται το panel των ειδικών που θα συμμετάσχει στη διάσκεψη. Τα τελικά επιλεγόμενα από την ομάδα ερωτήματα παραδίδονται στην οριστικοποιημένη ομάδα ειδικών προς περαιτέρω επεξεργασία.

(γ) Διενέργεια διάσκεψης πολιτών

Η διάσκεψη είναι μια εντατική διαδικασία διάρκειας τριών ημερών. Αρμόδια για την ατζέντα της διάσκεψης και τα θέματα που θα τεθούν είναι η ομάδα πολιτών.

Στο πλαίσιο αυτό, η ομάδα προετοιμάζει μια σειρά από κύρια και δευτερεύοντα ερωτήματα, που έχουν διαμορφωθεί μέσα από την εμπειρία που έχει αποκομίσει από το υποστηρικτικό υλικό και τις δύο συναντήσεις με τους ειδικούς. Τα ερωτήματα αυτά θα αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης στη διάσκεψη. Οι ειδικοί έχουν λάβει προηγουμένως τα ερωτήματα αυτά, με σκοπό να προετοιμάσουν αντίστοιχες παρουσιάσεις για την απάντησή τους στη διάσκεψη (Joss and Durant 1995). Η όλη διαδικασία είναι *ανοιχτή στους πολίτες*, οι οποίοι μπορούν επίσης να θέσουν ερωτήματα.

- ✓ *Πρώτη ημέρα διάσκεψης*

Η πρώτη ημέρα της διάσκεψης είναι αφιερωμένη στις παρουσιάσεις των ειδικών στα ερωτήματα που έχουν τεθεί.

Η διάσκεψη αρχίζει με την παρουσίαση του θέματος από έναν κύριο ομιλητή (keynote speaker). Στη συνέχεια γίνονται οι παρουσιάσεις των ειδικών πάνω στα ερωτήματα που έχουν τεθεί από την ομάδα των πολιτών. Η ομάδα πολιτών μπορεί να θέσει διευκρινιστικές ερωτήσεις. Ακολουθούν συνεδρίες brainstorming μεταξύ των μελών της ομάδας πολιτών, όπου διερευνάται ποια ερωτήματα έχουν μείνει αναπάντητα από τις παρουσιάσεις των ειδικών, δομώντας τον κατάλογο των ερωτήσεων που θα αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης την επόμενη ημέρα. Το κοινό που παρακολουθεί τη διάσκεψη έχει παθητικό ρόλο κατά την πρώτη ημέρα, λειτουργώντας ως παρατηρητής.

- ✓ *Δεύτερη ημέρα διάσκεψης*

Τίθενται τα εναπομείναντα ερωτήματα από την ομάδα πολιτών και απαντώνται από τους ειδικούς. Τίθενται επίσης ερωτήματα από το κοινό που παρακολουθεί τη διάσκεψη. Με την ολοκλήρωση και αυτού του σταδίου, η ομάδα πολιτών αποσύρεται για την επεξεργασία και συγγραφή της σχετικής έκθεσης συμπερασμάτων και συστάσεων πολιτικής.

Το περιεχόμενο της έκθεσης δομείται γύρω από τα ερωτήματα που έχουν διατυπωθεί από την ομάδα πολιτών, την αξιολόγηση των ζητημάτων αυτών με βάση τις απαντήσεις που έλαβαν, τη διατύπωση των σχετικών συστάσεων πολιτικής κ.λπ., αποτυπώνοντας με τον τρόπο αυτό την αποκτηθείσα γνώση και εμπειρία των μελών της ομάδας από την όλη διαδικασία.

✓ *Τρίτη ημέρα διάσκεψης*

Την τρίτη ημέρα γίνεται η παρουσίαση της τελικής έκθεσης από την ομάδα πολιτών. Η ομάδα των ειδικών μπορεί να θέσει διευκρινιστικά ερωτήματα προς την ομάδα πολιτών. Με το κλείσιμο και της ημέρας αυτής, ολοκληρώνεται η συζήτηση και οριστικοποιείται η σχετική έκθεση αποτελεσμάτων.

(δ) Στάδιο διάχυσης αποτελεσμάτων

Η Έκθεση Συναίνεσης δημοσιεύεται και διανέμεται στα αρμόδια με το θέμα κέντρα λήψης αποφάσεων, σε άλλες ομάδες άμεσα εμπλεκόμενες με αυτό, καθώς και στις ομάδες που εκφράζουν σχετικό ενδιαφέρον.

6.3.2. Χρησιμότητα μεθόδου Διασκέψεων Συναίνεσης

Η συμμετοχική μέθοδος των Διασκέψεων Συναίνεσης, όπως καταδεικνύουν οι εμπειρικές της εφαρμογές, αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για:

- Τους εμπλεκόμενους πολίτες, οι οποίοι αποκτούν βήμα και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, εκπροσωπώντας τις απόψεις και τα ενδιαφέροντα των διαφόρων κοινωνικών ομάδων σε κοινωνικά αμφιλεγόμενα ζητήματα.
- Τα κέντρα λήψης αποφάσεων, καθώς συνιστά μια πλατφόρμα εντατικής ανάλυσης ζητημάτων πολιτικής, παρέχοντάς τους έτσι σημαντική πληροφορία για τη λήψη απόφασης που ενσωματώνει τον προβληματισμό της κοινωνίας.
- Την επιστημονική κοινότητα, καθώς αποτελεί μια γέφυρα μεταξύ των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων και αναζητήσεων, από τη μια πλευρά, και των αναγκών και προσδοκιών της κοινωνίας, από την άλλη.

Ακόμη, η μέθοδος είναι κατάλληλη για την αντιμετώπιση προβλημάτων που απασχολούν την κοινωνία σε διάφορες *χωρικές κλίμακες*, από την εθνική (Smith 2012, Jensen 2005) (εφαρμογές σε θέματα κοινωνικά, περιβαλλοντικά, τεχνολογικά, υγείας κ.ά.) και την ευρωπαϊκή (Joss 1995, Kluever 1995, Owen 2011), έως την παγκόσμια, με έμφαση σε ζητήματα που άπτονται του περιβάλλοντος (Rask και άλλοι 2012).

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Διασκέψεων Συναίνεσης (Consensus Conferences)

Σύνθεση: Ομάδα 10 έως 30 ατόμων, μη ειδικών, τυχαία επιλεγμένων από τον πληθυσμό.

Στόχος: Διεύρυνση της συζήτησης σε ένα θέμα, με σκοπό την ενσωμάτωση απόψεων μη ειδικών στη διαδικασία λήψης απόφασης.

Διαδικασία: Παροχή πληροφορίας προς το κοινό από επιτροπή ειδικών. Το κοινό συζητά, επεξεργάζεται τα θέματα και καταλήγει σε ένα συμπέρασμα-πρόταση για τη χάραξη πολιτικής σε σχέση με το πρόβλημα που συζητείται. Διαμορφώνεται συναίνεση.

Αποτέλεσμα: Έκθεση-δήλωση συναίνεσης προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων και άλλες ενδιαφερόμενες για το μελετώμενο θέμα ομάδες.

Εφαρμογή: Μεγάλο φάσμα προβλημάτων περιβαλλοντικού, κοινωνικού, τεχνολογικού κ.λπ. ενδιαφέροντος σε διάφορες χωρικές κλίμακες (τοπικό, υπερτοπικό και εθνικό επίπεδο).

6.4. Μέθοδος Delphi

Η μέθοδος Delphi έχει τις ρίζες της στις ΗΠΑ και, από τη δεκαετία του ’60 που εμφανίστηκε, έχει εφαρμοστεί σε πάρα πολλές περιπτώσεις όπου απαιτείται η συλλογή εξειδικευμένης γνώσης. Η μέθοδος σχεδιάστηκε για να υποστηρίξει την ανάπτυξη ενός ειλικρινούς διαλόγου μεταξύ ειδικών σε ένα ζήτημα,

έχοντας ως κύρια χαρακτηριστικά της: (α) την ανωνυμία των συμμετεχόντων και (β) τη μεταξύ τους ανάδραση (feedback) (Gordon 2009). Η βασική αρχή στην οποία στηρίζεται η φιλοσοφία της μεθόδου είναι ότι οι κρίσεις που απορρέουν από μια ομάδα είναι περισσότερο *ασφαλείς* από την ατομική κρίση σε ένα θέμα.

Στόχος της μεθόδου είναι η συλλογή πληροφορίας και γνώσης κατανεμημένης σε ένα πλήθος ατόμων με εξειδίκευση στο μελετώμενο αντικείμενο. Ακόμη περισσότερο, μέσα από την εφαρμογή της μεθόδου επιδιώκεται η πληροφορία που συλλέγεται να αποτελεί το *προϊόν συναίνεσης* μεταξύ των διαφορετικών απόψεων των συμμετεχόντων, ως αποτέλεσμα της ανάδρασης. Η επιδίωξη του στόχου αυτού υλοποιείται μέσα από μια δομημένη διαδικασία επικοινωνίας με τους συμμετέχοντες, που εξελίσσεται σε σειρά σταδίων - επαναλήψεων, με νέα κάθε φορά δεδομένα, τα οποία έχουν προκύψει από τα προηγούμενα βήματα.

6.4.1. Κύρια χαρακτηριστικά μεθόδου Delphi

Τα κύρια χαρακτηριστικά της μεθόδου είναι (Gordon 2009) [5]:

- *Ανωνυμία των συμμετεχόντων*: Η ταυτότητα των συμμετεχόντων δεν είναι γνωστή σε αυτούς που συμμετέχουν. Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό για την ίση μεταχείριση των διαφορετικών απόψεων στη μελέτη του ζητήματος που εξετάζεται, αίροντας τη δυνατότητα υπερίσχυσης κάποιων συμμετεχόντων έναντι κάποιων άλλων. Ταυτόχρονα, ενισχύει την ελεύθερη έκφραση των συμμετεχόντων, την ανοικτή κριτική, ενώ επιτρέπει την αβίαστη επανατοποθέτησή τους στα μελετώμενα ζητήματα και την αναθεώρηση των απόψεών τους.
- *Δομημένη ροή πληροφορίας* από την ομάδα του έργου στους συμμετέχοντες: Η συνεισφορά των συμμετεχόντων συλλέγεται με τη μορφή των απαντήσεών τους στο πλαίσιο ενός ερωτηματολογίου, ελέγχεται και υφίσταται επεξεργασία από τον συντονιστή του έργου, ο οποίος διαχειρίζεται τη μεταξύ τους επικοινωνία. Αποφεύγεται έτσι η απευθείας επαφή μεταξύ των συμμετεχόντων.
- *Συστηματική ανάδραση*: Αφορά τα σχόλια των ίδιων των συμμετεχόντων στα θέματα που τίθενται, αλλά και την ανάδραση στα σχόλια των λοιπών συμμετεχόντων και της ομάδας έργου. Χαρακτηριστικό της δομής της μεθόδου, έναντι της διαπροσωπικής επικοινωνίας, είναι η ευελιξία των απόψεων των συμμετεχόντων, στοιχείο καθοριστικό για την επιδίωξη συναίνεσης στα ζητήματα που τίθενται. Όπως επισημαίνεται και από τον Gordon (2009), η όλη διαδικασία παραπέμπει σε μια *ελεγχόμενη συζήτηση*, από την οποία απουσιάζουν τα μειονεκτήματα της διαπροσωπικής επικοινωνίας. Τέλος, παρότι η όλη διαδικασία αποσκοπεί σε συναίνεση μεταξύ των συμμετεχόντων, ακόμη και όταν αυτή δεν καταστεί δυνατόν να επιτευχθεί παραμένει σημαντικό ως αποτέλεσμα το γεγονός ότι έχουν γίνει ξεκάθαρες οι διαφορετικές θέσεις - απόψεις που κυριαρχούν.
- *Συλλογή ποιοτικής και ποσοτικής πληροφορίας*: Η πληροφορία που συλλέγεται μπορεί να είναι τόσο ποσοτική (εκτιμήσεις συμμετεχόντων ως προς ένα ζήτημα, π.χ. ποσοστό αύξησης πληθυσμού) όσο και ποιοτική (π.χ. θέματα πολιτικής για την καλύτερη διαχείριση ενός προβλήματος).
- *Ρόλος του συντονιστή*: Έγκειται στη διευκόλυνση των συμμετεχόντων στα ζητήματα που μπορεί να ανακύπτουν και την κινητοποίηση για συμμετοχή. Ακόμη συλλέγει και επεξεργάζεται την πληροφορία από τους συμμετέχοντες, διερευνά πιθανές αντικρουόμενες ή αποκλίνουσες απόψεις και καθοδηγεί, με την πληροφορία που παρέχει προς τους συμμετέχοντες, τη σταδιακή άρση των αντιπαραθέσεων και την επίτευξη συναίνεσης.

Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της μεθόδου δεν αποσκοπούν στο να παραγάγουν στατιστικά σημαντική πληροφορία, καθώς αποτελούν πληροφορία από μικρό αριθμό ατόμων. Η αξία της μεθόδου έγκειται στις ιδέες που μπορεί να παραχθούν από την εφαρμογή της, τόσο μέσα από τη συναίνεση όσο και από την πιθανή διαφωνία. Ακόμη και οι ακραίες θέσεις που μπορεί να προκύψουν από την εφαρμογή της Delphi ενδέχεται να συνιστούν σημαντικό εύρημα στο πλαίσιο μιας μελέτης.

[5] Βλ. επίσης https://en.wikipedia.org wiki/Delphi_method

Πότε χρησιμοποιείται

Η εφαρμογή της μεθόδου προτείνεται στις περιπτώσεις όπου (Bousset και άλλοι 2005):

- Το εξεταζόμενο πρόβλημα απαιτεί την αξιοποίηση υποκειμενικής γνώσης σε συλλογικό επίπεδο.
- Οι συμμετέχοντες που μπορούν να συνεισφέρουν σε αυτό έχουν διαφορετικό επίπεδο εμπειρίας ή εξειδίκευσης.
- Ο χρόνος και το απαιτούμενο κόστος είναι απαγορευτικοί παράγοντες.
- Η αποτελεσματικότητα της διαπροσωπικής επικοινωνίας μπορεί να αυξηθεί περαιτέρω από μια διαδικασία επικοινωνίας στην οποία οι συμμετέχοντες δεν έρχονται σε απευθείας επαφή μεταξύ τους.
- Οι διαβλεπόμενες διαφορετικές απόψεις είναι έντονες και οι προβλεπόμενες εντάσεις μη διαχειρίσιμες.
- Πρέπει να διατηρηθεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων.

6.4.2. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Delphi

Η μέθοδος Delphi σχεδιάστηκε για τη συλλογή πληροφορίας από ένα σύνολο ειδικών. Ο κάθε συμμετέχων εκφράζει τις απόψεις του, συμπληρώνοντας ένα ερωτηματολόγιο γύρω από ένα συγκεκριμένο θέμα, που έχει προετοιμαστεί από τους οργανωτές της συμμετοχικής διαδικασίας. Με την αποτύπωση της άποψής του, η πληροφορία αυτή διαχέεται και μοιράζεται στο σύνολο των συμμετεχόντων και αποτελεί «τροφή για σκέψη», αλλά και «εκπαιδευτικό εργαλείο» για το σύνολο των συμμετεχόντων (Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005), με σκοπό να επανεξετάσουν τη θέση τους και να επανατοποθετηθούν ως προς τα ζητήματα που έχουν τεθεί στη διαδικασία, δίνοντας ταυτόχρονα και τη σχετική τεκμηρίωση της άποψής τους. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται έως ότου επιτευχθεί *συναίνεση* μεταξύ των διαφορετικών απόψεων ή *σταθερότητα* των αποτελεσμάτων. Η μέθοδος είναι κατάλληλη για τη διαχείριση πολύπλοκων προβλημάτων, όπου απαιτείται εξειδικευμένη γνώση.

Τα στάδια εφαρμογής της μεθόδου φαίνονται στο Διάγραμμα 6-6. Πιο συγκεκριμένα, η μέθοδος περιλαμβάνει:

(α) το στάδιο της προετοιμασίας,
(β) το στάδιο της υλοποίησης και
(γ) το στάδιο της επεξεργασίας και διάχυσης των αποτελεσμάτων.

(α) Στάδιο προετοιμασίας

Στο στάδιο αυτό γίνονται όλα τα απαραίτητα βήματα για την προετοιμασία του έργου. Αρχικά καθορίζεται ο *στόχος* της συμμετοχικής διαδικασίας, ο οποίος:

- οριοθετεί τα ζητήματα που πρέπει να τεθούν, καθοδηγώντας έτσι τη δόμηση του απαιτούμενου ερωτηματολογίου, και
- δίνει κατευθύνσεις σχετικά με την επιλογή των συμμετεχόντων στη διαδικασία.

Με βάση τον στόχο, δομείται το ερωτηματολόγιο, ενώ γίνεται ακόμη η επιλογή και στρατολόγηση των συμμετεχόντων στη διαδικασία. Ακόμη γίνεται η προετοιμασία και αποστολή υποστηρικτικού υλικού προς ενημέρωση των συμμετεχόντων σχετικά με το εξεταζόμενο ζήτημα.

(β) Στάδιο υλοποίησης

Στο στάδιο αυτό διακινείται αρχικά το ερωτηματολόγιο προς όλους τους συμμετέχοντες. Με τον πρώτο γύρο απαντήσεων από τους συμμετέχοντες γίνεται η επεξεργασία της συλλεγείσας πληροφορίας και εξετάζεται αν υπάρχει σύγκλιση απόψεων μεταξύ των συμμετεχόντων. Αν δεν υπάρχει, ακολουθεί δεύτερος γύρος διανομής του ερωτηματολογίου, ο οποίος συνοδεύεται από τα αποτελέσματα και τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί στον πρώτο γύρο. Η πληροφορία από τον δεύτερο γύρο συλλέγεται, γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας εκ νέου

και ελέγχεται η επίτευξη συναίνεσης μεταξύ των διαφορετικών απόψεων. Εάν στη φάση αυτή υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις, αυτές διερευνώνται σε έναν τρίτο γύρο, όπου επιχειρείται η αποσαφήνιση του λόγου των αποκλίσεων αυτών και γίνεται η αξιολόγησή τους (Elliott και άλλοι 2005). Η ίδια διαδικασία επαναλαμβάνεται έως ότου οι γνώμες των συμμετεχόντων να συγκλίνουν προς μια κοινή άποψη για το εξεταζόμενο θέμα ή να επιτευχθεί σταθερότητα στα αποτελέσματα που παράγονται.

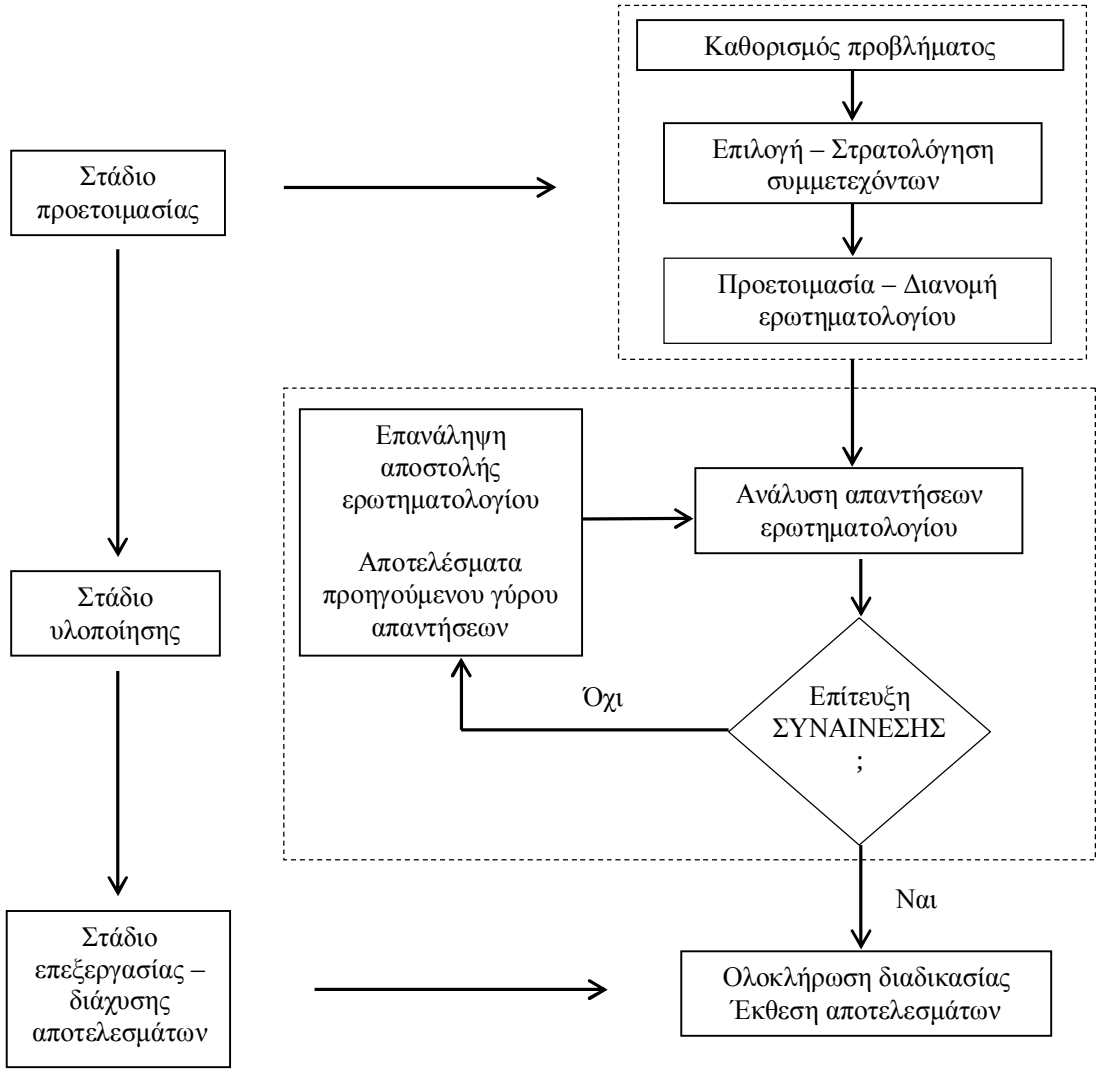

Διάγραμμα 6-6*: Στάδια εφαρμογής μεθόδου Delphi.*
Πηγή: Επεξεργασία από Elliott και άλλους (2005) και Bousset και άλλους (2005).

(γ) Στάδιο επεξεργασίας και διάχυσης αποτελεσμάτων

Με την επίτευξη συναίνεσης, η τελική θέση των απόψεων συμμετεχόντων για το εξεταζόμενο θέμα αποτυπώνεται σε μια τεχνική έκθεση, η οποία κοινοποιείται προς όλους τους ενδιαφερόμενους.

6.4.3. Χρησιμότητα μεθόδου Delphi

Η αρχική χρήση της μεθόδου Delphi αφορούσε την *πρόβλεψη*, με σημαντικές εφαρμογές στους τομείς της επιστήμης και της τεχνολογίας (Gallego και Bueno 2014, Kauko και Palmroos 2014). Στο πλαίσιο αυτό, οι απόψεις των ειδικών εστίαζαν στην πρόβλεψη ή τον καθορισμό της πιθανότητας ανάπτυξης μιας τεχνολογίας και τη χρονική εκτίμηση του γεγονότος αυτού. Σταδιακά, η χρήση της μεθόδου επεκτάθηκε και άρχισε να αξιοποιείται για την παραγωγή εκτιμήσεων των ειδικών σε διάφορους τομείς, χρήσιμους για τη χάραξη

δημόσιων πολιτικών, όπως οικονομία, υγεία, εκπαίδευση κ.ά. Σημαντικές επίσης εφαρμογές βρήκε ως εργαλείο για τη χάραξη πολιτικής στον επιχειρηματικό τομέα.

Σήμερα η μέθοδος αξιοποιείται επίσης ως μια *συμμετοχική προσέγγιση* στη διερεύνηση των μελλοντικών εξελίξεων και τη χάραξη πολιτικής, αξιοποιώντας τη γνώση των ειδικών σε μια σειρά από τομείς. Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρεί να θέσει στην υπηρεσία της διαδικασίας χάραξης πολιτικής τη γνώση και την *ευφυΐα* (intelligence) που είναι κατανεμημένη σε διάφορες κοινωνικές ομάδες, αλλά και την επιστημονική και επιχειρηματική κοινότητα. Η πληροφορία αυτή καθιστά περισσότερο αποτελεσματική τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε ένα διεθνοποιημένο, ταχύτατα μεταβαλλόμενο και ιδιαίτερα πολύπλοκο περιβάλλον.

Σημαντικές είναι επίσης οι προοπτικές αξιοποίησης της μεθόδου, όπως αυτές προδιαγράφονται από τις δυνατότητες της τεχνολογίας και ειδικότερα των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ). Σύμφωνα με τους Murray και Hiltz (1996), η αξιοποίηση των ΤΠΕ για την εφαρμογή της Delphi μπορεί να συμβάλει στη μετάβαση από έναν περιορισμένο αριθμό επαναλήψεων της επικοινωνίας μεταξύ του συντονιστή και των συμμετεχόντων σε μια συνεχή *διαδραστική επικοινωνία*, στην οποία οι συμμετέχοντες μπορούν να αλλάζουν τις εκτιμήσεις τους περισσότερες φορές σε σχέση με τη συμβατική εφαρμογή της μεθόδου και σε οποιονδήποτε, βολικό προς αυτούς, χρόνο.

Ακόμη, σύμφωνα με τον Bolognini (2001), η διαδικτυακή εφαρμογή της μεθόδου (Web-based Delphi) ανοίγει σημαντικές προοπτικές για την ανάπτυξη διαδραστικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων (interactive policy-making) και την προώθηση της e-δημοκρατίας (e-democracy). Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από τη δυνατότητα:

- για εμπλοκή σημαντικά μεγαλύτερου αριθμού συμμετεχόντων και
- για αξιοποίηση περισσότερων της μιας ομάδας συμμετεχόντων (π.χ. κέντρα λήψης αποφάσεων, πολίτες, ειδικοί κ.λπ.), καθεμιά από τις οποίες έχει διαφορετικό ρόλο αλλά και διαφορετική συνεισφορά στη συμμετοχική διαδικασία.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ των ομάδων αυτών διευρύνει τις προοπτικές της μεθόδου, *φιλτράροντας* τις απόψεις των ειδικών μέσα από τις προτεραιότητες των κέντρων λήψης αποφάσεων και των προσδοκιών της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να αναπτυχθούν διάφορες δομές διαδραστικής επικοινωνίας, που μπορούν να υπηρετήσουν τη δημιουργία ρευστών και προσαρμοσμένων στις τεχνολογικές εξελίξεις συνεδριών Delphi.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Delphi

Σύνθεση: Ομάδα ειδικών (experts).

Στόχος: Σύγκλιση των απόψεων επί του ζητήματος που εξετάζεται, δημιουργία συναίνεσης.

Διαδικασία: Συμπλήρωση ερωτηματολογίων από ειδικούς μεμονωμένα, ενημέρωση για τις απόψεις των άλλων συμμετεχόντων, επανατοποθέτηση εκ νέου στα ερωτήματα. Επαναλαμβανόμενη διαδικασία έως ότου υπάρξει σύγκλιση ή σταθερότητα απόψεων.

Αποτέλεσμα: Σύνταξη έκθεσης.

Εφαρμογή: Σε ευρύ φάσμα προβλημάτων είτε με την προοπτική της πρόβλεψης είτε με αυτή της ανάλυσης πολιτικής, σε ένα εύρος χωρικών κλιμάκων.

6.5. Πυρήνες (Κελύφη) Σχεδιασμού (Planning Cells)

Η μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού αναπτύχθηκε από τον Γερμανό P.C. Dienel τη δεκαετία του ’70 (1972) και έχει σχεδιαστεί ώστε να αποτελέσει ένα είδος *μικρού κοινοβουλίου* (Dienel και Renn 1995). Αφορμή για την ανάπτυξη της μεθόδου από τον δημιουργό της ήταν η παρατήρηση της *απόστασης* μεταξύ των αποφάσεων των κέντρων λήψης αποφάσεων και των απόψεων των κοινωνικών ομάδων, ως προϊόν της καθαρά τεχνικής

προσέγγισης των προβλημάτων του σχεδιασμού. Η μέθοδος έχει βρει πολλές εφαρμογές στη Γερμανία τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο (π.χ. αξιολόγηση διαφορετικών ενεργειακών επιλογών σε επίπεδο χώρας από το γερμανικό Υπουργείο Έρευνας και Τεχνολογίας, προτάσεις πολιτικής για το «τηλέφωνο του μέλλοντος» από το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Ταχυδρομικών Υπηρεσιών και Τηλεπικοινωνιών), ενώ έχει ακόμη αξιοποιηθεί στην Ισπανία (επιλογή εναλλακτικών ανάπτυξης οδικού άξονα στην περιοχή των Βάσκων από το Περιφερειακό Τμήμα Μεταφορών), τις ΗΠΑ (διατύπωση προτάσεων για τη διαχείριση αποβλήτων της ερευνητικής φάρμας του Πανεπιστημίου Rutgers), κ.ά. (βλ. και http://participedia.net/en/methods/planning-cells).

Στο πλαίσιο της εφαρμογής της μεθόδου, τυχαία επιλεγμένες ομάδες πολιτών, με διαφορετικό υπόβαθρο, που εκπροσωπούν την τοπική κοινωνία, συνεργάζονται για τον σχεδιασμό εναλλακτικών λύσεων σε ένα πρόβλημα που τους έχει ανατεθεί. Οι εναλλακτικές αυτές λύσεις στη συνέχεια αξιολογούνται και οι σχετικές προτάσεις πολιτικής για την υλοποίηση της επιλεγόμενης τελικής εναλλακτικής λύσης παραδίδονται στην αναθέτουσα αρχή. Στη διαδικασία αυτή, οι συμμετέχοντες διαδραματίζουν ρόλο *συμβούλου* της αναθέτουσας αρχής για συγκεκριμένη χρονική περίοδο (περίπου μια εβδομάδα), με σκοπό να παρουσιάσουν μια λύση σε ένα πρόβλημα ή ένα ζήτημα σχεδιασμού. Η εφαρμογή της μεθόδου επιδιώκει την επίτευξη *ομοφωνίας* μεταξύ των συμμετεχόντων, ενώ ο ρόλος τους είναι *συμβουλευτικός*, με την τελική απόφαση να εναπόκειται στη δικαιοδοσία της αρμόδιας αρχής.

Ανάλογα με το είδος του προβλήματος που αντιμετωπίζεται, οργανώνεται ένας αριθμός ομάδων ή Πυρήνων Σχεδιασμού (Elliott και άλλοι 2005). Σε καθεμιά από αυτές τις ομάδες, οι συμμετέχοντες αποκτούν πληροφορία για το εξεταζόμενο πρόβλημα και συζητούν στη βάση αυτής, με σκοπό να διερευνήσουν και να αξιολογήσουν πιθανές λύσεις. Η πληροφορία που αποκτούν προέρχεται από ειδικούς αλλά και ομάδες συμφερόντων, οι οποίες συμμετέχουν επίσης στη διαδικασία. Η πληροφορία που παρέχεται στην ομάδα των Πυρήνων Σχεδιασμού αποσκοπεί να αυξήσει το *απόθεμα* γνώσης των συμμετεχόντων πολιτών σε σχέση με το πρόβλημα που καλούνται να μελετήσουν, έτσι ώστε να οδηγηθούν σε μια τεκμηριωμένη *απόφαση-πρόταση*.

Οι συμμετέχοντες αποτελούν μια ομάδα τυχαία επιλεγμένων ατόμων (περίπου 25 τον αριθμό σε κάθε Πυρήνα Σχεδιασμού) από το σύνολο των πολιτών της τοπικής κοινωνίας για την οποία γίνεται ο σχεδιασμός, έτσι ώστε κάθε πολίτης να έχει πιθανότητα να αποτελέσει μέλος μιας τέτοιας ομάδας. Με τον τρόπο αυτό επιλογής τους διασφαλίζεται η δημιουργία μιας *ετερογενούς ομάδας*, αντιπροσωπευτικής του πληθυσμού από τον οποίο προέρχεται. Η ομάδα αυτή καθοδηγείται από δύο συντονιστές, οι οποίοι καθορίζουν την πληροφορία που λαμβάνουν οι συμμετέχοντες και αναλαμβάνουν τον συντονισμό της όλης συμμετοχικής διαδικασίας.

Η μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με αυτή των Διασκέψεων Πολιτών και πολλές φορές στη βιβλιογραφία η πρώτη συγχέεται με τη δεύτερη. Παρ' όλα αυτά, αρκετές είναι οι διαφορές τους. Πιο συγκεκριμένα, η μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού διαφοροποιείται από τη μέθοδο των Διασκέψεων Πολιτών στα ακόλουθα σημεία (Smith 2012):

- Εμπλέκει πολύ μεγαλύτερο αριθμό συμμετεχόντων, καθώς υλοποιείται μέσα από έναν αριθμό ομάδων (25 άτομα κάθε ομάδα). Στη Γερμανία, όπου η μέθοδος έχει τις ρίζες της, καταγράφονται παραδείγματα στα οποία έχει εμπλακεί αριθμός μεγαλύτερος των 500 ατόμων.
- Οι αποφάσεις που καλούνται να πάρουν οι συμμετέχοντες είναι οριοθετημένες και αφορούν τη δόμηση και αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων για την αντιμετώπιση ενός συγκεκριμένου προβλήματος.
- Η εμπλοκή του κοινού είναι προϊόν της απόφασης μιας αναθέτουσας αρχής (τοπική διοίκηση, υπουργείο κ.λπ.), η οποία υλοποιεί τη συμμετοχική διαδικασία με στόχο να αφουγκραστεί τις απόψεις των άμεσα ενδιαφερόμενων πολιτών σχετικά με τον τρόπο επίλυσης ενός προβλήματος.
- Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της μεθόδου αποτελούν τη σύνθεση των αποτελεσμάτων όλων των επιμέρους ομάδων – Πυρήνων Σχεδιασμού που έχουν ενεργοποιηθεί στο πλαίσιο της εμβάθυνσης στη δόμηση και αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων για το εξεταζόμενο πρόβλημα.
- Μπορεί να εφαρμοστεί σε ευρύ φάσμα προβλημάτων, που διατρέχουν από την τοπική έως την εθνική χωρική κλίμακα αναφοράς.

Πότε χρησιμοποιείται

Η συμμετοχική μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού είναι κατάλληλη στις περιπτώσεις που το προς συζήτηση πρόβλημα χαρακτηρίζεται *επείγον*. Επίσης, όταν για το πρόβλημα αυτό έχουν καταγραφεί διαφορετικές απόψεις, καθεμιά από τις οποίες έχει πλεονεκτήματα αλλά και κινδύνους, και τίθεται το ζήτημα της *αξιολόγησης/επιλογής λύσης*. Τέλος, η μέθοδος είναι κατάλληλη όταν δεν έχουν ακόμη καταγραφεί έντονα αντιφατικές απόψεις σχετικά με το προς εξέταση πρόβλημα, οι οποίες να έχουν οδηγήσει σε καταστάσεις *πόλωσης* το κοινωνικό σύνολο που επηρεάζεται (Elliott και άλλοι 2005).

Ο Bousset και άλλοι (2005) επισημαίνουν ότι η επιλογή της μεθόδου είναι κατάλληλη όταν:

- Υπάρχει ποικιλία εφικτών εναλλακτικών επιλογών και ο ρόλος των συμμετεχόντων είναι να επιλέξουν μια από αυτές.
- Όλες οι κοινωνικές ομάδες είναι στον ίδιο βαθμό εκτεθειμένες στους κινδύνους των συγκεκριμένων εναλλακτικών επιλογών.
- Οι συμμετέχοντες έχουν εμπειρική γνώση σχετικά με το πρόβλημα και μπορούν με επάρκεια να συμμετάσχουν, καταθέτοντας την προσωπική τους εμπειρία, στη διαδικασία επίλυσής του.
- Οι συμμετέχοντες αξιολογούν το πρόβλημα ως σημαντικό και είναι διατεθειμένοι να αφιερώσουν μέρος του χρόνου τους για να συνεισφέρουν στην επίλυσή του.
- Η αναθέτουσα αρχή –κέντρα λήψης αποφάσεων– είναι πρόθυμη να αποδεχτεί ή τουλάχιστον να εξετάσει προσεκτικά τις συστάσεις πολιτικής που θα προκύψουν από τη συμμετοχική διαδικασία.

6.5.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Πυρήνων Σχεδιασμού

Τα βασικά *στάδια* για την εφαρμογή της μεθόδου είναι (Διάγραμμα 6-7):

(α) στάδιο προετοιμασίας της συμμετοχικής διαδικασίας,
(β) στάδιο διεξαγωγής της διαδικασίας και
(γ) στάδιο διαμόρφωσης τελικής έκθεσης και διάχυσης αποτελεσμάτων.

Πιο συγκεκριμένα, τα στάδια αυτά περιλαμβάνουν (Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005):

(α) Στάδιο προετοιμασίας

Στο στάδιο αυτό γίνεται η επιλογή των συμμετεχόντων, ο σχεδιασμός της όλης συμμετοχικής διαδικασίας, η επιλογή του τόπου διενέργειας, η απαιτούμενη υποδομή κ.λπ. Οι *συμμετέχοντες* στη διαδικασία διακρίνονται σε:

- *Ομάδα διαχείρισης έργου*: Περιλαμβάνει την οργανωτική επιτροπή και τους συντονιστές της συμμετοχικής διαδικασίας.
- *Πολίτες – Ομάδες Πυρήνων Σχεδιασμού* (25 πολίτες ανά ομάδα): Βασικός πυρήνας για την επεξεργασία του θέματος που έχει τεθεί και τη διατύπωση συστάσεων πολιτικής.
- *Ειδικοί*: Εισάγουν τους πολίτες στο θέμα που συζητείται, παρουσιάζουν τις διαφορετικές διαστάσεις του, την ιστορική διαδρομή του κ.λπ.
- *Ομάδες συμφερόντων* (stakeholders, interest groups): Παρουσιάζουν στους πολίτες τις απόψεις τους σχετικά με το θέμα.

Σημαντικό στοιχείο στο στάδιο αυτό αποτελεί ο *καθορισμός του προβλήματος* και του *στόχου* που επιδιώκεται. Αυτά αποτελούν αντικείμενο της ομάδας διαχείρισης του έργου, η οποία είναι επιφορτισμένη με τη συλλογή και επεξεργασία κάθε είδους πληροφορίας και από πολλαπλές πηγές (μελέτες, σχέδια, αξιολογήσεις, συζητήσεις με ειδικούς και ομάδες ενδιαφερόντων κ.ά.), ώστε να συμβάλει στην πλήρη αποσαφήνιση του προβλήματος. Με βάση τον καθορισμό του προβλήματος και του επιδιωκόμενου στόχου, ορίζονται οι επιμέρους διαστάσεις του προβλήματος αλλά και τα ερωτήματα προς απάντηση, τα οποία θα αποτελέσουν αντικείμενο της συμμετοχικής διαδικασίας. Ακόμη προετοιμάζεται υποστηρικτικό υλικό σχετικό με το θέμα, προς αποστολή στην ομάδα των πολιτών και μελέτη.

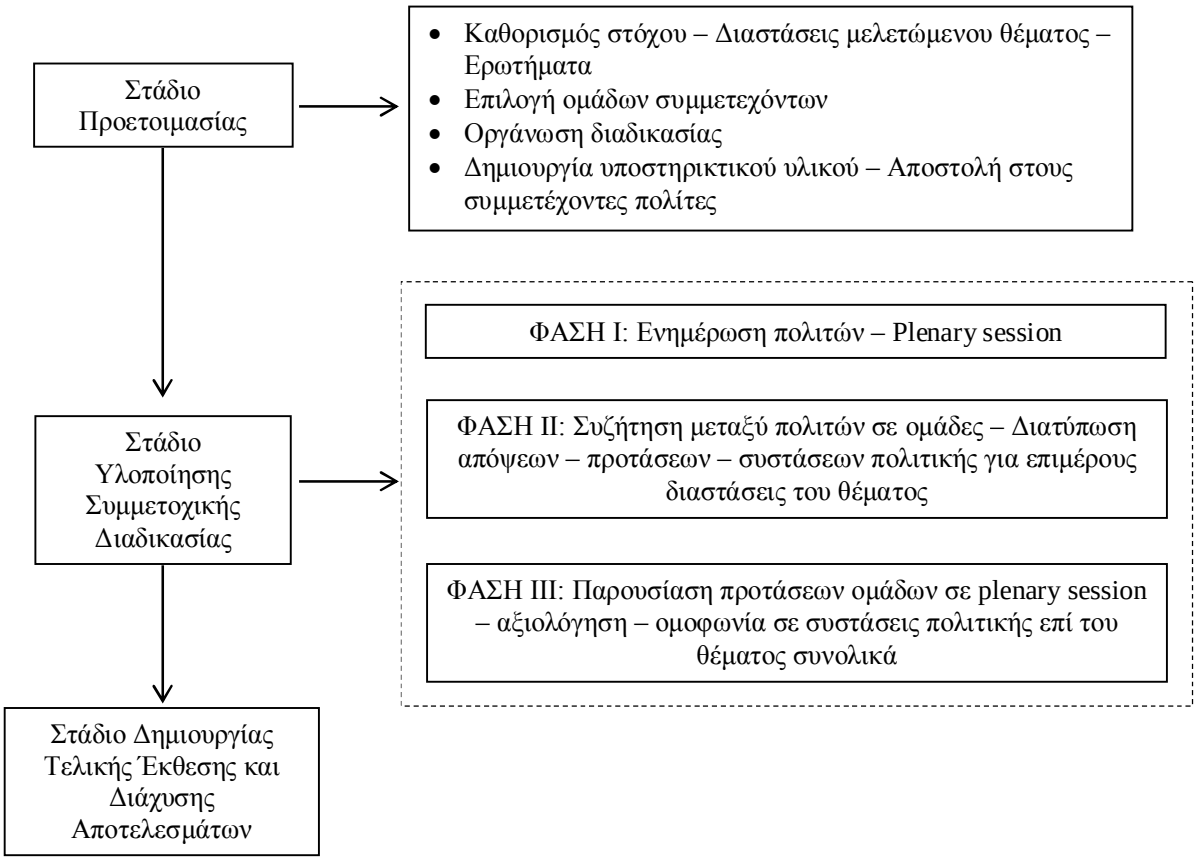

Διάγραμμα 6-7: *Στάδια υλοποίησης συμμετοχικής μεθόδου Πυρήνες Σχεδιασμού.*
Πηγή: Επεξεργασία από Elliott και άλλους (2005), Bousset και άλλους (2005).

(β) Στάδιο υλοποίησης

- *Φάση Ι*: Οι συμμετέχοντες ενημερώνονται για το θέμα που θα επεξεργαστούν σε μια συνεδρία ολομέλειας (plenary session) από ειδικούς ή/και εκπροσώπους ομάδων συμφερόντων. Η διαδικασία αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη δημιουργία μιας κοινής αντίληψης των πολιτών σε σχέση με το θέμα, καθώς μπορούν να θέσουν ερωτήματα και να ζητήσουν διευκρινίσεις.
- *Φάση ΙΙ*: Οι συμμετέχοντες χωρίζονται σε ομάδες, καθεμιά από τις οποίες επεξεργάζεται μια διάσταση του θέματος που της έχει ανατεθεί. Τα άτομα μεταφέρονται ανά τακτά διαστήματα σε άλλες ομάδες. Στη φάση αυτή συζητείται η πληροφορία που έλαβαν για το θέμα, καταγράφονται οι διαφορετικές απόψεις και παράγονται προτάσεις και συστάσεις πολιτικής σε σχέση με αυτό.
- *Φάση ΙΙΙ*: Ομαδική συζήτηση σε ολομέλεια (plenary session), όπου παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της συζήτησης σε κάθε ομάδα. Οι συντονιστές της συζήτησης συγκεντρώνουν την πληροφορία από τις ομάδες σε έναν πίνακα ανακοινώσεων. Οι συμμετέχοντες αξιολογούν συνολικά την πληροφορία αυτή και καταλήγουν σε συστάσεις πολιτικής.

Επισημαίνεται ότι τα παραπάνω στάδια δεν αποτελούν μεμονωμένες δράσεις της συμμετοχικής διαδικασίας. Αντίθετα, θεωρούνται τα επιμέρους βήματα τα οποία υλοποιούν μια κλιμακούμενη *διαδικασία διαμόρφωσης της άποψης των πολιτών* (Elliott και άλλοι 2005, Bousset και άλλοι 2005).

(γ) Στάδιο διαμόρφωσης τελικής έκθεσης και διάχυσης αποτελεσμάτων

Στο στάδιο αυτό γίνεται από τους συντονιστές της συμμετοχικής διαδικασίας η προετοιμασία της τελικής έκθεσης των αποτελεσμάτων από την εφαρμογή της μεθόδου (draft report). Στη συνέχεια η έκθεση αυτή υφίσταται περαιτέρω επεξεργασία και βελτιώσεις από τους πολίτες έως την οριστικοποίησή της. Η τελική έκθεση δημοσιεύεται και προωθείται προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων και κάθε άλλον ενδιαφερόμενο.

6.5.2. Χρησιμότητα μεθόδου Πυρήνων Σχεδιασμού

Η μέθοδος έχει θετικά αποτελέσματα για όλους τους ενδιαφερόμενους, δηλαδή τους *πολίτες* που συμμετέχουν στη διαδικασία, τα *κέντρα λήψης αποφάσεων* που υποστηρίζονται στο έργο της χάραξης πολιτικής αλλά και την *κοινωνία* γενικότερα, καθώς οι αποφάσεις που λαμβάνονται αντανακλούν καλύτερα τα ενδιαφέροντά της.

Οι *πολίτες* που συμμετέχουν επωφελούνται, καθώς βγαίνουν ενδυναμωμένοι από τη συμμετοχική διαδικασία. Η μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού στηρίζεται στην ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών, αυξάνει τη γνώση τους γύρω από τα προβλήματα του σχεδιασμού και τη διαδικασία λήψης απόφασης καθαυτή, συμβάλλει στην ανάπτυξη υπεύθυνων συμπεριφορών, ενώ οδηγεί στη δημιουργία ισχυρότερης κοινωνικής ταυτότητας των πολιτών, στο πλαίσιο της αξιολόγησης των προβλημάτων και της υποστήριξης των απόψεών τους.

Τα *κέντρα λήψης αποφάσεων* αποκομίζουν επίσης σημαντικά οφέλη από τη λειτουργία των Πυρήνων Σχεδιασμού. Η τυχαία επιλογή των πολιτών και η εξ αυτής απορρέουσα αντιπροσώπευση όλων των κοινωνικών ομάδων από την ομάδα των Πυρήνων Σχεδιασμού, οδηγεί στην ανάλυση πολιτικής και τη λήψη αποφάσεων, οι οποίες είναι αποδεκτές από το σύνολο της τοπικής κοινωνίας. Το στοιχείο αυτό είναι κρίσιμο για την αύξηση της αποτελεσματικότητας των σχεδιαζόμενων πολιτικών. Ακόμη βελτιώνει το επίπεδο εμπιστοσύνης των πολιτών προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων, αποκαθιστώντας την επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ των αποφασιζόντων (κέντρα λήψης αποφάσεων) και των αποδεκτών των αποφάσεων (κοινωνικές ομάδες).

Στους *περιορισμούς* της μεθόδου εντάσσεται η έλλειψη εμπειρίας των εμπλεκομένων σε θέματα σχεδιασμού, αλλά και η έλλειψη εξειδικευμένης γνώσης σχετικά με το εξεταζόμενο ζήτημα και τις αλληλεπιδράσεις του με άλλους τομείς της τοπικής πραγματικότητας. Παρότι στο πλαίσιο εφαρμογής της μεθόδου το γνωστικό υπόβαθρο των συμμετεχόντων εμπλουτίζεται, μέσα από την παροχή των σχετικών πληροφοριών, δεν καλύπτεται απολύτως το παραπάνω κενό. Ακόμη, προβληματικό θεωρείται το γεγονός ότι η θεώρηση των πολιτών δεν εμπεριέχει την οπτική της εφαρμογής της προτεινόμενης λύσης, με αποτέλεσμα κάποιες φορές να προτείνονται λύσεις οι οποίες μπορεί να μην είναι εφικτές.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Πυρήνων Σχεδιασμού (Planning cells)

Σύνθεση: Ομάδες πολιτών, τυχαία επιλεγμένα άτομα, περίπου 25 τον αριθμό ανά ομάδα.

Στόχος: Να παρουσιάσουν στο κοινό μια λύση σε ένα πρόβλημα πολιτικής ή ένα πρόβλημα του σχεδιασμού, διερευνώντας ένα πλήθος εναλλακτικών λύσεων και αξιολογώντας τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα αυτών, για την επιλογή της καλύτερης δυνατής.

Διαδικασία: Απόκτηση πληροφορίας από ειδικούς, ομάδες συμφερόντων κ.λπ. σε σχέση με τις διαθέσιμες επιλογές πολιτικής και τις επιπτώσεις τους. Επεξεργασία της πληροφορίας αυτής. Επιλογή λύσης από ένα σύνολο εναλλακτικών λύσεων.

Αποτέλεσμα: Σύνταξη έκθεσης με την προτεινόμενη λύση και τις συστάσεις πολιτικής για την υλοποίησή της.

Εφαρμογή: Σε ευρύ φάσμα προβλημάτων που διατρέχουν από την τοπική έως την εθνική χωρική κλίμακα.

6.6. Συναντήσεις Ειδικών (Experts' Panel)

Οι Συναντήσεις Ειδικών είναι μια συμμετοχική μέθοδος η οποία στηρίζεται στην *τεχνοκρατική προσέγγιση* της συμμετοχικής διαδικασίας. Μέσα από τη συλλογή και αξιοποίηση κατανεμημένης γνώσης ειδικών, επιδιώκει τη διερεύνηση των δυνατών μελλοντικών καταστάσεων σε σχέση με το ζήτημα που εξετάζεται ή τη δημιουργία οράματος και την παραγωγή συστάσεων πολιτικής για την αντιμετώπιση μελλοντικών προκλήσεων ή τέλος την επιδίωξη συγκεκριμένων στόχων, στη βάση της ανάλυσης και σύνθεσης ενός σημαντικού όγκου και εύρους πληροφορίας (Steyaert και Lisoir 2005).

Η συμμετοχική μέθοδος των Συναντήσεων Ειδικών είναι κατάλληλη σε περιπτώσεις προβλημάτων όπου:

- υπάρχει ανάγκη απόκτησης υψηλού επιπέδου εξειδικευμένης *τεχνικής γνώσης* και
- αυτά χαρακτηρίζονται από υψηλού επιπέδου *πολυπλοκότητα*, για τη διαχείριση της οποίας απαιτείται η συλλογή πληροφορίας από ευρύ φάσμα επιστημονικών πεδίων και η σύνθεση απόψεων μεταξύ διαφορετικών επιστημονικών αντικειμένων (Bousset και άλλοι 2005).

Τα παραπάνω οριοθετούν δύο διαφορετικές κατευθύνσεις, στις οποίες είναι χρήσιμη η εφαρμογή της μεθόδου και συγκεκριμένα αυτή της απόκτησης *εξειδικευμένης γνώσης* και αυτή της *ανάλυσης πολιτικής* (RSC 2010). Και στις δύο περιπτώσεις επιδιώκεται η δημιουργία *συναίνεσης* μεταξύ των συμμετεχόντων, οι οποίοι έχουν *συμβουλευτικό ρόλο* στην όλη διαδικασία, διευρύνοντας με τις απόψεις τους τη διαθέσιμη γνώση και εμπλουτίζοντας το στάδιο της ανάλυσης πολιτικής, σχετικής με το πρόβλημα που εξετάζεται.

Για την εφαρμογή της μεθόδου απαιτείται η συμμετοχή *ειδικών και επιστημόνων* από διάφορα πεδία, με εξειδικευμένη γνώση στο πρόβλημα που εξετάζεται. Η μέθοδος γενικά δεν είναι σχεδιασμένη για να εμπλέκει το ευρύ κοινό.

6.6.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου

Τα στάδια εφαρμογής της μεθόδου παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 6-8 και περιγράφονται στη συνέχεια.

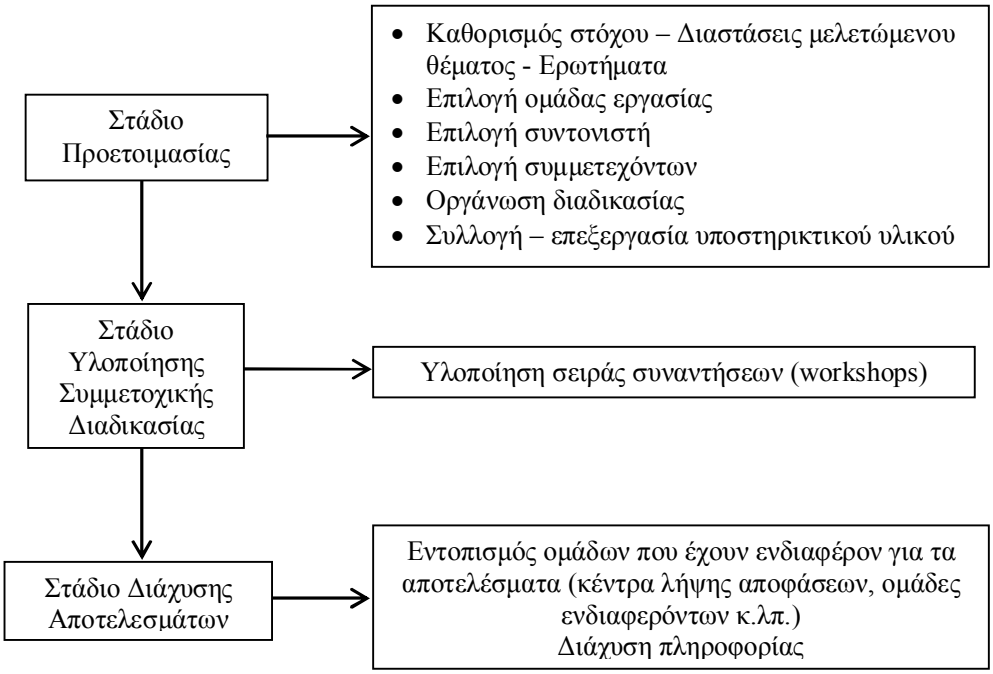

Διάγραμμα 6-8: Στάδια εφαρμογής συμμετοχικής μεθόδου Συναντήσεων Ειδικών.
Πηγή: Επεξεργασία από Bousset και άλλοι (2005), Steyaert και Lisoir (2005).

α) Στάδιο προετοιμασίας

Στο στάδιο αυτό γίνεται η προετοιμασία της συμμετοχικής διαδικασίας σε όλα τα επίπεδα [οργανωτικό, επιλογή ομάδας εργασίας και συντονιστή (panel facilitator), επιλογή συμμετεχόντων-ειδικών, συλλογή – προετοιμασία υποστηρικτικού υλικού, σχεδιασμός συναντήσεων, τόπος συναντήσεων κ.λπ.]. Πιο συγκεκριμένα:

- Αποσαφηνίζεται ο ρόλος των συμμετεχόντων, αν δηλαδή αυτός περιορίζεται στην παροχή τεχνικής γνώσης ή αφορά την εμβάθυνση στο πρόβλημα για την ανάλυση πολιτικής (scoping).
- Αποσαφηνίζεται το πρόβλημα και οι επιμέρους διαστάσεις του, καθώς και ο στόχος που τίθεται σε σχέση με αυτό, στοιχεία τα οποία θα οριοθετήσουν το είδος της απαιτούμενης γνώσης και ως εκ τούτου το φάσμα των διαφορετικών επιστημονικών αντικειμένων που απαιτούνται για τη θεώρησή του (RSC 2010).
- Αποφασίζεται η *σύνθεση* της ομάδας ειδικών, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η *ισόρροπη αντιπροσώπευση* όλων των διαφορετικών αντικειμένων, που με τη σειρά της θα εγγυάται την ισοβαρή θεώρηση όλων των διαστάσεων του προβλήματος, αίροντας τον κίνδυνο της επικράτησης κάποιων διαστάσεων εις βάρος κάποιων άλλων στη συμμετοχική διαδικασία (βλ. και http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/). Τα στοιχεία της *σύνθεσης της ομάδας* ειδικών και της *ισόρροπης εκπροσώπησης των διαφορετικών διαστάσεων* του μελετώμενου θέματος αποτελούν θεμελιώδεις παράγοντες για την επιτυχή έκβαση της διαδικασίας (Bousset και άλλοι 2005, Steyaert και Lisoir 2005, RSC 2010).
- Εξετάζεται αν η όλη συμμετοχική διαδικασία θα υποστηριχθεί από την ανάλυση υπάρχουσας πληροφορίας με τη βοήθεια κατάλληλων εργαλείων ή θα αξιοποιηθεί μόνο η υποκειμενική κρίση των συμμετεχόντων (RSC 2010).

Η επιλογή των συμμετεχόντων - ειδικών αποτελεί ένα κρίσιμο ζήτημα για την επιτυχή εφαρμογή της μεθόδου. Στα *κριτήρια επιλογής* τους εντάσσονται κυρίως:

- η *εξειδικευμένη γνώση* που κατέχουν στα αντικείμενα που αφορούν το υπό μελέτη πρόβλημα.
- η *αμεροληψία* και η έλλειψη *συμφέροντος* σε σχέση με το εξεταζόμενο πρόβλημα,
- η δυνατότητα *ομαδικής εργασίας* στο πλαίσιο των συναντήσεων της ομάδας ειδικών που αξιοποιείται,
- η *ισόρροπη παρουσία* όλων των διαφορετικών επιστημονικών εξειδικεύσεων που απαιτούνται για την εμβάθυνση στο εξεταζόμενο ζήτημα,
- η *ισόρροπη εκπροσώπηση* (balance) διαφορετικών –ενδεχομένως και αντιτιθέμενων– απόψεων, για τον εμπλουτισμό της όλης συζήτησης και την αποτύπωση όλων των διαφορετικών οπτικών που υπάρχουν γύρω από το πρόβλημα που εξετάζεται.

Σημαντικός είναι επίσης και ο ρόλος του *συντονιστή*, ο οποίος πρέπει να είναι έμπειρος και αμερόληπτος. Ο ρόλος του συνίσταται στη διαχείριση και τον συντονισμό των συναντήσεων μεταξύ των ειδικών (panel facilitator) και συγκεκριμένα (Bousset και άλλοι 2005, Steyaert και Lisoir 2005, RSC 2010):

- στον σχεδιασμό και τη συνολική διαχείριση των εργασιών της ομάδας ειδικών, με σκοπό τη δημιουργία *συναίνεσης*,
- στην εκμαίευση και αποδελτίωση πληροφορίας από τους ειδικούς για τη διερεύνηση λύσεων σχετικά με το εξεταζόμενο πρόβλημα, οι οποίες να ενσωματώνουν την τεχνική, την επιστημονική, την επαγγελματική, την κοινωνική, την περιβαλλοντική κ.λπ. διάσταση,
- στην κριτική θεώρηση των παραγόμενων ενδιάμεσων προϊόντων από τις επιμέρους συναντήσεις για την *ανατροφοδότηση* της διαδικασίας και τη βελτίωση της συζήτησης μεταξύ των ειδικών,
- στην τεχνική προετοιμασία των συναντήσεων των ειδικών,
- στη συγγραφή της έκθεσης αποτελεσμάτων της διαδικασίας.

β) Στάδιο υλοποίησης συμμετοχικής διαδικασίας

Στο στάδιο αυτό διοργανώνεται *σειρά συναντήσεων* (workshops), κατά τη διάρκεια των οποίων διενεργούνται, με τη συμβολή του συντονιστή, διεξοδικές συζητήσεις και αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων για την εμβάθυνση και συλλογή πληροφορίας σχετικής με τα ζητήματα που έχουν τεθεί. Στόχος είναι η επίτευξη συναίνεσης μεταξύ των συμμετεχόντων στη διατύπωση των τεχνικών λύσεων του προβλήματος ή τις κατευθύνσεις πολιτικής για την αντιμετώπισή του. Ανάμεσα στις επιμέρους συναντήσεις, ο συντονιστής επεξεργάζεται την πληροφορία που έχει συλλεγεί, με σκοπό την *ανατροφοδότηση* της συζήτησης σε επόμενο στάδιο (συνάντηση).

γ) Στάδιο παρουσίασης αποτελεσμάτων

Το τελικό *προϊόν* από την εφαρμογή της μεθόδου είναι μια *έκθεση* στην οποία καταγράφονται το εξεταζόμενο πρόβλημα και τα χαρακτηριστικά του, η σύνθεση της ομάδας ειδικών, η διαδικασία επιλογής τους (κριτήρια επιλογής), η συμμετοχική διαδικασία (στάδια που ακολουθήθηκαν), το υποστηρικτικό υλικό που συγκεντρώθηκε, η σχετική ανάλυση και επεξεργασία της πρωτογενούς πληροφορίας που έλαβε χώρα,καθώς και οι μέθοδοι, τεχνικές και εργαλεία που αξιοποιήθηκαν για τον σκοπό αυτό, τα συμπεράσματα και οι συστάσεις πολιτικής που προέκυψαν από τη συμμετοχική διαδικασία κ.λπ.

Με την ολοκλήρωσή της, η έκθεση αυτή παραδίδεται στα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους λοιπούς ενδιαφερόμενους (π.χ. σχεδιαστική ομάδα μελέτης του προβλήματος που εξετάζεται, επιστημονική κοινότητα, πολιτικές ομάδες). Σε περίπτωση που το θέμα είναι ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την κοινωνία, τα συμπεράσματα και οι διαπιστώσεις των ειδικών μπορεί να παρουσιαστούν και ενώπιον κοινού (Bousset και άλλοι 2005).

Ακόμη, η μέθοδος μπορεί να αξιοποιηθεί σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους συμμετοχής, οι οποίες αποσκοπούν στην εμπλοκή πολιτών. Στην περίπτωση αυτή, τα συμπεράσματα από την εφαρμογή της μεθόδου των Συναντήσεων Ειδικών τροφοδοτούν το κοινό με τεκμηριωμένες επιστημονικά απόψεις, έτσι ώστε αυτό να διαμορφώσει καλύτερη εικόνα για το εξεταζόμενο θέμα και να την αξιοποιήσει στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας στην οποία εμπλέκεται.

6.6.2. Χρησιμότητα μεθόδου Συναντήσεων Ειδικών

Τα κύρια *πλεονεκτήματα* της μεθόδου εντοπίζονται στη συλλογή και επεξεργασία πολυσύνθετης πληροφορίας, καθώς και στην αξιολόγηση και σύνθεση αυτής για την παραγωγή συμπερασμάτων και συστάσεων πολιτικής σε σύντομο χρονικό διάστημα και με σχετικά μικρό κόστος. Σημαντικό επίσης πλεονέκτημα αποτελεί η αξιοπιστία της μεθόδου, η ευελιξία της απέναντι στο εξεταζόμενο πρόβλημα, καθώς και η δυνατότητα που παρέχει για την αντιμετώπιση πολύπλοκων προβλημάτων.

Στις *αδυναμίες* της μεθόδου, από τις έως τώρα εμπειρικές εφαρμογές της, καταγράφονται η μη ισόρροπη βαρύτητα που πολλές φορές αποδίδεται στις διαφορετικές απόψεις ειδικών και η πιθανή επικράτηση των απόψεων της «κυρίαρχης» στη διαδικασία ομάδας.

Σύνοψη μεθόδου

Συναντήσεις Ειδικών (Experts' panel)

Σύνθεση: Διεπιστημονική ομάδα ειδικών, με εξειδικευμένη γνώση στο πρόβλημα που μελετάται.

Στόχος: Διερεύνηση των δυνατών μελλοντικών καταστάσεων σε σχέση με το ζήτημα που εξετάζεται ή δημιουργία οράματος και παραγωγή συστάσεων πολιτικής για την αντιμετώπιση μελλοντικών προκλήσεων. Επιδίωξη συγκεκριμένων στόχων. Επιδιώκεται η δημιουργία συναίνεσης, αν και μπορούν να διατυπώνονται και διαφορετικές απόψεις, με την κατάλληλη κάθε φορά επιστημονική τεκμηρίωση.

Διαδικασία: Σειρά συναντήσεων των ειδικών για την επεξεργασία πληροφορίας από διαφορετικά επιστημονικά πεδία στο πλαίσιο συναντήσεων οι οποίες δεν είναι ανοικτές στο κοινό.

Αποτέλεσμα: Σύνταξη έκθεσης με συστάσεις πολιτικής για την αντιμετώπιση μελλοντικών

προκλήσεων ή την επίτευξη ενός οράματος.

Εφαρμογή: Σε μεγάλο φάσμα προβλημάτων σχεδιασμού και σε εύρος χωρικών κλιμάκων αναφοράς, από το τοπικό έως το διεθνές επίπεδο.

6.7. Εργαστήρια Οραματισμού (Future Workshops)

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η μέθοδος συμμετοχικού σχεδιασμού Εργαστήρια Οραματισμού (Future Workshops). Η μέθοδος είναι κατάλληλη για εφαρμογές σε τοπικό επίπεδο, στο οποίο έχει κατά κύριο λόγο χρησιμοποιηθεί. Με βάση την κατάταξη των μεθόδων που παρουσιάστηκε σε προηγούμενη ενότητα (κατάταξη με βάση τον στόχο και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα), η μέθοδος επιδιώκει την επίτευξη συναίνεσης μεταξύ των συμμετεχόντων, αξιοποιώντας τους σε συμβουλευτικό ρόλο, ενώ η συμμετοχική διαδικασία αξιοποιείται ως το μέσο για την απόκτηση της σχετικής πληροφορίας.

Στόχος της μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού είναι να εμπλέξει τις κοινωνικές ομάδες μιας περιοχής σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας μάθησης για τη διερεύνηση / επεξεργασία / αναζήτηση λύσεων / χάραξη πολιτικής σε προβλήματα τα οποία οι εν λόγω ομάδες μπορεί να βιώνουν στην περιοχή μελέτης. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, καταγράφονται και ταξινομούνται, με τη βοήθεια των συμμετεχόντων (κοινωνικές ομάδες), τα διάφορα προβλήματα της περιοχής, ιεραρχούνται ως προς τη σημασία τους και προτείνονται δομημένες λύσεις (σενάρια) για την επίλυσή τους, καθώς και οι αντίστοιχες πολιτικές που τα υλοποιούν.

Πιο συγκεκριμένα, οι επιμέρους στόχοι που επιδιώκονται από την εφαρμογή της μεθόδου και οι οποίοι βρίσκονται σε αντιστοιχία με τα στάδια ανάπτυξης της μεθόδου είναι:

- Καταγραφή προβλημάτων μιας περιοχής από τους συμμετέχοντες.
- Ιεράρχησή τους ως προϊόν συζήτησης και αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων.
- Δημιουργία κοινού οράματος (vision) για ένα ζήτημα, μέσα από την επικοινωνία, την αλληλεπίδραση και την καλύτερη κατανόηση των διαφορετικών απόψεων μεταξύ των συμμετεχόντων.
- Δόμηση σεναρίων και ιεράρχησή τους από τους συμμετέχοντες.
- Καταγραφή/διερεύνηση μέτρων πολιτικής για την υλοποίηση του επιθυμητού μελλοντικού σεναρίου που είναι αποδεκτά από την τοπική κοινωνία.

6.7.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού

Η ανάπτυξη της μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού γίνεται σε τέσσερα διαδοχικά *στάδια* και συγκεκριμένα στα εξής (Barbanente και άλλοι 2002) (Διάγραμμα 6-9):

α) στάδιο προετοιμασίας,
β) στάδιο κριτικής,
γ) στάδιο φαντασίας και
δ) στάδιο εφαρμογής.

Η εφαρμογή της μεθόδου στηρίζεται στην αλληλεπίδραση και τη συνεργασία μεταξύ των συμμετεχόντων (interactive/collaborative approach), στοιχεία που αποτελούν τη βάση για τη μελέτη της μελλοντικής εξέλιξης ενός ζητήματος. Για τον σκοπό αυτό, στα Εργαστήρια Οραματισμού που οργανώνονται συμμετέχουν 5-20 επιλεγμένα άτομα, μη ειδικοί, σε καλά προετοιμασμένες συζητήσεις από ομάδες εργασίας/συντονισμού που διαχειρίζονται το όλο εγχείρημα (π.χ. σχεδιαστική ομάδα, ομάδα φορέων τοπικής διοίκησης). Οι συμμετέχοντες εμπλέκονται, με τη βοήθεια της συντονιστικής ομάδας, σε ένα *δομημένο πλαίσιο διαλόγου και αλληλεπίδρασης*, η οποία εξελίσσεται σε επιμέρους στάδια.

Τα Στάδια 1, 2 και 3 (προετοιμασίας, κριτικής και φαντασίας αντίστοιχα) (Διάγραμμα 6-9) εξελίσσονται σε δύο επιμέρους φάσεις (Barbanente και άλλοι 2002):

- *Φάση Ι*: Σιωπηλό brainstorming, όπου κάθε συμμετέχων μεμονωμένα καταγράφει τις σκέψεις και τις εμπειρίες του.
- *Φάση ΙΙ*: Collective brainstorming, όπου γίνεται επεξεργασία της συνολικής πληροφορίας από τους συμμετέχοντες και, μέσα από τη συζήτηση και την αλληλεπίδραση, οδηγούνται σε συμφωνία σε σχέση με το αντικείμενο της συζήτησης, που είναι συνάρτηση κάθε φορά του σταδίου στο οποίο βρίσκεται η εφαρμογή της μεθόδου.

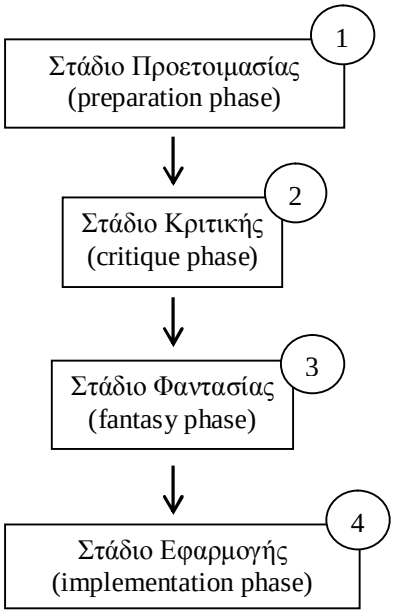

Διάγραμμα 6-9: *Στάδια εφαρμογής μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού*.
Πηγή: Επεξεργασία από Barbanente και άλλους (2002).

Ο στόχος και το περιεχόμενο κάθε επιμέρους σταδίου παρουσιάζονται στη συνέχεια.

α) Στάδιο προετοιμασίας (Preparation phase)

Στο πρώτο στάδιο γίνεται η προετοιμασία της όλης διαδικασίας, η οποία περιλαμβάνει τα εξής:

(α1) Επιλογή του προς εξέταση προβλήματος.
(α2) Διατύπωση του στόχου που επιδιώκεται σε σχέση με το πρόβλημα αυτό.
(α3) Προετοιμασία της δομής της συζήτησης.
(α4) Επιλογή των εμπλεκόμενων μερών (κοινό – ομάδες ενδιαφερόντων).
(α5) Παρουσίαση της δομής της συζήτησης και επεξήγηση στους συμμετέχοντες του ρόλου τους σε κάθε στάδιο της διαδικασίας.
(α6) Παρουσίαση του προβλήματος-στόχου και της σχετικής με αυτό πληροφορίας.

Τα παραπάνω μπορούν να χωριστούν σε δύο ενότητες:

- την πρώτη ενότητα, που αφορά την *προετοιμασία της συμμετοχικής διαδικασίας* από την ομάδα σχεδιασμού και περιλαμβάνει τα σημεία (α1) έως (α4) και
- τη δεύτερη ενότητα, που αφορά την *προετοιμασία του κοινού* για την υλοποίηση της διαδικασίας και περιλαμβάνει τα σημεία (α5) και (α6).

Η επιλογή του προβλήματος που πρόκειται να εξεταστεί αποτελεί συνήθως επιλογή-απόφαση των κέντρων λήψης αποφάσεων (φορείς, αυτοδιοίκηση κ.λπ.), με βάση τις προτεραιότητες που θέτουν και τους διαθέσιμους πόρους. Στη βάση αυτής της επιλογής, η ομάδα σχεδιασμού προχωρά στη διατύπωση του *στόχου* της μελέτης, ο οποίος για την καλύτερη εξειδίκευσή του μπορεί να αναλυθεί περαιτέρω σε επιμέρους

υποστόχους. Η ανάλυση σε υποστόχους μπορεί να γίνει είτε από τη σχεδιαστική ομάδα είτε από το ίδιο το κοινό που θα εμπλακεί στη συμμετοχική διαδικασία.

Στο επόμενο βήμα σχεδιάζεται από τον σχεδιαστή η όλη *συμμετοχική διαδικασία*. Στο στάδιο αυτό γίνονται επιλογές σε σχέση με τον τόπο στον οποίο θα φιλοξενηθεί η συμμετοχική διαδικασία, τον χρόνο που απαιτείται για την υλοποίησή της, τον αριθμό των συναντήσεων που θα απαιτηθούν κ.λπ. Επίσης, στο στάδιο αυτό μπορεί να γίνει η επιλογή/προετοιμασία ενημερωτικού υλικού, το οποίο θα παρουσιαστεί στο κοινό για την προετοιμασία του στο υπό συζήτηση θέμα.

Το επόμενο βήμα αφορά την επιλογή του κοινού (ομάδων συμμετεχόντων) που θα εμπλακεί στη διαδικασία. Πέρα από τη δυσκολία της επιλογής των ατόμων καθαυτών, μια σημαντική δυσκολία στο στάδιο αυτό αφορά την κινητοποίηση/στρατολόγηση των επιλεγέντων ατόμων, έτσι ώστε να αφιερώσουν τον χρόνο που απαιτείται για τη συμμετοχή τους στην όλη διαδικασία. Απαιτείται προσεκτική επιλογή των εμπλεκόμενων ομάδων, η οποία μπορεί να γίνει και με τη βοήθεια συνεντεύξεων.

Στη συνέχεια, στο στάδιο αυτό και με την έναρξη της συμμετοχικής διαδικασίας, γίνεται η συνοπτική περιγραφή της διαδικασίας που θα ακολουθηθεί, τα στάδιά της, τα ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν σε κάθε στάδιο, ο ρόλος των συμμετεχόντων, κ.λπ. Είναι σημαντικό για την υλοποίηση κάθε συμμετοχικής διαδικασίας να είναι εκ των προτέρων γνωστό *το πλαίσιο και οι κανόνες* στη βάση των οποίων αυτή υλοποιείται.

Τέλος, γίνεται η παρουσίαση του *προβλήματος-στόχου*. Στο στάδιο αυτό γίνεται η ενημέρωση του κοινού σχετικά με το σχεδιαστικό πρόβλημα, τον στόχο και τους υποστόχους στους οποίους αυτό εξειδικεύεται. Στο βήμα αυτό μπορεί να γίνει συζήτηση μεταξύ των συμμετεχόντων για τον καθορισμό των υποστόχων, εάν αυτοί δεν έχουν ήδη τεθεί από τη σχεδιαστική ομάδα. Στη δεύτερη περίπτωση, οι παρεμβάσεις του κοινού μπορούν να οδηγήσουν στη βελτίωση, την αναδιατύπωση ή ακόμη και την προσθήκη νέων υποστόχων και την απομάκρυνση κάποιων από αυτούς.

β) Στάδιο κριτικής (Critique phase)

Μετά την τελική διατύπωση, από τη σχεδιαστική ομάδα και το κοινό, του στόχου και των υποστόχων, το κοινό καλείται να εκφράσει τις απόψεις του σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στην περιοχή μελέτης (φύση και ένταση προβλημάτων), την ιεράρχηση των προβλημάτων αυτών κ.ά. Ο στόχος αυτής της διαδικασίας είναι η παροχή της παραπάνω πληροφορίας από τους συμμετέχοντες, έτσι ώστε να εμπλουτιστεί η γνώση που ο σχεδιαστής έχει στη διάθεσή του για την επιδίωξη του στόχου που έχει τεθεί.

Στο στάδιο αυτό καταγράφονται οι απόψεις των συμμετεχόντων σε σχέση με τα προβλήματα και τις αρνητικές εμπειρίες που βιώνουν από την παρούσα κατάσταση της περιοχής μελέτης. Η πληροφορία αυτή βοηθά στην καταγραφή και οργάνωση των προβλημάτων στην περιοχή μελέτης, την ιεράρχησή τους, αλλά και τη χωρική τους διαφοροποίηση. Η έκφραση των απόψεων του κοινού γίνεται σε δύο φάσεις, ως ακολούθως (Διάγραμμα 6-10) (Barbanente και άλλοι 2002):

- Η πρώτη φάση αφορά την ατομική σκέψη και έκφραση των προβλημάτων (individual brainstorming): κάθε συμμετέχων καταγράφει σιωπηλά τις απόψεις του.
- Η δεύτερη φάση αφορά τη συλλογική σκέψη και έκφραση των προβλημάτων (collective brainstorming): οι επιμέρους ατομικές σκέψεις και απόψεις συζητώνται μεταξύ των συμμετεχόντων με σκοπό, μέσα από την αλληλεπίδραση, να οδηγηθούν σε μια κοινή διατύπωση και ιεράρχηση των προβλημάτων και της έντασής τους, στην οποία επιτυγχάνεται *συναίνεση*.

Οι δύο φάσεις αποτύπωσης των απόψεων του κοινού μπορούν να εξελίσσονται σε επαναλαμβανόμενους κύκλους, έως ότου επιτευχθεί η ομοφωνία μεταξύ των συμμετεχόντων. Το στάδιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των σκέψεων και εμπειριών κάθε συμμετέχοντα σε στρογγυλό τραπέζι.

Η απόκτηση πληροφορίας από τους συμμετέχοντες στο στάδιο αυτό μπορεί να γίνει και με τη βοήθεια της *μεθόδου Delphi*, με τη χρήση ενός ερωτηματολογίου, διά του οποίου τους ζητείται να δώσουν πληροφορία σε σχέση με το ποια θεωρούν ως προβλήματα στην περιοχή μελέτης και πώς τα ιεραρχούν. Η πληροφορία συλλέγεται μέσα από μια επαναλαμβανόμενη διαδικασία (π.χ. τρεις κύκλοι ερωτηματολογίων), που ολοκληρώνεται με την επίτευξη της σύγκλισης των απόψεων των συμμετεχόντων. Ακολουθεί η σύνθεση των διαφορετικών απόψεων του κοινού σε μια έκθεση, η οποία χρησιμοποιείται ως βάση για τις επόμενες φάσεις.

Ο κύκλος των ερωτηματολογίων μπορεί να απευθύνεται ταυτόχρονα σε διαφορετικές ομάδες (π.χ. κοινό, ειδικούς, φορείς). Σε κάθε κύκλο ερωτηματολογίου:

- η πληροφορία που αποκτάται εμπλουτίζεται και
- η ιεράρχηση των προβλημάτων γίνεται όλο και περισσότερο ευέλικτη.

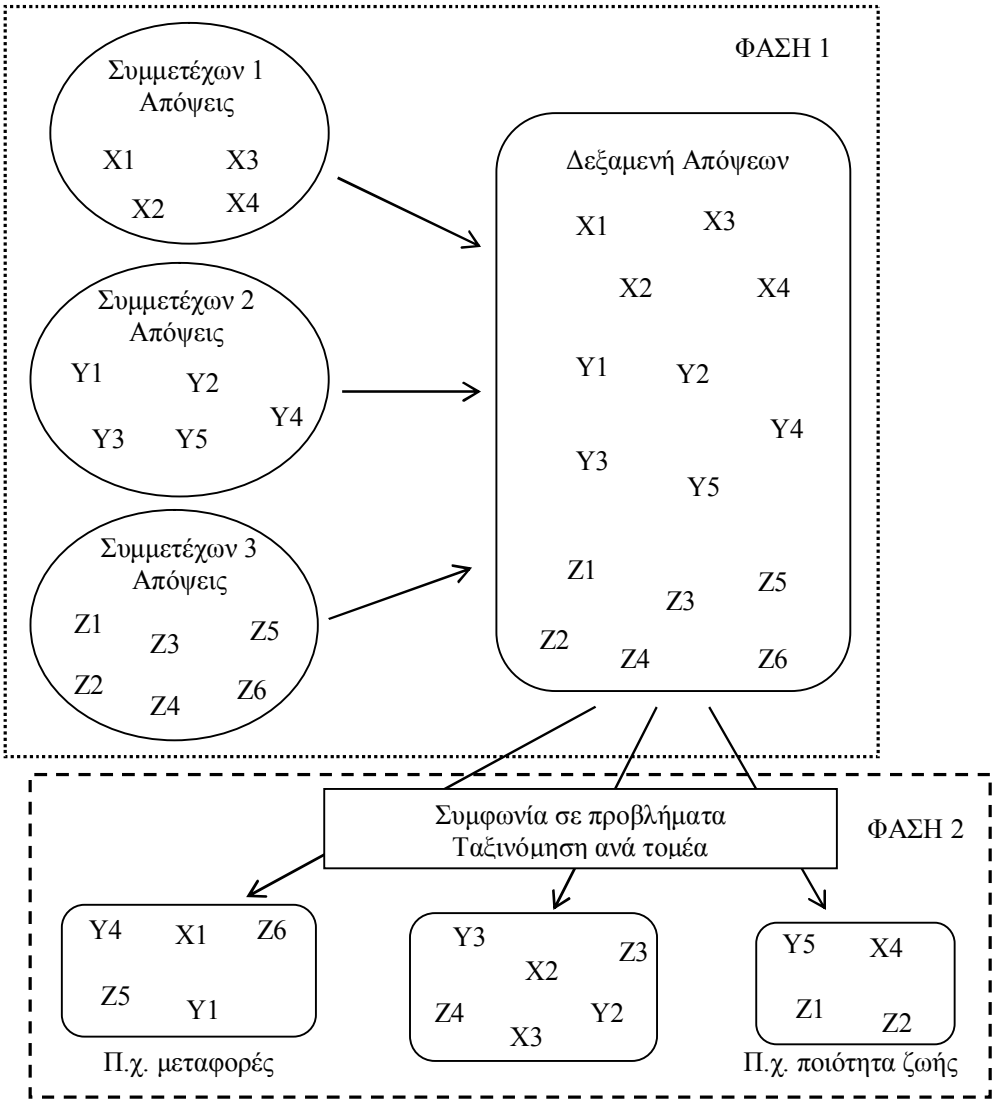

Διάγραμμα 6-10: *Φάσεις ανάπτυξης σταδίου κριτικής.*
Πηγή: Επεξεργασία από Barbanente και άλλους (2002).

Το αποτέλεσμα από την ολοκλήρωση του σταδίου της κριτικής είναι ο καθορισμός των ζητημάτων που κρίνονται από τους συμμετέχοντες ως σημαντικά για να συζητηθούν στο πλαίσιο της επιδίωξης του στόχου της μελέτης, τα οποία αποτελούν «είσοδο» για την επόμενη φάση της μεθόδου.

γ) Στάδιο φαντασίας (Fantasy phase)

Στο στάδιο αυτό το κοινό καλείται να ονειρευτεί το μέλλον που θα ήθελε για την περιοχή μελέτης. Εδώ καταγράφονται οι επιθυμίες, οι σκέψεις, οι ιδέες, οι απόψεις, ακόμα και οι φόβοι των συμμετεχόντων σχετικά με τη μελλοντική εξέλιξη του υπό μελέτη προβλήματος στην περιοχή μελέτης. Η πληροφορία που συλλέγεται

αποσκοπεί στη δημιουργία *επιθυμητών μελλοντικών εναλλακτικών εικόνων* (visions) για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που έχουν τεθεί.

Το στάδιο αυτό υιοθετεί ένα brainstorming ανάμεσα στους συμμετέχοντες που αφορά τις επιθυμητές μελλοντικές εξελίξεις της περιοχής μελέτης, σύμφωνα πάντα με τους στόχους που έχουν τεθεί. Οι διαφορετικές απόψεις, ιδέες, σκέψεις κ.λπ. δομούνται στο στάδιο αυτό σε μια επιθυμητή εικόνα (vision), που αποτελεί το *όραμα των συμμετεχόντων* σε σχέση με την εξέλιξη/επίλυση του υπό μελέτη προβλήματος. Το στάδιο αυτό εξελίσσεται επίσης σε δύο επιμέρους φάσεις (Barbanente και άλλοι 2002):

- Η πρώτη φάση αφορά τη διατύπωση, από κάθε συμμετέχοντα μεμονωμένα, δυνατών και επιθυμητών μελλοντικών εξελίξεων για καθένα από τα ζητήματα που μελετώνται (individual brainstorming).
- Η δεύτερη φάση αφορά τη συλλογική συζήτηση και σύνθεση των ατομικών προσεγγίσεων σε μια επιθυμητή εικόνα (vision-collective brainstorming).

Το αποτέλεσμα από την εφαρμογή αυτού του σταδίου είναι η επιθυμητή μελλοντική εικόνα που δομείται από το κοινό (vision) σε σχέση με τα ζητήματα που έχουν τεθεί. Σημαντικό στοιχείο της εικόνας αυτής είναι ότι αποτελεί προϊόν *συναίνεσης* μεταξύ των συμμετεχόντων και ταυτόχρονα το *όραμά* τους για τη μελλοντική εξέλιξη του υπό μελέτη προβλήματος/περιοχής.

δ) Στάδιο εφαρμογής (Implementation phase)

Στο στάδιο αυτό ελέγχεται η *εφαρμοσιμότητα* του *οράματος* που έχει διατυπωθεί στο προηγούμενο στάδιο. Για τον σκοπό αυτό, αναλύονται οι περιορισμοί και τα εμπόδια που υπεισέρχονται στην υλοποίησή του. Ταυτόχρονα δομούνται ρεαλιστικά και υλοποιήσιμα εναλλακτικά σενάρια μελλοντικής εξέλιξης της περιοχής, τα οποία εξετάζονται σε αντιπαράθεση με τις επιθυμητές εικόνες (visions), εκτιμώντας ακόμη τα εμπόδια και τους περιορισμούς που μπορεί να υπεισέρχονται στην υλοποίησή τους, με στόχο την αξιολόγηση της εφαρμοσιμότητας κάθε σεναρίου και των μέτρων πολιτικής που απαιτούνται.

Η όλη διαδικασία χωρίζεται σε επιμέρους ενότητες, όπου γίνεται ομαδική συζήτηση κάθε ζητήματος. Πιο συγκεκριμένα, το στάδιο της εφαρμογής περιλαμβάνει:

- Τη δόμηση δυνατών εναλλακτικών σεναρίων με βάση τις εικόνες του σταδίου της φαντασίας και των περιορισμών που τίθενται για την περιοχή, του νομοθετικού πλαισίου, των δρομολογημένων εξελίξεων για την περιοχή/πρόβλημα (έργα, αναπτυξιακά προγράμματα κ.λπ.).
- Τον έλεγχο της *εφαρμοσιμότητας* κάθε εναλλακτικού σεναρίου μέσα από την ανάλυση των περιορισμών και των εμποδίων που υπεισέρχονται στην εφαρμογή του.
- Την καταγραφή των πιθανών μέσων (μέτρων πολιτικής) για την υπερπήδηση των εμποδίων αυτών. Σημαντικό στο σημείο αυτό είναι ότι τα μέτρα πολιτικής συζητούνται με τους πολίτες και διασφαλίζουν την αποδοχή τους ή ακόμη έχουν προταθεί από τους ίδιους, στοιχείο που διασφαλίζει την αποτελεσματικότερη εφαρμογή του τελικού σχεδίου.

6.7.2. Χρησιμότητα μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού

Η χρησιμότητα της συμμετοχικής μεθόδου Εργαστηρίων Οραματισμού έγκειται στα πλεονεκτήματα που διαθέτει και συγκεκριμένα:

- Είναι απλή στην εφαρμογή της και ευέλικτη.
- Παρέχει μια πλατφόρμα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης για την ανταλλαγή απόψεων, ιδεών κ.λπ. μεταξύ των συμμετεχόντων, χρήσιμη για την οριοθέτηση και επίλυση των προβλημάτων σε τοπικό επίπεδο.
- Οι συμμετέχοντες μπορούν να οδηγηθούν στη δημιουργία ενός κοινού οράματος για τη μελλοντική εξέλιξη του προβλήματος/περιοχής που εξετάζεται.

- Συνιστά ένα εργαλείο αμοιβαίας μάθησης τόσο για τη σχεδιαστική ομάδα όσο και για το κοινό που εμπλέκεται, χρήσιμο για την παραγωγή νέων ιδεών, οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην αποτελεσματικότερη επίλυση των προβλημάτων.
- Βάζει το εμπλεκόμενο κοινό σε μια διαδικασία σταδίων, τα οποία συνδέονται στενά με επιμέρους στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού, με αποτέλεσμα η σχεδιαστική ομάδα να εμπλουτίζει αυτά σημαντικά με πληροφορία και απόψεις των συμμετεχόντων. Ταυτόχρονα διασφαλίζει ότι η πληροφορία αυτή απολαμβάνει την ευρεία συναίνεση των εμπλεκομένων, π.χ. στον καθορισμό των προβλημάτων, τη δόμηση των σεναρίων, την ιεράρχησή τους, τα μέτρα και τις πολιτικές για την υλοποίησή τους.
- Μέσα από τα στάδια αυτά, το κοινό σταδιακά *εκπαιδεύεται*, αυξάνει την κατανόησή του σε σχέση με το πρόβλημα και τις διαφορετικές απόψεις αλλά και την ακολουθούμενη διαδικασία, με αποτέλεσμα ο ρόλος του να γίνεται ουσιαστικότερος και περισσότερο υπεύθυνος.
- Προωθεί τη *δημιουργικότητα* (creativity) στην αντιμετώπιση του μέλλοντος, μέσα από τις συνέργειες που δημιουργούνται μεταξύ των διαφορετικών απόψεων.
- Μπορεί να ενσωματώσει στα διάφορα στάδια εφαρμογής της και άλλες μεθόδους συμμετοχής, π.χ. τις μεθόδους Delphi, Focus Groups.

Τα *μειονεκτήματά* της συνδέονται με τα συνήθη μειονεκτήματα που εμφανίζουν οι περισσότερες μέθοδοι συμμετοχής, με κυριότερα:

- Τον χρόνο που απαιτείται για την οργάνωση και εφαρμογή της.
- Το κόστος που εμπλέκεται για τον σκοπό αυτό.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Εργαστηρίων Οραματισμού (Future Workshops)

Σύνθεση: Ομάδα πολιτών, 5-20 τυχαία επιλεγμένα άτομα, αντιπροσωπευτικά της τοπικής κοινωνίας για την οποία γίνεται ο σχεδιασμός.

Στόχος: Η διερεύνηση των δυνατών μελλοντικών καταστάσεων σε σχέση με το ζήτημα που εξετάζεται ή η δημιουργία οράματος και η παραγωγή προτάσεων πολιτικής για την επιδίωξη του οράματος ή συγκεκριμένων στόχων –οι πολίτες σε ρόλο συμβουλευτικό. Επιδίωξη συναίνεσης.

Διαδικασία: Η μέθοδος εξελίσσεται σε σειρά σταδίων, όπου οι πολίτες καταγράφουν τα προβλήματα, συμβάλλουν στη δημιουργία οράματος για την περιοχή ή το πρόβλημα που εξετάζεται, συμμετέχουν στην επεξεργασία - βελτίωση μελλοντικών σεναρίων και τέλος συμμετέχουν στη διατύπωση πολιτικών για την υλοποίησή των σεναρίων αυτών.

Αποτέλεσμα: Προτάσεις πολιτικής για την αντιμετώπιση μελλοντικών προκλήσεων ή την επίτευξη ενός οράματος με βάση τις αξίες, απόψεις, οράματα της τοπικής κοινωνίας. Δόμηση και αξιολόγηση σεναρίων. Προτάσεις πολιτικής.

Εφαρμογή: Σε διάφορα προβλήματα σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο.

Ενότητα Β: Ομάδα ΙΙΙ - Μέθοδοι σύγκλισης ή επίτευξης ομοφωνίας

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι μέθοδοι του Συμμετοχικού Σχεδιασμού και της Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης.

6.8. Συμμετοχικός Σχεδιασμός (Participatory Planning)

Ο Συμμετοχικός Σχεδιασμός ορίζεται ως η διαδικασία λήψης απόφασης και χάραξης πολιτικής για την επίλυση ενός προβλήματος, στο πλαίσιο της οποίας ενσωματώνονται τα διαφορετικά ενδιαφέροντα, η εξειδίκευση και η οπτική θεώρησης των προβλημάτων από τις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και ομάδες συμφερόντων (stakeholders), επιδιώκοντας το κοινό όφελος όσων επηρεάζονται από τις αποφάσεις που λαμβάνονται. Συνιστά μια «από κάτω προς τα πάνω» προσέγγιση του σχεδιασμού, η οποία συνδυάζει εμπειρική (κοινωνικές ομάδες) αλλά και εξειδικευμένη γνώση (ομάδες συμφερόντων, επιστημονική κοινότητα κ.λπ.) και οδηγεί στην αποτελεσματικότερη διαχείριση των προβλημάτων του σχεδιασμού, σύμφωνα με τις ανάγκες των αποδεκτών του. Στο πλαίσιο αυτό, οι συμμετέχοντες μπορούν να αυξάνουν την επιρροή τους και τον έλεγχο που ασκούν σε αποφάσεις που ορίζουν τη ζωή τους. Η όλη διαδικασία του Συμμετοχικού Σχεδιασμού αξιοποιεί ένα σύνολο από εργαλεία, τα οποία προωθούν τη διάχυση γνώσης και πληροφορίας προς τους συμμετέχοντες, τους εμπλέκουν ενεργά στη συμμετοχική διαδικασία και ενδυναμώνουν την αντίληψή τους σχετικά με τα εξεταζόμενα προβλήματα και ως εκ τούτου τον παρεμβατικό ρόλο τους στη διαδικασία αυτή.

Η διαδικασία της μεθόδου του Συμμετοχικού Σχεδιασμού υλοποιείται μέσα από μια σειρά από στάδια. Η επιτυχής υλοποίησή της προϋποθέτει (βλ. και http://gap2.eu/):

- Την ενεργοποίηση της *συμμετοχικής διαδικασίας σχεδιασμού* με σκοπό την ενδυνάμωση πολιτών και ομάδων ενδιαφερόντων (Glor 2005) και την αποτελεσματικότερη και ουσιαστικότερη εμπλοκή τους στη συμμετοχική σχεδιαστική διαδικασία. Προϋπόθεση για τον σκοπό αυτό αποτελεί η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών.
- Την οικοδόμηση *συνεργασιών* με τους πολίτες και τις ομάδες ενδιαφερόντων.
- Την *αξιολόγηση* του προβλήματος και τη *χάραξη στρατηγικής* για την επίλυσή του. Στο πλαίσιο αυτό επιδιώκεται ο προσδιορισμός του προβλήματος σε συνεργασία με το κοινό και τις ομάδες ενδιαφερόντων, στοιχείο το οποίο οριοθετεί καλύτερα τους στόχους και τις επιδιώξεις του σχεδιασμού.
- Τον *σχεδιασμό*, που αποτελεί τον πυρήνα της μεθόδου του Συμμετοχικού Σχεδιασμού και πεδίο *ολοκλήρωσης*: (α) της εμπειρικής γνώσης (ιδέες, απόψεις, οπτικές θεώρησης προβλήματος, κ.ά.) και των προσδοκιών των πολιτών, (β) των πολιτικών προτεραιοτήτων και (γ) των μεθοδολογικών προσεγγίσεων / εργαλείων του σχεδιασμού. Με βάση τα παραπάνω μοιράζεται η *γνώση*, αναπτύσσονται *νέες ιδέες* για τη διαχείριση του προβλήματος και δομείται η *συναίνεση* ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη σχετικά με την επιλογή των καλύτερων δυνατών λύσεων στο συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό και φυσικό πλαίσιο και τη δρομολόγηση των πολιτικών για την υλοποίησή τους.

Ο κύριος *στόχος* της μεθόδου του Συμμετοχικού Σχεδιασμού, όπως περιγράφεται από τον Elliott και άλλους (2005) και τον Bousset και άλλους (2005), είναι ο μετασχηματισμός του *συσχετισμού δυνάμεων* μεταξύ διαφορετικών ομάδων και της εξ αυτής απορρέουσας δυνατότητας να επηρεάσουν τις αποφάσεις του σχεδιασμού, καθώς και η διασφάλιση της δυνατότητας των διαφορετικών ομάδων να συμμετέχουν σε *ισότιμη βάση* στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή τους. Για τον σκοπό αυτό η μέθοδος επιδιώκει, μέσα από την ανταλλαγή πληροφορίας και την αλληλεπίδραση των εν λόγω ομάδων, την επίτευξη συναίνεσης ως προς τις επιδιωκόμενες λύσεις, την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των εμπλεκομένων μερών και την ανάπτυξη του αισθήματος ιδιοκτησίας των αποτελεσμάτων του σχεδιασμού.

Η μέθοδος του Συμμετοχικού Σχεδιασμού υλοποιείται μέσα από δύο διαφορετικές προσεγγίσεις (REC 1999, Van Asselt και Rijkens-Klomp 2002, Mostert 2004, Bouzit και Loubier 2004b, Bousset και άλλοι 2005):

- Η *πρώτη προσέγγιση* (workshop-based/συμμετοχή stakeholders) στηρίζεται στη συνεργασία των κέντρων λήψης αποφάσεων, των ειδικών, των κυρίαρχων ομάδων συμφερόντων αλλά και εκπροσώπων μη κυβερνητικών οργανώσεων. Οι παραπάνω θεωρούνται, στο πλαίσιο αυτό, ως οι ομάδες εκείνες που μπορούν να επηρεάσουν ή επηρεάζονται ευθέως από τις αποφάσεις του σχεδιασμού. Ο στόχος της εμπλοκής των ισχυρών αυτών παικτών στη διαδικασία του σχεδιασμού είναι η εξομάλυνση πιθανών αντιδράσεών τους απέναντι στους

στόχους του. Παραδείγματα αυτής της κατηγορίας βρίσκονται στις δουλειές των Bouzit και Loubier 2004b, Schmid και άλλων 2008, Zwirner και Berger 2008, Giaoutzi και Stratigea 2010a και 2010b, κ.ά.

- Η *δεύτερη προσέγγιση* (community-based methods/συμμετοχή κοινού) αφορά τη συμμετοχή πολιτών (μη οργανωμένων κοινωνικών ομάδων με διαφορετικά ενδιαφέροντα) στο πλαίσιο της διαδικασίας σχεδιασμού, κυρίως των πλέον αδύναμων, με σκοπό την ισότιμη συμμετοχή τους στη διαμόρφωση αποφάσεων που τους επηρεάζουν (Israel και άλλοι 1998, Joseph και Andrew 2008, Egbuche και άλλοι 2008 κ.λπ.).

Τα *στάδια* της διαδικασίας που ακολουθείται στο πλαίσιο της μεθόδου του Συμμετοχικού Σχεδιασμού, καθώς και τα *εργαλεία και οι τεχνικές* που εμπλέκονται στη διαδικασία εφαρμογής της, ποικίλλουν και εξαρτώνται από την κατηγορία στην οποία αυτός εντάσσεται (workshop-based μέθοδοι και community-based μέθοδοι αντίστοιχα), η οποία καθορίζει και τον τύπο των συμμετεχόντων που εμπλέκονται.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Συμμετοχικού Σχεδιασμού (Participatory Planning)

Σύνθεση: Ανάλογα με την προσέγγιση που υιοθετείται, κέντρα λήψης αποφάσεων, ειδικοί, κυρίαρχες ομάδες συμφερόντων κ.λπ. ή πολίτες.

Στόχος: Διασφάλιση της δυνατότητας των διαφορετικών ομάδων να συμμετέχουν, σε ισότιμη βάση, στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή τους. Οι συμμετέχοντες έχουν ουσιαστικό ρόλο σε όλα τα στάδια της διαδικασίας έως τη λήψη της τελικής απόφασης. Επιδίωξη συναίνεσης.

Διαδικασία: Στη βιβλιογραφία καταγράφεται ποικιλία προσεγγίσεων και μεθόδων, ανάλογα με το είδος των συμμετεχόντων που εμπλέκονται στη συμμετοχική διαδικασία (ομάδες συμφερόντων ή πολίτες).

Αποτέλεσμα: Προτάσεις πολιτικής για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων σχεδιασμού.

Εφαρμογή: Σε διάφορα προβλήματα σχεδιασμού και σε ποικιλία χωρικών κλιμάκων (τοπικό και υπερτοπικό επίπεδο).

6.9. Συμμετοχική Εκτίμηση, Έλεγχος και Αξιολόγηση (Participatory Assessment, Monitoring and Evaluation – PAME)

Στο πλαίσιο του σχεδιασμού αναπτυξιακών και άλλων προγραμμάτων, αναπόσπαστο μέρος αποτελεί η αξιολόγηση της επίδοσής τους ως προς τον αρχικό στόχο και των επιπτώσεών τους. Ιστορικά, η αξιολόγηση αυτή γινόταν από ειδικούς, οι οποίοι αναλάμβαναν το συγκεκριμένο έργο από τον φορέα υλοποίησης, ενώ στην αξιολόγηση δεν εμπλέκονταν οι αποδέκτες των προγραμμάτων αυτών (Main και άλλοι 1996).

Με τη συμμετοχή των πολιτών να διευρύνεται σε ένα φάσμα διαφορετικών σχεδιαστικών προβλημάτων και σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες, για την εκτίμηση των αναγκών τους και την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των αποφάσεων του σχεδιασμού (σχεδίων, πολιτικών, έργων κ.λπ.), γίνεται αντιληπτή η ανάγκη διεύρυνσης της συμμετοχής τους και στο πεδίο της παρακολούθησης/αξιολόγησης των αποφάσεων που απορρέουν από τον σχεδιασμό (Estrella και Gaventa 1997, Zukoski και Luluquisen 2002). Έτσι, η *συμμετοχική εκτίμηση και αξιολόγηση* έχει, την τελευταία εικοσαετία, κινήσει το ενδιαφέρον των ερευνητών αλλά και των κέντρων λήψης αποφάσεων ως ένα σημαντικό πεδίο εφαρμογής της συμμετοχής, το οποίο προσδίδει στους αποδέκτες του σχεδιασμού (πολίτες) πρωτεύοντα και ουσιαστικό ρόλο στο πεδίο της αξιολόγησης/εκτίμησης των επιπτώσεων των αποφάσεων του σχεδιασμού.

Πώς όμως ορίζεται η έννοια της συμμετοχικής εκτίμησης και αξιολόγησης; Στο ερώτημα αυτό δεν υπάρχει σαφής απάντηση, καθώς διάφοροι ερευνητές δεν αντιλαμβάνονται ούτε χρησιμοποιούν τον όρο πάντα με την ίδια πάντα ορολογία, περιεχόμενο, αλλά και πρακτική εφαρμογής (Abbot και Guijt 1997,

Campilan 1997). Στη βιβλιογραφία, μάλιστα, η έννοια της συμμετοχικής εκτίμησης και αξιολόγησης είναι συνώνυμη με τις παρακάτω έννοιες (Estrella και Gaventa 1997):

- Συμμετοχική Αξιολόγηση (Participatory Evaluation – PE).
- Συμμετοχική Παρακολούθηση (Participatory Monitoring – PM).
- Συμμετοχική Εκτίμηση, Παρακολούθηση και Αξιολόγηση (Participatory Assessment, Monitoring and Evaluation – PAME).
- Παρακολούθηση Διαδικασίας (Process Monitoring – ProM).
- Αυτο-αξιολόγηση (Self-evaluation – SE).
- Αξιολόγηση βασισμένη στις ομάδες συμφερόντων (Stakeholder-based Evaluation / Assessment).
- Παρακολούθηση από την Κοινότητα (Community Monitoring – CM).

Ένας ενδεικτικός *ορισμός* δίνεται από τον Jackson (1995), σύμφωνα με τον οποίο η *συμμετοχική εκτίμηση και αξιολόγηση* ορίζεται ως η διαδικασία αξιολόγησης των επιπτώσεων από αναπτυξιακές παρεμβάσεις, η οποία λαμβάνει χώρα υπό τον πλήρη ή μερικό έλεγχο των τοπικών κοινωνιών, σε συνεργασία με επαγγελματίες. Στο πλαίσιο αυτό, οι εκπρόσωποι των τοπικών κοινωνιών συμμετέχουν στον καθορισμό *δεικτών* για την εκτίμηση των επιπτώσεων, τη συλλογή και ανάλυση σχετικής με τους δείκτες αυτούς *πληροφορίας*, τη διάχυση των *αποτελεσμάτων* της εκτίμησης και κυρίως τον σχεδιασμό των *δράσεων* για τη βελτίωση των επιπτώσεων των αναπτυξιακών αυτών παρεμβάσεων (διαδικασία ανάδρασης).

Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, η συλλογή και επεξεργασία πληροφορίας από τους πολίτες, στο πλαίσιο της συμμετοχικής εκτίμησης και αξιολόγησης, συμβάλλει στην ανάληψη διορθωτικών δράσεων και έτσι στη βελτίωση αλλά και την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των παραγόμενων σχεδίων, προς όφελος των τοπικών κοινωνιών. Στην άποψη αυτή συνηγορεί και η δουλειά του Sartorius και άλλων (2013).

Στην ίδια φιλοσοφία κινείται και ο ορισμός που δίνεται από τα Ηνωμένα Έθνη, σύμφωνα με τον οποίο η συμμετοχική εκτίμηση και αξιολόγηση είναι μια αποτελεσματική μεθοδολογική προσέγγιση για την καλύτερη κατανόηση των αναγκών και δυνατοτήτων των τοπικών κοινωνιών, η οποία απορρέει από την εμπλοκή των ομάδων των τοπικών κοινωνιών σε κάθε διαδικασία σχεδιασμού, εφαρμογής και αξιολόγησης προγραμμάτων (βλ. ιστότοπο UNHCR).

Η μέθοδος της Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης αποτελεί στην ουσία της μια προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω», που αποσκοπεί στην ενδυνάμωση των πολιτών και την ενθάρρυνσή τους να εμπλακούν σε συμμετοχικές διαδικασίες για τη διερεύνηση/καταγραφή των αναγκών τους, την οριοθέτηση των στόχων τους, καθώς και την παρακολούθηση και αξιολόγηση των σχεδιαστικών παρεμβάσεων που υλοποιούν τους στόχους αυτούς. Έχει δε *σκοπό* τη βελτίωση της φάσης υλοποίησης του σχεδιασμού, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον της:

- Στην αξιολόγηση των *επιπτώσεων* των σχεδιαζόμενων λύσεων για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος, με έμφαση στις *κοινωνικές επιπτώσεις*.
- Στην *αυτόνομη δράση των πολιτών* στο επίπεδο της παρακολούθησης και της αξιολόγησης των σχετικών παρεμβάσεων του σχεδιασμού.
- Στην *ευελιξία* των παρεμβάσεων του σχεδιασμού, καθώς μέσα από την παρακολούθηση και αξιολόγηση των παρεμβάσεων αυτών από τους πολίτες και τη διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ των πολιτών και της σχεδιαστικής ομάδας συντελείται η *ανατροφοδότηση* της διαδικασίας του σχεδιασμού και η δρομολόγηση διορθωτικών σχεδιαστικών δράσεων.

Η μέθοδος της Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης αποσκοπεί στη διασύνδεση της διαδικασίας λήψης απόφασης με την αποτελεσματική διαχείριση της πληροφορίας από τους ίδιους τους πολίτες (Main και άλλοι 1996). Η μέθοδος αποτελεί στην πραγματικότητα μια διαρκή διαδικασία *αναζήτησης, συλλογής και επεξεργασίας ποιοτικής και ποσοτικής πληροφορίας και ανάδρασης στη βάση της πληροφορίας αυτής*. Προς τούτο χρησιμοποιεί μια σειρά από εργαλεία, τα οποία διακρίνονται με βάση το είδος της πληροφορίας που είναι σχεδιασμένα να διαχειρίζονται και το στάδιο της διαδικασίας στο οποίο χρησιμοποιούνται.

Η μέθοδος παρέχει στους συμμετέχοντες *βήμα* για να εκτιμήσουν τις επιπτώσεις μιας σχεδιαστικής παρέμβασης και να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στη λήψη των αποφάσεων για τη μελλοντική της εξέλιξη

και τη θεραπεία των επιπτώσεων αυτών. Στη συμμετοχική διαδικασία που υλοποιείται μέσα από την εφαρμογή της μεθόδου, οι εμπλεκόμενοι μοιράζονται *τον έλεγχο και την ευθύνη* σε μια σειρά από ζητήματα, όπως (Main και άλλοι 1996, Estrella και άλλοι 2000, Steyaert και Lisoir 2005):

- την απόφαση σχετικά με το *τι* πρόκειται να αξιολογηθεί μέσα από τη συμμετοχή των πολιτών στον καθορισμό των σχετικών δεικτών,
- την απόφαση του *ποιος* θα κάνει αυτή την αξιολόγηση,
- την απόφαση του *πώς* θα γίνει η αξιολόγηση, μέσα από τη συμμετοχή τους στην επιλογή των μεθόδων αξιολόγησης που θα χρησιμοποιηθούν,
- την απόφαση σχετικά με την επιλογή των πηγών άντλησης πληροφορίας,
- την αξιολόγηση καθαυτή, τον προσδιορισμό δηλαδή των επιπτώσεων με τη βοήθεια των δεικτών και
- την ανάλυση/επεξεργασία των δεδομένων και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης, με στόχο την ενημέρωση της ομάδας σχεδιασμού για την ανάληψη διορθωτικών παρεμβάσεων.

Αξιολόγηση / **Ερωτήματα**	**Συμβατική**	**Συμμετοχική**
ΠΟΙΟΣ καθοδηγεί την αξιολόγηση;	Ειδικοί, διαχειριστές έργου.	Πολίτες, τοπικοί φορείς, ομάδα σχεδιασμού κ.ά.
ΤΙ θα αξιολογηθεί (δείκτες);	Καθορίζεται από επαγγελματίες, ειδικούς σε θέματα αξιολόγησης. Προεπιλεγμένοι δείκτες κριτηρίων αξιολόγησης π.χ. παραγωγή, εισόδημα.	Καθορίζεται από τους συμμετέχοντες. Επιλέγουν τους σχετικούς με τα ενδιαφέροντά τους δείκτες των κριτηρίων αξιολόγησης – ΤΙ θα αξιολογηθεί.
ΠΩΣ γίνεται η αξιολόγηση;	Έμφαση στην επιστημονική αντικειμενικότητα, διάσταση μεταξύ αξιολογητών και λοιπών συμμετεχόντων, πολύπλοκες διαδικασίες αξιολόγησης, περιορισμένη πρόσβαση στα αποτελέσματα.	Χρήση απλών μεθόδων αξιολόγησης προσαρμοσμένων στην τοπική γνώση, την τοπική κουλτούρα. Διάχυση των αποτελεσμάτων μέσα από την εμπλοκή των συμμετεχόντων στις διαδικασίες αξιολόγησης.
ΠΟΤΕ γίνεται η αξιολόγηση;	Συνήθως με την ολοκλήρωση της εφαρμογής ενός προγράμματος, κάποιες φορές και ενδιάμεσα.	Συνένωση διαδικασιών παρακολούθησης και αξιολόγησης, συχνότερες –μικρής κλίμακας– αξιολογήσεις.
ΓΙΑΤΙ γίνεται η αξιολόγηση;	Ανάληψη ευθύνης.	Ενδυνάμωση των πολιτών για την ενεργοποίηση, τον έλεγχο και την ανάληψη διορθωτικών δράσεων.
ΠΟΙΑ είναι τα πλεονεκτήματα;	Ανεξάρτητη κρίση/αξιολόγηση. Οι τυποποιημένοι δείκτες επιτρέπουν τη σύγκριση των αποτελεσμάτων με άλλες περιπτώσεις.	Αξιοποίηση τοπικής γνώσης. Εγκυρότητα πληροφορίας που συλλέγεται από τους συμμετέχοντες. Ανάπτυξη γνώσης, δεξιοτήτων και σχέσεων μεταξύ των συμμετεχόντων.

Πίνακας 6-2: *Σύγκριση συμβατικής και συμμετοχικής αξιολόγησης.*
Πηγή: Επεξεργασία από Mikkelsen (1995), Zukoski και Luluquisen (2002), Bousset και άλλοι (2005).

Η σύγκριση μεταξύ της συμβατικής και της συμμετοχικής αξιολόγησης ως προς τα κύρια χαρακτηριστικά τους, που ενδιαφέρουν στο πλαίσιο της μεθόδου της συμμετοχικής εκτίμησης και αξιολόγησης και αναφέρθηκαν προηγουμένως, αποτυπώνεται στον Πίνακα 6-2.

Οι συμμετέχοντες στο πλαίσιο αυτό αποτελούν *ομάδες ενδιαφερόντων* της τοπικής κοινωνίας - αποδέκτη του σχεδιασμού. Ως τέτοιες νοούνται άτομα, ομάδες, οργανισμοί, φορείς κ.ά. οι οποίες μπορούν άμεσα ή έμμεσα να επηρεάσουν ή επηρεάζονται από τις παρεμβάσεις του σχεδιασμού. Η συμπερίληψη ενός

φάσματος ενδιαφερομένων αποτελεί τον κεντρικό άξονα, γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η διαδικασία της Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης (Estrella 2000).

Η μέθοδος βρίσκει εφαρμογή όταν συντρέχει ένας από τους παρακάτω λόγους (Steyaert και Lisoir 2005):

- Σχεδιάζεται η συμμετοχή του κοινού στην αξιολόγηση ενός *έργου*, είτε κατά τη διάρκεια υλοποίησής του είτε μετά το πέρας αυτής, με σκοπό τον έλεγχο της απόδοσής του σε σχέση με τους στόχους που έχουν τεθεί.
- Διαγράφεται στον ορίζοντα μια *κρίση*, οπότε η εφαρμογή της μεθόδου αποσκοπεί να δημιουργήσει ένα τραπέζι διαλόγου, γύρω από το οποίο επιδιώκεται η συζήτηση για την εξεύρεση λύσεων αποφυγής ή ελαχιστοποίησης των επιπτώσεων από την κρίση αυτή.
- Διαφαίνεται στον ορίζοντα ένα *πρόβλημα*, οπότε η εφαρμογή της μεθόδου αποσκοπεί στην κινητοποίηση των εμπλεκομένων, τη συζήτηση γύρω από αυτό και την προσπάθεια εξεύρεσης λύσεων που θα το θεραπεύσουν.
- Διερευνώνται, με τη βοήθεια της μεθόδου Συμμετοχικής Εκτίμησης, οι λόγοι για τους οποίους ένα έργο δεν έχει την απόδοση για την οποία είχε αρχικά σχεδιαστεί.

Η μέθοδος Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης χρησιμοποιείται για να αποτυπώσει τις απόψεις της τοπικής κοινωνίας γύρω από το εξεταζόμενο θέμα. Στη βάση αυτή, οι συμμετέχοντες είναι το ευρύ κοινό. Ταυτόχρονα, όπως επισημαίνεται και από τον Brown (1993), αποτελεί και ένα εργαλείο στα χέρια των σχεδιαστών, παρέχοντας με αποτελεσματικό τρόπο πληροφορία, η οποία μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τη βελτίωση του προϊόντος του σχεδιασμού και της αποτελεσματικότητας της εφαρμογής του. Ως τέτοιο εργαλείο μπορεί να εφαρμοστεί σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας του σχεδιασμού [στάδιο μάθησης, αξιολόγησης και δράσης/εφαρμογής (Khakee 1998)], ενώ σημειώνεται η αύξηση της χρησιμότητάς του τόσο για τους σχεδιαστές όσο και για το κοινό, όταν αυτό εμπλέκεται από τα αρχικά στάδια της διαδικασίας (Main και άλλοι 1996) (βλ. παράδειγμα της δεύτερης περίπτωσης στη δουλειά του Mizoguchi και άλλων 2004).

6.9.1. Στάδια εφαρμογής μεθόδου Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης

Σε γενικές γραμμές, τα *βήματα* που ακολουθούνται για την εφαρμογή της μεθόδου Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 6-11. Τα βήματα αυτά μπορεί να εμφανίζονται με διάφορες παραλλαγές, ενώ μπορεί επίσης να ποικίλλει το περιεχόμενό τους στις διαφορετικές εμπειρικές εφαρμογές. Σε κάθε επιμέρους στάδιο αξιοποιούνται διάφορες προσεγγίσεις και μέθοδοι συμμετοχής (π.χ. Ομάδες Εστίασης, Ανάλυση Σεναρίων κ.λπ.), ανάλογα με το είδος του εξεταζόμενου προβλήματος, την περιοχή μελέτης, τον στόχο που έχει τεθεί, την εμπειρία και τεχνογνωσία της ομάδας που υλοποιεί το έργο, την ωριμότητα των συμμετοχικών διαδικασιών στην περιοχή μελέτης κ.λπ.

Συνοπτικά, το κάθε στάδιο περιλαμβάνει:

- *Δημιουργία ευρύτερων συνεργασιών*: Ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας ανάμεσα στις τοπικές κοινότητες που εμπλέκονται (πολίτες, ομάδες πολιτών, οργανώσεις κ.ά.), τους φορείς υλοποίησης της συμμετοχικής εκτίμησης και αξιολόγησης, την ομάδα σχεδιασμού κ.λπ.
- *Επιλογή/εκπαίδευση συμμετεχόντων*: Το στάδιο αυτό αφορά την ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων εκείνων οι οποίες θα συμβάλουν στην ουσιαστικότερη συμμετοχή τους στο όλο εγχείρημα.
- *Σχεδιασμός διαδικασίας αξιολόγησης*: Στο στάδιο αυτό οριοθετούνται τα βήματα της συμμετοχικής διαδικασίας εκτίμησης και αξιολόγησης στα οποία εμπλέκονται οι πολίτες, καθορίζεται ο τρόπος με τον οποίο εμπλέκονται, επιλέγονται οι μέθοδοι συμμετοχής, οι οποίες καθορίζουν το *ποιος* θα κάνει την αξιολόγηση, επιλέγονται οι μέθοδοι αξιολόγησης που θα αξιοποιηθούν, οι οποίες καθορίζουν το *πώς* θα γίνει η αξιολόγηση, κ.ά. Το στάδιο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς βοηθά τους συμμετέχοντες να αντιληφθούν τι αξιολογείται, γιατί και πώς θα γίνει η αξιολόγηση αυτή (Bousset και άλλοι 2005).

- *Συλλογή δεδομένων*: Εδώ γίνεται η επιλογή από τις τοπικές κοινωνίες του *τι* θα αξιολογηθεί, ποιοι δείκτες θα χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση, από ποιες πηγές θα γίνει άντληση πληροφορίας κ.λπ.
- *Επεξεργασία δεδομένων*: Το στάδιο αυτό αφορά την επεξεργασία της πληροφορίας που έχει συλλεγεί στο προηγούμενο στάδιο, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων και την τροφοδότηση του επόμενου σταδίου.
- *Αποτελέσματα – Σχέδιο δράσης*: Τα αποτελέσματα από τα προηγούμενα δύο στάδια ανατροφοδοτούν τη διαδικασία του σχεδιασμού για τη βελτίωση του τελικού προϊόντος αυτού και την εναρμόνισή του με τις προσδοκίες και τα οράματα της τοπικής κοινωνίας.

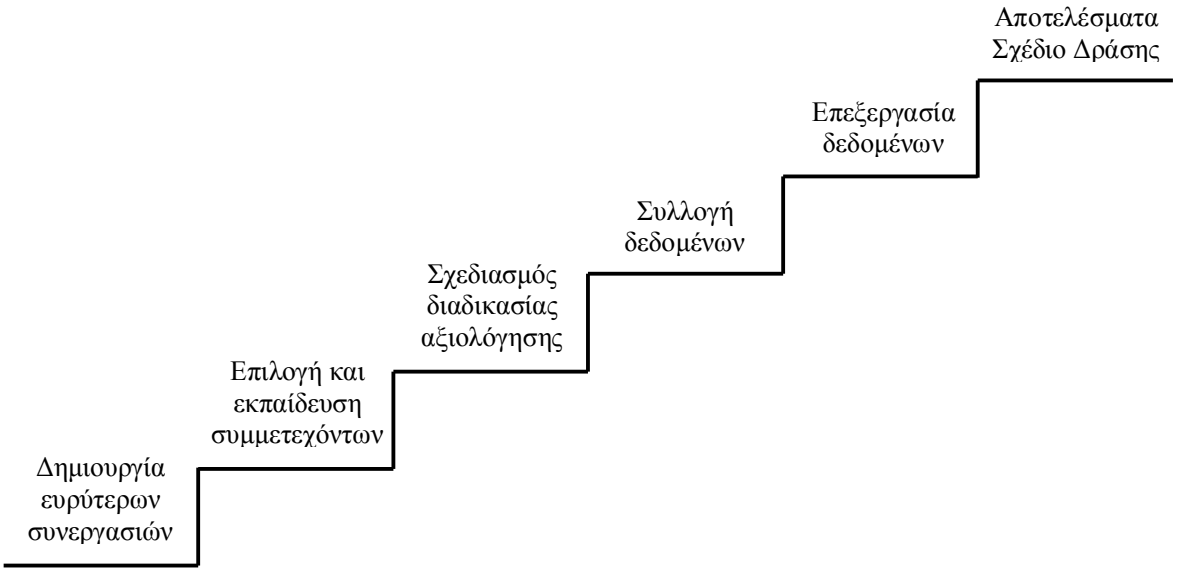

Διάγραμμα 6-11: *Βήματα μεθόδου Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης*.
Πηγή: Επεξεργασία από Mizoguchi και άλλοι (2004), Elliott και άλλοι (2005).

6.9.2. Χρησιμότητα μεθόδου Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης

Η βιβλιογραφική επισκόπηση των εφαρμογών της μεθόδου Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης καταδεικνύει ότι αυτή έχει χρησιμοποιηθεί σε ευρύ φάσμα τομέων (γεωργία, υγεία, δημόσιες υπηρεσίες, δημόσια διοίκηση, περιβάλλον, διαχείριση πόρων κ.ά.) και σε διαφορετικές περιοχές του πλανήτη, ενώ σημαντικό μέρος των εφαρμογών της εστιάζει στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα, καθώς και στην ανάπτυξη και ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών (Estrella και Gaventa 1997).

Τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα της μεθόδου είναι τα εξής (Main και άλλοι 1996, Sartorius και άλλοι 2013):

- Ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών και βελτίωση των ικανοτήτων τους για τη λήψη αποφάσεων που τις αφορούν.
- Παραγωγή ακριβούς και αξιόπιστης πληροφορίας, το είδος και ο τρόπος συλλογής της οποίας επιλέγεται από τις ίδιες της τοπικές κοινωνίες, ως βάση για τη διαμόρφωση των επιλογών τους και την προώθηση αυτών για την ανάληψη διορθωτικών παρεμβάσεων του σχεδιασμού.
- Ανάληψη ευθύνης από τις τοπικές κοινωνίες, έχοντας επαρκή γνώση για τα οφέλη και το κόστος κάθε επιλογής τους.
- Ανάπτυξη του αισθήματος ιδιοκτησίας των αποφάσεων του σχεδιασμού, με θετικές επιπτώσεις στην καλύτερη κατανόησή τους και τη δέσμευση των πολιτών απέναντι σε αυτές, στοιχείο το οποίο με τη σειρά του αυξάνει την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων.
- Καλύτερη διερεύνηση των ιδιαιτεροτήτων κάθε τοπικής κοινωνίας.

- Παρακολούθηση και αξιολόγηση των επιπτώσεων των αποφάσεων του σχεδιασμού και ανάδραση για την οριοθέτηση διορθωτικών δράσεων.
- Διασφάλιση της διαφάνειας της διαδικασίας του σχεδιασμού.

Σύνοψη μεθόδου

Μέθοδος Συμμετοχικής Εκτίμησης, Ελέγχου και Αξιολόγησης

Σύνθεση: Άτομα, ομάδες, οργανισμοί, φορείς κ.ά., οι οποίες μπορούν άμεσα ή έμμεσα να επηρεάσουν ή επηρεάζονται από τις παρεμβάσεις του σχεδιασμού.

Στόχος: Οι συμμετέχοντες εμπλέκονται ενεργά στη διαδικασία συλλογής, επεξεργασίας και αξιοποίησης πληροφορίας σχετικής με τις επιπτώσεις των σχεδιαστικών παρεμβάσεων, τα συμπεράσματα από την οποία κατευθύνονται προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων για την ανάληψη διορθωτικών δράσεων.

Διαδικασία: Η μέθοδος εξελίσσεται μέσα από μια σειρά σταδίων, όπου η ομάδα των συμμετεχόντων στη διαδικασία συλλέγει και επεξεργάζεται πληροφορία και εκτιμά τις επιπτώσεις των διαφορετικών επιλογών, με σκοπό την ανατροφοδότηση της διαδικασίας του σχεδιασμού και την παραγωγή από αυτή λύσεων που να εναρμονίζονται με τις προσδοκίες και τα οράματα των τοπικών κοινωνιών.

Αποτέλεσμα: Σχέδιο δράσης για τη βελτίωση των παρεμβάσεων του σχεδιασμού και την αποκλιμάκωση των επιπτώσεών τους, ως προϊόν της συμμετοχικής εκτίμησης και αξιολόγησης.

Εφαρμογή: Σε ευρύ φάσμα τομέων (γεωργία, αλιεία, υγεία, περιβάλλον κ.ά.) και θεμάτων (φτώχεια, διαχείριση πόρων, περιβαλλοντική εκτίμηση, αστική αναγέννηση, κοινωνική πρόνοια κ.ά.), σε τοπικό και υπερτοπικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Abbot, J. & Guijt, I. (1997). «Changing Views on Change: A Working Paper on Participatory Monitoring of the Environment», Working Paper, International Institute for Environment and Development – IIED.

Barbanente, A., Khakee, A.& Puglisi, M. (2002). «Scenario Building for Metropolitan Tunis», *Futures*, *34*(7): 583-596.

Bolognini, M. (2001). *Democrazia Elettronica - Metodo Delphi e Politiche Pubbliche*, Carocci Editore, Rome. [Περίληψη στα αγγλικά περιλαμβάνεται στο: Glenn, C. J. & Gordon, T. J. (επιμ.) (2009). *The Millennium Project – Futures Research Methodology*, Amer Council for the United Nations, New York, κεφ. 23].

Bousset, J.-P., Macombe, C. & Taverne, M. (2005). *Participatory Methods, Guidelines and Good Practice Guidance to be Applied throughout the Project to Enhance Problem Definition, Co-learning, Synthesis and Dissemination*, SEAMLESS Project, Report No. 10, Ref. D7.3.1, December..

Bouzit, M. & Loubier, S. (2004a). *Combining Prospective and Participatory Approaches for Scenarios Development at River Basin Level*, Aqua Terra, Project No. 505428 (GOCE), France.

Bouzit, M. & Loubier, S. (2004b). «AquaTerra – Integrated Modelling of the River-sediment-soil-groundwater System: Advanced Tools for the Management of Catchment Areas and River Basins in the context of Global Change», 6th Framework Programme, Project No. 505428.

Brown, D. (1993). Information Systems for NGOs, *Rural Extension Bulletin*, 1: 21-26.

Campilan, D. (1997). «Making Participatory Monitoring and Evaluation (PM&E) Work: Thirteen Vignettes from the Field», στο: UPWARD (1997). *Self-Assessment - Participatory Dimensions of Project Monitoring and Evaluation*, Los Banos, Philippines, σελ. 55-70.

Coote, A. & Lenaghan, J. (επιμ.) (1997). *Citizens' Juries: Theory into Practice*, Institute for Public Policy Research, London.

Crosby, N. (1995). «Citizens Juries: One Solution for Difficult Environmental Questions», στο: Renn, O.,Webler,T. & Wiedemann P. (επιμ.). *Fairness and Competence in Citizen Participation*, Kluwer Academic Publishers, London, σελ. 157-174.

Crosby, N. & Nethercut, D. (2005). «Citizen Juries: Creating a Trustworthy Voice of the People», στο: Gastil, J. & Levine,P. (επιμ.). *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century*, Jossey-Bass, San Francisco, σελ. 111-119.

Davies, C., Wetherell, M., Wetherell, M. & Barnett, E. (2006). *Citizens at the Centre: Deliberative Participation in Healthcare Decisions*, Policy Press, Bristol.

Dienel, P. & Renn, O. (1995). «Planning Cells: A Gate to 'Fractal' Mediation», στο: Renn, O., Webler, T. & Wiedemann P. (επιμ.). *Fairness and Competence in Citizen Participation*, Kluwer Academic Publishers, London, σελ. 117-140.

Egbuche, C.T., Zhang, J. & Ukaga, O. (2008). «Community-based Natural Resources Management (CBNRM) in Xinhui, Guangdong Province, China», *Environment, Development and Sustainability*, 11: 905-928.

Elliott, J., Heesterbeek, S., Lukensmeyer, C.J. & Slocum, N. (2005). «Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual», Steyaert S. & Lisoir H., Belgian Advertising (B.AD), Belgium.

Estrella, M. (2000). «An Introduction», στο: Estrella, M., Blauert, J., Campilan, D., Gaventa J., Gonsalves J., Guijt I., Johnson, D. & Ricafort, R. (επιμ.). *Learning from Change: Issues and Experiences in Participatory Monitoring and Evaluation*, Intermediate Technology Publications Ltd, London, σελ. 1-15.

Estrella, M., Blauert, J., Campilan, D., Gaventa, J., Gonsalves, J., Guijt, I., Johnson, D. & Ricafort, R. (επιμ.) (2000). *Learning from Change: Issues and Experiences in Participatory Monitoring and Evaluation*, Intermediate Technology Publications Ltd, London.

Estrella, M. & Gaventa, J. (1997). «Who Counts Reality? Participatory Monitoring and Evaluation – A Literature Review», IDS Working Paper No 70, International Workshop on Participatory Monitoring and Evaluation, Phillipines, 24-29 November.

Gallego, D. & Bueno, S. (2014). «Exploring the Application of the Delphi Method as a Forecasting Tool in Information Systems and Technologies Research», *Technology Analysis and Strategic Management, 26*(9): 987-999.

Geissel, B. & Newton, K. (2012). *Evaluating Democratic Innovation – Curing the Democratic Malaise*, Routledge, New York.

Giaoutzi, M. & Stratigea, A. (2010a). «Assessment of Alternative Policy Scenarios on a Global Level», *Deliverable 5.5*, AG2020 Project, Foresight Analysis for World Agricultural Markets (2020) and Europe, 6th Framework Programme, Contract Nr. 44280-AG2020, STREP, 2007-2010, <http://130.226.173.223/ag2020/>.

Giaoutzi, M. & Stratigea, A. (2010b). «General Assessment of Alternative Policy Scenarios», *Deliverable 5.6* (Final Report). AG2020 Project: Foresight Analysis for World Agricultural Markets (2020) in Europe, 6th Framework Programme, Contract Nr. 44280-AG2020, STREP, 2007-2010, <http://130.226.173.223/ag2020/>.

Glor, E.D. (2005). «About Empowerment», *The Innovation Journal: The Public Sector Innovations Journal, 10*(1): 1-19.

Goodin, R. & Dryzen, J. (2006). «Deliberative Impacts: The Macro-political Uptake of Mini-Publics», *Politics and Science, 34*(2): 219-244.

Gordon, T. J. (2009). «The Delphi Method», στο: Glenn,J.C. & Gordon T.J. (επιμ.). *Futures Research Methodology – V3.0, The Millennium Project*, American Council for the UNU, Washington DC, σελ. 1-29.

Grundahl, J. (1995). «The Danish Consensus Conference Model», στο: Joss, S. & Durant, J.(επιμ.). *Public Participation in Science: The Role of the Consensus Conference in Europe*, Science Museum with the support of the European Commission, Directorate General XII, London, σελ.31-41.

Israel, B.A., Schulz, A.J., Parker, E.A. & Becker, A.B. (1998). «Review of Community-based Research: Assessing Partnership Approaches to Improve Public Health», *Annual Review of Public Health*, 19: 173-202.

Jakoby, I. (1990). «Sponsorship and the Role of Consensus Development Programs within National Healthcare Systems», στο: Council on Health Care Technology, Institute of Medicine, *Improving*

Consensus Development for Health Technology Assessment: An International Perspective, National Academy Press,Washington DC,σελ.7-17.

Jackson, E. (1995). «Participatory Impact Assessment for Poverty Alleviation: Opportunities for Communities and Development Agencies», Paper presented at the Panel Session on Participatory Impact Assessment, International Evaluation Conference, Vancouver, November 1-5.

Jensen, C.B. (2005). «Citizen Projects and Consensus-building at the Danish Board of Technology: On Experiments in Democracy», *Acta Sociologica*, *48*(3): 221-235.

Joseph, M.K. & Andrew, T.N. (2008). *Participatory Approaches for the Development and Use of Information and Communication Technologies (ICTs) for Rural Farmers, University of Johannesburg*, IEEE - Institute of Electrical and Electronics Engineers.

Joss, S. (1995). «Evaluating Consensus Conferences in Europe», Science Museum with the support of the European Commission, Directorate General XII, London.

Joss, S. & Durant, J. (επιμ.) (1995). *Public Participation in Science: The Role of Consensus Conferences in Europe*, Science Museum with the support of the European Commission, Directorate General XII, London.

Karner, S., Hoekstra, F. & Moschitz, H. (2011). «Pool of Tools and Methods – A Compilation of Tools and Methods for Knowledge Brokerage», Project FOODLINKS – Knowledge Brokerage to Promote Sustainable Food Consumption and Production: Linking Scientists, Policymakers and Civil Society Organizations, European Commission, 7th Framework Programme, Theme: "Environment" ENV.2010.4.2.3-3, Brokerage Activities to Promote Sustainable Consumption and Production Patterns.

Kauko, K. & Palmroos, P. (2014). «The Delphi Method in Forecasting Financial Markets – An Experimental Study», *International Journal of Forecasting*, *30*(2): 313-327.

Khakee, A. (1998). «Evaluation and Planning: Inseparable Concepts», *Town Planning Review*, *69*(4): 359-374.

Kluever, L. (1995). «Consensus Conferences at the Danish Board of Technology», στο: Joss, S. & Durant, J. (επιμ.). *Public Participation in Science: The Role of Consensus Conferences in Europe*, Science Museum with the support of the European Commission, Directorate General XII, London.

Main, R.A., Cam, B. & Davis-Case, D. (1996). *Participatory Analysis, Monitoring and Evaluation for Fishing Communities: A Manual*, Food and Agriculture Organization (FAO). United Nations, Fisheries Technical Paper, No 364, Rome.

Mikkelsen, B. (1995). *Methods for Development Work and Research: A Guide for Practitioners*, Sage, New Delhi.

Mizoguchi, N., Luluquisen, M., Witt, S. & Maker, L. (2004). "A Handbook for Participatory Community Assessments – Experiences from Alameda County", Community Assessment, Planning and Education (CAPE) Unit, Alameda County Public Health Department, Oakland, California.

Mostert, E. (2004). *Participation for Sustainable Water Management*, Delft University of Technology, RBA Centre, The Netherlands.

Murray, T. & Hiltz, S. R. (1996). «Computer Based Delphi Processes», στο: Adler, M. & Ziglio, E. (επιμ.). *Gazing into the Oracle: The Delphi Method and its Application to Social Policy and Public Health*, Kingsley Publishers, London, σελ. 56-85.

Owen, R. (2011). «The European Consensus Conference on Homelessness: Process and Methodology», *European Journal of Homelessness*, *5*(2): 163-174.

Rask, M., Worthington, R. & Lammi, M. (επιμ.) (2012). *Citizen Participation in Global Environmental Governance*, Earthscan, New York.

REC (1999). «Healthy Decisions – Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environment and Health Matters», The Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe, Szentendre, Hungary.

RSC – Royal Society Canada (2010). *Expert Panels: Manual of Procedural Guidelines*, The Academies of Arts, Humanities and Sciences of Canada.

Renn, O., Webler, T., Rakel, H., Dienel, P. & Johnson, B. (1993). «Public Participation in Decision-making: A Three-Step Procedure», *Policy Sciences*, 26: 189-214.

Renn, O., Webler, T. & Wiedemann, P. (επιμ.) (1995). *Fairness and Competence in Citizen Participation: Evaluating Methods for Environmental Discourse*, Kluwer Academic Dordrecht.

Sartorius, R., Anderson, T., Bamberger, M., de Garcva, D., Pucilowski, M. & Duthie, M. (2013). *Evaluation - Some Tools, Methods and Approaches*, U.S. Department of State, Washington DC.

Schmid, O., Stopes, C., Lampkin, N. & Gonzalvez, V. (2008). *Organic Action Plans - Development, Implementation and Evaluation*, Project ORGAP – European Action Plan for Organic Food and Farming – Development of Criteria and Evaluation Procedures for the Evaluation of the EU Action Plan for Organic Agriculture, European Commission.

Slocum, N. (2003). «Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual», King Baudouin Foundation and the Flemish Institute for Science and Technology Assessment (viWTA) in collaboration with the United Nations University – Comparative Regional Integration Studies (UNU/CRIS).

Smith, G. (2012). «Deliberative Democracy and Mini-Publics», στο: Geissel, B. & Newton, K. (επιμ.). *Evaluating Democratic Innovation – Curing the Democratic Malaise*, Routledge, New York, σελ. 90-116.

Smith, G. & Wales, C. (1999). «The Theory and Practice of Citizens' Juries», *Policy & Politics*, *27*(3): 295-308, Doi: http://dx.doi.org/10.1332/030557399782453118.

Smith, G. & Wales, C. (2000). «Citizens' Juries and Deliberative Democracy», *Political Studies*, 48: 51-65, Doi: 10.1111/1467-9248.00250.

Steyaert, S. & Lisoir, H. (2005). *Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual*, King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment.

Van Asselt, M.B.A., Mellors, J., Rijkens-Klomp, N., Greeuw, C.H.S., Molendijk, G.P.K., Jelle Beers, P. & Van Notten, P. (2001). «Building Blocks for Participation in Integrated Assessment: A Review of Participatory Methods», Working Paper 101-E003, ICIS, Maastricht.

Van Asselt M. & Rijkens-Klomp, N. (2002). «A Look in the Mirror: Reflection on Participation in Integrated Assessment from a Methodological Perspective», *Global Environmental Change*, 12: 167-184.

Zukoski, A. & Luluquisen, M. (2002). «Participatory Evaluation – What is it? Why do it? What are the Challenges?», *Policy Practice*, 5: 1-8.

Zwirner, W. & Berger, G. (2008). «Participatory Mechanisms in the Development, Implementation and Review of National Sustainable Development Strategies», European Sustainable Development Network – ESDN, Quarterly Report, September.

Ελληνική

Στρατηγέα, Α. (2009). «Συμμετοχικός σχεδιασμός και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη: μία μεθοδολογική προσέγγιση», στο: Κοτζαμάνης Β., Κούγκολος Α., Μπεριάτος Η., Οικονόμου Δ., & Πετράκος Γ., (επιμ.) (2009) *Πρακτικά του 2ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος 24-27 Σεπτεμβρίου 2009*, σελ. 43-51.

Στρατηγέα, Α. (2012). «Θεωρία και μέθοδοι συμμετοχικού σχεδιασμού», Σημειώσεις μαθήματος «Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού», Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.

Διαδικτυακοί τόποι

WorldCafé website: <http://www.theworldCafé.com>.

National Charrette Institute: <http://www.charretteinstitute.org/charrette.html>.

Delphi method: <https://en.wikipedia.org/wiki/Delphi_method>.

PARTICIPEDIA – Strengthening Democracy through Shared Knowledge - <http://participedia.net/en/methods/planning-cells>.

The FOR-LEARN Online Foresight Guide, European Commission – Joint Research Center (JRC) - <http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_expert-panel.htm>.

IAP2 – the International Association for Public Participation - <http://www.iap2.org>.

GAP2 Project – "Bridging the gap between science, stakeholders and policy makers Phase 2:Integration of evidence-based knowledge and its application to science and management of fisheries and the marine environment" - European Commission, FP7-SIS, 2011-2015, <http://gap2.eu/methodological-toolbox/participatory-planning/>.

UNHCR - United Nations High Commissioner for Refugees - <http://www.unhcr.org/ 4cd40e109.html>.

<http://participedia.net/en/methods/planning-cells>

Κεφάλαιο 7

Σύνοψη
Το παρόν κεφάλαιο πραγματεύεται το ζήτημα της επιλογής μεθόδου συμμετοχής για την αξιοποίησή της στη συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται εμβάθυνση στους παράγοντες που είναι καθοριστικοί για την κατάλληλη επιλογή μεθόδου. Με τη γνώση που έχει αποκτηθεί σχετικά με τα χαρακτηριστικά των μεθόδων συμμετοχής και τον ρόλο της συμμετοχής σε κάθε στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού, καθώς και με την εμβάθυνση στους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή της κατάλληλης μεθόδου, παρουσιάζονται στη συνέχεια οι μέθοδοι συμμετοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν στα διάφορα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, μέσα από την οπτική είτε της τεχνοκρατικής είτε της δημοκρατικής προσέγγισης της συμμετοχής.

Προαπαιτούμενη γνώση
Η εμβάθυνση στη συγκεκριμένη ενότητα προϋποθέτει γενική γνώση των ζητημάτων που σχετίζονται με τον σχεδιασμό (αστικό ή/και περιφερειακό) και την πρακτική εφαρμογή του. Χρήσιμη είναι ακόμη η κατανόηση της έννοιας της συμμετοχής και του ρόλου της στο πλαίσιο του σχεδιασμού (βλ. Κεφάλαια 1-3).

7. Επιλογή μεθόδου συμμετοχής στον σχεδιασμό

Η υλοποίηση της συμμετοχικής προσέγγισης στο πλαίσιο του σχεδιασμού προϋποθέτει την επιλογή της κατάλληλης μεθόδου συμμετοχής. Η επιλογή αυτή με τη σειρά της απαιτεί από την ομάδα σχεδιασμού τη λήψη αποφάσεων σε σχέση με μια σειρά από ζητήματα, μεταξύ των οποίων κεντρική θέση κατέχει η πλήρης αποσαφήνιση του στόχου της εμπλοκής των ομάδων ενδιαφερόντων στη διαδικασία, καθώς και του σταδίου ή των σταδίων στα οποία η συμμετοχική διαδικασία θα εφαρμοστεί.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνει η *διάκριση* μεταξύ:

- Του *σχεδιασμού της συμμετοχικής διαδικασίας*, που αφορά την αποσαφήνιση των επιμέρους σταδίων μέσα από τα οποία υλοποιείται η συμμετοχή των ομάδων ενδιαφερόντων. Τα στάδια αυτά είναι συνάρτηση του τύπου της μεθόδου που χρησιμοποιείται και, για κάθε μέθοδο συμμετοχής που περιγράφεται στο παρόν βιβλίο, έχουν περιγραφεί στις αντίστοιχες ενότητες (βλ. Κεφάλαια 5 και 6). Αξίζει να σημειωθεί πως, παρότι η κάθε μέθοδος συμμετοχής, αποτελώντας μια δομημένη διαδικασία διαλόγου, υλοποιείται μέσα από μια σειρά συγκεκριμένων σταδίων που απορρέουν από τον σχεδιασμό της, η βιβλιογραφική επισκόπηση καταδεικνύει κάποιες διαφοροποιήσεις στον τρόπο με τον οποίο συγκεκριμένες μέθοδοι έχουν εφαρμοστεί στις διάφορες μελέτες περίπτωσης (Rowe και Frewer 2000). Οι διαφοροποιήσεις αυτές οφείλονται στις κρατούσες συνθήκες, στο πλαίσιο των οποίων γίνεται η εφαρμογή της συμμετοχικής διαδικασίας, και εναπόκειται στην κρίση και εμπειρία των οργανωτών της διαδικασίας η καλύτερη προσαρμογή της χρησιμοποιούμενης μεθόδου συμμετοχής στο εκάστοτε περιβάλλον λήψης απόφασης, έτσι ώστε να καταστεί κατά το δυνατόν αποτελεσματικότερη η εφαρμογή της (Elliott και άλλοι 2005).
- Της *διαδικασίας του σχεδιασμού*, η οποία συνιστά σειρά βημάτων για την επίλυση ενός σχεδιαστικού προβλήματος, με στόχο τη λήψη απόφασης σχετικά με τον τρόπο επίλυσής του (λύση) και το πλαίσιο πολιτικών και μέτρων που απαιτείται για τον σκοπό αυτόν (παρεμβάσεις σχεδιασμού).

Από τη διάκριση αυτή γίνεται αντιληπτό ότι τα παραπάνω αποτελούν δύο διακριτές μεταξύ τους ενότητες, με την πρώτη να αποτελεί τμήμα της δεύτερης, στην προσπάθεια ενσωμάτωσης της συμμετοχικής προσέγγισης στη διαδικασία του σχεδιασμού.

Επίσης, θα πρέπει εδώ να τονιστεί ότι κάθε στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού έχει διαφορετικούς στόχους και οδηγεί σε διαφορετικές αποφάσεις, οι οποίες τροφοδοτούν τα επόμενα στάδια. Η εμπλοκή των ομάδων ενδιαφερόντων μπορεί να αποτελεί αντικείμενο ενός ή και περισσότερων σταδίων της διαδικασίας του σχεδιασμού. Ο ρόλος της συμμετοχής σε κάθε στάδιο είναι διαφορετικός και έχει ήδη σκιαγραφηθεί στην ενότητα 3.5 του Κεφαλαίου 3. Ο διαφορετικός ρόλος της συμμετοχής στα διαφορετικά στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού υποδηλώνει ότι οι παράγοντες που αναφέρονται στη συνέχεια για την επιλογή

μεθόδου συμμετοχής μπορεί να διαφοροποιούνται σε καθένα από τα στάδια αυτά. Το στοιχείο αυτό συνεπάγεται τη διαφορετική προσέγγιση στην επιλογή συμμετοχικής μεθόδου, με βάση τις ανάγκες του εκάστοτε σταδίου του σχεδιασμού και τα χαρακτηριστικά των μεθόδων, και άρα την ανάγκη επανεξέτασης των παρακάτω αναλυόμενων παραγόντων για την κατάλληλη επιλογή συμμετοχικής μεθόδου μέσα σε κάθε στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού.

7.1. Παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή μεθόδου συμμετοχής

Η επιλογή συμμετοχικής μεθόδου από τη σχεδιαστική ομάδα απαιτεί τη συστηματική θεώρηση σειράς παραγόντων, οι οποίοι θα οριοθετήσουν τις ανάγκες που αναμένεται να καλύψει η συμμετοχή. Με βάση τις ανάγκες αυτές και γνώμονα τα χαρακτηριστικά των διαφορετικών μεθόδων συμμετοχής, γίνεται η επιλογή της κατάλληλης μεθόδου.

Τα χαρακτηριστικά των επιμέρους μεθόδων συμμετοχής και τα στάδια υλοποίησής τους έχουν ήδη περιγραφεί σε προηγούμενες ενότητες (βλ. Κεφάλαια 5 και 6). Στο παρόν κεφάλαιο, λοιπόν, η συζήτηση επικεντρώνεται στις ανάγκες που η συμμετοχή έρχεται να καλύψει, οι οποίες θα οριοθετήσουν την κατάλληλη επιλογή μεθόδου συμμετοχής.

7.1.1. Κύριοι παράγοντες

Οι κυριότεροι από τους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή μεθόδου συμμετοχής αναφέρονται στα παρακάτω ζητήματα (Creighton 2003, Raadgever και Mostert 2005, Στρατηγέα 2012) (Διάγραμμα 7-1):

- Στόχος συμμετοχής.
- Φύση σχεδιαστικού προβλήματος.
- Βαθμός εμπλοκής των συμμετεχόντων.
- Τύπος συμμετεχόντων.
- Στάδιο υλοποίησης της συμμετοχής.
- Αντικείμενο της συμμετοχής.
- Κατεύθυνση επικοινωνίας (μονόδρομη ή αμφίδρομη ροή πληροφορίας).
- Μέσο επικοινωνίας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι δύο πρώτοι από τους προαναφερόμενους παράγοντες αποτελούν σε μεγάλο βαθμό τον οδηγό για την οριοθέτηση των υπολοίπων.

✓ *Στόχος συμμετοχής*

Οι στόχοι που τίθενται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της συμμετοχικής διαδικασίας αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την οριοθέτηση της επιλογής συμμετοχικής μεθόδου. Τα δύο αυτά στοιχεία –στόχος και επιδιωκόμενο αποτέλεσμα– αποτελούν τα κριτήρια για μια από τις κατηγοριοποιήσεις των συμμετοχικών μεθόδων που παρουσιάστηκε σε προηγούμενη ενότητα, και εν μέρει καθοδηγούν τον σχεδιαστή για την επιλογή της καταλληλότερης συμμετοχικής μεθόδου από μια ομάδα μεθόδων (βλ. Διαγράμματα 4-3 και 4-4, ενότητα 4.4.1).

Ο *στόχος* της συμμετοχής ομάδων ενδιαφερόντων στον σχεδιασμό μπορεί να εστιάζει:

- Στη βελτίωση της *ποιότητας του παραγόμενου αποτελέσματος* από τον σχεδιασμό: Η έμφαση στην περίπτωση αυτή είναι στην αξιοποίηση των συμμετεχόντων για την απόκτηση πληροφορίας χρήσιμης για τη βελτίωση του τελικού προϊόντος του σχεδιασμού, των αποφάσεων δηλαδή που απορρέουν από αυτόν και των σχετικών πολιτικών για την υλοποίησή τους.
- Στη βελτίωση της *διαδικασίας λήψης απόφασης*: Στο πλαίσιο αυτό, η έμφαση δίνεται στη διαδικασία καθαυτή. Ο στόχος αυτός υπονοεί τη συστηματικότερη εμπλοκή των συμμετεχόντων σε όλα τα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, με το προϊόν του σχεδιασμού να συνιστά το αποτέλεσμα μιας δημοκρατικότερης διαδικασίας λήψης απόφασης και μιας διαδικασίας αμοιβαίας μάθησης για όλους τους εμπλεκόμενους.

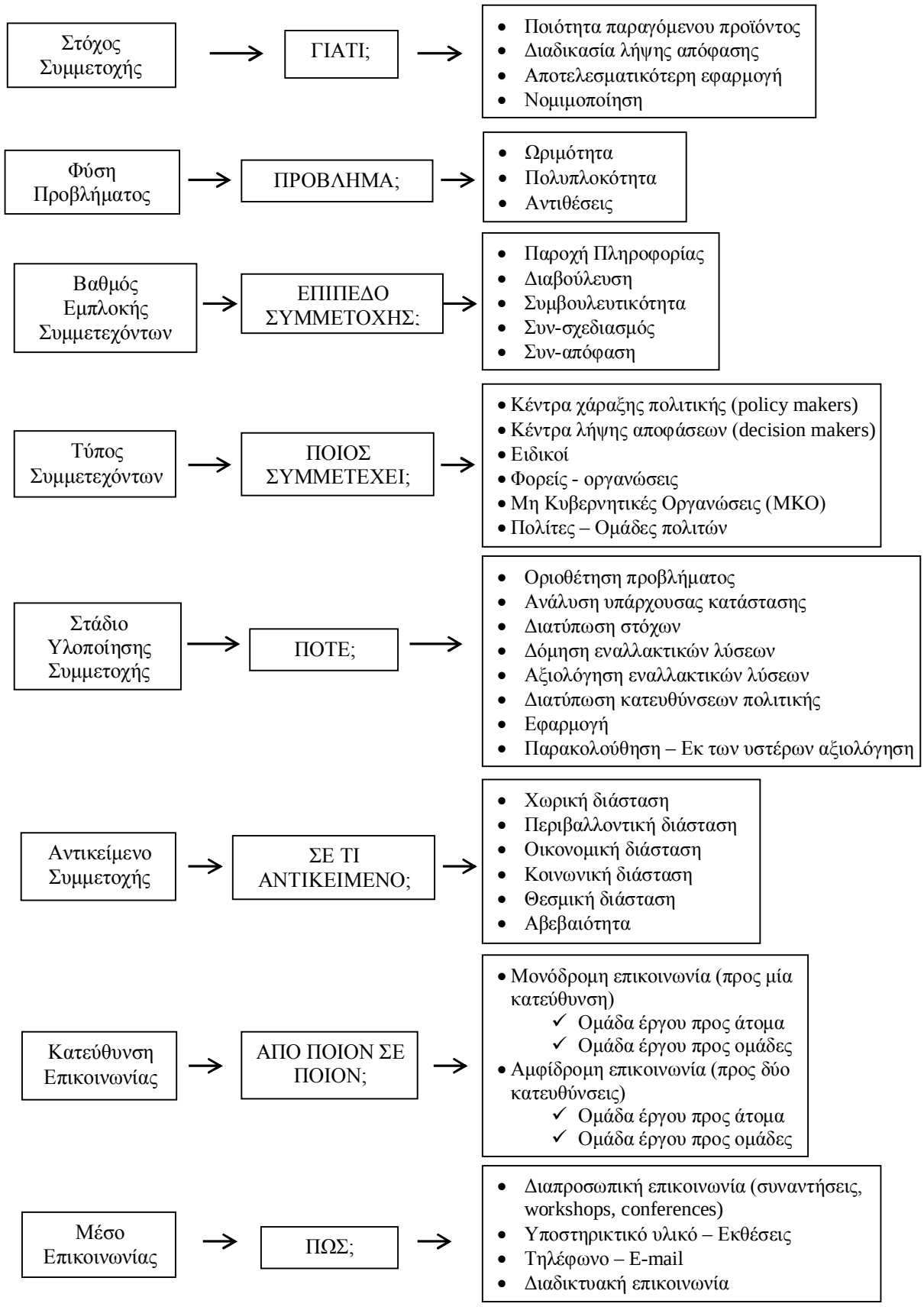

Διάγραμμα 7-1: *Παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο της επιλογής μεθόδου συμμετοχής στον σχεδιασμό.*
Πηγή: Επεξεργασία από Raadgever και Mostert (2005).

- Στην *αποτελεσματικότερη εφαρμογή* του παραγόμενου από τον σχεδιασμό προϊόντος: Η έμφαση στην περίπτωση αυτή είναι στο στάδιο της εφαρμογής της πολιτικής που απορρέει από τον σχεδιασμό. Η συμμετοχή για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή ενός σχεδίου μπορεί να επικεντρώνεται στην ουσιαστικότερη εμπλοκή του κοινού σε συγκεκριμένα ή σε όλα τα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, επιδιώκοντας έτσι: (α) τη σταδιακή ωρίμανση της γνώσης των συμμετεχόντων γύρω από το εξεταζόμενο ζήτημα, (β) την κατανόηση της διαδικασίας μέσα από την οποία ο σχεδιασμός οδηγεί στη λήψη συγκεκριμένης απόφασης και του σχετικού πλαισίου πολιτικής για την υλοποίησή της, (γ) την ανάπτυξη του αισθήματος ιδιοκτησίας των προς υλοποίηση πολιτικών, με σκοπό τη μεγαλύτερη αποδοχή τους. Μπορεί επίσης να συνίσταται απλώς στην ενημέρωση του κοινού, στοιχείο που σηματοδοτεί χαμηλότερο βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων στη σχεδιαστική διαδικασία και προσπάθεια απλώς διάχυσης πληροφορίας κατά τη διάρκεια υλοποίησης των διαφόρων σταδίων του σχεδιασμού, με σκοπό την προετοιμασία των ομάδων ενδιαφερόντων για την εφαρμογή των σχετικών πολιτικών.
- Στη *νομιμοποίηση* του αποτελέσματος του σχεδιασμού: Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς μπορεί να συμβάλει στην αποδοχή και αποτελεσματικότερη εφαρμογή των αποφάσεων του σχεδιασμού. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι συμμετοχικές διαδικασίες προσλαμβάνουν προσχηματικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα σε κοινωνίες όπου τα κέντρα λήψης αποφάσεων δεν είναι εξοικειωμένα με αυτές, επιδιώκοντας να περιβάλουν με έναν νομιμοποιητικό μανδύα την προώθηση συγκεκριμένων σχεδίων χωρίς να εμβαθύνουν στην ουσία και τα οφέλη που απορρέουν από τη συμμετοχή.

✓ *Η φύση του σχεδιαστικού προβλήματος*

Η φύση του εξεταζόμενου προβλήματος αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την επιλογή της συμμετοχικής μεθόδου, του σταδίου της διαδικασίας σχεδιασμού στο οποίο είναι χρήσιμη η συμμετοχή, αλλά και του τύπου των συμμετεχόντων που καλούνται να εμπλακούν στη συμμετοχική διαδικασία (ειδικοί, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, κέντρα λήψης αποφάσεων, φορείς κ.λπ.). Ο προβληματισμός γύρω από αυτόν τον παράγοντα επικεντρώνεται στα παρακάτω ζητήματα:

- *Γνώση*: Αναφέρεται στο απόθεμα επιστημονικής γνώσης που υπάρχει γύρω από το εξεταζόμενο πρόβλημα. Το απόθεμα αυτό προφανώς δεν είναι το ίδιο για όλα τα προβλήματα. Για όσα το απόθεμα της υπάρχουσας γνώσης είναι περιορισμένο, απαιτούνται άλλου είδους προσεγγίσεις (π.χ. διερεύνηση μελλοντικής εξέλιξής τους για την προετοιμασία πολιτικών, κατανόηση των παραγόντων που μπορεί να επηρεάζουν την εξέλιξη αυτή, σχέση προβλήματος με άλλες μεταβλητές του μελετώμενου συστήματος). Τέτοιου είδους προσεγγίσεις οριοθετούν τόσο τη μέθοδο συμμετοχής που μπορεί να συνεισφέρει στη σχεδιαστική προσπάθεια (π.χ. Ανάλυση Σεναρίων, Delphi) όσο και το είδος των συμμετεχόντων που είναι σκόπιμο να εμπλακούν (ειδικοί, επιστημονική κοινότητα κ.ά.).
- *Ωριμότητα του εξεταζόμενου προβλήματος*: Ο παράγοντας αυτός αναφέρεται στον βαθμό που η κοινωνία έχει διαμορφωμένη γνώμη γύρω από το πρόβλημα που εξετάζεται. Σε ώριμα προβλήματα, δηλαδή σε αυτά που έχει ήδη υπάρξει η σχετική ζύμωση στην κοινωνία, έχουν ενδεχομένως δρομολογηθεί και δημοσιευτεί σχετικές μελέτες, υπάρχει ήδη κάποιο νομοθετικό πλαίσιο, αποτελούν αντικείμενο ευρείας δημοσιότητας από διάφορους φορείς όπως μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.λπ., το απόθεμα γνώσης στην κοινωνία είναι επαρκές για τη συμμετοχή και την ουσιαστική ανταπόκριση ενός φάσματος συμμετεχόντων στα διάφορα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, ακόμη και σε αυτά όπου λαμβάνει χώρα η λήψη της απόφασης. Στην αντίθετη περίπτωση, σε ζητήματα δηλαδή για τα οποία η κοινωνία δεν είναι ώριμη, η εμπλοκή των συμμετεχόντων στη διαδικασία σχεδιασμού έχει περισσότερο νόημα στα πρωταρχικά στάδια και αποσκοπεί κυρίως στην ενημέρωσή τους παρά στην ουσιαστική τους εμπλοκή στη λήψη απόφασης. Οι παραπάνω δύο διακριτές περιπτώσεις (ώριμο ή μη ώριμο πρόβλημα σχεδιασμού) απαιτούν διαφορετική προσέγγιση στο ζήτημα της συμμετοχής στη διαδικασία σχεδιασμού, η οποία συνεπάγεται διαφορετικές επιλογές μεθόδων συμμετοχής.

- *Πολυπλοκότητα του προβλήματος*: Η περίπτωση αντιμετώπισης ιδιαίτερα πολύπλοκων προβλημάτων καθιστά αναγκαία την αξιοποίηση εξειδικευμένης τεχνικής γνώσης. Απλοί πολίτες δεν είναι δυνατό να συνεισφέρουν σε τέτοιου είδους προβλήματα. Στο πλαίσιο αυτό οριοθετείται το είδος των συμμετεχόντων (ειδικοί) και κατά συνέπεια και το είδος των μεθόδων συμμετοχής (μέθοδοι που εμπλέκουν ειδικούς, όπως π.χ. η μέθοδος Delphi ή η μέθοδος Ανάλυσης Σεναρίων). Η εξειδικευμένη αυτή γνώση μπορεί να αξιοποιηθεί στα διάφορα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, από το στάδιο της ανάλυσης πολιτικής έως αυτό της λήψης απόφασης.
- *Αμφιλεγόμενος χαρακτήρας προβλήματος*: Ο παράγοντας αυτός αναφέρεται σε περιπτώσεις όπου το σχεδιαστικό πρόβλημα συνιστά ένα *κοινωνικά αμφιλεγόμενο θέμα* και δημιουργεί κοινωνικές *εντάσεις και πόλωση* ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες (π.χ. Σκουριές Χαλκιδικής). Στην περίπτωση αυτή, η συμμετοχή στη διαδικασία του σχεδιασμού εστιάζει περισσότερο στη δημιουργία μιας πλατφόρμας διαλόγου για την αμοιβαία κατανόηση των διαφορετικών απόψεων, τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση και την αποτελεσματική διαχείριση των συγκρούσεων, έτσι ώστε να υπάρξει ένα πεδίο συναίνεσης και προετοιμασίας για τις εφαρμοζόμενες πολιτικές. Η εστίαση αυτή παραπέμπει και στον τύπο των μεθόδων συμμετοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν για τον σκοπό αυτό (π.χ. η μέθοδος των Ομάδων Πολιτών, η μέθοδος των Διασκέψεων Συναίνεσης, η μέθοδος Charrette κ.λπ.), ενώ συνήθως οριοθετεί τη συμμετοχή στο επίπεδο των κοινωνικών ομάδων.

✓ *Βαθμός εμπλοκής συμμετεχόντων*

Ο βαθμός εμπλοκής των συμμετεχόντων σε μια συμμετοχική διαδικασία αποτελεί επίσης σημαντική απόφαση, για τη λήψη της οποίας είναι κρίσιμοι οι παράγοντες που σχολιάστηκαν προηγουμένως, δηλαδή ο στόχος της συμμετοχής και η φύση του μελετώμενου σχεδιαστικού προβλήματος. Ο παράγοντας αυτός έχει αναλυθεί διεξοδικά στην ενότητα 2.4.2. Ο βαθμός συμμετοχής μπορεί να ποικίλλει από την απλή λήψη πληροφορίας/ενημέρωση που παρέχεται στους συμμετέχοντες (παθητική συμμετοχή) έως την ουσιαστική συμμετοχή τους στη διαμόρφωση της τελικής απόφασης (συναπόφαση) (βλ. Κεφάλαιο 2, ενότητα 2.4.2, Πίνακας 2-1 και Διάγραμμα 2-3).

✓ *Τύπος συμμετεχόντων*

Σημαντικό παράγοντα για την επιλογή της κατάλληλης συμμετοχικής μεθόδου αποτελεί επίσης ο τύπος των συμμετεχόντων που εμπλέκονται. Στο πλαίσιο αυτό οι συμμετέχοντες (ή γενικά οι ομάδες ενδιαφερόντων) μπορεί να είναι κέντρα χάραξης πολιτικής, κέντρα λήψης αποφάσεων, ειδικοί, φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, μη κυβερνητικές οργανώσεις, πολίτες, ομάδες συμφερόντων κ.λπ. Ο ρόλος και οι αρμοδιότητες των διαφόρων ομάδων συμμετεχόντων στο μελετώμενο σχεδιαστικό πρόβλημα μπορεί να καθοδηγήσει την ομάδα σχεδιασμού στην επιλογή του κατάλληλου τύπου συμμετεχόντων. Για παράδειγμα, σε ένα ενεργειακό πρόβλημα είναι σκόπιμη η συμπερίληψη στους συμμετέχοντες των φορέων διαχείρισης της ενέργειας, ως παραγόντων με σημαντική αρμοδιότητα στο μελετώμενο πρόβλημα. Ή ακόμη σε ένα πρόβλημα διαχείρισης των υδάτινων πόρων είναι σαφές, εκ του ρόλου και των αρμοδιοτήτων τους, ότι πρέπει να συμμετέχουν οι φορείς διαχείρισης του εν λόγω πόρου.

Ακόμη, ο στόχος και το είδος του προβλήματος, αλλά και η χωρική κλίμακα την οποία αυτό διατρέχει (π.χ. τοπική ή υπερτοπική ή ακόμα και εθνική - υπερεθνική) αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την επιλογή του τύπου των συμμετεχόντων και κατ' επέκταση του τύπου της μεθόδου συμμετοχής που μπορεί να είναι χρήσιμη. Για παράδειγμα ο σχεδιασμός του μέλλοντος του αγροτικού τομέα στην Ευρώπη (Stratigea και άλλοι 2010, Giaoutzi και Stratigea 2010a και 2010b) απαιτεί εξειδικευμένη γνώση και οι συμμετέχοντες μπορεί να είναι κέντρα λήψης αποφάσεων, ειδικοί, φορείς αγροτικών ενώσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο κ.λπ., ενώ για τη μελέτη του προβλήματος αυτού μπορούν να αξιοποιηθούν μέθοδοι όπως Ανάλυση Σεναρίων, World Café, Ομάδες Εστίασης κ.λπ. Αντίθετα, για την ανάπλαση μιας πλατείας, που αποτελεί θέμα τοπικού ενδιαφέροντος, οι πολίτες έχουν σημαντικό ρόλο και μπορούν να αξιοποιηθούν μέθοδοι όπως Διασκέψεις Συναίνεσης, Charrette, Πυρήνες Σχεδιασμού κ.λπ.

Η επιλογή των συμμετεχόντων σε κάθε άσκηση συμμετοχικού σχεδιασμού αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την επιτυχή έκβασή της. Για την επίτευξη μιας ισορροπημένης και αντιπροσωπευτικής εκπροσώπησης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες κάλυψης των διαφορετικών:

- *Διαστάσεων* ενός θέματος, έτσι ώστε η συμμετοχική διαδικασία να αποκομίζει πληροφορία για το σύνολο των επιμέρους θεμάτων του εξεταζόμενου προβλήματος.
- *Ενδιαφερόντων* του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, αλλά και αυτών του κοινωνικού συνόλου, μέσα από την κατάλληλη εκπροσώπηση όλων των παραπάνω.
- Ενδιαφερόντων και οπτικών των διαφορετικών φύλων και εθνικοτήτων, των ομάδων διαφορετικής κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης κ.λπ.

Η επιλογή των συμμετεχόντων πρέπει να διασφαλίζει (Bousset και άλλοι 2005):

- Τη *συμπερίληψη* (inclusion): Όλοι πρέπει να έχουν ίση δυνατότητα έκφρασης των απόψεών τους και συνεισφοράς στη διαμόρφωση των λύσεων. Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνεται και η ισόρροπη αντιπροσώπευση των φύλων.
- Τη *σχέση με τον επιδιωκόμενο στόχο* (relevance): Οποιοσδήποτε επηρεάζεται, επηρεάζει ή μπορεί να συνεισφέρει στην αναζήτηση λύσεων πρέπει να μπορεί να συμμετέχει.

✓ *Στάδιο υλοποίησης συμμετοχής*

Το στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού στο οποίο αξιοποιείται η συμμετοχή εξαρτάται επίσης από τον σκοπό της συμμετοχής και τη φύση του σχεδιαστικού προβλήματος. Η συμμετοχική προσέγγιση μπορεί να αξιοποιηθεί σε ένα ή περισσότερα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να αξιοποιηθεί (Διάγραμμα 7-2):

- Στο στάδιο της *ανάλυσης πολιτικής*, στο οποίο αναλύονται οι στόχοι του σχεδιαστικού εγχειρήματος, η υπάρχουσα κατάσταση και η δυναμική της, δομούνται εναλλακτικές λύσεις για την αντιμετώπιση του μελετώμενου προβλήματος, καθορίζονται τα κριτήρια για την αξιολόγησή τους καθώς και οι προτεραιότητες αυτών (βάρη κριτηρίων), εκτιμώνται οι επιπτώσεις των εναλλακτικών λύσεων με βάση τα κριτήρια αξιολόγησης που έχουν τεθεί.
- Στο στάδιο της *διατύπωσης πολιτικής*, όπου γίνεται η επιλογή της εναλλακτικής λύσης για την αντιμετώπιση του προβλήματος και οριοθετούνται τα μέτρα πολιτικής για την υλοποίησή της.
- Στο στάδιο της *εφαρμογής της πολιτικής*, όπου υλοποιούνται τα μέτρα πολιτικής που προωθούν την επιλεγείσα εναλλακτική λύση.
- Στο στάδιο της *αξιολόγησης της πολιτικής*, των αποτελεσμάτων δηλαδή από την εφαρμογή της, όπου εξετάζεται ο βαθμός επίτευξης των στόχων του σχεδιασμού.

Στο Διάγραμμα 7-2 παρουσιάζονται τα παραπάνω επιμέρους στάδια για τη χάραξη πολιτικής σε ένα σχεδιαστικό πρόβλημα, καθώς και τα στάδια της διαχείρισης της πληροφορίας που αξιοποιείται για τον σκοπό αυτό, μέρος της οποίας μπορεί να απορρέει από την αξιοποίηση των συμμετοχικών προσεγγίσεων στον σχεδιασμό. Ακόμη, στο διάγραμμα αυτό αποτυπώνεται η διασύνδεση της πληροφορίας που αποκτάται από τις συμμετοχικές προσεγγίσεις με τα επιμέρους στάδια της διαδικασίας χάραξης πολιτικής (έντονα βέλη διαγράμματος). Είναι σαφές ότι τα στάδια της ανάλυσης και της διατύπωσης πολιτικής είναι τα πλέον εντατικά σε σχέση με τον όγκο και την ποικιλία της πληροφορίας που απαιτούν για την υλοποίησή τους. Ακόμη, η διασύνδεση των σταδίων αυτών με πληροφορία που απορρέει από τις συμμετοχικές διαδικασίες – επεξεργασία των απόψεων των συμμετεχόντων που τροφοδοτεί με πληροφορία και τα δύο αυτά στάδια– μπορεί να οδηγήσει στη βελτίωση του σταδίου της ανάλυσης πολιτικής και την ανάπτυξη λύσεων/πολιτικών στο στάδιο της διατύπωσης πολιτικής οι οποίες ενσωματώνονται καλύτερα στο υφιστάμενο φυσικό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο στο οποίο απευθύνονται και, ως εκ τούτου, είναι περισσότερο αποδεκτές και εφαρμόσιμες. Αυτό συμβάλλει στην αύξηση της αποτελεσματικότητας του σταδίου εφαρμογής της πολιτικής, οδηγώντας έτσι στα επιδιωκόμενα από τον σχεδιασμό αποτελέσματα, που αποτυπώνονται στο στάδιο της αξιολόγησης της πολιτικής αυτής. Επίσης, είναι σαφές από την περιγραφή των μεθόδων συμμετοχής που έχει προηγηθεί (βλ. προηγούμενα κεφάλαια) ότι η έννοια της συμμετοχής είναι συνδεδεμένη με το στάδιο της εφαρμογής αλλά και με αυτό της αξιολόγησης μιας πολιτικής (Διάγραμμα 7-2). Για παράδειγμα, η ενημέρωση των συμμετεχόντων –αποδεκτών του προϊόντος του σχεδιασμού– και η κατανόησή

τους σχετικά με τον στόχο και την αναγκαιότητα των εφαρμοζόμενων πολιτικών μπορεί να οδηγήσει στην καλύτερη αποδοχή των πολιτικών αυτών.

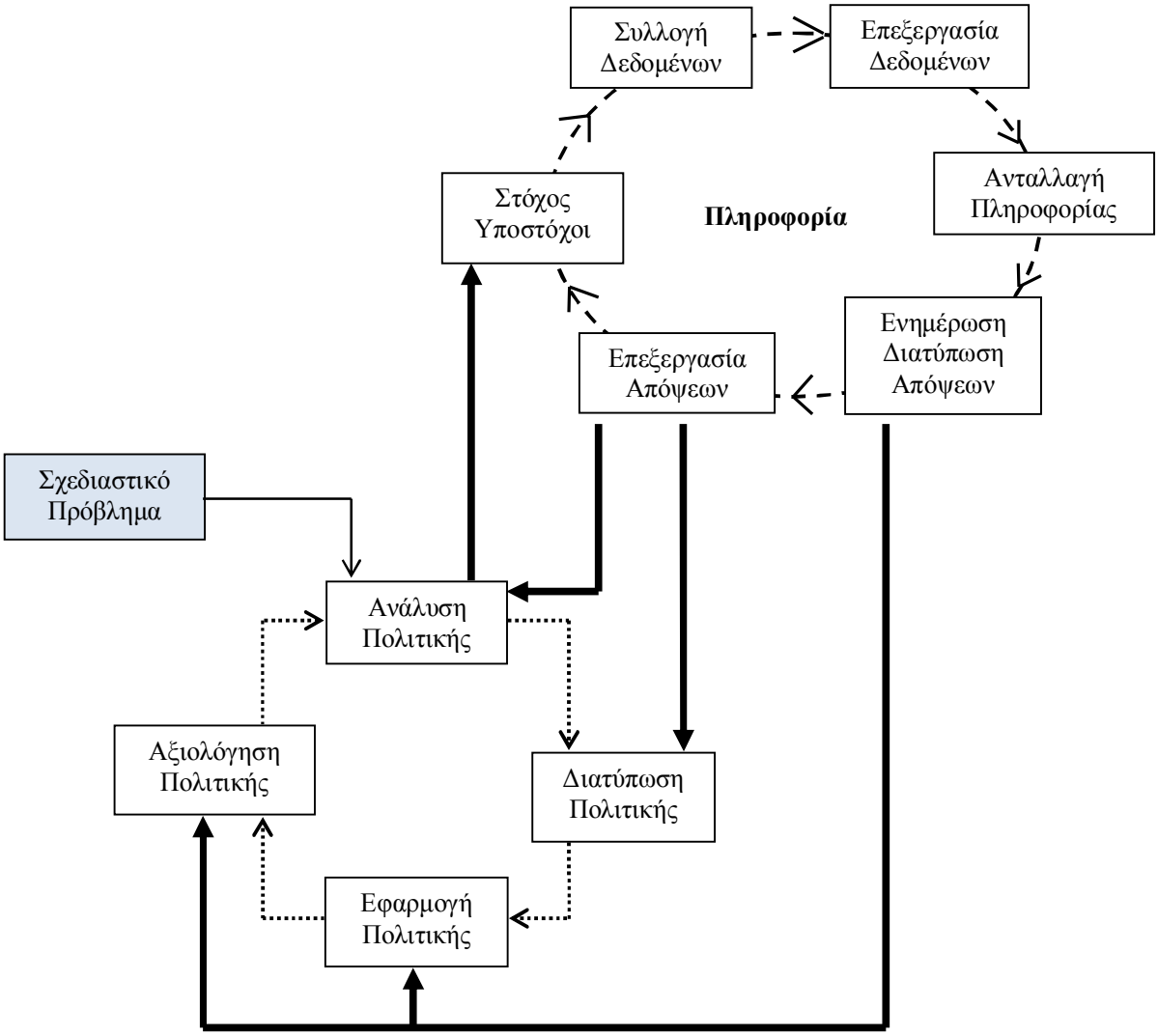

Διάγραμμα 7-2: *Στάδια χάραξης πολιτικής και διαχείρισης σχετικής πληροφορίας.*
Πηγή: Raadgever και Mostert (2005).

Στα διάφορα στάδια της διαδικασίας χάραξης πολιτικής, ο ρόλος της πληροφορίας που συλλέγεται και αξιοποιείται από τη συμμετοχική προσέγγιση έχει διαφορετική συνεισφορά. Διαφορετικός είναι και ο τύπος των συμμετεχόντων που μπορεί να εμπλέκεται, ανάλογα με το στάδιο και τις ανάγκες που αυτό θέτει. Κατ' επέκταση, διαφορετικές μέθοδοι συμμετοχής μπορούν να αξιοποιούνται για τους διαφορετικούς τύπους συμμετεχόντων και πληροφορίας που απαιτείται σε καθένα από τα παραπάνω στάδια.

✓ *Αντικείμενο της συμμετοχής*

Η οριοθέτηση του προβλήματος και του επιδιωκόμενου στόχου από τη σχεδιαστική ομάδα είναι σημαντική για τον καθορισμό του είδους της απαιτούμενης πληροφορίας από τη συμμετοχική διαδικασία και ως εκ τούτου του αντικειμένου της συμμετοχής (επιστημονικό ή άλλο πεδίο) που η πληροφορία αυτή οριοθετεί. Είναι σαφές ότι η πολυπλοκότητα των προβλημάτων του σχεδιασμού απαιτεί μια διεπιστημονική προσέγγιση, η οποία διερευνά και λαμβάνει υπόψη στον σχεδιασμό λύσεων/πολιτικών τις διαφορετικές διαστάσεις τους, π.χ. την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική. Κάτι τέτοιο άλλωστε αποτελεί και επιταγή του

υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, υπό το φως της επιδίωξης του γενικότερου σχεδιαστικού στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης. Παρ' όλα αυτά, οι διαφορετικοί τύποι σχεδιαστικών προβλημάτων μπορεί να απαιτούν πρόσθετη πληροφορία από ένα συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο. Έτσι, στο προαναφερθέν παράδειγμα για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα μπορεί να απαιτείται εξειδικευμένη γνώση σε σχέση με τις ενδεχόμενες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής που πρέπει να ληφθούν υπόψη για την ολοκληρωμένη θεώρησή του ή ακόμη γνώση από τον διατροφικό τομέα, με τον οποίο συνδέεται στενά. Ακόμη μπορεί να απαιτεί γνώση γύρω από τα θέματα των τεχνολογικών εξελίξεων στον αγρο-διατροφικό τομέα, η οποία μπορεί να διαμορφώνει ένα νέο τοπίο για τον τρόπο διαχείρισης του στόχου ανάπτυξης του αγροτικού τομέα.

Ανάλογα λοιπόν με το αντικείμενο της συμμετοχής, οριοθετείται το είδος της απαιτούμενης γνώσης (ειδικοί ή μη) και ως εκ τούτου ο τύπος της μεθόδου συμμετοχής που είναι καταλληλότερος. Επισημαίνεται εδώ ότι το αντικείμενο της μελέτης μπορεί να απαιτεί ένα πλήθος συμμετεχόντων με διαφορετικό βαθμό εξειδίκευσης, καθώς επίσης να συνεπάγεται την υιοθέτηση περισσότερων τύπων μεθόδων συμμετοχής για την αντιμετώπιση του σχεδιαστικού προβλήματος. Έτσι, στο προηγούμενο παράδειγμα θα μπορούσαν να εμπλακούν αγρότες για την απόκτηση της εμπειρικής τους γνώσης επί των θεμάτων και την τροφοδότηση με πληροφορία των προβλημάτων, καθώς και ειδικοί για την οριοθέτηση λύσεων για την καλύτερη διαχείριση των προβλημάτων αυτών.

✓ *Κατεύθυνση επικοινωνίας*

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η συμμετοχική διαδικασία αποτελεί στην ουσία της μια διαδικασία ροής πληροφορίας ανάμεσα στους *κόμβους ενός δικτύου* (κέντρα λήψης αποφάσεων, επιστημονική κοινότητα / ομάδα σχεδιασμού και ομάδες ενδιαφερόντων) (βλ. ενότητα 4.2). Ο παράγοντας «κατεύθυνση της επικοινωνίας» αναφέρεται στην κατεύθυνση ροής της πληροφορίας στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας, η οποία μπορεί να είναι προς μια μόνο κατεύθυνση (από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς τις ομάδες ενδιαφερόντων) ή αμφίδρομη (από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς τις ομάδες ενδιαφερόντων και αντίστροφα).

Επιπλέον, καθώς οι διάφορες μέθοδοι συμμετοχής απευθύνονται είτε προς άτομα είτε προς ομάδες, η κατεύθυνση επικοινωνίας, είτε μονόδρομη είτε αμφίδρομη στη βάση της, συγκεκριμενοποιείται ως ροή από την ομάδα έργου προς άτομα ή προς ομάδες, αντίστοιχα (Raadgever και Mostert 2005).

✓ *Μέσο επικοινωνίας*

Η εντατική επικοινωνία των μηνυμάτων και αποτελεσμάτων μιας συμμετοχικής διαδικασίας είναι εξαιρετικής σημασίας για την επιδίωξη των στόχων της και μπορεί να αναφέρεται στην επικοινωνία πριν, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά το πέρας της διαδικασίας αυτής.

Η επικοινωνία *πριν την υλοποίηση* της συμμετοχικής διαδικασίας αποσκοπεί στην ευρεία ενημέρωση των ομάδων ενδιαφερόντων σχετικά με το συμμετοχικό εγχείρημα και την παρακίνηση για την εμπλοκή τους σε αυτό. Ακόμη μπορεί να αποσκοπεί στην επικοινωνία σχετικού υποστηρικτικού υλικού σε επιλεγμένες ομάδες ενδιαφερόντων ή σε ένα ευρύτερο κοινό.

Η επικοινωνία *κατά τη διάρκεια* της συμμετοχικής διαδικασίας επιδιώκει την υποστήριξη της διαδικασίας καθαυτής, για την ανταλλαγή απόψεων και τη συλλογή πληροφορίας από την ομάδα σχεδιασμού ή ακόμη την προώθηση υποστηρικτικού υλικού χρήσιμου για την εξέλιξη της διαδικασίας.

Τέλος, η επικοινωνία *μετά το πέρας* της συμμετοχικής διαδικασίας αποσκοπεί στην ευρεία διάδοση των αποτελεσμάτων της, σε σχέση τόσο με τη διαδικασία καθαυτή όσο και με το προϊόν που παρήχθη από αυτή και τον τρόπο που επηρέασε τις κατευθύνσεις επίλυσης του σχεδιαστικού προβλήματος (λύσεις και πολιτικές υλοποίησής τους).

Τα *μέσα* που χρησιμοποιούνται για την επικοινωνία μεταξύ της ομάδας σχεδιασμού και των συμμετεχόντων σε μια συμμετοχική διαδικασία ποικίλλουν και σε γενικές γραμμές μπορούν να ομαδοποιηθούν σε παραδοσιακά και διαδικτυακά (Raadgever και Mostert 2005, Papadopoulou και Stratigea 2014). Πιο συγκεκριμένα:

- *Επικοινωνία με παραδοσιακά μέσα*: Εδώ εντάσσονται η διαπροσωπική (face-to-face) επικοινωνία μέσα από συναντήσεις των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία, αλλά και η επικοινωνία μέσα από την αποστολή υλικού, ερωτηματολογίων κ.λπ. με παραδοσιακούς τρόπους (π.χ. ταχυδρομείο).

- *Διαδικτυακή επικοινωνία*: Το διαδίκτυο αποτελεί σημαντικό εργαλείο για τη διάδοση πληροφορίας και την αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων. Τα τελευταία χρόνια καταγράφεται σημαντικός αριθμός προσπαθειών και αντίστοιχων εμπειρικών μελετών που αξιοποιούν τις δυνατότητες της διαδικτυακής επικοινωνίας στο πλαίσιο της υλοποίησης συμμετοχικών διαδικασιών. Η εμπειρία αυτή, παρότι σε αρκετές περιπτώσεις αξιολογείται ως θετική, στη συνολική της αποτίμηση καταδεικνύει τη χρησιμότητα της διαδικτυακής επικοινωνίας για την υλοποίηση συμμετοχικών διαδικασιών ως συμπληρωματικού τρόπου για την αποτελεσματικότερη διαχείριση των σχεδιαστικών εγχειρημάτων και όχι ως πλήρους υποκατάστατου της διαπροσωπικής επικοινωνίας. Από τη σχετική βιβλιογραφία αναδεικνύεται ότι η συνδυαστική χρήση διαπροσωπικής και διαδικτυακής επικοινωνίας, όπου αυτό είναι δυνατό, συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη υλοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών, αξιοποιώντας τις δυνατότητες των δύο προσεγγίσεων επικοινωνίας και αίροντας τα μειονεκτήματα και τις αδυναμίες καθεμιάς από αυτές (Conroy και Gordon 2004, Mandarano και άλλοι 2010, Seltzer και Mahmoudi 2012, Papadopoulou και Stratigea 2014).

Η επιλογή μέσου επικοινωνίας είναι μια κρίσιμη επιλογή για την επιτυχή έκβαση της συμμετοχικής διαδικασίας σε όλα τα στάδιά της (πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την υλοποίησή της). Δεν υπάρχει όμως μια και μόνη συνταγή για την επιλογή μέσου επικοινωνίας. Η σχετική απόφαση λαμβάνεται μέσα από τη συνεκτίμηση, από την ομάδα σχεδιασμού, σειράς παραγόντων, όπως η φύση και η χωρική κλίμακα αναφοράς του μελετώμενου προβλήματος, ο τύπος των συμμετεχόντων, οι δεξιότητες και το πρότυπο επικοινωνίας αυτών, το κόστος για την εμπλοκή μεγάλου αριθμού συμμετεχόντων που ενδεχομένως απαιτείται ή επιδιώκεται σε μια μελέτη σχεδιασμού κ.ά. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι η επιλογή του μέσου επικοινωνίας δεν είναι απαραίτητα μονοσήμαντα ορισμένη για το σύνολο μιας συμμετοχικής διαδικασίας, αλλά είναι δυνατό στα διαφορετικά στάδιά της να αξιοποιούνται διάφορα μέσα επικοινωνίας ή ακόμη και συνδυασμοί τους (βλ. Στρατηγέα και άλλοι 2015).

7.1.2. Άλλοι παράγοντες

Σημαντικό είναι, στο πλαίσιο αυτό, να αναφερθούν κάποιοι πρόσθετοι παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να διαδραματίσουν εξίσου καθοριστικό ρόλο με αυτόν των παραγόντων που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα για την επιλογή της μεθόδου συμμετοχής στο πλαίσιο μιας διαδικασίας σχεδιασμού. Ο λόγος για αυτό έγκειται στους περιορισμούς που αυτοί μπορεί να θέτουν. Ως τέτοιοι μπορούν να αναφερθούν ο *χρόνος* και οι *πόροι* που είναι διαθέσιμοι για την υλοποίηση συμμετοχικών διαδικασιών (Creighton 2003) και περιγράφονται συνοπτικά στη συνέχεια.

✓ *Διαθέσιμος χρόνος*

Ως απαιτούμενος χρόνος για την αξιοποίηση μιας συμμετοχικής διαδικασίας νοείται ο χρόνος που απαιτείται για:

- τον σχεδιασμό,
- την εφαρμογή της και
- την επεξεργασία και παρουσίαση των αποτελεσμάτων της.

Το στοιχείο του χρόνου που είναι διαθέσιμος για την αξιοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών στην επίλυση ενός προβλήματος αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την επιλογή της συμμετοχικής μεθόδου που θα αξιοποιηθεί για τον σκοπό αυτό. Στις περιπτώσεις όπου τα χρονικά περιθώρια είναι πιεστικά, η επιλογή κατευθύνεται προς συμμετοχικές μεθόδους που εξασφαλίζουν ταχύτερη εφαρμογή στην εμπλοκή των συμμετεχόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Για παράδειγμα, στην περίπτωση ενός προβλήματος τοπικού ενδιαφέροντος όπου επιζητείται η εμπλοκή των πολιτών, η εφαρμογή της μεθόδου των Ομάδων Εστίασης μπορεί να προτιμάται έναντι π.χ. της Charrette, καθώς η δεύτερη απαιτεί σημαντικά μεγαλύτερο χρονικό διάστημα για την εφαρμογή της.

Γενικά, αξίζει να σημειωθεί ότι για προβλήματα σχεδιασμού που έχουν περισσότερο επείγοντα χαρακτήρα, η αξιοποίηση των συμμετοχικών μεθόδων, λόγω του χρόνου που απαιτείται για τη διενέργειά

τους, μπορεί να είναι προβληματική. Ακόμη μπορεί να οδηγεί στην επιλογή μεθόδων λιγότερο κατάλληλων για το πρόβλημα που έχει τεθεί. Στο παραπάνω παράδειγμα, τοπικού ενδιαφέροντος ζητήματα θα μπορούσαν να επιλυθούν πιο αποτελεσματικά από μεθόδους συμμετοχής που εμπλέκουν μεγαλύτερο αριθμό πολιτών και δίνουν άνεση χρόνου για την υλοποίηση των διαφορετικών σταδίων τους και τη σε βάθος επεξεργασία των ζητημάτων αυτών, οδηγώντας ταυτόχρονα σε συναίνεση μεταξύ των συμμετεχόντων (π.χ. Charrette, Πυρήνες Σχεδιασμού ή Διασκέψεις Συναίνεσης). Αντίθετα, η αξιοποίηση για παράδειγμα της μεθόδου των Ομάδων Εστίασης συνεισφέρει μεν στην ταχεία συλλογή πληροφορίας για τις διαφορετικές απόψεις, προς εμπλουτισμό της γνωστικής βάσης του σχεδιασμού, η πληροφορία όμως αυτή προέρχεται από μικρότερο αριθμό ατόμων, η ζύμωση των διαφορετικών απόψεων είναι πολύ πιο περιορισμένη, ενώ στο πλαίσιο της εφαρμογής της δεν είναι απαραίτητη η επίτευξη συναίνεσης. Έτσι, το αποτέλεσμα από την εφαρμογή της εμφανίζει σημαντική ποιοτική διαφοροποίηση σε σχέση με αυτό που μπορεί να επιτευχθεί από άλλες, καταλληλότερες για την περίπτωση, μεθόδους συμμετοχής.

✓ *Διαθέσιμοι πόροι για την υλοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας*

Το κόστος για την εφαρμογή των συμμετοχικών μεθόδων διαφέρει ανάλογα με τη μέθοδο που επιλέγεται. Το στοιχείο αυτό αποτελεί επίσης σημαντικό κριτήριο επιλογής της μεθόδου συμμετοχής. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε πολλά παραδείγματα οι διενεργούμενες συμμετοχικές διαδικασίες υλοποιούνται υπό τη σημαντική πίεση των περιορισμένων πόρων που διατίθενται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους αρμόδιους φορείς, στοιχείο το οποίο, όπως επισημαίνεται από τους Raadgever και Mostert (2005), αποτελεί εν μέρει απόρροια της απροθυμίας των παραπάνω να αποδεχτούν την εμπλοκή και άλλων ομάδων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, η οποία μέχρι πρότινος αποτελούσε αποκλειστικό τους προνόμιο.

Τα στοιχεία που διαφοροποιούν το κόστος εφαρμογής των συμμετοχικών μεθόδων είναι:

- *Κόστος μεταφοράς συμμετεχόντων*: Εμπεριέχει τους αναγκαίους πόρους για τη μετακίνηση των συμμετεχόντων στο σημείο όπου λαμβάνει χώρα η συμμετοχική διαδικασία, στοιχείο το οποίο εξαρτάται από την απόσταση από την οποία απαιτείται αυτοί να μεταφερθούν. Το κόστος αυτό μπορεί να είναι σημαντικό όσο μεγαλώνει η χωρική κλίμακα στην οποία αναφέρεται το υπό εξέταση πρόβλημα, καθώς εμπλέκονται μετακινήσεις συμμετεχόντων σε μεγαλύτερες αποστάσεις.
- *Πλήθος συμμετεχόντων*: Αναφέρεται στον αριθμό των ατόμων που λαμβάνουν μέρος στη συμμετοχική διαδικασία.
- *Αμοιβή ειδικών*: Η παρουσία των ειδικών ισοδυναμεί με ένα κόστος που αφορά είτε την αμοιβή για την παροχή των εξειδικευμένων γνώσεών τους είτε την αποζημίωσή τους για την απουσία από την εργασία τους.
- *Χώρος διεξαγωγής συμμετοχικής διαδικασίας – υποδομή*: Αφορά το κόστος χρήσης κατάλληλου χώρου διεξαγωγής των συμμετοχικών διαδικασιών και της αναγκαίας υποδομής.
- *Κόστος οργάνωσης*: Αναφέρεται στο κόστος των απαραίτητων αναλώσιμων υλικών που απαιτεί η εφαρμογή της διαδικασίας.

Το κόστος αποτελεί παράγοντα ο οποίος μπορεί να οδηγήσει σε εκπτώσεις στο πλαίσιο της επιλογής της κατάλληλης συμμετοχικής μεθόδου, οδηγώντας σε επιλογή υποκαταστάτων που μπορούν μόνο μερικώς να επιτύχουν τους επιδιωκόμενους από τη συμμετοχή στόχους. Για παράδειγμα, στην περίπτωση ενός προβλήματος τοπικού ενδιαφέροντος όπου είναι σημαντική η εμπλοκή σημαντικής μερίδας πολιτών, μπορεί να προτιμηθεί η εφαρμογή της μεθόδου των Ομάδων Εστίασης έναντι π.χ. της Charrette, καθώς η δεύτερη, παρότι καταλληλότερη (μεγαλύτερος αριθμός πολιτών, επιδίωξη συναίνεσης κ.λπ.), συνεπάγεται πολύ σημαντικότερο κόστος.

7.1.3. Συγκριτική παρουσίαση μεθόδων συμμετοχής

Ακολουθεί μια συνοπτική συγκριτική παρουσίαση των κυριότερων μεθόδων συμμετοχής ως προς τα χαρακτηριστικά που παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες. Η εν λόγω παρουσίαση αναδεικνύει τις ιδιαιτερότητες κάθε μεθόδου ως προς τους παράγοντες αυτούς, αλλά και τις διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, καθιστώντας σαφέστερη την ανάγκη αξιολόγησης των προηγούμενων παραγόντων σε σχέση με τα δεδομένα

του εκάστοτε συμμετοχικού εγχειρήματος, έτσι ώστε να επιλεγεί η καταλληλότερη μέθοδος. Είναι προφανές ότι η ανάγνωση των εν λόγω χαρακτηριστικών, για να μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην τελική επιλογή μεθόδου συμμετοχής, δεν θα πρέπει να ιδωθεί μεμονωμένα, αλλά να συνδυαστεί με τη γνώση των λοιπών χαρακτηριστικών των μεθόδων συμμετοχής (βλ. Κεφάλαια 5 και 6), καθώς και τον στόχο της αξιοποίησης της συμμετοχικής διαδικασίας στο πλαίσιο του σχεδιαστικού προβλήματος που έχει τεθεί.

Πιο συγκεκριμένα, στον Πίνακα 7-1 παρουσιάζεται μια συγκριτική θεώρηση των κυριότερων μεθόδων συμμετοχής με βάση τον στόχο τους, τη φύση του εξεταζόμενου προβλήματος, τον τύπο των συμμετεχόντων που εμπλέκουν, τον χρόνο διεξαγωγής της συμμετοχικής διαδικασίας και τον συνολικό απαιτούμενο χρόνο εφαρμογής τους, καθώς και το επίπεδο των απαιτούμενων πόρων για την υλοποίησή τους.

Όπως καθίσταται σαφές από τα στοιχεία του πίνακα αυτού, αλλά και από τη μελέτη των λοιπών χαρακτηριστικών των διαφόρων μεθόδων συμμετοχής που έχει προηγηθεί (Κεφάλαια 5 και 6), κάθε μέθοδος έχει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά της. Η κατάλληλη επιλογή μεθόδου αποτελεί μια διαδικασία θεώρησης και αξιολόγησης πολλών διαφορετικών μεταβλητών, οι οποίες συνδέονται με:

- τα χαρακτηριστικά των μεθόδων συμμετοχής,
- τους στόχους της συμμετοχικής διαδικασίας, το ποιες είναι δηλαδή οι ανάγκες του σχεδιασμού που καλείται αυτή να ικανοποιήσει, αλλά και
- τον στόχο και τη φύση του μελετώμενου σχεδιαστικού προβλήματος.

Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει μια και μόνη συνταγή για την κατάλληλη επιλογή συμμετοχικής μεθόδου. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι σε ένα πρόβλημα σχεδιασμού μπορούν να αξιοποιούνται περισσότερες της μιας μέθοδοι συμμετοχής. Ο τρόπος που αυτές χρησιμοποιούνται και ενσωματώνονται στη διαδικασία σχεδιασμού μπορεί να οδηγεί σε καινοτόμες προσεγγίσεις των σχεδιαστικών προβλημάτων, τόσο ως προς τη μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται όσο και ως προς τα αποτελέσματα που προκύπτουν από αυτή.

7.2. Στάδια διαδικασίας σχεδιασμού και συμμετοχή – Ενδεικτικές μέθοδοι συμμετοχής ανά στάδιο

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται να δοθεί συνοπτικά η συνεισφορά των διαφόρων μεθόδων συμμετοχής, που έχουν παρουσιαστεί στο παρόν βιβλίο (βλ. Κεφάλαια 5 και 6), στα διάφορα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού, ποιες δηλαδή μέθοδοι μπορούν να αξιοποιηθούν σε ποια στάδια της διαδικασίας αυτής. Η παρουσίαση βλέπει τη συνεισφορά των μεθόδων είτε από την *τεχνοκρατική προσέγγιση*, που στηρίζεται στις απόψεις ειδικών, είτε από τη *δημοκρατική προσέγγιση*, που στηρίζεται στις απόψεις ευρύτερων ομάδων ενδιαφερόντων (πολίτες, φορείς, ομάδες συμφερόντων κ.λπ.) (βλ. ενότητα 2.5.3), επιχειρώντας να καταδείξει και το είδος των συμμετεχόντων που μπορεί να εμπλέκεται στη συμμετοχική διαδικασία σε κάθε στάδιο του σχεδιασμού (βλ. Διάγραμμα 7-3). Σημειώνεται επίσης ότι οι μέθοδοι που εντάσσονται στα διαφορετικά στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού είτε έχουν ως κύριο σκοπό την εξυπηρέτηση του στόχου του σταδίου στο οποίο εντάσσονται, είτε μπορούν να συνεισφέρουν στον στόχο του συγκεκριμένου σταδίου στο πλαίσιο των διεργασιών που λαμβάνουν χώρα κατά την εφαρμογή τους, ενώ ο τελικός τους σκοπός είναι διαφορετικός.

✓ *Στάδιο καθορισμού προβλήματος - στόχου*

Η υιοθέτηση της συμμετοχικής προσέγγισης στο στάδιο αυτό αποβλέπει στη δημιουργία μιας πλατφόρμας επικοινωνίας των κέντρων λήψης αποφάσεων και των σχεδιαστών με την κοινωνία, μέσα από την οποία καθορίζονται τα θέματα της ατζέντας ή με άλλα λόγια οι προτεραιότητες του σχεδιασμού, αποτυπώνοντας έτσι τον τρόπο με τον οποίο η τοπική κοινωνία αντιλαμβάνεται και ιεραρχεί τα προβλήματα που αποτελούν αντικείμενο του σχεδιασμού.

Τα κέντρα λήψης αποφάσεων έχουν τη δυνατότητα να εμπλέξουν το κοινό ως σύμβουλο στη διαδικασία καθορισμού του προβλήματος - στόχου (συμβουλευτικότητα) με σκοπό: (α) τη διασφάλιση της συναίνεσης στην ιεράρχηση των προβλημάτων, μέσα από μια διαδικασία διαπραγμάτευσης μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, και (β) την αποτύπωση της διαφορετικότητας στην αντίληψη του κοινού σε σχέση με τα προβλήματα της τοπικής κοινωνίας, με στόχο τον εμπλουτισμό της διαθέσιμης γνώσης για την καλύτερη οριοθέτηση των στόχων του σχεδιασμού.

Μέθοδος	Στόχος	Φύση Προβλήματος				Συμμετέχοντες	Χρόνος		Κόστος
		Γνώση	Ωριμό-τητα	Πολυπλο-κότητα	Αμφισβή-τηση		Συμμετοχική Διαδικασία	Σύνολο	
Charrette	Συναίνεση μεταξύ ομάδας Παραγωγή σχεδίου δράσης	+/–	+/–	–	+/–	50-1000 άτομα Πολίτες / Ομάδες συμφερόντων (Ειδικοί παρέχουν πληροφορία)	1-5 ημέρες	2-3 μήνες	Υψηλό κόστος
Ομάδες Πολιτών	Λήψη απόφασης – Συστάσεις πολιτικής από καλά πληροφορημένους πολίτες	+/–	+/–	+/–	+	12-24 τυχαία επιλεγμένα άτομα (Πληροφορία από ειδικούς και ΚΛΑ*)	3 ημέρες	4-5 μήνες	Πολύ υψηλό κόστος
Διασκέψεις Συναίνεσης	Συναίνεση και απόφαση σε αμφισβητούμενο ζήτημα	+	+/–	+	+	10-30 τυχαία επιλεγμένα άτομα (Πληροφορία από ειδικούς)	6 ημέρες	7-12 μήνες	Πολύ υψηλό κόστος
Delphi	Συλλογή απόψεων Διαμόρφωση επιλογών σε πολύπλοκο ζήτημα	–	–	+	+/–	Μικρός αριθμός συμμετεχόντων Ειδικοί	Μεταβλητός	Μεταβλητός	Από χαμηλό έως υψηλό κόστος (ανάλογα με τον αριθμό των συμμετεχόντων)
Συναντήσεις Ειδικών	Σύνθεση πληροφορίας σε ειδικό πρόβλημα Συστάσεις πολιτικής	–	–	+	+/–	Μικρός αριθμός συμμετεχόντων Ειδικοί	Μεταβλητός	Μεταβλητός	Μέτριο κόστος
Ομάδες Εστίασης	Απόψεις ομάδας ατόμων σε ένα θέμα - τεκμηρίωση	+/–	–	m	+/–	4-12 άτομα Πολίτες ή ομάδες συμφερόντων	2 ώρες έως 1 ημέρα	1 μήνας	Χαμηλό κόστος
Συμμετοχική Εκτίμηση, Έλεγχος & Αξιολόγηση	Αξιολόγηση Μάθηση	+/–	+/–	+/–	+/–	Πολίτες και ομάδες συμφερόντων	Μεταβλητός	Μεταβλητός	Μεταβλητό

Μέθοδος	Στόχος	Φύση Προβλήματος				Συμμετέχοντες	Χρόνος		Κόστος
		Γνώση	Ωριμό-τητα	Πολυπλο-κότητα	Αμφισβή-τηση		Συμμετοχική Διαδικασία	Σύνολο	
Πυρήνες Σχεδιασμού	Λήψη απόφασης από φάσμα επιλογών Σχέδιο δράσης	+/–	–	m	–	Περίπου 25 άτομα Πολίτες (Ειδικοί & ομάδες συμφερόντων παρουσιάζουν απόψεις)	5 ημέρες	5 μήνες	Πολύ υψηλό κόστος
Ανάλυση Σεναρίων	Σχεδιασμός – προετοιμασία για ένα αβέβαιο μέλλον Δημιουργία οράματος	–	–	+	+/–	5-25 άτομα Πολίτες Ειδικοί	2-5 ημέρες	6 μήνες	Από χαμηλό έως υψηλό κόστος (ανάλογα με τον αριθμό των συμμετεχόντων)
World Café	Ανάπτυξη νέων ιδεών Διάχυση αυτών μεταξύ των συμμετεχόντων	+/–	–	–	+/–	Μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων Οποιοσδήποτε	4 ώρες έως 1 ημέρα	1 μήνα	Χαμηλό κόστος

* ΚΛΑ: Κέντρα Λήψης Αποφάσεων

Φύση προβλήματος	**+**	**m**	**–**
• Γνώση	Υπάρχει σημαντικό απόθεμα γνώσης	...	Υπάρχει μικρό απόθεμα γνώσης
• Ωριμότητα	Ήδη διαμορφωμένη άποψη στους πολίτες για το θέμα	...	Το θέμα είναι καινούργιο, οι απόψεις βρίσκονται υπό διαμόρφωση
• Πολυπλοκότητα	Ιδιαίτερα πολύπλοκο ή τεχνικό	...	Όχι ιδιαίτερα πολύπλοκο ή τεχνικό
• Αμφισβήτηση	Ιδιαίτερα αμφισβητήσιμο	...	Όχι ιδιαίτερα αμφισβητήσιμο

m: ενδιάμεση των δύο άκρων κατάσταση

+/– : υποδηλώνει ότι η μέθοδος μπορεί να διαχειριστεί ζητήματα που, ως προς τα διάφορα χαρακτηριστικά τους, μπορεί να βρίσκονται και στα δύο άκρα (+ ή –). Για παράδειγμα, η μέθοδος των Πυρήνων Σχεδιασμού μπορεί να διαχειριστεί και πολύπλοκα και λιγότερο πολύπλοκα προβλήματα.

Πίνακας 7-1: *Συγκριτικός πίνακας κυριότερων μεθόδων συμμετοχής*.
Πηγή: Επεξεργασία από Slocum (2003), Bouzit και Loubier (2004), Raadgever και Mostert (2005).

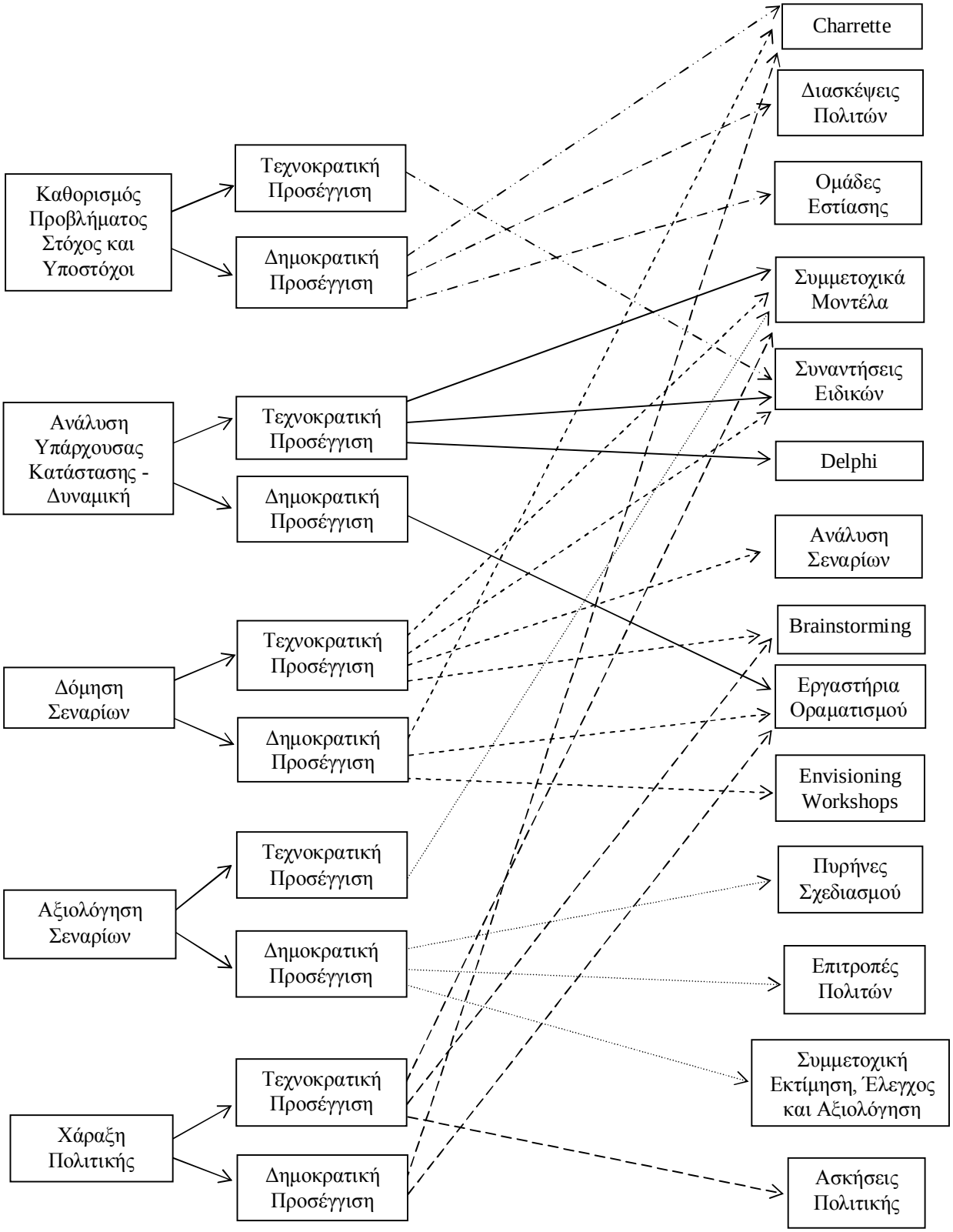

Διάγραμμα 7-3: *Σύνδεση σταδίων σχεδιασμού και μεθόδων συμμετοχής.*

Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να αξιοποιηθούν οι απόψεις *ειδικών* –τεχνοκρατική προσέγγιση– όταν το προς οριοθέτηση πρόβλημα απαιτεί εξειδικευμένη γνώση, και πιο συγκεκριμένα η μέθοδος συμμετοχής:

- *Συναντήσεις Ειδικών*: Αξιοποιείται η γνώση των ειδικών, οι οποίοι, με βάση τη διερεύνηση ενός συνόλου δεδομένων, μπορούν να οριοθετήσουν το πρόβλημα αλλά και τον στόχο και τους υποστόχους στους οποίους αυτό μπορεί να αναλυθεί.

Αντίστοιχα, οι μέθοδοι συμμετοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν στο στάδιο αυτό εμπλέκοντας ένα ευρύ *κοινό* –δημοκρατική προσέγγιση– είναι (Στρατηγέα 2009):

- *Εργαστήρια Charrette*: Εντατική διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ διαφορετικών ομάδων πολιτών, με σκοπό την επίτευξη συναίνεσης γύρω από την οριοθέτηση του προβλήματος και τον καθορισμό του στόχου. Στη συγκεκριμένη μέθοδο το βήμα αυτό αποτελεί ενδιάμεσο σταθμό από την εφαρμογή της μεθόδου για τη διατύπωση συστάσεων πολιτικής για την επίλυση του προβλήματος.
- *Διασκέψεις Πολιτών*: Τυχαία επιλεγμένη ομάδα πολιτών, οι οποίοι, σε συνεργασία με ομάδα ειδικών, διαπραγματεύονται μεταξύ τους με στόχο τη διατύπωση κοινής θέσης και την προώθησή της στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η διατύπωση του στόχου αποτελεί επίσης ενδιάμεσο βήμα στην εφαρμογή της μεθόδου.
- *Ομάδες Εστίασης*: Δομημένη συζήτηση μεταξύ ατόμων (εκπροσώπων των κοινωνικών ομάδων), η οποία συντονίζεται π.χ. από τον σχεδιαστή ή το κέντρο λήψης απόφασης και αποσκοπεί στην απόκτηση γνώσης για τις προτιμήσεις και τις αξίες μιας κοινωνίας γύρω από ένα ζήτημα, αποτυπώνοντας τις διαφορετικές απόψεις και «φωτίζοντας» έτσι τις διαφορετικές διαστάσεις του προβλήματος, οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στον καθορισμό του στόχου και των υποστόχων στους οποίους αυτός εξειδικεύεται.

✓ *Στάδιο ανάλυσης της υπάρχουσας κατάστασης και της δυναμικής της*

Η εμβάθυνση στην υπάρχουσα κατάσταση και η καταγραφή της δυναμικής του μελετώμενου προβλήματος / συστήματος καταδεικνύει την κλίμακα και τον χρονικό ορίζοντα των απαιτούμενων σχεδιαστικών παρεμβάσεων (π.χ. σημαντικές αλλαγές σε βάθος χρόνου) και αποτελεί καθοριστικό στάδιο στη διαδικασία του σχεδιασμού, αποσαφηνίζοντας το υφιστάμενο πλαίσιο (εσωτερικό περιβάλλον μελετώμενου συστήματος), εντός του οποίου θα αναζητηθούν οι λύσεις των σχεδιαστικών προβλημάτων, και τη δυναμική εξέλιξής του.

Η εμβάθυνση στην *υπάρχουσα κατάσταση* μπορεί να στηρίζεται στις απόψεις των *ειδικών, στελεχών οργανισμών/φορέων και κέντρα λήψης αποφάσεων* –τεχνοκρατική προσέγγιση– οι οποίοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, είτε από τεχνική είτε από πολιτική άποψη, στη διαχείριση των μελετώμενων προβλημάτων. Για τον σκοπό αυτό μπορεί να αξιοποιείται η μέθοδος συμμετοχής:

- *Συμμετοχικά Μοντέλα*: Επιτυγχάνεται εμβάθυνση στο μελετώμενο σύστημα και τις σχέσεις που εμφανίζονται μεταξύ των μεταβλητών του, με στόχο την καλύτερη κατανόησή του και την αξιοποίηση της γνώσης αυτής στα επόμενα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού.

Ακόμη, η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης μπορεί να στηρίζεται στις απόψεις ενός ευρύτερου *κοινού* –δημοκρατική προσέγγιση–, αξιοποιώντας για τον σκοπό αυτόν τη μέθοδο συμμετοχής:

- *Εργαστήρια Οραματισμού*: Η εμβάθυνση στην υπάρχουσα κατάσταση γίνεται μέσα από την καταγραφή των προβλημάτων και των δυσλειτουργιών της, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από το ευρύ κοινό.

Η ανάλυση της δυναμικής του προβλήματος/συστήματος που εξετάζεται μπορεί να στηρίζεται στη γνώση των *ειδικών* (experts) –τεχνοκρατική προσέγγιση– και μπορεί να αξιοποιεί τις παρακάτω μεθόδους συμμετοχής (Στρατηγέα 2009):

- *Μέθοδος Delphi*: Απόψεις ειδικών για τις πιθανές εξελίξεις διαφόρων μεταβλητών (κυρίαρχων διαστάσεων του προβλήματος) στη βάση ερωτηματολογίου.

- *Συναντήσεις ειδικών* (Expert panels): Απόψεις ειδικών για τις δυνατές εξελίξεις διαφόρων μεταβλητών/διαστάσεων του προβλήματος μέσα από συλλογική συζήτηση.
- *Συμμετοχικά μοντέλα*: Ανάλυση της δομής του υπό μελέτη προβλήματος/συστήματος με τη βοήθεια μοντέλων, π.χ. μοντέλο MICMAC [6], όπου ειδικοί, ομάδες συμφερόντων (stakeholders) και κέντρα λήψης αποφάσεων συμμετέχουν στη διαδικασία επιλογής των μεταβλητών που περιγράφουν το υπό μελέτη πρόβλημα/σύστημα, αλλά και στην εκτίμηση της μεταξύ τους σχέσης επίδρασης-επιρροής. Σκοπός της διαδικασίας αυτής είναι ο εντοπισμός των κύριων μεταβλητών του συστήματος (μεταβλητές οι οποίες μπορούν να καθοδηγήσουν την παραπέρα εξέλιξή του) και η μελέτη της δυναμικής τους.
- *Συμμετοχικά Μοντέλα*: Ομάδα ειδικών προσδιορίζει απλές και υπό συνθήκη πιθανότητες κάποιων υποθέσεων να συμβούν (cross impact analysis των διαφορετικών υποθέσεων, π.χ. μοντέλο SMIC PROB-EXPERT [6]). Οι υποθέσεις αυτές σχετίζονται με τις κύριες μεταβλητές του μελετώμενου συστήματος και τη δυναμική τους.
- *Συμμετοχικά Μοντέλα*: Ανάλυση της στρατηγικής και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των κύριων συντελεστών (stakeholders) του υπό μελέτη συστήματος/προβλήματος (cross impact analysis των συντελεστών π.χ. MACTOR [6] μοντέλο), η συμπεριφορά των οποίων επηρεάζει τη δυναμική του συστήματος.

✓ *Στάδιο δόμησης εναλλακτικών λύσεων / σεναρίων*

Η παρούσα ενότητα αφορά το στάδιο εκείνο της διαδικασίας σχεδιασμού στο οποίο δομούνται εναλλακτικές λύσεις/σενάρια για την επίτευξη του σχεδιαστικού στόχου που έχει τεθεί.

Στις μεθόδους συμμετοχής που αξιοποιούν τη γνώση των *ειδικών* – τεχνοκρατική προσέγγιση – περιλαμβάνονται (Στρατηγέα, 2009):

- *Ανάλυση Σεναρίων*: Ομάδα ειδικών που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους με σκοπό τον εντοπισμό των κρίσιμων μεταβλητών ενός προβλήματος/συστήματος, την εκτίμηση της πιθανής τους εξέλιξης (υποθέσεις) και τη δόμηση σεναρίων στη βάση διαφορετικών συνδυασμών των εν λόγω υποθέσεων.
- *Συμμετοχικά Μοντέλα*: (α) Μορφολογική ανάλυση για τη χαρτογράφηση όλων των δυνατών εναλλακτικών μελλοντικών καταστάσεων ενός προβλήματος/συστήματος στη βάση συγκεκριμένων υποθέσεων (π.χ. μοντέλο MORPHOL [6]), και (β) Cross impact ανάλυση στη βάση συγκεκριμένων υποθέσεων σχετικών με τις κύριες μεταβλητές του μελετώμενου συστήματος (απλές και υπό συνθήκη πιθανότητες), οι οποίες αξιοποιούνται για τη δόμηση πιθανών σεναρίων, που απορρέουν από τους διαφορετικούς συνδυασμούς υποθέσεων (π.χ. μοντέλο SMIC PROB-EXPERT [6]).
- *Συναντήσεις Ειδικών*: Ομάδες ειδικών επιχειρούν να συνθέσουν ποικίλης μορφής πληροφορία, π.χ. μελέτες, προβολές, σε συνεκτικές μελλοντικές εναλλακτικές εικόνες.
- *Brainstorming*: Εντατική αλληλεπίδραση ομάδας ειδικών σε δύο στάδια, αυτό της ελεύθερης συζήτησης, όπου γίνεται συλλογή και επεξεργασία νέων ιδεών, και αυτό της εμβάθυνσης, όπου γίνεται η σύνθεση των μελλοντικών εικόνων.

Στις μεθόδους συμμετοχής που εμπλέκουν το *κοινό* –δημοκρατική προσέγγιση– όπου γίνεται επεξεργασία υπαρχόντων σεναρίων, με στόχο τον εμπλουτισμό και τη βελτίωσή τους, με την ενσωμάτωση σε αυτά των προσδοκιών και αξιών του κοινού, εντάσσονται (Στρατηγέα 2009):

- *Εργαστήρια Οραματισμού* (Future workshops): Σειρά σταδίων κατά τα οποία οι συμμετέχοντες (κοινό) καταλήγουν στη δόμηση επιθυμητών μελλοντικών εικόνων. Σε πρώτο επίπεδο κάθε συμμετέχων καταγράφει τις σκέψεις του μεμονωμένα, ενώ σε δεύτερο οι συμμετέχοντες αλληλεπιδρούν με σκοπό την επίτευξη ομοφωνίας (Barbanente και άλλοι 2002).

[6] Τα μοντέλα MICMAC, SMICPROB-EXPERT, MACTOR και MORPHOL αποτελούν υπομοντέλα της προσέγγισης LIPSOR (Godet 2001).

- *Envisioning Workshops*: Ομάδες συμμετεχόντων που συζητούν και κριτικάρουν συγκεκριμένα σενάρια, τα οποία έχουν δομηθεί από ειδικούς, στη βάση των οποίων επιχειρούν να δομήσουν ένα επιθυμητό σενάριο (όραμα) για το μέλλον, επιδιώκοντας τη μεταξύ τους συναίνεση (Bouzit και Loubier 2004).
- *Μέθοδος Charrette*: Ευρύτερα αντιπροσωπευτικές κοινωνικές ομάδες εμπλουτίζουν τη διαδικασία δόμησης σεναρίων με ιδέες, απόψεις κ.λπ. Συμβάλλουν στη γεφύρωση απόψεων μεταξύ των ομάδων, στην ωρίμανση πολύπλοκων ζητημάτων στην κοινωνία και στη δημιουργία συναίνεσης (Steyaert και Lisoir 2005).

✓ *Στάδιο αξιολόγησης εναλλακτικών λύσεων/σεναρίων*

Το στάδιο της αξιολόγησης αποσκοπεί στην επιλογή της επικρατέστερης, μέσα από ένα φάσμα εναλλακτικών, λύσης. Η λήψη απόφασης σχετικά με την τελική επιλογή της λύσης μπορεί να στηρίζεται είτε στην άποψη των ειδικών είτε στην άποψη του κοινού.

Οι μέθοδοι συμμετοχής που στηρίζονται στους *ειδικούς* –τεχνοκρατική προσέγγιση– επιδιώκουν τον καθορισμό, με τεχνοκρατικούς όρους, των κριτηρίων αξιολόγησης και τη χρήση των κατάλληλων μοντέλων αξιολόγησης για την επιλογή λύσης. Οι μέθοδοι συμμετοχής που αξιοποιούνται στο πλαίσιο αυτό είναι:

- *Συμμετοχικά Μοντέλα*: Ομάδα ειδικών καθορίζει τα κριτήρια αξιολόγησης, τα βάρη και τις επιπτώσεις κάθε εναλλακτικής, τα οποία υπεισέρχονται σε μοντέλα αξιολόγησης για την επιλογή της βέλτιστης εναλλακτικής (π.χ. πολυκριτηριακή ανάλυση - μοντέλα MULTIPOL [6], REGIME, ELECTRE κ.λπ.) (Στρατηγέα 2009, Stratigea και Papadopoulou 2013, Kapsaski και άλλοι 2015).

Στο στάδιο της αξιολόγησης σεναρίων η συμμετοχή του *κοινού* –δημοκρατική προσέγγιση– θέτει στον διάλογο τις απόψεις, τις ιδέες, τις αξίες κ.λπ. της κοινωνίας από όπου απορρέουν οι προτεραιότητες (κριτήρια αξιολόγησης – βάρη) για την αξιολόγηση των εναλλακτικών λύσεων ενός σχεδιαστικού προβλήματος. Οι μέθοδοι συμμετοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν στην περίπτωση αυτή είναι (Στρατηγέα 2009):

- *Πυρήνες Σχεδιασμού* (Planning cells): Ομάδες πολιτών που αξιολογούν τις δυνατές επιλογές (σενάρια) που τους παρουσιάζονται και ιεραρχούν τα κριτήρια αξιολόγησης (βάρη – προτεραιότητες) για την αξιοποίησή τους στην αξιολόγηση των σεναρίων με βάση τις αξίες και τα οράματα της κοινωνίας.
- *Διασκέψεις Πολιτών* (Citizen juries): Ομάδα πολιτών ή ομάδες συμφερόντων (stakeholders), οι οποίοι επεξεργαζόμενοι πληροφορία που τους παρέχεται καταλήγουν σε προτάσεις/συστάσεις προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων (Steyaert and Lisoir 2005). Στο πλαίσιο αυτό, η ιεράρχηση των εναλλακτικών σεναρίων αποτελεί ενδιάμεσο στάδιο της εφαρμογής της μεθόδου, με τελικό στόχο την παραγωγή συστάσεων πολιτικής για την εφαρμογή της επιλεχθείσας λύσης.
- *Συμμετοχική Εκτίμηση, Έλεγχος και Αξιολόγηση* (Participatory Assessment, Monitoring and Evaluation Techniques – PAME): Ενεργός συμμετοχή του κοινού σε όλα τα στάδια της αξιολόγησης (σχεδιασμός, συλλογή και επεξεργασία πληροφορίας, αξιολόγηση αποτελεσμάτων).

✓ *Στάδιο διατύπωσης μέτρων πολιτικής*

Για τη χάραξη πολιτικής, χρησιμοποιούνται σειρά μεθόδων συμμετοχής που στηρίζονται στους *ειδικούς* – τεχνοκρατική προσέγγιση– σε συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων, όπως (Στρατηγέα 2009):

- *Brainstorming*: Υλοποιείται με τη βοήθεια ομάδας ειδικών σε συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η διαδικασία αλληλεπίδρασης περιλαμβάνει δύο στάδια, αυτό της ελεύθερης συζήτησης, με σκοπό τη συλλογή απόψεων, νέων ιδεών κ.λπ., και αυτό της σύνθεσής τους σε συνεκτικές κατευθύνσεις πολιτικής.

- *Ασκήσεις Πολιτικής*: Κατευθύνσεις πολιτικής για κάθε εναλλακτικό σενάριο με τη συνεργασία ειδικών, κέντρων χάραξης πολιτικής και ομάδων συμφερόντων (stakeholders).
- *Συμμετοχικά Μοντέλα*: Κατευθύνσεις πολιτικής για κάθε εναλλακτικό σενάριο με τη χρήση μοντέλων (π.χ. μοντέλο MULTIPOL [6]) που στηρίζονται στη συνεργασία μεταξύ ειδικών και κέντρων λήψης απόφασης (Stratigea και Papadopoulou 2013, Panagiotopoulou και Stratigea 2014).

Ακόμη, μπορούν να αξιοποιηθούν μέθοδοι συμμετοχής που αξιοποιούν τις απόψεις του *κοινού* – δημοκρατική προσέγγιση– όπως η μέθοδος συμμετοχής (Στρατηγέα 2009):

- *Εργαστήρια Οραματισμού* (Future workshops): Σε συνέχεια του σταδίου δόμησης σεναρίων, οι συμμετέχοντες καταγράφουν τις πολιτικές που θα οδηγήσουν στην υλοποίηση του επιθυμητού σεναρίου, αποτυπώνοντας έτσι το πλαίσιο πολιτικής που είναι αποδεκτό από την τοπική κοινωνία (Barbanente και άλλοι 2002).

7.3. Συμπεράσματα

Η αξιοποίηση των συμμετοχικών μεθόδων στη διαδικασία του σχεδιασμού αποτελεί μια προσπάθεια γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και της επιστημονικής κοινότητας (σχεδιαστών) από τη μια πλευρά και της κοινωνίας από την άλλη, ενισχύοντας τη διαφάνεια και την εμβάθυνση της δημοκρατικής προσέγγισης στη λήψη αποφάσεων. Ως αποτέλεσμα, οι παρεμβάσεις που αποτελούν το προϊόν του συμμετοχικού σχεδιασμού αποτυπώνουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις απόψεις, τις επιθυμίες, τα οράματα κ.λπ. των αποδεκτών του σχεδιασμού, της κοινωνίας δηλαδή, με αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη αποδοχή των παρεμβάσεων αυτών και την αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Η εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού μπορεί να γίνει με τη βοήθεια ενός φάσματος συμμετοχικών μεθόδων, καθεμιά από τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιηθεί υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Οι μέθοδοι αυτές μπορούν να αξιοποιούνται στα επιμέρους στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, εξυπηρετώντας κάθε φορά τον στόχο του συγκεκριμένου σταδίου και εμπλουτίζοντας το περιεχόμενό του με τη βοήθεια της πληροφορίας που παρέχεται από τους συμμετέχοντες (κοινού, ειδικών, ομάδων ενδιαφερόντων, κέντρων λήψης αποφάσεων κ.λπ.).

Η παρούσα ενότητα παρουσιάζει ένα σύνολο από παράγοντες οι οποίοι πρέπει να αξιολογηθούν και να εκτιμηθούν για την επιλογή της κατάλληλης μεθόδου συμμετοχής και την αξιοποίησή της στη συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού. Ακόμη, επιχειρεί να προσφέρει στον αναγνώστη μια πρώτη καταγραφή των μεθόδων συμμετοχής που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στα διάφορα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού, με βάση τα χαρακτηριστικά των μεθόδων αυτών και τον στόχο της αξιοποίησης της συμμετοχής σε κάθε στάδιο.

Τα παραπάνω μπορούν να αποτελέσουν έναν οδηγό για την επιλογή μεθόδου συμμετοχής σε ένα σχεδιαστικό πρόβλημα. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι κάθε πρόβλημα σχεδιασμού αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τόσο του προβλήματος καθαυτού όσο και του περιβάλλοντος εντός του οποίου αυτό καταγράφεται και επιχειρείται η επίλυσή του. Χρήζει ως εκ τούτου ιδιαίτερης αντιμετώπισης, στο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται και η επιλογή και εφαρμογή των μεθόδων συμμετοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν. Οι μέθοδοι συμμετοχής που είναι διαθέσιμες, όπως καταδεικνύει η εμπειρία από τις διάφορες μελέτες, μπορούν να αξιοποιηθούν με ευέλικτο τρόπο, είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα της μέγιστης αποτελεσματικότητας αυτών και την ανάπτυξης, διά μέσου αυτών, νέων ιδεών και καινοτόμων προσεγγίσεων στην επίλυση των σχεδιαστικών προβλημάτων.

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Barbanente, A., Khakee, A. & Puglisi, M. (2002). «Scenario Building for Metropolitan Tunis», *Futures*, 34(7): 583-596.

Bousset, J.-P., Macombe, C. & Taverne, M. (2005). «Participatory Methods, Guidelines and Good Practice Guidance to be applied throughout the Project to Enhance Problem Definition, Co-learning, Synthesis and Dissemination», SEAMLESS Project, Report Nr. 10, Ref.: D7.3.1, December.

Bouzit, M. & Loubier, S. (2004). «AquaTerra – Integrated Modeling of the River-sediment-soil-groundwater System: Advanced Tools for the Management of Catchment Areas and River Basins in the context of Global Change», 6th Framework Programme, Project No. 505428.

Conroy, M.M. & Gordon, I.S. (2004). «Utility of Interactive Computer-Based Materials for Enhancing Public Participation», *Journal of Environmental Planning and Management, 47*(1): 19-33, January.

Creighton, J. (2003). *The Public Participation Handbook – Making Better Decisions through Citizen Involvement*, Jossey-Bass, San Francisco.

Elliott, J., Heesterbeek, S., Lukensmeyer, C.J. & Slocum, N. (2005). «Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual», Belgian Advertising (B.AD.), Legal Depot D/2005/2893/19, Belgium.

Giaoutzi, M. & Stratigea, A. (2010a). «Assessment of Alternative Policy Scenarios on a Global Level», Deliverable 5.5, AG2020 Project, Foresight Analysis for World Agricultural Markets (2020) andEurope, 6th Framework Programme, Contract No. 44280-AG2020, STREP, 2007-2010 (http://130.226.173.223/ag2020/).

Giaoutzi, M. & Stratigea, A. (2010b). «General Assessment of Alternative Policy Scenarios», Deliverable 5.6 (Final Report). AG2020 Project, Foresight Analysis for World Agricultural Markets (2020) andEurope, 6th Framework Programme, Contract No. 44280-AG2020, STREP, 2007-2010 (http://130.226.173.223/ag2020/).

Godet, M. (2001). *Creating Futures: Scenario Planning as a Strategic Management Tool*, Economica Ltd, London.

Kapsaski, E., Panagiotopoulou, M. & Stratigea, A. (2015). «Planning the Sustainable Tourist Development of Zakynthos Island: A Methodological Framework», στο: Katsoni, V. (επιμ.). *Cultural Tourism in a Digital Era*, Springer, σελ.353-372, Doi 10.1007/978-3-319-15859-4.

Mandarano, L., Meenar, M. & Steins, C. (2010). «Building Social Capital in the Digital Age of Civic Engagement», *Journal of Planning Literature, 25*(2): 123-135.

Panagiotopoulou, M. & Stratigea, A. (2014). «A Participatory Methodological Framework for Paving Alternative Local Tourist Development Paths – The Case of Sterea Ellada Region», *European Journal of Future Research* (EJFR), *2*(44): 1-15, Doi 10.1007/s40309-014-0044-7.

Papadopoulou, Ch.-A. & Stratigea, A. (2014). «Traditional vs. Web-based Participatory Tools in Support of Spatial Planning in 'Lagging-behind' Peripheral Regions», στο: Korres, G., Kourliouros, E., Tsobanoglou, G. & Kokkinou, A.(επιμ.). *Socio-economic Sustainability, Regional Development and Spatial Planning: European and International Dimensions and Perspectives*, International Conference Proceedings, Department of Geography – University of the Aegean, Department of Sociology – University of the Aegean, International Sociological Association (ISA). July 4th-7th, Mytilene, Lesvos, σελ. 164-170.

Raadgever, G.T. & Mostert, E. (2005). «Public Participation in Information Management - Overview of Participatory Tools and their Contribution to Adaptive River Basin Management», Deliverable 1.2.2, Report of the NeWater Project – NewApproaches to Adaptive Water Management under Uncertainty (www.newater.info).

Rowe, G. & Frewer, L.J. (2000). «Public Participation Methods: A Framework for Evaluation», *Science Technology and Human Values, 25*(1): 3-29.

Seltzer, E. & Mahmoudi, D. (2012). «Citizen Participation, Open Innovation, and Crowdsourcing: Challenges and Opportunities for Planning, *Journal of Planning Literature, 28*(1): 3-18.

Slocum, N. (2003). «Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual», King Baudouin Foundation and the Flemish Institute for Science and Technology Assessment (viWTA) in collaboration with the United Nations University – Comparative Regional Integration Studies (UNU/CRIS).

Steyaert, S. & Lisoir, H. (2005). *Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual*, King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment.

Stratigea, A., Giaoutzi, M. & Papadopoulou, Ch.-A. (2010). «Foresight Analysis in AG2020: The Case of Kastelli - Herakleion - Crete – A Participatory Methodological Framework», Deliverables 6.1, 6.2, 6.3 and 6.4, AG2020 Project: Foresight Analysis for World Agricultural Markets (2020) and Europe, 6th Framework Programme, Contract Nr. 44280-AG2020, STREP, 2007-2009.

Stratigea, A. & Papadopoulou,Ch.-A. (2013). «Evaluation in Spatial Planning: A Participatory Approach», *Territorio Italia*, Land Administration, Cadastre, Real Estate, Agenzia del Territorio, 2: 85-97.

Ελληνική

Στρατηγέα, Α. (2009). «Συμμετοχικός σχεδιασμός και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη: Μία μεθοδολογική προσέγγιση», στο: Κοτζαμάνης Β., Κούγκολος Α., Μπεριάτος Η., Οικονόμου, Δ., & Πετράκος, Γ., (επιμ.) (2009) *Πρακτικά του 2ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Βόλος 24-27 Σεπτεμβρίου 2009, σελ. 43-51.

Στρατηγέα, Α. (2012). «Θεωρία και μέθοδοι συμμετοχικού σχεδιασμού», Σημειώσεις μαθήματος «Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού», Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.

Στρατηγέα, Α. και άλλοι (2015). «Ανάπτυξη Συμμετοχικής Μεθοδολογικής Προσέγγισης Έργου 'DemoCU'», Έκθεση ΙΙ.2, Πρόγραμμα «Είμαστε Όλοι Πολίτες», Χρηματοδοτικός Μηχανισμός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) 2009-2014 για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), Εταίροι: ΜΚΟ Δίκτυο Απασχόλησης & Κοινωνικής Μέριμνας, Δήμος Κορυδαλλού και Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2015-16.

Κεφάλαιο 8

Σύνοψη
Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται εμβάθυνση στα θέματα του συμμετοχικού σχεδιασμού υπό το φως των εξελίξεων των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ). Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται αρχικά ο ρόλος των ΤΠΕ στα θέματα του συμμετοχικού σχεδιασμού, ενώ επισημαίνονται επίσης οι δυνατότητες που προσφέρονται από τις ΤΠΕ για τη διεύρυνση της συμμετοχικής βάσης (αριθμός συμμετεχόντων). Στη συνέχεια συζητείται η συνεισφορά των ΤΠΕ στην ανάπτυξη της e-Συμμετοχής και του e-Σχεδιασμού, ως νέων εξελίξεων στα θέματα του συμμετοχικού σχεδιασμού, υποστηριζόμενων από εργαλεία και τεχνολογίες που συμβάλλουν στη μετάβαση της συμμετοχής και του σχεδιασμού σε διαδικτυακό περιβάλλον. Τέλος, γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση εργαλείων και τεχνολογιών που μπορούν να αξιοποιηθούν για την υλοποίηση της e-Συμμετοχής και του e-Σχεδιασμού.

Προαπαιτούμενη γνώση
Η εμβάθυνση στη συγκεκριμένη ενότητα προϋποθέτει γενική γνώση των ζητημάτων που σχετίζονται με τον σχεδιασμό (αστικό ή/και περιφερειακό) και την πρακτική εφαρμογή του. Χρήσιμη είναι ακόμη η κατανόηση της έννοιας της συμμετοχής και του ρόλου της στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού (βλ. Κεφάλαια 2 και 3), καθώς και η κατανόηση της σημασίας της χωρικής πληροφορίας και των αρχών και του ρόλου των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών για τη διαχείρισή της στον σχεδιασμό.

8. Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας και συμμετοχικός σχεδιασμός

Η καθημερινή δράση και οι αποφάσεις των ατόμων και των οικονομικών δραστηριοτήτων σε διάφορα επίπεδα (μετακίνηση, επιλογή τόπου χωροθέτησης κ.λπ.) έχουν επηρεαστεί σημαντικά από τη ραγδαία ανάπτυξη των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ). Όπως επισημαίνεται και από τον Caperna (2010), οι ΤΠΕ συνιστούν τεχνολογίες οι οποίες διαπερνούν το σύνολο των τομέων της οικονομίας, με σημαντικά θετικά αποτελέσματα στο οικονομικό, το κοινωνικό και το περιβαλλοντικό πεδίο. Πιο συγκεκριμένα, η καταλυτική δράση των ΤΠΕ μπορεί να συνεισφέρει στο (Stratigea και άλλοι 2015):

- *Περιβαλλοντικό πεδίο*: Με την υποστήριξη σειράς τεχνολογικών εφαρμογών με σκοπό την περιβαλλοντική προστασία π.χ. στον τομέα των μεταφορών, της ενέργειας κ.ά. Η ιδέα των έξυπνων πόλεων αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής των ΤΠΕ σε μια σειρά από τομείς, ανάμεσα στους οποίους και αυτοί της ενέργειας και των μεταφορών, της διαχείρισης απορριμμάτων, της διαχείρισης υδάτινων πόρων κ.λπ., για την επιδίωξη στόχων αναβάθμισης και βιώσιμης ανάπτυξης του αστικού περιβάλλοντος.
- *Οικονομικό πεδίο*: Η συνεισφορά των ΤΠΕ εστιάζει στην αποτελεσματικότερη διαχείριση των παραγωγικών διαδικασιών σε διάφορους τομείς, στην ανάπτυξη οργανωτικών καινοτομιών, καθώς και καινοτομιών στην προώθηση προϊόντων και υπηρεσιών, στην ανάπτυξη νέων προϊόντων και υπηρεσιών, στην απομάκρυνση φραγμών που σχετίζονται με τον χώρο και τον χρόνο σε μια ταχύτατα μεταβαλλόμενη και παγκοσμιοποιημένη αγορά, στην ανάπτυξη on-line συναλλαγών κ.ά.
- *Κοινωνικό πεδίο*: Οι ΤΠΕ έχουν επηρεάσει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα επικοινωνούν και αλληλεπιδρούν, αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις και δικτυώσεις, καταναλώνουν, αποκτούν εμπειρίες από διάφορα μέρη κ.λπ. (Wallin και άλλοι 2010), συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό: (α) στην άνθηση και την ωρίμανση των κοινωνικών ομάδων, μέσα από την πρόσβαση που τους παρέχεται σε πληροφορία και τις νέες ευκαιρίες για δράση και κοινωνική δικτύωση που απορρέουν από την πρόσβαση αυτή, και (β) στην εξ αυτής απορρέουσα ουσιαστικότερη δυνατότητα συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε σειρά ζητημάτων, η οποία συνεισφέρει στην ανακατανομή του συσχετισμού δυνάμεων στη λήψη των αποφάσεων αυτών. Όπως επισημαίνεται από τον Foth και άλλους (2009), σε καθημερινό επίπεδο η δράση και οι αποφάσεις ατόμων και δραστηριοτήτων έχουν περάσει σε μια νέα πραγματικότητα, εντός της οποίας σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η χρήση του διαδικτύου και άλλων ψηφιακών εργαλείων και τεχνολογιών, που παρέχουν τη δυνατότητα πρόσβασης, τόσο ατομικά όσο και συλλογικά, σε πληροφορία από διαφορετικά

χωρικά επίπεδα (τοπικό, υπερτοπικό, παγκόσμιο), ενώ διευρύνεται η δυνατότητα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων με τον υπόλοιπο κόσμο. Η νέα πραγματικότητα που απορρέει από τη μετάβαση από τον «χώρο των τόπων» (space of places) στον «χώρο των ροών» (space of flows) με τη βοήθεια του διαδικτύου αποδίδεται από τους διάφορους ερευνητές με τον όρο «*glocalization of society*» (Foth και άλλοι 2009), ο οποίος αναδεικνύει ανάγλυφα τη δυνατότητα που παρέχεται από τις ΤΠΕ και τις εφαρμογές τους για ολοκλήρωση του τοπικού με το υπερτοπικό επίπεδο (global-local).

Οι ΤΠΕ, μεταξύ άλλων, έχουν επηρεάσει σημαντικά το επιστημονικό πεδίο του *σχεδιασμού*, έχοντας ευρύτατα αναγνωριστεί για τη συνεισφορά τους στην αντιμετώπιση των σύγχρονων και πολύπλοκων σχεδιαστικών προβλημάτων τόσο σε αστικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, σηματοδοτούν μια αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο αναζητούνται λύσεις στα σύγχρονα σχεδιαστικά προβλήματα, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο ενημερώνονται για αυτά οι τοπικές κοινωνίες. Ακόμη, θεωρούνται σημαντικά εργαλεία για την επιδίωξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, της περιβαλλοντικής δηλαδή προστασίας, της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής και ευημερίας. Η συνεισφορά αυτή των ΤΠΕ είναι στενά συνδεδεμένη με τη δυνατότητα που παρέχουν για αναζήτηση, συλλογή, επεξεργασία, αποθήκευση, διαχείριση, ψηφιοποίηση και οπτικοποίηση μεγάλου όγκου δεδομένων (Bangemann 1994), κάτι που αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη λύσεων σε προβλήματα του σχεδιασμού. Εξαιρετική σημασία αποδίδεται επίσης στη δυνατότητα πρόσβασης στα παραπάνω δεδομένα από ένα ευρύ φάσμα οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων και ομάδων, μέσα από νέα και περισσότερο αποτελεσματικά *κανάλια επικοινωνίας*, που υποστηρίζονται από τη έλευση του Web 2.0 (mobile internet, smart phones, εργαλεία πλοήγησης και ψηφιακής χαρτογράφησης κ.λπ.). Η προοπτική απρόσκοπτης πρόσβασης στα δεδομένα αυτά μέσα από τα εν λόγω κανάλια επικοινωνίας δίνει τη δυνατότητα καλύτερης κατανόησης των ζητημάτων του χώρου (Mitchell 2000, Foth και άλλοι 2009, Stratigea και άλλοι 2015), ενώ συνεισφέρει στην ωρίμανση των κοινωνικών ομάδων μέσα από την πρόσβαση σε πληροφορία, η οποία παρέχεται με αποτελεσματικότερο και πιο εύχρηστο εποπτικά τρόπο (π.χ. χάρτες).

Επιπρόσθετα, νέες δυνατότητες ανοίγονται στο πεδίο του *συμμετοχικού σχεδιασμού* (Stratigea και άλλοι 2015, Σωμαράκης και Στρατηγέα 2015) μέσα από την ανάπτυξη εργαλείων που υποστηρίζουν τον *e-Σχεδιασμό* και την *e-Συμμετοχή*. Ειδικότερα στα αστικά περιβάλλοντα, οι διάφοροι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι ΤΠΕ αποτελούν την «*[...] κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας, της γνώσης και των δικτυώσεων»* (Caperna 2010:346), ενώ όπως επισημαίνεται από τους Reed και Webster (2010), η δυναμική που εισάγεται από την αξιοποίηση των ΤΠΕ σε αστικά περιβάλλοντα θέτει σε αμφισβήτηση τις παραδοσιακές προσεγγίσεις του σχεδιασμού, καθώς τα περιβάλλοντα αυτά καθίστανται ρευστά και δυναμικά, ενώ διαμορφώνονται από την ίδια την τεχνολογία. Οι ΤΠΕ στα περιβάλλοντα αυτά προσφέρουν νέες δυνατότητες στη διαχείριση των σχεδιαστικών προβλημάτων μέσα από τις τεχνολογίες, τα εργαλεία και τις εφαρμογές που υποστηρίζουν, τα οποία μπορούν να ενσωματώνονται στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, προσθέτοντας σε αυτές αξία μέσα από τον εμπλουτισμό και τη βελτίωσή τους (Silva 2010, Stratigea και άλλοι 2015).

Μια αξιοπρόσεκτη διάσταση, που εισάγεται επίσης από την αξιοποίηση των ΤΠΕ, συνδέεται με την αλλαγή του *ρόλου των πολιτών* στην παραγωγή δεδομένων. Το στοιχείο αυτό εισάγει μια σημαντική διαφοροποίηση στο επιστημονικό πεδίο του σχεδιασμού. Ενώ παλιότερα οι σχεδιαστές αποτελούσαν τους αποκλειστικούς *παραγωγούς* και *χρήστες* δεδομένων στο πλαίσιο της επιτέλεσης του έργου τους, για τα οποία σε κάποιο στάδιο ενημέρωναν τους πολίτες (Διάγραμμα 8-1α), οι ΤΠΕ ενδυναμώνουν τον ρόλο των πολιτών, καθιστώντας αυτούς *συμπαραγωγούς* των δεδομένων που αξιοποιούνται από τον σχεδιασμό (Wallin και άλλοι 2010, Stratigea και άλλοι 2015). Έτσι, ένας νέος όρος έρχεται στο προσκήνιο, αυτός των «*prosumers*» (σύνθεση των λέξεων producers και consumers), που αποτυπώνει τον νέο ρόλο των κοινωνικών ομάδων ως καταναλωτών αλλά και παραγωγών δεδομένων (Roch και άλλοι 2012). Η έως πρότινος διακριτή σχέση μεταξύ των παρόχων και των χρηστών δεδομένων και ο ρόλος καθενός από αυτούς στη διαδικασία του σχεδιασμού, αλλάζει με τη συνεισφορά των ΤΠΕ και την online συμμετοχή σε βαθμό που ο διακριτός αυτός χαρακτήρας δεν υφίσταται πλέον (Hudson-Smith και άλλοι 2002). Οι παραγωγοί δεδομένων μπορεί να είναι και χρήστες, ενώ οι χρήστες καθίστανται και παραγωγοί (Διάγραμμα 8-1β). Στο πλαίσιο της online συμμετοχής και αλληλεπίδρασης, οι παραγωγοί δεδομένων τα παρέχουν σε πρώτο επίπεδο στους χρήστες, οι οποίοι με τη σειρά τους, επεξεργαζόμενοι τα δεδομένα αυτά, γίνονται οι ίδιοι παραγωγοί νέων εμπλουτισμένων δεδομένων. Αυτά μεταφέρονται στους παραγωγούς, οι οποίοι αποτελούν πλέον τους χρήστες των εν λόγω δεδομένων. Η online συμμετοχή καθίσταται στο πλαίσιο αυτό μια πλατφόρμα αλληλεπίδρασης,

πάνω στην οποία εξελίσσονται κύκλοι αυτής της εναλλαγής ρόλων –παραγωγού δηλαδή και χρήστη δεδομένων– έως ότου επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

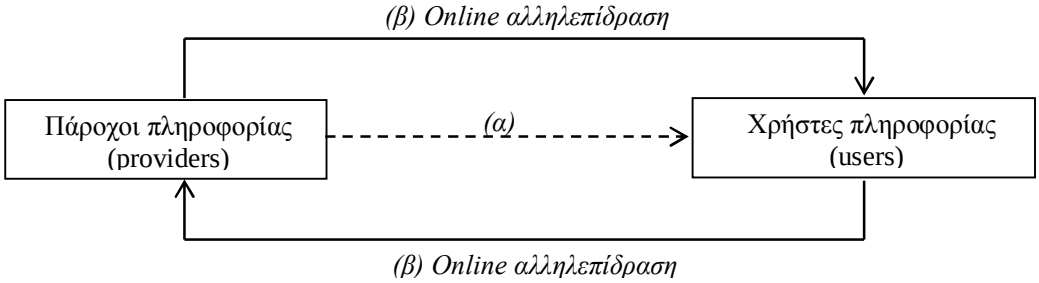

Διάγραμμα 8-1: Κύκλος online αλληλεπίδρασης στο πλαίσιο της μετάδοσης δεδομένων μεταξύ παρόχων και χρηστών στον σχεδιασμό με τη βοήθεια των ΤΠΕ.

Στο πλαίσιο της *e-Συμμετοχής* μπορούν να εμπλέκονται οι ακόλουθοι *τύποι συμμετεχόντων*, οι οποίοι μπορεί να έχουν ταυτόχρονα τον ρόλο του *παραγωγού και του χρήστη δεδομένων*:

- Ειδικοί στα τεχνολογικά ζητήματα, οι οποίοι εμπλέκονται στον κατάλληλο σχεδιασμό των απαιτούμενων συστημάτων για την e-Συμμετοχή και τον e-Σχεδιασμό.
- Σχεδιαστές, οι οποίοι αποφασίζουν σχετικά με το είδος της πληροφορίας του σχεδιασμού που πρέπει να επικοινωνηθεί στους χρήστες.
- Επαγγελματικές ομάδες οι οποίες έχουν ένα ενδιαφέρον στα ζητήματα στα οποία αναφέρεται ο σχεδιασμός και μπορούν να επηρεάσουν τα αποτελέσματά του ή να συνεισφέρουν με τη γνώση που κατέχουν.
- Ομάδες συμφερόντων οι οποίες θίγονται ή ωφελούνται και μπορούν να επηρεάσουν με τη δράση τους το αποτέλεσμα του σχεδιασμού.
- Ενημερωμένες ομάδες πολιτών ή φορείς που έχουν ενδιαφέρον για το σχεδιαστικό πρόβλημα που έχει τεθεί (π.χ. περιβαλλοντικές οργανώσεις).
- Κοινωνικές ομάδες ή οργανωμένες ομάδες πολιτών οι οποίες αποσκοπούν στην κινητοποίηση των πολιτών με στόχο την παρέμβαση σχετικά με το αντικείμενο του σχεδιασμού.
- Μεμονωμένοι πολίτες.

Η μεταβολή του ρόλου των έως πρότινος χρηστών δεδομένων (πολιτών και ομάδων) σε συμπαραγωγούς αποτελεί *πηγή προστιθέμενης αξίας* για τον σχεδιασμό, καθώς παράγει σημαντικό πλούτο πολυποίκιλων δεδομένων από τους αποδέκτες των σχεδιαστικών παρεμβάσεων, τις διάφορες ομάδες δηλαδή που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Τα δεδομένα αυτά είναι συνήθως ποιοτικά (soft data), σε αντίθεση με αυτά που χρησιμοποιούν οι σχεδιαστές, τα οποία κατά κύριο λόγο προέρχονται από επίσημες πηγές και έχουν εν γένει ποσοτικό χαρακτήρα (hard data) (Staffans 2004). Επίσης, είναι στενά συνδεδεμένα με τα ζητήματα που εξετάζει κάθε φορά ο σχεδιασμός, με τους πολίτες να εμπλουτίζουν τη γνωστική βάση του με πληροφορίες που απορρέουν από τη δική τους εμπειρική γνώση για τα εν λόγω ζητήματα, καταγράφοντας τις θετικές και τις αρνητικές τους διαστάσεις, τις προτεραιότητες, τις πιθανές λύσεις τους κ.λπ. Αποτέλεσμα της συμμετοχής των πολιτών στην παραγωγή δεδομένων που αξιοποιούνται στον σχεδιασμό είναι η ολοκλήρωση των ποιοτικών και των ποσοτικών δεδομένων, στοιχείο που εμπλουτίζει τη γνώση των σχεδιαστών και οδηγεί στη βελτίωση του προϊόντος του σχεδιασμού. Ακόμη, η αξιοποίηση των δεδομένων που παράγονται από τους χρήστες διευρύνει τη δυνατότητα συμμετοχής και παρέμβασής τους στην αναζήτηση λύσεων στα ζητήματα του σχεδιασμού, ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα στα εκάστοτε συστήματα αξιών και τα οράματα των κοινωνικών ομάδων (Manzo 2003, Stratigea 2012).

Ένα ακόμη πολύ σημαντικό στοιχείο που τονίζεται από αρκετούς ερευνητές είναι πως παρότι οι ΤΠΕ και οι εφαρμογές τους έχουν από τη φύση τους ουδέτερο χαρακτήρα, εντούτοις μπορούν να αξιοποιηθούν για την εξυπηρέτηση διαφόρων πολιτικών και κοινωνικών στόχων (Silva 2010, Buthimedhee και άλλοι 2002, Anttiroiko και Malkia 2007). Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη συμμετοχικών προσεγγίσεων οι οποίες βρίσκονται στο επίκεντρο των σύγχρονων προκλήσεων

του σχεδιασμού. Οι *σχεδιαστές* κατανοούν σήμερα όλο και περισσότερο τα οφέλη που απορρέουν από την αξιοποίηση των ΤΠΕ στη διαδικασία του σχεδιασμού για τον εμπλουτισμό της γνωστικής βάσης του με ένα φάσμα διαφορετικών οπτικών, απόψεων και εμπειρικής γνώσης των κοινωνικών ομάδων, οδηγώντας έτσι στην παραγωγή αποτελεσματικότερων και προσαρμοσμένων στην εκάστοτε κοινωνικοοικονομική και φυσική πραγματικότητα σχεδίων. Στην κατανόηση αυτή συμβάλλει και η διαρκώς εντεινόμενη (και πολλές φορές θεσμικά υπαγορευόμενη) ανάγκη για συμμετοχικές σχεδιαστικές προσεγγίσεις και οι δυνατότητες που παρέχονται από τις ΤΠΕ για τη διεύρυνση της βάσης των συμμετεχόντων στις προσεγγίσεις αυτές. Τα *κέντρα λήψης αποφάσεων*, από την άλλη πλευρά, αντιλαμβάνονται επίσης τη χρησιμότητα της εμπλοκής των κοινωνικών ομάδων σε έναν πολιτικό διάλογο, ο οποίος συμβάλλει στην αμοιβαία κατανόηση των διαφορετικών ενδιαφερόντων και συμφερόντων και την αποτελεσματικότερη διαχείριση των συγκρούσεων (Taylor 1998), αποτελώντας μηχανισμό διασφάλισης κοινωνικής ειρήνης ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες. Ταυτόχρονα, διασφαλίζεται η διαφάνεια, η νομιμοποίηση και η συμπερίληψη των κοινωνικών ομάδων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Στρατηγέα 2009), ενώ προωθείται η δημιουργία ενός περιβάλλοντος αμοιβαίας μάθησης για τις ομάδες αυτές και, μέσα από αυτό, η ανάπτυξη νέας γνώσης (Friedmann 1998). Τέλος, οι *κοινωνικές ομάδες* φαίνεται να επωφελούνται από την αξιοποίηση των ΤΠΕ, καθώς αποκτούν πρόσβαση σε σημαντικό όγκο πληροφορίας, καθίστανται περισσότερο ώριμες απέναντι στα προβλήματα του σχεδιασμού, ενώ ενισχύεται η επιθυμία τους να συμμετάσχουν και να συμβάλουν στη λύση των προβλημάτων, σφραγίζοντας με τη συμμετοχή τους τις τελικά διαμορφούμενες αποφάσεις. Όπως πολλοί ερευνητές επισημαίνουν, η πολυπλοκότητα των προβλημάτων του σχεδιασμού σήμερα απαιτεί (Silva 2010, Stratigea και άλλοι 2015):

- Νέα φιλοσοφία στην αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών, που να έχει στην καρδιά της την αξιοποίηση των ΤΠΕ για τη διεύρυνση των συμμετοχικών προσεγγίσεων, αναζητώντας ευρείες συναινέσεις, δέσμευση όλων των εμπλεκομένων και ανάπτυξη του αισθήματος ιδιοκτησίας των αποφάσεων του σχεδιασμού.
- Χρήση των ΤΠΕ και των εφαρμογών τους για την αποκατάσταση της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, συμβάλλοντας στην κοινωνική δικτύωση και συνοχή, αλλά και στην ωρίμανση του κοινωνικού συνόλου απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις της κοινωνίας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι, παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει σημειωθεί στο πεδίο των ΤΠΕ και των ψηφιακών εργαλείων και τεχνολογιών, η χρησιμότητά τους στα ζητήματα του σχεδιασμού δεν έχει ακόμη γίνει πλήρως κατανοητή. Η πραγματικότητα αυτή μπορεί να ερμηνευτεί μέσα από μια σειρά από παράγοντες, οι οποίοι κατά τον Wallin και άλλους (2010) εστιάζουν:

- Στην έλλειψη *πρόσβασης* σε ΤΠΕ και τις εφαρμογές τους, στοιχείο το οποίο δημιουργεί ένα *ψηφιακό έλλειμμα (digital divide)*, ιδίως για τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές, εισάγοντας μια νέα οπτική στο ζήτημα του περιφερειακού προβλήματος και των ανισοτήτων μεταξύ περιοχών, η οποία συνδέεται με την ψηφιακή υποδομή και την υιοθέτηση και χρήση των σχετικών τεχνολογιών σε διάφορες πτυχές και λειτουργίες των ατόμων, των οικονομικών δραστηριοτήτων, της διοίκησης κ.λπ.
- Στην έλλειψη *φιλικών προς τους χρήστες* εφαρμογών των ΤΠΕ. Το σημείο αυτό θέτει ανάγλυφα το ζήτημα της ανάπτυξης και αξιοποίησης τεχνολογιών που καλύπτουν υπαρκτές ανάγκες κοινωνικών ομάδων και περιοχών, θέτοντας την τεχνολογία στην υπηρεσία των αναγκών αυτών, αλλά και των δυνατοτήτων και δεξιοτήτων των χρηστών, των προτύπων επικοινωνίας αυτών, του συστήματος αξιών τους κ.ά.
- Στην έλλειψη της κατανόησης του *ρόλου* των ΤΠΕ και των *πλεονεκτημάτων* που απορρέουν από την κατάλληλη χρήση τους. Το ζήτημα αυτό είναι κρίσιμο και αφορά όχι μόνο το επίπεδο της διοίκησης, που μπορεί να αξιοποιεί τις ΤΠΕ για την αποκατάσταση ενός νέου προτύπου επικοινωνίας με τις κοινωνικές ομάδες και διαχείρισης των προβλημάτων, αλλά και των σχεδιαστών, ως των επιστημόνων οι οποίοι μπορούν, αξιοποιώντας τις ΤΠΕ, να συμβάλουν στην αποτελεσματικότερη επίλυση των εν λόγω προβλημάτων, καθώς και των κοινωνικών ομάδων, οι οποίες δεν αντιλαμβάνονται πάντα τη δυνατότητα παρέμβασης που τους παρέχεται μέσα από τις ΤΠΕ σε πολλαπλά επίπεδα της καθημερινότητάς τους.

- Στην ανυπαρξία πολλές φορές της ένταξης των ΤΠΕ και των εφαρμογών τους σε έναν συνολικό σχεδιασμό για την εξυπηρέτηση σχεδιαστικών στόχων. Είναι πάρα πολλά τα παραδείγματα στα οποία οι εφαρμογές των ΤΠΕ χρησιμοποιούνται αποσπασματικά, για την επίλυση ενός συγκεκριμένου προβλήματος, παραβλέποντας τις συνολικές δυνατότητες για πολλαπλή αξιοποίηση των σχετικών υποδομών σε διάφορα επίπεδα και προβλήματα. Το ζήτημα της πολυλειτουργικότητας των ψηφιακών υποδομών είναι ένα πολύ σημαντικό θέμα, το οποίο ήδη απασχολεί τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές, δεδομένης της τεχνολογικής δυνατότητας που ήδη υπάρχει (ώριμες τεχνολογίες), και θέτει την ανάγκη μιας πιο ολοκληρωμένης και αποτελεσματικής θεώρησης της αξιοποίησης των ΤΠΕ, ιδιαίτερα σε μια περίοδο οικονομικής ύφεσης.
- Στην παραγωγή εργαλείων και τεχνολογιών για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων σκοπών, χωρίς την ύπαρξη ολοκληρωμένης διεπιστημονικής οπτικής για τη χρήση τους. Το ζήτημα αυτό εν μέρει συνδέεται με το προηγούμενο και καταδεικνύει την ανάγκη για μια συνολική θεώρηση των εργαλείων και τεχνολογιών, μέσα από κατάλληλο σχεδιασμό, ώστε να υπάρχει δυνατότητα πολλαπλής αξιοποίησής τους.

8.1. Η συμβολή των ΤΠΕ στη διεύρυνση της συμμετοχικής προσέγγισης του σχεδιασμού

Η ραγδαία εξέλιξη των ΤΠΕ και των εφαρμογών τους τις τελευταίες δεκαετίες είχε ως αποτέλεσμα την αντίστοιχη διεύρυνση των δυνατοτήτων για τη διάχυση της πληροφορίας και τη διευκόλυνση της επικοινωνίας/αλληλεπίδρασης. Στα πλεονεκτήματα των ΤΠΕ που ακουμπούν στα ενδιαφέροντα της συμμετοχικής προσέγγισης συγκαταλέγονται η διαχείριση μεγάλου όγκου (χωρικών) δεδομένων σε μικρό χρονικό διάστημα και η δυνατότητα αποστολής τους σε πολλαπλούς παραλήπτες σε μακρινά μέρη. Ακόμη, η φιλική προς τον χρήστη διαχείριση/οργάνωση πληροφορίας, η δυνατότητα αξιοποίησης διαφορετικών μορφών πληροφορίας (ηχητικής, γραπτής, video κ.ά.) και διάδρασης με αυτή, η δυνατότητα οπτικοποίησης και διάχυσης της οπτικοποιημένης πληροφορίας προς πολλαπλούς χρήστες κ.ά. (Gramberger 2001). Με τη διάχυση της εν λόγω πληροφορίας προς το ενδιαφερόμενο κοινό και την ενημέρωσή του παρέχεται το κίνητρο για την ενίσχυση της συμμετοχής στη συμμετοχική διαδικασία και την εκκίνηση της αντίστροφης ροής πληροφορίας, από το κοινό προς τον σχεδιαστή και τα κέντρα λήψης αποφάσεων, ενισχύοντας έτσι τον διαδραστικό χαρακτήρα της συμμετοχικής διαδικασίας. Από τα παραπάνω αναδεικνύεται ο διττός ρόλος που οι ΤΠΕ μπορούν να διαδραματίσουν στον συμμετοχικό σχεδιασμό, δρώντας ως κανάλια επικοινωνίας της πληροφορίας (μονόδρομη ροή) αλλά και αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων (αμφίδρομη ροή - διάδραση). Ο ρόλος τους λοιπόν στο πλαίσιο του πολιτικού διαλόγου που αναπτύσσεται μεταξύ των εμπλεκομένων μερών σε μια συμμετοχική διαδικασία (κέντρα λήψης αποφάσεων, σχεδιαστές και κοινωνικές ομάδες), όπως επισημαίνεται και από διάφορους ερευνητές (Tsagarousianou 1999, Oates 2003, Στρατηγέα 2009 κ.ά.), μπορεί να εντοπίζεται σε μια ή περισσότερες από τις παρακάτω λειτουργίες:

- Διάχυση πληροφορίας προς τις κοινωνικές ομάδες για την ενημέρωση και την αύξηση της ευαισθητοποίησής τους (το κοινό ως αποδέκτης πληροφορίας).
- Απόκτηση πληροφορίας από το ενδιαφερόμενο κοινό (το κοινό ως παραγωγός πληροφορίας).
- Δέσμευση του εν λόγω κοινού σε έναν δημοκρατικό διάλογο, στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας.
- Εμπλοκή του κοινού στη διαδικασία λήψης απόφασης.

Ακόμη, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος των ΤΠΕ στη διεύρυνση της βάσης (πλήθος/εύρος αποδεκτών) της συμμετοχικής διαδικασίας, όπως καταγράφεται ήδη σε σημαντικό αριθμό εμπειρικών εφαρμογών σε διάφορα προβλήματα του σχεδιασμού και διάφορες χωρικές κλίμακες (Silva 2010, Wallin και άλλοι 2010). Ως προς το ζήτημα αυτό η προστιθέμενη αξία των ΤΠΕ είναι πολύ μεγάλη, υπό την προϋπόθεση ότι αντιμετωπίζονται επιτυχώς μια σειρά από προβλήματα που ανακύπτουν, όπως για παράδειγμα ζητήματα σχετικά με την πρόσβαση σε ΤΠΕ, τις απαιτούμενες δεξιότητες για τη διαχείριση τους κ.λπ. (Papadopoulou και Stratigea 2014, Σωμαράκης και Στρατηγέα 2015).

Έτσι, οι ΤΠΕ έχουν αλλάξει ριζικά το φάσμα των διαδικασιών και των πιθανών αποδεκτών (συμμετέχοντες), διευρύνοντας την προοπτική αξιοποίησης της συμμετοχικής προσέγγισης (Σωμαράκης και

Στρατηγέα 2015). Πιο συγκεκριμένα, οι νέες τεχνολογίες και οι εφαρμογές τους προσφέρουν δυνατότητες για *e-Συμμετοχή*, η οποία συντελεί στην άρση των περιορισμών των κλασικών μεθόδων συμμετοχής, όπως για παράδειγμα τη φυσική παρουσία σε συγκεκριμένο χώρο και την εμπλοκή σε συγκεκριμένο χρόνο, παρέχοντας τη δυνατότητα πρόσβασης στις παρεχόμενες πληροφορίες οποιαδήποτε στιγμή και την εμπλοκή των συμμετεχόντων στη συμμετοχική διαδικασία σε βολικό για αυτούς χρόνο. Στα θετικά της e-Συμμετοχής εντάσσονται επίσης η άρση των επιφυλάξεων των συμμετεχόντων για εμπλοκή στη συμμετοχική διαδικασία, μέσα από τη δυνατότητα που παρέχεται για τη διατήρηση της ανωνυμίας τους, καθώς και η αποφυγή της φόρτισης από εντάσεις μεταξύ των συμμετεχόντων, στοιχείο που αποτελεί ίδιον των διαπροσωπικών κλασικών συμμετοχικών διαδικασιών (Carver 2001). Οι δυνατότητες που προσφέρονται από τις ΤΠΕ μπορούν να ανοίξουν νέους δρόμους για τις συμμετοχικές προσεγγίσεις (π.χ. OpenGov διαβουλεύσεις) (Somarakis και Stratigea 2014), αλλά και να μεταφέρουν τις κλασικές διαπροσωπικές διεργασίες της συμμετοχικής προσέγγισης στο διαδίκτυο (Web-based αλληλεπίδραση) και τα αντίστοιχα επίπεδα συμμετοχής σε e-επίπεδα συμμετοχής, διαδραματίζοντας καταλυτικό ρόλο στην (Macintosh 2004):

- *e-Πληροφόρηση*: διάχυση πληροφορίας προς ένα πλήθος κοινού μέσω του διαδικτύου, επιδιώκοντας τη μεγαλύτερη δυνατή ενημέρωση αυτού σε συγκεκριμένα προβλήματα,
- *e-Ενεργοποίηση*: εμπλοκή/κινητοποίηση πλήθους κοινού σε διαδικτυακές διαβουλεύσεις για τη μεγαλύτερη δυνατή συνεισφορά του σε απόψεις (προσέγγιση «από πάνω προς τα κάτω»),
- *e-Ενδυνάμωση*: ενεργή συμμετοχή πλήθους κοινού, με δυνατότητα επιρροής στη διαμόρφωση των αποφάσεων - συνδυασμός προσεγγίσεων «από πάνω προς τα κάτω» και «από κάτω προς τα πάνω».

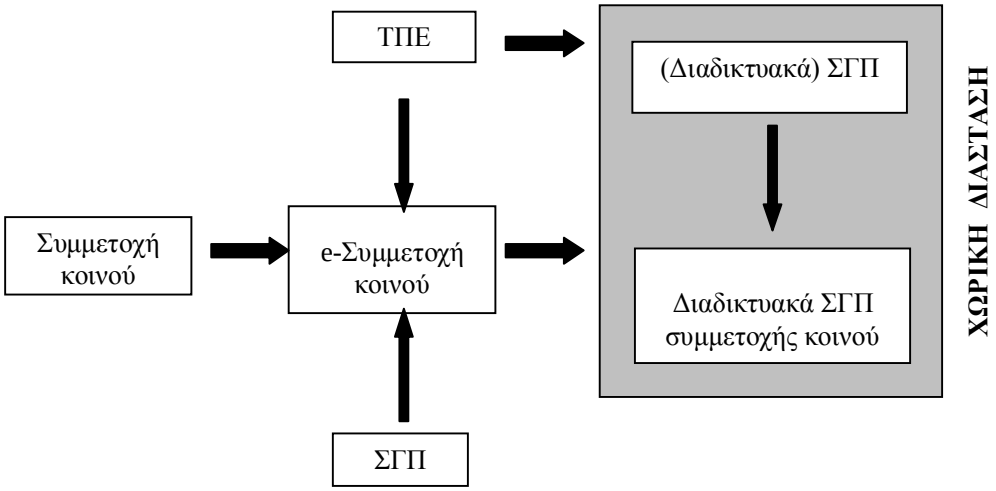

Διάγραμμα 8-2: *Η διαδρομή από την κλασική «φυσική» συμμετοχή του κοινού στη διαδικτυακή συμμετοχή (e-Συμμετοχή) μέσα από τα ΣΓΠ.*
Πηγή: Σωμαράκης και άλλοι 2014.

Η συμβολή των ΤΠΕ στον σχεδιασμό είναι καθοριστική και κινείται σε δύο επίπεδα (Silva 2010):

- Στο *πρώτο επίπεδο*, οι ΤΠΕ διευκολύνουν το έργο που επιτελείται στα διάφορα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, με αποτέλεσμα τον *e-Σχεδιασμό* (e-planning), ο οποίος επικουρείται από την τεχνολογία των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών (ΣΓΠ – GIS) για τη διαχείριση χωρικών δεδομένων (Quan και άλλοι 2001), το διαδίκτυο για την επικοινωνία αυτών κ.ά.
- Στο *δεύτερο επίπεδο*, οι ΤΠΕ διευκολύνουν τη συμμετοχή του κοινού στα επιμέρους στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού, με αποτέλεσμα τον *συμμετοχικό e-Σχεδιασμό* (participatory e-planning). Εργαλεία που χρησιμοποιούνται εδώ είναι για παράδειγμα τα διαδικτυακά ΣΓΠ συμμετοχής κοινού (π.χ. Public Participation GIS - PPGIS) (Διάγραμμα 8-2), τα οποία προσφέρουν τη δυνατότητα e-Συμμετοχής του κοινού, κατά την οποία γίνεται χρήση

διαδικτυακών χαρτών τόσο για τη βελτίωση της πληροφόρησης του κοινού όσο και για τη συλλογή πληροφορίας ή χωρικών δεδομένων προερχόμενων από το κοινό (crowdsourcing) (Craig και άλλοι 2002, Goodchild 2007a και 2007b, Papadopoulou και Giaoutzi 2014). Απαραίτητα στοιχεία των συστημάτων αυτών είναι η εμπλοκή του κοινού, η υποστήριξη των ακολουθούμενων διαδικασιών από συγκεκριμένους φορείς, η δυνατότητα αλληλεπίδρασης, η χρήση διαδικτύου και η συμμετοχή στη συλλογική προσπάθεια για την περαιτέρω ανάπτυξη των συστημάτων αυτών (Prosperi 2004).

8.2. Από τη συμμετοχή στην e-Συμμετοχή και τον e-Σχεδιασμό

Τα τελευταία χρόνια σημαντική έμφαση δίνεται στην αξιοποίηση των ΤΠΕ και των εφαρμογών τους στη διαδικασία του συμμετοχικού σχεδιασμού. Νέοι όροι εμφανίζονται στο πλαίσιο αυτό, όπως η e-*Συμμετοχή* και ο *e-Σχεδιασμός*, οι οποίοι συνδέονται στενά με την καταλυτική λειτουργία των ΤΠΕ στα ζητήματα του σχεδιασμού και της συμμετοχής. Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται μια εμβάθυνση στους όρους αυτούς και τη χρησιμότητά τους στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού.

8.2.1. e-Συμμετοχή

Από τη συζήτηση που έχει προηγηθεί στο παρόν βιβλίο, έχει καταγραφεί ένα πλήθος κλασικών μεθόδων οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο των διαπροσωπικών συμμετοχικών διαδικασιών στον σχεδιασμό. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η εφαρμογή των μεθόδων αυτών, παρά τα πλεονεκτήματά τους, απαιτεί σημαντικό χρόνο και κόστος. Με την εξέλιξη των ΤΠΕ και των εφαρμογών τους, όμως, σημαντικές νέες προοπτικές ανοίγονται για τη διεύρυνση της συμμετοχής, αίροντας μια σειρά από φραγμούς, όπως κόστος, περιορισμοί στον χρόνο και τη διαθεσιμότητα των συμμετεχόντων, περιορισμοί στον αριθμό των συμμετεχόντων λόγω κόστους κ.λπ. Οι εξελίξεις στον χώρο των ΤΠΕ έχουν συμβάλει στη μετάβαση από τη συμμετοχή στην *e-Συμμετοχή*, θέτοντας νέες προκλήσεις σε όλο το φάσμα των συμμετεχόντων στη διαδικασία του σχεδιασμού (διοίκηση και κέντρα λήψης αποφάσεων, σχεδιαστές, κοινωνικές ομάδες κ.ά.).

✓ *Ορισμός e-Συμμετοχής*

Η *e-Συμμετοχή* ορίζεται ως η αξιοποίηση των ΤΠΕ, μέσα από μια πρωτοβουλία των κέντρων λήψης αποφάσεων (διαδικασία «από πάνω προς τα κάτω»), για την παροχή πληροφορίας και την εμπλοκή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Macintosh και Whyte 2008) και αποσκοπεί στην ενδυνάμωση των πολιτών και την ουσιαστική συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων που τους αφορούν.

Η έννοια της e-Συμμετοχής μπορεί να ιδωθεί από πολλές διαφορετικές οπτικές (Hudson-Smith και άλλοι 2002). Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να ιδωθεί από την *τεχνολογική οπτική*, τις τεχνολογίες δηλαδή που την υλοποιούν, αλλά και από την οπτική του *είδους των* συμμετεχόντων που εμπλέκει, απευθυνόμενη είτε σε ομάδα ειδικών για τη συλλογή εξειδικευμένης πληροφορίας είτε σε ομάδα πολιτών για τη συλλογή εμπειρικής πληροφορίας. Επίσης μπορεί να ιδωθεί από την οπτική της συλλογής *χωρικών δεδομένων*, αφού με τη χρήση ενός διαδικτυακού ΣΓΠ δίνεται η δυνατότητα αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας πάνω σε έναν χάρτη. Τέλος, μπορεί να ιδωθεί από την οπτική του *εκδημοκρατισμού* της διαδικασίας του σχεδιασμού, μέσα από την εμπλοκή των συμμετεχόντων στα διάφορα στάδια της διαδικασίας, ενσωματώνοντας σε αυτή μια νέα κουλτούρα, αυτή της συνεργασίας μέσω διαδικτύου μεταξύ κέντρων λήψης αποφάσεων και πολιτών.

✓ *Σκάλα e-Συμμετοχής*

Στην κλασική θεώρηση της συμμετοχής μέσα από τη διαπροσωπική επικοινωνία και αλληλεπίδραση, τα διαφορετικά επίπεδα εμπλοκής του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία για τη λήψη απόφασης έχουν διατυπωθεί από την Arnstein (1969) (Διάγραμμα 8-3, αριστερό τμήμα). Η Arnstein, μέσα από αυτή τη σχηματική απεικόνιση υπό μορφή σκάλας, επιχειρεί να περιγράψει τη σταδιακή μεταφορά της δύναμης από τα παραδοσιακά κέντρα λήψης αποφάσεων προς τους πολίτες, καθώς όσο ανεβαίνει κανείς στη σκάλα τόσο ισχυροποιείται η ενδυνάμωση και η δυνατότητα παρέμβασης των πολιτών στη λήψη της απόφασης. Η εν λόγω σκάλα έχει συζητηθεί από διάφορους ερευνητές και έχουν προκύψει κάποιες τροποποιήσεις αυτής, με τη βασική φιλοσοφία της όμως να παραμένει ίδια σε όλες τις διαφορετικές προσεγγίσεις, αυτή δηλαδή της

κλιμάκωσης της συμμετοχής του κοινού και της μετάβασης από την παθητική στην ενεργητική θέση απέναντι στα ζητήματα του σχεδιασμού και τις αποφάσεις που λαμβάνονται από αυτόν, μετάβαση η οποία καθορίζεται εν πολλοίς από το πλαίσιο (θεσμικό, νομοθετικό κ.λπ.) εντός του οποίου λαμβάνει χώρα ο σχεδιασμός. Εξαίρεση αποτελεί η δουλειά των Weidemann και Femers (1993), οι οποίοι αντιλαμβάνονται τη συμμετοχή των πολιτών ως μια εξελικτική διαδικασία, όπου όσο αυξάνεται η γνώση που διαθέτει το εμπλεκόμενο στη συμμετοχική διαδικασία κοινό τόσο υψηλότερα ανεβαίνει στη σκάλα της συμμετοχής. Στη θεώρηση αυτή, η μετάβαση από την παθητική στην ενεργητική θέση αποτελεί το προϊόν της συσσώρευσης της απαιτούμενης γνώσης και όχι των κανόνων που το προαναφερθέν πλαίσιο ορίζει.

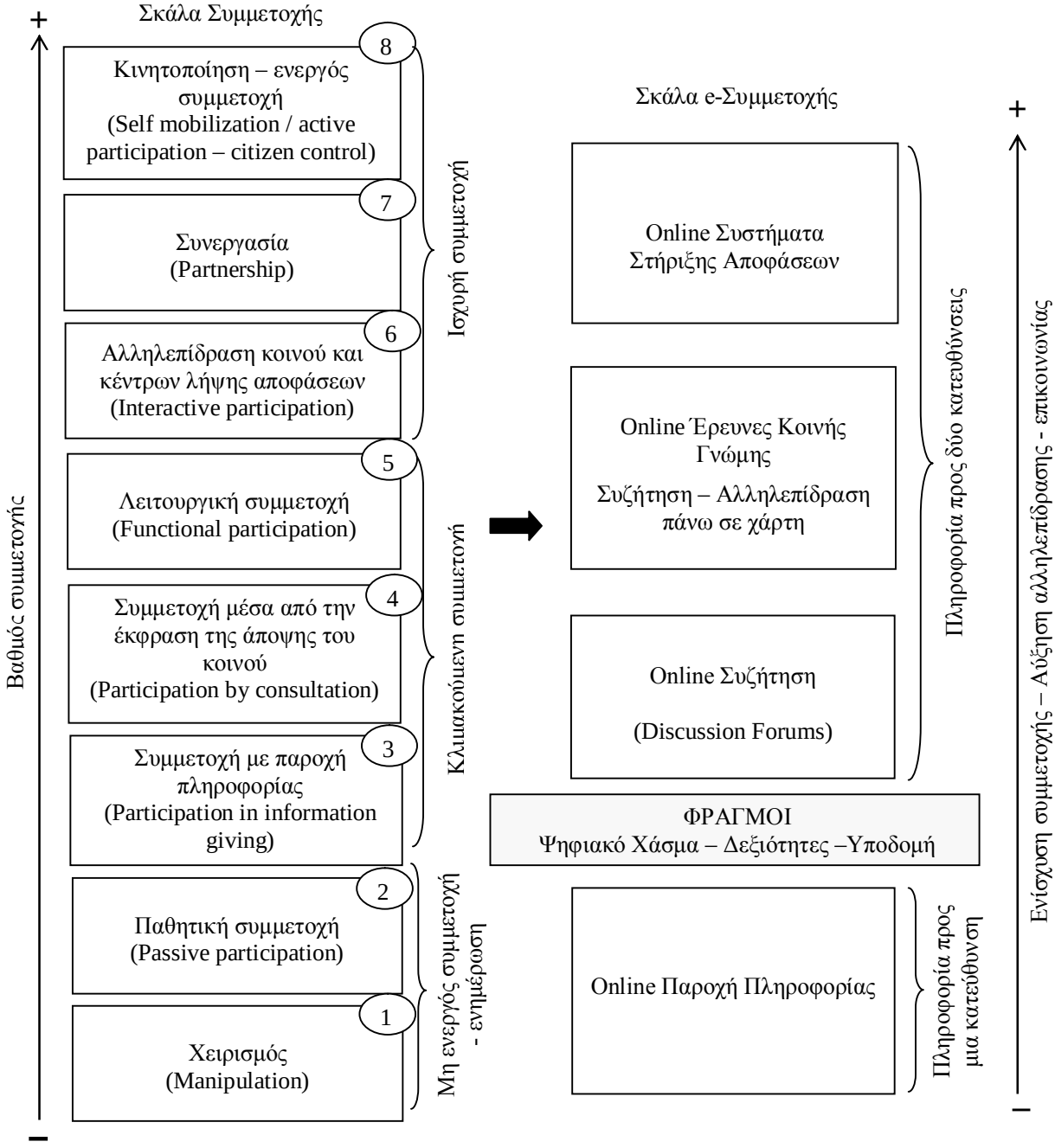

Διάγραμμα 8-3: *Από τη συμμετοχή στην e-Συμμετοχή.*
Πηγή: Επεξεργασία από Arnstein (1969), Smyth (2001), Carver (2003).

Η απεικόνιση της συμμετοχής μέσα από τη σκάλα συμμετοχής τροποποιήθηκε από τον Smyth (2001) και τον Carver (2003) (Διάγραμμα 8-3, δεξί τμήμα), επιχειρώντας να αναδείξουν τη μετάβαση από τη συμμετοχή στην e-Συμμετοχή υπό το φως των τεχνολογικών εξελίξεων και των δυνατοτήτων που αυτές παρέχουν. Στη σκάλα της e-Συμμετοχής καταγράφονται επίσης μια σειρά από διακριτά επίπεδα συμμετοχής, τα οποία ποικίλλουν από την online απλή μετάδοση πληροφορίας και την παθητική συμμετοχή στην αμφίδρομη online ροή πληροφορίας και την ουσιαστική παρέμβαση των κοινωνικών ομάδων στη διαδικασία του σχεδιασμού (διάδραση). Ακολουθεί δηλαδή στην ουσία της τη λογική της Arnstein, περνώντας όμως σε *online περιβάλλοντα.*

Το χαμηλότερο επίπεδο αφορά την *online μετάδοση πληροφορίας* από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς τους λοιπούς συμμετέχοντες (Διάγραμμα 8-3) και στην ουσία του συνίσταται στη διάχυση πληροφορίας μέσω π.χ. ενός διαδικτυακού τόπου. Ο βαθμός αλληλεπίδρασης μεταξύ των εμπλεκομένων (κέντρα λήψης αποφάσεων και συμμετέχοντες) στο επίπεδο αυτό είναι ανύπαρκτος. Το επίπεδο αυτό της σκάλας της e-Συμμετοχής αντιστοιχεί στα δύο πρώτα επίπεδα της σκάλας της Arnstein [επίπεδα (1) και (2) – Διάγραμμα 8-3].

Η μετάβαση από το επίπεδο αυτό στα ανώτερα επίπεδα απαιτεί την αντιμετώπιση σειράς *φραγμών* που τίθενται για την online αλληλεπίδραση μεταξύ των εμπλεκομένων, οι οποίοι αφορούν τόσο την πρόσβαση των εμπλεκομένων σε διαδικτυακή υποδομή όσο και την ανάπτυξη των κατάλληλων δεξιοτήτων για τη χρήση των ψηφιακών εφαρμογών που διασφαλίζουν την online αλληλεπίδραση.

Όταν οι εν λόγω φραγμοί μπορούν να υπερπηδηθούν, τότε η μετάβαση αυτή συνεπάγεται την αύξηση του βαθμού συμμετοχής, την ενδυνάμωση των κοινωνικών ομάδων και την ένταση της αλληλεπίδρασής τους με τα κέντρα λήψης αποφάσεων μέσα από διαδικτυακά διαδραστικά εργαλεία και τεχνολογίες. Ακόμη συνεπάγεται την εντατική ανταλλαγή δεδομένων, πληροφορίας, ιδεών, απόψεων κ.λπ. μεταξύ των εμπλεκομένων και την, στο τελευταίο επίπεδο, από κοινού χάραξη προτεραιοτήτων και τη λήψη απόφασης σχετικά με το μελετώμενο σχεδιαστικό πρόβλημα, οδηγώντας έτσι στην εμβάθυνση του εκδημοκρατισμού της όλης διαδικασίας λήψης αποφάσεων (Huxol 2001).

Πιο συγκεκριμένα, το δεύτερο επίπεδο της σκάλας της e-Συμμετοχής αντιστοιχεί στα επίπεδα (3), (4) και (5) της σκάλας της Arnstein, όπου οι πολίτες αλληλεπιδρούν με τα κέντρα λήψης αποφάσεων και διατυπώνουν διαδικτυακά τις απόψεις τους, έχοντας συμβουλευτικό ρόλο, χωρίς να είναι δεδομένο ότι οι απόψεις αυτές θα ληφθούν υπόψη για τη λήψη των αποφάσεων. Το τρίτο επίπεδο της σκάλας της e-Συμμετοχής αντιστοιχεί στο επίπεδο (4) της σκάλας της Arnstein. Οι πολίτες εκφράζουν τις απόψεις τους διαδικτυακά, έχοντας συμβουλευτικό ρόλο, χωρίς όμως να μπορούν να παρεμβαίνουν στο τι είναι αυτό που διερευνάται (ατζέντα θεμάτων) ή στο πώς οι απόψεις τους θα χρησιμοποιηθούν. Τέλος, το τέταρτο επίπεδο της σκάλας της e-Συμμετοχής αντιστοιχεί στα επίπεδα (6), (7) και (8) της σκάλας της Arnstein, με τους πολίτες να διαδραματίζουν έναν ισχυρά παρεμβατικό ρόλο και να ορίζουν την τελική απόφαση που θα ληφθεί, μέσα από την εντατική αλληλεπίδρασή τους με τα κέντρα λήψης αποφάσεων, με τη βοήθεια ενός online συστήματος στήριξης αποφάσεων (Dawson Pétursdóttir 2011).

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι σχετικές μελέτες αναφορικά με τις εμπειρικές εφαρμογές σε online περιβάλλοντα συμμετοχής αναδεικνύουν ότι, παρά την πλήρη υποστήριξη της τεχνολογίας προς την κατεύθυνση αυτή, δεν υπάρχουν ακόμη μελέτες όπου οι κοινωνικές ομάδες εμπλέκονται στο ανώτερο επίπεδο της e-Συμμετοχής, με πλήρη δηλαδή ενσωμάτωσή τους ως ισότιμων εταίρων στη λήψη της τελικής απόφασης (Steinmann και άλλοι 2004a). Αντίθετα, οι περισσότερες μελέτες κινούνται στο επίπεδο της online συζήτησης, ενώ την τελευταία δεκαετία καταγράφονται επίσης σχετικές εμπειρικές μελέτες και στο επίπεδο των online ερευνών της κοινής γνώμης (Atzmanstorfer και Blaschke 2013).

✓ *Λειτουργίες επιπέδων της σκάλας της e-Συμμετοχής*

Στο *πρώτο επίπεδο* της σκάλας της e-Συμμετοχής ο στόχος είναι η online μετάδοση πληροφορίας από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς τους εμπλεκόμενους στη συμμετοχική διαδικασία. Για τη μετάδοση της γεωγραφικής πληροφορίας μπορεί να γίνει χρήση μιας PPGIS εφαρμογής (βλ. ενότητα 8.3) σε συνδυασμό με την αξιοποίηση δεδομένων και πληροφορίας που είναι αποθηκευμένα σε μια (χωρική) βάση δεδομένων. Η συμμετοχή ορίζεται ως παθητική, ενώ στόχος της είναι να ικανοποιήσει το δικαίωμα των συμμετεχόντων να γνωρίζουν:

- τα θέματα που έχουν τεθεί προς συζήτηση στο πλαίσιο του σχεδιασμού (ροή πληροφορίας πριν την υλοποίηση του σχεδιασμού),

- τα παραγόμενα από τα διάφορα στάδια του σχεδιασμού προϊόντα και αποφάσεις (ροή πληροφορίας κατά τη διάρκεια υλοποίησης του σχεδιασμού) και
- τις τελικές αποφάσεις (σχέδια, παρεμβάσεις, πολιτικές κ.λπ.) του σχεδιασμού (ροή πληροφορίας μετά το πέρας του σχεδιασμού).

Στο *δεύτερο και τρίτο επίπεδο* της σκάλας e-Συμμετοχής, η ροή πληροφορίας μεταξύ των συμμετεχόντων είναι αμφίδρομη, υλοποιούνται δηλαδή, μέσα από την online επικοινωνία, η αλληλεπίδραση και η ανταλλαγή πληροφορίας ανάμεσα στα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους συμμετέχοντες. Μέσα από την αλληλεπίδραση αυτή συγκεντρώνονται τα σχόλια και οι παρατηρήσεις των συμμετεχόντων επί των θεμάτων του σχεδιασμού. Η αλληλεπίδραση μπορεί να γίνεται είτε μέσα από την online ανταλλαγή σχολίων με τη μορφή κειμένου είτε πάνω σε χάρτη. Στην πρώτη περίπτωση *–κειμενική μορφή σχολίων–*, οι συμμετέχοντες μπορούν, για παράδειγμα, να στείλουν τα σχόλιά τους στους οργανωτές της διαδικασίας με τη μορφή κειμένου μέσω e-mail ή ακόμη να επικοινωνήσουν μέσα από ένα discussion forum, όπου μπορούν να ενημερώνονται για τα σχόλια άλλων συμμετεχόντων και να διατυπώνουν τις απόψεις τους σε σειρά ζητημάτων και με πολλαπλούς αποδέκτες. Στη δεύτερη περίπτωση *–αλληλεπίδραση σε χάρτη–*, οι εμπλεκόμενοι στην online συμμετοχική διαδικασία έρχονται, μέσα από ένα κανάλι επικοινωνίας, σε επαφή με έναν χάρτη, πάνω στον οποίο μπορούν να εκφράσουν τις απόψεις και τις προτάσεις τους είτε γραφικά είτε με τη μορφή κειμένου, σχολιάζοντας τα διάφορα αντικείμενά του. Μια PPGIS εφαρμογή με τα κατάλληλα διαδικτυακά εργαλεία παρέχει στους πολίτες τη δυνατότητα να αποστείλουν τις παρεμβάσεις τους στον χάρτη και ενδεχομένως κάποιο σχετικό συνοδευτικό κείμενο στους οργανωτές της διαδικασίας.

Στο *τέταρτο επίπεδο* οι συμμετέχοντες εμπλέκονται στην ίδια τη διαδικασία λήψης απόφασης. Για παράδειγμα, μπορούν να συμμετέχουν στη διαδικασία επιλογής της καταλληλότερης εναλλακτικής λύσης για την επίλυση του σχεδιαστικού προβλήματος ή στην αξιολόγηση και επιλογή των επικρατέστερων πολιτικών για την εφαρμογή της εναλλακτικής λύσης που επιλέγεται. Η όλη διαδικασία υλοποιείται με τη βοήθεια ενός συνόλου τεχνολογιών και εργαλείων για την εξυπηρέτηση των διαφορετικών λειτουργιών, τα οποία ολοκληρώνονται σε ένα Σύστημα Στήριξης Αποφάσεων (ΣΣΑ).

Για την εμπειρική εφαρμογή της e-Συμμετοχής σε μια μελέτη σχεδιασμού είναι σκόπιμη η γνώση του επιπέδου στο οποίο αυτή θα κινηθεί στη σκάλα της e-Συμμετοχής. Από τη γνώση αυτή απορρέουν οι προδιαγραφές που πρέπει να έχει το σχεδιαζόμενο σύστημα για τον e-Σχεδιασμό και την e-Συμμετοχή. Με βάση αυτές τις προδιαγραφές, αλλά και τις ανάγκες του κάθε σταδίου της διαδικασίας σχεδιασμού, γίνεται η κατάλληλη επιλογή των εργαλείων και των τεχνολογιών που μπορούν να αξιοποιηθούν.

✓ *Φραγμοί e-Συμμετοχής*

Ένα σημαντικό ζήτημα που ανακύπτει στο πλαίσιο της e-Συμμετοχής είναι το ζήτημα του *ψηφιακού χάσματος* (digital divide), της μη δηλαδή ίσης πρόσβασης των κοινωνικών ομάδων στις ΤΠΕ, το οποίο έχει ευρύτατα συζητηθεί στη βιβλιογραφία (Castells 1996, Compaine 2001, Brabham 2009, Stratigea 2011, Papadopoulou και Stratigea 2014, κ.ά.) και έχει ως αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό των ομάδων που, στην κοινωνία της πληροφορίας, χαρακτηρίζονται ως *ψηφιακά αναλφάβητες* (digitally illiterate). Συνήθως αυτές αποτελούν τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, καθώς, όπως υποστηρίζεται από τους Hoffman και Novak (2000), οι ομάδες αυτές έχουν χαμηλό κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο. Σημαντικό ακόμη ρόλο διαδραματίζει και η ηλικία, με τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες να έχουν τη μικρότερη εξοικείωση με τις ΤΠΕ και τις εφαρμογές τους.

Το ζήτημα του ψηφιακού χάσματος είναι ιδιαίτερα κρίσιμο στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού, καθώς θέτει εκ προοιμίου κάποιες ομάδες σε μειονεκτική θέση, διατηρώντας την κυριαρχία των ισχυρών ομάδων, ενώ οι προσπάθειες των κέντρων λήψης αποφάσεων για ενσωμάτωση των online συμμετοχικών προσεγγίσεων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων μπορεί να εντείνει τις ανισότητες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, καθιστώντας πολίτες δεύτερης κατηγορίας όσους δεν μπορούν να αξιοποιήσουν τις ΤΠΕ.

Ως σημαντικότερες *διαστάσεις* του ζητήματος του ψηφιακού χάσματος αναγνωρίζονται (Norris 2001, Stratigea 2011, Mossberger και άλλοι 2003):

- Η έλλειψη *πρόσβασης στο διαδίκτυο* (access divide), η οποία αποτελεί φραγμό για την e-Συμμετοχή και κατά συνέπεια παράγοντα αποκλεισμού από τις διαδικτυακές συμμετοχικές διαδικασίες. Όπως μάλιστα επισημαίνεται από τον Haklay (2008), υπάρχει σημαντική

συσχέτιση ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες που είναι αποκλεισμένες από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και αυτές που είναι ψηφιακά αποκλεισμένες, δεν έχουν δηλαδή πρόσβαση στο διαδίκτυο. Η έλλειψη αυτή λειτουργεί απαγορευτικά στην πρόσβαση στην πληροφορία, ως το πρώτο επίπεδο για την κινητοποίηση και τη συμμετοχή, αλλά και στην ίδια την εμπλοκή στη συμμετοχική διαδικασία, όταν αυτή επιτελείται μέσα από διαδικτυακές εφαρμογές. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι σήμερα, παρά την ευρεία διείσδυση των διαδικτυακών υποδομών και τεχνολογιών, η πρόσβαση στο διαδίκτυο, ως η κατ' εξοχήν απαραίτητη υποδομή για την e-Συμμετοχή, δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένη, όπως καταδεικνύουν διάφορες εμπειρικές μελέτες (Papadopoulou και Stratigea 2014).

- Η έλλειψη των κατάλληλων *δεξιοτήτων και γνώσης* (skills divide) για τη διαχείριση των διαδικτυακών συμμετοχικών διαδικασιών και των εφαρμογών (εργαλεία, τεχνολογίες κ.λπ.) που υποστηρίζουν τις διαδικασίες αυτές. Οι εφαρμογές αυτές πολλές φορές, ανάλογα με τον βαθμό πολυπλοκότητάς τους, απαιτούν κάποιας μορφής δεξιότητες τόσο για την αντίληψη των εξεταζόμενων θεμάτων (π.χ. ανάγνωση ενός χάρτη, αντίληψη της χωρικής κλίμακας, αντίληψη και διασύνδεση της απεικονιζόμενης πραγματικότητας με αυτή του πραγματικού κόσμου κ.λπ.) όσο και για τη διαχείριση της συμμετοχής καθαυτής (π.χ. διαχείριση διαδικτυακών εργαλείων). Είναι σαφές ότι με τη ραγδαία εξάπλωση των εργαλείων και τεχνολογιών για την e-Συμμετοχή, η ανάπτυξη δεξιοτήτων των κοινωνικών ομάδων για την αξιοποίηση αυτών των τεχνολογιών αποτελεί κρίσιμο ζήτημα.

Οι Papadopoulou και Stratigea (2014) επισημαίνουν κάποιους επιπρόσθετους παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν αποτρεπτικά προς την e-Συμμετοχή, όπως:

- Η *έλλειψη διαπροσωπικής επικοινωνίας* μεταξύ των συμμετεχόντων, που εμπεριέχεται στο πλαίσιο της e-Συμμετοχής. Ο παράγοντας αυτός συνδέεται κυρίως με κοινωνικές ομάδες χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου, οι οποίες αντιμετωπίζουν με κάποιας μορφής επιφύλαξη ή και καχυποψία την επικοινωνία μέσα από έναν Η/Υ. Ως αποτέλεσμα των προκαταλήψεων αυτών, τέτοιου είδους ομάδες αποθαρρύνονται ή συμμετέχουν στη διαδικασία με ιδιαίτερη διστακτικότητα, που τις εμποδίζει να ξεδιπλώσουν τις σκέψεις και τις απόψεις τους με ειλικρινή και ολοκληρωμένο τρόπο.
- Η *έλλειψη εμπιστοσύνης* για το αποτέλεσμα της e-Συμμετοχής, καθώς, επειδή ακριβώς απουσιάζει η διαπροσωπική επικοινωνία και η διαφανής, διά ζώσης έκφραση των διαφορετικών απόψεων, οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι οι απόψεις που διατυπώνουν μπορεί να διαστρεβλωθούν ή να μη ληφθούν σοβαρά υπόψη.

Τέλος, σημαντικός παράγοντας στην υιοθέτηση της e-Συμμετοχής είναι η *ετοιμότητα της διοίκησης και των μηχανισμών* της να κινηθούν προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς μια τέτοια διαδικασία στο πλαίσιο του σχεδιασμού αποτελεί μια πρωτοβουλία «από πάνω προς τα κάτω». Σημαντικοί *φραγμοί* μπορεί να υπάρχουν στο πλαίσιο αυτό, οι οποίοι αφορούν:

- Τη διαθεσιμότητα της απαιτούμενης τεχνολογικής υποδομής της διοίκησης και των μηχανισμών της για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της e-Συμμετοχής.
- Τη στελέχωση των τοπικών διοικήσεων και την απαραίτητη εξειδίκευση που απαιτείται για την ανάπτυξη και αξιοποίηση των κατάλληλων εφαρμογών των ΤΠΕ για την e-Συμμετοχή, η οποία σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι επαρκής για τέτοιου είδους εγχειρήματα (Baatard 2012).
- Την εν γένει διαχείριση της πληροφορίας από τη διοίκηση και τα ανοικτά δεδομένα, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτά είναι διαθέσιμα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Το στοιχείο αυτό μπορεί να παρεμποδίζει την πρόσβαση του κοινού σε πληροφορία, η οποία αποτελεί το πρώτο βήμα, το έναυσμα για την κινητοποίηση και τη συμμετοχή αλλά και, όπως επισημάνθηκε προηγουμένως (Weidemann και Femers 1993), σημαντική προϋπόθεση για την ενεργητική συμμετοχή στη διαδικασία σχεδιασμού.

8.2.2. e-Σχεδιασμός

Η διαχρονική πορεία του αντικειμένου του σχεδιασμού αναδεικνύει την προσαρμογή του στις ευρύτερες εξελίξεις, τόσο ως προς τη θεωρητική του βάση όσο και ως προς τα εργαλεία και τις προσεγγίσεις που αξιοποιεί, αλλά και την ίδια την πρακτική του (Silva 2010). Ο σχεδιασμός σήμερα υλοποιείται μέσα σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, κύρια χαρακτηριστικά του οποίου είναι η αβεβαιότητα και η πολυπλοκότητα, αλλά και η ραγδαία ανάπτυξη των ΤΠΕ, η οποία είναι ευρέως αποδεκτό ότι αποτελεί μια σημαντική διάσταση για την επίτευξη των στόχων της βιωσιμότητας. Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, σημαντικές αλλαγές συντελούνται στο πεδίο του σχεδιασμού, που έχει μεταβεί σε ένα *νέο υπόδειγμα*, στο οποίο καίριο ρόλο διαδραματίζουν η *συμμετοχική προσέγγιση* και η *αξιοποίηση των ΤΠΕ*.

Η συμμετοχική προσέγγιση στον σχεδιασμό και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, όπως έχει ήδη συζητηθεί, αποτελεί σημαντικό βήμα για την ενσωμάτωση των απόψεων και των προσδοκιών των κοινωνικών ομάδων στο τελικό προϊόν του σχεδιασμού. Η προσέγγιση αυτή ωστόσο απαιτεί τη δημιουργία της κατάλληλης *τεχνολογικής και οργανωτικής υποδομής* για τη διασφάλισή της, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η απρόσκοπτη πρόσβαση των κοινωνικών ομάδων σε πληροφορία και στις σχετικές υπηρεσίες σχεδιασμού. Σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή μπορούν να διαδραματίσουν οι ΤΠΕ και οι εφαρμογές τους.

Η διασφάλιση της κατάλληλης τεχνολογικής και οργανωτικής υποδομής αλλά και η στροφή προς τις συμμετοχικές προσεγγίσεις οδηγούν στην ανάπτυξη του online σχεδιασμού, που αποδίδεται με τον γενικό όρο *e-Σχεδιασμός*. Ο e-Σχεδιασμός αποτελεί μια νέα πρόκληση για το επιστημονικό πεδίο του σχεδιασμού, *«[…] ένα εργαλείο για συλλογική δράση στην αρένα του σχεδιασμού»* (Silva 2010:4). Συνιστά στην ουσία του τη δημιουργία μιας πλατφόρμας επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και των σχεδιαστών, από τη μια πλευρά, και των κοινωνικών ομάδων, από την άλλη, η οποία υποστηρίζεται από τις τεχνολογίες του διαδικτύου και των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών (ΣΓΠ). Το διαδίκτυο συμβάλλει στη διευκόλυνση της online επικοινωνίας μεταξύ των εμπλεκομένων μερών, ενώ τα ΣΓΠ θέτουν το χωρικό πλαίσιο του προβλήματος και των προτεινόμενων λύσεων, καθώς και των επιπτώσεων αυτών, στοιχείο που διευκολύνει την καλύτερη κατανόηση του μελετώμενου προβλήματος. Μέσα από την πλατφόρμα αυτή, παρέχεται στους συμμετέχοντες η δυνατότητα της συνεχούς παρακολούθησης της προόδου των επιμέρους σταδίων της διαδικασίας σχεδιασμού και της online συμμετοχής σε αυτά, για τη διατύπωση απόψεων αλλά και την επιδοκιμασία αποφάσεων του σχεδιασμού και των σχετικών πολιτικών (Shiode 2000, McGinn 2001).

Όπως υποστηρίζεται από πολλούς ερευνητές, η ολοκλήρωση των τεχνολογιών του διαδικτύου και των ΣΓΠ μπορεί να αποφέρει σημαντικά οφέλη στον σχεδιασμό (Schiffer 1995, Kingston και άλλοι 2000 κ.ά.) τόσο λόγω της δυνατότητας διεύρυνσης της συμμετοχής των διαφόρων κοινωνικών ομάδων μέσα από την e-Συμμετοχή όσο και λόγω του ανοίγματος των σχετικών διαδικασιών, υποστηρίζοντας τη διαφάνεια και τη λογοδοσία των κέντρων λήψης αποφάσεων απέναντι στους πολίτες σχετικά με τις αποφάσεις που λαμβάνονται. Στο πλαίσιο του νέου αυτού υποδείγματος αναζητούνται απαντήσεις σε μια σειρά από ερωτήματα, όπως «ποιος επωφελείται από τον σχεδιασμό;», «ποιος είναι ο ρόλος των πολιτών στη διαδικασία του σχεδιασμού;» ή «πώς μπορεί να ενισχυθεί η επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών ομάδων συμμετεχόντων;».

Η εφαρμογή του e-Σχεδιασμού, όπως απορρέει από την προηγούμενη συζήτηση, είναι στενά συνδεδεμένη με την αξιοποίηση των *ΤΠΕ* στα διάφορα στάδιά του, από αυτό της συλλογής και επεξεργασίας πληροφορίας έως αυτό της δόμησης και αξιολόγησης σεναρίων για την επίλυση του σχεδιαστικού προβλήματος που έχει τεθεί. Ταυτόχρονα, είναι στενά συνδεδεμένη με την αξιοποίηση μιας *χωρικής βάσης δεδομένων*, η οποία δίνει τη δυνατότητα χωρικής αναπαράστασης των προβλημάτων του σχεδιασμού, αλλά και των λύσεων και των επιπτώσεών τους, για την καλύτερη ενημέρωση κάθε ενδιαφερομένου. Τέλος, απαιτεί έναν *μηχανισμό* και ένα *σύστημα παροχής online υπηρεσιών* από την πλευρά των κέντρων λήψης αποφάσεων και της διοίκησης που υλοποιεί τον e-Σχεδιασμό, ζήτημα που είναι καθοριστικό για την επιτυχή εφαρμογή του. Όπως μάλιστα επισημαίνεται από τον Silva (2010), ένα *σύστημα e-Σχεδιασμού* πρέπει να πληροί κάποιες προϋποθέσεις, οι οποίες αποτυπώνονται σε ένα *portal σχεδιασμού,* που πρέπει:

- Να παρέχει γενικές πληροφορίες σχετικά με το σύστημα σχεδιασμού, το υφιστάμενο νομοθετικό και κανονιστικό πλαίσιο και τις διαδικασίες σχεδιασμού.
- Να προσφέρει βασική αλλά και εξειδικευμένη πληροφορία σχετικά με τα ισχύοντα στις διάφορες χωρικές κλίμακες του σχεδιασμού.

- Να ενσωματώνει τις σύγχρονες εξελίξεις των ΤΠΕ και να διευκολύνει την *e-Συμμετοχή* όλων των κοινωνικών ομάδων στις οποίες απευθύνεται.
- Να δημοσιεύει τα σχετικά σχέδια, τεχνικές εκθέσεις, χάρτες για την οπτικοποίηση των αποτελεσμάτων του σχεδιασμού, εκθέσεις σχετικές με τα αποτελέσματα της συμμετοχής του κοινού, εκθέσεις παρακολούθησης και αξιολόγησης του σχεδιασμού, εργαλεία προώθησης των σχετικών σχεδίων κ.ά.
- Να παρέχει λεπτομερή πληροφορία για κάθε τμήμα γης.
- Να προσφέρει απρόσκοπτη πρόσβαση σε *online υπηρεσίες*.
- Να παρέχει πληροφορία σχετικά με την ατζέντα δράσεων σχεδιασμού π.χ. δημόσιες έρευνες, ατζέντα συναντήσεων με τις κοινωνικές ομάδες.
- Να προσφέρει εξειδικευμένη πληροφορία για συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες σε σχέση με τα θέματα του σχεδιασμού.

Η διαδικασία του σχεδιασμού είναι από τη φύση της στενά συνδεδεμένη με τη συλλογή και επεξεργασία σημαντικού όγκου δεδομένων, που αναφέρονται στα διαφορετικά επίπεδα (layers) της κοινωνικο-οικονομικής και φυσικής πραγματικότητας εντός της οποίας υλοποιείται. Στις διάφορες προσεγγίσεις του σχεδιασμού, το έργο της συλλογής και διαχείρισης των δεδομένων αυτών αποτελούσε καθήκον της σχεδιαστικής ομάδας, σε συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο του e-Σχεδιασμού, σημαντική διάσταση αποτελεί η συλλογή δεδομένων από τους πολίτες, κυρίως ποιοτικής μορφής. Η διάσταση αυτή έχει δύο όψεις: η πρώτη αφορά τη συλλογή δεδομένων που απορρέει από τις κοινωνικές ομάδες, εντείνοντας έτσι τον όγκο των προς διαχείριση δεδομένων, ενώ η δεύτερη θέτει την ανάγκη αποτελεσματικής online επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και των σχεδιαστών, από τη μια πλευρά, και των κοινωνικών ομάδων, από την άλλη, για τη συλλογή πληροφορίας σχετικής με τις απόψεις, τις ιδέες, τα οράματα κ.ά., αλλά και την πληροφόρηση των συμμετεχόντων για τα δεδομένα, τα προϊόντα, τις αποφάσεις κ.λπ. των επιμέρους σταδίων της διαδικασίας σχεδιασμού.

Οι ανάγκες της διαδικασίας σχεδιασμού για τη συλλογή και διαχείριση δεδομένων αποτυπώνονται στα επιμέρους διακριτά στάδια της διαδικασίας και συγκεκριμένα (Khakee 1998, Γιαουτζή και Στρατηγέα 2011):

- Το στάδιο της *μάθησης*: Αναφέρεται στην εμβάθυνση στο κοινωνικοοικονομικό και φυσικό πλαίσιο εντός του οποίου υλοποιείται ο σχεδιασμός, στην καταγραφή και ιεράρχηση των προβλημάτων, στη διατύπωση των προς επίτευξη στόχων κ.λπ.
- Το στάδιο της *αξιολόγησης*: Στο στάδιο αυτό δομούνται και αξιολογούνται εναλλακτικές λύσεις για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί, ενώ εμπεριέχεται η τελική επιλογή λύσης και το πλαίσιο πολιτικής που την υλοποιεί.
- Το στάδιο της *εφαρμογής*: Αφορά την υλοποίηση της επιλεγείσας λύσης, μέσα από τις συγκεκριμένες επιλογές πολιτικής του προηγούμενου σταδίου.

Ο ρόλος της συμμετοχής του κοινού στα παραπάνω στάδια έχει ήδη επισημανθεί σε προηγούμενες ενότητες του παρόντος τεύχους (βλ. ενότητες 2.10 και 3.5). Αναφερόμενοι στον *e-Σχεδιασμό*, το ενδιαφέρον στην παρούσα ενότητα εστιάζεται στα εργαλεία και τις τεχνολογίες που μπορούν να εφαρμοστούν για την αξιοποίηση της e-Συμμετοχής στο πλαίσιο υλοποίησης των εν λόγω σταδίων σχεδιασμού. Ως τέτοια μπορούν γενικά να αναφερθούν:

- Εργαλεία και τεχνολογίες για την εμπλοκή των πολιτών μέσω διαδικτύου – e-Συμμετοχή (εφαρμογή σε όλα τα παραπάνω στάδια).
- Εργαλεία και τεχνολογίες για τη συλλογή και διαχείριση πληροφορίας (στάδιο μάθησης), όπως crowdsourcing, Web-GIS κ.ά.
- Εργαλεία και τεχνολογίες οπτικοποίησης των εναλλακτικών λύσεων (στάδιο αξιολόγησης) για την επίλυση του σχεδιαστικού προβλήματος και τη συλλογή των απόψεων των κοινωνικών ομάδων σε σχέση με αυτές, όπως εργαλεία γεω-οπτικοποίησης, Web-GIS κ.λπ.

- Εργαλεία αξιολόγησης (στάδιο αξιολόγησης), όπως πολυκριτηριακή ανάλυση, για τη διαδικτυακή αξιολόγηση από τις κοινωνικές ομάδες των προτεινόμενων εναλλακτικών λύσεων.
- Εργαλεία και τεχνολογίες για την επικοινωνία των παρεμβάσεων του σχεδιασμού και των σχετικών πολιτικών για την ενημέρωση των πολιτών (στάδιο εφαρμογής).

Αξίζει εδώ να επισημανθεί ότι η αξιοποίηση εργαλείων και τεχνολογιών για την e-Συμμετοχή και τον e-Σχεδιασμό δεν απαλλάσσει τους σχεδιαστές από μια σειρά από αποφάσεις και βήματα που πρέπει να ακολουθήσουν για την υλοποίηση μιας συμμετοχικής διαδικασίας. Στο πλαίσιο αυτό, όπως επισημαίνεται και από τον Ferraz de Abreu (2002), για την e-Συμμετοχή και τον e-Σχεδιασμό οι σχεδιαστές οφείλουν να κάνουν τις επιλογές τους σχετικά με:

- Τη *συμμετοχική διαδικασία* καθαυτή, επικεντρωνόμενοι σε ζητήματα όπως ο χρόνος επικοινωνίας με το κοινό, η εμπλοκή του κοινού πριν, κατά τη διάρκεια ή μετά το πέρας του σχεδιασμού, τα στάδια στα οποία θα εμπλέξουντο κοινό αυτό (αν επιλέξουν να αξιοποιήσουν τις απόψεις του κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού), το είδος της πληροφορίας που επιζητούν να συλλέξουν (που συναρτάται με το στάδιο της διαδικασίας), τη μορφή της πληροφορίας αυτής (π.χ. κειμενικός τύπος ή σχόλια πάνω σε χάρτη), το είδος της συμμετοχής που επιδιώκουν (παθητική ή ενεργητική και σε ποιο βαθμό) κ.ά. Βασικά ερωτήματα στο πλαίσιο αυτό είναι: (α) ποιος πρέπει να εμπλακεί για την επίτευξη των στόχων της συμμετοχικής διαδικασίας, (β) γιατί πρέπει να εμπλακεί (στόχος συμμετοχής κοινού), (γ) πώς θα εμπλακεί (επιλογή κλασικών ή διαδικτυακών εργαλείων συμμετοχής ή συνδυασμού αυτών) και (δ) πότε θα εμπλακεί, το οποίο παραπέμπει σε πρώτο επίπεδο στην επιλογή αν οι εμπλεκόμενοι θα συμμετέχουν πριν, κατά τη διάρκεια ή μετά το πέρας του σχεδιασμού και σε δεύτερο επίπεδο στην επιλογή του σταδίου της διαδικασίας σχεδιασμού στο οποίο θα εμπλακούν εφόσον επιλεχθεί η εμπλοκή τους κατά τη διάρκεια της σχεδιαστικής διαδικασίας.
- Το είδος των *τεχνολογιών* που θα υποστηρίξουν την e-Συμμετοχή και τον e-Σχεδιασμό στη βάση των επιδιωκόμενων στόχων και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των τεχνολογιών αυτών, των δεδομένων της τεχνολογικής και οργανωτικής υποδομής που υποστηρίζει την όλη διαδικασία, αλλά και του προτύπου επικοινωνίας των ομάδων της κοινωνίας εντός της οποίας λαμβάνει χώρα ο e-Σχεδιασμός.

Τα εργαλεία και οι τεχνολογίες που μπορούν να αξιοποιηθούν για την υλοποίηση της e-Συμμετοχής και του e-Σχεδιασμού παρουσιάζονται συνοπτικά στη συνέχεια.

8.3. Εργαλεία και τεχνολογίες για τον e-Σχεδιασμό και την e-Συμμετοχή

Όπως έχει ήδη επισημανθεί σε προηγούμενη ενότητα, η έννοια της συμμετοχής δεν είναι καινούρια, αλλά έχει ήδη μια διαδρομή δεκαετιών, από τα τέλη της δεκαετίας του ’60, στηριζόμενη κυρίως σε παραδοσιακούς τρόπους προσέγγισης των πολιτών από τα κέντρα λήψης αποφάσεων για την εμπλοκή τους σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος. Η έννοια της συμμετοχής περνά σε μια νέα διάσταση από τη δεκαετία του ’90 και μετά, υπό το φως κυρίως τριών σημαντικών εξελίξεων και συγκεκριμένα: (α) των σημαντικών σταθμών σε παγκόσμιο επίπεδο που ανέδειξαν τη σημασία της για τη διαχείριση των εντεινόμενων περιβαλλοντικών προβλημάτων, καθώς και της έμφασης που δίνεται τις τελευταίες δεκαετίες στη γεωγραφική πληροφορία και τον ρόλο που αυτή μπορεί να διαδραματίσει στην ανάλυση και παρακολούθηση των προβλημάτων αυτών, αλλά και των χωρικών εν γένει προβλημάτων, όπως αυτά διατυπώνονται στην Ατζέντα 21, (β) της ανάπτυξης του διαδικτύου και των εφαρμογών του, η οποία ανοίγει νέους ορίζοντες για τη διεύρυνση της εφαρμογής των συμμετοχικών προσεγγίσεων και την online αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων, και (γ) της ωρίμανσης της τεχνολογίας των ΣΓΠ και της κατανόησης των δυνατοτήτων που παρέχονται από την ολοκλήρωσή τους με την τεχνολογία του διαδικτύου για την περαιτέρω διεύρυνση της συμμετοχής, τη βελτίωση της ποιότητάς της, τη συμπερίληψη και την προώθηση των δημοκρατικών διαδικασιών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, τη χωρική αναφορά των απόψεων που διατυπώνονται από τους συμμετέχοντες κ.λπ. Το τελευταίο έχει ιδιαίτερα τονιστεί από μια σειρά ερευνητές, όπως οι Torquatti και άλλοι 2011, Craig και άλλοι 2002, Sieber 2006, Tulloch 2008, κ.ά.

Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, η συζήτηση επικεντρώνεται στα σημεία (β) και (γ). Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται η συνοπτική παρουσίαση εργαλείων και τεχνολογιών που εμπίπτουν στα σημεία αυτά και μπορούν να αξιοποιηθούν ή έχουν αξιοποιηθεί σε εμπειρικές μελέτες για την εμβάθυνση στις προσεγγίσεις της e-Συμμετοχής και του e-Σχεδιασμού. Επισημαίνεται ότι στην ενότητα που ακολουθεί δεν επιχειρείται μια διεξοδική ανάλυση των εν λόγω τεχνολογιών, αλλά μια πρώτη συνοπτική καταγραφή των κυριότερων εξ αυτών, ως το έναυσμα για την περαιτέρω εμβάθυνση και την αξιοποίησή τους στον e-συμμετοχικό σχεδιασμό, καταδεικνύοντας τα σημαντικά πλεονεκτήματά τους στο πλαίσιο αυτό.

✓ *Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών*

Τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών (ΣΓΠ) αποτελούν ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για τη συλλογή, επεξεργασία, αποθήκευση και αναπαράσταση χωρικής πληροφορίας (Burrough και McDonnell 1998, Campagna και Deplano 2004 κ.ά.). Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι η αξιοποίησή τους για την ανάλυση και οπτικοποίηση ποσοτικής πληροφορίας (hard data), όπως επισημαίνεται από τον Kraak και άλλους (2005), η οποία συμβάλλει στην αναπαράσταση υπάρχουσας, και μέσα από την επεξεργασία αυτής την παραγωγή νέας, γνώσης. Η γνώση αυτή μπορεί να αναπαραχθεί με διάφορους τρόπους (formats) και αποσκοπεί στη στήριξη της λήψης απόφασης για το ζήτημα που μελετάται.

Η προστιθέμενη αξία από τη χρήση των ΣΓΠ έγκειται στη δυνατότητα που παρέχουν για τη διερεύνηση, χαρτογράφηση και παρουσίαση τοπικών προβλημάτων και ανεπαρκειών, μέσα από την ολοκλήρωση hardware, software και χωρικών δεδομένων (Folger 2009). Τα παραπάνω παρέχουν τη δυνατότητα στον χρήστη, αλλά και στους πολίτες, να αντιληφθούν, να κατανοήσουν, να θέσουν ερωτήματα, να ερμηνεύσουν και να οπτικοποιήσουν δεδομένα με πολλούς τρόπους, αποκαλύπτοντας έτσι σχέσεις, πρότυπα και τάσεις εξέλιξης των χωρικών δομών και αποτυπώνοντάς τα σε χάρτες, εκθέσεις κ.λπ. Στο πλαίσιο αυτό βοηθούν τους σχεδιαστές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων, αλλά και τους πολίτες, να απαντήσουν ερωτήματα και να επιλύσουν χωρικά προβλήματα με τρόπο που είναι εύκολα κατανοητός και μπορεί να επικοινωνείται αποτελεσματικά.

Όπως επισημαίνεται από τον Warren (1995), παρότι η τεχνολογία των ΣΓΠ στηρίζεται στη γνώση και εκ πρώτης όψεως φαίνεται να είναι αμερόληπτη, στην πραγματικότητα η διαδικασία από τη συλλογή της πληροφορίας έως την επεξεργασία και παρουσίασή της εντάσσεται στο υφιστάμενο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου υλοποιείται, από το οποίο και επηρεάζεται. Έτσι, η τροφοδότηση των ΣΓΠ με συμπληρωματική πληροφορία σχετικά με τις διαφορετικές οπτικές και θεωρήσεις (πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές) που διαμορφώνονται εντός του εν λόγω πλαισίου αποτελεί σημαντική παράμετρο, η οποία οδήγησε στην ανάπτυξη των *Συμμετοχικών ΣΓΠ* (Bunch και άλλοι 2012), εισάγοντας τη συμμετοχική διάσταση στη χρήση των ΣΓΠ. Το αποτέλεσμα της *ολοκλήρωσης* των ΣΓΠ και της συμμετοχικής διάστασης είναι η βελτίωση των αποτελεσμάτων του σχεδιασμού για το κοινωνικό σύνολο και τις επιμέρους ομάδες συμφερόντων, καθώς και η ενδυνάμωση των παραπάνω ομάδων στο πλαίσιο της διαδικασίας του e-Σχεδιασμού. Η συνεισφορά των ΣΓΠ στον συμμετοχικό σχεδιασμό, όπως επισημαίνεται από τον Ramasubramanian (2010), εστιάζεται στη δυνατότητα που παρέχουν για:

- διερεύνηση και καθορισμό χωρικών σχέσεων,
- γρήγορη επεξεργασία χωρικής πληροφορίας για τη διερεύνηση συγκεκριμένων ερωτημάτων,
- βελτίωση της επικοινωνίας της χωρικής πληροφορίας και των αντίστοιχων προβλημάτων προς τους πολίτες μέσα από έναν χάρτη, ένα ιδιαίτερα χρήσιμο δηλαδή εποπτικό εργαλείο,
- δημιουργία και οπτικοποίηση σεναρίων στη βάση ερωτημάτων του τύπου «Τι θα γίνει αν;», αλλά και των επιπτώσεών τους στο υφιστάμενο χωρικό πρότυπο.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες η πρόσβαση στην τεχνολογία των ΣΓΠ από μη επαγγελματίες του αντικειμένου αυτού έχει διευρυνθεί. Μη εξειδικευμένα άτομα, όπως άτομα με περιορισμένη εμπειρία στη χρήση Η/Υ, αρχάριοι στη χρήση των ΣΓΠ, κοινωνικές ομάδες με κάποιο σχετικό ενδιαφέρον κ.λπ. αξιοποιούν τις δυνατότητες που παρέχονται από το σχετικό λογισμικό (Rattray 2006). Η ανάπτυξη φιλικών στους χρήστες interfaces, η αύξηση των διαθέσιμων ανοικτών δεδομένων, η επένδυση στην απόκτηση δεξιοτήτων από τους πολίτες κ.ά. έχουν σημαντικά συμβάλει στη χρήση των ΣΓΠ από μη ειδικούς.

Η παραπάνω θετική εξέλιξη έχει εντατικοποιήσει τη χρήση των ΣΓΠ σε θέματα συμμετοχικού σχεδιασμού τα τελευταία χρόνια. Η ολοκλήρωση των συμμετοχικών προσεγγίσεων και των ΣΓΠ εμφανίζεται

στη βιβλιογραφία με διάφορους όρους, οι οποίοι, στον έναν ή τον άλλον βαθμό, υποδηλώνουν την ενσωμάτωση της εμπειρικής γνώσης των κοινωνικών ομάδων σε ένα ΣΓΠ (Quan και άλλοι 2001), δίνοντας στη γνώση αυτή χωρική αναφορά. Ως τέτοιοι όροι μπορούν να αναφερθούν τα PGIS (Participatory GIS), τα PPGIS (Public Participation GIS) και τα CGIS (Collaborative GIS). Ακόμη, στη βιβλιογραφία εμφανίζονται οι όροι CIGIS (Community Integrated GIS), BUGIS (Bottom Up GIS) και PGIST (Participatory GIS for Transportation) (Tulloch και Shapiro 2003). Οι δύο βασικές κατηγορίες και συγκεκριμένα τα PPGIS και PGIS, που βρίσκουν ευρεία εφαρμογή σε μελέτες σχεδιασμού, παρουσιάζονται συνοπτικά στη συνέχεια, μετά από μια σύντομη αναφορά στην έννοια των Διαδικτυακών Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών, στην οποία βασίζονται.

✓ *Διαδικτυακά Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών – WEB-GIS*

Το διαδίκτυο, ως μια δημοφιλής πλατφόρμα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, έχει σημαντικά επηρεάσει, μεταξύ άλλων, τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να γίνει η διαχείριση των χωρικών δεδομένων, με θετικά αποτελέσματα στην προσβασιμότητα αλλά και τη διαδραστικότητα των χρηστών με τα δεδομένα αυτά (Banger 2001). Η ολοκλήρωση του διαδικτύου με τα ΣΓΠ αποτελεί σημαντική εξέλιξη, που αυξάνει τις δυνατότητες διάδρασης των χρηστών με τους χάρτες και τη χωρική ανάλυση, διευρύνοντας έτσι τη δυνατότητα συμμετοχής τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η ολοκλήρωση αυτή, που περιγράφεται με τον όρο Web-GIS, αναμένεται να έχει ραγδαία ανάπτυξη στο μέλλον, όπως επισημαίνεται από διάφορους ερευνητές (Silva 2010, Weiner και άλλοι 2002) και έχει πυροδοτήσει περαιτέρω εξελίξεις στο πεδίο του συμμετοχικού σχεδιασμού, κυρίως λόγω των σημαντικών πλεονεκτημάτων που προσφέρονται από:

- τον ρόλο του διαδικτύου και τη δυνατότητά του να διαχέει πληροφορία σε ευρύτερο φάσμα ενδιαφερομένων, διευρύνοντας έτσι τη βάση του συμμετοχικού σχεδιασμού,
- τη δυνατότητα που προσφέρεται από τα ΣΓΠ για μεγαλύτερη εξοικείωση των συμμετεχόντων με τα χωρικά δεδομένα και τη γεωγραφική πληροφορία και γενικότερα τον χώρο, στη βάση των οποίων οι σχεδιαστές μπορούν να επικοινωνήσουν αποτελεσματικότερα τόσο το σχεδιαστικό πρόβλημα όσο και τις λύσεις του και τις επιπτώσεις αυτών,
- τη δυνατότητα για παροχή πληροφορίας με γεωγραφική αναφορά, και μάλιστα με ανώνυμο τρόπο, από τους πολίτες και τις κοινωνικές ομάδες.

✓ *Public Participation GIS (PPGIS)*

Τα Public Participation GIS (PPGIS) στηρίζονται στη χρήση του διαδικτύου και των διαδικτυακών ΣΓΠ (Web-GIS) από τους πολίτες για την υποστήριξη της συμμετοχικής διαδικασίας. Αξιοποιούνται για την online συλλογή και επεξεργασία δεδομένων για την παραγωγή νέας γνώσης σε ένα σχεδιαστικό πρόβλημα, εισάγοντας στα δεδομένα αυτά τη χωρική διάσταση (Craig και άλλοι 2002, Brown και Weber 2011). Η ανάπτυξη των συστημάτων αυτών έχει αφετηρία στη δεκαετία του ’90 (1996) και αποτελεί μια προσπάθεια των σχεδιαστών και των ειδικών στα ΣΓΠ για μείωση της απόστασης ανάμεσα στη δημόσια συμμετοχή και την τεχνολογία, καθώς και την εφαρμογή της τεχνολογίας των ΣΓΠ στον συμμετοχικό σχεδιασμό, τη χρήση δηλαδή διαδικτυακών ΣΓΠ από τους πολίτες.

Οι Haklay και Tobón (2003) θεωρούν τα PPGIS ως ένα ερευνητικό πεδίο το οποίο εστιάζει στη χρήση των ΣΓΠ από ένα γενικότερο κοινό, με σκοπό την εμπλοκή του στον χωρικό σχεδιασμό. Προς την κατεύθυνση αυτή συνηγορεί και η άποψη των Atzmanstorfer και Blaschke (2013), οι οποίοι θεωρούν τα PPGIS ως μια προσέγγιση η οποία ενδυναμώνει τη συμμετοχή των πολιτών στον χωρικό σχεδιασμό και τις διαδικασίες λήψης χωρικών αποφάσεων γενικότερα, αποτελώντας επιπρόσθετα βασικό εργαλείο για την υποστήριξη των Χωρικών Συστημάτων Στήριξης Αποφάσεων (Χ-ΣΣΑ).

Τα PPGIS συνιστούν ένα σύνολο από μεθόδους και τεχνολογίες που συμβάλλουν στην ολοκλήρωση και συμπερίληψη των διαφορετικών απόψεων των πολιτών και των διαφορετικών τύπων δεδομένων που απορρέουν από αυτούς, καθώς και την αποτύπωσή τους στο χωρικό πλαίσιο στο οποίο αναφέρονται. Υπό την έννοια αυτή, η ενσωμάτωση στη λειτουργία των ΣΓΠ δυνατοτήτων online επικοινωνίας με τους πολίτες στο πλαίσιο του e-Σχεδιασμού αποτελεί ένα βήμα προς την ανάπτυξη μιας διευρυμένης, ως προς τη λειτουργία και τις δυνατότητες e-Συμμετοχής, έκδοσης των ΣΓΠ, η οποία υποστηρίζει τη χρήση τους από τους πολίτες, σε αντίθεση με την παραδοσιακή χρήση από ειδικούς (Talen 2000, Ghose και Elwood 2003). Η αξιοποίηση

των PPGIS δίνει στους πολίτες τη δυνατότητα να επικοινωνούν με τις προτάσεις του σχεδιασμού με έναν οπτικοποιημένο (χάρτες) και διαδραστικό τρόπο (online επικοινωνία), κάτι το οποίο δεν είναι εφικτό με τις παραδοσιακές συμμετοχικές μεθόδους. Ταυτόχρονα, η επικοινωνία αυτή των πολιτών δίνει τη δυνατότητα εμπλουτισμού των χωρικών δεδομένων που διαχειρίζεται ένα Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών εισάγοντας, μέσα από τις απόψεις τους, στοιχεία που συνδέονται με το πλαίσιο αξιών, την τοπική κουλτούρα, την ιστορική διαδρομή και παράδοση κ.ο.κ. Έτσι, μέσα από τη χρήση του PPGIS, το τελικό προϊόν δεν αποτελεί απλώς μια χωρική αναπαράσταση των προτάσεων και παρεμβάσεων του σχεδιασμού, αλλά, μέσα από τις παρεμβάσεις των πολιτών, μια πρόταση που ολοκληρώνει στη χωρική αυτή αναπαράσταση το σύστημα αξιών των πολιτών, εξυπηρετώντας έτσι τους στόχους του συμμετοχικού σχεδιασμού.

Η εφαρμογή των PPGIS μπορεί να αναφέρεται:

- στη *συλλογή δεδομένων* από τις κοινωνικές ομάδες για τον εμπλουτισμό των διαθέσιμων από τους σχεδιαστές δεδομένων (εμπλουτισμός σχετικής βάσης δεδομένων) και τη δημιουργία νέων χαρτών σχετικών με το μελετώμενο σχεδιαστικό πρόβλημα, που εμπεριέχουν τις πληροφορίες που παρέχονται από τις ομάδες αυτές και
- στη *διεύρυνση της συμμετοχής* των εν λόγω ομάδων και την εμπλοκή τους στη διαδικασία του σχεδιασμού με έναν περισσότερο ουσιαστικό και ενεργητικό ρόλο.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι πέραν της κυρίως διαδικτυακής εφαρμογής των PPGIS, αυτή μπορεί να υλοποιείται και με συμβατικό τρόπο, μέσα δηλαδή από τη διαπροσωπική επικοινωνία με τους χρήστες - κοινωνικές ομάδες (Craig και άλλοι 2002). Ακόμη, τα PPGIS μπορούν να εφαρμόζονται συμπληρωματικά ως προς τις παραδοσιακές μεθόδους συμμετοχής, με σκοπό την αξιοποίηση των δυνατοτήτων τους για την περαιτέρω ενίσχυση της συμμετοχικής διαδικασίας (Steinmann και άλλοι 2004b).

Ένα αξιόλογο παράδειγμα εφαρμογής των PPGIS αποτελεί αυτό της Βαρκελώνης, που έχει υλοποιηθεί στο πλαίσιο της ανάπτυξης της συγκεκριμένης πόλης ως έξυπνης πόλης. Στη συγκεκριμένη εφαρμογή που έχει αναπτυχθεί, ο κύριος στόχος αναφέρεται στη βελτίωση προβλημάτων περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Η εφαρμογή επιτρέπει στους πολίτες να αναφέρουν προβλήματα και ανεπάρκειες που καταγράφουν στον αστικό ιστό. Η εν λόγω πρωτοβουλία έχει διττό σκοπό: αφενός να αποκαταστήσει την επικοινωνία μεταξύ των πολιτών και των κέντρων λήψης αποφάσεων, τονίζοντας το ζήτημα της συνυπευθυνότητας στα περιβαλλοντικά θέματα, και αφετέρου να προωθήσει έναν περισσότερο συμμετοχικό, διάφανο και αποτελεσματικό πλαίσιο διαχείρισης των προβλημάτων αυτών από την τοπική διοίκηση (Turiera και Cros 2013).

✓ *Participatory GIS (PGIS)*

Η δυνατότητα των ΣΓΠ να αξιοποιούνται ως πλατφόρμες για τη συλλογή και απόδοση δεδομένων και πληροφορίας με χωρική αναφορά έχει τονιστεί από διάφορους ερευνητές. Στη δυνατότητα αυτή στηρίζεται η ανάπτυξη των PGIS, τα οποία ορίζονται από τον Quan και άλλους (2001) ως η ολοκλήρωση της τοπικής γνώσης και των απόψεων των πολιτών με τα ΣΓΠ. Στον ορισμό αυτό συγκλίνει και αυτός του Laituri (2003), ο οποίος ορίζει τα PGIS ως το πεδίο σύγκλισης της κοινωνικής δραστηριότητας, εκφρασμένης μέσα από τις απόψεις των πολιτών, των κέντρων λήψης αποφάσεων και της τεχνολογίας σε έναν συγκεκριμένο χώρο. Από την έρευνα στο συγκεκριμένο πεδίο των PGIS, προκύπτει η ταξινόμησή τους σε *δύο ευρείες κατηγορίες*:

- η *πρώτη κατηγορία* αποσκοπεί στην *παροχή πρόσβασης* των συμμετεχόντων σε χωρική πληροφορία με τη βοήθεια ενός ΣΓΠ (ροή πληροφορίας από τα κέντρα λήψης αποφάσεων προς τους πολίτες) – οι πολίτες ως χρήστες (αποδέκτες) πληροφορίας,
- η *δεύτερη κατηγορία* αποσκοπεί στη *συλλογή και συμπερίληψη πληροφορίας* από τους πολίτες σε ένα ΣΓΠ (ροή πληροφορίας από τους πολίτες προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων) – οι πολίτες ως παραγωγοί πληροφορίας.

Στο πλαίσιο αυτό τα ΣΓΠ ενισχύουν τη συμμετοχική διαδικασία, με την *πρώτη κατηγορία* να κινείται στο επίπεδο της ενημέρωσης των πολιτών σε σχέση με τα χωρικά δεδομένα του σχεδιασμού ή τις προτεινόμενες λύσεις και παρεμβάσεις του, αποτυπωμένα σε έναν χάρτη, και τη *δεύτερη κατηγορία* να

κινείται στο επίπεδο της συμπερίληψης των πολιτών στη διαδικασία σχεδιασμού με συμβουλευτικό ρόλο, μέσα από την παροχή από αυτούς πληροφορίας.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ η σχετική ομοιότητα που εμφανίζεται μεταξύ των PGIS (Participatory GIS) και των PPGIS (Public Participation GIS). Παρότι οι διαφοροποιήσεις στη χρήση μεταξύ των δύο όρων δεν είναι απολύτως διακριτές στη βιβλιογραφία, εντούτοις μπορούν να εντοπιστούν διαφορές κυρίως ως προς τον στόχο τους.

Στο πλαίσιο αυτό, τα PGIS αξιοποιούνται συνήθως στις περιπτώσεις λιγότερο προνομιούχων και περιθωριοποιημένων τοπικών κοινοτήτων, εστιάζοντας σε ζητήματα που αφορούν την ανάπτυξη των κοινοτήτων αυτών και τη διαχείριση των πόρων. Έχουν βρει ευρεία εφαρμογή σε αναπτυσσόμενες χώρες, αποτελώντας ταυτόχρονα εργαλείο για την ανάπτυξη και ενδυνάμωση των κοινωνικών ομάδων που εμπλέκονται (Rambaldi και άλλοι 2006) μέσα από την αξιοποίηση ευέλικτων, φιλικών στους χρήστες και ολοκληρωμένων εφαρμογών των γεω-χωρικών τεχνολογιών, ενώ δίνουν έμφαση στην οπτικοποίηση της πληροφορίας για την καλύτερη επικοινωνία της στον τοπικό πληθυσμό. Θα μπορούσε λοιπόν κανείς να πει ότι η έμφαση των PGIS είναι στην ενημέρωση και την αύξηση της διαθέσιμης γνώσης κοινωνικά ευάλωτων και περιθωριοποιημένων ομάδων, στοιχείο που καταδεικνύεται και από τις εμπειρικές τους εφαρμογές. Διάφορες μέθοδοι και εργαλεία μπορούν να ενσωματώνονται σε PGIS, ενώ ακόμη μέσα από αυτά επιχειρείται η ολοκλήρωση της γνώσης των ειδικών με την τοπική εμπειρική γνώση (Bunch και άλλοι 2012) για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των σχεδιαστικών προβλημάτων.

Από την άλλη πλευρά, τα *PPGIS* αναφέρονται συνήθως στην αξιοποίηση των ΣΓΠ για τη διαχείριση, με *δημόσια συμμετοχή*, περιβαλλοντικών προβλημάτων και προβλημάτων χωρικού σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο. Με τον όρο «δημόσια συμμετοχή» υπονοείται ότι τα PPGIS ενσωματώνουν μια περισσότερο διευρυμένη σύνθεση συμμετεχόντων στην εφαρμογή τους. Μέσα από την εφαρμογή αυτή επιδιώκεται, σε ένα συγκεκριμένο σύστημα αξιών, η κοινωνική δικαιοσύνη, η οικολογική βιωσιμότητα, η βελτίωση της ποιότητας ζωής, η δικαιοσύνη, η φροντίδα της τοπικής κοινωνίας και η ενδυνάμωση των πολιτών, στοιχεία που διευρύνουν το επιδιωκόμενο φάσμα των στόχων για τους οποίους μπορούν να αξιοποιηθούν σε σύγκριση με τα PGIS. Ακόμη, η χρήση των PPGIS υπονοεί την ανάπτυξη διαδικτυακών συνεργασιών μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και ομάδων ενδιαφερόντων (τοπική διοίκηση, ΜΚΟ, κοινωνικές ομάδες κ.λπ.) και των κέντρων λήψης αποφάσεων, ενδυναμώνοντας την έννοια της συμμετοχής και της αλληλεπίδρασης των παραπάνω ομάδων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τα εργαλεία που μπορούν να αξιοποιηθούν για τον σκοπό αυτό ποικίλλουν από τη διαδικτυακή αξιοποίηση των ΣΓΠ έως την ανάπτυξη χαρτών με τη βοήθεια των κοινωνικών ομάδων (Bunch και άλλοι 2012).

✓ *Crowdsourcing – Volunteered Geographic Information (VGI)*

Στη βιβλιογραφία δεν υφίσταται κοινά αποδεκτός ορισμός για το crowdsourcing, καθώς αποτελεί μια σχετικά νέα έννοια. Ο όρος πηγάζει από το πεδίο των επιχειρήσεων και αφορά την ανάθεση ενός έργου ή προβλήματος σε απροδιόριστο πλήθος ατόμων (outsourcing), μέσα από τη διαδικτυακή επικοινωνία, με στόχο την εύρεση βέλτιστης λύσης. Τη μορφή αυτή αξιοποιεί σήμερα σημαντικό πλήθος από εφαρμογές στον κόσμο των επιχειρήσεων (βλ. σχετικά παραδείγματα από τους Brabham 2008, Papadopoulou και Giaoutzi 2014). Γενικά, ο όρος αντανακλά στην ουσία του μια προσέγγιση επίλυσης ενός προβλήματος με την εμπλοκή του πλήθους, μετά από ανοικτή πρόσκληση, έτσι ώστε να οδηγεί, μέσα από τη συλλογή της κατανεμημένης γνώσης που βρίσκεται σε ειδικούς και πολίτες, στην επίτευξη της πλέον κατάλληλης λύσης αυτού (Surowiecki 2004). Με την έννοια αυτή, ο όρος παραπέμπει σε μια μορφή συμμετοχικής διαδικασίας για την ανάπτυξη λύσεων σε προβλήματα, εμπλέκοντας ένα πλήθος συμμετεχόντων με διαφορετική εξειδίκευση, γνώση, απόψεις, ιδέες κ.λπ.

Η μεταφορά του όρου στο πλαίσιο του σχεδιασμού υπονοεί τη συλλογή πληροφορίας σχετικής με τις ανάγκες του σχεδιασμού στα διάφορα στάδιά του από stakeholders, κοινωνικές ομάδες, ειδικούς κ.λπ., αλλά και την αλληλεπίδραση των ομάδων με τα κέντρα λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο της διαδικασίας σχεδιασμού (Papadopoulou και Giaoutzi 2014) και συνήθως συνδυάζεται με τα ΣΓΠ.

Η παραγωγή γεωγραφικής πληροφορίας από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες για τις ανάγκες μιας σειράς επιστημονικών πεδίων, μεταξύ των οποίων και του σχεδιασμού, απαντάται υπό τον όρο Volunteered Geographic Information (VGI). Ο Goodchild (2007b) ορίζει το VGI ως μια διαδικασία δημιουργίας ψηφιακής γεωγραφικής πληροφορίας από τους πολίτες –οι πολίτες ως παραγωγοί πληροφορίας– και επικοινωνίας της πληροφορίας αυτής. Ο Sieger (2008) περιγράφει το VGI ως τον τύπο της χωρικής πληροφορίας που

παράγεται εθελοντικά από το κοινό, με τη βοήθεια διαδικτυακών εφαρμογών, οι οποίες επιτρέπουν την επικοινωνία και το μοίρασμα αυτής της πληροφορίας με άλλους χρήστες.

Ποιες είναι όμως οι επιπτώσεις από τη νέα αυτή δυνατότητα που παρέχεται από την τεχνολογία και καθιστά τους πολίτες παραγωγούς χωρικής πληροφορίας; Όπως επισημαίνεται από τους Atzmanstorfer και Blaschke (2013), οι πολίτες σήμερα είναι σε θέση στον χώρο της καθημερινής δράσης τους να συλλέξουν πληροφορία, να εντοπίσουν με τη βοήθεια της πληροφορίας αυτής προβλήματα και να προτείνουν λύσεις σε σχέση με αυτά μέσω του διαδικτύου με έναν διάφανο τρόπο. Τα παραπάνω έχουν αυξήσει τη δυνατότητα πίεσης προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων για συμμετοχή στη διαδικασία σχεδιασμού και τη λήψη αποφάσεων. Ταυτόχρονα αλλάζουν, με τη βοήθεια της τεχνολογίας, το τοπίο στα αντικείμενα της χαρτογράφησης και του σχεδιασμού, που παραδοσιακά τα διαχειρίζονταν συγκεκριμένοι φορείς/ειδικότητες, με μετάδοση της πληροφορίας/προϊόντων που παράγονταν από αυτούς προς τους πολίτες (ροή πληροφορίας προς μια κατεύθυνση) (Blaschke και άλλοι 2012). Η τάση αυτή έχει περαιτέρω ενισχυθεί μέσα από τη διαρκή ανάπτυξη ενός συνόλου τεχνολογιών και εφαρμογών, αλλά και νέων δυνατοτήτων (π.χ. mobile internet, smart phones), που έχουν αλλάξει σημαντικά τη σχέση των πολιτών με τον χώρο και την επιθυμία/δυνατότητά τους να αποτυπώσουν ψηφιακά χωρικές πληροφορίες και να μεταδώσουν αυτές επίσης ψηφιακά προς ένα ευρύ σύνολο χρηστών. Με τη βοήθεια εφαρμογών, όπως π.χ. το Google Maps, οι πολίτες είναι σε θέση να αποτυπώσουν χωρικές πληροφορίες, κατασκευάζοντας τους δικούς τους χάρτες με τους δικούς τους όρους και προτιμήσεις, μεταδίδοντας ένα σύνολο χωρικών πληροφοριών και γνώσης, τάση που αποδίδεται σήμερα με τον όρο *Neogeography* (Turner 2006).

Στο πλαίσιο του e-Σχεδιασμού, όπως επισημαίνεται από τους Johnson και Sieber (2013), τα κέντρα λήψης αποφάσεων έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν το crowdsourcing με δύο τρόπους:

- Στην πρώτη περίπτωση, οι πολίτες αξιοποιούνται ως *αισθητήρες* για την online συλλογή χωρικής πληροφορίας γύρω από το εξεταζόμενο πρόβλημα (ροή πληροφορίας προς μια κατεύθυνση, από τους πολίτες προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων). Με τη βοήθεια του Web 2.0 και της διαδραστικής επικοινωνίας που αυτό εισάγει, καθώς και των ΣΓΠ, δημιουργείται μια νέα προοπτική για τη συλλογή χωρικής πληροφορίας από τους χρήστες – κοινωνικές ομάδες. Οι χρήστες έχουν τη δυνατότητα να παραγάγουν χωρικά δεδομένα εκ του μηδενός, να επικαιροποιήσουν ήδη υπάρχουσα πληροφορία κ.λπ. (Papadopoulou και Giaoutzi 2014).
- Στη δεύτερη περίπτωση, οι πολίτες αναλαμβάνουν έναν πιο ενεργό ρόλο στη διαδικασία σχεδιασμού, αξιοποιούμενοι ως *συνεργάτες* των κέντρων λήψης αποφάσεων για την επιδίωξη των στόχων του σχεδιασμού. Στόχος είναι επίσης η ενδυνάμωσή τους και η συμμετοχή τους στην επίλυση των τοπικών προβλημάτων (αμφίδρομη ροή πληροφορίας, από τους πολίτες προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων και αντίστροφα). Για τον σκοπό αυτό, οι πλατφόρμες crowdsourcing αποτελούν ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για την e-Συμμετοχή του κοινού, υποστηρίζοντας την online συνεργασία για την επίλυση ενός σχεδιαστικού προβλήματος (e-Σχεδιασμός) με τη βοήθεια πληροφορίας που παρέχεται από σημαντικό αριθμό ατόμων (Surowiecki 2004, Howe 2006a και 2006b, Papadopoulou και Giaoutzi 2014, Stratigea και άλλοι 2015). Οι συμμετέχοντες, στο πλαίσιο αυτό, έχουν τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσουν με χάρτες, με σκοπό να προσθέσουν περιεχόμενο, να αναπαραστήσουν ένα πρόβλημα με τη χωρική του διάσταση, να προτείνουν λύσεις σε ένα σχεδιαστικό πρόβλημα πάνω σε χαρτογραφικό υπόβαθρο, να αξιολογήσουν τις λύσεις αυτές κ.λπ.

Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της δεύτερης περίπτωσης μπορεί να αναφερθεί αυτό του IJburg, μιας περιοχής του Άμστερνταμ, όπου το crowdsourcing αξιοποιήθηκε για τον σχεδιασμό της μελλοντικής εξέλιξης της εν λόγω περιοχής μέσα από το πρόγραμμα «IJburg YOU decide!». Η αξιοποίηση του crowdsourcing έδωσε τη δυνατότητα στους πολίτες της περιοχής να εκφράσουν online τις απόψεις τους, να αλληλεπιδράσουν, να μοιραστούν ένα κοινό όραμα και να συμβάλουν στην τελική διαμόρφωση αυτού του σχεδίου. Για τον σκοπό αυτό, οι πολίτες εξέφρασαν διαδικτυακά τις απόψεις τους μέσα από ένα ερωτηματολόγιο, σχετικά με το πώς βλέπουν το μέλλον της περιοχής τους, ποιες ιδέες έχουν για ένα περισσότερο βιώσιμο μέλλον αυτής κ.λπ. Στη βάση αυτής της πληροφορίας, δημιουργήθηκε ένα σχέδιο δράσης το οποίο ενσωμάτωσε τις απόψεις τους για το μέλλον της περιοχής (βλ. περισσότερα στο http://amsterdamsmartcity.com/).

✓ *GIS enabled Discussion Forums (GeoDF)*

Τα GeoDF αποτελούν σημαντικό εργαλείο για τη διενέργεια συζητήσεων μεταξύ των εμπλεκομένων σε θέματα χωρικού σχεδιασμού. Στο πλαίσιο αυτό, δίνουν τη δυνατότητα στους πολίτες να διατυπώσουν τη γνώμη τους σε σειρά θεμάτων που τίθενται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων σε σχεδιαστικά προβλήματα, μέσα από την αξιοποίηση φιλικών στον χρήστη διαδικτυακών εργαλείων χαρτογράφησης και ανάλυσης (Stratigea και άλλοι 2014 και 2015). Για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας και την καλύτερη κατανόηση, αλλά και την αλληλεπίδραση με άλλους συμμετέχοντες, δίνεται η δυνατότητα διατύπωσης των απόψεών τους και μοιράσματος αυτών με άλλους συμμετέχοντες. Ακόμη προσφέρεται η δυνατότητα στους χρήστες να θέσουν ένα ζήτημα που τους απασχολεί σχετικά με το συγκεκριμένο σχεδιαστικό πρόβλημα και στη βάση αυτού να ανοίξουν μια συζήτηση με τους λοιπούς εμπλεκόμενους στη διαδικασία.

Κύριο χαρακτηριστικό των GeoDF είναι η γεωγραφική αναφορά των σχολίων των συμμετεχόντων, μέσα από την έκφραση των απόψεών τους με γραπτά μηνύματα, σημειώσεις, κ.λπ. πάνω σε ένα χάρτη. Επίσης, για την αποτελεσματικότερη διάδοση των απόψεων ενός χρήστη υπάρχει η δυνατότητα τα διαφορετικά επίπεδα (layers) του χάρτη, στα οποία αυτός παρεμβαίνει, να αποθηκεύονται στο σύστημα και να διαμοιράζονται στους λοιπούς χρήστες. Οι απόψεις και οι παρεμβάσεις ενός χρήστη (σχόλια, παρατηρήσεις κ.λπ. στον χάρτη) οργανώνονται και παρουσιάζονται με τρόπο που βοηθά την αποτύπωσή τους στη συμμετοχική διαδικασία (Zhao και Coleman 2006).

Η εισαγωγή ενός «πρότυπου χάρτη επιχειρημάτων» (argumentation map prototype), έννοια που πρωτοεισήχθηκε από τον Rinner (1999), αποτελεί ένα αξιόλογο εργαλείο με τη βοήθεια του οποίου καταγράφονται, με ανεξάρτητο τρόπο, οι διαφορετικές απόψεις των χρηστών, με κύριο χαρακτηριστικό τους τη γεωγραφική αναφορά των σχολίων και τη διασύνδεσή τους με συγκεκριμένα αντικείμενα-σημεία στον χάρτη. Οι επιμέρους συνεισφορές των συμμετεχόντων μπορούν να ταξινομούνται με χρονολογική σειρά, αποτυπώνοντας ταυτόχρονα την κατανομή τους στον χάρτη (Tang και άλλοι 2005).

✓ *Web 2.0 - Συμμετοχικά εργαλεία*

Η μετάβαση από το Web 1.0, για την ευρεία διάχυση της γνώσης και πληροφορίας, στο *Web 2.0* έχει σηματοδοτήσει νέες δυνατότητες στην *επικοινωνία και αλληλεπίδραση* μεταξύ των εμπλεκομένων στη συμμετοχική διαδικασία, αλλά και την παραγωγή περιεχομένου (content) από τους πολίτες, μέσα από την ανάπτυξη νέων εργαλείων και τεχνολογιών που το Web 2.0 υποστηρίζει (Fuchs και άλλοι 2010). Στο πλαίσιο αυτό, η έλευση του Web 2.0 συνιστά μια θετική εξέλιξη σχετικά με τα θέματα των συμμετοχικών διαδικασιών, καθώς τα εργαλεία και οι τεχνολογίες αυτές μπορούν να αξιοποιηθούν για την εμβάθυνση των διαδικασιών της e-Συμμετοχής και του e-Σχεδιασμού.

Ως τέτοια μπορούν να αναφερθούντα blogs σχεδιασμού, τα wikis, τα chat rooms, τα discussion forums, η δημιουργία εικονικών κοινοτήτων (virtual communities), οι mailing lists, οι λειτουργίες διατύπωσης προτιμήσεων (preference functions), τα συστήματα ιεράρχησης επιλογών, προτεραιοτήτων κ.ά. (rating systems), οι μηχανισμοί ψηφοφορίας (voting mechanisms), οι έρευνες κοινής γνώμης (surveys) κ.λπ. Τα παραπάνω παρέχουν ένα φάσμα δυνατοτήτων e-Συμμετοχής στο πλαίσιο του e-Σχεδιασμού, ενώ ακόμη, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό, μπορούν να προωθούν την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων σχετικά με τα αποτελέσματα των διαφόρων σταδίων του σχεδιασμού.

✓ *Μέσα κοινωνικής δικτύωσης*

Η ανάπτυξη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αποτελεί σήμερα μια νέα πραγματικότητα, με σημαντική δυναμική και αξιοποίηση για τη διάχυση πληροφορίας και τη δικτύωση μεταξύ των χρηστών. Η ραγδαία εξάπλωση των μέσων αυτών (Facebook, Twitter, κ.ά.) ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες χρηστών αποτελεί μια πολλά υποσχόμενη προοπτική για την αξιοποίησή τους στο πλαίσιο των συμμετοχικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Η βιβλιογραφική επισκόπηση καταδεικνύει τη σημασία των μέσων δικτύωσης σε μια σειρά από πεδία, όπως τη δημιουργία κοινωνικών δικτυώσεων, την ταχύτατη –με εκθετικούς ρυθμούς– διάχυση της πληροφορίας, τη δημιουργία ομάδων πίεσης προς το πολιτικό σύστημα κ.λπ.

Ο ρόλος τους στο πλαίσιο του e-Σχεδιασμού μπορεί να καταστεί καταλυτικός για τη διάχυση πληροφορίας, καθιστώντας τα έτσι σημαντικό εργαλείο για την εξυπηρέτηση του πρώτου επιπέδου της σκάλας της e-Συμμετοχής. Ακόμη, η δημιουργία δικτυώσεων μπορεί να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο, μέσα από τη δικτύωση ενός κρίσιμου αριθμού συμμετεχόντων που μπορεί να παρεμβαίνει στον καθορισμό

της ατζέντας του σχεδιασμού, αναδεικνύοντας ποιες είναι οι σημαντικές προτεραιότητες της κοινωνίας. Τέλος, μέσα από τις τεχνολογικές δυνατότητες και τις εφαρμογές τους, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν να λειτουργήσουν και ως πλατφόρμες συλλογής πληροφορίας και εμπλουτισμού της διαδικασίας του σχεδιασμού, αλλά και αλληλεπίδρασης μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, από τη μια πλευρά, και των κέντρων λήψης αποφάσεων και των σχεδιαστών, από την άλλη.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, αξίζει να σημειωθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να αξιοποιείται ένας *συνδυασμός εργαλείων και τεχνολογιών*, έτσι ώστε να γίνεται αποτελεσματικότερη χρήση των διαθέσιμων πόρων αλλά και των υπαρχουσών υποδομών ΤΠΕ, καθώς επίσης να προσφέρεται ένα φάσμα από επιλογές πρόσβασης στις online συμμετοχικές διαδικασίες στις διάφορες ομάδες πολιτών, ανάλογα με τα πρότυπα επικοινωνίας τους. Για παράδειγμα, η εθελοντική παραγωγή ψηφιακής χωρικής πληροφορίας από τους πολίτες (VGI) μπορεί να εντάσσεται σε ένα PPGIS σύστημα όπου οι πολίτες συμμετέχουν στην παραγωγή της απαιτούμενης πληροφορίας, ενδεχομένως και υπό τη μερική καθοδήγηση των σχεδιαστών (Tulloch 2008).

8.4. Συμπεράσματα

Έχει ήδη τονιστεί η σημασία της αξιοποίησης των συμμετοχικών προσεγγίσεων στο πλαίσιο της διαδικασίας του σχεδιασμού ως μια προσπάθεια γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και της επιστημονικής κοινότητας (σχεδιαστών) από τη μια πλευρά και της κοινωνίας από την άλλη, ενώ έχουν περιγραφεί οι επιλογές των κλασικών μεθόδων που είναι διαθέσιμες για την υλοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών. Στο παρόν κεφάλαιο δόθηκε το στίγμα των συμμετοχικών διαδικασιών στον σχεδιασμό υπό το φως των δυνατοτήτων που προσφέρονται από τις τεχνολογικές εξελίξεις και την ευρεία διείσδυση των εφαρμογών τους.

Η αξιοποίηση των τεχνολογικών εξελίξεων και των εφαρμογών τους στον σχεδιασμό φέρνει στο προσκήνιο τις έννοιες του *e-Σχεδιασμού* και της *e-Συμμετοχής*. Οι έννοιες αυτές κερδίζουν, με την πάροδο του χρόνου, έδαφος στο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού, ως προσεγγίσεις οι οποίες, στηριζόμενες στις ΤΠΕ και τις εφαρμογές τους, μπορούν να μεταφέρουν εξ ολοκλήρου τη διαδικασία του σχεδιασμού στο Διαδίκτυο, διευκολύνοντας έτσι τη συμμετοχή και προσελκύοντας ευρύ φάσμα συμμετεχόντων. Στο πλαίσιο αυτό, αποτελούν τα μέσα για τη διεύρυνση της γνωστικής βάσης του σχεδιασμού, αλλά και την καταγραφή του φάσματος των διαφορετικών απόψεων και οπτικών των κοινωνικών ομάδων, με σκοπό την ενσωμάτωσή τους στο τελικό προϊόν του σχεδιασμού. Ως τέτοια, συντελούν στην αναβάθμιση τόσο της διαδικασίας του σχεδιασμού αυτής καθαυτής, μέσα από τη διεύρυνση της συμμετοχικής διάστασης, όσο και του παραγόμενου από αυτή τελικού προϊόντος (Papadopoulou και Stratigea 2014).

Η επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας καταδεικνύει ότι ένα σημαντικό φάσμα εργαλείων και τεχνολογιών είναι ήδη ώριμο και διαθέσιμο για την εξυπηρέτηση των στόχων του συμμετοχικού e-Σχεδιασμού και της e-Συμμετοχής. Παρά το γεγονός αυτό όμως, και ενώ καταγράφονται μια σειρά από θεωρητικές συνεισφορές στα θέματα της e-Συμμετοχής και του e-Σχεδιασμού, ιδιαίτερα στον τομέα των τεχνολογιών που μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο αυτό, δεν υπάρχει μια ανάλογη δραστηριότητα στο πλαίσιο των εφαρμογών των εν λόγω τεχνολογιών σε έναν αριθμό εμπειρικών μελετών (Geertman 2002, Campagna και Deplano 2004). Η δυσαναλογία μεταξύ των θεωρητικών συνεισφορών και των εμπειρικών εφαρμογών αποτελεί σημείο προς προβληματισμό, ενώ οι επιπτώσεις στη διεύρυνση της συμμετοχής που οι τεχνολογικές εξελίξεις μπορούν να επιφέρουν εξακολουθεί να αποτελεί ζήτημα προς κοινωνιολογική διερεύνηση.

Κάποιες πρώτες προσπάθειες ερμηνείας της παραπάνω δυσαναλογίας επισημαίνουν ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας είναι μια αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη για την κινητοποίηση προς την κατεύθυνση της εφαρμογής των διαδικτυακών γεωχωρικών και συμμετοχικών τεχνολογιών στα θέματα του συμμετοχικού σχεδιασμού. Η εμπειρία καταδεικνύει ότι η αξιοποίησή τους απαιτεί ακόμη τη διαχείριση μιας σειράς ζητημάτων που ανακύπτουν σε τεχνικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο και επισημαίνονται από διάφορους ερευνητές, ενώ αποτελούν σημεία προς μελλοντική διερεύνηση. Ως τέτοια μπορούν να αναφερθούν (Kubicek και Westholm 2005, Macintosh 2006):

- Η ανάγκη επέκτασης των εφαρμογών των ΤΠΕ στον σχεδιασμό και η μετάβαση από το επίπεδο των πιλοτικών εφαρμογών στο επίπεδο της ευρείας χρήσης τους, έτσι ώστε να καταδειχθεί η προστιθέμενη αξία τους στον σχεδιασμό.

- Η έμφαση στην τεχνολογική διάσταση για την εξυπηρέτηση της συμμετοχικής προσέγγισης, με την έννοια του σχεδιασμού εργαλείων και τεχνολογιών ή της ολοκλήρωσης ήδη υπαρχόντων, έτσι ώστε να διευκολύνεται η συμμετοχική διαδικασία και να δημιουργούνται κατάλληλα για τον σκοπό αυτό και φιλικά διαδικτυακά περιβάλλοντα συνεργασίας και αλληλεπίδρασης.
- Η ανάγκη για αξιόπιστη, διακριτή και εύκολα επικοινωνίσιμη αναπαράσταση της πληροφορίας και η αποτελεσματικότερη διαχείριση της συνεισφοράς των εμπλεκομένων.
- Η ανάγκη ενσωμάτωσης των τεχνολογικών δυνατοτήτων και των εφαρμογών τους στον σχεδιασμό στις πολιτικές διεργασίες και τις οργανωτικές δομές των κέντρων λήψης αποφάσεων.
- Η αξιολόγηση των e-Συμμετοχικών διαδικασιών, η οποία μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στη βελτίωση της τεχνολογικής, οργανωτικής, πολιτικής, κοινωνικής κ.λπ. διάστασης των διαδικασιών αυτών και την ενσωμάτωση σε αυτές των τεχνολογικών επιτευγμάτων και δυνατοτήτων.
- Τέλος, σημαντική είναι η υστέρηση που καταγράφεται στο ζήτημα της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων από την e-Συμμετοχή και τον e-Σχεδιασμό, με την έννοια του καθορισμού κριτηρίων αξιολόγησης και των σχετικών δεικτών στη βάση των οποίων να μπορεί να αποτιμηθεί η αποτελεσματικότητα από την εφαρμογή τους. Μια θετική αποτίμηση μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για τη διεύρυνση των εμπειρικών εφαρμογών.

Γίνεται έτσι αντιληπτό ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις διευρύνουν σημαντικά το φάσμα των εργαλείων και τεχνολογιών που τα κέντρα λήψης αποφάσεων έχουν στη διάθεσή τους προς αξιοποίηση στο πλαίσιο των συμμετοχικών προσεγγίσεων για την επίλυση σχεδιαστικών προβλημάτων. Οι κλασικές μέθοδοι συμμετοχής, αλλά και αυτές που υλοποιούνται μέσα από την υποστήριξη του διαδικτύου και την e-Συμμετοχή, διευρύνουν την εργαλειοθήκη αλλά και τις επιλογές για την αναζήτηση και χρήση της κατάλληλης μεθόδου, ανάλογα με το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου η συμμετοχή υλοποιείται, την κουλτούρα συμμετοχής εντός του πλαισίου αυτού, το πρότυπο επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης των πολιτών, τις ανάγκες και τους στόχους του σχεδιασμού, την τεχνολογική υποδομή και τα διαθέσιμα εργαλεία, τον βαθμό ετοιμότητας των οργανωτικών δομών που υλοποιούν την e-Συμμετοχή κ.λπ. Τα παραπάνω οριοθετούν κατά κάποιον τρόπο το τοπίο για την *επιλογή* ανάμεσα στις κλασικές και τις διαδικτυακά υποστηριζόμενες μεθόδους e-Συμμετοχής. Αξίζει εδώ να σημειωθεί σχετικά με την επιλογή αυτή ότι, όπως προκύπτει και από τη βιβλιογραφική επισκόπηση, η συμπληρωματική αξιοποίηση της e-Συμμετοχής με τις κλασικές μεθόδους συμμετοχής οδηγεί σε καλύτερα, από ποιοτική άποψη, αποτελέσματα (Conroy και Gordon 2004, Mandarano και άλλοι 2010, Papadopoulou και Stratigea 2014). Ως εκ τούτου, τα εργαλεία και οι τεχνολογίες της e-Συμμετοχής θα πρέπει να ιδωθούν ως συμπληρωματικά των κλασικών συμμετοχικών μεθόδων, αυξάνοντας έτσι την προστιθέμενη αξία της συμμετοχής και επιτυγχάνοντας καλύτερα αποτελέσματα από τις συμμετοχικές διαδικασίες στον σχεδιασμό.

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Ξενόγλωσση

Anttiroiko, A.-V. & Malkia, M. (2007) (επιμ.). *Encyclopedia of Digital Government*, Idea Group Publishing, Hershey, USA.

Arnstein, S. (1969). «A Ladder of Citizen Participation», *Journal of the American Planning Association, 35*(4): 216-224.

Atzmanstorfer, K. & Blaschke, T. (2013). «The Geospatial Web: A Tool to Support the Empowerment of Citizens through Participation?», στο: Silva, C.N. (επιμ.). *Citizen e-Participation in Urban Governance: Crowdsourcing and Collaborative Creativity*, Information Science Reference, IGI Global, Hershey Pennsylvania, Κεφ.9, σελ. 144-170.

Baatard, G. (2012). «A Technical Guide to Effective and Accessible Web Surveys», *The Electronic Journal of Business Research Methods, 10*(2): 101-109.

Bangemann, M. (1994). «Information Technology in Europe: The EC Commission's View», European Information Technology Observatory (EITO), 2nd Edition.

Banger, S. (2001). «Integrating GIS with Web for Public Participation», διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.gisdevelopment.net/technology/gis/techgi0058pf.htm (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Blaschke, T., Donert, K., Gossette, F., Kienberger, S., Marani, M., Qureshi, S. & Tiede, D. (2012). «Virtual Globes: Serving Science and Society», *Information*, *3*(3): 372-390, Doi: 10.3390/info3030372.

Brabham, D. (2008). «Crowdsourcing as a Model for Problem Solving - An Introduction and Cases», *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, *14*(1): 75-90, Doi: 10.1177/1354856507084420,.

Brabham, D. (2009). «Crowdsourcing the Public Participation Process for Planning Projects», *Planning Theory*, *8*(3): 242-262.

Brown, G. & Weber, D. (2011). «Public Participation GIS: A New Method for National Park Planning», *Landscape and Urban Planning*, *102*(1): 1-15.

Bunch, J.M., Kumaran, T.V. & Joseph, R. (2012). «Using Geographic Information Systems (GIS) for Spatial Planning and Environmental Management in India: Critical Considerations», *International Journal of Applied Science and Technology*, *2*(2): 40-54.

Burrough, P.A. & McDonnell, A.R. (1998). *Principles of Geographical Information Systems*, Oxford University Press, New York.

Buthimedhee, K., Li, J. & George, R.V. (2002). «e-Planning: A Snapshot of the Literature on Using the World Wide Web in Urban Planning», *Journal of Planning Literature*,*17*(2): 227-246.

Campagna, M. & Deplano, G. (2004). «Evaluating Geographic Information Provision within Public Administration Websites», *Environment and Planning B: Planning and Design*, *31*(1): 21-37, Doi: 10.1068/b12966.

Caperna, A. (2010). «Integrating ICT into Sustainable Local Policies», στο: Silva, C.N. (επιμ.). *Handbook of Research on E-Planning – ICTs for Urban Development and Monitoring*, Information Science Reference, Hershey (USA), σελ. 340-364.

Carver, S. (2001). «Public Participation using Web-based GIS», *Environment and Planning B, Planning and Design*, *28*(6): 803-804.

Carver, S. (2003). «The Future of Participatory Approaches using Geographic Information: Developing a Research Agenda for the 21st Century», *Journal of Urban and Regional Information Systems Association – URISA*, *15*(1): 61-71.

Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publishers, Oxford.

Compaine, B. M. (2001). *The Digital Divide – Facing a Crisis or Creating a Myth?* MIT Press, Cambridge, London.

Conroy, M. M. & Gordon, I. S. (2004). «Utility of Interactive Computer-Based Materials for Enhancing Public Participation», *Journal of Environmental Planning and Management*, *47*(1): 19-33.

Craig, W., Harris, T. & Weiner, D. (2002). *Community Participation and Geographic Information Systems*, Taylor and Francis, London.

Dawson Pétursdóttir, S.D. (2011). «Technology Enabled Citizen Participation in Nairobi Slum Upgrades», Μεταπτυχιακή διατριβή, School of Science and Engineering, Reykjavík University, Iceland.

Ferraz de Abreu, P. (2002). «New Information Technologies in Public Participation: A Challenge to Old Decision-Making Institutional Frameworks», Διδακτορική διατριβή, Dept. of Urban Studies and Planning, Massachusetts Institute of Technology.

Folger, P. (2009). «Geospatial Information and Geographic Information Systems (GIS): Current Issues and Future Challenges», CRS Report for Congress, USA: Congressional Research Service, http://fas.org/sgp/crs/misc/R40625.pdf (Πρόσβαση Σεπτ. 2015).

Foth, M., Bajracharya, B., Brown, R. & Hearn, G. (2009). «The Second Life of Urban Planning? Using NeoGeography Tools for Community Engagement», *Journal of Location Based Services*, *3*(2): 97-117.

Friedmann, J. (1998). «The New Political Economy of Planning: the Rise of the Civil Society», στο: Douglass, M. & Friedmann, J. (επιμ.). *Cities for Citizens*, John Wiley & Sons, Chichester.

Fuchs, C., Hofkirchner, W., Schafranek, M., Raffl, C., Sandoval, M. & Bichler, R. (2010). «Theoretical Foundations of the Web: Cognition, Communication, and Co-Operation - Towards an Understanding of Web 1.0, 2.0, 3.0», *Future Internet*, *2*(1): 41-59.

Geertman, S. (2002). «Inventory of Planning Support Systems in Planning Practice: Conclusions and Reflections», στο: Ruiz, M. & Gould, M. (επιμ.). Proceedings of the 5th AGILE Conference on Geographic Information Science, Palma, Balearic Islands, Spain (http://www.agile-online.org).

Ghose, R. & Elwood, S. (2003). «Public Participation GIS and Local Political Context: Propositions and Research Directions», *Journal of Urban and Regional Information Systems Association – URISA*, Special Issue on Access and Participatory Issues, *15*(2): 17-24.

Goodchild, M. F. (2007a). «Citizens as Sensors: The World of Volunteered Geography», *GeoJournal*, *69*(4): 211-221.

Goodchild, M. F. (2007b). «Citizens as Sensors: Web 2.0 and the Volunteering of Geographic Information», *Geofocus*, 7: 8-10.

Gramberger, M. (2001). *Citizens as Partners – OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-making*, OECD Publications, Paris.

Haklay, M. (2008). «How Good is Volunteered Geographical Information? A Comparative Study of OpenStreetMap and Ordnance Survey Datasets», *Environment and Planning B: Planning and Design*, *37*(4): 682-703.

Haklay M. & Tobón, C. (2003). «Usability Engineering and PP GIS: Towards a Learning-improving Cycle», http://discovery.ucl.ac.uk/16784/1/16784.pdf (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Hoffman, D. & Novak, T. (2000). «The Evolution of the Digital Divide: Examining the Relationship of Race to Internet Access and Use over Time», http://www.2000.ogsm.vanderbilt.edu/papers.html (Ανάκτηση Μάιος 2005).

Howe, J. (2006a). «The Rise of Crowdsourcing», *Wired*, 14:6, http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Howe, J. (2006b). «Crowdsourcing: A Definition», Crowdsourcing blog, http://www.crowdsourcing.com/cs/2006/06/crowdsourcing_a.html (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).

Hudson-Smith, A., Evans, S., Batty, M. & Batty, S. (2002). «Online Participation: The Woodberry Down Experiment», Centre for Advanced Spatial Analysis – CASA, Bartlett School of Planning, University College London.

Huxol, J. (2001). «Charlestown Openspace Prioritization Project: A Participatory Model Using the Web», http://www. envstudies.brown.edu/thesis/2001/huxol, (Ανάκτηση Μάιος 2004).

Johnson, P. & Sieber, R. (2013). «Situating the Adoption of VGI by Government», στο: Sui, D., Elwood, S. & Goodchild, M. (επιμ.). *Crowdsourcing Geographical Knowledge*, Springer Science and Business Media, Dordrecht, Doi: 10.1007/978-94-007-4587-2, σελ.65-81.

Khakee, A. (1998). «Evaluation and Planning: Inseparable Concepts», *Town Planning Review*, *69*(4): 359-374.

Kingston, R., Carver, S., Evans, A. & Turton, I. (2000). «Web-based Public Participation Geographical Information Systems: An Aid to Local Environmental Decision Making», *Computers, Environment and Urban Systems*, *24*(2): 109-125.

Kraak, M.J., Sliwinski, A. & Wytzisk, A. (2005). «What Happens at 52N? An Open Source Approach to Education and Research», στο: «Proceedings of Joint ICA Commission Seminar», 6-8 July 2005, part of the 22nd ICA Conference, ICC 2005 on 'Mapping Approaches into a Changing World', La Coruna, Spain.

Kubicek, H. & Westholm, H. (2005). «Scenarios for Future Use of e-Democracy Tools in Europe», *International Journal of Electronic Government Research*, *1*(3): 33-50.

Laituri, M. (2003). «The Issue of Access: An Assessment Guide for Evaluating Public Participation Geographic Information Science Case Studies», *Journal of the Urban and Regional Information Systems Association*, 15, APA. II, σελ. 25-31.

Macintosh, A. (2004). «Characterizing E-Participation in Policy-Making», Paper presented at the 37th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS-37), Big Island, Hawaii, 5-8 January.

Macintosh, A. (2006). «Evaluating How E-participation Changes Local Democracy», Paper presented at the e-Government Workshop '06 (eGOV06). 11th September, Brunel University, West London.

Macintosh, A. & Whyte, A. (2008). «Towards an Evaluation Framework for e-Participation», *Transforming Government: People, Process & Policy*, *2*(1): 16-30.

Mandarano, L., Meenar, M. & Steins, C. (2010). «Building Social Capital in the Digital Age of Civic Engagement», *Journal of Planning Literature*, *25*(2): 123-135.

Manzo, C. L. (2003). «Beyond House and Haven: Toward a Revisioning of Emotional Relationships with Places», *Journal of Environmental Psychology*, 23: 47-61.
McGinn, M. (2001). *Getting Involved in Planning*, Scottish Executive Development Department, Edinburgh.
Mitchell, W. (2000). *E-topia – Urban Life, Jim-But not as we know it*, , MIT Press, Massachusetts.
Mossberger, K., Tolbert, C. & Stansbury, M. (επιμ.) (2003). *Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide*, Georgetown University Press, Washington DC.
Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide, Communication, Society, and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
Oates, B. (2003). «The Potential Contribution of ICTs to the Political Process», *Electronic Journal of e-Government*, 1(1): 31-39.
Papadopoulou, Ch.-A. & Stratigea, A. (2014). «Traditional vs. Web-based Participatory Tools in Support of Spatial Planning in 'Lagging-behind' Peripheral Regions», στο: Korres, G., Kourliouros, E., Tsobanoglou, G. & Kokkinou, A. (επιμ.). *Socio-economic Sustainability, Regional Development and Spatial Planning: European and International Dimensions and Perspectives*, International Conference Proceedings, Department of Geography - University of the Aegean, Department of Sociology - University of the Aegean, International Sociological Association (ISA). July 4th -7th, Mytilene, Lesvos, σελ. 164-170.
Papadopoulou, Ch.-A. & Giaoutzi, M. (2014). «Crowdsourcing as a Tool for Knowledge Acquisition in Spatial Planning», *Future Internet*, Special Issue: NeoGeography and WikiPlanning, *6*(1): 109-125.
Prosperi, D.C. (2004). «PPGIS: Separating the Concepts and Finding the Nexuses», Paper presented at the 24th Urban Data Management Symposium, Chioggia, Venice, Italy, 27-29 October, σελ. 11.1-11.12.
Quan, J., Oudwater, N., Pender, J. & Martin, A. (2001). *GIS and Participatory Approaches in Natural Resources Research*, Natural Resources Institute, The University of Greenwich, Chatham (διαθέσιμο στο: http://www.nrsp.org/pdfs/bookshelf/BPG09_Quan%20et%20al_GIS.pdf) (Ανάκτηση Σεπτ. 2015).
Ramasubramanian, L. (2010). *Geographic Information Science and Public Participation*, Springer, Heidelberg.
Rambaldi, G., Kwaku Kyem, P., McCall, M. & Weiner, D. (2006). «Participatory Spatial Information Management and Communication in Developing Countries», *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, *25*(1): 1-9.
Rattray, N. (2006). «User-Centered Model for Community-based Web-GIS», *Journal of Urban and Regional Information Systems Association – URISA*, (2): 25-34.
Reed, D.J. & Webster, A. (2010). «Architectures of Motility: ICT Systems, Transport and Planning for Complex Urban Spaces», στο: Silva, C.N. (επιμ.). *Handbook of Research on E-Planning – ICTs for Urban Development and Monitoring*, Information Science Reference, Hershey, New York, σελ. 365-387.
Rinner, C. (1999). *Argumentation Maps – GIS-based Discussion Support for Online Planning*, PhD Dissertation, University of Bonn, Germany, Published as *GMD Research Series*, No. 22/1999, Sankt Augustin (Germany).
Roch, S., Mericskay, B., Batita, W., Bach, M. & Rondeau, M. (2012). «Wiki GIS Basic Concepts: Web 2.0 for Geospatial Collaboration», *Future Internet*, 4: 265-284.
Schiffer, M. (1995). «Interactive Multimedia Planning Support: Moving from Stand Alone Systems to the Web», *Environment and Planning B: Planning and Design*, 22: 649-664.
Sieger, C. (2008). «The Role of Facilitated Volunteered Geographic Information in the Landscape Planning and Site Design Process», *GeoJournal*, *72*(3):199-213.
Shiode, N. (2000). «Urban Planning, Information Technology, and Cyberspace», *Journal of Urban Technology*, *7*(2): 105-26.
Sieber, R. (2006). «Public Participation Geographic Information Systems: A Literature Review and Framework», *Annals of the Association of American Geographers*, Association of American Geographers, *96*(3): 491-507, Doi: 10.1111/j.1467-8306.2006.00702.x.
Silva, C. N. (2010). «The E-Planning Paradigm – Theory, Methods and Tools: An Overview», στο: Silva, C.N. (επιμ.). *Handbook of Research on E-Planning – ICTs for Urban Development and Monitoring*, Information Science Reference, Hershey, New York, σελ. 1-14.
Smyth, E. (2001). «Would the Internet widen Public Participation?», Unpublished Master Thesis, University of Leeds, UK.

Somarakis, G. & Stratigea, A. (2014). «Public Involvement in Taking Legislative Action as to the Spatial Development of the Tourist Sector in Greece – The 'OpenGov' Platform Experience», *Future Internet*, *6*(4): 735-759, Doi: 10.3390/fi6040735.

Staffans, A. (2004). *Vaikuttavat asukkaat,*Yhdyskuntasuunnittelun Tutkimusja Koulutuskeskuksen Julkaisuja A 29, Yliopistopaino Oy, Helsinki.

Steinmann, R., Krek, A. & Blaschke, T. (2004a). «Analysis of online Public Participatory GIS Applications with Respect to the Differences between US and Europe», Urban Data Management Society - UDMS 2004, 24th Urban Management Symposium, October 27-29, Chioggia, Italy.

Steinmann, R., Krek, A. & Blaschke, T. (2004b). «Can Online Map-Based Applications Improve Citizen Participation?», TED Conference on e-Government, Bolzano-Bozen, Italy, March.

Stratigea A. (2011). «ICTs for Rural Development: Potential Applications and Barriers Involved», *NETCOM*, *25*(3-4): 179-204.

Stratigea, A. (2012). «The Concept of 'Smart Cities' - Towards a Community Development?», στο: Bakis, H. (επιμ.). «Digital Territories – Case Studies», Special Issue, *NETCOM*, *26*(3-4): 375-388.

Stratigea, A., Papadopoulou, Ch.-A. & Panagiotopoulou, M. (2015). «Tools and Technologies for Planning the Development of Smart Cities», *Journal of Urban Technology*, *22*(2): 43-62, http://dx.doi.org/10.1080/10630732.2015.1018725, Doi: 10.1080/10630732.2015.1018725.

Surowiecki, J. (2004). *The Wisdom of Crowds: Why the Many are Smarter than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies, and Nations*, Doubleday, New York.

Talen, E. (2000). «Bottom-Up GIS: A New Tool for Individual and Group Expression in Participatory Planning», *Journal of the American Planning Association*, *66*(3): 279-294.

Tang, T., Zhao, J. & Coleman, D.J. (2005). «Design of a GIS-enabled Online Discussion Forum for Participatory Planning», Paper presented at the 4th Annual Public Participation GIS Conference, Cleveland, Ohio, 31 July - 2 August 2005.

Taylor, N. (1998). *Urban Planning Theory since 1945*, Sage Publications, London.

Torquatti, B., Vizzari, M. & Sportolaro, C. (2011). «Participatory GIS for Integrating Local and Expert Knowledge in Landscape Planning», Doi: 10.4018/978-1-60960-621-3.ch020.

Tsagarousianou, R. (1999). «Electronic Democracy: Rhetoric and Reality», *Communications: The European Journal of Communication Research*, *24*(2): 189-208.

Tulloch, L. D. & Shapiro, T. (2003). «The Intersection of Data Access and Public Participation: Impacting GIS Users' Success?», *Journal of Urban and Regional Information Systems Association - URISA*, 15: 55-60, APA II.

Tulloch, D. (2008). «Public Participation GIS (PPGIS)», στο: Kemp, K. (επιμ.). *Encyclopedia of GIS*, Sage Publications, σελ. 351-353.

Turiera, T. & Cros, S. (2013). *CO Business: 50 Examples of Business Collaboration*, Zero Factory S.L., Barcelona.

Turner, A.J. (2006). *Introduction to Neogeography*, O'Reilly Media Inc., Sebastopol (USA).

Wallin, S., Horelli, L. & Saad-Sulonen, J. (2010). «Introduction – ICTs Changing the Research and Practice of Participatory Urban Planning», στο: Wallin, S., Horelli, L. & Saad-Sulonen, J. (επιμ.). *Digital Tools in Participatory Planning*, Centre for Urban and Regional Studies Publications, Aalto University, School of Science and Technology, Espoo.

Warren, S. (1995). «Teaching GIS as a Socially Constructed Technology», *Cartography and Geographic Information Systems*, *22*(1): 70-77.

Weidemann, I. & Femers, S. (1993). «Public Participation in Waste Management Decision Making: Analysis and Management of Conflicts», *Journal of Hazardous Materials*, 33: 355-368.

Weiner, D., Harris, T.M. & Craig, W.J. (2002). «Community Participation and Geographic Information Systems», στο: Teoksessa, D., Weiner, T., Harris, M. & Craig, W.J. (επιμ.). *Community Participation and Geographic Information Systems*, Taylor & Francis, London.

Zhao, J. & Coleman, D.J. (2006). «GeoDF: Towards an SDI PPGIS Application for E-Governance», Paper presented at the 9th International Conference of the Global Spatial Data Infrastructure - GSDI-9, Santiago, Chile, 6-10 November.

Ελληνική

Γιαουτζή, Μ. & Στρατηγέα, Α. (2011). *Χωροταξικός σχεδιασμός: Θεωρία και πράξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Στρατηγέα, Α. (2009). «Συμμετοχικός σχεδιασμός και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη: Μία μεθοδολογική προσέγγιση», στο: Κοτζαμάνης, Β., Κούγκολος, Α., Μπεριάτος, Η., Οικονόμου, Δ., & Πετράκος, Γ., (επιμ) (2009). *Πρακτικά του 2ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος 24-27 Σεπτεμβρίου 2009*, σελ. 43-51.

Σωμαράκης, Γ., Κανακάκη, Στ., Θεοφιλοπούλου, Φ., Παξινός, Ο., Ταμπακάκη, Ευ., Καλομοίρη, Β., Γεωργίου, Αικ., Νταγιάντα, Ά., Χαραλαμποπούλου, Γ. & Χαριλόγης, Δ. (2014). «Διαδικτυακή εφαρμογή για τον Δήμο Νέας Σμύρνης Αττικής χρησιμοποιώντας υπηρεσίες Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (ΓΣΠ) και τεχνολογίες χωρικών βάσεων δεδομένων», Εργασία που παρουσιάστηκε στο 8ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών, Αθήνα, 11-12 Δεκεμβρίου.

Σωμαράκης, Γ. & Στρατηγέα, Α. (2015). «Η συμμετοχική προσέγγιση στον χωροταξικό σχεδιασμό και η συμβολή των τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας: Εξελίξεις από την ελληνική πραγματικότητα», Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, 24-27 Σεπτεμβρίου.

Διαδικτυακοί τόποι

Berlin - SmartMap Berlin – http://www.businesslocationcenter.de/smartmap-berlin
Trento i-Scope Project – http://crowdcity.com/
IJburg YOU decide! –http://amsterdamsmartcity.com/

View publication stats